

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00380

ZAMLBIKHER

*Permanent preservation of this book was made possible
by Ruth Ackerman Musnikow & Samuel Musnikow
in memory of
Baruch Ackerman & Moshe Mordechai (Max) Musnikow*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

זאמלביכער

4

רעדאקטירט:
י. אפאטאשו
ה. לייזויק

ניי-יאָרק, יוני, 1939

Copyright by
"S A M L B I C H E R"
New York, 1939

געזעצט און געדרוקט אין
פאָרלאַג אַטלאַנטיק — ניו יאָרק

Printed in the U. S. A.

אריה שמרי

קאדיע מאַלאַדאָווסקי

מענינקע קאַץ

מ. בורשטין

אַרְיֵה שְׁמֵרִי
(עין שמר, ארץ ישראל).

לִיזְעֵר צִיפְרָעַם.

דעם זיידן — אַ ליכט,
דעם זון — אַ וועג.

ב ר ע ג ן

לִמְד־וֹאוּ צְדִיקִים —
די אייביקע גייער, די קעמלען פון דור,
די וואַסערטרעגער, די האַלצזעגער,
די יידן פון אַ גאַנץ יאָר —
האַבן זיך צונויפגעטראָפן אַלע
אין איינעם פון די טעג,
מיט וואַנדערשטאַק,
מיט תהילים,
און מיט געפעק,
אויף אַ ווייטן ווייטן וועג.
און לִמְד־וֹאַוּ צְדִיקִים שְׂטִילֵע
האַבן זיך אוועקגעשטעלט
אין שקיעה־באַלויכטענעם פעלד
זאָגן אַ תפילה
פאַרן מידן דור
אויף זיינע בלוטיקע וועגן
צו נייע הונדערט יאָר.

און אַז לִמְד־וֹאַוּ צְדִיקִים שְׂטִילֵע
האַבן אָפגעזאָגט די תפילה,
די קוואַליקע רייד,
און זיך געגרייט
צום פונאַנדערגיין
אין ווייטער וועלט,
פון פעלד צו פעלד.

פון שטאָט צו שטאָט,
פון מענטש צו גאָט, —
האַבן זיי די שורות אָפגעצייילט,
און געזען,
אַז לייזער ציפרעס פעלט.

און למדהא אַלטע לייט
האַבן גיך די תהיליםלעך פאַרמאַכט,
פעסט פאַרבונדן ערדישן געפעק,
און זיך אַ לאַז געטאָן אין וועג
אין חשכות פון דער נאַכט.

און ס'איז געווען נאַכט ביים ווייסל,
טיפע טויטע נאַכט,
ווען ס'זענען למדהא פאַרביי
מיט רויטע שריט אויף שניי
שטום פאַרוויינט.
און ס'האַבן מיטגעוויינט מיט זיי

די מערק די פוסטע,
די שוועלן די פאַרלאַזטע,
און ס'האַבן שטיל זיך איינגעהערט
די סאָוועס אויף די דעכער,
די זשאַבעס אין די זומפן,
די יאַשטשערקעס אין ראָוו, —
צום געוויין פון למד־ואו.

און אין שעהן פון באַגינען,
ווען זון לייכט אויף
פון שוואַרצער טיף,
האַבן למדהא לייזערן געפונען
אויפן דעק פון אַ שיף,
און פינפאונדרייסיק אַלטע לייט
האַבן זיך אַוועקגעשטעלט אַנטקעגן ים,
ווי שניי אַנטקעגן פלאַם,
ציכטיק ווייס,
און דער עלטסטער פון זיי — אַ קריע אייז —

איז צוגעגאנגען נאָענט צום דעק
און שטיף געפרעגט:

— זאָג, לייזער, זאָג!

פאַרוואָס ביסטו פון אונדז אוועק,
און אונדז געלאָזט אַליין
דורך דורות גיין
אין שווערן וואַנדערוועג?

אַ זון האָט מאַסטן אָנגעצונדן,

מאַטראָזן האָבן שטריק שוין אָפּגעבונדן,
שיפלעך האָבן יינגלעריש געיאָגט,

און לייזער האָט געזאָגט

ווערטער האַסטיק שנעל:

— גענוג דאָס וואַרטן אויף אַ שוועל

מיט געבעט

פאַרטערט

און נישט דערהערט.

זעט! —

וועלף אויף וואַלקנס!

און אפשר איז שוין שפעט?!

אַ שוף האָט אָנגעהויבן וויגן,

אַ סירענע האָט זיך בייז צעשריגן:

— שפעט! שפעט!

און ס'האָט אַ פלאַם געטאָן באַגין,

און ס'האָבן זיך אַ לאָז געטאָן די זין

פון שטעטלעך און פון שטעט.

און ס'איז געווען טאָג אויף פעלדער פון כנען — — —

ס'איז טאָג אויף פעלדער פון כנען.

און זע: —

אַט גייען זיי, אָן אַ גאָט און אָן געבעט,

די דאָרשטיקע דעמער פון שטעטלעך און שטעט,

די וואָל ביו די פליישן טיף אַיינגעשוירן.

אַ, זע, ווי זיי גייען מיט אימפעט אויף טויערן.

מיט אָפּענע מיידער פון טרוקענע קוואַלן,
און הויבן שלאָבאַנעס, און פּראָלן וואַקזאַלן,
און רייסן די פּרענטן פון זיידיקע מערק.
און זע, ווי זיי גייען, די קעמלען אויף בערג,
די האַרבן באַלאָדן, און ציען און וויגן,
און צווישן זיי איינער — אַ גלגול פון ניגון,
אַן אַדם, אַ נישט געזעענער, אין זייט,
ווי אַ וואַלקן טרויער אין דער גרויסער פּרייד.
(אים קלינגט נאָך אין די אויערן אַ געוויין;
— אַ זייער! — לאַז מיך נישט אַליין).
אַט גייט ער, זייער ציפרעס,
דער יונגער יורנדיקער טייג,
מיט צוואַנציק פּריינגן באַלייגט,
און נעמט זיין גאַלדענעם פאַרמעג
און טוישט אים אויס אויף שווערע טעג.
זיין נאַפּלשנור צום צווייטן מאָל געשניטן,
פון צוואַנציק פּריינגן אויף ווייסן שליטן,
גענוג! גענוג מיט בלוטן אויף די שנייען, —
די קאַלטע ווינטן וועלן שוין פאַרווייען,
די דינע גלעקעלעך וועלן שוין פאַרקלינגען,
אַ קדיש זאַגט ער היינט מיט הונדערט יונגען.
אַט גייט ער, זייער ציפרעס,
מיט די אַקסעלעך די ברייטע,
מיט די פּלאַטפּיס די צעשפּרייטע,
מיטן קוישל שפייז אויף האַנט,
און צייכנט אויס זיין טריט,
און שאַטנט אויס זיין ליד
אויף ווייסן זאַמד.
ער שווייגט היינט שטיי, ער לעסטערט היינט די הימלען,
ער וויל נישט מער — דאָס קינד פון דורות — דרימלען.
ער קניט אין זיימען, ער דאַונט צו דער זון,
ער וויל היינט טון!
אין שאַטן פון ציפרעסן שפּאַנט ער
דער גורלשעפּער אומבאַקאַנטער,
מיט פּלעקן בלוט אויף ווייסן נאַקן.

היינט וועט אים שוין א זון דערבאָקן.
דאָ וועט ער שוין אין דעט דעריוירן.
שוין קלינגען גלאַקן ביי די טויערן
און רופן אים, דעם טייג, צום מולטער:
— קום, קינד פון האַרבסט און פון ווינטער,
א גורל טוט דיך היינט פאַרבעטן.
כאַמסינען וועלן דיך שוין קנעטן,
מעטלעצתן וועלן דיך שוין גרייטן.
און דיינע טישן וועלן שפרייטן
הונדערט שווייסעדיקע ברידער.
היינט וועט ער אויף זיין בעט, אַ מידער,
דעם בייזן גורל־רוף דערהערן.
היינט ברענען אים, ווי פייערן, באַגערן, —
אַ וועלט אַ נייע אויסגעקאַטן פון זיין גוף,
און ירשהנען מיט ברידער די למד־ואָן.

ט ע ג

ירושא,

און נישט ריס.

עס פריילינגט היינט דער טאָג.
נאָר ווי קען מען עס פון ווינטער שיידן?
די טרער, די געפראַרענע, אין טאַטנס אויג,
דאָס שטומע בענטשן;
— פאַרגעס נישט אין דיין זיידע,
ווי קען מען עס פאַרגעסן??

נישט ריס.

דער שניי רינט נאָך רויט פון די פיס.
למדהא גייען נאָך אים
אין זוניקן באַגין, —
בערד — פאַרבלוטיקט,
הענט — פאַרבראַכן,
זיי טוליען זיך צו זיין ברוינעם פנים.

ער פילט דעם קאַלטן טויטן אַטעם,
ער זעט — אַ לאַנגן לאַנגן שאַטן.
און אין אים שרייט איין געשריי:
זון!
צעגיי, שניי, דערפריי!

ער גייט. — — —
מיט אַ ווייס געוויין,
שטעקט ער פיס אין הייסן לייים.
אין זיין ברוסט
אַ געשריי פון דורות:
— לייזער, — דו מוזט! דו מוזט!
און ער,

לייזער ציפרעס דער,
איז נאָר איינער פון דערלייזערס,
איינער נאָר, אַ זאַנג אין פעלד,
וואָס שלעפט אויף זיך אַ וועלט,
און יאָגט די צייטס פוילע ווייזערס.
הונדערט זענען זיי. —

דאָ —
ביים שוועל כרמל —
האַט היינט דער טאָג געזאָגט זיין יאָ —
אַ ברודערוואָרט דעם ד אַ ר ט.

דרייסיק צעלטן
אויפגעהעלטע,
ווייסע זעגליקע רייען,
דורכגעשוואומען
איבער שנייען,
איבער פראַסטן,
צו באַגינען
זוניקן און פראַסטן.
אויף שפיגליקן פלאַך,
אין זומפ קאַבאַראַ,
צווישן וואַלקנדלעך מאַסקיטן
אויסגעביטן

א וועלט
אויף א צעלט.
אין א צעלט — א צעל —
זיך איינגעשלאסן,
אן „ווען?“
אן „פארווען?“ —
א גראַז
צווישן גראַזן. — — —
און ער,
לייזער ציפרעס דער,
איז נאָר איינער פון ציפרעסן,
איינער נאָר פון גאַנצן וואָרד,
מיט הייסן בלוט צעקוואַלט,
און פון אַלעמען פאַרגעסן.
א צעלט צווישן צעלטן,
א לעצטער אין דער ריי,
ווייס,
ווייסער נאָך פון ווייס
אָפשיין פון שניי.
און פאַר זיין צעלט
א גאַנצע וועלט, —
א זומפיק פעלד,
א צעבליטער אייקאָליפטוס וואָרד,
און אַ טויער צום הימל אויפגעפראַלט.
און אין זיין צעלט —
זאָלבעצווייט —
ער, און זיינע שטומע רייד,
און עפעס נאָך —
א יום־טוב אין זיין וואָך, —
א טיש, אַ בעט,
און אין לופטן הענגט
א שטום געבעט,
א הייליקער באַגער, —
דער מאַמעס ריינע טרער.
א לעמפעלע לייכט רויט.

אַ שטראַלעכל דין, דין,
אַ פּייערל נויט,
אַ ליכטעלע באַגין.
און ביכעלעך אין שראַנק —
ווי אַ קוזשנע אים.
בענקשאַפט פּייערט,
געדאַנק שמידט,
און גוט איז אים
און שורות פון אַ ליד — —

פון איבער זומפ און ים —
נתן ניומאַנס קול — —
אַ שטילער נאַענטער קול —
פון דענווער מאַן, —
ווייטיק־שאַרכן
אין גאולה־שפּאַן.
און גוט איז אים מיט פּראַסטאַקעס פון רייסן,
למד־וואָן פון אַמאַל,
יונגען — בראַנז און שטאַל,
די אַקסלען ברייט.
ווי זיי, צו עול
אויך ער איז גרייט.
און יוסף־חיים — דאָס ברענענדיקע האַרץ —
מיט נאָדלען
אמת
גורל
ווי
פּיין
שטעכט אין זיין וואונדיק פּלייש אַריין.

און דאָס איז אַלץ
זיין גאַנץ פאַרמעג.
ברויט מיט זאַלץ,
אַ ליד — און שווערע טעג.

ניט גאלד פון אופיר

טעג ציען ווי מידע קארטאונען.
 נישט גאלד פון אופיר פירן זיי,
 נאר שווארצן ברויט.
 בייטאג טוט ער אויף פעלדער שפאנען
 און חלומען פון וועלט אין ווי
 וואס צייטיקט רויט.
 עס בייסן בייטן ווי זעגנדיקע ציינער, —
 נישט טוי רינט פון הימלען,
 נאר קופערדיקער רעגן.
 א טרויער רינט אין אויסגעקרוםטע ביינער,
 און חלום-איגן דרימלען אין
 אויף מידע וועגן.
 אויסגעוואשן פון אלע קארטאנינען,
 הונגערדיק צו ברויט און צו משיח, —
 וועקט זיי היינט א גלעקל אין באגינען
 שנורעווען א וועלט צו הארטע שיד.
 היינט גייען זיי, סיגופים-זין, צו טויערן,
 א שמיר טאן בלוט אויף ברוינע טאווען.
 היינט וועלן זין פון מערק פארטרויערן,
 און צינדן ליכט אין טיפן אַבלען.
 רויטע ליכט — זיבן טעג אויף קופערנע מנורות
 הונדערט יונגען, זונצעגליטע, צינדן.
 און ער, דאס מוזיניקל פון דורות,
 א בויםאייל טריפט ער פון אלטע וואונדן.
 פעטער בויםאייל, אַפגערינען פון דער ווייסל,
 א ירושה לייזערן פון זיידע.
 זיך אליין פירט ער אויף אן אייזל,
 צום טויער, צו זוניקער עקידה.
 זוניק-בלינדע, ליגן זיי צעלייגט אויפן גראז
 א יונג-צעבליטן סאד אַנטקעגן.
 און פינגער דארע קלאפן אויף א שלאס
 מיט א געוויין פון אלע וועגן:

— עפן, עפן! וואו דען וועלן מיר אהינטאן
אט די דארע הונגעריקע הענט?
וואוהיין, וואוהיין וועלן מיר זיך אהינטאן
אויב אויך דו, זוניק־לאנד, בלייבסט אונדז פרעמד? !

נאָר די רויטע הימלען זענען טויב און תם.
אַלטער מדבר־גאַט שלאָפט פוילן שלאָף,
און אים אַרט נישט דאָס געשריי פון איבער ים,
דאָס געוויין פון די סטאַדעס שאָף.

עקידה־זון, מלאך וועט נישט רופן.
קופערפלאַם אויף זיינע פליגל.
היינט גייען זיי אַדורך נישט גערופן,
מיט דאָנערעס עפענען אַ ריגל. — — —
און ער, מיט זיי,
מיטן קויש אויפן אייזל,
מיטן שווערן פיאַש אויף גאַסן העמד.
די זון באַקט זיין נאַקן
און פּרעגלט ברוינע מאַנדעלעך אויף די הענט.
ניסן צעבליטער,
מאָזאַליעס און געשווירן,
ער שמעקט דעם ריח
פון פלייש, פון צוויט.
יעדעס פינטעלע — אַ בלימל,
די גאַנצע האַנט — אַ הימל
מיט שטערן אויסגעשיט.
מאָזאַליעס און געשווירן,
אַ דופט פון בלוט ביז געהירן,
אַ באַגער אין טיף:
אויף ווייס פאַפיר חתמענען די האַנט,
און אַפשיקן צו דער מאַמעניו אַ בריוו.
אַ בריוו, —
אויף אים — פלייש און הויט און ביין.
יעדער רויט פינטעלע — שאַרף און קלאַר.
און זאָר עס דער טרויעריקער דערציילן
דעם זונס פרייד צו צוואַנציק יאָר.

ער התמעט זיין האנט,
דריקט זי פעסט צום סענקעוואטן האלץ.
יעדער פינגער — וויי!
א פיאש ארויף, א פיאש אראפ,
וויי!!

ער וויל שרייען הויך זיין געשריי,
נאך ביימער שרייען אים אריבער,
א ווינט איבער אקאציעס,
צווייגן סקריפען,
רויטע הימלען זאגן אן כאמסין. — — —

א בוים צו א בוים גענענט,
א צווייג צו א צווייג,
און א קני צו א קני וויינט א מידע,
און גוף צו גוף
נענטער, נענטער,
מיט אים אויף איין בייט,
נאך פארקלעמטע, —
א הארט געזאנג פון צען ברידער.

עלף אָנגעגליטע פיאשן,
קלעפ הילכן אין ווינט אריין,
א שטאליק גורל־ליד איבער דארניק ווילדע בייטן.
עס שאַקלען זיך ציפרעסן און אקאציעס,
פיאשן קלינגען,
און שיפן ענטפערן פון ווייטן.

א קול דערקאלערט זיך פון איבער ימען,
פון ווייטע פארשנייטע וועגן,
פון שאַסייען ווייסע זינגען למד-הא,
א תהילים־ליד, א טרערנרעגן;
— פון טיפער ענגשאפט אונדזערער
א געבעט צום מענטש,
א געבעט צום בוים, —
גרייט אונדז צו

ברויט,

דאָר,

רו.

צעיאַגן זיך די פּיאָשן אויף די גראָזן,
און אַ קול ענטפּערט די ווייטן:

— למד־הא, למד־הא!

מיר זענען אייך טריי!

מיר וועלן דאָ שלעפּן און גרייטן!

— ווינטל פון מעריב,

גענען דו!

כאַטש אַ רגעלע רו.

גענוג רויט איז די הויט.

אַזוי שוויסיק דאָס העמד,

אַזוי צעבויגן די הענט.

גענען, ווינטעלע, גענען,

לינדער דעם ברען.

כאַטש אַ רגעלע רו,

איינאונאיינציקע רגע. —

אויף רגעס רו

בעטן עלף,

ווי טרוקענע ביימער

ביי וועגן,

אויף רעגן.

טיף, טיף, אין געדיכטעניש פון סאָד,

אַריינגעפלאַכטן אין דער גרינער פּלעכטעניש,

אַריינגעשאַטנט אין דער געדיכטעניש,

עלף גופים האַלבנאַקעטע זיך בויגן.

קווער שפיזט די זון אַריין.

לויפן שפּיזעלעך אין הויט און ביין,

פון אַקסל צו די קני.

אַזוי, ביז אַוונט, פונדערפרי,

פון הענט צו פיס.

און נאָר רגעס בלאַזט

דער מעריב־ווינט.
מיטן מעריב־ווינט
רעגנט בליונג ווייס,
שאַרכן ביימער שטייט,
טריפן טראָפּנס שווייס.
גופים אָפּגעקילט
הערן מידע צו:
אַ שאַרף,
אַ ניגון,
ערגעצוואו. — —

שווייגן טיף די אַרעמע שווייגערס,
אַנטדרעמלט פּאַלן די קעפּ אויף די פּיאָשן.
ביו ס'צעיאַגט זיך ווייזער אויף זייגער,
און גאַט וואַרפט דורך ביימער
אַ קופּערנעם גראַשן.

ס'זענען טעג דאָ
ווען גרין בלוט
שטראָמט אין געביין,
אונטער דער רוט
רינט דער שווייס ווי וויין.
מאַרגן טוויאיקט רוף,
און ס'זינגט דער גוף
צווישן גרין און בלאַ:
— פּכו גרננה —

דאָן איז גוט צו גיין
אַליין,
מיט אַ בלעך מיסט אין האַנט.
רויטסטן לייים
פאַרבן העל
מיט ווייסן מעל.
יעדן טריט
אַ שיט.
ס'רעגנט טוי,
און ס'רעגנט צוויט. —

ווייסע רוי.
שטראַלן פאַלן,
ווינטלעך קנעטן,
זון באַקט צו,
און גרודעס — ברוין און ווייס
ווי חלות.

אין טעג אַזעלכע זאָגט לייזער דער וועלט „גוטוואַך!“
און די ביימער „גוטן שבת!“...
ווינציקע אַזעלכע טעג,
איינציקע די רגעס.
דער גורל דרייט זיין שווערן ראָד.
נאָך איינער, אַ צוועלפטער, אין סאָד.
נישט גואל,
נישט גאַט.

ס'איז ערדיש וואָרער סוד. — —
אַנדערע, גאָר אַנדערע רגעס,
ביים סאָדס שטעכעדיקע ראַנדן.
עלף לייגן צעגליט און פאַרמאַטערט
מיט צונגן אַריבער די זאַמדן.
די קופערנע הימלען רויט צעפלאַמט,
— שערן איבער די לעמער —
אין דנאָ פון אַ טרוקענעם ברונעם
זינקען טיף דאָרשטיקע עמער.

און לייזערס צעריסענע אויגן,
בלינדע פון זון און פון זעען,
קוקן אויף די נאַקעטע ביימער
וואָס דאַרן ביים ראַנד פון אַלייען.
אַזאָ שטומער געבעט אויף וואונדער,
אַזוי געבויגן זענען זיי.
און ער בויגט זיין קאַפּ צו די וואַרצלען,
און דערהערט זיין אייגן געשריי.
און ער זעט: — אַלע ביימער וויאַנען,
אַ בליונג צעשיט זיך אויפן וועג.
אַ ליכטעלע יום־טובּ פאַרלאַשן

אין דעם זוניקן בלענד פון די טעג.
און ער זעט די הויכע ציפרעסן
פון מדברשע ווינטן צעבראָכן.
אַ געוויין פון שווערע מעת-לעתן,
פון לאַנגע מידמאַטע וואַכן.
און ווען די הייסע ווייסע וועגן
קילן זיך אָפּ אין אַוונט פון ניסן, —
גייען די עלף שאַטנס אַהיים,
די וואַכיקע קליידער צעריסן,
פאַרבענקט נאָך אַלטע ימים-טובים,
צו די זמירות פון זיידן אַמאָל.
און די נאַכט מאַכט בלוט פון די בראַנזן
און פלייש פון דעם שטאַל. — —

א ל י י ן

זיין יונג בלוט רייפט אין די נעכט.
די הונגערס פרעסן זיין לייב.
די נעכט זינגען דאָס אייביקע געזאַנג —
ווייב.

און ער איז ווייס און אַפגעשלאָסן,
היט בלוט פון פרומע שטאַמען.
און נאָר איינע שטילט אים אין די נעכט —
מאַמע.
לאַנגע פאַרטערטע בריוו, לייענט און לייענט.
ער הערט שטילן ברום אין ווינט.
אַ שטילן געוויין ברענגט אים די נאַכט —
מיין קינד!

טעג צעגליטע, זוניקע שויסן.
לייזערס בריווער לייב איז יונג און הייס.
די שווערע וואַלקנס פון שטורמיקן געמיט
רעגענען מיט טראַפנס שווייס.

און נעכט גליען איבער זיין ווייסן צעלט.
אַ טיפער הימל, איבער אים, קרישטאָליק ריין.
פון קרישטאָלענעם הלל טריפט אָן אויג — —
לייזער מיין, ביסט עלנט און אַליין.

נייער הונגער.
אין עפל וויינען יאָדערן.
מאָנוג מענערשע —
שפיו אין אָדערן.
ליד אין געביין.
בענקשאַפט אין בלוט.
אויף זיין הויט
רויזיקט לוסט פאַרקלעמטע.
נאַכט.

זעגליקער פאָך פון אַ ווייסן קלייד. —
זיין חלום —
נישט געזעען גייט
זי —
זיין זאַנגענדיקע רוח,
אַ פאַרברענטע,
אַ פאַרשעמטע. —

חלום, צעפיבערטער חלום.
נאָר ס'קען זיין וואָר נישט דערלאַנגען.
ס'וויילן זיך שטערן נישט זאַנגלען,
ס'וויילן די ווינטן נישט מאַלן.

נאַכט.

דאָרנדיקע נאַכט.

טעג ליגן ווי דורשטיקע סטאָדעס ביי שוועלן פון אַוונט,
מיט צינגער געשטרעקט, פאַרברענט פון כאַמסינען.
אפשר וועט נאַכט זיי היינט בענטשן מיט טויאיקן חסד,
און קוואַליקע ברכה אין לאַגלען צערינען.

נאָר בערג קייטלען זיך ספּינקסיש אין נאַכטישן טונקל.
ס'קוקן הימלען פאַרגליווערט מיט קופּערנע שטערן.

- נישט טוי אין די לאַגלעך וועט נאָכט היינט צעריינען —
 עס פילט לייזער זיי אָן מיט וואַרעמע טרערן.
- לייזערשע טרערן, דערלייזערשע טרערן. —
 — רוחות פון נאָכט, אָ, אַלץ איז פאַרפאַלן.
 ס'צוקן די אַקסלען, ס'טריקנט דער גומען,
 עס וויינען מיט אים גלייך מחנות שאַקאַלן:
- אָ, הונדערט גוטע ברידער פון מידע טעג,
 ס'האַט נאָכט פאַרריגלט אייער טיפעניש אין סוד.
 אין האַלבער נאָכט איז קיינער נישט געקומען טרייסטן,
 נישט חבר, נישט ווייב און נישט גאַט.
 אָ, ברידער, מיט אייך בין איך געגאַנגען דורך טעג
 אין הונגער און חלום, אַ גורל צוזאַמען,
 און געגלויבט אַז אין פיבער פון נעכט
 וועט זיין אייער היים ווי די שויס פון אַ מאַמע.
 איצט בין איך אַליין, אַ פאַריתומט געביין,
 פון ברידער, פון שוועסטער פאַרלאָזן.
 אַליין, אַ טרוקענער דאַרן
 אינמיטן פון צעכוואַליעטע גראָזן.
 פאַר אייך איז די נאָכט אַ פוכיקע וויג,
 אַ מאַמעשע שויס פאַר קאַפּ פון אַ קינד.
 ביי מיר טאַנצט אַ לילית אויף טונקעלע שוועלן,
 און בלוטן צעפיבערט מיט זינד.
 מיך וואַרפן די שעהן ווי שטיינער פון בויגן,
 אַ גרויליקער וואַרף פון תהום צו תהום,
 און אייערע טירן פאַרריגלט, נשמות פאַררינגלט. —
 אָ, אַרעמע שטעגן אין רשעות פון סדום!
 אַלע — גערעכטע, און אַלע — צדיקים. —
 נאָר שלאַנג האָט פאַרוויקלט מיין ברויזנדן לייב.
 בן אָדם וויל עסן דעם עפל פון לעבן. —
 חוה, דו אייביקע ווייב!
 אַ ברודער ציפרעסן מיט סודות פאַרשוויגן,
 אַ שוועסטער ציפרעסן מיט הערצער פאַרשלאָסן. —
 ווער וועט לעשן די שריפות פון לייבער,
 ווער וועט שטילן דעם דורשט פון חצותן?

נאַכט! עפן די טויאיקע טויערן!
דעש בלוטיקע דאַרשטן און מילדער מיין פיין. — — —
אַזוי האָט לייזער זיין ווייליד געזונגען
אין פיבער פאַרלאָזט ווי איוב, אַליין.

טאַג האָט געקופערט
אויף שטעכיקע טויערן.
ער איז ווידער געגאַנגען,
נאָך אים אַ שאַטן אַ לאַנגער.
געשפּאַנט מיטן אייזל געלאָסן
איבערן דאַרפס זאַמדיקע גאַסן.
און ס'האַבן זאַמדן געזאַפט
די שאַטנס פון דער נאַכט.
די טרער פון זוניקן וויינער, — —
און פאַרנאַכט
ווען ס'האַט זיך דער טויער פאַרמאַכט
איז אויך טוי גערונען רויט פון די ביימער. — — —

ר י ס

אַזוי האָט נאָך די שקיעה קיינמאַל נישט געברענט.
אַזאַ טיפער ריס אויף העמד.
אַזוי פאַרבראַכן האָבן זיך די הענט.
דער לעצטער בוים האָט אָפגעשיט די לעצטע בלום,
אַן אייזל האָט זיך צערעוועט:
קום!
אַ קייטל־קלאַנג
האַט זיך צעיאַמערט באַנג.
דער הימל האָט מיט שוואַרץ און רויט געפאַקלט.
און ער האָט זיך געוואַקלט.
אַ שאַטן האָט געפרעגט
דעם וועג: וואוהיין?
מיט בלוט און פיבער
האַט געענטפערט דער יאַסמין.

אזוי האָט נאָך די שקיעה קיינמאָל נישט געברענגט.
נישט דאָ און נישט דאָרט.
נאָר אַ וואָרט, אַ האָרט וואָרט :
לייזער, קום נישט מער,
מען דאַרף דרך מער נישט האָבן...
דער צער האָט פאַרבראַכן צוויי שוואַכע הענט.
דער זאַמד האָט אַיינגעזאַפט אַ טרער
פון אַלטן אַבל...
און ס'האַט אַ נאָג געטאַן אַ צער אַזאָ אויף שטום:
— אומעטום ביסטו פרעמד, אומעטום. —

זיין אויג האָט געטרערט,
די שקיעה האָט געשמאַצן ליכט פון וואַקס. — —
— אַ סוף לַמד ואו?
סוף נר תמיד?
ער האָט אַ נעם געטאַן דעם אייזל און אַוועק,
צעוויינט, ווי דער זיידע פאַרן עמוד: —
הנני העני.

לעצטער טויער.
מאָרגן וועט אַ שלאָס נאָך פעסטער קאָווען.
די זון וועט יום־טובן אויף ווייסער גאַס.
נאָר ברויט וועט זיין נאָך ווייניקער אַ לאָבן,
און דאָנעס וועלן גריזשען פּוסט און פאַס.
לעמאַנען האָבן זיך אין מעריב אַיינגעשטאַכן.
געבויגן האָבן זיך ציפרעסן.
אויף וועגן האָט די נאַכט געשריבן תיו:
מאַמע! ס'איז נישטאָ וואָס צו עסן.
תהילים זינגט נישט מער ביי לַמד־ואו.

צוזאַמען מיט די צען, געטויליעט צו שטאַמען,
זינגט ער צו ווייטן, צו שיפן, צו ימען,
און שעפט זיין טרייסט פון רגעס שטילע רון.
נאָר ווי דעם טאַג, ווען ער בלייבט אויך דאָ אַ פרעמדער —
אַ שמעטערלינג ביי אַ לאַמפּ, אַ אַפּגעזעגטער,
און אויך דער לעצטער טויער מאַכט זיך צו.

צו פאַרמאַכטע טויערן גייט־מיט דער איינער
מיט אויטגעשטרעקטע פויסטן אַנטקעגן ביימער,
און טויערן לאָזן נישט אַריבער.
און ס'קניט די הונגערנאַכט אַ טרויעריק מידע,
אַן האַראַטעניץ, אַן שטערנליכט און אַן לידער.
משיח בלייבט אַליין מיט פולסן פיבער.
פינצטער ווערן וועגן, און נאָר דאָס אייגן לייב
מאַנט ביי דער נאַכט, מאַנט שטערן, מאַנט ברויט, מאַנט ווייב.
און עס שווייגט דער דאָרט, און עס שווייגט דער דאָ.
די שלענג הויבן קעפּ פון זומפיקע קאַנאַלן,
דער כאַמסינווינט וואַיעט אויפן צעלט: פאַרפאַן. —
און עס מורמעלען ליפּן: קיין וועג נישטאָ.

שפעט ביינאַכט ליגט אַ מענטש אויף זיין האַרט געלעגער,
זיין ליכטל געלאָשן, אַפּגעשטעלט דער זייגער,
און עס ציטערן די קני אינדערפרי.
און ער הויבט זיך אויף מיד און נישט דערשלאָפּן.

אַן פאַן,

אַן גלויבן,

אַן האַפּן.

רויטער הימל, וואונדיק גלי.

עס וויינט אַ עלנט קינד

און עס ברומט אַ ווינט

צום גורלשלעפּער:

— או או אי, —

צו פרי. —

— שבתי צבי! —

שוואַרצרויטער שיין אויף ווייסע יריעות,
איבערן זומפּ וויגט זיך די בריק.
באַרוועסע טריט, פאַרבלאַטיקטע קניען,
מען גייט פון די זומפּן צוריק.

געשטרעקט לאַפּאַטעס איבער די אַקסלען,
צעפענט די האַריקע ברוסט.

לייזער גריסט זיין בלאַטיקן פריינט אליהו:
גוט אַוונט, שוואַרצער דזשאַמוס!

אַ האַרטער בת קול. די בערגער לאַכן,
לבנהס גלאַצן בלינד פון זומפ.
שוואַרצרויטער שיין אויף ווייסע יריעות,
אַ גלעקל קלינגט טרויעריק שטום.

— צו אַוונטברויט, צו מן און הונגער.
לבנהס ברויט נישט געשניטנס.
שטערן גליען אויף זוימען יריעות,
בייסן זיך איין ווי מאַסקיטן.

אַ זשומזשעריי פון מחנות פליגן,
אַ ריח פון בלוט און פון יאָסמין.
די אויגן פאַרקרומען זיך אויף שטערן,
די הייסע ליפן אויף כינין.

און דער ציפרעס טאַפט די הייסע שליפן,
אפשר פיבער? אפשר ליד?
אַזוי צי אַזוי פאַלט ער אויף זיין בעט,
און כראַפעט שווער און ריטמיש מיד.

נאַכט, פינצטערע נאַכט, ביים זומפ אין כנען.
דער גרויער אייזל געבונדן.
לייזער פיבערט אויפן איינזאַמען בעט,
און בינדט די אַפענע וואונדן.

נאַכט, וואונדיקע נאַכט אין קאַמונעס הויף, —
אַט זעט ער זיי, ווי ער, פאַרשנייט.
נאַכט, שטיילע נאַכט,
און נאָר ער וואַכט,
און דער אייזל שרייט. —

פיבערנאַכט

שפעטע נאַכט, הייסע פיבערנאַכט,
דער גוף אין היץ איז טאַפלט וואַך.

דאָס אויג פאַרמאַכט, דער שטערן ברענט.
טויזנט פייערן אויף די ווענט.

ס'איז נאָר אַ בלעטעלע כינין.
די שלייפן שפּיזן שפיציק דין,
און האַלב אין וואַך, האַלב אין דרעמל,
פירט דער ווינט זיין מידן קעמל
פון באַרג אַרויף צום באַרג אַראָפּ.
ציטערט אַ קני און עס זינקט אַ קאַפּ.
זון פאַרגייט אויף ווייסע האַרבן,
און עס שיט זיך אויס אַן אַלטע טאַרבע...

פון זיין טיפּער געצונדענער נאַכט,
איבער זיין טיש,
אַריבער זיין דאַך,
צעוויקלען זיך לאַנגע עקראַנען.
זאַמדן און ביימער,
פאַרטן און ימען,
פייערן בלענדן,
און ס'רופט אים אַ שייין.
מיט אויגן פאַרמאַכטע לאַזט ער זיך גיין...
שטעט. גאַסן. טורעמען
אַ ריי נאָך אַ ריי,
אַ ריי נאָך אַ ריי.
און ער שפּאַנט
פון אַ שטאַט צו אַ שטאַט,
פון אַ לאַנד צו אַ לאַנד,
ביז ער טרעפט זיך מיט זיי .

למד-הא קעמלען
גייען געבויגן אויף וועגן,
לעצטער זונשיין אויף האַרבן.
רויטער בראַנד אויף די ליפן.
און עס וויגן זיך די האַרבן,
און עס שעפטשען די ליפן,
און גלעקלעך קלינגען דין.

פרעגט ער זיי:

א, למדהא קעמלען, דארשטיקע ברידער,
זאגט מיר וואוהיין?

זאגן זיי:

ברודער!

פרעג אונדז, פרעג.

שוין זאנג ווי ביסט אוועק.

שוין שווארץ איז דער שניי.

זע, —

מיר גייען אויפן שווארצסטן שאסיי.

אונטער אונדז ליגן לענדער פארבלוט.

רויט איז די ווייסל,

ס'איז נאך רויטער דער רהיין.

ווארשע, בערלין יאסי און ווין.

שווארץ דער שאסיי.

נאָר זיבן מאָל שוואַרצער די שעה.

ווייל ברויט איז נישטאָ,

ווייל גאָט איז נישטאָ. — —

דאָס קול האַקט אָפּ.

נאָך דינער קלינגען די גלעקלעך.

נאָך שטאַרקער ציטערן די פיס,

נאָך טונקעלער ברענען שאַסייען,

און עס שפאַלטן זיך שטערן.

נעמט העלזער לייזער

זיין הייסן לאַגעלע טרערן,

דאָס טאַרבעלע זוניקע וויי,

און גייט מיט זיי...

פליען די טאַשמעס

שלאַבאַנעס,

פלאַנטן,

שאַסייען.

די מידסטע גייען,

שטרויכלענדע קניען.

האַרבן געבויגענע ציען.

און ווינטן וואַיען.
און דראָטן זשומזשען אַ סוד:

למד ואו גייען לעסטערן גאָט.

ס'איז נאָר אַ בלעטעלע כינין.
די אויגן ברענען רויט און גרין.
פייערדיקע ווירבלרינגען.
האַרבן וויגן, גלעקלעך קלינגען.

ס'איז נאָר דעם דופקס הייסער גאַנג.
דער וועג ווערט אזוי שווער און לאַנג.
אַ גייגעוויין אויף פעלזן־שטיין.

דורך די לאַדנס רינט אַריין
אַזאַ קור נאַגנדיק און שטיל.

אַ קליינער ראַדיאַקעסטל שפילט — — —
געפאַלן, געפאַלן מיין ווין.

די מאַמע רחל וויינט אויף זין.

סטאַדעס קעמלען אָפגעלאַזטע, וואוהין?
ווי אזוי ווייטער שפאַנען?!

שוואַרץ געוואָרן ווין.

אַ קינד איז דאָרט געשטאַרבן מיט זיין מאַמע,
צו אַ רויטער פאַן זיין פנימל געטוליעט.

(אַ וויין גיט אין אים דער רחמים

פון אַ „זיידעלע“ פון שפּוליע)

— ברידער, וואוהין, וואוהין,

וואָס ברענט אזוי אין אייערע טריט,

וואָס וואַקלען אזוי די פיס?

— מיר גייען פון די ברוקן פון מאַדריד,

צום פאַרגעסענעם אין פאַריז,

צו דער רויטער וואַנט,

דאָרט שרייט זיין ווייגעשריי

קאַמונאַר, טויטער דעלעקליז.

וויי! די פאַן פאַלט פון זיין האַנט.

טריט, טריט, טריט. — פאַריז, מאַדריד, ווין. —

ס'איז נאָר אַ בלעטעלע כינין.

זיין ווייטיק ברודערט די פרעמד,
דאָרן קרוינט אַלץ וואָס פאַרשעמט.
אַט עפּענען זיך אַלע ווענט.
מיליאָנען פּיס, מיליאָנען הענט.
אין וואַלדס פינצטערניש ערשטער שייַן,
טוי וואַשט זיין נאַכטיקן געוויין,
זיין דופּק קלאַפט, ס'קלאַפט די גאַנצע וועלט,
אַ ליכט רייסט אויף זיינע אויגן.
גאַסן זעט ער, און קינדער אויסגעשטעלט,
איבער זיי אַ רעגנבויען.

און אַזוי הערט ער פון זיין הייסן בעט —
הייזעריקע קינדער זינגען:
מאַמע ערד, גיב אונדו ברויט צו זעט,
טראַפּנס מילך פאַר די שוואַכע לונגען.

און אַזאַ טומל אויף שאַסייען,
אַ צוג אַ לאַנגער איבער שטעט.
אינוואַלידן, גרויליקע געשרייען:
נאַט אייך, געטער, אברים צו זעט!

און בראַך אויף בראַך, כּללות שפּאַנען.
אין תּכּלּת די שאַנד אַנטבלויזט.
און בעטן הערט ער: באַמאַנען
מיר ווילן נאָך אַ קינד פון שויס.

כאַטש איינמאַל אויסשפּרייטן די פּליגל,
הערן האַרפּנשפּיל אין ווינט.
זען ווי די זון אויף ווייסן וויגל
וועקט באַגין אַ זאַטן קינד.

און אַלע קולות אין איין קול,
דער ערדס רוף: באַרוף און זין.
און ווידער הערט ער ווי אַמאַל:
שפעט.

שפעט!

עס שרייען שיפן,

און עס פּלאַמט באַגין.

און פון שטעט און שטעטלעך צעבונטעוועטע זין.
אַ שפּאַן אַ נייער, אַ נאָך נישט געשפּאַנטער,
נאָכטיקער הימל אַ זוניק צעפלאַמטער,
גאָלדיקער שיין אין דער דריטער אשמורה —
עפענען נייע פאַרבאַרגענע טויערן.

קאַבאַראַ באַזיגט, ס'בלענדן קאַנאַלן,
זומפ זילבערט מיט דינע אַדערלעך קוואַלן,
אַ גאַלדן געזאַנגל אויף פאַרבלוטן יאַמבוט.
און ווידער אַ שפּאַן טאָן מיט ליכטיקן מוט.

ווער זאָגט עס אַז אויס, אַז אַלץ שוין פאַריבער, —
אַריבער אין פיבער טאַלן און גריבער!
שלעפּ, פּורעלע, שלעפּ דעם אייביקן חלום —
טרויעריקן זייען, פריידיקן מאַלן.
אייביק פאַראויס.
פאַר דעם אייביקן גייער אַ הויז.

ע ר ד

און ווידער טאַג. — ליכט אויפן עקראַן,
זיין קליינע היימלאַנד. — בלוי און זון.
און ס'בעטן פעלדער פון שומרון:
— קום, לייזער ציפרעס, עפעס טון!

קום מענטש פון די ווייטע שאַסייען! —
הר אפרים רופט ווי דער סיני:
— מיט טרערן קום דאָ היינט פאַרוייען,
צענעם דיין צעלט און גיי!

און אַ ים פון ווייט רוישט און שרייט:
— לייזער ציפרעס, מענטש פון שיפן —
וויסטו אַ ברעג, אַ ברויט, רו און פרייד —
גיי און אַקער שוואַרצע טיפן.

אַ ליכט, אַ בלענדעניש אויף זיינע וויעס,
אַ בינטל גאַלד אויף שוויסיק העמד.

פאסן זון — ליכטיקע רצועות, —
א גורלשטריק אויף זיינע הענט.

אלע וועגן פירן היינט אהער,
און אלע טאשמעס אויף זיין צעלט,
היינט וועט ער זייען מיט א טרער
און זיין אליין א זאנג אין פעלד.

און לייזער שטרעקט אויס ביידע הענט:
— גורל, נעם! טו וואס דיר געפעלט.
נעם מיך מיטן טיש, און מיט די ווענט,
און מאך פון מיר א שוועל פאר גאנצער וועלט.

אויף א שטיקל ערד אן אייגענע
אנגעפארן פולע וועגענער,
דעם גורלס רוף היינט נישט פארזאמען,
א ניידארנדיק פעלד צו פארזאמען,
בראוו אראפ פון דעם מידן וואגן,
א פלעקעלע אריינגעשלאגן,
און מיט א פיבערגלי אין וויעס
אנגעצויגן בלענדיקע יריעות.

סוד האט געדעמערט אויף די גראזן,
א ים־ווינטל האט קיל געבלאזן.
א פאס זון, זיגזאגן אין א קרייז,
האט גאלדיק געקרומט און ווייס געקרייזט
ארום דעם בלענדיקן עיגול.
א רצועה האט זיך געוויקלט
מיט וואקלדיקע וויקלען ווילן.
די שטומקייט האט געסודעט תפילה. — — —
ערד! — —

פראסט און פשוט,
פון גורלות אויסגעקאסיעט,
ערב נייעם זייען,
האבן זין פון למדוואו גייער
אין אייביק האפן
ווידער זיך געטראפן.

צעדאָוונט זיך פאַר אַ גרינער זאַנג,
און אַוועק אַ פּראָסטן, פּראָסטן גאַנג.

ווייל ווער האָט עס געוואָגט,

און ווער האָט עס געזאַגט

אַז סוף לַמַּדְּוֹאוּ,

אַז אויס תּפִּילָה? — —

ס'זאָל נישט טאָגן אַזאַ טאָג.

ס'זאָל נישט שעהן אַזאַ שעה.

חי לַמַּדְּוֹאוּ

מיט קי,

מיט קינדער

און מיט שאַף.

צופוסן פון הר אפרים — אַ דאַרפישע קאַמונע.

הונדערט יידן,

אין יעדנס האַרץ אַן אַלטע אבֿל־סטרונע,

געדעכעניש פון אַ טייך אַ טרעריקן,

און ס'חלומט זיך זיי אַ ברונעם.

בערג זעגן זיי.

אויף הר אפרים שפילן גורלות אויף ברויט

מיט געוויין.

טראַקטאָרן רוישן,

שטאַל זינגט אויף שטיין.

וואו יאַמערט נאָך אַ דינער קלאַנג.

אַ בלויער פּאַסטוך צעוויינט זיך באַנג.

נאָר דער טראַקטאָר גייט, גייט

מיט פיבערדיקע טריט,

און קלאַפט אויף באַס:

געצונדן די טויערן פון מאַדריד!

אַ מאַמע הונגערט אויף דער סמאַטשע גאַס! — —

שטיף די תּפִּילָה.

געשריי פון שניי.

רויך גייט צום כּסא הכבוד.

דער טראַקטאָר איז היינט מיט האַרץ פאַרקאוועט.

יעדע קייט
איז פרייד.
יעדער ראָד
איז גאַט.
ער בויערט בערג.
פעלזן פאַלן.
און בלוט, פראַסט בלוט, רינט.
ער גייט נאָך העכער ווי די בערג.
זע! —
עס שטופן די פעדאָלן,
גאַט מיט אַ מענטש,
אַ טאַטע מיט אַ קינד.
איז ווער האָט עס געוואָגט,
און ווער האָט עס געזאָגט
אַז סוף לַמִּדְוָאָו,
אַז סוף נר תמיד?
ער אַקערט, לייזער ציפרעס, אויף די בערגער פון אפרים
און די גאַנצע וועלט איז אים — אַ כאַמוט.

אַ ברונעם

די בערג פון אפרים, אַקעגן אויף מזרח,
מיט שפיצן פאַרשטאַכן אין רויטער לַבְנָה, —
קומען צעהונגערט אין טונקעלע נעכט,
אַקערן מאַנען.
און די זאַמדן פון מעריב, דאַרשטיקע בערגער,
לאָזן זיך שפּאַנען, געאַרעמט מיט ווינטן. —
בעטן מיט טיפע דורשטן צעגליטע
קוואַל פון די גרונטן.
און אַ טורעם אינמיט די דאַרנדיקע פעלדער
מיט קייטלונג פאַרפלאַכטן אין האַרץ פון די זונען —
קלינגט אַריבער די טרוקענע טאַלן
מיט שירה: ברונעם.
ליכטיקע קלאַנגען איבער זאַמדן און פעלזן.

די רויטע לבנה ווערט בלאַסער און בלאַסער.
שווערע שאַפּאַטעס פליעסקען אויף דנאַען
מיט חלום וואַסער.

וואַסער פאַר צעשפּאַלטענעם פעלד, וואַס וויל ווערן גרין.
וואַסער פאַר קי. זייערע אייטערס מאַגער און דין.
וואַסער פאַר קינדער, צעפייניקט אין דאַרשט פון כאַמסין.

אַזאַ תפילה גייט אויף פון דעם טאַל.
ווי אַמאַל...

אַזאַ שטום געשריי —
אַנגסט פון בעל חי.
רויטע לבנה אין פעלד.
שרעק...

נאַר אייביקער וועג,
גורל באַפעלט.

אינמיט פון דאַרניקן פעלד,
צווישן געשריי און געשריי,
אַ לייטער געשטעלט,

אַ דרייפסיק געביי. —
אין ערדישע שפּאַלטן

בלינד באַהאַלטן

אַ טייכעלע קוועלט.

אויף לייטערס ראַסטיקן שפיץ,
ביי הימלשער שוועל,

העליש צעבליט

אַ באַפעל:

געפונען אַ ברונעם!

קייטן קלינגען אין נעכט.

שאַפּאַטעס בויערן דעם דאַרשטיקן טאַל.

בערגער גאַפן דערשראַקן.

הילכיקע גלאַקן...

פעלז סודעט מיט אַ טרוקענעם גראַז:

וו — אַ — ס ? !

וו — אַ — ס ? !

קאָמונעס הויף
איז וואָך
די נאַכט.
פון שויב צו אַ שויב
פאַראַלן לייכט.
הימלען נידערן,
עס זינגט פון אַ שיכט.

אַ טורעם אַ ריז.
תכלת די פיס,
זשאַווער דער קאַפּ.
ליים הויבט ער אויף.
בלוי וואַרפט ער אָפּ.
ווינט אויף זיין שפיץ,
פעלז יאָמערט אויף אים
פון טיפן כאַאַס.
ער קלינגט איבער שיכטן
מיט וואונדער בראשית. — —
הימל און ערד.
וואַסער און גראַז.
הימל און ערד.
וואַסער און גראַז.
צו דעם טורעם ציען קינדער.
קלאַנגען בלאַנדזשען אין ברייטן פעלד.
אַ מעשהלע אַזאַ, פול וואונדער:
אין דער טיפעניש אַ טייכל קוועלט.

און פאַרנאַכט, ווען פעלדער בלאַסן,
און בלויז דער הימל שפינט נאָך ראַז —
שפילן קינדערלעך אין וואַסער.
מען גיסט פון קרוג אַ פולן גלאַז.

מען גיסט פון קרוג אַ פולן גלאַז,
און אַז פון גלאַז רינט אַריבער,
שטעקט מען אַריין אַ גרינעם גראַז,
און מען שפינט מעשהלעך בציבור:

אורי:

דער גראָו וועט וואַקסן
אַן אַן עק און אַן אַ סוף.
איך וועל אַרויפגיין הויך
מיט סטאַדעס שאַף.
די שעפּסעלעך וועלן צופּן
אַ גראָו נאָך אַ גראָו.
און אויפּעסן מיטן גלאָז...

אַלישע:

דער גראָו וועט וואַקסן
ביזן הימל.
אויף דער לבנה
וועט בליען אַ בלימל.
און די שעפּסן וועלן צופּן
נאָר די גראָו
און דעם בלימל איבערלאָזן...

חנה:

די שעפּסן וועלן מורא האָבן
אזוי הויך צו גיין.
שעפּסן האָבן ליב
צו ליגן אויף אַ שטיין
הערן דעם פּאַסטוך שפּילן,
און ביי די ווינטעלעך
זיך קיילן...

אַלישע:

חנהלע! מען וועט מאַכן טרעפּ
פון שטיין.
וועלן די שעפּסעלעך קענען אַרויפגיין...

נאַכט.

רו.

קינדער מאַכן אויגן צו
און הלומען וועגן די טרעפּ...
אין ברייטן טאָל — קלעפּ.
מידע טאַטע־מאַמע הערן. — —

שווערע קייטן בראַזגען, קלינגען,
די הימלען שיטן העלסטע שטערן,
און אַלע קוואַלן זינגען.
קינדער בלייבן שטיל אַנטשוויגן,
טרוקן אויסגעשטרעקט די צונגען...
און עס וויגט די נאַכט מיט ניגון.
אַזאַ ניגון
נאָך קיינמאָל נישט געזונגען! — —

און עס איז געווען טאָג אין טאָל,
לאַנגער ווייסער טאָג.
שאַלן זענען געשטאַנען גלייך אויף דער וואַג. — —
טאָג און נאַכט.
זון און לבנה.
און הימל און ערד,
און פרייד און טרער
אויף איין סטרונע.
און עס האָט געקוועלט און געקוועלט פון דעם ברונעם.
ס'האַבן דורשטיקע סטאַדעס געצויגן אויף פעלדער,
די וואַל געקעמט פון מדברשע ווינטן.
טשופרינעס פאַרשליפט מיט זונענפלאַעט.
און ס'האַט אַ פאַסטוך אַ יונגער געשפילט:
— אויב נישט איצט, אויב נישט איצט, איז שפעט!
און עס האָבן געקוועלט צום ברונעם
אַלע פאַרלאַשענע זונען,
אַלע טרעריקע טייכן.
רויטער פעלזן האָבן געגלאַנצט אין דער זון.
למד-וואָו מיליאָנען.
מיט בלוט אויף די קיטלען,
מיט נאַכט אויף די פאַנען.
פאַרשנורעט די ליפן,
געקייטלט די הענט.
און עס האָבן זיך זאַנגען זוניק געכוואַליעט,
און עס האָבן סטעזשקעס מיט מאַרגן געברענט.
און דאַרשטן פון אַלע וועלטן. —

מענטשן,

ביימער,

גראָזן,

שאָף —

הונדערט אַ ריי.

הונדערט אַ ריי.

מיט איין צעכוואַליעט געשריי:

חי! חי!

און דאָס וואַסער האָט געוואַשן דאָס בלוט.

און די זון האָט געריזלט דעם שניי.

ד'ו סטאַדעס זענען געגאַנגען צום טורעם.

פעדער האָבן זיך געקורטשעט פאַר זיי.

בערג האָבן זיך אויסגעלייגט

טרעפּ נאָך טרעפּ

טרעפּ נאָך טרעפּ.

און די קריע אייז — דער עלטסטער פאַסטוך

בלענדיק ווייס —

האָט איבער די טרעפּ געשטיגן

מיט ניגון.

און ס'האָט זיין קול געטרייסט:

פאַסטוך יונגער! —

טריף ברכה אויף די דאָרשטיקע צינגער.

וויש אָפּ די שקיעה פון קעפּ.

ברענג די לעמער.

נעם דעם עמער.

און שעפּ.

און דער נס איז געקומען.

עס האָט אַ גאָס געטאָן וואַסער

צו טרוקענע גראָזן,

צו וועלקנדע בלומען.

כאַמסין — אַ בלייענער טאַג,

און שווער איז צו גלויבן.

נאָר שוין האָט אַן אייזערנע שעפּ

די ברכה פון טיפּן געהויבן.

א בשורה
צעקלונגען
דורך רינגען.
צעפלאטערט
דורך פליגל.
צו גרודעס,
צו שויסן,
צו וויגן.

און ס'איז די בשורה געגאנגען
פון זאנגען
צו זאנגען.
פון גראזן
צו בלומען.
און עס זענען ברידער און שוועסטער געקומען
מיט פריידיקן אימפעט,
מיט הערצער צעשוימטע,
מיט בליקן פארוואונדערט.

און אזוי האבן קייטן געקלונגען:
— טרינק זיך אן מיט קוואליקן וואסער —
עין שמר!

פילט אן פול די עמער
מיט זוניקער האנט.
זינגט אויף, ליכטיקע ברידער,
דאס ליד פון די לידער.
וואסער אין מדברשן לאנד!
און ס'האבן צעפלאמטע פאררינגלט
צעצונדענע שטעט מיט גרינע סעדער.
א וועלט און א לאנד —
רעדער אין רעדער.

און אזוי האבן רעדער געזונגען:
קום מאן!

ברענג דיין טונקעלן פנים
און וואש דייע וואלקנס

אין קוואַליקע טיפן.
און זינג מיט אונדז
דאָ ביים ברונעם
דאָס ליד פון נחמה
צו ימען און שיפן.

עס איז געווען אַוונט.
מיינע הענט האָבן נאָך אַלץ זיך געוואַרעמט
אויף לייזערס אַקסלען.
צעוויכערטע רעדער האָבן זיך בלענדיק געדרייט.
דער פריש צעאַקערטער טאָל ע ר ה
האַט געברענט און געלאַכט.
און איבער שפיצן פון הר אפרים
האַט זיך דער טאָג געקאלערט
צו נאַכט. — — —

עין־שמר. ארץ־ישראל

זעליג דער איינבירדער

פון דער פּאָעמע: „שינדל קאַנאַריי“.

ווי ווייט איז פון דער ערד צום הימל?
נאָר איין באַוועג פון ברעם, פון אויג אַ ציטער.
נאָר איין דערמאָנונג, נאָר איין געוויטער.
און בליצן יאָגן אין אַ האַסטיקער שריחות
פון שוואַרצע וואַלקנס —
צו בלאַנקענדיקע סטריכעס.

און זייער נאָענט איז די ערד צום הימל,
ווען ס'זיצט אַ קינד ביי אַ פענצטער פאַרקלערט.
און ס'הערט ווי ס'פליען און ס'שרייען די ווינטן,
און ס'הוידעט זיך אַ בליענדיקע ערד.
עס וואַכט אַ וועלט אַ נאָענטע, ווי אַ חבר,
אַ וועלט פון אימפעט און סאַמע שיין.
און אַטאָ וועט זיך אויפרייסן דאָס פענצטער
און ס'קומט די וועלט אין שטוב אַריין.

אפילו די שלאָפבאַנק, וואָס הינקט אויף אַ פיסל,
און דער טיש פאַררוקט אין אַ ווינקל אַריין,
און די גרינע שינדלען פון גענדזענעם דעכל
אַלץ איז גרייט די וועלט מקבל־פנים צו זיין.

ווי ווייט איז פון דער ערד צום הימל?
איין פלינקער שפּאַץ,
איין זוניק הייסער ברי.
און יונגע פייגל
מיט רויטע שנאָבלען
פון ערד צו בלויער הויכקייט
גיבן דאָרט אַ פלי.

און זייער נאָענט איז די ערד צום הימל,
ווען זעליג דער איינבירדער אין פרימאַרגן אין קלאָרן

שלעפט אַ פאַרטראַכטער צום גאַלדענעם וואַגן
אַ שווערע געבונדענע אַלטע גמרא.

דער וואַגן ווערט העכער, און העכער, און העכער.
פון אויבן אַ מולטער, אַזוי ווי אַ פעכער,
אַ שאַנק, ווי אַ טורעם,
אַ מיכיקע באַנק, ווי אַ פליגל,
אַ פענדל קלינגט שטיל אין פאַרטאַג, ווי אַ לירע,
אַ טאַץ בלאַנקט — אַ זוניקער עיגל.
צו דער טאַץ האַט זיך צוגעלענט קרום אַ מנורה
פאַרטראַכט אין פאַרטאַג אויף אַ בלאַנקיקן גורל.

דאָס קלייבט זיך זעליג דער איינבינדער
אויף אַ דירה אַ נייע —
מיט זיין טאַץ, מיט זיין מיכיקער באַנק, מיט זיין ש"ס.
דאָס קלייבט זיך זעליג דער איינבינדער
מיט דער גאַנצער משפּחה
פון ליימענעם געסל —
אויף שטרויענער גאַס.

אַ שפּאַן און אַ באַרג —
איז דער מולטער אין הימל.
אַ שפּאַן און אַ טאַץ —
איז דער עיגל מאַט.
אַ שפּאַן און אַ גרוב,
און די העלע מנורה
ציטערט און קלינגט,
ווי אַ טרוקענער בלאַט.

און זעליג דער איינבינדער גייט ביים זייט אַ פאַרטראַכטער,
די אויגן פאַרזונקען אויף דעם וואַגן מיט דרויב,
ער גייט און ער טראַכט, אַז אַ מענטש ווערט געוואַרפן,
געהויבן, גענידערט, אַזוי ווי אַ שטויב.

און שיינדל דערביי מיט אַ פאַק אויפן אַקסל,
פאַרקניפט מיט אַ בענדל אַ רויטן, ווי מאַן,
מיט אַ קאַשיק אין האַנט, און אין קאַשיק געבונדן —
קרייט הויך קוקרעקו אַ ברוגזער האַן.

שפאנט שיינדל פארטאג און זי זינגט טרייליילי.
די יונגע פיס קלאפן: איינס און צוויי, איינס און צוויי.
שפאנט שיינדל פארטאג און זי זינגט טרייליילי,
פונקט ווי זי זאל פירן נאך זיך אן ארמיי.

און דער האָן קרייט — קוקרעקו.
א גוט מאַרגן, הימלדיקער מלך,
מען האָט די פליגל מיר פאַרבונדן
אין אַט־דעם פאַרטאָגעדיקן הילך.
קוקרעקו, און טרייליילי,
באַרג אַרויף און טאַל אַרונטער,
און די רעדער סקריפען צו.

אי אַ קאפעלע, אי אַ גאַנג,
הימלדיקער מלך,
טרייליילי און טאַראַראַם,
קוקרעקו שרייט דער האָן
און עס צימבלט צו די פאַן.

און זעליג דער איינבינדער גייט ביים זייט אַ פאַרטאַכטער,
די אויגן פאַרזונקען אויף דעם וואָגן מיט דרויב,
ער גייט און ער טראַכט, אַז אַ מענטש ווערט געוואַרפן,
געהויבן, גענידערט, אַזוי ווי אַ שטויב.

נעמט זעליג דער איינבינדער אַ שטיקל מלאכה,
וועגט ער דאָס אָפּ אויף דער דלאַגניע פון האַנט.
טוט אָן די שפּאַקולן, מישט איבער די בלעטלעך,
און קוויקט זיך מיט גרויסקייט פון מענטשנס פאַרשטאַנד:
— אַ קלייניקייט דאַרווין אַ ביסל אַ מוח,
אַז יעטוידער מילב האָט איר דרך, איר גאַנג,
היינט גיי זיי אַ חכם, און זיי אַ בעל־גאווה,
אַז דער זיידע סך־הכל איז רב מאַלפע אוטאַנג.

פאַרצייט זעליג די פעדים נאָך שטאַרקער אין רוקן,
גיט אַ מונטער די זייטלעך און שמייכלט אין באַרד:
— הער, זלאַטע, אַז מען נעמט זיך אויף ריכטיק צו קוקן,
זעט מען ס'איז אמת דאָ יעטוידער וואָרט.
די גענגלעך פון מענטשן, דאָס לויפן, דאָס כאַפן,

דער גאַנצער, מ'שטיינס געזאַגט, דולער יאָרד —
היינט אַז מען דערזעט נאָך ר' בענדעטל תקיף,
דער בערישער היילך,
דער שטערן פאַרקאַשערט —
אַן אמתע מאַלפּע, ווי איך בין אַ ייד.

אַי, האָט ער נעכטן געברומט און געהיפּעט,
געוואָלט ווערן אַ פּרנס, — אַ מכה אין ריפּ.
און זעליג לאַכט שטייל צו זיין פּריינט טשאַרלס דאַרווין,
און גיט שיינדלען פאַר נחת אין גאַמבע אַ קניפּ.

איז זעליג צופּרידן, און זלאַטע איז מונטער,
און ס'גיט אויף די שויבן די זון זיך אַ צונד,
ליגט דאַרווינס טעאַריע אין גלויבן פאַרפעסטיקט
און שיינט אויפן טיש אין אַ גאַלדענעם בונד.

און זעליגס וואַרשטאַט אויף אַ הילצערנעם טישל
ווערט ווי אַ שיף איבער כוואַליעס וואָס שניידן,
און עס טענהט זיך אויס דער וואַרשטאַט מיט די זייטלעך,
פאַרוואָס קענען קיינמאָל די צרות ניט מיידן?

און זעליגס וואַרשטאַט אויף דעם הילצערנעם טישל
ווערט אַפּטער פאַרוואַרפן מיט קשיות און תּירוצים,
און זעליג וועקסט שטאַרקער און שטאַרקער די פעדים,
און עס שמועסן ספרים געבונדן אין טוצן.

און דער קליינער וואַרשטאַט אויפן הילצערנעם טישל
הילכט אַפּט מיט אַ ליד,
און אַמאָל מיט אַ ברומען.
אַ שטיבל פון סאַסנע,
אַ פענצטער צום הויפל,
זיי וואַרטן ס'זאָל איינמאָל
אַ ליכטיקייט קומען.

יאָגן שטעך איבער זייטלעך
און בינדן די ספרים,
ווי זיילן וואָס דאַרפן זיין
אייזערנע אַרעמס.

קומען שורות צולויפן,
אין גלויבן געבונדן,
און שטארקן דאָס האַרץ
און לינדערן וואונדן.

און אַז זעליג האָט בענדעטל תקיף געטראָפן
האַט ער זיך פאַרנומען אויף אים מיט אַ וואָרט :
— „רב בענדעט, איך בינד איצט אַ ספר,
איר'ט געהערט טשאַרלס דאַרווין ?
וואָס טע הייסט — „פּערווי סאַרט“.
ער דערציילט זאַרט — און דאָס איז שוין אַ מעשה אַן אַלטע,
אַז יעדער בן־אדם שאַמט פון אַ מאַלפּע“.

איז בענדעטל תקיף געשטאַנען אַנטקעגן,
דעם בערישן הילך געטאָן אַ צעפלאַש, —
— „אַ ספר? ווי זאָגט איר? פון דאַרווין?
עס קומט ניט צו רש"י נישקאַש“.

זענען צוויי יידן געשטאַנען — צוויי בערד און פיר אויגן,
און מלא רציחה — כאַטש אַ פייער צעטראָג,
געשטאַנען אַ וויילע, אַ וויילע געשוויגן
און זיך פּלוצלונג צעגאַנגען —
אַן אַ גוטינקן טאַג.

איז זעליג אַוועק, און בענדעט אַוועק,
נאָר פון דערווייטנס זיך אומגעקוקט ביידע,
עס האָבן די בערד זיך, ווי קלינעס, צעשטאַכן
און ס'איז יעדערער ברוגז געגאַנגען זיין וועג.

און זעליג דער איינבינדער האָט געמורמלט צו זיך:
— אַ שטערן, אַ הילך, אַ פאַר רבנישע שלייפן...
אַ בענדעטל תקיף... אויף אים איז נאָר דאַרווין אַ מבין.

און בענדעט האָט ברוגז פאַרשנעלערט דעם טראָט:
אַט האַסטו זיך נייע למדנים אין שטאַט.
אַ מאַלפּע, אַ שמאַלפּע, אַן טעם און אַן ריח.
אַבי מען פאַרהאַקט זיך מיט ביכלעך דעם מוח.

שרה בת טובים

צוליב זעליגס מלאכה האָט שיינדל געקריגן אַ פסק, אָבער אַ פסק — אַז זי איז געלעגן אַ טאָג לעבן אויוון. און צוליב וועמען? און צוליב וואָס? צוליב אַ תחינה פון שרה בת טובים.

ס'האָט זעליג די תחינות געבונדן, דעם רוקן געליישט מיט גאַלדענעם כתב, און זיין באַרד האָט געשמייכלט צו פאַרכטיקע ווערטער: — געוויס כבוד אַם, און געוויס כבוד אַב.

ס'איז אַן אמת, אַז ס'שרעקט זיך דאָס האַרץ ווי אַן אינד, און דער דאָ וואָס אין הימל באַחשבונט די זינד, און דעם אויבערשטנס וואָרט איז שאַרף ווי אַ האַק, ניט זעליג די זייטלעך געניט און געשמאַק.

און די פאַרכטיקע ווערטער זענען אַלט און לאַנגאַניק, צעגיסן זיך שטאַרקער און זיסער ווי האַניק, און עס רוט אויף די בלעטער אַ שטילער פאַרלאַנג, אַז די וועלט זאָל אַ פרוכטבאַרע זיין ווי אַ זאַנג, אַז די וועלט זאָל זיך פאַשען אין גוטסקייט און רוי, באַגלייך מיט אַ שאַף און באַגלייך מיט אַ קו —

קניפט זעליק געניט דעם געוועקסלען דרים, און טראַכט, אַז אַ מענטש איז אַזוי ווי אַ בין, אַט פליט ער אַהער און אַט פלאַטערט ער דאָרט, זוכט שטענדיק ווי האַניק די גוטסקייט פון וואָרט.

נאָר דאָ גיט זיך דאָס פענצטער מיט האַסט אַ צעפראַל, און די קאַץ שפּרינגט אַריין, און ס'גיט שיינדל אַ פאַל, און אַ שפּרונג אויפן דייל, און אַ זעץ אויפן טיש, אַ גורדעגאַריע אין שטוב, אַ יאָרד, אַ צעמיש.

ביי דער קאץ זענען אויגן צעלויכטענע, גרינע,
און זי גיט זיך אַ ריץ איבער זייטלעך פון תחינה.

נאָר שיינדל גיט אַלץ דעם געיעג נישט אַוועק,
און זי ציט נאָך אַ האַנט צו דעם קעצישן עק.

ווערט זעליג צעטומלט, צעטראָגן און בייז,
— דו זעסט נישט מען זיצט און מען אַרבעט מיט שווייס,
און ער גיט זיך אַ הויב, אין געבייזער בלייבט שטיין,
און שרייט אויס מיטאַמאָל:

— כבוד אַב, כבוד אַם.

אַ מויד אַט אַזאַ —

אַזאַ פוסטע־פאַס,

אַט נעם איך אַ שטעקן,

אַט נעם איך אַ פאַס.

האַט שיינדל איר נפש אויף הימלס באַראַט
געטאָן צו דער מילכי־קער שלאָפבאַנק אַ שאַט,
זיך פאַרטאַיעט דאַרט שטיל, ווי אַ שוועלבל אין נעסט,
ווען עס יאָגט אים אַ שפאַרבער אין בלוטיקן קעסט.
אונטער מילכי־קער שלאָפבאַנק, אויף קאַרל מאַרקס און זאַלאַ,
איז שיינדל געלעגן און שטיינעקע שאַ:

— עס זענען פאַרשיידענע ביכער פאַראַן,

גוטע און שלעכטע, נישטאַ וואָס צו קוקן,

אויב אין גאַלד איז אַפילו געבונדן דער רוקן.

אַט דאַרווין צום ביישפיל איז מילד און איז גוט,

און זי האַט זיך פאַרטראַכט דעם קאַפּ צו דעם אויוון,

נאָר זי האַט ניט געזען ביז היינטיקן טאַג

אַזאַ־מין־אַ גזלן ווי שרה בת טובים.

אונטער מילכי־קער שלאָפבאַנק האָבן גריפן געוואוינט,

איז איינער אַ סמיקל,

און איינער אַ סטרונע,

איז איינער אַ בעמבל

און איינער אַ ברומער.

און איינער אַ קוויטשער

וואָס פאַכט מיט אַ פליגל,

עס טרילערט אַ נאַכט
מיט אַ שטילער קאַפעליע,
עס סקריפעט אַ נאַכט,
ווי אַ הילצערנע וויגל.
די מילכיקע באַנק
איז אַ דאָך און אַ הימל,
נאַר אַט קומט די לבנה
אין זיבערנע שיכלעך
און לייגט זיך אַוועק דאָרט,
און כאַפט דאָרט אַ זרימל.

ט י ט ו ט

די טירן האָבן היינט געסקריפעט און געקלאַפט,
זיי האָבן אויסגעלאָדן אַלטע כעסן,
און זלאַטע האַט געשוויגן, נאַר באַשיינפערלעך
האָבן זיך געבייזערט אירע הילצערנע אַפּפּאַסן.
געבייזערט זיך, געטענהט און געשריגן, — גוואַלד
— אַ טאָג אַזאַ — (גענוג אויף יידן אַלטע גזירות)
צו וואָס נאָך די ניגונימלעך,
האַט זיך צעזונגען היינט דער אַפיקורס?

נאַר זעליגן האַט גראַד די זון
צעוואַרעמט, ווי אַ גלעזל וויין,
די זומערדיקע זון פון אַב,
וואָס האַט צעשיינט זיך מיט אַ לעצטן הייסן שיין.
און מעשה שטן דאָרף זיך זעליגן פאַרוועלן
אַ זונג טאָן פון אַ חסידל,
וואָס האַט געשענקט אַ מיידעלע אַ בייטשל קרעלן.

דאָס ליד איז פריילעך,
עס גלעט די זון אים אויף אַ באַק,
עס פליען פריילעכע די זייטלעך.
פון אַפיקורסישן באַזאָק.
נאַר די אַפּפּאַסן זלאַטעס שלאַגן יאָמער
אויף דער הילצערנער פּאַדלאַגע.

און אירע בליקן זענען הייסע שטראף :
— ווי קען א מענטש, א ייד, פארגעסן,
אז עס איז ערב תשעה באב?

און פלוצלונג האט זלאטע דעם בעזים
א שטעל געטאן אין ווינקל שטוב,
האט אויסגעטאן די שיד און צו דער ספרים-פאליצע אוועק אין זאקן,
עס האט א פיף געטאן א שטייער כליפ,
די ווענט האבן פון זיך אליין גענומען קלאגן.

זלאטע איז צום פענצטער צוגעגאנגען,
די פינגער אויפן שויב א לייג געטאן ווי געלע קליבעס :
— זעסט, אטא ישראלקע דער מילנער
איז שוין אוועק אין שול צו קינות. —

באלזאק האט זיך באהאלטן אונטער דער מילכיקער באנק,
זיך צוגעמאשטשעט דארט אין ענגשאפט,
אין שטוב האט זיך אריינגעשארט אן אלטער גרויער באנג,
און אויפן ווארשטאט האט זיך אויסגעלייגט א בענקשאפט.

א שטילקייט האט ברייט געמאכט די גאס,
דער הימל, און דער פארנאכט, און א דרימלענדיקע ציג
האבן זיך פארטראכט אין דרייען.
אויף הארבאטע קעמלען זענען אגעפארן מיט געוויין
די מעשיות וועגן חורבן ירושלים.

זעליג איז אוועקגעגאנגען גאס אראפ,
זיינע פאנטאפל האבן צוגעטשאפעט אין דער שטילקייט,
די זון האט זיך אוועקגעלייגט אויף בייטלעך קראפ,
די פנימער האבן זיך אגעטאן אין וויינענדיקער מילדקייט.

אויף אלע אומעטן די יוגנט בליט סיי-ווי,
און קינדער ווארפן זיך מיט בערעלעך און לאכן הויך ווי גלאקן.
די אבלידיקע בענקלעך וואס טרינקען זיך אין שאטנס אויפן דיל,
וועלן שוין די קינות אליין דערוואגן.

שיינדל איז אנטלאפן אויפן דעכל פון דעם גענדזענעם שטאל,
די שיינדלען זענען אלטע, מאכיקע און ווייכע.

עס איז אַרויף נאָך איר אַ לעצטער בלייכער שטראַל,
און דער ניגון פון דער וויינענדיקער איכה.

די גאַס איז לאַנג און גרוי און שטיל,
הינדע די בעקערקע טרעט שווער אין בלויע זאַקן,
אַ פליגל פון ישראלקע דעם מילנערס מיט
האַט הויך צום הימל זיך אַריינגעשטאַכן.

איבערן דעכל פון דעם גענדזענעם שטאַל
פליט דורך אַ טויב פאַרפלוין פון דעם חורבן,
און שיינדל רירט זיך ניט,
זי הערט און ווייס
די באַדייטונג פון איר אומעטיקן מורמל.

פון ווייטן, איבער דער גאַס פון חורבנדיקן לאַנד,
גייען דרייען, גייען ווי אַ וואַנט,
און שיינדל זעט: אַזאַ מין מאַדנער זאַלבעדריט,
אַזעלכע שווערע שטיוולדיקע טריט.

ס'גייט אסתר קאַרפּ, די לערערקע, אַ מאַדנעם גאַנג גייט זי,
אַ לאַנגזאַמען און אַ פאַרקלערטן,
פון ביידע זייטן מענטשן צוויי
און ס'הוידען זיך ביי זיי די שווערדן.

די הייזער האַבן זיך אַ שאַר געטאַן,
צום הימל זיך געדראַפּעט שטיל,
אסתר קאַרפּ, די לערערקע, מיט הויכע טריט,
קוקט שווייגנדיק אַרויף צום פליגל פון דער מיט.
איר שאַטן שפאַנט נאָך איר, ציט זיך אַרויף,
איבערן געסל ווייט און גרוי
האַט אויסגעצויגן זיך אַ לאַנגער, דינער גוף.

די שטיוולדיקע טריט צעריווען זיך, פאַרגייען.
פון אַרטע שינדלען מעקט זיך אַפּ דער לעצטער שטראַל.
ביי שיינדלען שווייגט דאָס האַרץ.
זי קריכט אַראָפּ פון דעכל פון דעם גענדזענעם שטאַל,
זי גייט מיט הויכע טריט, ווי אסתר קאַרפּ,
פאַרטראַכט און שטיל.

זי שפאנט איבערן הויף און קוקט, ווי אסתר קארפ,
צום פליגל פון דער מיל.
און שיינדל הערט א קלאנג, שוין איינמאל א געהערטן,
זי גייט מיט הויכע טריט —
און ס'קלינגען לעבן איר די שווערדן.

און זלאטע זעט: די מויד אין מיטן תשעה באב
שפילט זיך אויפן הויף און מאכט אזעלכע ווילדע מינעס,
זי גיט א נעם די מויד פארן גארטל אויפן סטאן,
און פירט אין שטוב אריין, אז זי זאל הערן קינות.

זלאטע זאגט די ווערטער מיט א טרוקענעם געוויין.
דאס געלע פלעמל פון די חלבענע ליכט
היפעט נאך די ווערטער, יאגט זיי אן,
און שיינדלען דאכט זיך, אז די מאמע אירע זלאטע —
איז געווען א קייסערינע.

און זי וויינט איצט נאך איר גינגאלדענעם טראן,
און נאך א שטאט, וואס ס'האט דער רשע טיטוס —
צעבראכן שטיין אויף שטיין,
און נאך די קינדער, וואס זענען דארט געפאלן אויף די גאסן,
פארגייט זיך קייסערינע זלאטע אין א ביטערן געוויין.

מיכאַלישעק -- אין אמעריקע

מיכאַלישעק — ווייט, צעשראַקן פייער:
דיך קען ניט פאַרשטעלן
אַמעריקע — מיט צויבער פון טויזנט באַדווייס,
און ס'קענען די גיבורים, די טורעמס,
די שוואַכע שטיבעלעך דיינע ניט באַזיגן;
ניט באַזיגן — די קינדעייט, מיט נעגל אין דיר פאַרשטשעמעט,
ווייל אין טרוים —
קען אפילו דער אַניווערס — אַ ווינקעלע אַ קליין פאַרנעמען.
דורך פּרילינג־פּרייד, דורך בליאַסק פון הוצפהדיקן שטאַל,
שוואַרצן זיך נאָך — טעג אין שלאַכטן פאַרברענט;
טשאַדענדיקע שטעגעלעך פון פאַרלאַשענעם אַמאָל —
און ס'האַט נאָך נעכטן באַדאַנע אין חלום געזען
אויף פליגל קראַנקע איר טויטן עלציק שוועבן —
אַ נאַכט־וואַנדלער — מיט ווייטע, פאַרבראַכענע הענט,
האַט ער געמורמלט: איך לעב, איך לעב.
אַמאָל בין איך געווען;
אַ זאַנגען־פעלד פון האַרמאַטן־ברום צעוויגט;
אַצינד בין איך;
אַ שטורעם — פון אַ ווינטעלע באַזיגט.
ווען אין חלום האַט באַדאַנע מיט איר טויטן זון זיך געזעגנט,
האַט דעם פאַרטאַג איר ניי־געבאַרענער עלציק באַגעגנט —
מיט פולע הענטעלעך פּרייד,
מיט זייהשן פּלאַפּל,
ווי אין ווינט — איר טויטן עלציקס צעשאַטענע רייד
און ס'האַבן באַדאַנען די נייע פינגערלעך געוויזן —
פון איר חלום — צעשניטענע פיצלעך וועגן.
בלומקע אין פּריללעכער קינדער־שול
האַט מער געבענקט ווי געלערנט —

געבענקט נאך דאס נאגנדיקע הארץ פון הונגעריקן טווענציאן,
נאך די שטיינעקע מיידעלעך ביים געשריי פון קאנאנען,
נאך די מיכאלישקער וואיענדיקע נעכט,
מיט פענצטערלעך און מיט וואונדן אויסגעשטערנט.
בלומקע אין פריילעכער קינדער־שול,
מיט אויגן שטענדיק פול —
מיט מיכאלישעק און מיט טרערן.

יעסקע האט מיט שטיבעלעך דעם הינטערהויף פארבויט.
יעדעס שטיבעלעך — פון טשוועקעס, פון טרוימען און פון שפענדעלעך.
אנשטאט קוימענס — אומעטיקע לאמטערנעס צעהאנגען.
אין יעדער לאמטערן — א ליכטל, א חלב־אויג,
פינטלט אויס דעם בלאטיקן טרויער,
וואס פלעגט צו יעשיע דעם פינטלערס חדר פירן.
דורך יעסקען די בענקשאפט: נעכט פון א גראשנדיקן פלעמל
געגאלידיקט.
דורך יעסקען די בענקשאפט: פון מיכאלישעק דער לעצטער זון
פארגאנג.

בערקע גאפט.

ווי מיכאלישעק — אין אמעריקע
ווערט פארביקע וואר — פון ברויט און טרוים און שטאל.
בערקע אין די הויכן — אויף וויגנדיקע רעשטאוראניעס,
וויגט זיך מיט פענזל, מיט פארב, מיט א קארג לעבן;
דאס הארץ איבער אן אימהדיקן אפגרונט שוועבט,
און שטענדיק אים דאכט —
אז אויב פאלן, וועט ניט ער אליין;
אויב פאלן וועט אויך די נאכט, די זון,
די וועלט!

נאר זיין „גרינע“ כלה — אסתרקע־סטיבון
וואלט איינזאם אין תהו־ובהו בלייבן —
די צעשאטענע ביינער זיינע צו קלייבן. — — —

דער טאטע הירשעדוד — טראגט די שענסטע פארטאגן
אין אייביק־נאכטיקן זייד־פארביק
און ציילט די עברות — אין זיינע קארבן.

אַזויפיל טעג עבירהדיקע — ניט מיט איינמאַל צו פאַריאַגן
און נאָך ניט גרייט אײַ, צום גן־עדן — פון מצוות דער בריק.

דער טאַטע הירשע־דוד, ווי פון רויך און פאַרב געפורעמט,
ווי אים וואָלט אַן אַלכעמיסט, אַ טרוימער, אויסגעקלערט,
אייביק דעם זייד אין קלוגע טייכעלעך פאַרב צו באַדן —
ס'זאַל דער זייד מגולגל ווערן — אין שענסטע רעגנבוֹיגנס, —
שפּאַנט הויך און דאַר און מיד:

דורך חדרים פּראַסטיקע.

ווי דאָ וואָלט אייביקער ווינטער געוואוינט;

דורך חדרים הייסע.

ווי דאַרט וואָלטן אַלע זיינע זומערן זיך געבראַטן.

זיינע בראַווע שטיוויל דערמאַנען אַן זעלנער —

דער ריזן גומע־פאַרטוך —

ווי אויף אַ בינע אַ פּאַנטאַסטישער קעלנער.

מאַשינען טרייבן שטאַלענע טעג,

און אַלץ שליינגט אַיין דער זייד:

די גוטע פּרי־לינגס און בייזע פּרעסט;

און אַלץ שליינגט אַיין דער זייד —

די שטאַלענע טעג

און פון שטיקער פינגער — דעם ביין און הויט.

אויף סאַפּנדיקע פּאַסן זייד —

יאָגט זיך אַזוי נאַענט און קלאַר — אַ בלענדנדיקער טויט.

דער טאַטע הירשע־דוד אין אייביק נאַכטיקער זייד־פאַבריק

טרוימט אויס — אַ פּאַנטאַסטישן וואָלד.

אַ וואָלד ניט מיט בלעטער, נאָר מיט זיינע טעג באַלאַדן —

יעדער בוים פון ראַזשינקעס, פון האַניק און פון פּלאַדן,

קלעטערט צו אַ פּרעמדן האַר,

ווי ער וואָלט זיין באַשאַפּער ניט דערקענט;

אין יעדן קלעטער — דער געשמאַקער נאַר,

שרייט מיט אַלע גלידער גוואָלד.

און אין וואָלד זעט ער ניט פון פּויגל אַלערליי,

נאָר פון פליענדיקן זייד — אַ פאַרבן־קאַנצערט.

גולנים, מיט זיינע יאָרן אין די הענט, אַפּלאַדירן.

און יעדער זייד — טוט וויי.
איידעלער זייד האט ציין, האט סאמיקע אויגן,
האט א שלאנגען־פיסק — די מידע געהירן
צו זויגן.

נאָר ערב יום־הדין —
זעט הירשע־דוד די פאָבריקן־ווענט — דין
און דורכזיכטיק ביז ניט־ווערן,
און ס'זענען צו אים — די ווייטע פאָבריקן־שויבן,
ווי צו א פאָרליבטן יינגל — די שטערן.

אַט הערט ער אין רעש פון פאָבריק:
פון „סטראַטשער וואָד“ — דעם רוישנדיקן טרויער,
און אַט —

פון פאָבריק — דער רעדערדיקער שטורעם
שטייט גלייכגילטיק אין זיינע אויערן,
ווי ער וואָלט אַ פרומע שטילקייט געהערט.

פאַר די פאַרבענקטע אויגן
נאָגט ווי אַ וואונד — זיין באַרוועס שטעטעלע סוויר,
די אַלטע וואַסער־מיל מאַלט בערג מיט זינדן,
ער זעט זיין טאַטן, דעם מילנער, אין גן־עדן.
אַפילו פון בלומען, שטערן און צדיקים.
זיין טאַטע, דער מילנער, פון גן־עדן,
ווי אַ זאָנג אַ תפילהדיקער שעפטשעט פרום:
— קום מיין קינד,

— מיין קינד קום —
מיט דעם איבעריקן גוף זיך שיידן.
דאָ טראָגן מלאַכים — דיין שדימדיק שטעטעלע סוויר.
יעדער דאָרן איז אַ פליגל.
יעדעס שייבעלע — אַ הימל.

הירשע־דוד זעט „גאַטס פינגער“ טרייבן די פאָבריקן־רעדער.
דאָס האַרץ קלאַפט, ווי פון תוכחה די געפאָרן.
אין בלוט לויפן אום שוואַרצע מזל־זות.
ווי פון קעפ אַ פאַרבלוטיקטע ראָד
קייקלט זיך אין גהינום די ערד;

נאָר זיין נשמה שמעקט מיט דופטן פון גרעדן סעדער
און אַרץ ווייזט די ניסים פון די נאָענטע געסט — די אַבות:

מאַשינען זאָלן שרייען ווי יידן פון טויזנט מערק.
קוימענס זאָלן קלאָגן ווי פאַרוואַנדעטע ריזן.
ניט יינגלעך אַרום אויוון — אַ שטוינענדיקע ראָד,
נאָר אין געלויב־צעוויילדעוועטער שטאַל
זאָל דערציילן מעשהלעך פון רויבער.
ניט אין סוויר — אַ כישופדיקער טערק,
נאָר קלוגער זייד זאָל ווייזן דעם צויבער,
וואָס עס האָבן די מכשפים אין ספרים געוויזן.

אַ זייד־פאַבריק זאָל פון סוויר זיין לענגער,
זאָל ברייטער זיין אַפילו פון סווענציאָן.
ניט אויף דער ערד, נאָר אין דער הויך,
זאָלן ציען זיך — שטיבעלעך שערענגעס.
אַ, וועלכער טרוים איז אין דער וואָר ניט פאַראַן!?

פאַרנאַכט.

ס'האַט די מי אַן אָפגענוצטן טאַג אין שטוב געבראַכט.
בערקעס טאַג — אויף שטריק פון רעשטאַוואַניעס אויפגעהאַנגען —
אַן איבעריקער בליק — און ס'האַט געקענט דער קאַפּ,
מיט אסתרקע־סטיבון און מיט פאַלאַצן פול.
ווי אַ באַל פון די רעשטאַוואַניעס פאַלן.
ווייל וויפיל רגעס — אַזויפיל געפאַרן.
דער טויט — אַ ליידיקייט מיט מאַניענדיקע הענט.
אַ לעבן — די שטריק אָנגעטרויט,
ס'זאָלן נאָר די שטריק ניט נאָרן.

הירשע־דודס טאַג:

מיט גרילצנדיקן ווינט, מיט שטאַלענעם רוים,
מיט געשריי פון זייד־מאַשינען דול, —
זיין הימל — אין די הויכן פון ווענט פאַרמויערט.
די זומערדיקע שעה — אין בלענד פון זייד געלאָזן.
זייד מיט קאָלירן פון פויגל, פון שטערן, פון גראַזן.
אַ שווייסיקע זון אין זיין פאַרהאַרעוועטן גוף פאַרגאַנגען.

ליגט ביין אצינד אין יעדן אדער און טרויערט
אויף איר לעבן דעם פארלאזשענעם.

באדאנע — אין דער פולער קיך,
שמעקט מיט טויזנט טעמען פון צוגעטראכטע מארצעפאנעס.
יעדער קער — א בעריע, די בלאנדע קוקלע פריש געצוואָגן.
זי הערט דעם זינדיקן שמועס פון געראַטענע פאנען —
ס'טענהן בול־בענע קניידעלעך: בול־בול־בול,
מיר זענען אזוי גוט, מיר קייען זיך אליין,
און ס'ענטפערן די ביזע לינדון מיט מחיהדיק געוויין;
לין־לין־לין, מיר זענען מיט עשון פול.
ס'רויטלעך זיך זיס־זויערע, ווייניקע בוריקלעך,
שעמען זיך א וואָרט צו זאָגן.
ווען ס'קייקט אַ געזונטע פרייד די שעה פון אַונט־ברויט אַוועק,
און מיט זאָטקייט אַנגעגאַסענעם איעדנס גלידער קוועלט,
נאָגט בלומקען און יעסקען — מענטקעס ליידיקער אַרט
און דעם טאַטן — מענטקע צו אַ מזומן פעלט.
אויף באַדאַנעס ליפן שטומט דאָס טרויעריקסטע וואָרט.

נאָר מענטקע,
איינזאַמט ערגעץ צווישן שטיין און עלנט פון ווענט.
אַנטקעגן אים
וויגט אַ ליכטל אום — אַ שאַטנדיקע שרעק,
און ס'רייזט זיין פען — דורך אמתע און דורך אויסגעקלערטע וועלטן.
אַ שטיל צימערל — אין רעדעוודיקן ניו יאָרק.
מענטקע ווייס דאָ —
וויפֿל שטח ס'קען אַ שעה אויסבענקען,
וויפֿל זון ס'קען די טונקלקייט ליבן,
וויפֿל אומרו ס'קען דער ווינט געדענקען.
מענטקע ווייס דאָ —
וויפֿל שאַטנס ס'קען אַ ליכטל שרייבן,
מיט וויפֿל אומעט ס'איז דער נעכטן דאָ געבליבן,
מיט וויפֿל אומעט ס'וועט דער מאָרגן דאָ נאָך בלייבן.
אַרום אים די ווענט — פאַרוויכערטע היטער,
היטן ס'אָל די זון ניט ניט פאַרבלאַדזשען דאָ מיט אַ טראַט —

נאָר היטן נײַט פון נײַט און געוויטער
דאָס גרוי צימערל — אין בליאַסקענדיקער שטאַט.

די ציגל בענקען לאַנג שוין נאָך פונאַנדערפאַל,
און ס'האַבן דאָ טעג דעם קאַליר פון ליכט שוין לאַנג פאַרגעסן.
די אייביקע נאַכט — דערשרעקט אַמאָל אַ שטראַל,
אַמאָל דעם קרומען שיין פון אַ פאַרפירטן שטערן.

דער ווינטער, דורך לאַנגע חורבהדיקע נעכט,
מיט לבנהדיקן פראַסט, מיט ליד פון ווינט — פירט אָן,
קעגן די בראַזגענדיקע שויבן אַ געפעכט
און ס'פלאַטערט דאָ מענטקע — אַ טראַנטעדיקע פּאַן.

דאָס ליכטל — אַ באַזיגט פייערל,
איילט זיך — נײַטווערן.
און ס'איז דעם פייערל אין ווינט — דער טויט אַזוי טייער,
ווייל פון לעבן איז קיין צייט נײַטאַ צו קלערן.

דער שניי צעשיינט די פאַרבענקטע שויבן,
און צעשפילט אַ ליכטיקייט אין אַ גרוילנדיקן פּלירט.
מענטקע שפירט,
ווי ס'פרוואווט די דינע ליכטיקייט — דער שווערער פינצטערניש הויבן.

דורך די ווינקלען פון צעבויגענעם דאָך
צעגייט דער ווינטער אין ראַסטיקע טרערן
און טרינקט דעם זאַטן שטויב אָן —
אין די דורשטיקע שפאַרעס.

דער פּרילינג צעבלייט די שאַטנס פון דעם נייגעריקן אונטערגאַנג.
אין מיטן טאַג:

דערמאַנט דאָס ליכטל — אַ פיצל לעשנדיקן מעטעאָר,
דאָס קרעכצן פון די שטולן דערמאַנט אָן פויגל־געזאַנג.

די שטיילקייט הערט דאָס זינקען פון די ווענט.
מענטקע פאַרנעמט —
וואָס די קלוגע אַלטקייט וויל פאַרשטיין,
פאַרוואָס די געדולדיקע צייט נעמט אומגעדולדיק גיין.
אַ טרוים אויף אַ בילד — רייסט זיך פון דער ענגער ראַם.

אָלטע האַרץ חלומט פון אַ יונגער זעג,
און זעט זיך לויכטן — אין דעם קאַלטן אויוון,
נאָר די זעג קומט גיט

און דער אויוון בלייבט — אַן אויסגעלאָשענער תּם.
די שוואַכע ציגל רופן שטאַרקע האַמערס
און זעען זיך פאַרן אין פּריידיקן אָפּגרונט,
נאָר ס'קומען גיט די האַמערס —
און דער אָפּגרונט בלייבט זשעדנע קוקן צו דער הויך אַרויף.

מענטשקע הערט דעם פּרילינג ריידן;
אַ נאַכטיק פענצטערל, דו זוכסט אומזיסט די זון,
אַ הינקענדיק טישעלע, דו וועסט שוין גלייך גיט שטיין,
און וועסט געוויס שוין גרינער וואָלד גיט ווערן.

איבער אים —

ווי אַ חורבהדיקער שד,
קלעטערט דער הקדש פון סווענציאָן,
זוכנדיק אומזיסט מזל אין די וואַלקנס.
אַזויפיל בענקשאַפט איז אין זיין צימערל פאַראַן,
ווי ס'וואַלט זיינס אַ שטיבעלע — אויף סווירער באַרג געשטאַנען.

דאָס הויז אַ קרישלידיקער ריו,
שטייט בלינד און אויסגעבויגן.
מיט אַ פּאַסיקל זון שווער אַ, שווער איז
דערפרייען די פענצטער — די פאַרשטויבטע אויגן.

מענטשקע הערט אויף דעם אַרט פון די חורבות —
אַ וואָלד, אַ גיבור, רוישן;
די פּויגל, די לידער, די מעכטיקע ביימער,
האַט דער מענטש — אין אַמאָל-אַמאָל פאַרשטויסן.

ער הערט געוויטערדיקע יאָרן,
דעם באַרג פון זיין אַרט שיידן,
און דור צו דור

דורך שטערן און דורך דיכטער ריידן;
— אויף דעם אַרט פון גרויען צימערל
איז אַן אַדלער-נעסט אַמאָל געהאַנגען.

און ס'איז דער טאג אצינד — א לעצטער שימער
פון א זון וואס איז שוין לאנג פארגאנגען.

פלוצונג — א קראפ אין טיר
האט זיינע זעאונגען צעטריבן —
פון אדלער, בארג און טרוים
איז א וואך מיידל געבליבן.

דורך מענטקען — א בלאנדע פרייד
דעם פארעקשנטן אומעט יאגט;
דורך שיין פון פארליבטע רייד
הייבט דאס צימערל אן צו טאגן.

ס'האט כאסקע א פינקלענדיקע שעה געבראכט —
איז די זון אין האלבע נאכט ארויס;
דאס טישעלע — לאם און קרום —
גלייכט אריין זיך אויס.

די מיאוסע, הונדערטיאריקע נאכט,
טוט פון זיך די שווארצקייט אויס.
די פינצטערניש — א בלינדער שליסל,
האט א צויבער-וועלט אויפגעמאכט.

א באשיידן טראט — און דער דיל זעט:
א פרישער צווייג איז יעדע טוכלע ברעט.
א פראסטער האנט באריר —
און די אוראלטע טיר ווערט בוים ווידער.

נאר אויף דעם צעצוויטן בוים הענגט —
הירשע-לייב-טארשיש,
דער אונטער-שמש פון חסידישן מנין;
דורך די בלעטער רוישט דער פרילינג ווידוי,
קעגן מענטקען —
א סקריפ פון ווינט ברענגט דערווארגענע גלידער.

„שטענדיק אומעטיקע כאסקע,
שטענדיק דערשראקענע כאסקע,
פונוואנען
די אלטע נאכט אין דינע זעכצן יאר?

איך זע —

א טרויעריקן זון־פאָרגאַנג — אין דיינע בלאַנדע האַר:

— אוי מענטקע מיינער, מענטקע ליבער,

ס'איז דער פאַרבאַרגענער מעסער,

וואָס קומט אזוי פרי, די ערשטע קאַרבן מיט קריצן.

ס'איז דער פאַרבלוטיקטער שניי וואָס איז מיינע זומערן אַריבער.

— איך ווייס,

א טראַפּן פּיין איז פון אַ ים פּרייד גרעסער,

פון טויט אַ טראַט איז פון אַלע ווינטן שנעלער;

און איך ווייס —

אַ פּונק וואָר איז פון אַלע טרוימען העלער.

— איך זע ביקסן — אַ שוואַרצן וואַלד צעבליצן,

נאָר געפּלאַצטע קיילן — זענען שטראַלן —

דעם זיגערישן טויט צו העלן.

אַרום מיר

שטעלן זעלנער — פון שווערדן אַ וואַקאָנאַליע־חופּה,

און ס'וויגט אַ צעשראַקענער צווייג — מיין צעפּליקטע קלייד.

איך הער פון פאַרוואַנדעטע דאָס געשריי, און פון קראַען אַ וויסט

שוועבן.

איך זע אַ גזלנים־נאַכט מיט אַפּענע וואַונדן שיינען

און צעשיינען די שרעק פון מיין איבעריק לעבן —

מיין לעבן — זעכצן האַרבסטן אין שטענדיקן פאַלן.

— אַזויפיל פּחד האָט מיינע גלידער נאָך ניט דורכגעשטאַכן.

פון אַזויפיל נאַכט זענען מיינע אויגן נאָך ניט בלינד,

נאָר מיינע נעכטנס זענען — ניט תּשובּהדיקע זינד,

ניט אַ בונט צווייגן פאַרבּענקט נאָך פייער,

ניט קיין פּרילינגס — אונטער שימלדיקע מאַכן.

— מיין יעדער היינט איז פון אַ נעכטן געפּאַנגען.

איך זע יעדן זון־פאַרגאַנג — אַ קאַפּ פאַרן שעכטן.

דורך לאַנגע, שלאַפּלאַזע נעכט

וואָך איך אַליין מיט מיין טרייסטנדיק טויט,

און שפּיר איבער מיר — פון שטאַט איעדע ראַד.

און הער אין יעדן ווינטעלע — מיין לעצטן געוויין,
און הער אין יעדן עכא —
דעם הילד פון מיין לייב — אויף פארבלוטיקטן ברוק,
אין יעדן מורמל — א גרויזאמען סוד.
דורך שטשירענדיקער פינצטערניש שפרינג איך אויף
און וואנזיניק לאך —
און דער געלעכטער דורך מיין לייב איז — בראנדיקער שרויט.
— און ס'דערמאנען מיך אן פעטליעס די לאנגע, שלאפלעזע נעכט.
איך הער קייטן אויף לייבער פון קרבנות,
און זע פרומע הענט פארקויפן רחמנות.
און ס'דערמאנען מיך פארנאכטן אן פארבלוטיקטע תלנים.
די שטראלן — ברידער מיט זיך אליין אין געפעכט,
ווי ס'וואלטן גלידער פון איין גוף געוועזן זיך שונאים.
יעדער זון־אויפגאנג איז — זיגערישע שלאכט,
יעדער זון־פארגאנג — באזיגטע שלאכט.
שלאכט! שלאכט! שלאכט!
אין מענטקעס צימערל — א ווייל קארטשענדיקער שווייגן.
דורך כאסקען — די שטילקייט,
ווי דער ניט געהערטער יאמער פון א טויב־שטומען.
איבער קברים זעט זי שוועבן
פון אלע פעלקער — די פארבלוטיקטע פאנען.
פון מיט לייב־באפרוכפערטע פעלדער קומען:
ניט זעלנער — נאָר רייען בלומען, ציבעלעס און קרויטן.
דורך קברמדיקע צוימען רייסט זיך דער טויט —
לעבן! לעבן! לעבן!
דורך איר בלוט שווארצן זיך פאָגראַמען־נעכט —
זי זעט:
אין שלאכטן ברענען שוין קרוינען,
נאָר דערווייל, איר ברודער, אין האַנט פון שעכטער,
מיט צאָפּלידיקן גוף אויף שווערד שרייט ער —
„מאַמע, איך זע אַ רשעס חלום אין שלאָף,
נאָך ניט געשטאַרבן — און אין גהנום שוין“.
דורך פחד, ווי פון הענקער־הענט געוואָרגן,
רעדט כאַסקע ווייטער:

- אוי, מענטשקע,
איך האב היינט
אויף בראדוויי — מיינע טויטע שוועסטערלעך באגעגנט.
איינע אַ צווייטאָגיקס,
דער גייסט פון עופהלעך פאַרפייניקט אין פאַגראַמען
האַט נאָר געפּרעגט איר נאָמען —
האַט געשליידערט אַ געוויין אַ ניי־געבאַרנס,
וואָס זי האָט שוין אַפילו קיין ביינדעלע ניט
צו ווייזן מיר — די מעסער־שניט,
און מיט געוועזענע הענטעלעך זיך געזעגנט.
- דאָס צווייטע פעשע־ליבקע, אויף אַ טורעם־שויב צעצונדן,
האַט מיט אַ קול פון ווינט געמורמלט:
ניט מיט מיין טויט, מיט די לעבעדיקע פיר יאָר,
בין איך פון מיין ווייטן קברל אַנטלאָפן
און בין אַן קאַפּ, אַן גוף צו דיר אַזוי געקומען,
דעם שרעקנדיקן האַנטוך דיר ברענגען,
וואָס האָט מיין יידיש האַלדז דערוואַרגן;
ווייל צעכאַנאוויטש, מיט זיין פאַנסקע האַרץ,
האַט ניט געקענט אויף אַ שטריק מיך הענגען.
- און כ'האַב היינט
אויף בראַדוויי — מיין טויטן ברודערל באַגעגנט —
אַהרן־בערקע מיט זיבן צעמעסערטע יאָרן
האַט געוויזן,
אַז נאָר אַ זשמעניע פאַרבלוטיקטע האַר איז פון אים געבליבן.
— מיין טויטער ברודערל — דורך בליאַסק פון בראַדוויי
האַט אויף אַ פידעלע אַ בעטלעריש געקלאָגט,
וואָס ער האָט קיין אויגן ניט —
צו ווייזן מיר די טרערן פון זיין דור;
וואָס ער האָט די וואונדן און די פינצטערניש ערגעץ פאַרגעסן
און דאָ איז ער — אינגאַנצן ליכט,
אַזויפיל ליכט אַז מען זעט ניט קיין שטראַלן,
ווי ס'וואַלטן זיינע טעג די ניט־געבאַרענע — אַלע נעכט פאַרשלאַנגען,
און אַזויפיל טאַג געלאָזן,
אַז ס'גלוסט זיך נאָך אַ ווינקעלע פינצטערניש בענקען;

און דאָ איז ער אינגאַנצן — טאַגן,
ווי ס'וואָלטן שדים מיט אַזוי פיל האַפקעס אים באַפאַלן,
אַז ס'גלוסט זיך אים צוריק,
צום שטעגעלע רן — אונטער בית־עולם גראָזן;
און דאָ איז ער אינגאַנצן — היינט,
אַזויפיל היינט, אַז מען קען דעם נעכטן ניט געדענקען.

— איך האָב היינט
אויף בראַדוויי — דריי טויטע קינדערלעך באַגעגנט.
די לייבער פון זאַמד און פון רעגן אויפגעגעסן, —
האַבן די וואונדן פון אַלע שילדן געוואונקען,
און איך,

מיט פינצטערן קאַפּ — קעגן טורעמס ליכט געזונקען.
בין אין מיטן בראַדוויי ווי אין שבעה געזעסן
און צאַרט אַזוי געשעפטשעט:
טויטע קינדערלעך — אוי־וויי, אוי־וויי,
מסתם האָט איר פאַרגעסן —
אַז ניט אין חלום,

גאַר אויף בראַדוויי
זייט איר צו מיר געקומען,
און אַז קיין קברים זענען דאָ ניטאָ,
און דאָ וואַקסן ניט קיין גראָזן
איז ווי זאָל איך אייך לאָזן —
בית־עולם שאַטנס — צווישן פייער פון שילדן,
און ווי וועט אייך פאַרוויגן,
ניט אַ ווייס ציגעלע,

נאָר פון מציאות — דער פאַלשער געשריי.
אייער צער קען דאָך פאַרלעשן אַלע בראַדווייס.

— ביים ערשטן טראַט פון טורעמדיקן פרימאַרגן
האַב איך דורך דונער פון שטאַל געהערט אַ געלעכטער:
כאַ־כאַ־כאַ, כאַס־קע,
כאַ־כאַ־כאַ, כאַס־כאַ!

אויף בראַדוויי קולות פון פאַגראַמען —
פון עופהלעך פאַרפייניקטע אַזאַ כאַר.
אויף בראַדוויי

א קופע נעכט — פון א זונען-שריפה געטראפן.
אויף בראָדוויי.

טויטע שוועסטערלעך — פון ווייטע קברימלעך אַנטלאָפן.
א שוועסטערל אַ צווייטאַגיקס אָן אַ נאַמען.
אַ שוועסטערל — אַ האַנטוך מיט פיר דערוואַרגענע יאַרן.
און אַ ברודערל — אַ זשמעניע פאַרבלוטיקטע האַר.
כאַכאַכאַ, כאַסקע.
כאַכאַכאַ, כאַכאַכאַ!

כאַסקע — זון אַ שטיק פון אַ קאַשמאַר אַרויס —
אַ קאַשמאַר, ווי מאַרד אַליין די גרויס;
איר שיינקייט — אַ פּרילינג אין וועלקן,
דעם ענדלאָזן טויט צו באַחנען.
אַנטקעגן מענטקען — איר לעבן,
אַ בייזער חלום — אין אימהדיקער וואַר.
כאַסקע — אַ קראַנץ סעפטעמבערס אין גאַלדענעם וויאַנען,
אַרום אים —

אירע זעכצן צעשאַטענע האַרבסטן שוועבן.

דעם בלינדן צימערל האַבן אויגן צעשיינט.
די טוכלע ווענט האַט אַ דופטיק ליד פאַרטריבן.
די פינצטערניש — אַן אוראַלטער פיינט,
האַט אין געפּלעכט פון אַרעמס זיך געוואַרגן.
דורך מענטקען און דורך כאַסקען גייט אויף דער פּרימאַרגן
און יעדער אויפגאַנג קען נאָר ליבן, ליבן.

אין מזרח פאַלט אַ שטיק הענגענדיקע נאַכט,
ווי מיט צעהאַקטע לאַפעס — אַ בלוטנדיקער בער.
דורות נאָך ניט געבוירענע לויכטן אין מענטקעס אויגן. —
דורך אַ שויב זעט ער:
פון ברעג ביז ברעג — אירע נעכטנס צעצונדן,
און פון ווייטע מאַרגנס — אַזאַ נאַנטער רעגנבוין;
דורך אַ שויב זעט ער:
אַזויפיל זוניקע הענט — היילן כאַסקעס וואונדן.

יעקב און רחל

(דערציילונג וועגן ליבע און טויט).

א.

רחלע איז קראַנק.

רחלע איז קראַנק. רחלע איז פאַרביי. מיט רחלען האַלט עס שמאַץ. זי איז געוואָרן מאַגער. די גאַלדענע האַר האָבן פאַרלוירן זייער גלאַנץ. אויף דעם ווייסן, איידעלן פנים רוט אַ בלאַסער שמייכל. אירע וואַרעמע, ברוינע אויגן גליען מיט ווייטער בענקשאַפט. — זי איז גוט שלאָף — האָבן חברטאַרינס זיך דערציילט אויפן אויער.

— זי קרענקט נעבעך — דאָס יונגע ווייבל — האָבן ווייטע קרובים געשאַקלט סודותדיק מיט די קעפּ. קיינער ווייסט נישט אויף וואָס רחלע איז קראַנק. דאָקטוירים האָבן נישט געקענט זאָגן, וואָס איר איז. קאַפּשווינדל, אַנעמיע, דאָס ערגסטע, וואָס זי קען אין די נעכט נישט שלאָפן.

— אויסגעטראַכטע, היינטיקע קרענק — האָט גערעדט אַן אַלטע מומע, פייגע די מילדערין, וואָס ברענגט נאָך אַליין אַן עמער וואַטער פון דער פּלומפּ, פּערצן קינדער געהאַט און אַ דאָקטאָר האָט זיך נישט צוגערוקט צו מיין לייב. היינטיקע ווייבלעך ווילן נאָר נאַכגיין מאַנצ-לייט... אויסגלייכן זיך מיט זיי, משטיינס געזאַגט... און פונדעסטוועגן גיבן זיי זיך נאָך מער נאָך ווי די אַמאָליקע ווייבער. רעדן זיך איין קרענק, חולאתו, טוען אויסטערלישע זאַכן, אַז מאַן און ווייב האָבן פון דעם קיינמאָל נישט געוואוסט...

— זי איז דאָך אַבער פאַרט שלאָף — האָט בלימע, רחלעס מאַמע, אויך אַזאָ הויכע ווי רחלע נאָר מיט אַ לאַנגן, איינגעשרומפּע-נעם האַרדז, געקוקט מיט נישט אויסגעשאַפענע, מידע אויגן — וואָס מיר איז צוהאַנגען געקומען! אַלץ יאָ, נאָר אויף דעם האָב איך זיך נישט געריכט. עס פעלט דאָך איר נישט פון פייגל-מילך. האָט ברוך-השם אַ לייטישן מאַן, אַן איינרייסער, אַ סוחר, באַהאַנדלט זי ווי אַ גרעפיין. וואָס נאָך קען מען פאַרלאַנגען פון אַ מאַן?

רחלע פאַרלאַנגט טאַקע גאַרנישט פון איר מאַן. שימע זעצט זיך

צו לעבן איר בעט אַ נידעריקער, אַ דיקלעכער, מיט קליינע, פעט-פאַר-
גאַסענע אויגעלעך, איין קורצער פּוס פאַרלעגט אויפן אַנדערן, די גאַר-
דענע קייט פאַרצויגן איבער דער גאַנצער ברייט פון דער וועסט און
קוקט אויף רחלען און אויפגעדייגטער, אַ זאַטער. זיינע אייגעלעך זאָגן:
אונדז אַרט גאַרנישט. וואָס עס זאָל נישט געשען, בלייבט וועלט —
וועלט און דאָס דריטל הויז, וואָס איז פאַרשריבן אויף מיין נאַמען,
בלייבט ווייטער דריטל הויז מיט די זיבן שכנים, וואָס צאָלן ראַיעל
דירה-געלט...

פונדעסטוועגן באַשטייט ער נישט, שימע, צו האָבן אַ קראַנק
ווייב. ס'איז אים נישט ניהא. אַז מען שטערט אים אין זיין רואיקייט.
פונקט אַזוי קען ער נישט ליידן ווען דער חזן ווערט הייזעריק בעתן
דאווענען און די ניגונים קלינגען נישט אָפּ אין זיינע אויערן מיט
דעם הנאהדיקן קיצל, צו וועלכן ער איז צוגעוואוינט. טענהט ער איין
מיטן ווייב, נישט אַזוי זי צו טרייסטן, ווי זיך אַליין צופרידן צו
שטעלן.

— ס'וועט דיר גאַרנישט זיין, רחלע, אויף מיין נאמנות. וועסט
ווערן אַ מאַמע, וועסט האָבן קינדערלעך. ס'וועלן דיר נישט פעלן
אַנדערע צרות. האָף צו גאַט...

רחלע דרייט אויס דעם קאַפּ צו שימען. זי ענטפערט אים נישט.
בלויז ביינאַכט, ווען זי קאָן נישט שלאָפן, און שימע כראַפעט אין
צווייטן בעט, קוקט זי זיך דעמאָלט איין ביים שיין פון אַראַפגעדרייטן
לעמפל אין זיין צופרידן פנים און שמועסט זיך אויס מיט אים
אויף שטום-לשון.

ס'איז אַ לייכטיקע נאַכט. אַ בלאַסע לבנה שווימט איבערן הויף
און פאַרבלאַנדזשעט ערגעץ איבער פאַרקאַנעס. רחלע זיצט אויפן
ראַנד פון בעט אין אַ ראָז זיידן העמד, וואָס מאַכט נאָך שמעלעך
איר מאַגערע פיגור, זי צעפלעכט די בלאַנדע צעפּ און רעדט צו
דעם שלאָפנדיקן שימען.

— כראַפעסט, שימע? פאַר דער חתונה האָב איך גאַרנישט
געוואוסט, אַז דו כראַפעסט. איז איינמאָל אַוועק מיך אָפגענאַרט.
דערנאָך, שימע, ביסטו אַ נאַשער. דו נאַשסט מיין לייב ווי איינער,
וואָס לויפט עסן אויף פרעמדע סעודות. האַסט נאָר זיך אין זינען,
שימע. עס אַרט דיך נישט, וואָס מיר איז דעמאָלט, וואָס איך טראַכט.
אַבי דו שטעלסט זיך צופרידן. שטענדיק ביסטו, שימע, צופרידן. איך

האָב נישט ליב מענטשן, וואָס ווייסן אַלץ, וואָס זענען קליגער פאַר אַלע... געקומען ביסטו, שימע, צום גרייטן. פיר יאָר איז יעקב מיט מיר געגאַנגען, צום סוף ביסטו גאָר געוואָרן מיין מאַן. דער טאַטע מיינער האָט דאָס גאַנצע לעבן געהאַרעוועט, אויפגעשטעלט זיך אַ מויער, ביסטו געקומען פלוצים און געהייסן זיך אָפּשרייבן אַ דריטל הויז. אַנדערש איז דיר נישט אָנגעשטאַנען נאָר צו ווערן בעריש ענגעלמאַנס איידעם. אַנדערע האָבן פאַר דיר געזאָרגט, אַלץ צור געגרייט, דעריבער האָב איך דיך פיינט, שימע, כ'האָב דיך פיינט צוליב דיין געלעכטערל, צוליב דיין זאַטקייט. אַממיינסטן האָב איך דיך פיינט צוליב דיין כראַפּען. דו האָסט מיר גאַרנישט געזאָגט פאַר דער חתונה, אַז דו כראַפּעסט...

פון הויף טראַגט זיך אַ קלאַגערִי פון קעץ. די לבנה האָט זיך אויסבאַהאַלטן הינטער אַ וואַלקן. אויפן שטיינערנעם טראַטוואַר הילכן אַפּ טריט. זיי פאַלן אַריין אין רחלעס צעגליטן מוח. עס קאָן גריילעך זיין, אַז דאָס שפּאַצירט יעקב הינטער איר הויז, ווי מיט דריי יאָר צוריק. ווי מיט צוויי יאָר צוריק, תמיד וועט ער אַזוי שפּאַצירן, ביז איר לעצטן אַטעם. זי וועט אייביק הערן זיינע טריט הינטער איר פענצטער און אייביק וועט איר פייניקן דאָס געוויסן.

די געדאַנקען אירע ווערן דינער, דינער, ביז זיי צערינען. זי גיט זיך איבער אין עמעצנס הענט. זי שלאָפט מיט אַ קורצן, האַסטיקן שלאָף. דורכן שלאָף שפירט זי, ווי דאָס האַרץ וואַרפט זיך אין איר. זי האָט שרעק־אַנפאַלן און באַדט זיך אין שווייס.

ווען זי וועקט זיך אויף, שטייט שוין די זון הויך אויפן הימל. די שטוב איז אָנגעגאַסן מיט לייכטיקייט. דורכן אָפּענעם פענצטער טראַגט זיך אַריין פרישער ריח פון היי. פון שטיינערנעם ברוק דער־גייט אַ טרוקן קאַלערן פון רעדער. דאָס ציען זיך לאַנגע שורות פּור־לעך ציגל פון בעריש ענגעלמאַנס ציגל־ברענעריי. אויפן הויף קריגט זיך שימע מיט די שכנים וועגן דירה־געלט. שלמהלע, איר ברודער, רייט גאַלאַפּ אויף זיין קאַשטאַנקע אין שטאַט אַריין. מען הערט, ווי ער שפּרינגט אונטער הויך אויפן זאַטל. אין קיך האַקט שפּרינצע, די אַטע קעכין, לעבערלעך פאַר שימע־וועגן צום אָנבײסן. אויפן טיש וואַלגערן זיך אַרום קרישקעס לעקער. דאָס האָט שימע באַלד אינדערפרי דערכאַפט זיך דאָס האַרץ. אַלע פּערטל שעה מוז ער עפּעס

עסן. זי הערט אים גיין אויפן גארן מיט זיינע קורצע, דיקע פיס. ער פאלט אריין אין שטוב מיט א געבייזער.

— שפרינצע, שפרינצע, פארוואס שטייט נאך נישט דאס אַנבייסן גרייט אויפן טיש.

רחלע גייט אראפ פון געלעגער. זי גייט אויף די שפיץ פינגער און איר לאנגע העמד שארט זיך נאך אויף דר'ערד. זי פארשליסט די טיר, בלייבט שטיין ביי דעם קאמאד, נעמט פון דארט ארויס אן אלבום מיט בריוו און פאטאגראפיעס און זעצט זיך צוריק אוועק אויפן בעט.

זי זעט. יעקב שטייט מיטן פידל אויף דעם קרייד-בערגל הינטער דער שטאט. ער איז, יעקב, לייכט און בויגעוודיק, ווי א יונג בימל. זיינע שווארצע האר צעטיילט מיט א שרינט אין מיטן שמעקן מיט אַנגעברענטן וואלד. די אויגן זענען פארצויגן מיט א פריש, שווארצ-גלאנציק הייטל. זיי גלעטן מיט הייסע בליקן און דערווארעמען דאס לייב. רחלע פארמאכט די אויגן און האַרַכט זיך איין אין אן אַריע פון „האַפּמאַנס דערציילונגען“. באַלד גייען די טענער איבער אין „זיי געזעגנט טאַסקאַ מיינע“. רחלען שטייען טרערן אין האַלדז, ווי זי וואָרט זיך געזעגנט.

זי נעמט אַרויס אַ צווייט בילד. דער הימל איז פאַרכמאַרעט. יעקבס אויגן קוקן ווילד. עס צינדט זיך אין זיי אן אַ צאַרנדיקער פלאַם. באַלד וועט אַ בליץ אין זיגזאַגן דורכשניידן די וואַלקנס. אַ דונער גיט אַ קנאַל און צעשיט זיך אין ווייטע קנאַלעכלעך. אַ שלאַקס-רעגן שווענקט אָפּ די ערד. אַזוי האָט עס אויסגעזען אין דער אַלטאַנע אין יענעם פאַרנאַכט ווען שלמהלע, איר ברודער, האָט זיך אַרייַנגערירן אַהער מיט אַ מחנה שלעגערס...

זיי זיצן ביים טייך. עס איז אַ מילדער, זומערדיקער פאַרנאַכט. יעקב האַלט די קניען אַרומגענומען מיט ביידע הענט. זיין שיינער קאַפּ האָר שפיגלט זיך אין די פאַליעס. ער בויגט זיך אַראָפּ צום וואַסער, נידעריק און שטיל, ווי דאָס גראַז, וואָס וואַקסט ביים ברעג. די פידל זיפצט באַרירט פון אַ לייכט ווינטל. אין אירע אויערן פליס-טערט אַ פאַרגעסענע מעלאָדיע: „ווען די ליבע ענדיקט זיך...“ ביי זיי האָט זיך די ליבן גאַרנישט געענדיקט. זי מאַנט, וועקט, בייזערט זיך ווי אומשוואַדיק פאַרגאַסן בלוט.

רחלע לייענט יעקבס בריוו, לויטן סדר פון די יאָרן, חדשים,

און טעג, ווען זי האָט זיי דערהאַלטן. פון יעדער שורה קוועלט אַרויס גליענדיקע בענקשאַפט. די ווערטער שניידן זיך איין אין איר האַרץ, מאַכן אומרואיק דאָס בלוט, זי באַהאַלט דעם קאַפּ צווישן די הענט. זי העשעט שטייל: איך בין געשלאָגן געוואָרן מיט בלינדקייט. כ'האַב גאַרנישט געזען, כ'האַב גאַרנישט געוואוסט. כ'האַב אומגעבראַכט אַ מענטשן, יעקבן....

איר לייב צעפאַלט זיך אין שטיקער. אַלץ אין איר וויינט, ווי די סטרונעס פון יעקבס פידל, אין יענעם טאָג, בעת ער האָט דאָס לעצטע מאָל פאַר איר געשפילט. אַ שיינ איז געפאַלן אויף אירע אויגן, אַ פאַרבלענדעניש. זי אַליין ווייסט נישט ווי אַזוי דאָס איז געשען. ווי אַזוי זי איז געוואָרן שימעס ווייב. יעדעס מאָל, ווען אַ חברטאַרין גייט איר „אויפס קאַפּ“ און וויל עפעס געוואויר ווערן, הויבט רחלע מיט די אַקסלען. כ'ווייס נישט, זאָגן די אַקסלען. מיר קענען זיך נישט פונאַנדערקלייבן אין דעם, וואָס ס'איז געשען.. אַלע מאָל טראַגט מען איר אונטער אַנדערע נייסן. מען שיט איר זאַלץ אויף די וואונדן.

— רחלע, יעקב האָט געגעבן אַ קאַנצערט אין קראַקע.

— רחלע, יעקב איז דער בעסטער פידל־שפילער אין קאַנסער־

וואַטאַריע.

— רחלע, יעקבס בילד איז געווען אַפגעדרוקט אין די בלעטער.

די זעלבע מומע, פייגע די מילנערין, וואָס האָט געבראַכט פערצן קינדער אויף דער וועלט און אַ דאָקטאָר האָט זיך צו איר לייב נישט צוגערירט, זאָגט איר מיט אַ מיין:

— כ'האַב געזען שעה קלעזמערס זון. ר'איז געקומען אויף

יומ־טוב צו טאַטע־מאַמע.

שפּרינצע, די אַלטע דינסט, וואַרט אָפּ, ביז שימע ענדיקט דאָס אַנבלייסן און גייט אַוועק פון שטוב. זי קוקט זיך אום אין אַלע זייטן, גייט צו צו רחלען און רוימט איר איין אויפן אויער:

— ער זעט אויס ווי אַ גראַף, טראַגט סינגעטן אויף די הענט.

אַ שאַנקענדיק מענטש.

— רחלע, רחלע —

רחלע וויל נישט הערן. אַבער נישט ווילנדיק שליינגט זי יעדעס וואַרט, וואָס מען טראַגט איר אונטער וועגן יעקבן. יעדעס מאָל ווען ער קומט צופאַרן צוגאַסט צו די עלטערן, בלייבט זי אַ גאַנצן יום־

טוב זיצן אין שטוב. זי דרייט זיך דעמאלט ארום איבער די גרויסע צימערן ווי אן איבעריקע. די וועלט איז איר אויסגעליידיקט און זי קען זיך קיין ארט נישט געפינען. עס דויערט אזוי אַ פאַר טעג און עס באַפאַלן זי אויפסניי די שלאַפקייטן.

ב.

דעם טאָטנס פּיּדל.

צו זעקס יאָר האָט יעקב אָנגעהויבן שפּיזן פּיּדל. שעה קענען מער האָט געוויגט מיט דעם לאַנגן, שוואַרץ באַוואַקסענעם קאַפּ. זייער נע אויגן זענען געווען שיכורדיק פאַרנעפּלט. ער האָט געהאַקט מיט די פּויסטן אין טיש.

— כ'ווייל נישט, אַז יאַאַנטשע זאָל זיך פאַרנעמען מיטן טאָטנס פּרנסה. ס'איז האַלב געבעטלט. אויף קצבה און אויף קלעזמעריי איז נישטאָ קיין פּרייז... די מחותנים שטעקן דיר אַפּ אַ דרייערל צי אַ פינפּערל פאַר אַ גאַנצע נאַכט שפּיזן מיט שבע ברכות אַ צולאַג. מיידלעך וואַרפן צו האַרטע זעקסערס. וועגן אַ זיבּערנעם גיידן איז דאָך שוין אָפּגערעדט... ביים סמיטשיק און ביים נעמען געלט, האָלט אַ קלעזמער שטענדיק אויסגעשטרעקט די האַנט. די פאַר גיידן ווערן אויסגערונען אין שענק און ס'איבריגע נעמט צו ס'ווייב אויף שבת... וואָס עס בלייבט יאָ, איז די הנאה, וואָס מען האָט פון שפּיזן גופּא... דאָס איז דער קרן...

אַז ס'זענען אין שטאַט נישט געווען קיין חתונות האָט שעה געשפּילט נאָר פאַר זיך. די שכנים אין געסל זענען נאָך אַ גאַנצן טאָג האַרעוואַניע געשטאַנען אין די פאַרנאַכטן ביי שעהס אָפּענע פענצטער און איינגעהאַרכט זיך אין די קאַנצערטן, וואָס ער האָט בחינם געגעבן דער שטאַט. זיין פּיּדל האָט פאַריאַגט די זאַרגן און געוועקט בענקשאַפט אין דער זומערדיקער נאַכט. נישט איינער האָט שטייערהייט אָפּגעגעבן אַ יישר כוח שעהן. אים מוחל געווען פאַר זיין שטערן דעם שלאַף.

דער קליינער יאַאַנטשע איז געלעגן מיט וואַכעדיקע אויגן און מיט האַרצקלאַפּעניש זיך צוגעהאַרכט צו דעם ברומען פון דעם טאָטנס פּיּדל. דאָ וויינט זי, די פּיּדל, דאָ בייזערט זי זיך, גלעט, לאַכט און זאָגט צו אַלץ, וואָס ער, יאַאַנטשע ווינטשט זיך נאָר. דער

שאטן פון שעהס קאפ איז געוואקסן מוראדיק גרויס אויף דער וואנט. יעקב האט געזען ריזיקע בערג, גאלדענע פייגל, מענטשן האבן גע-לאכט און זיך געפרייט.

ווען ער האט זיך אויפגעכאפט אין דער פרי זענען שוין טאטע' מאמע נישט געווען אין שטוב. יעקב האט פארקייטלט די טיר, האט ארויפגעקלעטערט, אויפן שויבן שענקל נאך דעם טאטנס פידל, און א פאר מאל א פיר געטאן מיט דעם סמיטשיק איבער די סטרונעס. דאס פידעלע האט נישט געלאכט און נישט געוויינט. עס האט זיך אויך נישט געבייזערט. געבייזערט האט ער זיך, יעקב. ער האט זיך געביסן די נעגל פאר כעס, געטופעט מיט די פיס. דאס פידעלע איז געווען פארעקשנט און נישט געוואלט אים נאכגעבן. יעדן פרימארגן האט זיך דאסזעלבע איבערגעהזרט. די פידל האט זיך געמאכט אים נישט פארשטיין. יעקב האט זיך אבער איינגעקשנט און נישט אפגעטראטן ביז ער האט אויסגעפירט דאס זייניקע.

טאטע'מאמע זענען געהאט אוועקגעפארן אויף א יאריד. יעקב איז געבליבן אליין אין דער היים. ס'איז געווען א פארנער זומער-טאג. פון אינדערפרי אן האבן זיך אין עק הימל צונויפגעשארט וואלקנד-לעך. זיי זענען שנעל געוואקסן און פארצויגן דעם הימל מיט שווערע שטיקער בליי. א בליץ האט מיט לאנגע שפיון דורכגעפיללט די וואלקנס. פייערדיקע צונגען זענען געשפרונגען איבערן הימל און געשפאלטן די טונקלקייט. א וועלט איז פארפלייצט געווארן מיט א גאס רעגן. יעקב איז געלעגן באהאלטן אין א ווינקל און געציטעייט. די בליצן האבן אים געבלענדט פאר די אויגן. ער האט געזוכט א מענטשן, אבער אחוץ דעם טאטנס פידל איז קיינער ניט געווען אין שטוב. ער האט אויסגעשטרעקט די האנט. אין זיין גרויסער נויט האט די פידל אויף אים רחמנות באקומען, נאכגעגעבן און געשפילט אזוי, ווי אים האט זיך געוואלט. די זון האט צוריק אויפגעשיינט ליכטיק און מילד און פארגאסן זיין הערצל מיט פרייד.

פון דעמאלט אן האט ער שוין געלעבט אין גוט-פריינטשאפט מיט דער פידל. ער איז פארפאלן געווארן אויף גאנצע טעג מיט א שטיקל טרוקן ברויט אין קעשענע, געלעבט אן געקעכץ. שעה האט געקריצט מיט די ציין אויף דעם זונס צעלאזנקייט. דינה, זיין ווייב, האט זיך געבראכן די הענט. שכנים און מענטשן פון דער גאס האבן צוגעהאלפן זוכן דאס פארלוירענעם קינד. מען האט גע-

נישטערט, וואו די שטאָט האָט נאָר אַן עק. פאַרנאַכט־צו פֿלעגט ער זיך אַליין אָפּזוכן. ער איז געווען פאַרשטעקט ערגעץ אויף אַ בוידעם מיט דעם פּידעלע אונטערן אַרעם. דער קנאַפּ פון שעיהס גאַרגל איז געשפּרונגען פֿאַר כּעס. ער האָט אינגאַנצן פאַרגעסן, אַז ער איז אַ טאַטע. ער האָט געטיילט פּעטש אויף רעכטס און אויף לינקס, וויפּיל ס'איז נאָר אַריין. יעקב האָט געשוויגן און פֿאַר ליב גענומען די שטראָף.

— ער טראָגט אַריבער דעם ווייטיק באהבה, ווי אַ דערוואַק־סענער — האָבן מענטשן זיך נישט געקענט אָפּהידושן — לאָזט צומאַל נישט קיין טרער.

צומאַרגנס האָט ער שוין אָן אַלעם פאַרגעסן און אויפּסניי גע־נומען אויסשפּילן זיינע „שטיקלעך“. דינסטמייַדלעך זענען אַרויס פון די שטיבער. קעכינס האָבן געלאָזט צוברענען דאָס מיטאַג. אין מיטן העלן טאָג האָבן זיך מענטשן אַוועקגעשטעלט האַרכן די „מאַראַ־לישע“ מוזיק, וואָס שעיה גאַרגלס זון, אַ קינד נאָך נישט פון דער ערד אויסגעוואַקסן, האָט אויסגעשפּילט.

לסוף האָט שעיה אָנגעהויבן צו געפּעלן, וואָס מענטשן קומען באַוואַונדערן זיין יאַאַנטשען. זיין זון וועט אויסוואַקסן אַ באַרימטער קלעזמער און אָנפירן מיט דער גרעסטער קאַפעליע אין דער גובערניע. וואָס זאָל שעיה טאָן פון גרויס שמחה אויב נישט לויפן צו דוד בערקעס אין שענק אַריין און דאַרטן פאַרזעצן זיינע חתונות, וואָס וועלן פאַרקומען ערשט חנוכה צייט... ער האָט זיך אָנגעשיכורט, אַ וואַקלדיקער אַרויסגעכאַפּט ביי יאַאַנטשען די פּידל און אין גרויס כּעס געשלעפּט אים פֿאַר די אויערן צו אייזיק הויקער אין חדר אַריין, וואו מ'האָט שוין אויך געלערנט אין די פאַרנאַכטן.

אין חדר האָבן אויף יעקבן געוואַרט טרויעריקע ניס. די ברידער האָבן שוין לאָנג געהאַט יוספּן פאַרקויפט און איצט איז רחל גע־שטאַרבן. די יינגלעך האָבן זיך געשאַקלט איבער די חומשים ביים טיש, ווי קליינע יידעלעך, וואָס גייען נאָך אַ טרייסלענדיקער לוויה. יאַאַנטשעס הערצל האָט שטאַרק געקלאָפּט. רחל איז געשטאַרבן. וועלכן רחלע? קאָן נאָר איין רחל. רחלע, בעריש ענגעלמאַנס, דעם באַלעבאַס טאַכטער, ביי וועלכן זיי וואוינען, רחלע, מיט די גאַלדענע לעקעלעך און ראָזן פּנימל. די זעלבע רחלע, מיט וועלכער ער שפּילט זיך אין שטינדעלעך. אַז זי האָט פאַרשפּילט, האָט זי געטופּעט מיט

די פיס און אים צוגעוואָרפן די געוואונענע שטיינדעלעך מיט אַ בייז
ליד.

דיין טאַטע הייסט גאַרגל שעה
און ר'איז אַ גרויסער שמעיה,
די מאַמע דינה
און איז אַ גרינע.

פאַר דעם דאָזיקן לידל האָט יעקב זי געיאָגט מיט אַ ריטל
ביו צו דער טיר פון זייער שטוב. ער האָט אָבער דערנאָך אין חדר
נישט געקענט איינזיצן. בשעת דער רבי מיט די תלמידים זענען גע-
ווען פאַרנומען מיט אויסריידן צווישן די פסוקים, האָט ער זיך
שטילערהייט אַרויסגעגנבעט און אַוועק אויסזוכן רחלען, כדי זיך
מיט איר איבערצובעטן.

רחלע האָט נישט געוואָלט זיך איבערבעטן. זי האָט זיך געפיעש-
טשעט. ער האָט ביי איר אַ פאַר מאָל געמוזט פאַרשפילן קיילעכדיקע,
שפיגלדיקע שטיינדעלעך. ער האָט צונויפגעקליבן קאַשטאַנעס, האָט גע-
מאַכט פאַר איר שטולעכלעך, טישלעך און בעטלעך, אונטערגעטראָגן
איר געשניצטע פייפּעלעך.

ער איז געזעסן אונטער רחלעס פענצטער ביו האַלבער נאַכט.
דער מוטערס מיד קול האָט זיך געטראָגן איבערן פינצטערן הויף
און איבערגעוועקט די שכנים.

— יאַאַנטשע, יאַאַנטשע, — האָט דינה זיך געריסן דעם האַלדז
איבער אַלע קאַמערן און שטאַלן.

זי האָט געהאַט טענות צום מאַן, דינה, און געהאַלטן זיך מיט
אים אין איין אַפּרעכענען.

— דאָס מזל מיינס ביי דיר, מ'שטיינס געזאַגט. אַ יונג שוין
אַכט יאָר און גייט אַרום פּוסט און פּאַסט! שעה גאַרגל, דו קלערסט
דאָך גאַרנישט פון אַ תּכּלית פאַרן קינד. האָסט נאָר אין זינען דאָס
פלעשעלע. גיסט זיך נאָך דעם שמד.

שעה האָט געוויגט מיט זיין לאַנגן, צעשוּיבערטן קאַפּ האָר.
די אויגן האָבן געקוקט מיושבדיק.

— גערעכט מיינ ווייב, גערעכט. מען מוז דעם יונג לערנען
עפעס אַ מלאכה. אַ נישט קאָן פון אים אויסוואַקסן אַ קאַרטן-שפּילער,
אַ טעלעראַלעקער, אַ קלעזמער אויף חתונות... אזוי ווי פון דעם טאַטן

זיינעם — האָט ער וואוילפֿעטעריש געשמייכלט, כדי צוצוטראַפֿען דעם ווייב.

אַז דער מאַן גיט איר שוין נאָך, ווערט דינען עפעס באַנג און עס נעמט זי אַרום אַ גרויס רחמנות אויפֿן קינד. אירע פרומע, גרוי-סע אויגן גיסן זיך דעמאָלט אָן מיט גוטסקייט.

— צוריקגעשמועסט שעה איז דאָך יאַאַנטשע נאָך אַ יונג קינד. נישט פֿאַר זיינע כוחות צו גיין אויף דער לֵער. פרעמדע קינדער ניאַנטשען, פֿאַמעשאַפֿן אַרויסגיסן. זאָל ער נאָך אַ יאָר צוויי לֵער-נען אין חדר.

אַצינד האָט שעה די דעה. פֿאַר זיין קינד טראַגט ער די אַחריות, נישט דאָס ווייב.

— קאַמאַשנמאַכעריי, דינע, איז אַ לייכט פֿאָך. גבריאַל שטעפֿער איז נאָך אַ בחור. אינגאַנצן אַ פֿרייליידיקער מענטש. ביי אים וועט ער נישט וויגן קיין קינדער, נישט גיין קיין גענג. דינסטיק בליינדער גייט יאַאַנטשע אויף די לֵער צו גבריאַלן.

וואָס קען זי שוין דערויף ענטפֿערן, דינע, אַז זי אַליין וואָלט אָב-געמאַכט דאָס פֿייער. זי איז דערויף בלייב-ברירה איינגעאַנגען מיט אַ שווער געמיט.

לֵאַנג האָט זיך יעקב נישט געהאַלטן ביי גבריאַל שטעפֿער אויף דער לֵער. ער האָט זיך אויסגעלֵערנט אויסצושטעפֿן אויף די שטיב-לֵעטן כֵלֵרֵי נעט. זיין נייגיר האָט אָנגעהאַלטן אַ פֿאַר טעג. דאָס שטענדיקע זיצן אין דער פֿאַרמאַכטער שטוב איז אים אָבער באַלד נמאס געוואָרן. נישט געפרעגט זיך, אָן אַ גוטן טאָג — גבריאַל, דער בחורישער מייסטער איז פֿונקט געהאַט געזעסן אויף זיין צעלייגט בעטל מיט דער כֵלֵה און זיך מיט איר געסודלֵט — איז יעקב אַרויס פֿון ווערקשטעל און אַוועק אַהיים.

שעה מיט דער ווייב זענען געווען אין דער בויד אויפֿן מאַרק. די שטוב איז געווען פֿאַרשלאָסן. יעקב האָט אַרויפֿגעקלֵעטערט אויפֿן לֵאַדן און איז אַריין דורכן פענצטער. ער האָט אויפֿגעזוכט דעם טאַטנס פֿידל אויף דער שאַנק און זיך אַוועקגעזעצט שפּילן זיינע אויסגעטראַכטע שטיקלֵער.

..

דער חלום ביים קוואל.

מען האָט אים אָנגעדונגען אויף דער לעער צו אַ זייגערמאַכער, דערנאָך צו אַ סטאַלער. יעקב איז אין ערגעץ ניט אויסגעווען די לעער. ביים סטאַלער האָט ער יאָ גערן געאַרבעט און טאַטע־מאַמע האָבן געמיינט, אַז זיי זענען שוין געהאַלפן. זייער קינד ווערט אַ לייט. דאָס סטאַלעריי איז יעקבן אַזוי לאַנג געפעלן, ביז וואָנען ער האָט זיך אויסגעשניצט אַ פידל, מיט אַ משונהדיקן אויסזען. אָבער, אַז די די פידל האָט אַרויסגעגעבן גרילצנדיקע קלאַנגען און נישט געוואָלט אויסשפילן זיינע ניגונים און די חזיר־האַר ביים סמיטשעק האָבן זיך גענומען פליקן, — איז אים אויך דאָס סטאַלע־ריי שנעל מיאוס געוואָרן.

דינע איז שוין הייזעריק געוואָרן פון מוסר־זאָגן, שעיה האָט קיין כוח נישט געהאַט פון די קלעפּ, וואָס ער האָט נישטערערהייט אַריינגעצייילט דעם זון. ביז איינמאָל אין אַ שבתדיקן פאַרנאַכט, ער האָט זיך פונקט געגרייט, שעיה, צו גיין שפילן אויף אַ גבירישער התונה, איז אים איינגעפאלן אַ גוטער געדאַנק. די אויגן האָבן אים אַזש אָנגעהויבן פינקלען. ער האָט אַרומגענומען דאָס ווייב און אונטערגעטענצט מיט איר אין מיטן שטוב. דערנאָך האָט ער, אַן אויפגעלייגטער, אַ קלאַפּ געטאַן אין טיש אַריין, אַז די כלים אין געפעס־שענקל האָבן זיך צעקלונגען.

— הער דינע, אַז דער צער פון גידול־בנים איז יאָ אַזוי גרויס, טאָ לאַמיר פון דעם יונג כאַטש האָבן אַ שטיקל נוצן. יאַאַנטשע וועט סיי ווי קיין לייט ניט זיין, זאָל ער אונדו כאַטש צוהעלפן אין פרנסה. כ'ועל אים מאַכן פאַר אַ קלעזמער. ווי כ'בין אַ ייד, אַז דאָס איז דער בעסטער תכלית פאַר זיינעטוועגן. הערסט מייך ווייב, וואָס כ'רעד צו דיר.

אודאי האָט דינע געהערט. זי האָט געהערט מער איר אייגן כליפען איידער דעם מאַנס רייד.

— מיר איז שוין באַשערט. ווייניק, אַז דער מאַן שמעקט אויס פרעמדע ריחות, זאָל אויך אַ יונג קינד זיך אַרומשלעפן מיט חברה לצים. אַזוי איז שוין מייך פינצטער מזל.

דאָס שלאָגן מיט די געשרייען האָבן אויפגעהערט. אין שטוב

איז שטיף געוואָרן. יעקב האָט באַקומען אַן אייגענע פּידל. דינע האָט געלאָזט אויפנייען פאַרן זון לאַנגע הויזן ער זאָל אויסזען עלטער, ווי לויט זיינע יאָרן נאָך. איצט האָט יעקב געקענט שפּילן וויפּל זיין האַרץ האָט געגלוסט. ער איז מיטגעגאַנגען מיט דעם טאַטן אויף חתונות. געטרונקען בראַנפּן און גענומען געלט ביי מיידלעך, אזוי ווי אלע אַנדערע קלעזמאַרים.

— ס'איז אַ משפּחה־פעלער ביי אונדז — האָט שעה זיך פאַרענטפּערט פאַר מענטשן — דער טאַטע מיינער, זאָל אָפּגע־שיידט זיין, און דעם טאַטנס טאַטע און דער זיידע זיינער, אלע האָבן געשפּילט אין באַזשע־וואַלער הויף פאַר פּריצים. דאָס פּאָך אונדזערס, דאָס איז אַ ירושה. והשנית, כ'פאַרשפאַר צו זאָרגן וועגן אַ תּכּלית פאַר מיין זון. צוויי חלקים פאַרדינסט פּון שותפות גייען אויך נישט צו פּוס.

אַבער שעה קלעזמער האָט געטראַכט און גאָט האָט גע־לאַכט. ער האָט אויף אַן אמת געמיינט, אַז ער איז שוין מיט זיין זון צוגעקומען צו אַ מעמד. ס'איז אים אָבער נישט באַשערט גע־ווען צו האָבן נחת פּון יעקבס שפּילן. לכתחילה האָט דער יונגער פּידלער אויסגענומען אויף אלע חתונות. וואָס ווייטער אַריין פּלעגט אָבער טרעפּן, אַז אין מיטן לאַנסער אָדער קאָנטרעדאַנס האָבן זיך די פאַרלעך אָפּגעשטעלט איינהאַרן זיך אין דעם ברומען פּון דער פּידל, וואָס אַמאָל וויינט זי און אַמאָל לאַכט זי. אלע מאָל אָבער ציט זי ביי דער נשמה און וועקט אַ טיפּע בענקשאַפט. וואָס מער די פאַרלעך האָבן זיך פאַרקוקט אויף יעקבן, אַלץ מער האָט עס די קלעזמאַרים פאַרדראַסן. מיט זיינע עקסטרע שטיקלעך האָט ער זיי קאַלע געמאַכט די פּאַקעס מיט די וואַלצן און אַריינגעבראַכט אַ צערודערונג אויף די חתונות.

שעה האָט גענומען צוימען דעם זון, צוערשט מיט גוטן, דער־נאָך מיט בייזן. ער האָט אים אָנגעכאַפט פאַר די אויערן און מיט זיי לאַנג געטרייסלט.

— הער־נאָר דו קלעזמער־יונג איינער, האָסט זיך נישט מיט וואָס צו גרויסן. כ'קען דיין טאַטנס יחוס... כ'ווייס ווער דו ביסט. מאַכסט מיר קאַלע די פּרנסה. איינס פּון די ביי־דע: אָדער דו האַלטסט זיך מיט דער קאַפעליע אינאיינעם און שפּילסט דאָס זעל־בע וואָס אלע אָדער כ'וועל דיך משלח זיין און ערגעץ באַשטאַטן.

קלעזמאָרים האָבן נישט ליב, אַז מען זאָל אויף עמעצן פון זיי טייטן מיט די פינגער... אַלע מוזן זיין גלייך...

יעקב האָט צוגעזאָגט פאַלגן דעם טאַטן און שפּילן גלייך מיט אַלע קלעזמאָרים. ער האָט געמיינט אויף אַן אמת. דאָס וואָרט האָט ער אָבער נישט געהאַלטן. פון זיך אַליין איז דאָס שפּילן זיינס אַרויסגעקומען אַנדערש... שעה האָט בזיונות געליטן און געמוזט הערן די שטעכווערטלעך פון זיינע חברים. דינע האָט זיך לעבע־דיקערהייט אויפגעגעסן. צום סוף האָבן יעקבן אַליין די חתונות דערעסן. ער האָט געמוזט שפּילן, ווען עס האָט זיך אים ניט גע־גלוסט... זאָכן, וואָס ער האָט קיין חשק נישט געהאַט זיי צו שפּילן. אים האָט זיך פאַרוואָלט שפּילן גראַד דעמאָלט, ווען רחלע איז גע־זעסן אַ פאַרטראַכטע אויף דער באַנק הינטער זייער פענצטער. יעקב האָט גענומען די פידל און נאָכגעמאַכט די טרעלן פון דעם קאַנאַרעק, וואָס האָט אַרומגעפלאַטערט אין אַ שטייגל ביי בעריש ענגעלמאַנען אין פענצטער.

איינמאָל פאַרנאַכט, ער האָט שוין געהאַט אַוועקגעשטעלט די פידל און רחלע איז נאָך געשטאַנען און געהאַרכט אַ פאַרטראַכטע. האָט ער זי אַנגענומען פאַר דער האַנט און מיט אַ ציטערדיקער שטים אַ זאָג געטאָן.

— קום רחלע אין וואָלד אַריין. דאָמיר גיין זוכן מאַלינעס. כ'וועל מיטנעמען די פידל.

רחלע האָט אַ וויילע געקוקט אויף אים מיט אירע ברוינע, וואַרעמע אויגן און שטילערהייט, אַן אַ וואָרט אַרויסצורעדן, געטאָן זיין ווילן.

ס'איז געווען קיל און שטאַרק טונקל, ווען זיי זענען ביידע אַריינגעקומען אין וואָלד. אַ דינער טוי איז געווען אויסגעשפּרייט איבער די געקרייזטע קרוינען פון די ביימער. פּונוויטנס, אין דער געדיכטער פינצטערניש, האָט געקוקט אַן איינזאַמע קוקן. רחלע האָט געוואוסט, אַז די קוקן האָט נישט קיין אייגענע נעסט. זי וואָרפט אונטער אירע אייערלעך פרעמדע פייגל. דאָס גאַנצע לעבן זוכט זי זיי אַרום, יעדער קוקן אירער באַזייט; וואו זענען מיינע קינדער.

ביידע האָבן זיך געהאַלטן פאַר די הענט. קינדערישע רייד זענען געהאַנגען אויף זייערע ליפן. זיי האָבן אָבער געשוויגן. רחלע

איז שוין געווען מיד פון גיין. יעקב האָט איר אָנגעוויזן אויף אַ שטאַם פון אַ בוים. זיי האָבן זיך ביידע אַוועקגעזעצט. געטוליעט זיך צו זיך ווי צוויי פאַרבלאַנדזשעטע טייבעלעך און מיט זיסער שרעק איינגעהאַרכט זיך אין דער נאַכט־שטיקלייט. רחלעס העלע לע־קעלעך זענען געווען פייכט פון טוי, אירע שמאַלע, ווייסע ציינדלעך האָבן געבלענדט אין דער פינצטערניש און געוועקט אין יעקבן אַ בענקשאַפט נאָך זיינע אויסגעטראַכטע שטיקלעך. ער איז אויפגע־שטאַנען פון אַרט, אַרויסגענומען זיין פידל פון הינטער זיין רעקל. די קרוינען פון די ביימער האָבן זיך געוויגט אין ווינט. דער גאַנ־צער וואַלד איז זיך פאַרגאַנגען אין בענקשאַפט און מיטגעשפילט. אַ שאַרפער ריח פון זשיוויצע האָט זיי ביידן איינגעוויגט און פאַר־שעפערט. ביידע שוועבן אַוועק ערגעץ ווייט, ווייט...

די ערשטע קומט צו זיך רחלע. זי שפּרינגט אויף פון איר אַרט, הייגט אַוועק איר הענטל אויף דעם סמיטשיק און לאַזט יעקבן מער ניט שפּילן.

— ווי פינצטער דאָ איז. דער וואַלד שרעקט מיך. אַהיים, כּווייל אַהיים, יאַאַנטשע.

דאָס געזאַנג טראַגט זיך ווייטער איבערן וואַלד. די נאַכט איז אָנגעזאַפט מיט געזאַנג. יעקב שטייט אַ פאַרהידושטער האַרכט זיך אַיין מיט פאַרמאַכטע אויגן אין זיין אייגענער מוזיק, וואָס דער וואַלד טראַגט אַנטקעגן. רחלע, אָנגעשפּאַרט אין זיינע אַקסלען, בעט זיך:

— די מאַמעשי וועט וויינען. דער טאַטעשי וועט זיין ביין. קום, לאַמיר אַהיים גיין.

זיי גייען מיט זייטיקע וועגן, בלאַנדזשען איבער ווילדע סטעזש־קעס. דער וואַלד איז וואָס אַמאָל טיפער. די ביימער וואַרפן לאַנגע, אויסגעצויגענע שאַטנס. דאָס גראַז אונטער די פיס ווערט פייכטער, די פינצטערניש געדיכטער. רחלעס אויגן זענען פייכט. יעקב שטייט אַ לענגערע וויילע הי־פלאַז און ווייסט נישט, וואָס צו טאָן. באַלד דערזעט ער ווי פון ווייטנס מיניעט אַ פּלעמל. ניין, עס האָט זיך אים נאָר אויסגעדוכט. ער נעמט רופן מענטשן. עס ענטפערט אים זיין אייגן ווידערקול אין וואַלד. ביי רחלען קלעפן זיך די אויגן פון מידקייט. די נאַכט שוועבט אויף זיי מיט אַנטאַפּעוודיקער שרעק. זיי לאַזן זיך אַראָפּ אויפן גראַז. די הענט פלעכטן זיך צונויף פון זיך

אַרײַן. ביידע דרימלען אײַן צוגעדעקט מיט אַ דינעם געוועב פון נאַכט־טוי.

אַ פּויעריש פּורל האָט זיי צומאַרגנס געבראַכט אין שטאַט אַרײַן. ביידע פאַרחלשטע, ביידע צעביסענע פון די מיקן. אין שטאַט האָט געקאַכט. בעריש ענגעלמאַן, רחלעס טאַטע, האָט וועלטן אײַנ־געלײַגט, צו די־תּורות גערופן. ער איז געגאַנגען מיט גוטן און מיט בייזן ביז וואַנען שעה קלעזמער האָט זיך געמוזט אַרויסציען פון זיין הויז.

דער כּעס האָט שעהן צעטראָגן. ערגער פון די פּוּיסטן, וואָס זענען געפאַרן אויף יעקבס פּלײַצעס, זענען געווען די שטעכווערטער.

— דיידיקײער, פּוּסטעפּאַסניק, קלעזמער־יונג... ברענגסט מיר שאַדײַגעס אין דער קאַפעלײַע. מענטשן מאַכן מיך מיט דער בלאַטע צוגלײַך. אומעטום, אין שוץ, אין שענק... די אויערן ווערן מיר גע־שוואַרץ פון הערן: שעה, דיין זונדל האָט געפירט אַ מײדל אין וואַלד אַרײַן. שעה, דיין בן־יחיד האָט געוואַלט קאַלײַע מאַכן בעריש ענגעלמאַנס טעכטערל... שעה, עס וואַקסט ביי דיר אַ גוטער אַב־טיק, שעה, שעה. עס זאָל זיי שעהן ביי די קישקעס, ווי מיך קלעמט ביים האַרצן. הערסטו, דו בן סורר ומוֹרר, דו שלעכטע זרע, איידער דו זאָלסט אַזוי וואַקסן און דער טאַטע זאָל צוליב דיר קו־מען עד כּכר לחם, איז ביי מיר רעכט, אַז דו זאָלסט אינגאַנצן ניט וואַקסן. כּוועל מיט דיר טאָן דאָס, וואָס מײן טאַטע האָט מיט מיר געוואַלט טאָן קלײַנערהײט...

דינע, די מאַמע, נעמט זיך אָן פאַר איר זון, זי גיט אַבער גערעכט דעם טאַטן. רעדט פאַרצויגן מיט אַ צאײַנה־וראײַנה ניגון:

— דו פאַרקירצט יאַאַנטשע, דער מאַמען די יאַרן. כּישעם זיך אויפצוהויבן די אויגן פאַר מענטשן. האָט מען דיך אַנגעדוּנגען אויף דער לעער צו אַ קאַמאַשנמאַכער, האָסטו אָפּגעשטעפט דריי וואַכן און אַרײַן, קײנעם נישט געפּרעגט, אַוועק פון דער לעער. ביסטו געווען ביי דעם הויכן זייגערמאַכער, האָסטו דעם ווייב אַנטקעגן גערעדט און נישט געוואַלט זי פאַרן און גיין אַ גאַנג. ביי דעם סטאַלער ווידער האָסטו גאַנצע טעג געשניצט פּלײַטן און באַסן, ווילסט נישט גיין, קינד מײנס, אין שפּאַן... פאַרשטערסט אַלע חתונות מיט דינע שטיקלעך. איצט האָט מען טאַטע־מאַמע צוליב דיר פון דער שטוב אַרויסגעוואַרפּן. אַ יונג פון דרייצן יאַר!

אז דו באווייזט שוין איצט אַזעלכע קונצן, טאָ וואָס־זשע וועסטו טאָן שפעטער? וועסט דאָך גיין ראַבירן אויפן שאַסיי...

יעקב הערט די אַלע רייד. זיי טוען אים וויי. אָבער טיפער ווערט דער ווייטיק, ווען ער גיט אַ טראַכט וועגן רחלען. שוין פיר וואָכן ווי ער האָט רחלען ניט געזען, זי איז שלאָף געווען, רחלע, און אויך איצט גייט זי נישט אַרויס פון שטוב. אפשר האַלט מען זי פאַרשלאָסן? ביינאַכט, ווען ער ליגט וואָך אויפן געלעגער דוכט זיך אים אויס, אַז ער הערט איר קול, ווי זי רופט אים, ער זאָל קומען זי ראַטעווען, אַרויסנעמען זי פון טאַטנס היים. די פידל זיינע ליגט פאַרשלאָסן אין שאַנק. דאָס האַרץ וויינט אין אים. אויך זיין נשמה דריקט אַ שווערע משא. בלויז רעדער זענען אויפגע־לאָפן אונטער זיינע אויגן, ער שלאָפט מיט אַ האַסטיקן שלאָף און האָט ווילדע חלומות. ער פילט אַ מידקייט אין די פיס. דאָס לעבן ווערט אים מיאוס. ער וואַלט געוואַלט אַנטלויפן... אויפהערן טראַכטן, דענקען. ווען די ערד עפנט זיך אַזוי און ער פאַלט דאָרט אַריין, וואַלט אים זייער גוט געווען. בעסער ווען דער סטאַו אין ענגעלמאַנס גאַרטן שלעפט אים אַריין אַליין פון זיך און דעקט אים צו ביו איבערן קאַפּ... אָבער ניין, דער סטאַו נישט! ביים סטאַוו, זיצט רחלע, און פלעכט פון געלע מאַרגאַריטקעס אַ קרענצל צו אירע האַר. יעדן זומער ציט זיך בעריש ענגעלמאַן אַריבער פון שטאַט אין גאַרטן אַריין. אין פלויט איז פאַראַן אַ ברעט, וואָס יעקב האָט דערין לויז געמאַכט די נעגל. אַ פאַר טעג האָט ער דערביי גע־מייסטרעוועט. איצט קאָן ער צו יעדער צייט אַרויסנעמען דאָס ברעט און צוריק אַריינזעצן.

נאָך אַ נאַכט נישט שלאָפן, לויפט ער באַלד אינדערפרי אין ענגעלמאַנס גאַרטן, רוקט פונאַנדער דאָס ברעט, קוועטשט זיך דורך דער שפאַרע און בלייבט שטיין אינעווייניק אין גאַרטן צווישן די הויכע גראַזן. ער שטייט אויף די שפיץ פינגער מיט וואַכעדיקע אויערן, מיט אַן אויסגעצויגענעם האַלדז ווי אַ האָז אין פעלד שניט־צייט. ער שטייט אַזוי אַ לענגערע וויילע, רירט זיך נישט פון אַרט. מיטאַמאָל דערהערט ער אַ שאַרף צווישן די בלומען. ער באַהאַלט זיך אויס אונטער אַ בוים. פונווייטנס, צווישן די טיי־רויזן, גיט אַ בלענד רחלעס קלייד ווי אַ זילבערנער שוים וואַלט אויפגעגאַנגען אויפן וואַסער. מיט שטילע טריט, מיט אַן איינגעהאַטענעם אַטעם

לאַזט ער זיך גיין דורך די שטעכיקע גרעזער צו רחלען. ער פילט נישט דעם ווייטיק פון זי שטען, ער זעט נישט די גריבער, ער זעט נאָר אַ ווייסן פונקט. אַזוי דעם דאָזיקן פונקט קרייזט ער ווי אַ זומער־פייגעלע ארום דעם פלאַם. רחלע דערזעט יעקבן, זי גיט אַ ציטער און בלייבט שטיין. אַ—אַ—אַ— רייסט זיך ביי איר אַרויס אַן אויסגעשריי, וואָס יעקב ווייסט נישט, צי דאָס איז פון פרייד, צי פון איבערראַשונג. באַלד פאַרקערעוועט זי אין דער זייט פון זייער שטוב. זי לויפט און דאָס ווייסע קלייד אירס פאַכעט אין ווינט אַזוי ווייס און העל ווי די וואַסער־לייען אויפן סטאַוו.

— רחלע, שרייט איר נאָך יעקב, — רחלע, כ'בין געקומען זיך געזעגענען. רחלע, כ'פאַר אַוועק.

רחלע הערט נישט זיינע רייד. זי לויפט ווייטער. נאָענט פון זייער הויז בלייבט זי שטיין. מיט נישט זיכערע טריט, מיט אַן אַראַפגעלאַזטן קאָפּ לאַזט זי זיך גיין צוריק אין זיין זייט.

זיי שטייען אַ לענגערע וויילע און שווייגן. קוקן זיך ביידע אַן ווי — זיי וואָלטן זיך וועלן אויספרואוון אין שטאַרקייט. די ער־שטע הויבט אַן צו ריידן רחלע. זי איז אין יעקבס אויגן פאַר דער צייט געוואָרן אַזאָ גרויסע, אַפילו איר שטים האָט אין זיך עפעס פון מוטער־לעכער פאַרזאָרגטקייט.

— ווי אַזוי ביסטו אַהער געקומען, יאַאַנטשע? אַך, ווען דער טאַטעשי, זאָל דאָס וויסן! דו ווייסט, שלמה, מיין ברודער, וויל דיך שלאָגן פאַר דעם בריוו, וואָס דו האָסט מיר געשריבן. דו האָסט אים דאָ נישט געזען אַדורכגיין, שלמה? קום, וועל איך דיר ווייזן יונגע לאַבענדזשעס, נאָר וואָס אויסגעברוטע, ווייס ווי שנייעלעך...

זי נעמט אים אַן פאַר דער האַנט און פירט אים דורך אַ שמאַל בריקל צו אַ קליינעם אינזל אויפן סטאַוו. לעבן שוואַנען־נעסט, זעצן זיך ביידע אַוועק אויף אַ פלאַטשיקן שטיין און קוקן זיך צו ווי די שוואַנען־מוטער עפנט די געלע פייסקעלעך פון אירע קליינע און וואַרפט זיי דאָרטן אַריין שפייז: ווערעמלעך, מיי־זשוקן, ווייצנ־קערנער, וואָס שטייען אַנגעגרייט אין אַ שיסל.

— ביסט שלאָף געווען, רחלע, — זאָגט יעקב מיט אַ ציטער־דיקער שטים — כ'האַב דיך אַזוי שטאַרק געוואָלט זען — זיינע

אויגן לויכטן אויף — דו ביסט דאך שענער געוואָרן, רחלע, ביסט געוואָרן אַזאַ גרויסע. האָסט זיך מיר די נאַכט געהלומט.

— רייך נישט אַזוי, מען דאַרף נישט — זאָגט רחלע אַ ברוגעזע — באַד לייכט אויף איר פנים — דו ווייסט, די באַבעשי האָט געזאָגט, אַז זי וועט מיר קויפן אַ שנור פערל, אויב כ'וועל מער נישט גיין אין וואַלד אַריין. און דער טאַטעשי האָט מיר געגעבן דאָס וואָרט, אַז ווען כ'וועל אויסוואַקסן און זיין אַ גרויסע, וועט דער גאַרטן זיין מיינער, אַהאַ!

— אַבער וואָס וועסטו טאָן אַריין אין אַזאַ גרויסן גאַרטן? — נעמט זי יעקב אָן פאַר דער האַנט.

— פאַרוואָס איינע אַריין? — צעלאַכט זיך רחלע — דו וועסט דאָך קומען יעדן טאָג דורך דער שפּאַרע אין פאַרקאַן.

אויף יעקבס פנים פאַלט אַ שאַטן.

— דורך דער שפּאַרע וויל איך נישט. כ'וויל דורכן פּראַנט-טויער.

רחלע וואָרנט אים מיטן ווייז-פינגער.

— דורכן פּראַנט-טויער נישט. דער טאַטעשי וועט זיין ביין.

— וועל איך אינגאַנצן נישט קומען. נישט דורכן פּראַנט-טויער, נישט דורך דער שפּאַרע אין פּלוּט. איך פאַר אַוועק און שוין.

רחלע פאַרוואַרפט אירע הענטלעך אויף זיין האַלדז. אירע ברוי-נע אויגן פאַרלירן דעם גלאַנץ און ווערן צעשלאָגן. דאָס קול ברעכט זיך.

— פאַר נישט, יאַאַנטשע, וואו וועסטו פאַרן? איך וועל בעטן דעם טאַטעשי, אַז דו זאָלסט קאַנען קומען אויך דורכן פּראַנט-טויער. ניין, איך וועל אים נישט בעטן. איך וועל דאָך זיין אַ גרויסע און קאַנען טאָן אַלץ, וואָס איך וויל.

ביידע צעלאַכן זיך און טרייסלען זיך לאַנג פאַר די הענט.

יעקבס בליק פאַלט אויפן סטאַוו. ער הערט זיך צו צו דעם לייכטן רויש פון די פאַליעס. די אויגן פאַרציען זיך מיט אַ ווייטן שימער. ער רעדט זייער שטיל. רחלען דוכט זיך אויס, אַז דאָס באַקלאַגט ער זיך נישט פאַר איר נאָר פאַר די פאַליעס.

אַלע זאָגן מיר מוסר, קוקן אויף מיר מיט בייזע אויגן. כ'קאָן אין ערגעץ נישט איינזיצן לאַנג אויף איין אָרט. כ'קאָן זיך נישט

אויסלערנען קיין מלאכה. כ'קאן נישט שפילן אויף חתונות. כ'האָב אַ חבר, הייסט ער אַרונקע, אַרונקע דער אַפיקורוס. ער איז אַ באַלעזענער. ער רעדט מיך צו צו אַנטלויפן קיין קראַקע. דאַרטן וועט מען מיך לערנען בחינם פידל שפילן. קיינער וועט מיך נישט שלאָגן און פאַרוואַרפן, אַז כ'בין אַ ליידיקגייער. זעסטו שוין, רחלע, אַז כ'מוז אַוועקפאַרן.

ביי רחלען בייטן זיך די פאַרבן אין פנים. אין אירע אויגן שפילט אַ ברוגז פייערל.

— אויב אַזוי, אַז דו פאַרסט אַוועק, טאָ נאָך וואָס ביסטו געקומען? האָסט אינגאַנצן נישט געדאַרפט מאַכן קיין שפאַרע. צו וואָס האָסטו געעפנט אַ ברעט אין פלוּיט? זאָל נאָר דער טאַ-טעשי דאָס געוואויר ווערן...

— כ'בין געקומען רחלע, דיך זען. געזעגענען זיך.

— און איך וויל זיך נישט געזעגענען. כ'האָב נישט ליב, אַז מען געזענגט זיך... קום, לאַמיר בעסער צוגיין צום קוואַל.

ביידע לאָזן זיך אַראַפּ מיט די שטיינער צום קוואַל. רחלע נעמט דאָס קריגל וואָס שטייט דערלעבן, שעפט דערמיט אָן וואַסער. זי בויגט זיך אַזוי אַריבער, אַז אירע ווייסע, פיין געטאַקטע פיס שפיגלען זיך אין וואַסער ביי צו די קניען. יעקבס שליפן קלאַפן האַסטיקער. פאַר די אויגן נעמט אים שווינדלען. ער מוז זיך אָנ-לענען אָן אַ שטיין, נישט אומצופאַלן. ער עפנט די אויגן, ווען רחלע דערלאַנגט אים דאָס קריגל וואַסער.

— נאָ, טרינק, כ'האָב דיר איבערגעלאָזט.

אַ זשאַבע האָט אַ קוואַקע געטאַן. באַלד האָבן זיך אַנדערע אָפּ-גערופן און שוין האָט זיך איבערן סטאַוו געטראָגן אַ קוואַקעדיי פון אַלע זייטן. פּונווייטנס האָט זיך געהערט שפּרינצעס קול.

— רחלע, רחלע, — האָט די דינסט גערופן — דאָס עסן איז שוין אויפגעגעבן.

רחלע האָט פאַרוואַרפן אירע הענטלעך אויף יעקבס אַקסלען.

— כ'מוז שוין גיין. איך געזעגן זיך נישט. קום מאַרגן.

אין איין מינוט איז זי פאַרשוואַנדן געוואָרן צווישן די הויכע גראַזן, וואָס האָבן זי איבערגעוואַקסן.

יעדן טאָג פאַר מיטאַג, ווען בעריש ענגעלמאַן פאַרט אַרום אין זיין געל בריטשקעלע איבער די ציגלערייען און שעיה קלעזמעד

העלפט דעם ווייב פארקויפן גרייטווארג אין מארק, גליטשט זיך יעקב אריין אין גארטן דורך דער שפארע אין פלוט זען, וואס רחלע טוט. זיי זוכן זיך אויס אלע מאל אנדערע פלעצער: אין דער אלטאנע, ביים קוואל, אין דער שוואנען־שטיבל, אין א האלץ קאמער. דא שפילט איר יעקב זיינע „קאמפאזיציעס“, צוגעטראכט פאר איר.

אין דער קאמער איז געווען גוט פינצטער. רחלע האט זיך איינגעהערט אין דעם ברומען פון דער פידל. אין דעם געוויין פון די סטרונעס האט זי געהערט יעקבס קול, ווי ער געזענגט זיך. ער פארט אוועק, בלאנדזשעט ערגעץ אין א ווייטער וועלט. ער וויל צוריקקומען צו איר און קאן נישט. ווארום ער האט פארלוירן דעם וועג. זי האט אנגעשפארט איר קאפ אויף זיין ברוסט. — ס'איז אזוי זיס צו הערן, יאאנטשע, ווי דו שפילסט, ס'איז אזוי זיס.

יעקב האט געפילט דעם ווארעמען הויך פון איר אטעם. ער האט אוועקגעלייגט די פידל און האט געגלעט אירע גאדענע לעקעלעך, האט איידל בארירט דעם לאנגן האלדז, דעם ווייסן שטערן און געפירט מיט זיינע דינע פינגער איבער אירע קליינע ליפעלעך, איבערן האלדז. זיי זענען אפגעזעסן גאנצע שעהן אין דער טונקע־לער האלץ־קאמער ביז וואנען עס האט זיי אויפגעוועקט שפרינצעס קול אין גארטן.

ד.

רחלע וויל זיך נישט געזעגענען.

ס'איז געווען האלבער זומער. ליפעס האבן געבליט. אין די פארנאכטן האט די לופט געשמעקט מיט האניק. פון דעם רויגן אין סטאוו האבן זיך שוין לאנג געהאט אויסגעפיקט זשאבעס. די הויכע גראזן אין גארטן האט בעריש ענגעלמאן געהייסן אפשניידן. רחלע האט אויסגעזוכט נייע, ערטער, וואו זיך צו טרעפן מיט יעקב. פון דעם אַנבײסן, וואס שפרינצע האט איר ארויסגעברענגט אין גארטן האבן ביידע געגעסן צוזאמען. יעקב האט צוגעטראכט נייע זאכן צו ישריין פאר רחלען. ער האט זיי אנגערופן מיט פארשיידענע נעמען. רחלע האט געפילט, אז יעדער טאג ברענגט איר עפעס נייע. נישט אזוי ווי ביי זיי אין שטוב, וואו אלע טעג זענען

גלייך, אז זי איז מיט יעקבן צוזאמען, איז יעדער טאג אן אנדערער. ווארום יאָאָנטשע איז אויך יעדן טאָג אַנדערש. זיין שפּילן איז טיף און האַרציק, ער פאַרשפּאַרט איר עס אויסצוטייטשן. זי אַרײַן טײטשט זיך אַרײַן אויס. אַמאָל ווײַנט דער ווײַנט און אַמאָל פאַר־ גײט די זון. אַ מאַמע ווײַנט אײַן דאָס קינד. ס׳איז אַ חתונה בײַ די פּײַגל.

— דאָס שטיקל, וואָס דו שפּילסט יאָאָנטשע, איז ווי אַ יינגל מיט אַ מײדל געזעגענען זיך. דאָס זאָסטו מיר נישט שפּילן, יאָאָנטשע, ס׳איז צו אומעטיק, גיב מיר דאָס וואָרט, יאָאָנטשע, אַז דו וועסט זיך מיט מיר קײנמאָל נישט געזעגענען, קײנמאָל נישט.

ה.

ט א ט ע ס .

בעריש ענגעלמאַן איז געווען אַ פאַרנומענער מענטש. ער האָט אַ סך פאַרשפּעטיקט אין לעבן. איצט, אין די פופציקער יאָרן, האָט ער פיל זאכן געמוזט אַניאָגן. אין גבירישקײט האָט ער שוין אַלע איבערגעיאָגט. עס האָט אים אָבער נישט געפאַסט צו זיין הינטערשטעליק אין לערנען. ער האָט זיך צו פערציק יאָר אַ רבין צוגענומען, וואָס האָט אים געלערנט פסוק און משניות. איצט האָט ער צוויי שעה אין טאָג געלערנט גמרא. אַ נדר האָט בעריש געטאָן, אַז ער מוז גאַנץ ש״ס אויסלערנען און זאָל מען נישט זאָגן, אַז ער האָט בחורווייז זעק מעל געטראָגן אויף די אַקסלען און געווען אַן עס־הארץ. זיין פירן זיך, זיין רעדן מיט מענטשן, איז דאָך פאַרט נישט ווי פון אַ פראַסטן יונג. עס האָט אין זיך אי גבירישקײט, אי איידלקײט.

ווי שטאַרק ער איז נישט געווען פאַרנומען איז דאָך עפעס וואָס דערגאַנגען צו זיינע אויערן. גוטע מענטשן האָבן אונטערגע־ טראָגן אמתע און אויסגעטראַכטע נײַס.

בעריש ענגעלמאַן האָט געלאָזט רופן צו זיך שעה קלעזמער און אים פאַרגעלייגט אַדורכצוקומען מיט גוטן. ער איז געזעסן אין זיין טיפן פאַטער אַ דיקלעכער, אַ הויכער, מיט אַ ווייס פנים, וואָס האָט ערשט אויף דער עלטער באַקומען אַ נגידישן אויסזען. אײַן פוס האָט ער געהאַלטן פאַרלייגט אויפן אַנדערן און גערוי־

כערט אַ שמעקעדיקן ציגאַר. ער האָט געקוקט אויף שעהן מיט מביניש-אַפּשאַצנדיקע בליקן, כדי באַלד צו דערגיין דעם ווערט זיינעם, פאַר וויפּיל ער וועט זיך לאָזן קויפּן. שעה האָט מיט זשענעקייט אַרײַנגעצויגן אין זיך דעם רויך פון ציגאַר. זײַנע אויגן האָבן זיך פאַרצויגן מיט אַ נעפּל. ענגעלאַמאַן האָט גערעדט געלאַסן אויף זײן נידעריק הויף קול. אַזוי געלאַסן קאָן נאָר רעדן אַ מענטש, וואָס כאַטש ער פּילט זיך גענוג שטאַרק בײ זיך, ווײל ער דאָך יענעם אַײַנעמען מיט גוטן...

— כ'האַב געהערט זאָגן, שעה, אַז דאָס פּאָך דײַנס איז געפּאָלן. מיט פרנסה איז נישט פּויגלדיק, האָ? אויב דו דאַרפּסט האָבן אַ צוויי, דריי הונדערט גילדן קאָן אײַך דיר אַרויסהעלפּן. אַז שעה האָט באַלד נישט געענטפּערט און אַ ווײלע גע- פּינטרט מיט די אויגן איז בעריש ענגעלאַמאַנס שטים געוואָרן נאָך נידעריקער.

— מען טאָר נישט פאַרמעסטן זיך צו הויך, שעה, יעדער דאַרף זיך געפּינען זײַנס גלײַכן. אַזוי פּירט עס זיך זײט וועלט איז וועלט.

בײ שעהן האָט זיך דער קנאַפּ אויפן גאַרגל האַסטיק באַ- וועגט. זײַנע ווײסלעכע אויגן זענען פאַרלאַפּן מיט אַ ביר-שוים. אין דער ערשטער מינוט האָט ער נישט געוואוסט, וואָס בערישן צו ענטפּערן. ער האָט זיך אַרומגעקוקט איבער דעם גבירס שטוב, באַטראַכט דאָס מעבל, די פּינקלענדיקע קריסטאַלן, אויפן קרעדענס, דאָס זילבערוואַרג, די גאַרניטורן גאַלדענע בעכערס. רויטע פּלאַשן ווײן האָבן אַפּערגעלויכטן דורך די גלעזערנע טירלעך פון קרעדענס און גערייצט זײן האַלדז. צי דאָס זענען געווען די לעבעדיקע בלו- מען אויפן פענצטער, וואָס האָבן פאַרריסן די שטוב מיט זײער ריח, צי דער ווײן פון שאַנק. שעהן האָט עס אַ קלאַפּ געטאָן אין קאַפּ. דער קנאַפּ זײנער איז געלאַפּן ווי משוגע איבערן גאַרגל.

— ר' בעריש — זײן שטים איז געווען אַנגעזאַפּט מיט כעס צוֹיב דעם פאַרשלאָסענעם ווײן — ר' בעריש, אַזוי ווי איר האָט צו באַפעלן איבער אײער טאַכטער, אַזוי האָב אײך צו שאַפּן איר בער מײן זון, אפּשר נאָך ווײניקער.

איצט האָט שעה אײַנגעזען, אַז בערישעס גבירישקייט איז אַ געמאַכטע. עס איז פון אים אַרויסגעקראַכן דער אַמאַליקער מיל-

נער, וואָס פֿלעגט אָפּנאַרן די פּויערים אויף דער וואָג און געמאַכט דערפון אַ פּאַרמעגן. זיין קול איז געוואָרן שפּיציק, פּאַרריסן. ער האָט אַ קלאַפּ געטאַן אין טיש מיט אַן אויסגעפאַטשקעטער פּויסט. — וואָס הייסט, דו האָסט נישט צו זאָגן איבער אים? ביסט אַ טאַטע, אָדער ניין? וואָרף אים אַרויס פון שטוב. גיב אים נישט אַ פּאַר טעג צו עסן.

דער וויין אין שאַנק האָט זיך חוצפהדיק גערייצט מיט שעיהן. עס האָט אים אונטערגעהויבן פון אַרט.

— לייכט זיך צו וואַרפן מיט יענעם קינדער. און דאָס אַנ-דערע, יעקב דאַרף צו מיר נישט אַנקומען. ער פּאַרדינט שוין אַליין אויף זיין געברויך, שטעקט נאָך אַמאָל אונטער דער מוטער אַ פּאַר גילדן. לעקציעס גיט ער אויף פּידל. שלאָפן קומט ער אויך נישט אַלע מאָל אַהיים. ער האָט אַ חבר, וואָס האָט אים גינציק, אַרונקע דער אַפיקורוס איז זיין חבר.

דאָס לעצטע האָט שעיה געזאָגט, כדי אַנצוטאָן קרענקונג דעם גביר. זאָל ער, בעריש, זען, אַז ער איז גוט איינגעזייפט.

— אַזוי, איצט פּאַרשטיי איך שוין, — האָט בעריש גע-שאַקלט מיט זיין ווייסן, גבירישן קאַפּ — אַרונקע, וואָס האָט דאָס ווייב אַוועקגעוואָרפן און גייט אַרום מיט מוידן, מאַכט קאַליע אַ שטאַט יונגוואָרג... ער איז דאָס דיין זונדלס חבר! איצט איז מיר שוין אַלץ קלאָר. זיי האָבן אַבער ביי מיר נישט געטראַפן דאָס אַרט, שלאָג עס דיר, שעיה, אַרויס פון קאַפּ, אַז דו וועסט זיין מיין מחותן. פון דעם קאַרן וועט קיין ברויט נישט זיין. דו מוזט אים אַיינשטילן, דעם זון דיינעם. אַז איך וואָלט געהאַט אַזאַ בן, וואָס ווידערשפעניקט אַ טאַטן, וואָלט איך אים איבערגעגעבן אין גוישע הענט. כ'וואָלט עס געטאַן מיט דיין בנאָק אויך. נישט מער, כ'בין צופיל אַרנטלעכער מאַן...

ווען שעיה שעמט זיך נישט, וואָלט ער פּאַרן גביר אין די אויגן אויסגעשלאָגן די גלאַנציקע שייבלעך פון קרעדענס און אַרויס-געשליידערט פון דאַרטן די פּלעשער וויין. אויב ער טאַר אים נישט טרינקען, טאַ זאָל זיך דער וויין גיסן איבער דער פּאַדלאַגע... זיין קול ברעכט זיך פּאַר כעס.

— ס'איז עפעס, ר' בעריש, לייכט צו שלאָגן אַ זעכצניערדיקן זון? ער האָט מיך נאָך קליינערהייט נישט געפּאַלגט. נישט גע-

גאנגען אין חדר אריין, נישט געוואלט זיך לערנען א מלאכה. כ'וועל
 ביי אים גארנישט פועלן, והשנית, איר האט דאך מיך פון דער
 דירה ארויסגעווארפן. איצט ווילט איר, אז איך זאל אייך ארויס-
 נעמען פון אייער פארלעגנהייט. כ'קאן דא גארנישט טאן, ר'
 בעריש.

דאס גאנצע גבירישקייט איז אפגעפאלן פון בערישן. זיינע
 פעט-פארגאסענע אויגן האבן געשפריצט מיט פייער.

— כ'וועל שוין אליין אויסגעפינען, אן עצה ווי אזוי בייצור-
 קומען דעם קלעזמער-יונג, דו, שעיה, וועסט מיין מחותן נישט זיין,
 און אויף חתונות וועסטו אויך נישט שפילן.

שעיהן ווערגט עפעס אין האלדז, ער האט נאך היינט נישט
 באנעצט זיינע ליפן. זיין שטים איז טרוקן, פארברענט.

— איך בעט זיך נישט ביי אייך, ר' בעריש מילנער, כ'מיין
 בעריש ענגעלמאן — האט ער זיך שנעל צוריקגעכאפט — כ'דארף
 נישט קיין יחוס-שידוך און דאס אנדערע, מיין זון וועט זיך שוין
 אליין דאס שמעטל באשטיין. ס'איז מיר א גרויסע נפקא מינה,
 ווען ער וועט חתונה האבן, און מיט וועמען ער וועט חתונה האבן.
 כ'האב אנדערע דאגות אויף מיין קאפ.

ער האט זיך אויסגעדרייט צו דער טיר און ארויס. אויף די
 טרעפ גייענדיק, האט ער געהערט ווי בערישן באפאלט די אסטמע.

1.

יעקב און רחל שווערן זיך טריישאפט.

די בושעלן זענען אפגעפלוין אין לאנגע שורות. בלויז די
 שוואכע און הינקעדיקע האבן זיך עלנט ארומגעבלאנקעט איבער
 די אפגעקאשעטע הייפעלדער. די אונטן זענען פרי צוגעפאלן. אין
 ענגעלמאנס גארטן האט געשמעקט מיט פארוועלקטע בלעטער. סע-
 דער-יידן האבן זיך געשלעפט איבער די וועגן מיט פורלעך בעט-
 געוואנט. הינטער זיי זענען נאכגעקראכן סוף-אלודיקע טעג מיט
 האלב-פארוואקנטע הימלען. בעריש ענגעלמאן האט זיך אהיים גע-
 צויגן צוריק פון זיין זומער-פאלאצא אין גארטן, צוריק אין שטאט
 אריין. אין די שפעטע אונט-שעהן האט יעקב שפאצירט אויפן
 טראטואר הינטער בערישעס הויכער מויער. ער האט געזוכט אויפן

גארן אַ שטיקל ליכט און אין דעם דאָזיקן שטראַל געגאָרט צו זען רחלעס פנים. די אַקאַציע־ביימער זענען געשטאַנען נאַקעטע אין ווינט. גאַנצע שעהן האָט יעקב זיך געווייקט אויפן רעגן. נאָך האַלבער נאַכט, האָט ער זיך אַהיימגעלאָזט אַ מידער אין טאַטנס שטוב אַריין. לאַנג האָט ער זיך געוואָרפן אויפן געלעגער און איז איינגעשלאָפן ערשט מיטן קרייען פון די הענער.

רחלען איז די וועלט ענג געוואָרן. זי האָט זיך קיין אַרט נישט געפונען אין די גרויסע צימערן. דער טאַטע האָט מוסר געזאָגט, געסאַפעט, צו וועקן ביי דער טאַכטער רחמנות. זי, די טאַכטער, הייסט עס, פאַרקירצט אים די יאָרן און טרייבט אים יונגעררהייט אין קבר אַריין. די מאַמע האָט אים צוגעהאַלפן, געוויינט, און שלמהלע, דאָס לוסטיקע ברודערל, האָט אָפּגעחוקט פון זיין שווער־סטער. יעדעס וואָר טזיינס האָט געטריפט אויף איר מיט טראַפנס גאַל.

— רחלע, שעה גאַרגלס זון וואָרט אויף דיר ביים טויער.

— רחלע, וועסט אין קורצן באַקומען אַ ליבעס־בריוו.

מען האָט זי געהיט מיט זיבן אויגן. בלוזי שפּרינצע, די קע־כין, מיט דעם צעקנייטשטן פנים, פון וועלכן מען האָט געקענט אויסקוועטשן אַ סך רחמנות, איז גרייט געווען צו גיין פאַר רחלען אין פייער אַריין. זי אַליין, שפּרינצע, האָט קיין קינדער נישט גע־האַט, איז זי רחלען געווען געטריי ווי אַ מאַמע און געשטרעקט פאַר איר דאָס לעבן. זי האָט רחלען געבעטן, זי זאָל זיך איר פאַרטויען.

— רעד דיך אָפּ פון הערצל קינד מיינס, וועט דיר בעסער ווערן. איך האָב אַלץ געשטיקט אין מיר, איז מיר דערפאַר דאָס בלוט געזעצט געוואָרן. וואָס פאַראַ פנים האָב איך היינט אין מענטשנס אויגן? מען טאָר נישט דריקן אין זיך, רחלע, אַז מען רעדט זיך אַראָפּ פון האַרץ, פאַרגייט דאָס ביטערניש...

אין אַ פּראַסטיקן טאַג, ס'איז שוין געווען אַ שטיק אין ווינט טער אַריין, האָט זיך רחלע אַרויסגעגנבעט פון שטוב און דורך זייטיקע געסלעך געלאָפן צו דעם פאַרפרוירענעם סטאַון. דער גאַרטן איז געוואָרן קלענער, איינגעקאַרטשעט פון דער קעלט. די ביימער אויף זיך דעם ווינטער. לאַנג האָט רחלע נישט געוואָרט. פון הינט־טער אַ באַרג שניי האָט זיך אָפּערגעשאַרט יעקבס געשטאַלט. זיי־

נע באקן זענען געווען אָנגעגאַסן מיט פּראָסט. דער פּיאָרעטענער שימער פון שניי האָט זיך אָפּגעשלאָגן אין יעקבס אומעטיקע אויגן. רחלע האָט אַ פּאַטש געטאַן מיט די הענט.

— דאָס ביסטו? פון וואָנען האָסטו געוואוסט, אַז כ'וועל אַרויסקומען אין גאַרטן אַריין?

יעקבס שטים האָט וואַרעם אָפּגעקלונגען אויפן פּראָסט.

— זעסט דאָך אַז כ'האָב געוואוסט.

— און נעכטן ביסטו אויך געווען?

— נעכטן אויך און אייערנעכטן. אַלע טאַג קום איך דאָ אַהער. אָבער שוין נישט לאַנג, רחלע. — זיין קול האָט זיך איי-בערגעבראַכן — נאָך פּסח פאַר איך אַוועק.

— נאָך פּסח — האָט רחלע איבערגעזחזרט זיינע ווערטער און אומגעקוקט זיך אין אַלע זייטן, ווי זי וואָלט זוכן דעם נאָך פּסח. — דערווייל אָבער איז דאָך ערשט חנוכה. קום, לאַמיר זען דאָס לאַך אין אייז, וואו די פּיש קומען כאַפּן לופט.

זי האָט אים אָנגענומען פאַר דער האַנט און אים געפירט איבערן אייז. ס'איז געווען אַ ווייסע לבנה-נאַכט. דער פּראָסט האָט טרוקן געקנאַקט צווישן די צווייגן פון די ביימער. דער שניי איז געלעגן הויך ביים פאַרקאַן און פאַרשטעלט דאָס ליידיקע פעלד, וואָס האָט זיך געצויגן לענג אויס דעם גאַרטן. ביידע זענען גע-גאַנגען איבער דעם פאַרפרוירענעם סטאַוו. אין אויסגעליידיקטן גאַרטן איז געווען שטיי. זייערע טריט האָבן האַרט אָפּגעקלונגען איבער דעם טרוקענעם שניי. ערגעץ וואו האָט אַ הונט געהייטל אויף דער לבנה. אויפן שאַסיי האָבן זיך אָפּגערופן גלעקלעך פון שליטנס. דאָס געביל האָט זיך דערווייטערט און אויסגעגאַנגען אין אַ שטיי וואַיען. די וועלט איז געשטאַנען אַ שטייע, אַ הכנעהדיקע און געבלענדט מיט שנייעדיקע ווייסקייט. יעקב האָט געגלעט רחלעס האַר. זיינע ליפן האָבן געציטערט.

— כ'האָב נאָך דיר געבענקט, רחלע, ביינאַכט האָב איך דיר געזען אין חלום. ביסט געווען אָנגעטאַן אין אַ ווייס קלייד. אַ באַן איז געפאַרן זייער שנעל. איך בין אַריין אין מיטן לויפן. די ביסט נאָכגעלאָפן דער באַן. באַלד האָט זיך פאַרשטעלט דער רויך און איך האָב דיר מער נישט געזען.

רחלע האָט אים אָנגעכאַפט פאַר דער האַנט.

— אָט איז דאָס לאַך אין אײַז, זע, די קאַרפּן שווימען אין וואַסער. די שיפּן גלאַנצן ווי גאַלד...

— קום אַוועק פּון דאַנען — האָט זיך יעקב געבעטן — דאָס וואַסער אונטערן אײַז איז שוואַרץ, כ׳האַב פּיינט דאָס וואַסער, ווען ס׳איז שוואַרץ. לאַמיר בעסער צוגיין אויפן שאַסיי.

— גוט — האָט רחלע צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ — לאַמיר פּון דאַנען אַוועקגיין. עס דוכט זיך מיר כסדר, אַז שלמהלע שאַרט זיך דאָרטן הינטער דער קאַמער, ווען איך גיי אַראָפּ קוקט ער מיך נאָך. ווייסט, וואָס ער האָט געזאָגט? ער. וועט דיר די לונגען אונטערהאַקן...

זיי גייען מיטן שנייאַיקן שאַסיי. פּונווייטנס טויכן אויף פּלעמלעך אין די פּויערישע כאַטעס. אין אַ הילצערנער, פאַרשנייטער קירך ברע־נען אייִל־לעמפלעך. די באַמאַלענע שויבן צינדן זיך אָן, טאַנצן אין פאַרשיידענע פאַרבן. פּון אַ ווייטער גליטש טראָגן זיך הילכיקע גע־לעכטערס פּון יונגע העלדזער. דער ווינט כאַפט אויף די געלעכטערס און צעשיט זיי איבערן שניי. רחלע בלייבט שטיין און שפיצט אָן די אויערן אין דער פּראַסטיקער שטילקייט. איר קול גיסט זיך ווייך. פּיעשטשענדיק.

— פאַר נישט אַוועק, יאַאַנטשע. בלייב דאָ. אַן דיר וועט זיין אַזוי אומעטיק. אַז דו שפּאַצירסט אויפן טראַטואַר, אונטער אונדזערע פּענצטער, איז מיר לייכט אויפן האַרצן. ס׳איז אַזוי גוט דעמאַלט איינצושלאָפּן. כ׳האַב אַזוי רחמנות אויף דיר, גייסט איינער אַליין אויפן פּראַסט...

— איך שפּיר נישט די קעלט, רחלע. אָבער איך נעם מיר די אויגן אַרויס ביז וואַנען כ׳דערזע דיר דורך אַ שפּאַרע אין לאַדן. מענטשן גייען פאַרביי, מען טייטלט אויף מיר מיט די פינגער. מיך אַרט דאָס נישט. איך בין גליקלעך. ווען איך זע דיך נישט, רחלע, אַ פאַר טעג, ווערט די וועלט אַזוי טרויעריק. איך מוז אַוועקפאַרן, רחלע. איך וועל דיך אָבער שטענדיק און אומעטום אין זינען האַבן. דו וועסט אָן מיר נישט פאַרגעסן, וועסט וואַרטן, ביז כ׳וועל צוריק קומען, אמת?

אַ ווינט האָט זיך אויפגעכאַפט און צעשטויבט בערגער שניי ביי די זייטן וועג. רחלע האָט זיך געטוילעט צו יעקבן מיט פאַרמאַכטע אויגן, זיי זענען אַזוי לאַנג געשטאַנען אַנגעלענט אָן אַ בוים.

ז.

דער מאמעס צער.

אין א נאכפסחדיקן פארנאכט, ס'איז שוין געהאט אויפגעקור מען בעז און מאיירשוקן האבן געפלאטערט איבער די קינדערשע קעפֿלעך, איז דינע, שעהס ווייב, געשטאנען איבערגעבויגן ביים פענצטער און פארפאקט א קייבערל מיט זאכן פאר יעקבן, מיטצוגעבן אים אין וועג אריין. יעדעס שטיקל וועט האט זי באנעצט מיט טרערן. צונויפֿגעלייגט עס מיט ציטערדיקע פינגער. שעה איז נארוואָס געהאט געקומען פון א זונטיקדיקער גויישער חתונה. ער איז געזעסן ביים טיש, געגעסן די אָפּגעשטאָנענע וועטשערע און אַלע וויילע געזופּט צו קליינע ביסלעך בראָנפֿן פון פֿלעשר, וואָס ער האָט מיט זיך מיט־געבראַכט. ער האָט זיך צוגעקוקט צו דעם ווייבס אַרבעט. זיינע אויגן זענען געווען לייכט פֿאַרנעפֿלט. דינע האָט געזיפּט.

— אויסגעהאָדעוועט אַזאַ שאַנקענדיקן זון פֿאַרן טייוול־שוועגן איצט פֿאַרט ער אַוועק, וועט זיך וואַלגערן ערגעץ אין דער פרעמד. ווער וועט אים דערלאָנגען אַ לעפל עסן, אַ קלאָר העמד אויפֿן לייב. וואו וועט ער דעם קאָפּ זיינעם אַוועקלייגן? מיין פינצטער מזל אַזוי. אַז ער האָט קיין לייט נישט געוואָלט זיין.

— זאָל ער פֿאַרן, זאָל ער פֿאַרן און וויסן ווי קאַרן גילט — האָט שעה אַ שיכורער אַ ברום געטאַן. — כּווייל זיין נאָמען נישט הערן, ר'איז אַליין געבליבן אַן אַ מלאכה און מיר האָט ער די פרנסה קאָליע געמאַכט. ס'איז אויס מיט די יידישע חתונות. מ'לאָזט מיך אין ערגעץ נישט צו. אַ השגה פון אַ קבצנס אַ זון! פונקט דעם גרעסטן גבירס טאַכטער האָט זיך אים פֿאַרגלוסט — דער קנאַפּ פון זיין גאַרגל איז געוואָרן בלוי פון כעס — בעריש ענגעלמאַן וועט פון אונדז אַ תל מאַכן...

באַלד אָבער זענען די הענט אים אומעטיק אַראָפּגעפאַן. ער האָט זיך פֿאַרטראַכט, אַז אַייגנטלעך טוט ער אָפּ זיך אַליין. וואָרום יאַאָנטשע איז זיין זון, זיין בלוט און פֿלייש.

— און וואָס קען מען זיך דאָ העלפֿן — האָט דינע געקרעכצט — יאַאָנטשע האָט השגות, שטרעבט צו עפעס... ס'שטייט זיי נישט אַן דער יחוס, וואָרפֿן זיך מיט מיין קינד. ווער זענען זיי דאָס? בעריש

מידער. און זי, די נגידיתטע, איז דאך געלדע דער וואטשערקעס
טאכטער. א וואטשער איז איר טאטע געווען. ר'האט דאך שמאטעס
אויפגעקויפט, וואטע געדרייט...

שעיהן האט ווידער עפעס געברענט אין האלדז. האט זיך גע-
קרעקט מיט די ווערטער.

— אזא יונג, אזא יונג, — האט זיך אריינגענומען א מאניקאליע
אין קאפ אריין. א קלעזמער זיין פאסט אים נישט. קאנצערטן וויל
ער געבן. מיר איז דען יונגעהייט אמאל אריינגעפאלן, כ'זאל פארן
מיד לערנען געבן קאנצערטן? הא, דינע, נישט אזוי? א סך פארגע-
ניגנס האבן מיר דאס געהאט יונגעהייט? ... היינטיקע קינדער האבן
צעלאזענע העלדזער...

אויפן טראטואר האבן זיך געהערט היצערנע טריט. באלד
האט זיך פון פאדערהויז דערטראגן א שווער סאפען. אן אלטע קול
האט זיך הייזעריק געריסן.

— ראזט מיד, ראזט מיד, וואו וואוינען זיי דאס די מענטשן?
טאטערישע הערצער. טאטע-מאמע האבן נישט קיין רחמנות אויף אן
אייגן קינד.

שפרינצע, איז נישט טויט, נישט לעבעדיק אריינגעפאלן אין
שטוב. אירע אייטערדיקע אויגן זענען געווען רויט און געשפריצט מיט
פייער. דאס צעקנייטשטע פנים איז אויפגעלאפן פון כעס.

— אכזורים, רוצחים וואס איר זייט. איר זיצט דא און דארט
זאמאלעוועט מען אייער קינד.

שעיה איז אויפגעשטאנען א צעקאכטער, אן אויסגעניכטערטער.
פון זיינע נאז-פליגלען האט געזעצט א פארע.

— וואס? פרעמדע הענט וועלן זיך דייגן אויף מיין קינד? נישט
ביי מיין לעבן! איצט מוז עס א סוף נעמען. מיין טויט אדער זיין
טויט. דער גראבער געלט-זאק!

ער איז צוגעלאפן צום שויבן-שענקל, האט פון דארט ארויסגע-
נומען א בלעכענע הענטשקע און נאך איידער דינע האט געעפנט
דאס מויל איז ער שוין געווען הינטער דער טיר.

ה.

נ ק מ ה .

יענעם אַװנט איז יעקב געגאַנגען זיך זען מיט רחלען דאָס לעצט־טע מאָל. ער האָט אַװעקגעשאַרט דאָס ברעט אין פאַרקאַן און אַרײַן אין גאַרטן. אַ װײַלע איז ער געשטאַנען אױף די שפּײַץ פּינגער און אײַנגעהערט זיך אין דעם גערויש, װאָס האָט זיך געטראָגן פּון בע־רײשעס הױז.

ער האָט זיך געלאָזט גײן צו דער אַלטאַנע, אַקעגנאײבער דעם סטאַװ. רחלע איז דאָ נישט געװען. אַ פּײַנלעכע שטײקײט איז גע־לעגן אױסגעגאַסן אײבער די לאַנקעס און פעלדער אַרום גאַרטן. יעקב האָט אָפּגעמאַכט בײ זיך נישט זאַגן רחלען, אַז ער קומט זיך מיט אײר געזעגענען. ער האָט צונויפּגענומען פּרײמולקעס, די ערשטע מאַײ־בלימ־לעך און געמאַכט פּון זײ אַ קרענצל. דערנאָך האָט ער זיך אַװעקגע־זעצט אױף אַ באַנק אין דער אַלטאַנע און געװאַרט. װײלדער װײן האָט זיך געװײקלט אַרום אַ נעץ פּון דינע שטעקעלעך און דורכגעלאָזט שנירלעך ליכט פּון װײטע פּױערישע כאַטעס. פּון די קאַמערן האָט זיך געטראָגן אַ פּײַכטער שאַרף: יעקב איז אױפּגעשפּרונגען מיט אַן אײַב־געהאַלטענעם אַטעם. דאָס זענען אָבער נישט געװען רחלעס טרײט. דאָס גערויש האָט זיך דערוײטערט און פאַרשלאָנגען געװאָרן צװישן די גראַזן. יעקב איז געװאָרן אומרױאיק. ער האָט גענישטערט צװישן די בײמער. רחלע איז אַרײַן אין דער אַלטאַנע װײ אַ צאַפּלדיק, פּרײש װײנט. אַלע זײנע שלעכטע פאַרגעפּילן זענען אױסגערונען. רחלעס אַנבליק האָט אים פּול געמאַכט די װעלט. ס'איז אים געװען אַזױ, װײ אַלע זײנע פאַרלאַנגען אין לעבן װאַלטן מיטאַמאָל מקױם געװאָרן.

— בלומען — האָט זיך רחלע דערפּרײט װײ אַ קינד — די ערשטע בלומען, פּרײמולקעס, זײ שמעקן אַזױ...

זי האָט זיך גענומען חנדלען:

— אַ גאַנצן נאַכמיטאַג אױף דיר געװאַרט. פאַרוואָס שװײגסטו?

דו רעדסט דאָך גאַרנישט. כ'האַב נישט ליב, אַז דו שװײגסט...

יעקב האָט אין זיך אײצט געטראָגן די זיסקײט פּון אַ סוד, װאָס ער האָט באַשלאָסן אױסצובאַהאַלטן. די דאָזיקע זיסקײט איז געמישט געװען מיט ביטערניש. ער האָט געזוכט אין רחלען אַן אַנהאַלט, כּדי זיך נישט אַײַנצוברעכן. ער האָט אַנגעלענט דעם קאַפּ אױף אײר שױס,

געגלעט אירע קניען. רחלע האָט זיך געשפּילט מיט זיינע געדיכטע האָר, געפּירט מיט דער האָנט איבער זיין שטערן, איבער די באַקן, געפּילט יעקבס הייסע קושן.

עס האָט זיך דערהערט אַ ברעכן פון צווייגן. האַסטיקע טריט האָבן צעשארט די ערד אַרום דער אַלטאַנע. איידער יעקב האָט באַ-וויון אויפצושפּרינגען פון רחלעס שויס, האָט ער דערפּילט, ווי אַ פּאַר האַרטע הענט קלעמען אים אַיין דעם האַלדן. ער האָט זיך געראַנגלט מיט עטלעכע פּאַרשויונען. זיי זענען אים בייגעקומען. ער איז אומ-געפּאַלן, געבליבן ליגן אויף דער פּייכטער ערד. עמעצער האָט זיך אים אַוועקגעזעצט אויפן קאַרק. דאָס איז געווען שלמהלע, רחלעס ברודער. זיינע אויגן האָבן געגליט אין כּעס:

— געפּאַקט דיך! וועסט זיך אַ לעבעדיקער נישט אַרויסדרייען פון מיינע הענט. כּוועל דיך איצט באַצאַלן פּאַר די ליבעס־בריוו צו רחלען. בינדט אים חברה!

ביידע יונגען, וואָס האָבן געדינט פּאַר שמייסער ביי בעריש ענגעל־מאַנען, האָבן אים, יעקבן, געבונדן. די שטריק האָבן זיך אַיינגעשניטן אין זיין לייב.

רחלע האָט זיך געראַנגלט מיט זיי. זי האָט געוואָלט יעקבן אַרויסרייסן פון זייערע הענט. שלמהלע איז אונטערגעקומען. ער האָט זי האַסטיק אַרויסגעשטויסן פון דער אַלטאַנע. זי איז אומגעפּאַלן אויף דער ערד. די שמייסער־יונגען מיט די ברייטע, אייזערנע הענט האָבן געטאַן, אַזוי ווי שלמהלע האָט זיי באַפוילן. יעקב האָט זיך גע-וואָרפן ווי אַ פּיש אין דער נעץ. ער האָט געדראַפעט מיט די נעגל, געקאַפעט מיט די פּיס. שלמהלע האָט צוגעדריקט זיין פנים צו דער ערד און אים שווער געמאַכט דאָס אַטעמען. שלאַגט — האָט ער גע-שריען צו די יונגען. יעדער פון אייך קריגט אַ פּלאַש בראַנפן. יעקב האָט זיך אויפגעעהערט צו וואָרפן. אין דער טונקלקייט האָט פון דער אַלטאַנע אַרויסגעהעלט זיין נאַקעט לייב. רחלע האָט זיך פּאַרשטעלט דאָס פנים מיט די הענט, שטיל געהעשעט און געלאָפן איבערן גאַרטן. זי האָט שוין מער נישט געהערט יעקבס קול. בלויז גליטשיקע קלעפּ פון לעדערנעם רימען זענען דערגאַנגען צו אירע אויערן. די קלעפּ האָבן געדריקט אויף איר, אַז זי האָט אַפילו נישט געהערט איר אייגן געשריי. שפּרינצע, שפּרינצע — האָט זי גערופן די אַלטע דינסט — זיי וועלן אים דערהרגענען, שפּרינצע...

זי איז אומגעפאָרן ביי דער גראַבליע, שפעטער האָט מען זי גע-
פונען לייגן ביים סטאָוו אַ פאַרחלשטע.

ווען שעיה קלעזמער איז אָנגעקומען, איז שוין שלמה'לע מיט
זיינע מענטשן נישט געווען אין דער אַלטאָנע. ער האָט געביסן מיט
די ציין די שטריק, אומגעוואָרפן די בענק, וואַסער, וואַסער — האָט
ער גערופן מיט פאַרשמאַכטע לייפן, שעיהן איז פינצטער געוואָרן פאַר
די אויגן, ער האָט געשאַלטן די שלעגערס, יעקבן, זיך אַליין, די גאַנ-
צע וועלט.

— ס'וועט זיי נישט געשאַנקען ווערן — האָט ער געשטורעמט
אין דער פינצטערער אַלטאָנע, בשעת שפּרינצע האָט געלייגט נאַסע
טיכער צו יעקבס קאָפּ. — כ'וועל זיך מיט זיי אַפרעכענען די קאַטאַר-
זשאַנעס! די בלוט-צאַפּערס... און דו, זונדל מיינס, וויפיל מאָל האָב
איך דיך געוואָרנט, זאָלסט נישט קריכן צו הויך, ווער ביסטו דען?
אַ קלעזמערס אַ זון, וואָס לעבט פון מענטשנס חסד, ווי קומסטו גאָר
צו בעריש ענגעלמאַנס טאַכטער? יענער האָט אַ פאַרמעגן אָנגעראַבע-
וועט, דיין טאַטע האָט אַ האַלב לעבן פאַרבראַכט אין שענק, ער איז
אַבער קיינעם קיין גראַשן נישט שוילדיק, קיינעם נישט אַפגענאַרט.

ער האָט אויפגעפלאַנטערט די שטריק און אַרויסגעפירט דעם זון
פון דער אַלטאָנע, יעקב האָט זיך קוים געהאַלטן אויף די פיס, ביים
עק מאַרק, לעבן די אַפטייק, איז געשטאַנען אַ חברה שלעגערס, וואָס
שלמה'לע האָט אונטערגעשטעלט, זיי האָבן יעקבן באַגעגנט מיט אַ
פייפּעריי און הויכע געלעכטערס, יעקב איז געגאַנגען מיט אַראַפּנע-
לאַזענע אויגן, דעם קאָפּ געזונקען צו דער ערד און געביסן זיך די
ליפּן, ער איז דערגאַנגען בלויז ביז צו דעם פאַדערהויז פון זייער שטוב,
דאָ איז ער געפאַרן אויף דער שוועל.

ט.

א ו ו ע ק ג ע פ א ר ן

אין אַ וואַך אַרום איז יעקב אַוועקגעפאַרן, אַחוץ מיט אַרונקען
דעם אַפיקורס האָט ער זיך מיט קיינעם נישט געזענגט, ער איז
פאַרשוואַונדן געוואָרן אין אַ פינצטערער נאַכט, מען האָט פון אים
לאַנגע חדשים נישט געהערט.

— פאַרפאַרן געוואָרן דער זון זייערער ווי אַ שטיין אין וואַסער
— האָבן מענטשן באַדויערט שעיהן מיטן ווייב.

א שטיין פון הימל.

רחלע שעמט זיך. רחלע מיידט אויס מענטשנס בליקן. זי בלאַנקעט אַרום איינע אַליין איבערן גאַרטן, זיצט אָפּ האַלבע טעג אין דער אַלטאַנע און שווייגט. זי רירט זיך נישט פון אַרט ביז וואָנען שפּרינג צע רופט זי נישט, זי זאָל אַהיים גיין, אַלע שווייגן אַרום רחלען. ווי קאָן מען זי טרייסטן, אָז איר ניגון איז איבערגעהאַקט געוואָרן אין מיטן.

— עס מוז זיך אויסשטיין — האָט בעריש באַפוילן די שטוב־מענטשן נישט צו דערמאָנען אָן דעם, וואָס ס'איז געשען — די צייט וועט אַלץ פאַרגלעטן.

נישט אַלע מאָל פאַרגלעט די צייט, נישט אַלע מאָל — האָט שפּרינצע דרך־ארצדיק זיך אָפּגערופן — מיין מאַן, אונדז אַלעמען צו לענגערע יאָר, האָט זיך געמוזט שטעלן דינען דעם קיסר צומאַרגנס נאָך דער חופּה. אַזוי זענען די יאָרן מיינע מיר אָפּגעהאַקט געוואָרן אין סאַמע מיטן בליען. ביז איצט ווייס איך נישט, וואָס עס הייסט אָן ערשט יאָר נאָך אַ חתונה. ווי קאָן זי, רחלע, קומען צו זיך, אָז זי האָט אָן אים געהאַנגען, דאָס גאַנצע לעבן אוועקגעגעבן דעם יינגל־טשינע.

— זי וועט שוין קומען צו זיך. מ'וועט זען, זי זאָל קומען צו זיך — האָט בעריש האַלב פאַרוואַרגט, האַלב באַפעלעריש גע־ענטפערט, ביזו, וואָס שפּרינצע רעדט אים אַנטקעגן.

ער איז אַרויסגעגאַנגען פון שטוב מיט פאַמעלעכע, מיושבדיקע טריט, גלייך די עלטער וואָלט זיך אויף אים מיטאַמאָל אָנגעזעצט. רחלע איז צו זיך נישט געקומען. אַ שאַטן איז געפאַלן אויף איר העל פנים. דאָס זאַרגלאָזע געלעכטערל איז פאַרשוואונדן פון אירע ליפּן. זיי זענען געווען בלאַס, די ליפּן, ווי אַ שפעט־זומערדיקער טאַג, וואָס ליידיקט זיך אַרויס פון זון. עס זענען געקומען חברטאַרינס און קרובים זי צו טרייסטן. גוטע פריינט האָבן עצות געגעבן ווי אַזוי זי צו מאַכן צוריק אויפּעלייגט. בעריש האָט מתנות געבראַכט פון וועג. פון דאַנציק און פון לייפּציק האָבן דעם טאַטנס שותפים איר צוגע־שיקט קליידער און צירונג. רחלע האָט זיי רעכט נישט אָנגעמאַסטן. זי האָט אינגאַנצן קיין פאַרלאַנגען נישט געהאַט. אויסגעמיטן מענטשן און געשאַרט זיך ווי אַ שאַטן ביי דער וואַנט.

די מומע פייגע, די מילנערין, וואָס איז געווען געניט אין וויי-
בערישע זאָכן, האָט געגעבן אַן עצה מיט אַ מיינ:

— אַ קלין שלאָגט מען אַרויס מיט אַ קליין. מען דאַרף זי אויס-
געבן פאַר אַ מאָן, וועט זי זיך אַרויסשלאָגן די נאַרישקייטן פון
קאַפּ.

אַלע האָבן איינגעזען, אז פייגע די מילנערין איז גערעכט. דאָס
איז טאַקע די בעסטע עצה. האָט מען זיך ביי ענגעלמאַנען אין שטוב
גענומען גרייטן. אַ גאַנצן טאַג האָט רחלע געהערט אַנצוהערענישן
פון אַלע זייטן. בלימע האָט געגעבן דער טאַכטער צו פאַרשטיין, אַז
די צייט שטייט נישט אויף אַן אַרט.

— איך אַליין, קינד מיינס, האָב אויך אַמאָל געהאַט מיינע
איינרעדענישן. נישט געוואָלט חתונה האָבן. ס'האַט מיר נישט גע-
פאַסט דעם טאַטן דיינעם צו האָבן פאַר אַ מאָן. פונדעסטוועגן בין איך
אים געוואָרן אַ ווייב. און איך זשאַלעווע נישט. הלוואי ווייטער נישט
ערגער. ס'איז נישט גוט, טאַכטער מיינע, אַז מען קלייבט צו פיל...

בעריש אַליין האָט אויך געלאָזט פאַלן אַ פאַר ווערטער אין דער
טאַכטערס זייט. אַמאָל מיט גוטן, אַן אַנדערש מאָל מיט בייזן. אַ
ברוגזער „גוטן טאַג“. אַ קלאַפּ מיט דער טיר. רחלע האָט נישט גע-
זאָגט ניין און אויך נישט געזאָגט יאָ. זי האָט זיך פאַרלאָזט אויף
יעקבן. אַזוי ווי ער וועט וועלן, אַזוי וועט זיין. זי האָט גאַנצע טעג
געבראַנדזשעט אַרום סטאַו אין גאַרטן. גענישטערט מיט די אויגן
אין אַלע זייטן. טיילמאָל איז זי אַרויסגעגאַנגען אויפן שאַסיי, וואָס
האַט געפירט פון די ווייטע שטעט און מיט האַרצקלאַפעניש זיך
צוגעקוקט צו די בוידן וואָס פאַרן פאַרביי, איינגעהילט אין ווייסן
שטויב. די וועגענער האָבן זיך נישט אָפגעשטעלט. קיינער איז פון זיי
נישט אַרויסגעשטיגן. די רעדער האָבן זיך פון איר ווייטער אַוועק-
געקאַלערט, אָפגעהילכט אין אירע אויערן, וואָס אַמאָל שטילער,
שטילער.

אין די פאַרנאַכטן איז זי געזעסן אויף דעם גרויסן, האַלב-
איינגעזונקענעם שטיין אין זייער גאַרטן. וועגן דעם דאָזיקן שטיין
האָבן אַלטע לייט דערציילט, אַז ער איז אַמאָל פון הימל אַראָפגעפאַלן.
זי האָט געגלויבט, אַז אויך איצט וועט עפעס אַ נס געשען און יעקב
וועט זיך דאָ פּרופּצירונג באַווייזן. אָבער מער קיין ניסים זענען מיט
דעם שטיין נישט געשען. איז רחלע געזעסן אַ שווייגעדיקע, די אויגן

אנגעהאנגען אן דער שפארע אין פלוט. דורך דאנען פלעגט יעקב אלע מאָל אָהער קומען. אָבער שוין חדשים ווי דאָס ברעט איז פאַר-וואַקסן מיט ווילדע גרעזער. רחלען נעמט אַרומ אַ שטיקער פאַרדרוס אויף יעקבן. ער האָט זיך איינגעשפאַרט און קומט נישט. נישט בלויז ער קומט נישט, נאָר ער שרייבט אָפּילו נישט. ער איז אַוועק און זיך אָפּילו מיט איר נישט געזעגנט. בעסער אַזוי, זי האָט נישט לייב, ווען מען געזעגנט זיך.

שפּרינצע קאָן נישט צווען רחלעס צער. זי האָט קיין קינד, קיין רינד נישט, שפּרינצע, איז איר, רחלען, טייער ווי אַן אייגענע טאַכ-טער. יעדן שבת נאָכמיטאָג היילט זי זיך איין אין דעם באַבלימלטן טערקישן טוך און גייט צו צו שעה קלעזמער עפעס געוואויר ווערן וועגן יעקבן. די שעהכע קאָן איר גאַרנישט זאָגן. זי אַליין האָט גרויס האַרצקלעמעניש. זי ווייסט נישט וואו איר זון איז אָהינגעקומען. זי רעדט זיך אָפּ דאָס האַרץ פאַר שפּרינצען.

— איינאיינציק אויג אין קאָפּ געהאַט, האָט מען מיר דאָס יינגל פאַריאָגט פון שטוב. ווער ווייסט, צי כ'וועל אים נאָכאַמאָל זוכה זיין צו זען ביי מיין לעבן. אַז אַ גביר פאַרלעגט זיך אויף אַן אַרע-מאַנס אַ קינד...

שפּרינצע טרייסט זי, ווי ווייט זי קאָן. זי גייט אָבער אַליין אַהיים אַ נישטגעטרייסטע. דאָס געמיט שווערט אויף שפּרינצען. איר מאַן, וואָס איז פאַרפאַלן געוואָרן ביי די זעלנער קומט איר אָפט צו חלום. ער שטייט פאַר איר אַ פרעמדער און אַ ווייטער, אַז זי האָט מורא אים אַנצורירן. וואָס עלטער זי ווערט, אַדזן מער פילט זי ווי זי האָט איר לעבן פאַרשפּילט. זי קאָן שוין גאַרנישט צוריקקאָפּן אַדער מאַכן אַנדערש. זי האָט מורא, אַז דאָס אייגענע זאָל אויך נישט טרעפן מיט רחלען.

יא.

קיין גוטס וועט דערפון נישט אַרויסקומען

ווידער איז פאַריבער אַ זומער. ס'איז געווען אַ גרויסע שפע אויף תבואה און גרינוואַרג. צייטיק אויבסט איז געפאַלן פון די צווייגן און מענטשן האָבן זיך געפּוילט איינצובויגן און עס אויפצוהויבן. אַלטע לייט האָבן אויסגערעכנט, אַז פונקט אַזאַ גערעטעניש איז געווען

מיט זיבעציק יאָר צוריק, ווען דריי קיסרים האָבן זיך געגרייט צו פירן מלחמה. לאַנג האָט זיך דערנאָך געצויגן דער ווינטער אַ זאָטער און אַ שנייאיקער. שטאַט האָט אינגאַנצן פאַרגעסן אין דעם יונגן פּיילער, וואָס האָט ערגעץ אַרומגעוואַנדערט איבער דער וועלט. שעה, זיין טאַטע, איז געוואָרן אויס קלעזמער. ער האָט מער נישט געשפּילט אויף חתונות. די שטוב האָט אויסגעהאַלטן דינע, דאָס ווייב. זי איז געשטאַנען אין מאַרק מיט גרייטוואַרג, פאַרוקט ערגעץ מיט איר שטעל אין אַ ווינקל. שעה האָט זיך גאַנצע טעג געוואַלגערט פאַר דער שענק אַ שיכורער. יעדן פאַרנאַכט האָט די שעהעכע געמווט אַהיימפירן דעם מאַן אַ וואַקלדיקן. זי איז אויסגעשטאַנען פון אים חרפות און בושות, וואָרים שעה האָט אויף די עלטערע יאָרן גענומען קוקן אויף אַנדערע ווייבער, בעטלערינס, וואָס זענען געקומען פון דער פרעמד און איינגעשטאַנען אין הכנסת אורחים. יעדע איינע פון זיי האָט געהאַט מיט זיך אַ קינד אויף דער האַנט. זיי אַלע זענען געווען מאַמעס. וועגן די טאַטעס אָבער האָט קיינער גאַרנישט געווען הערט... שעה האָט זיך צוגעשאַרט צו די ווייבער און גענומען ביי זיי געלט אויף בראַנפן.

ביי בעריש ענגעלמאַן רייסט מען אַפּ די טירן. רחלע שטייט אין שידוכים. עס קומען צופאַרן שדכנים מיט ברייטע, שוואַרצע בערד און שירעמס. שדכנים פון פאַרשיידענע מקומות. מענטשן שאַצן רחלעס נדן אין די טויזנטער. אַ סך משפחות, וואָס נערן זיך פון גבירישע הייזער, האַפן צו ווערן אויפגעריכט פון רחלעס חתונה.

— עס קומט אים אָן, בערישן, שווער אויסצוגעבן די טאַכטער — פרייען זיך באַהאַלטענע שונאים. — דער גביר האָט אַ שווער לייענען מיט דער בת־יחידה.

בעריש האָט די גאַנצע משפחה געשטעלט אויף די פיס. מען האָט מיט רחלען איינגעטענהט בייטאָג און ביינאַכט. שלמהלע האָט פאַרשפּרייט מיאוסע שמועסן וועגן יעקבן. עפעס אויסטערדישע זאכן, וואָס ער טוט אַפּ אין די גרויסע שטעט. ער איז גאַר קיין פּיילער נישט, דעם קלעזמערס זון. אין קראַקע לאַכט מען פון אַזעלכע קאַנצערטן.

שטאַט האָט פאַרלוירן דאָס געדולד. אַ יאָר זאָל עס דויערן, אַ סוף זאָל עס נעמען — האָבן מענטשן זיך אַזוי לאַנג געוואונטשן, ביז וואַנען עס האָט גענומען אַ סוף, כאַטש עס האָט געדויערט לענג-

גער ווי א יאר. ראש-חודש אדר האָט בעריש פאַרקנסנט די טאַכטער. די שטאַט האָט פרייער אָפגעאַטעמט. בעריש האָט זיך צוגעאַיילט און אין דריי חדשים אַרום געפראָוועט די חתונה.

— זי האָט צוויי מאָל געחלשט פאַר דער חופה — האָט שפּרינצע זיך פאַרטרויט פאַר דינען, שעיהס ווייב — און דאָס מאָלצייט האָט מען אָפגעפּרטט איינס, צוויי. עפעס אַזא שטילע חתונה געווען, שוין צו שטיל.

— קיין גוטס וועט דערפון נישט אַרויסקומען — האָבן מענטשן געשאַקלט מיט די קעפּ — נישט שטענדיק איז גוט אויסצופירן ביי אַ קינד. אַזא תקיפות קאָן באַקעם אויספאַרן.

יב.

יעקב באַגעננט רחלען.

פויער־יב האָבן זיך געגרייט צום ווינטער. די קאַרטאָפֿל־גריבער זענען געווען פול ביז איבערן אויג. האָניק האָט מען פאַרקויפט אייפּ? טונדל. שניידער און שוסטער האָבן צוריק געעפנט זייערע ווערק־שטעלן און געהאַט פיל צו טאָן. יידן האָבן געטריקנט שוואַמען פאַר די גרויסע שטעט און פאַר זיך האָט מען איינגעשאַרט פורדעך מיט טאַרף. איידעמס, וואָס דער טערמין זייערער פון קעסט האָט זיך גע־האַט געענדיקט, זענען אַרומגעגאַנגען פאַרזאָרגטע, מיט גערונצלטע שטערנס און גענישטערט מיט ברענענדיקע אויגן, נאָך קליינע פאַר־דינסטלעך. איז אַ פרעמדער געקומען אין שטאַט אַריין האָט מען אים אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן און פאַרגעלייגט גערשטן מיט האַבער, פלאַקס און ליינען, האָניק און אַפילו מיידלעך, וואָס זענען גרייט זיך צו שטעלן פאַר קעכינס אין די גרויסע שטעט.

אין איינעם פון יענע טעג, ס'איז געווען חול־המועד סוכות, יידן זענען אַרומגעגאַנגען אין רופטיקע כאַלאַטלעך און געפאַכעט מיט די מאַגערע שטעקנס, איז פאַר שעיה קלעזמערס שטוב, אין שול־געסל, פאַרפאַרן אַ בריטשקע. פון געזעס איז אַראָפגעשפרונגען אַ יונגערימאַן פראַנטיש אָנגעטאַן. אויף קיין סוחר האָט דער גאַסט נישט אויסגע־זען צו זיין, זיין פנים האָט געהאַט אַ דינע, איידעלע הויט, אַזא הויט האָבן מענטשן, וועלכע זיצן אין פאַרמאַכטע שטובן און ווייסן נישט, וואָס עס הייסט אַרומטראַגן זיך מיט די ווינטן איבער די שאַסעען.

א פֿאַר מענטשן, ליידיקגייער, פון יענע לייט, וואָס מען קאָן זיי תמיד טרעפן שטיין פֿאַר דער טיר און גלאַצן אין מאַרק אַרײַן. האָבן זיך נייגעריק צוגעקוקט צו דעם פרעמדן. אַ סך האָבן שוין גענומען טרעפן און גיין אויף געוועטן. אפשר אַ ירושה פֿאַר שעיהן, אפשר אַ שליח פון אַמעריקע. מען האָט זיך געבראַכן די קעפּ, צו וויסן, ווער קאָן דאָס זיין. אַ שילדן־מאַלער, וואָס קאָן זיך גוט אויף פנימער און ווייסט דעם חילוק פון איין מענטשן צו דעם אַנדערן, האָט זיך הויך צעלאַכט.

— אַ בלינדער זעט דאָך, אַז ס'איז יאַנקל, יאַנקל שעיה גאַרגלס זון. נאָדיר גאַר מיטן פידל אונטערן אַרעם. קאַנצערט, שמאַנצערט. אַדץ האָט היינט אַנדערע נעמען. אַ קלעזמער!..

שעיהס שטוב האָט אויפגעלעבט. אויפן אַנבליק פון איר קינד, איז דינען, דער מאַמען, אַרײַן אַ נייע נשמה. שעיה האָט געקוקט מיט דרין־ארץ אויפן זון. יעקב האָט מיטגעבראַכט מתנות. אויסגע־קליידט די עלטערן. אינדערפרי, ווען טאַטע־מאַמע זענען אויפגע־שטאַנען, זענען זיי געגאַנגען אויף די שפיץ־פינגער נישט איבערצור־וועקן יעקבן. שכנים פון הויז האָבן אויפסניי פאַרנומען יעקבס שפילן. יידן מיט בערד זענען ווידער געוואָרן פאַרנאָרישט, געשטאַנען מיט אַנגעשפיצטע אויערן הינטער שעיה קלעזמערס פענצער, אַ שטייגער ווי די דינסט־מידלעך הינטערן קלויסטער בשעת אַ חתונה.

— אַז מ'איז גאַרנישט צוגעוואוינט צו אַזאַ שפילן — האָבן מבינים אויף חזנות זיך פאַרענטפערט — נישט קיין חתונה, נישט קיין אויפשפילן. ס'איז מוזיק פון גאַר אַן אַנדער מין... פון גאַר אַן אַנדער וועלט...

— דאָס קליינע אַרט... אין די גרויסע שטעט פאַרשטייט מען זיך אויף אַזעלכע זאַכן. אַז מען זאָגט קאַנצערט איז טאַקע קאַנצערט... מ'איז געווען נייגעריק צו זען דעם פידלער, מיט וועלכן די וועלט האָט געקלונגען. אַממייסטן האָבן געלעכצט אים צו זען יונגע מיידלעך, וואָס האָבן געוואוסט פון יעקבס ליבע צו רחלען.

יעקב איז זעלטן אַרויסגעגאַנגען פון טאַטנס שטוב. ער האָט אַפילו מיט די שטוב־מענטשן און מיט די נאָענטסטע שכנים, וואָס האָבן געוואוינט טיר ביי טיר, ווינציק גערעדט. איינמאַל אָדער צוויי מאַל האָט מען אים געזען גיין צו זיין חבר אַרונקע, דעם באַלעזענעם יונגמאַן, וואָס האָט געפירט מלחמה מיט אַ גאַנצע שטאַט פרומע יידן. ווייטער האָט יעקב נישט אַרויסגעשמעקט אויף דער גאַס.

— ער שעמט זיך מיט אונדז — האָבן חברים פון די קינדער-
יאָרן געדרייט מיט די בעז — נישטאָ קיין ערגערער טיראַן, ווען פון
אַ קנעכט ווערט אַ פּאַן...

פאַרליבטע פאַרלעך, וואָס זענען שפעט אין אַוונט אַהיימגעגאַנג-
גען פון שאַסיי, האָבן אָפט געזען, ווי עס שאַרט זיך עמעצער לענג
אויס בערישעס גאַרטן, מען האָט פון דער ווייטנס דערקענט יעקבן.
קיינער האָט אָבער נישט געהאַט דעם כוח צו צוגיין צו אים. די, וואָס
זענען יאָ צו אים צוגעגאַנגען נאָענט, האָבן זיך אָפּגערוקט פון אים
מיט דרין-ארצדיקע טריט. מיידלעך האָבן זיך טרערן געשטעלט אין
די אויגן פון גרויס רחמנות אויף דעם קלעזומערס זון, וואָס קען פאַר-
כישופן מיט זיין פיזל, אַליין אָבער איז ער אומגליקלעך. געווען
אויך אַזעלכע, וואָס האָבן געהויבן מיט די פּרײַצעס: אַזאַ פעאיקער
שפילער. אַ מענטש, וואָס איז אויסגעווען אַ וועלט, מאַכט זיך נאַריש
און האָט נאָך אַלץ אין זינען אַ פּראָווינצער מיידל...

יעקב האָט גאַנצע נעכט אַרומגעשפּאַצירט איבער די פעלדער
און געהאַרכט ווי די הינט וואַיען אין גרויס בענקשאַפט. די לבנה,
קוקט זיך נישט אום אויף זיי, אויף די הינט, גייט זיך ווייטער איר
וועגס.

איינמאָל, שבת צו נאַכט, שימע, רחלעס מאַן איז געהאַט אַוועק
געגאַנגען אויף אַ געבעטענע מלוה-מלכה און כאַפּן אין איין וועגס
אַ קערטל, איז שפּרינצע אריינגעקומען און מיט אַ סודותדיק בלישטש
אין די אויגן גענומען רחלען צורעדן:

— טו זיך אָן, רחלע. גיי זיך אַ ביסל איבער. ווי לאַנג אַ מענטש
איז יונג און קאַן הנאה האָבן פון לעבן, טאָר ער זיך פון קיין זאַך נישט
אַפּזאָגן. סיי-ווי שטאַרבט מען... זעסט דאָך, וואָס פון מיר איז געוואָרן.
רחלע — איר צעקנייטשט פנים האָט באַקומען לעבן — ווען איך
בין איצט אין דיינע יאָרן.

שפּרינצע האָט געקוקט אויף איר מיט בעטנדיקע אויגן. זיי האָבן
געמאַנט די אויגן, און עפעס צוגעזאָגט. רחלעס ווילן איז שוואַך.
זי טוט אַלץ, וואָס מענטשן פאַרלאַנגען פון איר. האָט זי זיך אויך
שפּרינצען נישט אַנטקעגנגעשטעלט. די אַלטע האָט איר דערלאַנגט דעם
מאַנטל און צוגעפירט צו דער טיר.

— ס'איז אַן אויסגעשטערנטע נאַכט. גיי, קינד מיינס, אין גאַרטן

אריין. זעץ זיך נישט אויפן גראָז. זאָסט נאָר גיין און נישט אָפּ-
שטעלן זיך. נאָר גיין...

רחלע איז אַוועק מיט אַ הינטערוועג. דאָס טירל פון גאַרטן
איז געווען אָפּן. זי איז געגאַנגען מיט דער וויעזשבע-אַלעע. לענג
אויס דעם סטאַוו. טרוקענע, ברוינע בלעטער האָבן געפלאַצט אונטער
אירע פיס, צווייגן האָבן געפאַכעט איבער איר קאָפּ. אין סטאַוו האָט
אַ פיש אַ פליעסקע געטאָן מיט זיין זילבערנעם רוקן און באַלד צו-
ריק פאַרשוואונדן געוואָרן אונטערן וואַסער. לאַנג האָט זיך דערנאָך
דאָס וואַסער געבלעזט אַקעגן דער לבנה. דורכן שמאַלן בריקל איז
רחלע צוגעקומען צו דעם אינזל. די שוואַנען-מוטער איז געזעסן מיט
וואַכעדיקע אויגן און געטוילעט זיך צו די קליינע מיט זייערע אַש-
גרויע פעדערן. רחלע האָט אַרומגעקרייזט דעם שוואַנען-שטיבל פון
אַדע זייטן. זי איז געגאַנגען אַ פאַרטראַכטע, מיט דעם קאָפּ אַראָפּגע-
לאָזט צו דער ערד. די שוואַנען האָבן גענישטערט נאָך איר מיט גע-
שפאַנטע אויגן. פון סטאַוו האָט געבלאָזן מיט קאַלטקייט. רחלע
האַט אַ ציטער געטאָן. הינטער דער ווייסער בזשאַזע האָט זיך עמעצער
אַ הויב געטאָן און שטיין געבליבן ווי פאַרשטיינערט.

צוויי פאַר אויגן האָבן זיך שווייגנדיק אָנגעקוקט. רחלע האָט
געוואָלט אַ געשריי טאָן, עפעס זאָגן. אָבער דאָס קול איז איר גע-
בליבן שטעקן אין האַלדז. יעקב האָט זיך דערנענטערט מיט פאַמע-
לעכע טריט. ער האָט זי אָנגענומען פאַר דער האַנט און אַוועק
געזעצט אויפן פלאַטשיקן שטיין. איין העלפט פון איר פנים איז
געווען באַלויכטן פון דער לבנה. די צווייטע העלפט איז געבליבן אין
שאַטן.

— ווי בלאָס דו ביסט — האָט יעקב זיך שטיל אָפּגערופן.
גלייך ער וואָלט זי ערשט נעכטן געהאַט געזען. — דו ביסט נישט
גליקלעך, רחלע.

ער האָט געוואָלט, אַז זי זאָל זיין נישט גליקלעך, ווייל ער
האַט געפילט אַ באַדערפעניש אויף איר רחמנות צו האָבן... רחלע,
ווי זי וואָלט זיך נאַרוואַס אויפגעכאַפט פון אַ לאַנגן שלאָף, האָט
זיך אַיינגעקוקט אין זיין פנים, געפאַרשט יעדן שטריך, ווי זי וואָלט
אַלץ וועלן דערגיין אין יעקבן. איר פאַרזאָרגטער שטערן איז אויף
אַ וויילע ליכטיקער געוואָרן. די ברוינע אויגן האָבן צוריקבאַקומען
די וואַרעמקייט פון אַמאָל.

— האסט זיך נישט געזעגנט — האט זי געזאגט מיט א שטיין פארווארף.

יעקב איז געזעסן ווי א פארשולדיקט יינגל, וואס מען האט אים געכאפט ביי דער האנט. ווי נישט בארעכנט ער איז געווען, ווען ער האט רחלען איבערגעלאזט איינע אַליין צווישן מענטשן, וואס האבן נאָר זיך אין זינען און לויערן אויף יענעם גליק.

— איך בין נישט אַוועקגעפאָרן, רחלע — האט ער זיך אָפּגע-
רופן מיט אַ נידעריק, פאַרשולדיקט קול — כ'בין דאָ שטענדיק געווען
מיט דיר. אַלעמאַל. ווען כ'בין געזעסן אין מיין בוידע־שטיבל, צי
ווען כ'בין געשטאַנען אין שוואַרצן פראַק פאַר הונדערטער מענטשן
אין קאַנצערט־זאַל תמיד האָב איך דיר געהאַט פאַר די אויגן. אומע-
טום האָב איך זיך געזען, רחלע, כ'האַב געהערט דיין קול, מקנא
געווען די מענטשן, וועלכע זעען זיך יעדן טאָג, וואָס רעדן מיט דיר,
אַטעמען מיט דיין לופט. דיין אַנבליק, וואָס כ'האַב אויסבאַהאַלטן
אין האַרצן האָט מיר צוגעגעבן פליגלען צו דערהויבן זיך, צו גלויבן
אין זיך אַליין. דאָט האַרץ האָט מיר געזאָגט, אַז מיט דיר איז
עפעס געשען, איך האָב געפילט, ווי עמעצער האַקט אונטער מיינע
פליגלען. יעדער געדאַנק, יעדער חשק פלעגט מיך דעמאָלט פאַרלאָזן.
אין אַזעלכע טעג איז מיין פידל געשטאַנען אין ווינקל אַ פאַרשעמטע.
איך האָב זיך נישט געקאַנט געפינען קיין אַרט, געוואנדערט גאַנצע
נעכט איבער די בולוואָרן, פון דער גרויסער שטאָט, געזעסן אין
די נאַכט־שענקען, אַפטמאַל בין איך געקומען אַהער צופאָרן, כדי צו
שטיין מיין בענקשאַפט. כ'האַב אָפּגעווארט ביי דער באַן, ביז וואָנען
עס וועט זיין פינצטער. דעמאָלט ערשט בין איך צוגעגאַנגען אין
שטאָט אַריין. קיינער האָט נישט געזען, ווי איך שטיי ביינאַכט הינ-
טער דיין פענצטער, ווי איך בלאַנקע זיך אַרום איבערן גאַרטן, ווי
איך טרעט אויס די סטעזשקעס, איבער וועלכע מיר זענען אַמאָל
צוזאַמען געגאַנגען. איך האָב יאָ געוואָלט און נישט געוואָלט זיך
זען. כ'האַב זיך אַזוי געשעמט צו קוקן זיר אין די אויגן אַריין...

מיט דעם ערשטן צוג בין איך צוריקגעפאָרן. איך האָב זיך פאַר-
מאַכט אין מיין צימער און געזעסן זאָרט וואַכ־לאַנג אָפּגעשלאָסן
פון דער וועלט. די איינציקע טרייסט איז געווען די פידל מיינע.
זי האָט באַרואיקט, האָט געוועקט האַפנונג. איך האָב געוואָרט.
אויף וואָס האָב איך געוואָרט? מיר האָט זיך אַרץ געדוכט, אַז איך

האָב ווייניק דערגרייכט. איך האָב געוואָלט אויסוואַקסן, איבערראַשן די וועלט. איך האָב דיך, רחלע, געוואָלט אויסקעמפן. אָבער איך בין געווען צופיל איינגעגלויבט אין זיך, צופיל זיכער. דערפאַר בין איך באַשטראַפט געוואָרן. כ'האָב געלעבט אין אַ טעות, אַליין זיך אָפגענאַרט. איצט איז מיר די האַפנונג צוגענומען געוואָרן. פאַר-וואָס האַסטו דאָס געטאַן, רחלע? איין ציל האָב איך דערגרייכט און דעם אַנדערן פאַרלוירן...

אַ לענגערע וויילע האָבן זיי ביידע געשוויגן.

— אַליץ האָט זיך געענדיקט — האָט רחלע צוגעשאַקלט מיטן קאָפּ אַ פאַרשוּדיקטע.

די האָר פון אונטערן טיכל אָפער זענען איר הכנעהדיק אַראַפֿ-געפאַלן אויף די אַקסענען. דער ווינט האָט זיך מיט זיי געשפּילט שטיפּעריש, ווי ער וואָלט פון זיי אָפּחוזקן.

יעקב האָט געקוקט אויפן סטאַוו, געזען ווי רחלעס פּיס ציטערן אין וואַסער. איר פנים האָט זיך געשפּיגלט אין סטאַוו און ס'איז דער-פון געוואָרן צוויי, דריי פּנימער. לאַנגע אויסגעקרימטע פּנימער. ווען ער האָט צו דרייצן יאָר געזען אירע פּיס צום ערשטן מאָל אין וואַ-סער, האָט ער זיך געשעמט אויף זיי צו קוקן. היינט שעמט ער זיך נישט, כאַטש רחלע איז שוין עמעצנס אַ... ווייב. דער עמעצער, וואָס זיין נאָמען איז שימע און דער טאַטע זיינער האָט אַ גרויס שניט-געוועלב אין שטאַט, דער אימיצער איז אירס אַ מאַן. דערזעלבער שימע גלעט רחלען, נעמט זי אַרום, קושט זי...

יעקב האָט געפּילט ווי זיין גאַנץ געמיט ווערט אָנגעגאַסן מיט בלייערדיקע שווערקייט.

זי האָט זיך ווידער באַקלאַגט:

— ביסט אַוועקגעפאַרן און זיך נישט געזעגנט. דעמאָלט אין דער אַלטאַנע ווען שלמה איז געקומען מיט די משרתים בין איך ערגעץ אומגעפאַלן אין גאַרטן. כ'בין געלעגן צווישן די גראַזן. שפּרינצע האָט מיך אויפּגעהויבן און אַריינגעטראָגן אין שטוב. צומאַרגנס פאַרנאָכט בין איך ווידער אַהין געגאַנגען. אָבער דו ביסט שוין נישט געווען. איך בין געגאַנגען איבערמאַרגנס אויך. יעדן טאָג בין איך געגאַנגען און דיך נישט געטראָפּן. איך האָב געוואַרט אויף דייןע בריוו. די חברטאַרינס האָבן פון מיר געלאַכט. ווי קאָן ער שרייבן בריוו — האָבן זיי געזאַגט, אַז ער איז אין די גרויסע שטעט. דאָרטן זענען

פאראן שיינע און קלוגע פרויען... צו וואס טויג אים א מיידל פון דער פראווינץ. דערנאך האבן זיך אָנגעהויבן רעגנס מיט ווינטן. אין שטאָט זענען אומגעגאנגען שלאַפֿקייטן. אַ גאַנצן ווינטער בין איך קראַנק געווען. אַז איך בין דערנאָך געוונט געוואָרן, האָט מען אין שטאָט דערציילט וועגן דיר, אַז דו ביסט באַרימט, אַז דו פאַר-דינסט אַ סך געלט. מען האָט מיר געוויזן דיין נאָמען אין די בלעטער. איך האָב געזען דיין בילד. דו ביסט געווען שייך, אָבער מאַגער אויפן פנים. דו האָסט זיך מיר געחלומט, געקוקט מיט אַזעלכע אומעטיקע אויגן.

יא, אַלע האָבן מיך אָפגענאַרט, אַפילו דו אויך. איך האָב מער נישט געהאַט קיין חשק צום לעבן. יעדער שאָטן האָט מיך גע-שראַקן. איך האָב נישט געוואוסט, וואָס מיט מיר קומט פאַר. אַנדערע האָבן זיך מיט מיר פאַרנומען, געגרייט זיך מיך צו פאַרוואַרן. איך ווייס נישט, ווי אַזוי דאָס איז געשען. ערשט צומאַרגנס האָבן זיך מיינע אויגן געעפנט. איך האָב דערזען, אַז איך בין דעם קליינעם שימעס ווייב.

רחלע איז שטיל געוואָרן. איר גוף האָט געציטערט. אַלץ אין איר האָט איצט געוויינט. "עקב האָט זיך איינגעקוקט אין דעם בלאַסן פנים, עס איז אים עפעס פאַרלוירן געגאַנגען אין רחלען. ער האָט שוין מער ניט געזען אין איר דעם אַמאָליקן רייץ. ער האָט דער-פילט אַ פלאַנטער אין האַרצן. אַלץ האָט זיך אויסגעמישט אינאיינעם: ליבע, בענקשאַפט און אַנטווישונג. אין אַלעם איז ער שולדיק. ער האָט פאַרשפילט רחלען. צוליב אים, צוליב זיין שטאַרקן גלויבן אין זיך איז דאָס אַלץ געשען... איצט זענען ביידע געזעסן אויף דעם פלאַ-טשיקן שטיין, אויפן שוואַנען-אינזל, ווייט פאַרטראַכט אין זייער אַמאָליק גליק.

פון אן איינגעלייגטער חורבה אין גאַרטן האָט זיך דערטראָגן אַ זוקע פון אַסאָווע. גרויסע, שוואַרצע פליגלען פון פלעדערמיזן האָבן געפאַכעט איבער זייערע קעפ. צווישן די נאַסע גראָזן האָט עפעס גערוישט. דאָס האָט די אַלטע שפּרינצע געדרעפטשעט אין אירע ווייכע שטעק-שיך. אויפן בערגל איז זי שטיין געבליבן און אַריבער-געשריגן:

— רחלע, ס'איז שוין שפעט... קום אַהיים... וועסט זיך צוקילן.
רחלע.

רחלע האָט אויפגעוהויבן דעם קאַפּ פון יעקבס אַרעם. זי האָט דערזען אַ פאַר גליענדיקע אויגן אין דער נאַכט. זיין שטים האָט געציטערט פון אויפרעגונג.

— ווי קום איך דאָ אַהער? איך נעם צו דעם שלאָף פון אַ מאָן, וואָס האָט אַ ווייב. ער זיצט אויף אַן אַרט, האָט אַ שטוב. איך מוז נאָך וואַנדערן, מיטשטעפן מיט זיך אַ פאַרלירענע וועלט. פאַרבלייב געזונט, רחלע.

רחלעס פנים האָט אין דער פינצטער געלויכטן מיט אַ ראָזער העלקייט. זי האָט זיך שטיף באַקלאָגט.

— כ'האָב געזינדיקט, יאַאַנטשע. געזינדיקט קעגן דיר, קעגן זיך אַליין, קעגן שימענען, געזינדיקט קעגן דער גאַנצער וועלט. עס קומט מיר אַ שטראָף, ניין, יעדער טאָג ברענגט מיט זיך די שטראָף... דער הימל איז געווען טונקל־גראַנאַט, ווי געוויינלעך איידער עס הויבט אָן צו טאָגן. פון שאַסיי האָט זיך געהערט אַ מאַנאַטאָן קאַלערן פון רעדער. רחלעס פנים האָט געבלעדט מיט שאַרפער ווייסקייט. יעקבן האָט זיך אויסגעדוכטן, אַז די דאָזיקע ווייסקייט קומט פון אַ ווייטער, נישט־דאָאָיקער וועלט. זי טיילט אים אָפּ פון רחלען מיט דער מחיצה פון אַ טויטן. דאָס האַרץ האָט זיך אין אים געוואָרפן.

— יא, אַ פאַרלירענע וועלט — האָט ער געשטאַמלט. ער האָט זיך האַסטיק אויפגעשטעלט. זיינע אויגן האָבן באַקוֹר מען אַ שטאַלענעם בליאַסק.

— ניין, רחלע, נאָך נישט פאַרלירן. דו קום מיט מיר. שוין איצט, אַצינד, באַד... מיר וועלן ביידע גיין צוזאַמען איין וועג. קום, רחלע...

רחלע האָט אַ ציטער געטאָן.

— ניין, איך מוז שוין גיין יאַאַנטשע. נאָך וואָס ביסטו געקומען? קום מער נישט. איך וויל נישט, אַז דו זאָלסט זען, ווי איך ווער אַלט און מיאוס... איך מוז גיין צו שימענען. ער ווערט אַ טאָטע, שימע. דאָס קינד איז דאָך זיינס...

יעקב איז געשטאַנען אויפן אַרט ווי אַ געליימטער. ער האָט געזען רחלען, ווי זי דערווייטערט זיך, גייט אַוועק פון אים מיט אַן אַראַפֿ־געלאָזטן קאַפּ. ער האָט איר געוואָלט נאַכגיין, אָבער די פיס זיינע, פאַרגליווערטע, האָבן נישט געקענט שטעלן קיין טריט. ער האָט גע-

וואָלט עפעס זאָגן, די ווערטער זענען אים געבליבן שטעקן אין האַלדז.

פון הינטער אַ וואַלקן האָט זיך באַוויזן אַ ליכטיקער סימן פון טאָג. אויף אָפגעשניטענע לאַנקעס האָבן קראָען צעגראָבן די ערד. פון די קאָמערן האָט געשמעקט מיט ווינטער־עפֿל. אויפן סטאַוו האָבן די וואַסער־לייען אויפגעעפנט זייערע בלאַסע קעפֿלעך. יעקב איז געגאַנגען איבער בריענדיקע גראַזן און נישט געפילט קיין וויי־טיק. דאָס האַרץ רייסט זיך אין אים אָפּ, פּאַלט צו זיינע פיס און ווערט צעטראַטן. צעבראַכענע פידלען האָבן אין אים געברומט מיט אַ וויסט קלאַגעריי.

יג.

הבלי־לירדה.

דעם דריטן טאָג ווי רחלע גייט צו קינד. ביי בעריש ענגעלמאַן פאַרמאַכט זיך נישט די טיר. דער גאַנצער הויף איז פול מיט שכנים. בלימע, רחלעס מאַמע, זיצט אין אַ ווינקל און כליפעט. — אַזיין זיך שוואַדיק, געשאַכטן דאָס קינד אַן אַ מעסער. און ווער האָט זיך דאָס געזאָלט ריכטן, אַז עס וועט איר באַשערט זיין אַזאַ שווער האָבן...

די מומע פייגע, די מילדערין, קלאַגט.

— איך האָב פערצן קינדער געהאַט און אַ דאָקטאָר האָט זיך נישט צוגערירט צו מיין לייב. היינטיקע ווייבלעך... אַזאַ שוואַכער דור אַרויסגעקומען...

די אַלטע שפּרינצע לויפט אַרום מיט פאַרבראַכענע הענט. זי וואַרפט אַלע מאָל אַריין אין קרענצל ווייבער עפעס אַ וואָרט און ווערט באַלד צוריק פאַרשוואַונדן.

— און וויי איז מיר נישט געשען. ס'האַלט שוין באַלד ביי אַ קיזערשניט. איז דען מיר נישט וויילער, וואָס איך האָב אינגאַנצן קיין קינדער נישט...

בערישעס געל בריטשקעלע רוט ניט. אַלע וויילע ברענגט מען צופירן אַנדערע דאָקטוירים. צוויי ווייבער, ווייטע, אַרעמע קרובות, וואָס בעריש האָלט זיי אויס, שטייען ביי רחלען צוקאַפנס און היטן זי. זי זאָל פון פענצטער נישט שפּרינגען. רחלעס אויגן זענען צו געלאָשן. די ברויניקייט זייערע האָט זיך אַפגעטאָן. אויף איר העל

פנים האָבן זיך באַוויון געלע, קיילעכיקע פלעקן, וואָס מען ווייסט נישט פון וואָנען זיי קומען. די וואַרצלען פון אירע האָר זענען האַרט. דאָס קול קלינגט אָפּ ווי דורך אַ דיקער וואַנט. מען אונטערשיידט נישט איין וואַרט פון אַנדערן.

דער שטענדיק אויפגערוימטער און זאָטער שימע דרייט זיך אַרום איבערן שטוב מיט אַ פאַרוואַרט, פאַרוואַקסן פנים. ער קוקט אויף רחלען מיט בעטנדיקע בליקן. זאָל זי אויף אים רחמנות האָבן און ברענגען אַ לעבעדיקן זון אויף דער וועלט. בעריש ענגעלמאַן קוקט רעכט נישט אויפן איידעם. ער איז בייו, וואָס יענער פלאַנטערט זיך אונטער די פיס. אַפילו שלמהלע, רחלעס ברודער איז היינט נישט צוגעריטן אויף זיין פערד אין דער ציגלעריי. ער שטייט אָן אומע־טיקער, די לעביונגערישע וואָנסעלעך נישט פאַרשוירן און בורטשעט עפעס אונטער דער נאָז. שימע פילט זיך דאָ ווי אַ פרעמדער. עס שטייט אים אָן אַ סך צו פאַרלירן... אַלץ איז געווענדט אין רחלען. זי אַליין קאָן ראַטעווען זיין מערכה. אין שטוב קלינגען אָפּ דאָקטויר־רישע מכשירים. עס טראַגט זיך אַ ריח פון קאַמפער און יאָד. אַ יונגער דאָקטאָר האָט אַרויפגעלייגט אַ מאַסקע מיט שלאַפגעטראַנק אויף איר פנים און הייסט זי ציילן. רחלע גיט אַרויס פון זיך משונהדיקע קלאַנג־גען. זיי ווערן וואָס אַמאָל טויבער, די קלאַנגען, און גייען אויס אין דער גרויער שטיקלייט, וואָס לייגט זיך פונאַנדער איבער די ווינקלען פון שטוב.

פון די חדרים האָט מען די קינדער פונאַנדערגעלאָזט און גע־טריבן זיי אין בית־מדרש אַריין תהילים זאָגן. בעריש ענגעלמאַן האָט מנדב געווען אַכצן שטיין ליכט אין שול אַריין. שפּרינצע איז אויף אירע קראַנקע פיס געלאָפן איינרייסן קברים פון הייליקע יידן און נישט פאַרגעסן צוצוגיין צו דער באַבען, נאָך וועלכער רחלע האָט געהייסן. די גאַנצע משפּחה, ברוגזע מומעס און פעטערס, וואָס האָבן שוין לאַנג נישט איבערגעטראַטן בערישעס שוועל האָבן פאַרשפּאַרט זיך איבערצובעטן. זיי זענען זיך צונויפגעקומען נישט איבערגע־בעטענערהייט און געהאַלטן וואָך אַ גאַנצע נאַכט.

— מיַלאַ, דאָס קינד ווי דאָס קינד — האָבן ווייטע קרובים געשאַקלט מיט די קעפּ — די מאַמע זאָל כאַטש בלייבן לעבן.

— מען האָט עס פון איר שטיקערהייט אויסגעשניטן. אַזוי איינגעשפּאַרט האָט עס זיך געהאַלטן אָן דער מוטערס בויד. אויב זי

וועט נאך זעקס שעה איבערהאלטן, וועט זי זיין אן אָפּגעראַטעוועטע
— האָט אײַטע, די אַלטע הייבאַם, וואָס האָט שוין גאַרנישט געהאַט
וואָס צו טאָן בײַ דער קימפעטאַרין, דערצײלט די ווייבער.

אײַנער נאָכן אַנדערן גײען די דאַקטוירים אַוועק. זײ גײען מיט
שטרענגע אײליקע טריט, קוקן נישט אויף קײנעם און מײדן אויס
צו ענטפערן אויף די פּרעגנדיקע בליקן פון די קרובים.

— נישט קײן גוטער סימן — שאַקלען מענטשן מיט די קעפּ.
— די דאַקטוירים שווייגן...

רחלע אַלײן ליגט שטיף. אירע אויגן קוקן שטאַר אויפן בעליק
און זוכן דאָרט עפעס. די שטוב שווייגט מיט אַן אײנגעהאַלטענעם
אַטעם. מענטשן גײען אויף די שפיץ פּינגער, רעדן אויף שטום-
דשון. מען קוקט אויפן שטיי-זײגער. דאָס וואָרט מען אויף די זעקס
שעה... נאָך אַ שעה, נאָך אַ האַלבע שעה און די סכּנה וועט פאַרביי.
בערישעס פנים ווערט ליכטיקער. שימע דער מאַן איז גרייט זיך
לאָזן טרייסטן צוליבן טויטן קינד. אַ פאַר מומעס דרימלען אײן מיט
די טשיפּיקופּקעס אַנגעשפאַרט אַן די אַנלענס פון די שטולן. עס
חלומט זיך זײ ערשטלינגען, שווערע האַבנס, מען לאָזט זײ אָבער
לאַנג נישט דרימלען. רחלע האָט זיך אומגעריכט אויסגעדרײט צו
דער וואַנט. זי האָט שווער געאַטעמט. די קאַלדרע האָט זיך געהויבן
און געפאַרן איבער איר לײב. עטלעכע מאָל האָט זי אַ וואָרף געטאָן
מיט דער האַנט. דאָס מויל האָט זיך בײַ איר אויסגעקרימט. אַ וויי-
סער שוים האָט זיך געשנירלט בײַ די ווינקלען פון די לײפן, בלוי-
פאַרברענטע. דער שוים האָט זיך געבלעזלט ווי זודיקקאַרץ, אַראַפּ-
גערונען צו דער האַלב-אַפּגעדעקטער ברוסט. די גאַנצע משפּחה איז
געשטאַנען פאַרשטיינערט און נישט געקאָנט זיך רירן פון אַרט.
אַלעמענס בליקן זענען שטום געהאַנגען אַן רחלען, ביז וואַנען זי
האָט דעם לעצטן ציטער געטאָן.

יד.

דאָס געזאַנג פון יעקב און רחל.

יעקב זיצט בײַ אַ צעצעווייגטער בושאַזע צופּוסנס אַ געלע בערגל
זאַמד. עס איז שטיף אויפן בית-עולם. די רויטע מאַלינעס טוילען
זיך געדיכט אַרום מאַכיקע שטיינער, וואָס שמעקן מיט פאַרוועלקטע

בלעטער. ער לעגט אוועק די פידל, לאזט נישט אראפ די אויגן פון דעם שטיינערנעם טאויל צוקאפנס דעם קבר. ער לייענט איינמאל און נאכאמאל רחלעס נאמען, דער טאג פון איר טויט און די יארן, וואס זענען איר יונגערהייט פארשניטן געווארן. ער ציילט איבער אין געדאנק די וואכן, די חדשים, וואס זענען פאריבער זינט איר טויט און קאן זיך נישט דערציילן. ס'איז א ווארעמע מאינאכט. עס שמעקט מיט בעז פון די ווילדע ביימלעך, וואס וואקסן ביי דעם מאריאוויטישן קלויסטער. אויף די פעלדער, ארום בית-עולם, שפראצט שוין יונגער קארן, אלץ ארום בליט און גייט אויף צו א ניי לעבן. קיינער האט יעקבן נישט געזען, ווען ער איז אינמיטן נאכט געקומען צופארן מיט בעטקעס בריטשקע. אים אבער דוכט זיך אויס, אז אלע אין שטאט רעדן פון אים, אלע ווייסן, וואו ער איז אצינד און וואס ער טוט. מען האלט אים פאר דעם שולדיקן אין רחלעס טויט. אויך די מתים פון דעם אפגעצוימטן בית-עולם שטייען אויף און טייטלען אויף אים מיט זייערע ביינערדיקע, לאנגע פינגער. מען לעכערט אים די אויערן: צוליב דיר איז זי יונגערהייט געגאנגען פון דער וועלט.

— און איך האב דאך זי געקאנט ראטעווען, געקאנט צו דעם אלעמען נישט דערלאזן, צוליב א ביסל שטאלץ, צוליב נאריש שעם-געפיל, האב איך זי איבערגעלאזט אליין...

ער דרימלט איין אנגעשפארט אן שטיין. ער שלאפט שווער מיט א קורצן, אפגעהאקטן אטעם. ער פילט אינגאנצן נישט, ווי זיינע ביינער זאפן זיך אן מיט פייכטקייט. ווען ער כאפט זיך אויף שטייט שוין די זון הויך אינמיטן הימל. זי לייכט דורך דעם גאנצן בית-עולם, דרינגט אריין אין אלע ווינקעלעך. אפילו דער טויט אליין קאן זיך פון איר נישט אויסבאהאלטן. דאס געל בערגל אויף רחלעס קבר בריט זיינע פיס, די זונען-שטראלן ווארעמען זיינע פלייצעס. ער וויל אויפשטיין און קאן נישט. אלץ שטייט פארשמאכט פון דער היץ. פון שאסיי, לענג אויס דעם בית-עולם, טראגט זיך א מאנאטאן טרוקן קאלערן פון רעדער. דאס פירט מען אלץ ציגל פון בעריש ענגעלמאנס ציגלעריי. א דיקער ווייסער שטויב לעגט זיך אפ אויף דעם פלויט. יעקב טאר איצט נישט צוריקגיין אין שטאט אריין. ער מוז זיך אויסבאהאלטן אויפן בית-עולם. פארנאכט וועט ער פון דאנען אוועקפארן שוין אויף שטענדיק.

לאנגע אויסגעצויגענע שאטנס פאלן פון די מצבות און מישן

זיך אויס מיט די ווילדע בית-עולם גרעזער, וואָס רייסן אין האַלדן מיט זייער ריח. אין דער פאַרנאַכטיקער טונקלקייט עפענען זיך אויף די קבריט. עס שטייען אויף געשטאַלטן פון באַקאַנטע, שוין לאַנג געשטאַרבענע. בלויז רחלע איז נישטאָ. זי איינע פעלט דאָ אַצינד. אין יעקס מידן מוח עגבערט עפעס. וואו קאָן רחלע זיין? ער מוז גיין זי זוכן. זי באַהאַלט זיך אויס אין דער אַלטאַנע פון זייער גאַרטן.

ער נעמט די פידל אונטערן אַרעם און פאַרלאָזט דעם בית-עולם. ער גייט מיט זייטיקע שטעגן צו בעריש ענגעלמאַנס גאַרטן. עס איז פינצטער. פון שאַסיי דערטראַגן זיך מיידלשע געלעכטערס. צווישן די קאַשטאַך-ביימער, אויף די אָפּגעהאַקטע שטעמלעך, זענן זיך אויס פאַרלעך. איין פאַרל פעלט אַצינד. דאָס פאַרל פון יעקב און רחל. רחלע קאָן דאַרטן נישט זיין, ווייל זי איז אויף דעם שוואַנער-אינזל אין מיטן סטאַוו. דאַרט אַרויף פירט אַ שמאַל הילצערן בריקל. אַט איז די שפּאַרע אין פלויט, וואָס ער האָט זיך מיט יאָרן צוויק געמאַכט. ער רוקט פונאַנדער דאָס ברעט, שאַרט זיך פאַמעלעך אַריין אין גאַרטן. בלייבט שטיין אַ וויילע און הערט זיך איין אין דער שטיקלייט מיט וואַכעדיקע אויערן. עפעס פעלט איצט אַצינד אין ענגעלמאַנס גאַרטן. די בלומען-גאַזאַנען זענען נישטאָ. די וועגן זענען ווילד פאַרוואַקסן מיט גראַזן. צווישן די גראַזן וואַלגערן זיך אַרום צעבראַכענע צווייגן, ברעטער פון קאַמערן. עפעס אַזוי ווי מען וואַלט אַ סך סוכות צענומען. רחלע מוז זיין אין דער אַלטאַנע. באַלד וועט ער זי דערזען. ער האָט פאַר איר צוגעגרייט צו שפילן אַזעלכעס, וואָס די וועלט האָט נאָך נישט געהערט... מער ווי איינמאַל אין לעבן קען מען דאָס נישט שפילן... די גאַנצע בענקשאַפט זיינע, וואָס האָט זיך אין אים אָנגעזאַמלט, וועט ער פאַר איר איצט אויסשפילן. ער באַרירט די סטרונעס. איבערן גאַרטן גיסן זיך שטילע, דינע טענער. זיי גלעטן די ביימער, שפרייטן זיך אויס איבערן גראַז, דרינגען אַריין אין די שלאַפנדיקע, פייגלשע נעסטן. אַלץ האַלט אַיין דעם אַטעם און הערט זיך אַיין אין דעם געוויין פון דער פידל. אַפילו דאָס שמעקעדיקע מאַריווינטל בלייבט הענגען אין דער לופטן פאַר-טראַכט... בלויז רחלע וויל נישט הערן זיין שפילן. זי איז טויב און ווייסט נישט, וואָס מיט איר יעקבן קומט פאַר. די אַלטאַנע איז ליידיק, וואו קען זי איצט זיין? ער פאַרקערעוועט אָן אַ זייט צו דעם שוואַנען-אינזל, שטעלט טיפע טריט אין דער צעוירענער ערד. דער

טוי נעצט דורך זיינע פיס. אָט איז שוין דער לאַנגער, פּראַטיקער שטיין, אויף וועלכן ער פּלעגט זיצן מיט רחלען. ווי קאָן דאָס זיין, אַז אַזאַ ריזיקער שטיין זאָל האָבן אַראָפּגעפּאַלן פּון אַ שטערן? אָבער וואו איז דאָס בריקל? וואָס פירט צו דעם אינזל? דאָס בריקל איז נישטאָ... צו וואָס דאַרף ער עס האָבן? ער אַליין וועט זיך מאַכן אַ בריק... די פּידל וועט פאַר אים אויסלייגן אַ וועג... זי באַקלאַגט זיך, די פּידל. זוכט עפעס און קאָן נישט געפינען. רחלען, רחלען, קלאַגן די סטרונעס. וואו ביסטו, רחלען? די וועלט האָט אויסבאַהאַלטן רחלען און וויל זי נישט צוריק אַרויסגעבן. ער וועט זי צוריק גע- פינען... באַד וועט ער צו איר צוקומען...

דאָס וואָסער גרייכט אים שוין ביז צו די אַרעמס. עס קילט זיין ברוסט און מאַכט שווערער די טריט. די טענער קומען איצט אַרויס פייכטע און אַנגעשוואַלענע. זיי טראָגן זיך, ווי בלעזלעך, וואָס פּלאַצן אַלע וויילע איבערן וואָסער. ער מוז האָבן געדולד. נאָך אַ וויילע און ער וועט דעם אינזל דערגרייכן. דאָרטן וועט אים רחלע דערלאַנגען די הענט.

דאָס וואָסער וויקלט זיך מיט נאַסע ריטער אַרום זיין האַלז. ער פילט אַביטערניש אין מויל. די פּידל שפּילט אונטערן וואָסער און גיט פּון זיך אַרויס טיפע זיפּצן. די טענער האָבן קיין כוח נישט צו טראָגן זיך אין דער לופטן. זיי פּאַלן אַראָפּ אויפן דעק ווי אונטער- געשאַסענע פייגל. דער אינזל רוקט זיך פּון אים אָפּ. ער מוז זי דערגרייכן. נאָך היינט וועט ער זען רחלען. עס נעצן אים די האַר. ער הערט אַ בולבען אין די אויערן. די אויגן פינטלען פּון מידיקייט. מיטאַמאָל הערן זיי אויף צו פינטלען. ער דערזעט אויפן וואָסער אַ ווייסע שוים, וואָס שפּילט זיך מיט דער לבנה. ניין, דאָס איז נישט קיין ווייסער שוים. דאָס זענען רחלעס האַר. זי רופט אים, ווינקט צו אים. ער הערט אָבער נישט איר קול, ווייל זיינע אויערן זענען אינגאַנצן צו. זי שטרעקט צו אים אויס אַ לאַנגע האַנט, ער קאָן זי אָבער נישט דערגרייכן. זיין האַנט איז פאַרנומען מיט דער פּידל. באַד אָבער שווימט די פּידל אַליין אַוועק. ס'ווערט אים לייכטער. ס'איז אים מיטאַמאָל גרינג געוואָרן. ער גיט אַ פלי און כאַפט אָן רחלען פאַר דער האַנט. איצט טראָגן זיך ביידע ערגעץ ווייט אַוועק. זיי פליען ראַשיק, שנעל. ס'ווערט פּון זיי איין קנול. דער קנול קייקט זיך וואָס אַמאָל שנעלער און העכער, ביז ער צינדט זיך אָן אין אַ שטערן און בלייבט אַזוי הענגען צווישן הימל און ערד.

פון דער העברעאישער פּאָעזיע

יהודה לייב גאַרדאַן — צווישן ציינער פון לייבן.
שאול טשערניכאַווסקי — עלקעם חתונה.
יידיש — י. י. שוואַרץ*)

*) דאָס זענען אַרבעטן פון י. י. שוואַרץס אַנטאַלאָגיע פון דער העברעאישער פּאָעזיע אין יידיש, וואָס דאַרף בקרוב דערשיינען.

צווישן ציינער פון לייבן

(פאָעמע)

א

פון דרויסן דער גרויזאָמער שונא וואָס פרעסט,
ברעכט מויער און פעסטונג מיט צאָרן און שפּאַט;
און אינווייניק — ברודערקריג, הונגער און פעסט —
צי האָפט איר נאָך אַלץ צו באַשיצן די שטאָט?
זאָל זיין וואָס עס איז — איר נעמט אָן זיך מיט מוט,
שטרענגט אָן אַלע כוחות, מיט אימפעט, אין בלוט —
ווייל וויי צו ירושלים, און וויי צו איר שומר,
אויב פאַלן וועט איר אין די הענט פון די רוימער!

מיין פאַלק, ביסט פאַרלוירן! מ'האַט דיך נישט געלערנט
מלחמה צו פירן מיט שכל און זין —
וואָס קען פון דיין קראַפט און פאַרצווייפּלונג שוין ווערן,
אַז ווייסט פון סטראַטעגיק נישט און דיסציפּלין?
מען האָט דיך געלערנט אַלץ הונדערטער יאָרן
און שולן געגרינדעט — און וואָס איז אַצינד?
געלערנט דיך אַקערן שטיינער און דאָרן
צו דרעשן דעם שטרוי און צו אויפהיטן ווינט.

מען האָט דיך געלערנט צו ווייכן פון לעבן,
זיך אַפּשליסן איינזאַם אין מויער און צוים;
זיין טויט אויף דער ערד און צום הימל בלויז שטרעבן,
צו טרוימען אין וואַר און צו ריידן אין טרוים.
דערפאַר איז דיין זאַפט אויסגעטריקנט געוואָרן,
און אויסגעוועפט האָט זיך דיין קראַפט, אַטראַפּירט;
פאַרפילט דיך מיט שטויב און מיט שימל פון ספרים,
אויף אייביקע דורות דיך אַייגנבאַזאָמירט.

מען האָט דיך געלערנט פון וויסן אַנטלויפן,
פון אַלץ וואָס קען העלפן אין צייטן פון נויט —

און דינים אויף דינים געשאַטן מיט הויפנס.
דיין האַרץ פאַרן ערדישן לעבן געטויט.
מ'האַט דיך נישט געלערנט, ווי נאָך צו באַגליקן.
און קונסטן מיט וועלכע ס'קען לעבן אַ לאַנד —
פאַרפלייצט איז דאָס לאַנד דינס מיט גזירות וואָס דריקן,
אַ וואַסער אַ פלאַכס פול מיט פיש ביז צום ראַנד.

אין הויז פון בך-גוריון צונויף זיך געקומען —
איז האָבן זיי קריגס-פלענער דאַרטן באַטראַכט?
מיט „קריאת-שמע“, מיט „גויישן וויין“ זיך פאַרנומען
מיט שווערד אין דער האַנט נייע דינים געמאַכט,
און גזירות אויף גזירות וואָס האָבן קיין זין ניט,
ווען ס'ציטערט דאָס לאַנד און עס בלוטיקט אין קריג;
זיי האָבן קיין שול פאַר דער יוגנט געגרינדעט,
צו לערנען געפעכט, וואָס זאָל פירן צום זיג.

ניט אויפגעשטעלט קיינעם צו פירן מלחמה,
קיין נוצלעכע מיטלען געשאַפן קיין האַנט —
אין העלדנמוט פון דיינע זין, פול נקמה,
און מיט זייער גלוטיקער ליבע צום לאַנד,
ווען זיי וואַלטן וויסן צו קעמפן און קריגן
און וואַלטן געגרייט זיך מיט קריגס-מאַטעריאַל —
קען זיין, אַז דו וואַלט גאָר דעם שונא באַזיגן,
און ס'וואַלט ניט געווען אזוי ביטער דיין פאַל.

און איצט וועט דער שונא דיין פעסטונג פאַרוויסטן,
און דיינע גבורים צעשפרייט אויפן ווינט —
ער האַט אין דער שטאָט שוין אַריין זיך געריסן,
און שטראַמט צו דעם געטלעכן באַרג שוין אַצינד.
צום קאַמף ביז צום סוף פאַר דער היימישער ערד,
פאַר גאָט און זיין הייליקן הויז ציט אַ שווערד!
ווייל וויי צו ירושלים, און וויי צו איר שומר,
אויב פאַרן וועט זי אין די הענט פון די רוימער!

ב

. . . אַ מאַרטאָ, מיין טייערע, זיי מיר געזונט!
כ'גיי ווידער אין קריג, ס'איז פאַרהיילט שוין מיין וואונד.

ס'שפאנט מיטוס — און פייער און בלוט איז זיין טראַט —
אַ, וויין נישט, איך בעט דיך, וואָס העלפט דען די טרער?
דערלאַנג מיר מיין שווערד און טו תפילה צו גאָט,
כ'זאַר קומען בשלום צוריק נאָך אַהער.

— גיי, שמעון געליבטער, און פיר דיין אַרמיי —
אַ רגע איז טייער, אַייל שנעלער און גיי.
עס האַלט זיינע אויגן אויף דיר גאָר דאָס לאַנד.
ניט זאָרג זיך פאַר מיר, איך בין וואויל שוין באַקאַנט
מיט לייד און מיט אומגליק וואָס אונדז איז געשען —
כ'האַב פאַטער און ברודער געקרייציקט געזען.

— עס פאַלט צו די נאַכט מיט איר שאַטן און ציט,
דאָס ליאַרעמען פון שונא דערשרעקט דאָס געמיט.
איך גאַרטל אַרום דיינע לענדן דיין שווערד,
אַ שווערד פון נקמה פאַר גאָט און זיין ערד! —
איר פנים האָט זיך מיט אַ רויטקייט באַגאַסן,
און ס'האַבן די טרערן גערונען, געפלאָסן.

איין רגע, — צוזאַמענגעגאַסן זיך פעסט,
און ברוסט האָט צו ברוסט זיך פאַרצווייפלט געפרעסט:
— אַ, מאַרטאַ געטרייע, געזונט זאָלסטו זיין!
— אַ, שמעון געליבטער, דו טייערער מיין!
מיט הערצער צעפליקטע, צום סוף זיך צעשיידט —
אַוועק אינם שלאַכטפעלד, אויף לעבן און טויט!

אַ, אויג וואָס זעט אַלץ — האַסט די טרערן געזען?
צי וועסטו זיי זאַמלען אין בעכער פון לייד,
צי אפשר גאָר פאַלן די טרערן אומזיסט?
און וואָס וועט מיט זיי, מיט די צוויי, נאָך געשען?
צי וועלן זיי ראַטעווען זיך נאָך מיט פרייד
פון טויט, פון געפאַנגענשאַפט, קנעכטשאַפט און פיין?
איז דאָ נאָך אַ האַפנונג אין לעבן אין וויסט?
צו טרעפן זיך, איידער די גרוב שלינגט זיי אַיין?

ג

די שטאַט איז אין פלאַמען. געשרייען פון האַסער,
עס פלאַקערט דאָס פייער און בלוט שטראַמט ווי וואַסער.

געשריי פון דעם זיגער און קרעכץ פון באזיגטע —
איז דאָס ירושלים, פארבלוטטיקט־צעפליקטע?

באזיגט מיינע העלדן, מיין הויז איז פארברענט —
און וואו מיין געליבטע, וואָס שטאַרקט מיינע הענט?
אַ בראַנד אין די גאַסן, אַ בראַנד אין נשמה —
די קייט אויף די הענט לאַזט ניט נעמען נקמה.

אַלמעכטיקער גאָט! שיק דיין דונער פון געפיל,
גיס פעך אויף דעם בלוטיקן שונא און שוועבל!
וואָס שווייגסטו? זיי האָבן דיין נחלה פאַרצערט,
מיט בלוט פון די קינדער פאַרקנאַטן איר ערד!

און, מאַרטאָ, וואָס איז איצט דיין גורל אין נויט —
צי ביסטו געפאַנגען, צי, בעסער, ביסט טויט?
נקמה צו נעמען פאַר דיר קען איך ניט —
מען שלעפט מיך נאָך רוים איצט אין קייטן געשמידט.

ד

אַ גרויס שטאַרק פאַלק, וואָס האָט די וועלט באזיגט,
דער הערשער פון דער גאַרער ערד
דורך פייער און שווערד —
יובלט, שאַלט וואָס עס האָט אונטערדריקט,
געשפאַנט אין יאָך
אַ קליין און אַרעם פאַלק געגרייט צום בראַך,
וואָס האָט באַוואוינט אַ קליין, אַ פּיצל לאַנד.

הונדערטער טויזנט אין שלאַכט אומגעקומען,
אויף בייער געקרייציקט, צערונען דורך שווערד;
הונדערטער טויזנט געפאַנגען גענומען,
פאַרקויפט, ווי די שאַף, אויף אַ פיינטלעכער ערד;
הונדערטער טויזנט אין תּפּיסות פאַרנומען
צו ווערן פון לייב און פון לעמפערט פאַרצערט.
און אין דער געפאַנגענשאַפט פון ירושלים
האַט אויך זיך די איידעלע מאַרטאָ געפונען;
און איינע אַ רוימישע פרוי, אַגריפינאַ,
האַט אַפּגעקויפט זי, פאַר אַ שקלאַפּין גענומען.

און צווישן די מאַנסלייט, פאַרמשפּט צום טויט,
זיצט שמעון דאַרט פאַר דער אַרענע געגרייט.

ה

עס שאַלט אויף די היגלען די זיבן און קלינגט —
רוים זינגט!

וואָס רוישט דער המון און ער שאַלט, טריאומפּירט?
וואָס איז היינט — קאַלענדאַ? סאַטורנאַליאַ באַצירט?
— פּרינץ טיטוס, „די פּרייד פון דעם מענטשלעכן מין“,
זיך קיינמאַל ניט שלאָפן געלעגט, ביז ער האָט
נישט אָפּגעטאַן פּריער אַן אַקט פון גענאַד —
קומט אָן היינט אין רוים מיט פאַראַד און מוזיק
און פּירט זיינע רעשטן חיילות פון קריג.
לכבוד אים האָט מען אַ טויער געכויט,
דאָס קומט ער צוריק פון יהודה מיט זיג.
ער האָט זיי צעטראָטן, ער האָט זיי צעשפּרייט,
געמאַכט פון זייער בלוט זיך אַ פּורפורנע קלייד.

נאָך אים ציט דאָס יידישע חייל אין קייטן,
און פאַר אים? — אויף מויל־אייזלען ווערן געפּירט
דאָס רויב פון יהודה און הייליקע כלים
וואָס האָבן אין מקדש אַמאַל שימערירט,
צו דעם קאַפיטאַליום — פון ציון דער שטאָט,
צום טעמפּל פון צעאוס — פון היכל פון גאָט!

אַזוי ווי די כוואַליעס פון טיבער וואָס בריוון
אַזוי רוישט דאָס פעבל אין טויזנטער טויזנט.
די אַדל־לייט זענען נאָך פּריער געקומען,
באַצירט די אַרענע מיט פּאַנען און בלומען;
ווייַל דאַרט האָט דער „תענוג פון מענטשן“ פאַרגרייט
אַ גרויזאַם ספּעקטאַקל פון בלוט און פון טרערן;
צום טויט די געפּאַנגענע זענען באַרייט
פון חיות פון ווילדע צעריסן צו ווערן.

אויך די איידעלע מאַטראָנעס
פון די דינערינס באַגלייט —

איינן זיך צו דעם ספעקטאקל
צו באטרינקען זיך מיט פרייד;
האַרכן ס'כאַרכלען פון א גוסס
און געברום פון ווילדן לייב;
צוזען, ווי דאָס בלוט פון האַרצן
פלייצט און גיסט זיך אינם שטויב,
ווי אַ מענטשנס גוף זיך צאַפֿלט
צווישן ציינער פון אַ לייב.

אַרום דער אַרענע הויבט אויף זיך אַ מויער,
אַ פּרעכטיק טעאַטער, געבויט נאָר אויף וואונדער;
געפאַקט איז דער בנין מיט מענער און פרויען
פון אויבן — דריי גאַרן די הויך — ביז אַרונטער.
די בענק און די לאַזשעס געפראָפּט ביז די ברעגן
מיט פּנימער צו דער אַרענע אַנטקעגן.

און האַרט ביי דער וואַנט פון דעם מיטלסטן גאַרן
דאָרט האָט אַגריפינאַ איר לאַזשע פאַרנומען;
און צווישן די שקלאַפּינס, געבויגן, פאַרלוירן,
געפּינט זיך דאָרט איינע אין טרויער אין שטומען.
איר ווייטיק איז גרויס, זי איז בלאַס, זי איז שטונג —
נאָר וועמען זאָל אַרן, און ווער קוקט זיך אום?

געעפנט זיך שטייל האָט אַ טיר פון אַרענע —
אַ בחור איז אויף דער אַרענע אַרויס;
איז נאַקעט, אַ גאַרטל בלוז דעקט צו די לענדן,
אַ מעסער אין האַנט זיינער, איין שפּאַן די גרויס.
סימנים פון וואונדן קוים־קוים וואָס פאַרצויגן,
און ס'מערקן נאָך שפורן פון קייטן די אויגן.

וואָס איז, יידיש מיידל, פאַרוואָס ביסטו בלאַס?
דו ציטערסט, דו פלאַטערסט, דיין בליק איז דיר נאַס?
עס שעפטשען די ליפּן און מורמלען אין פיבער:
„אַזוי איז אונדז טרעפּן זיך ווידער באַשערט?
אַ, גאָט, זאָל מיין תּפּילה איצט ווערן דערהערט,
„ניט גיב אין די ציין פון דער חיה אים איבער!“

א, אויער וואָס האַרכט! האַסט געהערט דאָס געבעט?
וועט וואונדער געשען דאָ נאָך איידער ס'ווערט שפעט?
צי, אָדער, דו האַסט זיך מיט וואַלקנס פאַרשטעלט,
פאַרלאָזן אין מערדערשע הענט איז די וועלט?

עס האָבן די טירן פון שטייג זיך צענומען —
אַ ליישער לייב האָט אַריין זיך געריסן.
בלוטדורשטיק און ווילד איז ער שטיף אַנגעקומען
(מ'האָט יענעם טאָג נישט געגעבן אים עסן,
כדי אים נאָך גרויזאַמער, ווילדער צערייצן)
די גרווע צעשוּיבערט, צעפלאַכטן, ווי שפּיזן,
דאָס האַר טוט זיין גוף ווי אַ האַרבסט-וואַלד פאַרפלייצן,
דער עק — ווי אַ דעמבנצווויג, ציינער — ווי מעסער.
אין לעכער מיט שטעכיקע וועס פאַרצויגן —
פאַרגאַסן מיט בלוט בליצן רויט זיינע אויגן.

אַ רגע — און שטיף איז געשטאַנען דער לייב,
(זיין קרבן באַטראַכט נאָר, צי האָט ער די ווערט,
צו ווערן פון מלך פון חיות פאַרצערט)
דערנאָך זיך צעטרייסלט, געטאָן זיך אַ הויב,
און האַסטיק פאַרשנעלערט די טריט און זיין קרייז
אין ווילדער רציחה און בלוטדורשט און פלייס,
פאַרקלענערט דעם עגול מיט יעטווידן בויג,
פון קרבן אַ רגע נישט אַפגעלאָזט ס'אויג.
באַטראַכטנדיק ווי ער קען אַנפאַלן שנעל
און מאַכן פון קרבן פון זיינעם אַ תל.

אַזוי ווי אַ דעמב, — טיף פאַרוואַרצלט די טריט —
אַזוי שטייט דער בחור צום גרונט צוגעשמידט.
דאָס הענטל פון מעסער צום האַרץ טוט ער דריקן —
ווייל דאָס איז זיין איינציקע האַפנונג געבליבן,
אויב דאָ נאָך איז האַפנונג דעם לייב צו באַזיגן.
די מוסקלען געשפאַנט, ווי די שטריק אויפן בויגן,
ווי צוויי שאַרפע פייזן די גליאיקע אויגן,
געשמידט צו די טריט פונם רויבער וואָס טרעט —
אַזוי ווי אַ נאָדל וואָס ציט צום מאַנגעט.

זיין צארנדיק פנים איז בלאס אים ווי קרייט,
געגרייט צו דעם טויטלעך געראנגל און שטרייט.
נאָר רואיק די נערוון אָן מורא, אָן שרעק —
ניט ס'ערשטע מאָל קומט אים דער טויט אויף זיין וועג.

דער לייב האָט זיך פּרֹוצים צעדונערט, צעברומט,
בליצשנעל זיך געוואָרפן צום קרבן — ער קומט —
אַ שטעל זיך געטאָן אויף די הינטערשטע פּיס,
אַ שוואונג מיט דער לאַפּע צו געבן אַ ריס —
נאָר שמעון האָט פּלינק אין זיין שפרונג אים באַגענגט,
און איידער דער לייב האָט באַרירט מיט די נעגל, —
האָט ער אים מיט גאָר זיינע כוחות געשטאַכן,
פאַררוקט אים דאָס מעסער צווישן די ריפּן.
נאָר ס'האָט זיך דער קלינג אָנגעשלאָגן אָן ביין,
אָן ביין פון דעם לייב, ווי פאַרהאַרטעוועט שטיין,
און ס'האָט זיך דאָס מעסער אין צווייען צעבראַכן,
און שפיץ פּונם מעסער אין וואונד איז פאַרבליבן.
דער לייב האָט צוריק זיך געוואָרפן מיט כריפּן,
פון וואונד האָט געשפּריצט מיט אַ שוואַרצן שטראַם בלוט
וואָס איז מיט אַ שיפּען געפּאַלן צו דר'ערד;
אין ווילדן געברום האָט זיך ווייטיק געהערט —
נאָר ס'זענען אַריבער אַ צוויי דריי מינוט
האָט ער זיך געשטאַרקט, איז אין עגול אַוועק
געוואָרפן אויף אים, אויף זיין שלעגער, אַ שרעק.

איצט שטייט ער פאַרצווייפּלט, צום טויט אָנגעטריבן —
ער שטייט פאַר די נעגל פון חיה איצט אָפּן;
ס'איז גאַרנישט, חוץ ס'הענטל פון שווערד אים געבליבן,
וואָס העלפט אים זיין כוח, אויף וואָס קען ער האַפּן?
ווי זוכנדיק הילף זיינע אויגן פאַרהויבן —
די אויערן טויב און די הערצער — פון אַיזן;
אַ הימל פון שטאַל און פון אַיז ליגט פון אויבן —
פּונוואַנען וועט, עלנטער, הילף זיך באַווייזן?

נאָר וועמען באַגעגענען דאָרט זיינע אויגן —
איז דאָס אַ מיראַזש, וועלכער כּישופּט און שטראַלט?

אן שטייט דאך זיין מארטא, אין קנעכטשאפט געבויגן —
צעברעקלט זיך, הימל און ערד, און צעפאלט!
דאס דאזיקע בילד האט זיין בלוט אים געצונדן,
און מורא, פארצווייפלונג, זיי זענען פארשוואונדן.

אוי, ווער קען אין מענטשלעכן הארץ אריינדרינגען?
ביים ראנד פונם קבר, גאר נאנט צו זיין סוף,
טוט אַרץ נאך די האַפנונג אים כישופן, ווינקען —
אויך ער, דער פאַרלירענער, האט נאך געהאַפט,
באַזיגט ער דעם לייב — וועט מען פרייהייט אים געבן,
און אויפריכטן וועט ער פונסניי זייער לעבן!

„אַ, גאַט, גאַט פון שמשון!“ — געטאָן זיך אַ הייב,
אַ צי זיך געגעבן אַ טריט אויף צוריק,
דערנאָך זיך געוואָרפן מיט אימפעט צום לייב,
ווי אַננעמען אים און צערייסן אויף שטיק.
פאַרלירענער העלד! צי דו ווייסט ניט ביזו היינט נאָך,
וואו האט זיך דיין גאַט, גאַט פון שמשון, באַהאַלטן?
דיין גאַט דער אַלמעכטיקער איז מיט די פיינט דאָך, —
פון דיר און דיין פאַלק האט ער אַפגעקערט ס'פנים,
און האט זיך געקערט צו די פלישתים, די שונאים;
און ווי ס'איז דיין פאַלק נישט דערבאַרעמט געוואָרן,
אַזוי ביסטו אויך נישט דערבאַרעמט. דיין גאַט, גאַט פון צאָרן,
זיין בונט מיט זיין אויסדערוויילט פאַלק האט צעריסן,
דיך איבערגעענטפערט אין בלוטיקער האַנט
פון פאַלק וועלכעס וויל אים ניט קענען און וויסן;
זיין היכל אַוועקגעשיקט האט ער מיט בראַנד
ווען אומגערן האט ווער אַ פאַקל פאַרוואָרפן;
דער אייגענער גאַט האט צעבראַכן דיין שווערד,
זאָלסט ווערן פון חיה פון ווילדער פאַרצערט!

און אַט האט דער לייב זיך אַ וואָרף געטאָן ווידער —
ער האט זיך געשטאַרקט נאָך, פאַרצווייפלט געווערט,
געראַנגלט זיך טויטלעך, וואָס ווייטער אַרץ מידער, —
נאָר באַד האט דער לייב אים געוואָרפן צו דר'ערד.
די פורכטבאַרע נעגל אין לייב אַנגעשטאַכן,
זיין בויך אויפגעריסן מיט רציחה און וואוט;

געלאָקערט זיין בלוט, זיינע ביינער געבראַכן,
זיין פּגור געשלעפט אַ פאַרשמירטן אין בלוט.

עס שטורעמט דאָס פעבל אין זיגעריש שאַלן —
נאָר וואָס פאַר אַ טויטקרעכץ דערגייט פון באַלקאַן?
אַ יידישע שקלאַפּין גייט אויס, איז געפאַלן —
פאַרוואָס און פאַרווען? — דאָס גייט קיינעם נישט אָן,
ס'האַט קיינער אויף איר נישט רחמנות געקראָגן —
זי האָט צווישן ציינער פון לייב אים געזען,
האַט ס'האַרץ זיך געבראַכן און אויפגעהערט שלאָגן —
איר טויט איז צוזאַמען מיט זיינעם געשען.

מקויים איז, שמעון, דיין האַפּנונג פון יאָרן:
דיין מאַרטאַ באַפרייט איז פון קנעכטשאַפט געוואָרן!

על קעם חתונה

(אידיליע)

„יום ג'". „צום באַדעקנס". „חופה-יוועטשערע".

דינסטיק גאַנץ פרי האָט געשטעלט זיך מיט מוזיק און געזאַנגען. איז אַוועק די קאַפעליע קלעזמאַרים, אַוועק מיט'ן בדחן אינאיינעם, דעם חתן מקבל-פנים זיין, דעם פיינעם „דאַברידזשען" אים שפילן. עס האָט זיך פאַרזאַמלט אַ כאַפטע פון שקצימ'לעך קליינע צום רוף פון טראַמפייט און פון פויק — דער קאַפעליע באַלאַגערט. און ווי נאָר עס האָבן די קלעזמער און בדחן פאַרענדיקט — גענומען צו קאַפעלע באַאָנפן, מיט קיכלעך מיט זיסע פאַרביסן, איז האָבן זיי באַלד זיך פאַרנומען, אַוועק צו דער כלה. פאַראויס איז געלאָפן דאָס חיל פון שקצים מיט ווילדן געפייף און געפילדער, געזונגען, געשפרונגען, פאַרטשעפעט די הינט פון דער שכונה, און באַלד, מיט איין שפרונג, פאַר מרדכיס הויז אָנגעקומען — זיך אויסגעשטעלט אַלע אין איין שורה, דער כלה געשפילט אַ „דאַברידזשען".

און עלקע, פאַרשעמט און פאַררויטלט, דערלאַנגט זיי דעם כבוד, דעם לעקאך-און-בראַנפן, און חברה צעגייט אַזש פאַר תענוג.

אַזוי ווי די פייגלען וואָס שטעלן זיך אָפּ ביי אונדז איבערן ווינטער, וואָס קלייבן צענויף זיך אין האַרבסט, ווען אין וואַלד שטייט אַ הונגער, ביים שייער ביים פולן, וואו ס'האָט זיי דער יעגער פאַרמאַניעט מיט קערנער :

די קומען און קוקן, און די שפרייטן אויס אַ פאַר פליגל, אַנטלויפן און קומען צוריק באַלד, פאַרגנב'ענען זיך כאַפן אַ קערל. איינציקווייז קומען זיי : בלויפויגל, טזשיזשיק און רויטברוסט, גלאַנצן מיט פאַרביקע פערדעלעך גרינע און רויטע און בלויע, שוואַרצעאַמעט און געל פון ציטרינען — אַזוי זענען מיידלעך צונויף זיך געלאָפן ביי עלקע'ן, דער כלה, אין חדר, שעמערירן אין אַלע קאַלירן, באַהאַנגען מיט גאַלד און קאַרעלן, און ס'טראַגן זיך ריחות-פאַרפומען פון זיי פונדערווייטנס.

די פליען אריין אין געלויף, און די טוען האַסטיק פאַרפליען,
זיי טשוויטשערן פריילעך און סטראַיען זיך אויס קעגן שפיגל,
בלעטן אויף זיך אויס די זאַכן, און העלפן זיך איינע דער צווייטער.

און ס'האַט שוין די זון זיך געהאַלטן אין זעצן אין מערב,
ווען ס'האַבן די מיידלעך אַ שטראַם געטאַן, פונקט ווי די פלאַטערלעך
אין אָנהויב פון פריילינג, צי גאַר, ווי אַ בלומענבוקעט וואָס,
צעפאַלט זיך ;

און עלקע, אין שלייער און חופה־קלייד, איז צווישן די חבר'טעס,
אַ בלאַסע, אַ שלאַנקע, אַריין אין באַלויכטענער שאַפע,
וואו ס'האַבן געוואַרט שוין אויף איר די קאַפעליע און בדחן.
הויבט אָן דער בדחן מיט ניגון: „לכבוד דער בתולה, דער כלה,
די שענסטע פון מיידלעך אַלע — טוט ווי די זון אין תמוז שטראַלן —
ווי ירושלים איידער זי איז געפאַלן — דאָס נחת פון טאַטע־מאַמע —
און פון אַלע גוטע פריינט צוזאַמען — שיין און איידל ווי פאַר'ן מלך —
קלעזמער, לעבעדיק, פריילעך ! — שלאַגט אין פויק און אין טאַצן —
אזש די סטרונעס זאָלן פלאַצן !”

און באַס און פידל האָבן צוגעברומט,

טראַמפייט האַט צוגעאיילט, און צווייטע פידל טוט באַגלייטן —
אַ זעץ געטאַן אַ דונערדיקן טוש — פאַרטויבט צו ווערן.
ס'טוען זיך אַ לאַז די חבר'טעס, באַפאַלן זי מיט קושן,
ס'ווערט אַ געפילדער און רעש, ביז דער בדחן נעמט איין זיי.
איצט הויבן אָן זיך די טענץ — טאַנצן די מיידלעך צעפלאַמטע
אַ פאַלקע, קאַדרייל און לאַנסיע מיט דער כלה אינמיטן.
אַ בלאַסע פון תענית — דאָך שטייט זי נישט אָפּ פון די מיידלעך,
ווייל עלקע די קלוגע ווייסט אַלע מנהגים, און וועט ניט פאַרשעמען
די פריינדינס, וואָס קומען זיך פרייען מיט איר אין איר שמחה.
אַזוי האָבן זיי זיך פאַרוויילט מיט די טענץ, און די שאַפע ווערט פולער:
עס קומען צונויף זיך די געסט די פאַרפוצטע אין יום־טוב.
עס שטייט אַ געדראַנג און געקלאַנג און אַ פריידיקער טומל,
גרויס איז דער עולם — גאַנץ פאַדעווקע איז צו דער שמחה געקומען.

יונג און אלט זענען געקומען, אלע גוטע פריינט און קרובים,
און מיטגעבראכט האָבן די מאַמעס די קינדערלעך אלע.
(מיט מאַנדל־אויף אויסגעשמירט קעפלעך, מיט פינגער אין נעזלעך)
געווען דערפאַר זענען דריי טעמים: ערשטנס, אויף וועמען
פאַרלאָזט מען

אָהיים אַט דאָס קליינוואַרג, די כשר'ע שעפעלעך? צווייטנס,
וואָס גייט וועמען אָן, אַז דאָס קליינוואַרג וועט האָבן הנאה?
און דריטנס, אויב יאָ שוין אַ שמחה, טאָ זאָלן זיי טאַקע געניסן.
איז געשטאַנען אַ פריידיקער טומל און פריילעכע ענגשאַפט,
אַ הרהאָ פון פראַגן און ענטפערס, און איבער דעם אַרץ די קאַפעליע.
פאַליק דער שמש האָט שבת פון באַלעמער אויסגערופן:
„מ'בעט ס'זאָל דער עולם נישט לאָזן זיך בעטן צו דער חתונה!
זענען געקומען די דינסטן מיט זייערע פריינט און געליבטע,
באַלאַגערט די שוועלן פון שאַפע, דערשטיקט אַזש צו ווערן.
דערווייַל איז דער חתן ביי זיך נאָך אין חדר: עס קלייבן די געסט זיך,
איינציקווייז קומען זיי, אַנדערע קומען אין פאַרלעך, ביז אַוונט
פאַלט צו, און די געסט הויבן אָן צו פאַרנעמען די פלעצער.
זיצט אויבנאָן שוין דער חתן ביים ריזיקן טיש דעם געגרייטן,
ליגט דאָס געפלאַכטענע שטריצל פאַר אים אַ פאַרברוינטע
מיט רויטלעכן זאַפראָן, מיט ראַזשינקעס זיס דורכגעקנאַטן,
פאַרדעקט מיט אַ זילבערן טישטעכל. האָבן דעם חתנים
צוויי אונטערפירער זיך צוגעזעצט פון ביידע זייטן.
פאַרביסן מיט לעקעך און איינגעמאַכטס, טייגלעך און טאַרטן,
דער עולם האָט אויסגעזעצט זיך און גענומען צו גלעזל,
צעלייגט מיט אַ האַנט מיט אַ ברייטער אויף זילבערנע טאַצן.
דער חתן אַזיין בלוז האָט גאַרנישט גענומען — ער פאַסט זינט
פרימאַרגן.

און אַז ס'האַט דער עולם זיך אָפגעשטעלט, אויפגעהערט נאָשן,
האַט מען געשיקט אַנוואַגן: געענדיקט דער קבלת־פנים!
דער ברחן דערהערט — נעמט ער איינשטילן תיכף דעם עולם,
וואַרפט זיך אָהער און אָהין, דונערט אַראָפ אויף די ווייבער:
„ווייבער, זייט שטייל! צינדט אָן ליכט! מאַכט עס לעבעדיק, פלינקער!
ווייבער, צו כלה־באָדעקנס!“ און ס'וואַרפן זיך ראַפּטאַם די ווייבער,
איינע דער צווייטער אין וועג, פרעגן און ענטפערן אלע צוזאַמען.

מיט רעש און געפילדער: „א פלאץ מאַכט, מאַכט פלאַץ פאַר דער כלה!“

און גאַלדע די קעכין לייגט אויס זיך אַ וועג דורכ'ן עולם מיט לעבנסגעפאַר, ווי אַ זעלנער, וואָס רייסט זיך אַדורך דורכ'ן שונא. אין ברעטערנער שאַפּע, אין געלס און אין גרינס אויסגעטראַיעט, שפּאַנט זי פּאַמעלעך מיט גאווה: זייט וויסן, דעם חתנ'ס צד גייט דאָ! (ניט מער און ניט ווייניקער) טראַגט זי אַ ריזיקע באַקדייזשע, שטעלט זי די דייזשע אַנידער אין מיטן פון שאַפּע, קערט איבער מיט דעק אין דער הויך, לייגט אַנידער אַ קישן, ציט איבער מיט פּערסישן טעפּיד געב'לומטן; און צוויי אונטערפירערקעס האָבן מיט טריט מיט געמאַסטענע צוגעפירט עלקען — געזעצט זיך און צוגעדעקט זיך מיט דער ווייסער פּאַטשייער. עס רינגלען אַרום זי די ווייבער מיט ליכט מיט געצונדענע — איינציקווייז קומען זיי צו מיט געוויין און מיט טרערן, פלעכטן די צעפלעך פון קאַפּ פון דעם שיינעם פּאַנאַנדער. (דאָס האָר איז פון פריער געוועזן פאַרפלאַכטן אין צעפלעך). גרויס איז געווען דאָס געוויין: געוויינט האָבן אַלטע און יונגע און מיטגעוויינט האָט אויך די כלה, די טרערן געשלאַנגען. קינדערלעך הערן דאָס וויינען, זעען די מאַמע פאַרגייט זיך, האָבן זיי אויך זיך פאַרגאַנגען, ווי ס'פירט זיך ביי קליינוואַרג. דער בדחן האָט אויפגעשטעלט זיך אויף אַ באַנק, אַנגעהויבן מיט ניגון און וויינענדיק קול, און דער באַס און דאָס פידל באַגלייטן און האַלטן אים אונטער מיט כליפּ און מיט ציטער. דער עולם באַגיסט זיך מיט טרערן, באַוויינט אונדזער כלה דער צנועה. ער הויבט אָן מיט מוסר, איז מזהיר דער כלה אויף ווייבערשע מצוות, באַוועגט זי צו תשובה — און ענדיקט מיט גוטס און נחמה: „וואָס, מ'שטיינס געזאַגט, איז אַ מענטש—אָז זיין סוף איז ווערים—“ דערריבער, כלה־לעבן, זאָלסטו גיסן מיט באַכן טרערן. „זאָלסטו בעטן דעם רבונר־של־עולם וואָס זיצט אויבן —“ ער זאָל דיין האַרץ אַנפילן מיט גלויבן, — וואַרים, ער איז מלך, „איבער דער גאַנצער וועלט—“ און פירט דאָס לעבן ווי אים געפעלט — „ער זאָל דיר, כלה־לעבן, געבן אַ גוט־האַרץ—“ און זאָלסט נישט וויסן „פון ווייטיק און פון שמאַרץ—“ אין זכות פון צדקה וואָס דו וועסט געבן — „וועסטו זיך עלטערן אין עושר און אין כבוד דיין גאַנץ לעבן“...

דער ברוח ענדיקט—האַט דאָס פֿידל מונטער זיך צעלאָזן,
דער באַס האַרט אונטער, און די פֿרייד האַט זיך פֿאַרטאַפֿלט.
אַזוי האַט מען באַוויינט די כּלֵה עלקע, מרדכי'ס טאַכטער.

דערנאָך איז דער ברוח אָועק מיט דער פֿינער קאַפּעלע,
געגאַנגען צום חתן, געטראָגן דער כּלֵה'ס מתנות: דעם קיטל
דעם ווייסן און ברייטן, דעם גאַרטל פֿון לייבונט און טלית,
די אַטלעסענע יאַרמולקע מיט זילבער באַנייט און באַהאַפּטן —
און אויסגעלייגט אַלץ טאַרן חתן. מיט ערנסטע ווערטער
אים מזהיר געווען, ער זאָל גוט זיין צו גאָט און צו לייטן.
שטייט ער און דרשנ'ט און גראַמט און באַוועגט אים טאַן תשובה
מיט וויינענדיק קול, און דער באַס און דאָס פֿידל באַגלייטן,
האַלטן אים אונטער מיט שטייגער און האַרציקן כּליפֿן.
ס'האַרץ ביי דעם עולם צעגייט. מען דערמאַנט זיך אָן אייגענער יוגנט,
אַ טרויער באַפֿאַלט יעדן איינעם, עס ווייזן זיך טרערן —
ביז ס'ענדיקט דער ברוח מיט מוסר און הויבט אָן מיט פֿריילעכס,
כאַפֿן זיך אויף די קלעזמאַרים און דונערן ווידער מיט גבורה —
אַזוי האַט דער ברוח פֿאַרן מענערשן עולם גע'בדחנ'ט.

געענדיקט זיין דרשה — דאָן טוען זיך אַלע אַ הויב פֿון די פֿלעצער —
אָן עולם אַ גרויסער, געפֿאַקטער, און לאַזט זיך צו „כּלֵה-באַדעקנס".
גייט זיך געלאָסן דער חתן, די אונטערפֿירער ביי די זייטן,
און הינטער זיי גייען די מאַנסלייט. שפּאַנט ער אינמיטן,
און ס'האַרץ קלאַפט מיט כח אין ברוסט און פֿאַרגייט זיך, פֿאַרגייט זיך.
אַט דוכט זיך אים אויס, ס'האַט אינגאַנצן גאַר אויפֿגעהערט שלאָגן:
ווער איז זי? די קליינע, די שיינע, וואָס האַט אים פֿאַר'כישופֿ'ט?
ווער קען די צוקונפֿט דערגיין און פֿאַראויסזען דאָס לעבן?
אויב ווי זיין טאַטעס און מאַמעס — איז דאָ וואָס צו זיין אים מקנא!
געוויס, ווי ביי טאַטע און מאַמע, ווי טייער און ליב איז דאָס מיידל!
קלאַפט דאָס האַרץ האַסטיק און פֿלינק, אַטאַ הערט עס אויף קלאַפֿן
אינגאַנצן.
אַזוי האַט דער חתן געטראַכט אויפֿן וועג צונוי'ם „כּלֵה-באַדעקנס".

און די ברעטערנע שאַפּע איז באַלויכטן אַזוי ווי אַ פֿאַלאַץ,
איר לייבונט-דאָך ווייסלט זיך רונדיק אַריבער די ברעטער,

באהאנגען מיט טעפיך און פארהאנג פון אלע קאלירן, אין שיין פון אומצאליקע לייכט און פון בליצלאמפן טוצן, מיט גלעזלעך־קרישטאלן, וואָס שימערן, רירן זיך, קלינגען. זיצט זיך די כלה אינמיטן דער שאַפע פאַרפוצט אויף דער דייזשע, ווי אַ מלכה צווישן איר סוויטע, קומט צו דער חתן דער בלייכער, האַלט ער דאָס דעקטוך אין האַנט, בלויז די לייפן באַוועגן זיך: „שוועסטער, זאָלסט ווערן ביי אונדז אין די צענדליקער טויזנט.“ און צוגעדעקט האָט ער די כלה. דאָס דאָזיקע דעקטוך געווען איז אַ ראָזער פרוכת, אַזוי ווי די מאַלינע־יאַגעדע, פון טייערן זיידנס, מיט גאַלדענע פרענדז אויף די ברעגן. און אויסגעזען האָט זי, די כלה, אַזוי ווי אַ מזרח־פרינצעסין אין רעדל פון אירע באַגלייטערניס... איז דאָס געשען טאַקע, אָדער, ס'האָט בלויז זיך געדאַכט דעם פאַר'חלומ'ן חתן? געדוכט האָט זיך אים, אַז די צוויי שוואַרצע גלאַנציקע וויהעס האָבן אַ צאַפּל געטאַן מיט אַ ברען און זיין האַרץ איז פאַרגאַנגען. די חבר'טעס־מיידלעך, וואָס האָבן אַ רינג אַרום כלה געשלאָסן, האָבן דעם חתן באַשאַטן מיט גערשטן, מיט ווייץ און מיט קאַרן, אַ גאַלדענער רעגן — אַ רעגן מיט זונשיין אינאיינעם! רופט אויס דער ברחן: „אַלטינקע ווייבער, בענטשט דעם חתן!“ האָבן די זקנות געענטפערט: „גאָט ברוך הוא זאָל אים בענטשן, ער זאָל נישט דאַרפן אַנקומען צו דער גאַב פון מענטשן!“ זי כלה הייבט אויף זיך פון דייזשע, בלייבט שטיין אינ'ם רעדל — ווערט אַ געלאַף, אַ גערודער: מאַכט פּלאַץ, מאַכט פּלאַץ פאַר דער כלה! רימפּלט דאָס פידל, און באַס און טראַמפּייט האַלטן אונטער, און יאָסי דער ברחן רופט אויס מיט'ן ניגון דעם ערשטן טאַנץ. רופט אויף די קרובות דער כלה'ס און נאַנטסטע, און ענדיקט מיט סאַמע דער לעצטער, וואָס איז צו דער שמחה געקומען. און עלקע די קלוגע, ווייסט אלע מנהגים און האָט נישט פאַרגעסן קיין איינער, און קיינער פאַרשעמט. און יאָסי זינגט אויס מיטן ניגון: „מ'בעט און מ'בעט דער גאַטספאַרכטיקער, וואוילקענעוודיקער צנועה, צוועטל, דער טייערער באַבען (זאָל לעבן ביז הונדערט און צוואַנציק) „גיין דעם ערשטן טאַנץ מיט דער כלה — אַט גייט זי! אַט גייט זי!“ „מאַכט פּלאַץ, מאַכט אַ וואַרע פאַר איר, פאַר דער באַבעניו, ליבער!“ האָבן די קלעזמער אַ דונער געטאַן דעם פיינעם פּאַלאַנעו, און צוועטל, די טייערע באַבעניו, קומט איצט אַרויס פונ'ם עולם.

געבוירן, דאָס פנים צעקנייטשט, מיט די צערטלאַכע אויגן,
נאָר טונקל פון עלטער, אין פרייד פון איר אייניקלס שמחה.
נאָר שוואַרץ זענען וויהעס און שאַטענען איבער די באַקן,
די ברעמען — צוויי בויגנס פון סאַמעט, ווי אין די אַמאָליקע יאָרן,
אַ רעשטל, אַ סימן פון יונגער געוועזענער שיינקייט.
געקליידט אין אַ שוואַרץ זיידן קלייד פון דעם אַלטן פאַסאָן און געניי,
דאָס אויסגעהאַפט „ברוסטיכל“ פאַלט איר אַריבער'ן האַרצן,
געהאַפטן מיט גילדענע פעדים, און שימערט, פאַרכאַפט אַזש
די אויגן מיט איידל־געפורעמטע בלומען און קווייטן.
זיבן שניר פערל פאַרשלינגען דעם מאַגערן האַלדז און דינעם,
ווי ליכטיקע צוויילינג־טרערן פון קינדערשע אויגן,
„האַלענדישע פערל“ און טאַקע די בעסטע און שענסטע.
(ס'איז באַלד צו דערקענען, אַז ס'זענען ניט „ידישע פערל“),
נאָך טראַגט זי אַ קייט פון „עלעקטראָן“ אַ לאַנגע, אַ שווערע,
און אַ שפּילקע אַ גאַלדנס אַריינגעשטעקט אונטער די פערל.
די אַריינגען — „טאַפּלט“, מיט צוויי בריי־אַנטענע שטיינער,
איין שטיין ביים לעמפל פון אויער, דער צווייטער — אַרונטער,
פלאַקערן, גליען ווי פלעמלעך — פאַרכאַפן די אויגן.
נאָר ווי אַ קרוין פון אַ מלכה אָן אַלטער פון מזרח
באַקרוינט איר דעם קאַפּ דאָס שימערדיקע שטערנטיכל:
אַ פלעכטל פון סאַמעט פון שוואַרצן, וואו ס'נעסטלט זיך סאַמע
אינמיטן

און ווייסט זיך אַ זילבערן בלעכל — פאַרזייט מיט בריי־אַנטן,
און דימענטלעך זענען אַריינגעפאַסט אויך ביי די זייטן
פון דאָזיקן בלעכל אין לענג און אין ברייט, און ווערן אַלץ
קלענער און קלענער וואָס ווייטער זיי רוקן זיך אָפּ פונ'ם צענטער.
פלאַקערן, גליען ווי פלעמלעך — פאַרכאַפן די אויגן.
אַזוי האָט זי אויסגעזען צוועטל די באַבע, ווען עלקע דאָס אייניקל
איז איר אַנטקעגן געקומען אין טאַג פון איר חופּה.
עס האָבן די קלעזמער געענטפערט, דעם עולם — געפליעסקעט.
שוועבנדיק אויף די שפיץ פינגער זיך צו דער כלה דערנענטערט
מיט קליינע געמאַסטע טריט, אַנגענומען די כלה, געדרייט זיך
דריי מאָל אין אַן עגול — און ס'פליעסקעט דער עולם מחותנים.
קערט זיך די באַבעניו אום צו איר פלאַץ אויף די שפיץ פון פינגער.
און יאָסי דער בדחן זינגט ווייטער: „מ'בעט די גאַטספאַרכטיקע אשה,

באַרימט אויף דער וועלט מיט איר צדקה און צניעות און גוטסקייט..."
 קומט פון דעם עולם ארויס די לייבהאַרציקע מאַמע דעם חתנ'ס,
 שוועבנדיק קומט זי אַרויס און דערנענטערט זיך שטיל צו דער כלה.
 שפּאַנט מיט געמאַסטענע טריט, נעמט אָן די כלה און דרייט זיך
 דריי מאָל אין אַן עגול — און ס'פּליעסקעט פאַר שמחה דער עולם.
 נאַכדעם צוריק צו איר פּלאַץ מיט געמאַסטענע טריטעלעך.
 אַזוי זענען ווייבער צום טאַנץ צו דעם ערשטן געגאַנגען —
 שוועבנדיק קומען זיי צו צו דער כלה מיט קליינע
 געמאַסטענע טריט און זיי דרייען זיך אום מיט דער כלה
 דריי מאָל אין אַן עגול — און ס'פּליעסקעט פאַר שמחה דער עולם.
 גייען צוריק מיט אַ טענצל — און יאָסי דער בדחן
 שטרעקט אַזוי קונציק זיין האַנט אויס און קריגט אַ מתנה.

און אַ צערטלעכע פינצטערניש פילט אָן די שכונה מיט סודות,
 ווען ס'הויבט זיך דער חתן אָן קלייבן צו גיין צונ'ם שול'הויף.
 פאַראויס לויפט דער אַוואַנגאַרד — די שקצים פון שטעטל,
 מיט רעש און געפילדער, שפּרינגען אַנטקעגן די קלעזמער,
 און אַ הילכיקער מאַרש גיסט זיך איבער אין נאַכטיקן חלל.
 די אונטערפירער ביי די זייטן — שפּאַנט זיך דער חתן פאַמעלעך, —
 איינער פון חתנ'ס און איינער פון כלה'ס צד (ביידע),
 סיי מאַן און סיי פרוי — אַן ערשט פאַרל, וואָס האַבן שוין קינדער)
 דער חתן אין קיטל אין ווייסן, דער כלה'ס מתנה,
 און איבער'ן קיטל — דער פוטער, פאַרוואַרפן ביי אים אויף די פלייצעס,
 און הינטער אים גייען די מאַנסלייט אין פריידיקער שמחה.

און אויפ'ן שול'הויף דאַרט שטייט שוין די חופה אַ גרייטע:
 רייסן זיך יינגלעך אַרום פאַר דער זכיה צו האַלטן די פּלעקלעך,
 און ס'וואַרטן דער רב און דער חזן. קומט אָן דער חתן
 אונטער דער זיידענער חופה, און קלעזמער פאַרנעמען צוריק זיך
 צו פירן דער כלה אַהער, און די כרובים אין הימל
 נעמען אויך צינדן די קליינע און ליבע און קלאַרינקע ליכטלעך,
 צו כאַפן אַ קוק אויף דער כלה, וואָס גייט צו דער חופה.
 אויפגעשפילט האַבן די קלעזמער אַ מאַרש אַ פאַראַדנעם,
 די אונטערפירערקעס מיט ליכט אין די הענט, און זי — אין ראַטאַנדע.
 זי ווייסט נישט אַליין ווי זי גייט, נאָר עס טראַגן די פיסלעך,
 זי שפירט נישט אַפילו, ווי זיבן מאָל דרייט זי זיך אום אַרום חתן.

ציטערט דאָס קול אויף דאָס אַלטע פון רב ר' רפאל :
„ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם“...
זי הערט ניט, פאַרשטייט ניט די ווערטער פון שמש פון אַלטן :
זי שפירט ניט אפילו דעם גאַלדענעם רינג אויף איר פינגער,
„נאָ דיר, מיין טאָכטער, דיין כתובה. היט זי ביז הונדערט און צוואנציק,
„גיב אַכטונג, זאָסט זי נישט פאַרלירן ; ווייל טאָרסט נישט
„זיין מיט דיין מאַן אָן אַ כתובה“. און ס'קלינגען די ברכות
און פאַנגען איר לייב און נשמה מיט וואונק און מיט צוואַג.

און ווען ס'האַט דער חתן מיט'ן קנאַפּל דאָס גלעזעל צעבראַכן —
האַט אויפגעהויבן זיך אַ רעש און געטומל : מזל־טוב ! מזל־טוב !
— אין אַ מזל־דיקער שעה ! די קלעזמער האָבן אויפגעדינגערט,
עס האָבן זיך קושן און קולות פון שמחה געטראָגן,
ווען חתן־כלה זענען געאַרעמט אַרויס פון אונטער דער חופּה.
די צוויי מהותנת'טעס האַרדזון זיך, קושן זיך פריידיק,
טאַנצן אַנטקעגן דאָס פאַרל און פליעסקען און זינגען.
און עלקע, וואָס ווייסט יעדן מנהג, זוכט אויף מיט די אויגן
די טרעגער, וואָס קומען מיט עמערס מיט פולע אַנטקעגן.
צוויי זענען אַנטקעגן געקומען : האַפקע, די שטוביקע דינסט,
און פאַסקע דער, וואָסערטרעגער — מיט עמערס פול ביז די ברעגן.
גייען, און ס'גיסט זיך אַריבער דאָס וואָסער : מיט גליק און מיט מזל !
וואַרפן דער חתן און כלה מיט זילבערנע רובלס אין וואָסער.
אַזוי איז דער עולם צוריק פון דער חופּה געאַנגען,
צו מרדכי'ס ווייס און ברייט הויז צוגעקומען. איז חיענע,
די מאַמע דער כלה'ס אין טיר דער צעשפאַנטער געשטאַנען —
אין איין האַנט דאָס ריזיקע שטריצל אויף זאַפראַן געבאַקן,
מיט צוויי אַנגעצונדענע ליכט, און אַ בעכער אַ פולן אין צווייטער.
אַריינגעבראַכט זיי אין חדר, די „גילדענע זופ“ זיי געגעבן,
דערכאַפן די הערצער פון תענית. אין שאַפּע דער גרויסער
האַט ווידער געשפילט די קאַפעליע און ווידער געטאַנצט האָבן מיידלעך.
און איידער דאָס פאַרל האָט צייט געהאַט קומען צו זיך פונ'ם תענית,
האַט ווידער דער עולם גענומען זיך קלייבן פון ס'ניי ביי די טישן.
זיצן די מאַנסלייט באַזונדער און זיצן די ווייבער באַזונדער.
דער חתן פאַרנעמט שוין זיין פלאַץ אויבנאָן ביי די מענער,
און עלקע די כלה ביים ווייבערשן טיש אויבנאָן.

די טישן געגרייט מיט כלי-טוב: הערינג, גאנצע און געהאקטע, מיט בוימל און עסיק, מיט גרינע און שווארצע מאסלינעס; הערינג פון קערטש, אסטראכאן, און די פישן בארימטע פון בערדיאנסקער אזיערע, גערויכערטע פישן — די גאלדענע סולטאנעס און לאקסן די פעטע, געשמאקע, היינט בראנפן און וויין, אלטע מעד און דאס ביר מיט די שוימען מיט ברייטער נגיד'ישער האנט, און קוכנס און קיכלעך.

עס לאזט זיך דער עולם איצט וואוילגיין, שרייען זיך איבער: „לחיים!“ און שטעלט זיך נישט אפ אויף א רגע, נישט אויפגעהערט אכל'ען — נישט איבערגעלאזן קיין בראק, מען זאל זאגן, אין טעלערס. צווישן געריכטן — געזונגען חזנישע שטיקלעך, פארשייטע ציגיינערשע לידלעך, און חסידים-נגונים, וואס נאגן און צופן ביים הארצן, און לידלעך פון טעאטער. ביז מ'האט די פולמיסקע פיש די הייסע אריינגעבראכט מיט טייערע ריחות, וואס רופן די סליונע ארויס ביי א מענטשן: די קארפן די פיינע, מיט וועלכע עס שמ'ט דער טייך דניעפר, געפילט און געבאקן אויפ'ן פייער, די אמת'ע העכטן, נאך וועלכע עס גייט אויס דאס חיות, געווירצט און געפעפערט. נאך ס'האבן נישט אויסגעפעלט פיש פון די קלענערע מינים: דער סאנדאק דער זיסער און פיינער און זילבערנער אקון, די שלייען די גלאטע און בייביקע ברייטע קאראסן. דער עולם האט ווידער זיך צוגעכאפט, האלט אין איין לויבן די קעכינס. אויסגעלאזט ס'הארץ צו די פיש און דערכאפט אזש דעם אטעם — איז יאסו דער בדהן ארויף אויף א שטול אויף א הויכן און האט משמח געוועזן דעם עולם מיט זאכן און מופתים, באוויזן געוואלטיקע וואונדער: גענומען א רינג און דערלאנגט אים צו יוקל משרת — דער רינג איז פארלוירן געגאנגען — צום סוף אים געפונען ביי פאליק דעם שמש אין בארד. גענומען דאס זייגער ביי מרדכי דעם לאנגן, א גאלדן זייגער, צעשטויסן אים אויף פיצלעך מיט מערזל און שטייסל — און נאכדעם געפונען דאס זייגער א גאנצע, מיט'ן קייטל און שייטל ביי ריינאוין אונטער דער פאכווע — און מ'גאפט פאר חידושים. גענומען דער כלה'ס א טיכל, פארברענט עס אויף אש מיט א ליכטל, צעבלאזן די אש — און געפונען דאס טיכל אין קאהארליצקי'ס קעשענע. דער עולם גאפט פאר חידושים, פליעסקעט מיט די הענט מלא-שמחה.

און ס'לעצטע — דאָס שענסטע: משה לייטניסקין געהייסן ניסן, און קליינע מטבעהלעך הויבן אָן פאָרן פון משה'ס צעפארענע נאָלעכער, מיט ווייסע האָר באַוואַקסן. דערנאָך, האָט ער צוגערופן יוקל'ען דעם נאָרשן בחור. „וויסטו, מיין זון, וועל איך דיך לערנען אַ שיינע און ריינע מלאכה, „די אומנות פון אַ פאַטאָגראַפֿשיק, דו טו נאָר וואָס איך טו, „אַט ריר איך זיך אָן אַן דער דעק פונ'ם טעלער, און נאָכדעם „באַריך איך מיין פנים און דו זאָלסט מיר נאָכטאָן“ אָנגערירט דעק פונעם טעלער מיט'ן צייג־פינגער פון האַנט פון דער רעכטער, לענגאויס מיט'ן צווייטן אַ פיר אויף דער נאָז אויף דער רויטער געגעבן. האָט יוקל'ען דער טשפּ זיך צוגערירט אויך צו דער דעק פונ'ם טעלער געגעבן אַ פיר אויף דער נאָז אויף דער קרומער — און אויפגעבליט האָט באַלד אַ שוואַרצער אַ דיקלאַכער פאַס אויף דער נאָז. דער בדהן רירט ווידער די דעק אָן, פירט אויפ'ן שטערן זיין פינגער — טוט יוקל'ען דאָס אייגענע — פירט אויף זיין שטערן זיין פינגער, בליט אויף אַ פאַס דאָרט אַ שוואַרצער, און ס'קייכט פאַר געלעכטער דער עולם.

יאָסי דער בדהן איז ווייס און יוקל'ען ווערט שוואַרצער און שוואַרצער. (יאָסי האָט אָפּגענאַרט יוקל'ען, אָנגעברענגט דעם דעק פונ'ם טעלער מיט לייכט'ר מיט וועקסנס, זיך ניט צו פאַרשמירן געהיט זיך). און וואָס מער זיין פנים ווערט שוואַרצער, אַלץ שטאַרקער דאָס לאַכן.

האַלט יוקל'ען אין גלאַצן די אויגן: לַמַּאי דאָס געלעכטער ? ביז מ'האַט אין דער שאַפּע די פאַריקע זופּ אָנגעטראָגן, ערשט דאָן האָט מען אויפּגעהערט לאַכן, פאַרנומען מיט זופּן, פאַסמאַקעוועט זיך מיט דער זופּ און די מאַנדעלעך ברוינע, און ס'האַבן די קלעזמער געשפּילט ביז'ן זופּ ביז'ן לעצטן. און ווידער איז יאָסע אַרויף אויפ'ן בענקל אינמיטן דער שאַפּע: „דרשה־געשאַנק פון חתנ'ס צד און דרשה־געשאַנק פון כלה'ס צד!“ איז אַרויס רפאַל כאַטינסקי מיט אַ זילבערנעם טאַץ און נאָך עפעס אַ כלי, אַוועקגעשטעלט זי אויפ'ן טיש דאָרט, און אומגעקערט זיך צו זיין פלאַץ. האָט יאָסע דער בדהן אויפּגעהויבן דעם טאַץ און די כלי, און אַרויסגעזונגען: „אַ מתנה פון חתנ'ס פעטער, פון באַרימטן גביר־אָדיר „רב רפאַל כאַטינסקי — אַ זילבערנער טאַץ און אַ בשמים־ביקס.

„אנטיק אין דער וועלט!“ — און קלעזמער דונערן אַ מאַרש אַרויס.
 איז אַרויס עזריאל לייטראָוויק מיט אַ פּאַר זילבערנע לייכטער,
 אַוועקגעשטעלט זיי אויפ'ן טיש, צו זיין פּלאַץ זיך פאַרנומען.
 האָט יאָסע זיי אויפגעהויבן, באַוויזן צום עולם, געזונגען:
 „אַ מתנה פון חתנים טייערן פריינד, דעם באַרימטן נגיד
 רב עזריאל לייטראָוויק — צוויי זילבערנע לייכטער,
 „אנטיק אין דער וועלט!“ — און קלעזמער דונערן אַ מאַרש אַרויס.
 איינציקווייז קומט מען פון עולם אַרויס מיט'ן דרשה-געשאַנק,
 קרובים פון חתן און כלה און פריינד אַלע גוטע און ליבע,
 ווער מער און ווער ווייניקער, נאָר איטלאַכס מיין איז צום גוטן:
 גאָלד, זילבער, פּאַפּיר-געלט, באַלעבאַטישקייט און צירונג.

דערנאָך, ווען די סדרה פון דרשה-געשאַנק איז געווען שוין פאַרענדיקט,
 האָבן די סאַרווערס אַריינגעבראַכט די געבראַטענע פליישן,
 מיט די ריחות די שאַרפע, יעטוויידן איינעם זיין חלק,
 צונגן און רינדפלייש און עופות, געדעמפט און געבראַטן.
 אַזוי איז געווען דער סדר פון עלקעס חתונה-מאָלאַצייט.

און אַז די קלעזמער זענען פאַרטיק געוואָרן מיט דער סעודה —
 איז די כלה אַרויס אינמיטן דער שאַפע, אַ גרייטע
 צום „כשר-טאַנץ“, פּלאַטערט אין האַנט איר דאָס טיכל דאָס ווייסע.
 פאַרשעמט און פאַרפּלאַמט, ניט וויסנדיק וואו צו באַהאַלטן דאָס פנים,
 וואָרפן די וויהעס די שוואַרצע אַ שאַטן אַריבער די באַקן.
 האָבן די קלעזמער אַ געזעצטן פּאַלאַנעז אַנגעהויבן —
 האָט זיך אויפגעהויבן דער רב, ר' רפאל, מיט מתינות/דיקע טריט,
 צוגעגאַנגען צו דער כלה, אַנגענומען פאַר'ן ברעג טיכל:
 האָבן זיי לאַנגזאַם געטראָטן, געמאַכט דריי הקפות
 אין ברעטערנער שאַפע דער גרויסער, צום פליעסקען פון עולם.
 האָט זיך אויפגעשטעלט דער חזן רב אלי אין אַטלעס-קאַפּאַטע,
 צוגעגאַנגען צו דער כלה, אַנגענומען פאַר דער טיכל:
 האָבן זיי לאַנגזאַם געטראָטן, געמאַכט דריי הקפות
 אין ברעטערנער שאַפע דער גרויסער, צום פליעסקען פון עולם.
 דערנאָך איז דער דריטער אַרויס דעם חתנים טאַטע, רב איטשע,
 צוגעגאַנגען צו דער כלה, אַנגענומען פאַר'ן ברעג טיכל:
 האָבן זיי לאַנגזאַם געטראָטן, געמאַכט דריי הקפות

אין ברעטערנער שאַפע זער גרויסער, צום פליעסקען פון עולם.
איינציקווייז קומען אַרויט די געהויבענע מחותנים די פיינע —
פאַמעלעך, געלאָסן, צום פליעסקען און זינגען פון עולם,
און פראַווען דעם „כשר-טאַנץ“ ערנסט אין ברעטערנער שאַפע.
דערנאָך האָבן ווייבער פאַרנומען דעם פלאַץ פון די מאַנסלייט:
אויפגעשפילט האָבן די קלעזמער אַ פריילעכס, מיט פייער,
פאַרקייטלט זיך איינס אין דער צווייטער, טאַנצן זיי, זינגען.
הויבן אָן שטייל און געלאָסן און ווערן פאַרטראָגן אין שטורעם
ציען אַריין די פאַרמידיקטע ווייבער, און טאַנצן מיט כח.
די שמחה צעברויזט זיך אַליץ שטאַרקער — און אַט ווערט די כח
פאַרשוואַנדן...

קומען די מאַנסלייט צוריק און פאַרנעמען דאָס פלאַץ פון די ווייבער —
גייט עס אַ פריילעכס נאָך פריילעכס; דער נאַרישער צימבלער
כאַפט זיך אויף פלוצים, און קערט מיט'ן קעסלפויק וועלטן,
מאַכט טויב מיט די טאַנצן, און ס'טאַנצט דער צעהוליעטער עולם,
מיט טומל, געשריי און געזאַנג — שרייט אַריבער די קלעזמער.
דערווייַל ווערט פאַרשוואַנדן דער חתן — דער עולם קערט וועלטן...
די יעניקע זיצן און זינגען, די יעניקע פליעסקען און פאַטשן,
עס רינט אַזש דער שווייס, און מען זינגט מיט באַנומענע קולות.
רוען זיך אָפּ, און פאַרברענגען אין וועלטלעכן שמועס,
אַ ווייץ, און אַ תורה-וואָרט צווישן איין פריילעכס און צווייטן.

און אז די שמחה האָט דערגרייכט צום העכסטן גראַד, די משקה
האַט גענומען אויפשפילן און פראַווען אירע שטיק אויף מרדכי'ן —
האַט ער זיך אויפגעשטעלט, אַ ריף געטאָן זיין ווייב, זיין חיענע'ן:
„אהער קוב, מחותנת'טע, טאַנצן! זאָלן זיך די יונגע שעמען!
— כאַפט פאַר דער האַנט זי — קלעזמער, דאָס דאָזיקע פריילעכס
דינג איך לכבוד מיין פלונית!“ — שעמט זיך זי פרוי און ווערט אָפּ זיך:
„וואָס איז מיט דיר, אַלטער? האַסט גאָר שוין דעם שכל פאַרלוירן?
— ווילסט מיר נישט, יידענע? וועל איך אַליין טאַנצן גאָר ביחידות!
שפילט אַקאַרשט, קלעזמער, אַ קאַזאַק, מיט פייער, מיט כח!
מאַכט פלאַץ, מחותנים! — (דער עולם צעשפרייט זיך אין עגול).
פאַרקאַטשעט אַהינטער די פאַלעס פון זיידענעם בגד,
רופט אָפּ זיך דאָס פידל און ס'ענטפערט דער קעסלפויק
אַ שטאַרקע קאַזאַקע פול כח, באַוועגונג און פייער.

פאַרלייגט ער די הענט אויף די באַקעס, וואַרפט אויגן אַרום זיך,
שלאַגט מיט די פיס אויף דער דיל און ער לאַזט זיך אַוועק אין
א שוועבן —
אַט גייט ער און דרייט זיך אין עגול צווישן דעם עולם,
אַט בלייבט ער שטיין אויפ'ן אַרט און ער טופעט און טופעט,
אַט שפרייט ער אויס זיינע הענט אין גרויס ליבשאַפט און בענקשאַפט,
אַט שוועבט ער און פליט און ווערט ווילד, גייט אַרויס פון די כלים,
און ס'שטייט אין התפעלות דער עולם און פליעסקעט די הענט צו —
ביז ס'הויבן די הענער אָן קרייען: גוט־מאַרגן אייך, קוקרעקו !

א. לעיעלעס

ישראל עמיאָט

י. פאָפיערניקאָוו

מ. גיציס

יעקב גאָטליב

פאָביוס לינדס נעכט

(פאָעמע)

פרעמד געפעכט

פאָביוס לינדס נעכט זענען אַ שלאַכטפעלד פון שגעון,
פאַר בייזע ניינען, גרייזע יאָען,
פאַר סומנע דאָען, קרומע נישטאָען,
וואָס ער דערקענט קוים זיין שייכות מיט זיי.
צום ליבסטן וואָלט ער אַנטלאָפן,
געלאָזט די פעכטער פאַן מיט משונהדיקע טויטן,
אַרויסגעוואָרפן זיי ווי קרעציקע הויטן,
און אַליין — אַנגעהויבן גאָר פון סאַמע ניי.
אַז וואָס האָט ער צו טאָן מיט אַ פרעמד געפעכט ?
וואָס קער ער זיך אָן מיט יעגער און שלעגער ?
דאָס זענען שולדיק זיי — די מייסטערס פון שלעכטס,
די שאַלקהאַפטע שדים, וואָס קומען פון אַ פאַרשפינוועבטן בוידעם,
און מאַכן אַ תל פון זיין אמתן געמעל.

פאָביוס לינד שמיכלט.
אַ פאַרמאַטערטער לאָזט ער אַראָפּ די הענט.
ווערט פאַרברענט ! טוט, ברידערלעך, וואָס איר ווילט.
איר קומט סייווי אָן פאַרבעטונג,
און נישטאָ קיין רעטונג צו ראַטעווען מיך.

ע ר ע ו

די מראה פון פנים ביי יעדן פאַרענדערט,
געלענקען פון קני אי פאַרחלשט, אי שוואַך.
ס'וועט הוליען דער לעסטערער, שענדן דער שענדער,
צעפערטלעך די פעלקער, פאַרוויסטן די לענדער,
דאָס הויז וועט אונדז ברענען ביזן שפיץ פון דעם דאָך.

מיט ריזיקע שטיוול, מיט שדישן שאָטן —
 דאָס אומגליק קומט נענטער און רוקט זיך און רוקט.
 נישט אַנדערש אַ גזר פון סמאלס געבאָטן.
 איצט וואָלטן די מענטשן געוואָלט זיין ווי קראָטן —
 אַבי נישט פאַרנומען, אַבי נישט געקוקט.

נאָר זען מוז מען זען. דורך דער ראַדיאָ און בלעטער,
 דורך שפיניק־פאַרשפרייטן עלעקטרישן שטראָם,
 גרייצט הייזעריק דול דאָס געשפעט פון דעם שפעטער.
 עס זענען צעוויילדעטע מאַנסטערשע געטער
 אַרויס אויף דער פריי פון אַ בראַנדיקן תהום.

און אָפן אין טאַג־ליכט, און פרעך קעגן הימל
 פאַרגרייטן זיי ווייטיק און טרויער און שרעק.
 אַ, ס'איז נישט אַמאָל, ווען אומוויסיקער דרימל
 האָט אומגליק געזען ווי אַ סם־רויכיק בלימל,
 וואָס שפראַצט הינטער פלווילן און רייפט אין אַ העק.

איצט קיניגט דער רעש פון א רשעות־מעכאָניק,
 צו שפעט פאַר געוויסן, צו פרי גאַר פאַרשטאַנד.
 בלויז איינער אינמיטן פון קריכיקער פאַניק,
 וואַכט העל אויף פאַרבאַרגענעם, זיכערן גאַניק
 און וואַרט מיט סבלנות אין איטלעכן לאַנד.

ביים האַרפּאָן

דער האַדסאָן ברענט אין ווייסער שיין פון מערצאָווער זון.
 דער בליאַסק היילט איין אַ שוואַרצן בוים
 מיט נאַקעטע צווייגן.
 זעסט אַ מענטש אויף ווייסן אויטאָ־דאַ־פע.
 זעסט אַ ווייסן סנה.
 אַרום־אָרום נעילהדיקע אַרעאָלן
 איבער שוואַרצע נעצן פון ביימער־שפיצן.
 סימבאָלן ברידערן זיך מיט זאַכן,
 זאַכן פאַרמאַכן זיך אונטער סימבאָלן.
 דער האַדסאָן ברענט ווייס, פאַרגלייזט.

און ביי דעם האַדסאָן —
גליטשן זיך קינדער אויף רעדלעך,
רייטן אויף וועלאַסיפעדלעך.
אַ פאַראַליזירטע דאַמע מיט אויגן — גלאַז,
מיט גראַע האַר — געוועזן-בלאַנד,
זיצט אין אַ רוקישטול
און וואַקסט און וואַקסט אויף אַ האַריזאָנט,
וואָס האַרבט זיך, באַרגט זיך
און וואַרגט זיך מיט דער ליגנערישער רו פון מערץ.
מערצאַווע, ווייסע, פאַרגלייזטע רו.

אַ פערטישער טעפּיך

כ'גיי שטאַרבן, זאָגט דער אַלטער, קראַנקער שאַך,
און פאַר מיין טויט באַווייזט מיר נאָך אַמאָל
די בלויקייט פון דעם הימל — אונדזער דאָך,
די גרינקייט פון געדיכט-באַגראַזטן טאַל,
דאָס רויט פון הייסן, גליענדיקן שטאַל,
דאָס גאַלד פון זון — די פרייד פון יעדער זאָך.

דער יונגער פרינץ פאַרטראַכט זיך. ער באַקלערט
אַ פלאַן צו טאָן דעם גוטן שאַכס פאַרלאַנג.
ער זאָטלט אָן ס'געליבטע, פלינקע פערד,
און רייט אַוועק מיט האַסט, און זוימט זיך לאַנג.
נאָר ווען ער קומט צוריק, איז גרייט דער דאַנק
פון פאַטער, ווייל ער קריגט וואָס ער באַגערט.

דער זון ראַלט אויף אַ טעפּך פייך-געוועכט
פון ריינסטער וואַל און קונציקסטן אוואָר.
און בלוי און גרין, און רויט און גאַלד — עס לעבט
דער טעפּיך מיט די פאַרבן וואַרעם, קלאַר,
ווי ס'וואַלטן זיך צעזונגען אין אַ כאַר
דעם אַלטנס ליבעס — לאַנג פאַרוועלקט, געקעפט.

מיין זון, עס איז מיר איצטער גוט און וואויל,
און אויך צו שטאַרבן איז אַצינד מיר לייכט.
איך גיי אין גרוב נישט נאַקעט מער און הויף,

נאָר מיט די טרוימען מיינע נייבאַרייכט.
און דו? די שמחה פון דיין מינע ווייכט,
אַן אומעט שאַטנט אַלץ אַרום דיין מויל.

אַ פאָטער: ס'זעט נאָך גוט דיין אַלטער בליק,
כ'בין פריידיק, וואָס איך האָב דיין האַרץ דערפרייט,
נאָר איך אַליין — עס נעמט מיך נישט דיין גליק.
איך קען די הענט, וואָס האָבן פאַרב פאַרגרייט,
דעם טעפּיך אויסגעפלאַנט און אויסגענייט.
איך זע די שטער, די פעדים פון געשטריק.

מיין זון, די פרייד, דער רום, און אַלץ וואָס דאָ,
און אונדזער מינדסטער איטלעכער פאַרלאַנג —
דאָס אַלץ איז אַפשיין, אַ גענאַרטע שעה,
אַן אויסגעטראַכט און שאַטנדיק געשאַנק.
מיין זון, דיין לעבן וועט זיין שווערסטער גאַנג.
דו ווילסט צרפיל, דו ווילסט וואָס איז נישטאַ.

ז י נ ג מ י ר . . .

זינג מיר אַ ליד פון ליבע, אמנון.
פון אויגן, וואָס דאַרשטן בלויו נאָך מיר,
און ביי יעדן טרעפעניש שפּילן זיי דעם איינציקן זמר
מיין אויער צו דערקוויקן:
דו ביסט די באַגערטסטע פון אַלע פרויען,
בייטאַג, ביינאַכט און אַלע שעהען.

זינג מיר אַ ליד פון ליבע, אמנון.
פון הענט, וואָס קאַנען אַלץ באַשפּינען
מיט פּורפּול־בלויע טויליען פון מצרים,
מיט לעגענדעס פון בבל, מיט גאַלד פון אפיר,
אַז עס זאָר ווערן זיס מיט זיסע טרויערן,
און איך זאָר וויסן זיכער פאַרוואָס איך בין געבוירן.

זינג מיר אַ ליד פון ליבע, אמנון.
פון בלוט, וואָס זידט אויף מיט זיילן צעשמאַלצן זילבער.
הייסע, ווייסע הימלען אַרום און אַרום,
ווייסט נישט צי דו פליסט אַדער זינקסט,

נאָר ווערסט וויליק אויף שטיקער זון צעשאַטן.
און הערסט דעם רוף פון אייביקע געבאַטן.

פון וואָס איך זינג — זינג איך פון ליבע, תמר.
קוק אין מיינע אויגן: מיינע יאָרן
זענען נאָך אַלץ שפּרינגענדיקע ציגנבעק אויף היגלען.
מיינע טעג קאָנען נישט אַניאָגן די באַגערן,
און מיינע נעכט ווייסן נישט פון שלאָפן.
נישט בלויז פּונוועגן די דונערן אין דרום, צפון.

נאָר הער: איך האָב געקענט אַמאָל אַ מאָן,
זיין שיינקייט נאָר אַ שאַל צו פאַרשעמען,
און גבורה האָט באַגלייט זיין יעדן שפּאַן,
דער בליק פאַרהוילן אונטער שווערע ברעמען.

מיט פּרויען שענסטע, גלוסטיקסטע פון לאַנד,
האַט ער געשטילט זיין שטענדיק גרייטע זרע.
און אַלץ געזוכט נאָר די, וואָס אומבאַקאַנט —
דער בליק פאַרהוילן אונטער ברעמען שווערע.

ער איז געבליבן אומגעשטילטער פּלאַם
אינמיטן שטענדיק גליענדיקע קוילן;
גענומען ברומען ליד פון קלוגן צאַם —
דער בליק מיט שווערע ברעמען טיף פאַרהוילן.

אונדזער קיניג דוד

אונדזער קיניג דוד לעבט דאָך אימער־אייביק.
יעדן אָונט זאָגט ער אַ קאַפּיטל תהילים.
זיס זיין זאָגן — אַלע צרות איינצושטילן,
און צו מאַכן אַלע ספּקות זיכער, גלייביק.

אונדזער קיניג דוד טוט ביינאַכט נישט דרימלען,
רייסט אויך נישט די האָר זיך, אַדער ס'קלייד אין שטיקער.
נאָר אַ ניגון ציט ער — ווערט די ערד ווי שיכור,
און עס ווערט אַ רעש דאָרט אויבן אין די הימלען.

אונדזער קיניג דוד איז אַ ייד אַ פּראָסטער
דורך די טעג פון שרעק — די טעג פון שוואַרצער האַרונג.
זיין געטראַנק איז וואַסער, ברויט מיט זאַלץ זיין נאַרונג,
ליבט דאָס גאַיעס, און צו ווייב אַ צוגעלאַזטער.

אונדזער קיניג דוד קען זיי וואויל, די שונאים.
ס'ליגט נאָך אין זיין בגד דאָס אַמאַליק שטיינדל,
און ער גלעט עס — עלעהיי אַ קינדס אַ חנדל,
און אַ קלוגער שמייכל זון־באַזונט זיין פנים.

אונדזער קיניג דוד היט דעם שטיין צום זכר:
ווי צום רשעות! ס'אַראַ האַפט אין האַרניש — פאַנצער?
דעמאַלט לויפט זיין ניגון דורך דער וועלט דער גאַנצער,
און דאָס פינצטערניש ווערט שיטערער און בלייכער.

אונדזער קיניג דוד זעט, ווי עס גענענט שוין
יענער הויכער טאַג פון פולע רייפע פריידן,
ווען דער הימל וועט באַגריסן ערדס גן־עדן,
און מיט גוטס באַטויען יידן — אַלע מענטשן.

אונדזער קיניג דוד קוועלט אין זיך פאַרטייעט,
שפילט אויף יענעם טאַג ווי אויף אַ פידל־סטרונע.
ווער ס'קאַן הערן — דער לויכט־אויף מיט גרויס אמונה,
און דעם שונאס פּוּך ווערט בענטשנדיקער פאַיעט.

אונדזער קיניג דוד איז אין גבורה — לייביק,
און אין מילדקייט, ווי אַ כשר, ליכטיק לעמל.
היטן היט ער אונדז און וואַכט מיט ריינעם פלעמל —
אונדזער קיניג דוד לעבט דאָך אימער־אייביק.

צו אַ ציפּער

וואַכעדיק, אין אַרבעט־קלייד, ווי קאַפּריזיק־פאַרגרייזט,
קומסטו אַביסל שעמעוודיק, גריילעך אומבאַגריסט.

נאָר הער — עס פאַסט דיר וואויל אַ געדרייטער גיי אין שטייג,
און ס'פאַסט, אַז אַלץ פאַרענגטער זאָל דיר ווערן דיין שטעג.

פאַרצוימט און פאַרהוילן איז געבליבן דיין געשטאַלט.
האַסט געצערנט און געמאַכט צערנען, און זיך נישט געשטיילט.

האַסט געריסן זיך צום שיפסטן, צו דעם דרייטסטן באַרג,
און געזען געדערענג פון פיל טעג ווי אַ שעה אויף באַרג —

ווי אַ קאַרגע שעה, וואָס ווערט פאַרוויסט און פרעמד צעאַרבת,
ברעקלעך, וואָס וועלן מער קיינמאַל נישט ווערן איינגעקאַרבת.

און אויב דו האָסט נאָך אַלץ נישט געמאַכט דעם שפרונג פון טויט,
איז ווייל מען דאַרף זיין ריין און ויאוי פאַר לעצטער טאַט.

ביסט געווען פיל־שטראַמיקער שטראַם, וואָס רינט — נישט דעררינט.
פארוואָר! האָסט נישט געקאַנט אַריבער דעם אָפּגרונט־ראַנד.

וואו חושך פלייצט אומצעטיילט, אָן צוים פון גוט און שלעכט,
וואו חשק שפאַנט נאַקעט און דער ווילן שלאַנגיק שליכט,

איך באַיאַ דין, באַשיידיקע צאַל, כ'טוליע דין ריין.
און אויב וועסט באַשערן — אונדזער טראַט איז אַלץ אַרויף.

צוריקוועגס

1

וויקל אַיין דיין געזיכט אין מיין זעל,
ווי דער צעוויגטער בוים
זיין צעשראָקן פנים
אין דער נאַכט.
איך בין ציטערדיקע וויג
פאַר דער וועלט, וואָס לייגט איר קראַנקן קאַפּ ערשט
דרימלענדיק אין מיר.
פאַרוויקל דיין געזיכט אין מיר —
וועט עס שענער זיין און טרויעריקער.

דער טויט, וואָס פילט מיך אָן,
איז גוט און דערבאַרעמדיק און מילד
ווי אַ טרויעריק געזאַנג
אין מויל פון אַ קינד,
און ווי דער ווינט
וואָס דרעמלט אַיינגעשטילט
אויף אַ בוים
אין הלום די צווייגן קושנדיק.

2

איך נעם ליב האַבן:
דאָס הויז אין וועלכן דו האָסט געוואוינט
(כ'האַב מיך אויסגעלערנט יעדעס שפעלטעלע דערין)
און דאָס געסל וואָס פירט צו אים
(פאַרוואָס קען אנד עס אַזוי גוט?)
און דעם שלאָג פון מיין האַרץ,
וואָס נאָר דיינע טריט
האַבן אַזוי צאַרט געקענט שלאָגן.

און אַלע פּויגל וואָס פּליען אין דער ווייט
(אפשר וועלן זיי דורך אין זייער פּלי דערגרייכן?)
און אַלע בזשאָזעס אויף די וועגן,
וואָס האָבן דורך געקענט
(איך שעם מיך צו וויינען
און זיי שעמען זיך נישט).

3

דאָס אַלץ, וואָס שטייט צווישן אונדז,
טונקלסט מיטן טאָג צוזאַמען:
פּויגל טראָגן אונדזער בענקשאַפּט
צום ערגעץ-לאַנד אַוועק,
דעם אַוונט — אונדזער ניגון
זינגען אַלע הייזער איצט אויס,
אַפּילו שאַטנס זענען דערבאַרעמדיק אַצינד
ווי מענטשן פאַרן טויט.
זאָג,
פאַרוואָס ווערט אַלץ ווייטער דער וועג
צווישן אונדז,
איינער צום צווייטן שפּרייזנדיק?

4

עס שפּיגלט זיך מיין טרויער אין דיין אויג —
אַ בוים ביים וואַסער אין מיטן פעלד.
פון טאָג איז אַ סימן נאָר געבליבן
אויף וואַלקנדלעך אין דער הויך.
יעדן גרעזל איז ליב די וויג פון ווינט,
פאַרמאַכן די אויגן און נישט זען די נאַכט.
שטילער פון שטיל לעב איך מיין לעבן איבער אויף דאָס ניי
טרויעריק און שייַן.
איז אַ הימל טאַקע דאָ דאָרט אין דער טיף?
מיין לעבן נויגט זיך — אַ פאַרקערטער בוים צו אים...

עס שפיגלט זיך מיין טרויער אין דיין אויג —
א בוים ביים וואסער אין מיטן פעלד.

5

פארהיט —
מיין דינעם שנירל טריט
אין דער וועלט.
מיין שאטן —
דעם טונקעלן ניגון פון מיין געמיט.
מיין איינזאמן שפאציר,
מיין ליד. —
דעם טרויער פון מיין אויג,
מיין לעצט געשטאלט
צו דער וואנט צוגעבויגט.

6

געפין מיר דעם וועג צו מיין ווייטיק —
איך האב אים פארלוירן.
טויזנט דעמערן טרויערן
פון אלץ, פון אלץ ארויס,
ווייך און אומעטיק אן קלאנג
שווימען וואלקנס לייכט
מיט דינע טריט,
אייביק ווייט פון מיר.
און מיין לעבן וועט שוין אזוי הענגען
פון קיינעם נישט אויפגעוויקלט —
א טרויער פאן.

7

און ווייב ארום מיר,
און קינד ארום מיר,
נאר איך בין אליין.

נאָר איך בין אַליין
אין איינזאַמען גיין,
און ציטערדיק איינגעהאַרכט אין דיר,
און פול מיט דיר.

דאָס איז מיין אומעט —
דער שאַטן פון דיין פרייד,
צווייגן הענגענדיקע איבער זוניקע פלאַכן
טרויער טריפנדיק.

דאָס בין איך — עמעצנס געשטאַלט.
יענער איז שוין טויט.

8

דער בוים וואָס וויינט אויס זיין „זיי געזונט“
מיטן פנים צו דער ערד פאַלנדיק
אונטערגעזעגט;
דער אינוואַליד,
וואָס שטייט איבערן קבר
פון זיין פאַרשניטענעם פוס;
דער טאָג וואָס וויל נישט שיידן זיך
און פאַרבאַהאַלט זיך
אין אַלע ברונעמער אויף דער נאַכט;
און איך מיטן דינעם טרויער אָנגעפולט.
שיק מיין בענקשאַפט דיר מיט. —
עס שלאָגט מיין האַרץ אַ מיליאָן מאָל איבער
יעדן איינעם טרויער ביים געזעגנען.
זע:

וויפֿל ליבשאַפט מיינע ס'האַבן באַנען אין דער ווייט פאַרטראָגן,
און מיינע טריט זענען נאָך אַלץ
ליפּן אָנגעשפיצטע
קושנדיק דעם טראַטואַר...

9

אין דינע אויגן האָט דער שניטער שוין די תבואה געפירט פון פעלד,
און אַלע צווייגן שאַקלען מיט די קעפּ: יא, עס איז געשען.

און ווינטן פאָרן זיך מיטן גאַלד פון פאַרנאַכט
און געבוירן אַ ניגון אָן עלנטן.

אין דיינע אויגן — דער ווייטיק פון מיין האַרבסט, די שיינקייט פון
מיין האַרבסט.

בלעטער רוישן, רוישן, רוישן, ווערן טויטלעך מיד אַנטשוויגן.
כוואַליעס גאַרן אין אומבאַקאַנטע וועלטן
און בלייבן ביים נאַענטסטן ברעג אַנטוישטע לייגן.

דער אומעט אין דיין וואַנדער־בליק —
אַ ליידיק שיפּל אויפן טייך אַ הוידנדיקס
אַנגעבונדן ביים ברעג.

10

נאָר נישט געוויינטע אויגן קענען אַזוי שיין זיין,
און ס'איז דיין פנים פריש נאָך פון נישט קלערן,
דיין העלע פרייד נישט געלאָשן האָבן טרערן,
קענסט זיכער נישט דעם אומעט פון אַליין זיין.

און וואָס דען מערער ווי דען קליין זיין,
דער טיפער גרונט פון דיין גאַנץ באַגערן,
פאַרלאַנגען אַלע צונויפגעגאַסן ווערן,
און איין באַגער: געליבט און פאַרשטיין זיין.

דאָך אין דיין שיינקייט עפעס וואָס פאַראַנען,
אַ ווייטער הויך פון וועלטן נישט פון דאַנען,
דיין בליק דערפירט מיך צו זייער ווייטן האַפן.

כ'פיל דעם הויך אויף די פליגל פון פרימאַרגן,
אַמאָל אויך אין האַרץ פון דער נאַכט דערוואַרגן,
און אין דער וואונדערלעכער באַגייסטערונג פון שאַפן.

11

פאַרוואָס ווערט שטייל דער טאַג ווען דו גייסט פאַרביי?
און אַלץ איז אַפגעטאַן.

אָפּגעזונגען, אָפּגעקלונגען.
און יעדער קלאַנג ווערט ווידערקלאַנג.
אַ פרעמדער איז דאָ געווען און געשטאַרבן לאַנג.
איך בין עס דער פרעמדער, —
איך הער מיין אייגן לעבן אַצינד,
ווי אַ ווייט און פרעמד געזאַנג
אויפן ווינט.

12

א תפילה

דערבאַרעם דיך אויף די מענטשן וואָס טראַגן
וועלט איבערקערעניש אין זייער בלוט,
און פטרן זיך אויף דער ריזיקע,
און שטאַרבן אונטער די רעדער פון אַ צוג.

אויף אַלע וועלטן, אויף אַלע שטערנס,
וואָס ווילן שלאָפן און מע לאַזט זיי נישט,
און מוזן דרייען זיך,
ארום זיך אַליין צי אַרום עמיץ אַנדערש וועם,
ווי בלינדע פערד דרימלענדיקע.
די ערד האַלט אין איין באַגערן, יערן און ווערן,
און געבוירט דערנער און ווילד־גראַז,
און זי האַט זיך אויף דיר דאָך פאַרקוקט,
און געוואַרט געטלעכעס, געטלעכעס, געטלעכעס שאַפן.
דערבאַרעם דיך אויף איר.
איך ווייס אַז אַלץ איז אַ רינג אין אַ רינג,
און יעדער טאַג
איז אַ קלאַנג נאָר אין אַ גרויסן וואונדערלעכן ניגון
וואָס זיין אָנהויב איז דער באַשאַף פון דער וועלט,
און זיין סוף — דער סוף פון אַלע דורות.

פאַרוואָס האַסטו מיך נישט באַשאַפן פון אָנהויב אָן,
און מיר לעבן לאַזן ביזן סאַמע סוף,

איך זאָל דיר קענען באַוואַנדערן אויפן גאַנצן
און זאָגן דיר אַ לויב :
— ס'איז וואַנדערלעך! ס'איז שייַן!

און איך, און מיין זיידע, און מיין אייניקל וואָס קומט,
קומען אין מיטן און גייען אַוועק,
און פרעגן: וואָס? צו וואָס? פאַרוואָס? —
שטיקלעך נאָר געהערט —
דערבאַרעם דיר אויף אונדז.

מיין קינד האָט דיר געאַנט און וויינט אָן אַ פאַרוואָס,
און יעדע כלי פאַלט פון מיין האַנט
ווען זי האָט דיר מיט איר שטומקייט פאַרנומען;
איך בין נישט זיכער מיט מיין שאַנק, מיט מיין טיש,
מיט מיין וואַנט,
זיי זאָלן זיך נישט אויפהויבן אַ פראַסטן אינדערפרי
און אַנטלויפן פון מיר,
פון דיר פאַרפאַלגט. — —
דערבאַרעם דיר, דערבאַרעם דיר אויף אַלץ!...

לידער פון דער היים

מיין היים איז געוועזן דער קוואַל פון מיין אומעט און טרויער, —
אַ ברונעם — און שטיין מיין דורשט ניט געקענט;
אַ תפיסה, וואו כ'האַב נישט געפונען דאָס טויער
צו קענען אַרויס פון די ענגע פיר ווענט.

דער טאַטע, די מאַמע, איין שוועסטער, פינף ברידער — אינאיינעם —
האַט יעדער געלעבט פאַרשלאָסן ביי זיך אין דער צעל,
אַן אויסוועג געזוכט און נישט ריינדנדיק קיינער צו קיינעם —
אַ שפּאַן נישט אַריבערגעגאַנגען די אייגענע שוועל...

אַזוי האָט פאַרפּרעמדט אין דער שטום יעדער איינער געליטן,
און קיינמאָל — זיך איינער צום צווייטן מיט עפעס געווענדט,
אַזוי זענען אַלע געוואַקסן פאַרזעגט און פאַרשניטן
און ס'האַבן זיך אַפּטמאָל געשלאָגן אַכט קעפּ אָן אַכט ווענט.

ביים טאַטנס טיש

דער טאַטע, די מאַמע, איין שוועסטער, פינף ברידער;
ס'איז מיטאַג, אַכט טעלער, אַכט לעפל ווי רידער,
אַכט קעפּ, ווי די אַנקערס, ביי יעדן געבויגן,
פאַרזונקען אין זיך מיט פאַרנעפּלעטע אויגן.

מ'זיצט אַרום טיש, ווי ס'וואַלט קיינער געזעסן,
מ'עסט, ווי ס'וואַלט יעדער אַליין זיך געגעסן,
אַליין זיך דאָס האַרץ מיטן מעסער געשניטן,
ווי יעדער וואַלט וועלן זיין אַפּגרונט פאַרשיטן.

און שווער, ווי אַ שטיין איז ביי יעדן דער ביסן,
מ'קען נישט צעקייען, וואָס יעדער וויל וויסן

און פרעגט עס ביי זיך אין פאַרביסענעם שווייגן:
פאַרוואָס בלוט פון בלוט איז זיך פרעמד און נישט אייגן.

דער טאַטע, די מאַמע, איין שוועסטער, פינף ברידער;
נאָך מיטאַג צעגייט מען ווי אורחים זיך ווידער
צוריק אין אַכט וועלטן, צוריק אויף אַכט ימען,
וואָס ברענגען אין שטורעם אַכט שיפלעך צוזאַמען...

דעם טאַטנעם שלאָף

שלאָפט דער טאַטע נישט רואיק אַדורך זיינע נעכט,
עס וועקט אים כסדר פון שלאָף דאָס געשריי פון דער נויט,
און כ'הער ווי ער זאָגט צו דער מאַמען: ס'איז שלעכט,
און ווינטשט זיך אַז איידער אַ לעבן אַזאַ — דעם טויט.

און ס'טרייסט אים די מאַמע: ס'וועט בעסער זיין, שלאָף, ס'איז שפעט!
און ווידער פאַרזינקט אַלץ אין פינצטערער טיף,
ווי יעדער פון אונדז וואָלט זיך אַנגעכאַפט אין שלאָף אַז אַ ברעט,
מיט מורא אַז אונטערגיין זאָל נישט די שטוב, ווי אַ שיף.

שלאָפט נישט דער טאַטע, אין דרויסן — באַגינען שוין באַד,
איך קוק אויפן טאַטן:—די וועלט האָט אים אויף אייביק פאַרלאָזט.—
מיר דאַכט זיך: ס'איז ווינטער, און ס'קנאַקט וואו אַ דעמב אין אַ וואַלד
און פאַלט מיט אַ דונער, אַנידערגעלייגט פונם פראַסט.

דער מאַמעס חלום

חלומט זיך דער מאַמען יעדע נאַכט — דער טויט.
זי וויינט פון שלאָף און ס'קלאַגט איר קול, ווי ווייט און אומבאַקאַנט,
און אַלע כאַפן מיד צעשראַקענע זיך אויף,
און זעען: ס'נעמט דער טאַטע איר פון האַרץ אַראָפּ די האַנט.

ווערט שטיף און אומהיימלעך אַזוי,
ווי נאַרוואָס וואָלט מען פון דעם הויז ארויסגעפירט אַ מת,
און ווען מיר שטייען אויף נישט אויסגעשלאָפענע די נאַכט
דערוועגן מיר פאַר זיך דעם טאַג, ווי אונדזער העלן נס...

כ'קען שוין נישט...

כ'קען שוין נישט מער! האָט דער טאַטע געזאָגט.
און צו ווייזן ווי גרויס ס'איז די לאסט, וואָס ער טראָגט —
פאַרריסן די אויגן צום הימל געווענדט
און פונאַנדערגעקרייצט זיינע שווערע צוויי הענט.

כ'קען שוין נישט מער! — כ'האַב גענוג אייך געדינט,
און די הענט — ווי צוויי פליגל צעבראַכן פון ווינט —
אַראָפגעלאָזט אין דער טיף פון דער אייגענער וועלט.
און געשטאַנען, ווי ס'וואַלט זיך אַ מיל אָפגעשטעלט.

קען זיין...

קען זיין, קען זיין, אַז נאָך אין וויגל —
האַט מען מיך שוין אויסגעלערנט זיין אליין,
און פרי מיך אויפגעהערט צו וויגן און פאַרוויגן,
און אַ נישט אַנטוויינטס —
געלאָזט מיך שעה'ן קייכן פון געוויין,
ביז כ'פלעג — אַ מיד'ס, אַ העשנדיק'ס —
אַן כוחות בלייבן ליגן.

קען זיין, קען זיין —
ס'האַט קיינער נישט געזען, ווי איך — אליין,
אַ קריכנדיקער קראַט אויף אַלע פיר, —
האַב פלוצאָנג זיך אַ שטעל געטאַן
און אָנגעהויבן פאַלנדיק צו גיין,
און ס'האַט די מאַמע מיר נישט אויסגעשטרעקט די אַרעמס,
נישט גענומען פאַטשן מיט די הענט פאַר פרייד,
און נישט צעשריגן זיך פאַר גליק:
— עס גייט שוין! ס'גייט!...

און, ווי ס'איז קיינער נישט געווען ביי מיינע ערשטע טריט —
אַזוי האָט קיינער נישט געהערט פון מיר די ערשטע רייד,
וואָס האָבן פאַר דער צייט געמאַנט.

געפרעגט, און נישט געפונען קיין באשייד, —
אזוי האט קיינער נישט געהערט פון מיר דאס ערשטע ליד,
וואס האט ביים אנהויב שוין דערציילט פון טויט...

אז כ'האב דאס ערשטע מאל פארלאזט די היים —
האט קיינער מיך צום וועג ארויסבאגלייט,
האט קיינער מיר קיין ברכה אויפן וועג נישט מיטגעגעבן;
שטיקייט האט פארמאכט נאך מיר די טיר,
פארויס געגאנגען איז די אומבאקאנטע ווייט;
פון הינטן האט מיך נאכגעקוקט באדויער;
דער שאטן איז געגאנגען, ווי א קנעכט א שווארצער
ביי דער זייט,
און פעסט צום הארץ האב איך געדריקט
דאס קינד מיינס: טרויער.

ב ט ח ו ן

אפרים

שלמה

ישראל

יהודה

שרה

דער פרעמדער

ערשטע געשטאַלט

צווייטע געשטאַלט

דריטע געשטאַלט

דאָס פּאַלק

אין שול. די ווענט פאַרהאַנגען מיט שוואַרצע, לאַנגע
פאַרטיערן. אין מיטן פון דער מזרח־וואַנט אַן אַרונ־
קודש. ביי די זייטיקע ווענט עטלעכע בענק און שטענ־
דערס. ס'איז טונקל. נאָר איין בלוילעכער ליכט־פּאַס
פאַלט פון אויבן. שלמה און ישראל זיצן אויף אַ באַנק.
אפרים שטייט ביים אַרונ־קודש, זאָגט שטיל זיין תּפילה.
זיי טראָגן לאַנגע, שוואַרצע קליידער, מיט געלע לאַטעס
אויף דער ברוסט.

א פ ר י ם : קדוש... קדוש... קדוש... זאָל דאָס געטלעכע אין מיר,
אין מיין פּאַלק און אין דער מענטשהייט אויפֿלויכטן אין פרייהייט,
ווי עס לייכט אויף די זון אין פינצטערניש. און זאָל מענטש זיך
דערנענטערן צו מענטש מיט אַ ריינעם האַרץ, מיט ליבע און פּאַר־
שטענדעניש. אַמֶן... אַמֶן...

ש ר א ו ן י ש ר א ל : אַמֶן... אַמֶן... (אפרים בלייבט אויף אַ
וויילע שטיין מיט אַן אַנגעבוֹיגענעם קאָפּ און גייט לאַנגזאַם אַרויס).
י ש ר א ל : ס'איז גוט אַזוי... זאָגן יעדן טאָג אַן אייגענע תּפילה
פון האַרצן, ווי דער רבי יהודה האָט געהייסן. אין דעם מאַמענט פון
אויפֿלייזן זיך אין ווערטער, דערנענטערן מיר זיך, ווירקלעך, צום
הייליקן גייסט. יעדן טאָג אַזוי — און עס ווערט אַלץ ווייניקער

און ווייניקער פלאץ פאר שנאה און צווייפל. ליידער באנעמען נאך
ניט אלע זיין לערע, דעם זין און דעם תמצית פון באהעפטונג אין
אמתער תפילה.

ש ל מ ה: איך באנעם עס יא, און דאך קאן איך ניט ארויסברענגען
די תפילה מיינע מיט ווערטער. איך בלייב שטיין, ווי א זינגער,
וואס וויל זינגען און האט פארלוירן די שטימע.

י ש ר א ל: אבער דיין נשמה טוט דאך תפילה?

ש ל מ ה: זי טוט.

י ש ר א ל: דאס וויל דאך דער רבי יהודה — אז ס'זאל זינגען
אין הארצן די ליבע צו דעם אלמעכטיקן דורך דער ליבע צו דער
מענטשהייט.

ש ל מ ה: דער רבי האט זיך שוין דריי טעג נישט געוויזן אין
שול. אפרים האט מיר געזאגט, אז ער האט אים געזען אין זיין
לאבארטאטאריע זיצן א פארשטארצטן, א פארטראכטן. און נאך די
אויגן זיינע האבן געברענט מיט א וואונדערלעכן פייער, ווי אין
באהעפטונג מיט גאטהייט.

י ש ר א ל: און מיט וויסן, ניט אומזיסט איז ער דאך פאררעכנט
געווארן אין דער וועלט פאר דעם גרעסטן וויסנשאפטלער, דענקער
און גאון. און... אפשר האט דאס ליכט אין זיינע אויגן געברענט
מיט דעם גרויסן צער, וואס ער טראגט אין זיך. עס קומען נייע
גורות, האב איך געהערט...

ש ל מ ה: נייע גורות? וואס נאך? וואס נאך? איז דען נאך פאראן
א גרויזאמערע געטא אויף דעם ערד-קוגל פאר אונדז? אט דא
אויף דעם אינזל זענען מיר דאך אפגעשלאסן פון דער גאנצער
וועלט... עס איז דאך ניט א געטא אין א שטאט, אדער אפילו אין
א לאנד... — עס איז דאך א וועלט-געטא. אפגעטיילט, פארשפארט
אויף אן אינזל, ארומגערינגלט מיט טיפע וואסערן פון אקעאן,
באוואכט פון שיפן, ווי א תפיסה... און וואס האבן מיר? וואס
פארמאגן מיר? דער גאנצער זין און אינהאלט פון אונדזער לעבן
איז דאך נאך דא אין דער איין און איינציקער שול אויפן בארג,
און נאך דער נדר צו טראגן די געלע לאטע ביז באפרייאונג דער-
מאנט אונדז נאך אן אונדזער בטחון.

י ש ר א ל: דער וועג צו גאט איז ביי יעדן איינעם אין הארצן,
שלמה. יעדעס שטיקל ערד איז פאר אונדז א שול, ווייל איעדער

איינער פון אונדז טראַגט מיט זיך זיין תפילה. די געטאָ אויף דעם אינזל. וואוהין די פעלקער האָבן אונדז פאַרטריבן, איז נאָר אַ געטאָ פאַר דעם גוף; ווייל אַפילו צווישן שמאַלסטע ווענט קאָן מען ניט פאַרשפּאַרן אַ נשמה, וואָס וויל באַהעפטן זיך מיט דעם גייסט פון דער וועלט.

ש ל מ ה : ניין, שלמה. ס'איז נאָר דער פרייער גוף און דער פרייער גייסט, וואָס גיט אַרויס דעם געטלעכן אַקאָרד. אַ פאַרשקלאַפּטער גוף איז ווי אַ פידל אין אַ וואַקואום. ס'איז פוסט אַרום... און דער קלאַנג הערט זיך ניט. ס'איז גוף און גייסט, וואָס זינגט שירה, און ניט גוף אַליין, און ניט גייסט אַליין. און דאָ — דאָ איז אי דער גוף, אי דער גייסט אין גלות. ס'איז די לעצטע געטאָ, דער לעצטער וועג צום אונטערגאַנג.

י ש ר א ל : צווייפל איז דער שפּאַן, וואָס דערנעענטערט צום אונטערגאַנג.

ש ל מ ה : וואָס שנעלער, אַלץ בעסער. זעסט דאָך: די וועלט גייט אָן אונדז.

י ש ר א ל : און אָן גאַט. גאַטס געטאָ איז אויך דאָ מיט אונדז. ער איז אויך אין גלות. — אַ גוטער שותף, וואו נאָך קענסטו אים איצט געפינען? גלויבסטו, אָן גאַט מאַכט אויך דעם שפּאַן פון צווייפל צו אונטערגאַנג? גלויבסטו, אָן גאַט, וואָס מיינט, אונדז זער מענטשלעכקייט, אונדזער מאַראַל, אונדזער גלויבן אין פרייהייט — גלויבסטו, אָן דאָס אַלץ וועט אונטערגיין? אַ, ניין, מאַט טעריע ווערט צעפאַלן און איז דאָך אומשטערבלעך. דער גייסט איז דער נריתמיד, וואָס ווערט קיינמאַל נישט אויסגעלאָשן אין דער פינצטערניש.

ש ל מ ה : דו האָסט גלויבן.

י ש ר א ל : איך האָב.

ש ל מ ה : און דער רבי יהודה? ... גלויבסטו, אָן ער האָט נאָך אויך דעם בטחון? גלויבסטו, אָן ער האָט אים ניט פאַרלוירן? ער איז געוואָרן עפעס אַזאָ מאַדנער, לעצטנס, ניט צו דערקאַנען אים.

י ש ר א ל : ווער נאָך ווי ער היט אַזוי דעם לעצטן פונק פון בטחון?

ש ל מ ה : די משא איז דאָך אַבער אַזוי שווער אויף זיינע אַקסלען.

זיין גוף איז אָפּגעצערט, זיין גייסט — אין ראַנגלעניש טאָג און נאַכט... און דער צער.

י ש ר א א : זי העלפט אים טראָגן די משא.

ש ל מ ה : זי? שרה?

י ש ר א א : יא, שרה. די באַגלייטערין זיינע.

ש ל מ ה : האָט דאָך אַיעדער פון אונדז אַ באַגלייטערין מיט זיך, און דאָך —

י ש ר א א : עס זענען פאַראַן הויכע בערג, אָבער איין באַרג איז פאַרט דער העכסטער — אונדזער רבי יהודה. עס זענען פאַראַן צווישן די פלאַנעטן, וואָס מיר זעען, גרויסע פייערדיקע שטערן, אָבער איין שטערן איז פאַרט דער ליכטיקסטער — און דאָס איז שרה. (שלמה הויבט זיך אויף).

ש ל מ ה : נו, לאַמיר גיין.

י ש ר א א : יא, לאַמיר גיין. אַך, אַך, אַך... עס ציען זיך ריטש־קעלעך, און טייכעלעך, און טייכן אַלע אין די ימען און פון די ימען — און אזוי זענען אויך אונדזערע געשפרעכן. די זעלבע וואָס סערן, די זעלבע רייד, די זעלבע בערג, די זעלבע האַפענונגען. יעדע שעה, יעדער טאָג אין לעבן — פון אייביק אויף אייביק. (גייט צו צום אַרונ־קודש. שטייט אַ וויילע פאַרטראַכט. זאָגט שטיל). אַ, אומשטרבלעכער און געטלעכער פונק אין מיר און אין מיין פאַל! פלאַקער אויף אין אונדז אזוי, אַז אַלע הערצער אונדזערע, אָנגע־צונדענע אין גלויבן און אין ליבע, זאָלן אויפֿלויכטן אין איין גרויס האַרץ פון דער וועלט, ווי אַ נייע זון, וואָס זאָל אויפֿגיין איבער אַלע מענטשן פון דער וועלט. אַמן... אַמן...

ש ל מ ה : (שטייט ביים אַרונ־קודש לעבן ישראל, אַ שוויגנדיקער. פאַרדעקט דאָס פנים מיט די הענט אין שטילן געבעט. צענשפרייט צום סוף די הענט און זאָגט נאָך ישראלן) אַמן... אַמן... (גייען ביידע אַרויס).

(עס ווערט טונקעלער. שטילע טענער, ווי פון ווייטע ווייטן, דרינגען אַרײַן. עס עפנט זיך אַ זייטיקע טיר, און אויף די טרעפּ באַווייזט זיך רבי יהודה. הויך, אַטקעטיש, אין שוואַרצן. דאָס פנים גלאַט געגאַלט. די האַר ווייס, געדיכט און צעשוויבערט. די אויגן, ברענענדיק מיט סוד. שטייט אַ וויילע אויף די טרעפּ פאַרטראַכט. מאַכט אַ פאַר

שפאן צום אַרונ־קודש. בלייבט שטיין, ווי פאַרשטיינערט.
צענעמט פלוצים האַסטיק דעם פרוכת און עפנט דעם
אַרונ־קודש.

י ה ו ד ה : גאַט! אַלמעכטיקער גייסט פון אַלדאָס גוטס און אַל־
דאָס שלעכטס, פאַרנעם מיינע רייד. איך, דער אָפגעריסענער קלאַנג
פון דעם קדוש — קדוש — קדוש אין דער וועלט, — איך רעד
איצט צו דיר פון די טיפסטע טיפענישן פון מיין געביין. כ'האָב
דיך געפאַלגט, אַלמעכטיקער, און בין געגאַנגען אויף די וועג, אויף
וועלכע דו האַסט מיך געפירט. איך האָב געטראָגן די שווערע
קלינגענדיקע קייטן. געבענטשט די בייטשן, מיט וועלכע דו האַסט
געשניטן פאַסן פון מיין לייב. געקושט די הענט דיינע — מיליאָנען
הענט פון רשעים. געשלאָנגען דיינע ווערטער — קוילן ברענענ־
דיקע אין מויל. געלאָזט פאַרטראָגן זיך, ווי זריעה, מיטן שטורעמ־
ווינט, אַהערצו אויף דעם אינזל פון בטחון. איצט איז נאָך פאַר־
בליבן אין מיר דער לעצטער פונק פון גלויבן אין דייך גערעכטי־
קייט, און אין נאָמען פון אַט־דעם לעצטן פונק פאַדער איך: —
אַנטפלעק פאַר מיר דעם סוף. ווייז מיר דעם סוף פון מיין וועג!
ווייז מיר דעם אָפגרונט צו וועלכן דו פירסט, וועל איך אַליין אַ
שפרונג טאָן. לאָז מיך שטאַרבן בנשיקה, ווי משה אין געשטאַרבן,
ווען דו האַסט אים געפירט צום באַרג און געוווּן דאָס צוגעזאַגטע
לאַנד, — לאָז מיך אָבער ניט פאַרבלייבן דער אייביקער וואַנדער־
רער, מיט דער קללה אויף מיין קאַפּ. גיב מיר גענוג פאַרשטאַנד
צו דערזען דייך אמתע צורה, צו דערקאַנען דיך — גיב מיר אַ
צייכן, אדני־אלהים... — איך וואַרט. (שטייט מיט צעשפרייטע הענט.
די פינצטערניש ווערט געדיכטער. בלויז פון אויבן ציט זיך דער
פאַס ליכט, צאָרט אין זיין בלוילעכקייט. די שטיילקייט אַרום דריקט.
עס דערהערט זיך פלוצים יהודהס געלעכטער. און פונקט אזוי פלוי־
צט ווערט זיין געלעכטער אָפגעהאַקט. ער פאַרציט דעם פרוכת, גייט
שנעל אַוועק פון אַרונ־קודש אין אַ ווינקל. עס עפנט זיך די טיר
און אַ מאַן קומט אַריין. בלייבט שטיין ביי דער שוועל מיט דרן־אָרץ.
קוקט אויף יהודה און שווייגט.

י ה ו ד ה : (באַמערקט אים) קום נעענטער, פריינט... קום נעענטער.
ד ע ר מ אָן : (דערנענטערט זיך) איך האָב געוואַלט מיט אַיך
רעדן, רבי.

י ה ו ד ה : רעד, זאג, וואָס אויפן האַרצן. ניט איך און ניט דו
דאַרפן מער באַהאַלטן אונדזערע מחשבות. אַלע דאָ האָבן מיר איין
האַרץ, איין גלויבן און איין וועג. מעגסט מיר זאָגן אַלץ, ווי אין
אַ ווידוי.

ד ע ר מ אַן : איך וועל זאָגן, רבי... ס'איז ער, וואָס וואַרפט
אויף מיר די מורא.

י ה ו ד ה : ווער — ער?

ד ע ר מ אַן : איך ווייס ניט ווער. איך זע ניט זיין צורה, איך
הער אָבער זיין קול.

י ה ו ד ה : און וואָס זאָגט ער?

ד ע ר מ אַן : יעדע נאַכט רעדט ער צו מיר, און איך הער אים
זאָגן: גיי צום רבין און פאַדער דערלייזונג... פאַדער דערלייזונג...

י ה ו ד ה : איך ווייס.

ד ע ר מ אַן : איר ווייסט, רבי?

י ה ו ד ה : איך ווייס. דו ביסט ניט דער ערשטער און ניט דער
לעצטער, וואָס הערט זיין קול, און קומט צו מיר פאַדערן דער-
לייזונג. אַלע וועט איר קומען. אַלע, און נאָר דעמאָלט וועט קו-
מען די דערלייזונג, ווען ער וועט קומען צו מיר, און רעדן צו מיר
און וועט פאַר מיר אַנטפּלעקן דעם סוד.

ד ע ר מ אַן : דעם סוד ?

י ה ו ד ה : דעם סוד.

ד ע ר מ אַן : און דעמאָלט, רבי?

י ה ו ד ה : דעמאָלט וועל איך דיך רופן.

ד ע ר מ אַן : איך וועל קומען, רבי.

י ה ו ד ה : גוט אַזוי. גוט.

(דער מאַן גייט צו פּאַמעלעך צום אַרונ-קודש. לייגט צו די הענט צום
האַרצן. שטייט אַזוי אַ ווילע אין געבעט און לאַזט זיך גיין צו
דער טיר).

ד ע ר מ אַן : (ביי דער טיר שוין) מיט בטחון, רבי.

י ה ו ד ה : מיט בטחון.

(דער מאַן גייט אַרויס).

י ה ו ד ה : דאָס קול, דאָס קול — זיין קראַפט ווערט שטאַרקער
און מעכטיקער... און אַזוי וועט אויך ווערן זייער גלויבן אין מיר.
און מיט דער קראַפט, וואָס וועט פירן מיך, וועל איך פירן זיי.

(עס קומט ווידער אריין ישראל. דערזענדיק יהודה, בלייבט ער שטיין ביי דער טיר)

י ה ו ד ה : קום געענטער. וואָס שטייסטו ביי דער טיר, ישראל?

י ש ר א ל : עס האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז איר קומט מיר אַנטקעגן, רבי, אַזוי הויך און מעכטיק, ווי אַ באַרג.

י ה ו ד ה : דו זעסט געשטאַלטן, און אַנדערע הערן אַ קול, וואָס רופט. דו הערסט ניט קיין קול, ישראל?

י ש ר א ל : איך הער אויך, רבי.

י ה ו ד ה : וואָס זאָגט עס דיר?

י ש ר א ל : דאָס קול איז אייער קול... און דאָך אַזוי פרעמד. עס רופט צו אייך, אָבער —

י ה ו ד ה : אָבער וואָס? זאָג.

י ש ר א ל : איך האָב מורא פאַר דעם קול.

י ה ו ד ה : דו אויך — מורא?

י ש ר א ל : יאָ. עס רעדט פון דערלייזונג, אָבער דער דמיון גייט ניט אויף אין מיר, ווי אַ לייכטיקער שיין. דער דמיון גייט אויף אין מיר, ווי אַ טונקעלער באַרג. אַט אַזוי ווי איך האָב אייך געזען אַנטקעגן קומען, ווען איך האָב געעפנט די טיר. מיין האַרץ איז אָפן, רבי. איך קאָן עס ניט פאַרבאָרגן. עס דריקט מיך עפעס אַ מורא. איך ווייס אָבער און פיל, אַז איך האָב אין זיך דעם פונק פון בטחון, און איך היט אים שטאַרק, ווי איר האָט מיך געלערנט.

י ה ו ד ה : ווי איך האָב דיך געלערנט.

י ש ר א ל : און מיטן כוח פון מיין גלויבן וועל איך פאַרטרייבן די שרעק.

י ה ו ד ה : די שרעק, —

י ש ר א ל : איז פאַראַן נאָך אַ שטראַל, רבי? און איר זעט אים?

י ה ו ד ה : יאָ, ער איז פאַראַן און איך זע אים. — ער קומט אָבער ניט פון דער לייכטיקער זייט. ער קומט פון דער פינצטערניש. עס איז דער שטראַל פון דעם טמא. און עס איז אפשר דאָס קול פון דעם טמא, וואָס שרעקט אַיך אַזוי. עס שרעקט מיך אויך. איך רעד צו דער גאָטהייט, און זע דעם שוואַרצן טיפן אָפגרונט. איך לערן אייך תפילה־טאָן, און אַריין מאַך איך יעדן טאָג אַ שפּאַן אַלץ געענטער און געענטער צום ברעג. דער מענטשלעכער גייסט,

ישראל, אפילו מיינער, וואָס נערט זיך מיטן כוח פון אייער גלויבן, איז ווי אַ ים וואָס ווען דו וואָרפסט אַריין אַ שטיין אין אים, טרייבט איין כוואַליע די צווייטע אין קרייזן ביז צום ראַנד פון משוגעת. און ווען מיר קוקן טיף אַריין אין דעם ים, דערזען מיר אונדזערע צורות פאַרענדערטע, משונהדיקע, טייוולשע. און דערפאַר די שרעק וואָס באַפאַלט. זעסטו דען ניט די פאַרענדערונג אויך אין מיר, ישראל?

י ש ר א ל : איך זע, רבי.

י ה ו ד ה : אַ שוואַרצער טונקעלער באַרג.

י ש ר א ל : יאָ, רבי.

י ה ו ד ה : דו הערסט ניט דאָס קול ווידער, ישראל?

י ש ר א ל : ניין, רבי, איך הער ניט.

י ה ו ד ה : דו קאַנסט ניט הערן. עס רעדט איצט בלויז צו מיר. גיי — לאַז מיך אַליין.

(ישראל גייט אַ טרויעריקער אַרויס. יהודה הויבט זיך אויף. בלייבט שטיין מיט אַן אויסדרוק פון פורכט אויף זיין פנים. די אויגן גען ווענדט צו דער טיר. עס באַווייזט זיך דער פרעמדער. אין אַ שוואַרצן מלבוש, אָבער אין דער געלער לאַטע. זיין קוק — דרייטט און קלוג. אַ קוים באַמערקטער שמייכל אויף די ליפן. דער פרעמדער און יהודה קוקן איינער אויף דעם צווייטן, שוויגנדיק)

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : רבי יהודה.

י ה ו ד ה : כ'האַב געוואָרט אויף דיר. געפילט — דו קומסט. דיין פנים איז מיר באַקאַנט. איך ווייס אָבער ניט, צו האָב איך דיך געזען אין חלום, צו גאָר אין דער געשטאַלט פון —

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : פון די דאָזיקע, וואָס —

י ה ו ד ה : וואָס האָבן מיך פאַרטריבן אַהערצו אויף דעם אינזל.

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : כע—כע—

י ה ו ד ה : טראַכטנדיק וועגן דיר, פלעג איך דיך שטענדיק זען ווי אַ שונא.

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : ווי אַ שונא? וואָלט איך דען צו דיר גע-קומען ווען איך וואָלט געווען דיין שונא?

י ה ו ד ה : דייע מעשים רעדן העכער פון דייע ווערטער.

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : דו טראַגסט זיך נאָך אַלץ אַרום מיט דיין „אתהבחרתנו“ קאַמפלעקס? מיט וואָס ביסטו ערגער אַדער בעסער

ווי אַנדערע? מיינסט, אַז ס'איז ביי מיר אַ קאַפּריו אַזאַ צו זיין
בלויז דיין, ווי דו רופסט עס, "שונא".
י ה ו ד ה : איך ווייס, אַז ס'איז ביי דיר ניט קיין קאַפּריו. עס
איז ניטאָ אין דיר דאָס ראַציאָנאַל־גייסטיקע.

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : גערעכט, יהודה, גערעכט. איך האָס
דאָס ראַציאָנאַל־גייסטיקע, ווייל עס איז אַ מיזעראַבלע, אימפּאַ־
טענטע אויסטראַכטעניש. דאָס ראַציאָנאַל־מעכאַנישע אָבער איז אַ
קראַפט. עס דינט מיר. מיט דעם ראַציאָנאַל־מעכאַנישן האָב איך
באַשאַפּן די ציוויליזאַציע, וואָס דינט מיר אויך. איך, און נאָר
איך, האָב געלערנט דעם מענטשן צו מאַכן דעם פּייל און דעם
בויגן. איך, און נאָר איך, האָב אים געלערנט צו מאַכן די שווערד,
און די ביקס, און דעם פּולווער, און די פּלי־מאַשין, און די ראַ־
דיאַ. און ווי דערפּאָלגרייך איך בין, זעסטו דאָך. די וועלט איז
פּול מיט דעם. דאָס ראַציאָנאַל־מעכאַנישע באַהערשט איצט די
וועלט. דו ווייסט עס זייער גוט, יהודה. דו אַליין האָסט דאָך
אויך ביי מיר געלערנט, כאַטש האָסט ניט געוואוסט, אַז דאָס
בין איך דער דערער. דו וואָסט נאָך אַלץ געטראַגן די ששת־
ימי־בראשיתדיקע פּייגל־בלעטער, ווען דו פּאָלגסט דעם, וועמעס
נאָמען איך וויל ניט דערמאָנען. איך, אין דעם געשטאַלט פון
דעם נחוש־הקדמוני, האָב געעפנט דייע אויגן. די חיות, און
די פּלאַנצן, און אַלע אַנדערע נאַטור־כוחות האָב איך איבערגע־
לאָזט פאַר אים, זענען זיי געבליבן אין דעם זעלבן צושטאַנד
ווי אין אָנהייב. פאַר זיך האָב איך גענומען — דיך, און מיט
דיר און דורך דיר וועל איך אים פּאַרניכטן. איך האָב דיך
געמאַכט מעכטיק, און איך בין שטאַלץ מיט דיר.

י ה ו ד ה : (מיט אַ ביטערן שמייכל) און, ווייל איך בין אַזוי
מעכטיק, האָבן מעכטיקערע פון מיר פאַרשפּאַרט מיך אויפן
אינזל.

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : איך וועל דיך באַפּרייען.
י ה ו ד ה : ווי אַזוי?

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : מיט די זעלבע מיטלען, מיט וועלכע
איך האָב דיך געבראַכט אַהער.

י ה ו ד ה : מיט מאַכט, מיט גרויזאַמקייט און בלוט?
ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : דאָס גייסטיקע — כע! — האָט אַנ־

געוואָרפֿן אויף דיר אַ שרעק פֿאַר בלוט. דאָס ווייזט, ליידער, ווי טיף דאָס פֿרימיטיווע לעבט נאָך אין דיר.

י ה ו ד ה : אַן בלוט איז ניטאָ קיין לעבן.

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : איך וועל דיך לערנען צו באַשאַפֿן בלוט.

י ה ו ד ה : אום צו האָבן מער וואָס צו פֿאַרגיסן?

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : יאָ, די וועלט איז נאָך ניט אינגאַנצן דורכגעגאַנגען די יסורים פֿון באַשאַפֿן. ביי אים איז די וועלט אויפֿן זעקסטן טאָג געווען פֿאַרענדיקט, — ביי מיר איז ערשט אינדער־מיט. עס וועלן נאָך פֿאַרגאַסן ווערן ימען בלוט, יהודה. און אויב דו מיט דיין פֿאָלק וועלן דאָרפֿן אומקומען אין דעם פֿראַצעס, וועט עס אויך ווערט זיין.

י ה ו ד ה : און צוליב וואָס האָסטו איצט געלאָזט דערפֿילן זיך און דערקאַנען זיך צו מיר?

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : אין דעם באַשטייט דער סוד. נאָר אין דער פֿאַרצווייפֿלונג פֿון דיין גייסט, האָסטו זיך שטענדיק דערנען־טערט צו מיר. האָב איך דיך געבראַכט אַהערצו, און האָב גערעדט צו דיר אין דער שטיקייט פֿון דער נאַכט. איך האָב גערעדט צו יעדן איינעם אויפֿן אינזל, און געלאָקט זיי מיט מיראַזשן פֿון פֿאַר־ניכטונג און זעלבסט־פֿאַרניכטונג. קומען זיי דאָך איצט צו דיר און פֿאָדערן די דערלייזונג, פֿאָדערן דאָס, וואָס דו און טויזנטער פֿאַר דיר האָבן צוגעזאַגט צו ברענגען און האָבן ניט געבראַכט. האָסטו געהערט מיינע רייד — פֿון מיר צו דיר, און מיינע רייד צו דיר דורך זיי; און דער הימל אַרום איז שוואַרץ, און די כוואַליעס פֿון פֿאַרצווייפֿלונג — נאָך שוואַרצער; און די זון גייט ניט אויף און וועט ניט אויפֿגיין; און ער, צו וועמען דו און דאָס פֿאָלק טוען תפילה יעדן טאָג, יעדע שעה, יעדע מינוט, — ער שווייגט. איז איצט די צייט געווען פֿאַר מיר צו קומען. דורך דיר און דורך דיין פֿאָלק אויפֿרייסן דעם לעצטן פֿונק פֿון זינען אין דער גייסטיקייט. און אין דעם כאָאָס פֿון וואַנזין אויספורעמען דעם אויבערמענטש פֿון ראַציאָנאַלער מעכאַנישקייט, וואָס וועט דינען בלוזי מיר און וועט תפילה טאָן בלוזי צו מיר. איך וועל דיר אַנטפֿלעקן דעם סוד פֿון בלוט, יהודה. איך וועל דיר אַנטפֿלעקן דעם סוד פֿון לעבן, פֿון טויט און פֿון אַבסאָלוטער צעשטערונג. איך וועל דיר געבן דעם

כוח אויפצורייסן יעדן אַטאַם און יעדן עלעקטראָן אין דעם אור-
ניווערס, און אין דעם אויפרייס וועלן אַלע קוואַדרייאַנען שטערן
אַ ציטער טאָן. זיין ממשלה וועט זיך ענדיקן, און עס וועט קור-
מען די דערלייזונג. —

י ה ו ד ה : (ווי אין אַ טראַנס) און ס'וועט קומען די דערלייזונג.
(אין דעם מאַמענט באַווייזט זיך אין דער טיר שרה. זי בלייבט שטיין
אויף די טרעפּ און קוקט אויף יהודה. דער פרעמדער בויגט אָן דעם
קאַפּ, ווי פאַרנויגנדיק זיך און טרעט אָפּ הינטערווילעכס צו אַ
טונקעלן ווינקל, וואו ער ווערט אומזעבאַר).

ש ר ה : איך האָב געהערט דיין שטימע, יהודה. האָסט גערעדט
צו זיך אליין. צו איז דאָ עמעצער געווען?

י ה ו ד ה : איך גלויב, ס'איז דאָ עמעצער געווען. און אפשר —
ש ר ה : ביסט לעצטנס אַזוי צעשפּאַיטערט און צעריסן, יהודה.
דו דאַרפסט רו. די אַרבעט און יסורים מאַטערן אויס דיין גייסט.

י ה ו ד ה : מיין גייסט?! ... גייסט גייסט! ס'אַ חלום!

ש ר ה : דו שרעקסט מיך... ניט דיינע ווערטער. —

י ה ו ד ה : שרעק? שרעק? ניטאָ וואָס צו שרעקן זיך! דערלייזונג
איז ניט אין גייסט. דערלייזונג איז אין וויסן.

ש ר ה : האָסט פאַרלוירן דעם מוט, ליבסטער? האָסט דאָך אַליין
מיך געלערנט, אַז די מענטשהייט האָט אַ גרויס האַרץ, און דאָס
האַרץ וועט אַ ציטער טאָן אונטער די טרערן פון אונדזער פאַלק.
עס וועט זיך אַנפּילן מיט רחמנות און מיט ליבע. קום צו מיר,
יהודה. איך וועל דיר געבן רו... כ'וועל דיך צודריקן צו זיך. קום
צו מיר. (זי זעצט זיך אויף די טרעפּ. יהודה לאַזט זיך גיין צו איר,
וויל זיך שטעלן אויף די קני און קען ניט, גלייך ווי עמעצער
האַלט אים אָפּ. זי ציט אים אָבער צו זיך מיט אירע הענט, לעגט
זיין קאַפּ אויף איר שויט).

ש ר ה : דיין קאַפּ איז אַזוי הייס, ביסט קראַנק, יהודה מיינער,
קראַנק. שלאָף איין. שלאָף איין. וועסט אויפּוואַכן מיט די שטראַלן
פון דער זון... מיט מיין ליבע צו דיר.

י ה ו ד ה : כע—כע...

ש ר ה : האָסט געהערט? ס'האַט עמעצער געלאַכט.

י ה ו ד ה : אפשר ער? —

ש ר ה : ווער?

י ה ו ד ה : דער פרעמדער.

ש ר ה : דער פרעמדער? וואָס טוט ער דאָ?

י ה ו ד ה : ער האָט מיר אַנטפּלעקט דעם סוד — דעם סוד פון דערלייזונג. הער, הער, שרה! ניט גייסט, נאָר וויסן! ניט לעבן — נאָר טויט! נעם מיין האַנט, פרעמדער! נעם מיין האַנט!

ש ר ה : ניין, יהודה, ניין, איך וועל ניט לאָזן. קוק אין מייע אויגן, יהודה. אין מייע אויגן וועסטו זען דאָס ליכט פון לעבן.

י ה ו ד ה : און דו קוק אין מייע אויגן וועסטו זען דאָס ליכט פון פינצטערניש. ליכט קומט אויך פון פינצטערניש... הערסט? הערסט? עס דונערן וואַלקאַנען? ניין — דאָס דונערן האַרמאַטן, באַמבעס און קאַנאַנען! הערסט? הערסט? — וואַיעט דאָס דער שטורעמווינט? ניין — דאָס וואַיען יללות פון מענטשן. דאָס שטר רעמען כוואַליעס בלוט פון וואונדן, כאַ—כאַ—כאַ—כאַ—כאַ!

ש ר ה : יהודה, קוק אויף מיר. גיב מיר דיין האַנט... קום צו מיר. מיין מאַן, מיין גאון. וואו זענען די צאַרטע ווערטער מיט וועלכע דו פֿעגסט מיך רופן? האַסט שוין מער גאָר ניט פאַר מיר, מיין מאַן יהודה?

י ה ו ד ה : איך האָב, איך האָב — איך וועל מיין מאַנטל אויס-שפרייטן פאַר דיר פון ים צו ים. איך וועל אויסרייסן פאַר דיר די הערצער מענטשלעכע, און ווי מיט בלומען אויספלאַנצן מיט זיי די ערד פאַר דיר. יעדער טראָפן פון פרימאַרגנדיקן טוי וועט זיין פון בלוט. און באַדן וועסטו זיך אין מילך און בלוט פון זייגנ-דיקע מוטערס. אַנשטאַט פערל וועל איך דיר געבן די ציינער פון גאונים, אויף צונגען פייער פון ברענענדיקע שטעט וועסטו פליען צו די וואַלקנס. די יללות פון געשאַכטענע וועלן זיין ווי לידער פאַר די אויערן דיינע, און פון ביינער מענטשלעכע וועל איך בויען פאַלאַצן פאַר דיר. כאַ—כאַ—כאַ — — (ווערט אַנטשוויגן.) באַהאַלט דעם פנים ביי איר אויפן שוויס. יהודה הויבט זיך לאַנגזאַם אויף. ווישט אָפּ דאָס פנים מיט די הענט, ווי אַפּווישנדיק אַ חלוס. גייט צו צום אַרון-קודש. שטעלט זיך אויף די קני און לעגט זיך מיטן גאַנצן קערפער און מיטן פנים צו דער ערד. עס ווערט טונקלער, נאָר דער ליכט-פאַסט שיינט פון אויבן. יהודה ליגט אַזוי אַ לאַנגע צייט, אומבאַוועגלעך, ווי אַ טויטער. שרה ווערט אומזיכטבאַר. פון טונקעלן ווינקל דערהערט זיך דער שטילער געלעכטער פון דעם פרעמדן. יהודה הויבט זיך אויף. רעדט שטייל):

י ה ו ד ה : האסט מיר ניט געגעבן דעם ענטפער. דו שווייגסט. איך אבער קאן ניט שווייגן מער. איך, דער פאריער, דער אומבאָרירבארער, איך וועל דין פארטייליקן. איך וועל זיך פאראייניקן מיט אים! מיט אים, וואָס איז אין דיר, וואָס איז דער צווייטער אין דיין צווייאייניקייט, מיט אים וועל איך זיך פאראייניקן און אַרייַן שליידערן דין און דיין וועלט אין כּה־הקלע! אים וועל איך אַוועק געבן מיין גייסט, מיין וואָרט, מיין טאַט, מיין יעדן אַטעם... (שרייט ציטערנדיק מיטן גאַנצן קערפער) אויס מיט דיר, אויס! גענוג! איך גלויב ניט מער אין דיר! גענוג געוואָרט! גענוג געליטן! גענוג! (דרייט זיך האַסטיק אויס. די ליפן ווייס, די אויגן ברענען, די האָר צעשוויבערט. שטרעקט אויס די האַנט פאַראויס מיט כּוח): דו, צווייטער אין דער צווייאייניקייט — נעם מיין האַנט! (פון טונקלקייט באַווייזט זיך דער פרעמדער. גייט צו צו יהודה). קוקט אויף אים, ווי היפּנאָטיזירנדיק אים).

י ה ו ד ה : נעם מיין האַנט! איך גיב דיר אַלץ, וואָס כּהאַב אים געגעבן. איך גיב דיר מיין קאַפּ, מיין וויסן, מיין האַרץ, מיין ליבע, מיין נשמה, מיין גייסט, מיין צער, מיין געוויסן, מיינע תּפּילות, מיינע טויזנטער מצוות און זינד, מיין הויז, מיין שול, מיינע ברידער און שוועסטער, מיין פּאָטער און מוטער, מיין פּאָלק, מיין וועלט — פאַר דעם קץ.

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : דעם קץ? צום ערשטן וועסטו דאַרפן דורכ־גיין דעם וועג צום קץ. און קץ איז ווידער אָנהייב פון באַשאַף —

י ה ו ד ה : און די דערלייזונג?

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : אין דער פאַרניכטונג פון דיין מין. מיין שליטה איז איבער דיר און איבער דער ערד, אבער ניט איבער אַלע קוואַדרייאַנען שטערן.

י ה ו ד ה : איז דיין קראַפט ניט אַבסאָלוט?

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : איך בין מיט אים פאַרבונדן ערגעץ וואו. און די פאַרבינדונג קאָן ניט געפינען. ווייל ביים קנופּ איז ער — איך, און איך — ער.

י ה ו ד ה : אַבער דער סוף פון מיר וועט סייען זיין דער סוף פון אַלע וועלטן און פון אים און אויך פון דיר. פיר מיך מיט אַלע וועגן צו דעם סוף.

ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : דו שטייגסט מיך איבער, מענטשן־קינד.

מיט דיין וויילן און אנטשלאַסנקייט אַ שפרונג צו טאָן אין חלל.
אַבער איידער איך פיר דיך אויף אַלע וועגן פון גסיסהגענוס צום
ברעג, מוזטו אויסלעשן דאָס נ י ט ד ע ר מ אַ ג נ ט ע וואָס
ליגט ערגעץ טיף, טיף אין דיר, און וואָס איז ד ע ר ק נ ו פ
צ ו ו י ש ן ד י ר א ו ן א י ם .

י ה ו ד ה : וואָס איז דאָס ניט דערמאָנטע?
ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : דאָס ניט דערמאָנטע ברענגט מיר אַרויף
אויפן געדאַנק אַן אַנדער מענטשניג, וועמען איך האָב שוין געהאַט
ביים ברעג פון באַרג, גרייט אַ שפרונג צו טאָן.

י ה ו ד ה : דער נוצרי?
ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : יאָ, דער נוצרי. און איך האָב פאַרלוירן,
ווייל צו שטאַרק האָט געברענט אין אים דער פונק.

י ה ו ד ה : דער פונק?
ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : יאָ, דער פונק, וואָס איר רופט „גלויבן“
און „בטחון“.

י ה ו ד ה : אַבער דער גלויבן אין דיר איז דאָך אויך גלויבן!
ד ע ר פ ר ע מ ד ע ר : אַט זעסט! אויך דו האָסט מורא אויס-
צולעשן אין דיר דעם פונק. דו שטעלסט ניט אַיין; דו ציטערסט
נאָך אַלץ פאַר דעם אומבאַקאַנטן, פאַר דעם אַבסאַלוט. כע—כע...
אַ פונק ביים לעבן, ביסטו געוואוינט צו גלויבן, איז אַפט אַ פייער
נאָכן טויט. מענטשן האָבן ליב צו ווארפן זייערע הערצער אין
דעם פייער. עס ווערט „מאַרטירערטום“! איין האַנט אים — און
ס'איז גייסט! די צווייטע האַנט מיר — און ס'איז בלוט! און
איך און ער רייסן זיך איבער דיר. וויסטו איצט אויכעט שפּילן
די שפּיל? — אויס מיטן פונק, יהודה! לעש אים אויס! —
צו אפשר האָסטו שוין חרטה?

י ה ו ד ה : ניין, איך האָב ניט קיין חרטה. מיט גלויבן, מיט בטחון
האָב איך סיי-ווייסי די דערלייזונג ניט געבראַכט; וועל איך זי
ברענגען מיט פינצטערניש און מיט בלוט. נעם מיין לעצטן פונק!
נעם, אויב ס'איז נאָך פאַראַן אַ לעצטער פונק אין מיר!
(דער פרעמדער הויבט אויף די פינגער פון זיין לינקער האַנט, ווי
אין סימבאָלישן ריטואַל. עס נידערט אַראָפּ אַ געדיכטע פינצטער-
ניש און דער פאַס ליכט פון אויבן ווערט אויסגעלאָשן. מיט דעם
פאַספאַרירנדן פינגער, וואָס שיינט אין דער לופטן, מאַכט דער

פרעמדער אַ פּייערדיקן קרייז אַרום יהודה. אויף די ווענט און אין די ווינקלען פאַנגט זיך אַן אַ וואַקאַנאַליע פון ליכט און שאַטן... קאַשמאַר פון טויזנטער אויגן און טויזנטער ליפן אַרום... אַ רויט־לעכער שייַן הויבט אַן פאַלן פון אויבן און אין דעם שייַן — דאָס געשטאַלט פון יהודה. ער שטייט מיט אויפגעהויבענע פאַרבלוט־קטע הענט, שאַקלט זיך הין און צוריק און זינגט אַ ניגון פול מיט התפעלות... און, ווען ער הערט אויף זינגען, דערהערט זיך ווייט, ווייט דאָס געלעכטער פון דעם פרעמדן. ווי דער רויש פון כוואַליעס קומט פון וויינטס דאָס ברומען פון פאַלק. יהודה שטייט מיט פאַר־מאַכטע אויגן די הענט צעשפּרייט, רעדט פּייערדיק און פיבער־דיק):

י ה ו ד ה : מייַן פאַלק! מייַן פאַרק! פאַרנעם מייַן וואָרט. דאָס וואָרט פון דער צווייאייניקייט! באַהעפט זיך מיטן שטורעמוינט, מיט וואַסער און מיט פּלאַם, מיט בלוט, מיט קלדה און מיט סם! מיט שווערד, מיט ביקס און מיט קאַנאַן! מיט גולה, מיט האַס, מיט פאַלשקייט און מיט מיר, מיט מיר — מיט אייער פּירער יהודה!

(די ווייטע יללות און ווילדע געשרייען פון פאַלק מישן זיך אויס מיטן געוואָי פון שטורעמוינט, וואָס שטייגט אַלץ העכער און הער־כער. פון דער טונקלקייט רייסן זיך אַרויס איינציקווייז דריי גע־שטאַלטן).

ע ר ש ט ע ג ע ש ט אַ ל ט : הערט זיך אייַן! הערט זיך אייַן! עס קומט דער אַנזאָג! עס שוועבט שוין דאָס וואָרט פון נביא! עס פאַכט מיט שוואַרצע פּליגל די גאולה! עס קומט דאָס וואָרט! עס קומט די טאַט! עס קומט דער נס! ברידער! ברידער! לויב צום פּירער! (פאַרשווינדט)

צ ו ו י י ט ע ג ע ש ט אַ ל ט : העי! העי! העי! זאָל שאַלן העכער אייער געשריי! זאָלן אייערע טאַצן ווערן בליצן! לאַזט זיך דרייסט אַרויס מיט שטורעם! עס קלאַפן צו די דונערס — פּויקן! זאָלן גיסן, פליסן בלוט־שטראַמען! לויב צו אונדזער פּירער, צום אויסלייזער יהודה! (פאַרשווינדט).

ד ר י ט ע ג ע ש ט אַ ל ט : הערט אויס! הערט אויס! עס איז דער אַנזאָג! דער באַפעל! רייסט אַראָפּ די געלע לאַטעס פון די ברוסטן! די הערצער וועלן פּלאַקערן אין אייך מיט געלן פּייער! פאַרשאַרפט די צייַן! פאַרשפיצט די נעגל! לאַזט פּריי אייער לייב

און אלע תאוות! צינדט אן די שטעט! פארברענט די בריקן! צע-
שיסט די ערד און אלע הימלען! ניטאָ קיין גאָט! ניטאָ קיין געטער!
אָזוי זאָגט ער, דער נביא און דער פירער, דער משיח און אויס-
לייזער יהודה! לויב צום אויסלייזער יהודה! (פאַרשווינדט).

ד אַ ס פ אַ ל ק : לויב! לויב! לויב! צו אונדזער פירער און אויס-
לייזער יהודה!

י ה ו ד ה : מיין פאָלק, מיין פאָלק, פון אַט דעם באַרג האָבן מיר
יעדן טאָג געוואָרט אויף אונדזער זון — זי איז ניט אויפגעגאַנגען
די זון. ניטאָ קיין זון!

ד אַ ס פ אַ ל ק : ניטאָ קיין זון!

י ה ו ד ה : ווען די פינצטערע נאַכט האָט פאַרשפרייט אירע פליגל
איבער אייך, האָט איר באַלויכטן אייערע ווינקלען מיט דעם ליכט,
וואָס האָט אַרויסגעשטראַלט פון אייערע תורות. און ווען אלע
בייזע קללות פון דער וועלט האָבן ווי שניידנדיקע ווינטן אַ לאַז
געטאָן זיך איבער אייערע דעכער, האָט איר מיט דער וואַרעמקייט
פון אייערע הערצער געוואַרעמט זיך איינער לעבן צווייטן. איר
האָט אַוועקגעגעבן אלץ פאַר דערלייזונג, און די דערלייזונג איז
ניט געקומען. זי וועט אָבער קומען איצט. זי וועט קומען, און זי
וועט זיין אין דער גסיסה פון דער וועלט.

ד אַ ס פ אַ ל ק : אין דער גסיסה פון דער וועלט.

י ה ו ד ה : עס וועט ניט אויפגיין מער די זון.

ד אַ ס פ אַ ל ק : עס וועט ניט אויפגיין מער די זון.

י ה ו ד ה : און ס'וועט הערשן משוגעת אין דער וועלט.

ד אַ ס פ אַ ל ק : משוגעת, משוגעת.

י ה ו ד ה : אָזוי זאָג איך דער פירער, דער אַלמעכטיקער. אָזוי
זאָג איך — יהודה.

ד אַ ס פ אַ ל ק : קדוש — קדוש — קדוש — יהודה!

(ישראל לויפט אַרײַן, ווי געטרײבן פון בייזע גייסטער. פאַרצווייפ-
לונג און צער אויף זײַן פנים. קוקט זיך דערטראַקן אַרום,
און, דערזעענדיק יהודה, הויבט ער אויף די ציטערדיקע הענט
מיט אַ געוויין).

י ש ר א ל : רבי, רבי, ס'איז לעסטערונג. רבי!

י ה ו ד ה : לעסטערונג זאָל זיין!

י ש ר א ל : דו, מיין רבי יהודה, ביסט אַ מורד געוואָרן? זאָל איך

אויסרייסן מיינע אויגן און מיינ האַרץ? זאָל איך איצט אָפֿלייקענען זיך, און דיך, און דעם באַשעפּער, און איינטונקען מיינע הענט אין בלוט? זע, די לעסטערונג האָט אויפגעפּראָלט די טירן פון דעם גיהנום, אַרויסגעלאָזט די בייזע רוחות, בייזע שדים, וואָס טאַנצן שוין דעם טאַנץ פון טויט. זע, די געטלעכע ווערטער ליגן צעטראַטן אויף די וועגן, די בלעטער פון די הייליקע ספרים קאַרטשען זיך אין פּלאַמען פייער. דיין גייסט, דער ליכטיקער, ווערט פאַרשלאָנגען אין רויך און אין שוועבל.

י ה ו ד ה : דייןע ספרים קאַרטשען זיך שוין יאָרן טויזנטער אין פּלאַמען, און דו און ער האָבן ניט געהאַלפּן. דייןע ווערטער די געטלעכע האָט מען אין שטייגן פאַרשפּאַרט, און דו און ער האָבן ניט געהאַלפּן. די בייזע ווינטן, רוחות, שדים טאַנצן שוין דעם טאַנץ פון טויט פון ששת־ימי־בראשית, און ער און דו האָבן ניט אָפּגע־שטעלט דעם טאַנץ.

י ש ר א ל : ניט מיר, רבי, זענען צו באַשטימען ווי לאַנג עס דאַרף זיין דער טאַג און ווי לאַנג די נאַכט, ווי לאַנג עס מוז גע־דויערן די פינצטערניש, און ווי לאַנג די ליכטיקייט. דער גלויבן האָט טויזנטער יאָרן געהיילט די וואונדן אונדזערע... לאָז ניט איצט דעם גלויבן ווערן אַ שלאַנג אין אונדזערע הערצער. דער גלויבן האָט אונדזער צער און פיין פאַרוואַנדלט אין געדולד, אין שטאַל! אָן גלויבן — בין איך ניט איך, דו ביסט ניט דו, און אַלץ איז גע־ווען, און איז, ליגן פון אָנהויב ביזן סוף. ניין, רבי, ניין!

י ה ו ד ה : דער גלויבן איז ניט געווען קיין גלויבן, דער ליגן איז ניט געווען קיין ליגן, דער אמת איז ניט געווען קיין אמת. און עס איז ניטאָ, און עס איז ניט געווען, און עס וועט ניט זיין די וואָג און די מאָס צו מעסטן עס. ס'איז ניט געווען, און ס'איז ניטאָ און ס'וועט ניט זיין דער וועג, וואָס זאָל פירן צו אַ ציל, צו אַ זין. ניטאָ קיין רחמנות! פאַרשלינג, פאַרצוק, צערייס איינער דעם צווייטן! דערלייזונג איז בלויז אין טויט, אין אונטערגאַנג, אין ניט זיין... לעש אויס דיין פונק, ישראל!

י ש ר א ל : ניין, רבי, איך וועל ניט אַרויסרייסן דעם לעצטן פונק וואָס אין מיר.

י ה ו ד ה : איך וועל דיך צווינגען, ישראל — איך וועל דיך צווינגען!

י ש ר א ל : אָן גלויבן האָסטו קיין שליטה ניט איבער מיר.

י ה ו ד ה : איך וועל פארניכטן זיך און דיין עקשנות.
י ש ר א ל : דו האסט מיך געלערנט: אדם יסודו מעפר, וסופו
לעפר... און שטויב איז אויך אומשטערבלעך, און גייסט איז דער
נר-תמיד. — אזוי האסטו מיך געלערנט.

י ה ו ד ה : דיין גייסט ווערט אויסגעלאָשן צוואַמען מיט דיר אין
דער פארניכטונג. לעש אויס דיין פונק אין זיך און אין דייןע
ברידער, וועסטו ברענגען די גאולה.

י ש ר א ל : די גאולה ליגט אין פונק, רבי, און מיין פונק וועט
ניט אויסגעלאָשן ווערן.

י ה ו ד ה : אז אוי און וויי זאל זיין צו דיין עקשנות, ישראל! אלע
ביזע כוחות, אלע ביזע גייסטער, שווערד און הונגער, פייער
און מגפות, די רשעות פון אלע פעלקער, און פון אלע צייטן זאלן
פאלן אויף דיין קאפ און אויף דיין געביין, ישראל. אין אַנגסט
און אין יסורים זאלסטו זיך אליין פארשעלטן, און מיט די אייגע-
נע הענט אויסלעשן דעם פארשאַלטענעם מאַרטירער-פונק אויף
אייביק און אויף אייביק. אזוי זאָג איך — יהודה.

(דער שטורעמויגט מיט געשרייען און מיט יללות פון פאלק.
יהודה שטימע קלינגט אין שטורעמויגט מיט גרויל).

אין בלוט און אין פייער, אין פינצטערניש און אין מגפה — צו
גאולה! אין זכר, אין נקבה, אין קינד און אין זקן, אין אלע אברים
מיט אלע חושים — לעשט אויס דעם לעצטן פונק!

י ש ר א ל : ברידער, פאלגט אים ניט!

י ה ו ד ה : (טוט אַ ווילדן שפרונג אויף ישראלן, כאַפט אים אָן
בייס האַלדז) איך אליין, איך אליין מיט מיינע הענט וועל אויסלעשן
דעם פונק אין דיר. איך — כאַ—כאַ—כאַ! (מיטאַמאָל ווערט אויפ-
געפראַלט די טיר און אין שטראַס פון ליכט באַווייזט זיך שרה. יהודה
לאַזט אַפּ ישראלן, ער טרעט אַפּ אויף צוריק צום אַרונ-קודש, וואו
ער פאַלט אויף די טרעפּ, ווי אַן אונטערגעשניטענער. שרה גייט צו
צו ישראלן, הויבט אויף זיין קאַפּ מיט איר האַנט, ווישט אַפּ מיט דער
צווייטער זיין שטערן, רופט צאַרט):

ש ר ה : ישראל... ישראל...

י ש ר א ל : (עפנט אויף די אויגן) אַ שרעקלעכער חלום... דער
רבי, דער רבי...

ש ר ה : ער וועט קומען צו זיך. ער וועט קומען.

(נעמט אַרום ישראלן און גייט מיט אים לאַנגזאַם צו יהודהן. שטייען

אָזוי אַ ווילע און קוקן אויף אים. ישראל הויבט אויף יהודהס קאַפּ, און טרה שטעלט זיך הינטער אים און גלעט זיין שטערן מיט אירע ווייסע הענט)

י ש ר א ל : (מיט געבעט) רבי... רבי יהודה... רבי יהודה...

(יהודה עפנט די אויגן. קוקט און זעט גאַרניט)

י ש ר א ל : לעגט צונויף די הענט, ווי אין תפילה. בויגט זיך צו

צו יהודה) רבי, דאָס בין איך — ישראל. זאָגט מיט מיר, רבי.

זאָגט מיט מיר: קדוש — קדוש — קדוש.

י ה ו ד ה : קדוש — קדוש — קדוש.

י ש ר א ל : אַלמענטש־לעכער און געטלעכער גייסט פון פרידן, פון

ליבע און רחמנות.

י ה ו ד ה : פון ליבן, פון פרידן און רחמנות.

י ש ר א ל : מיט דיין ווילן און מיט דיין גנאָד וועל איך לעבן.

י ה ו ד ה : מיט דיין ווילן און מיט דיין גנאָד וועל איך לעבן.

י ש ר א ל : און וואַרטן אויף דער זון, אויף דער ליכטיקייט מיט

בטחון.

י ה ו ד ה : און וואַרטן אויף דער זון, אויף דער ליכטיקייט מיט

בטחון.

י ש ר א ל : אַמן.

א. לעיעלעס

א

„לאַברײַנט“ הייסט דאָס ערשטע לידער־בוך פון א. לעיעלעס, דערשינען אין 1918. א. לעיעלעסעס ערשט בוך קומט ווי אַ צינז די ערשטע יוגנטלעך־דיכטערישע אָנונגען, ווען דער צוריר צו דער וועלט איז אַ קוים־קוימיקער, אַ ציטעריק־פאַרכטיקער, ווי דער צוריר פון אַ בלאַט אָן אַ פאַרטערטער שויב. אין יענעם פעריאָד פון שאַפן זינגט דער דיכטער :

די וועלט און איך, איך אין די וועלט :
מיר ריזן צופעליק צוזאַמען.

ס'איז יוגנטלעך געמיט. געמיט, וואָס האָט נאָך די וועלט באַ וואוסטזיניק ניט אריינגענומען אין זיך. ס'איז נאָר אַ צופעליקע צור זאַמענרייזע פון דיכטער און וועלט אין אַן אומגעהייערן חלל. און די ניט־אַרגאַנישע, ווייל ניט־באַוואוסטזיניקע, שייכות צו וועלט בילדעט שוין במילא יענע אומגעהייערע אַטמאָספערע איינזאַמקייט, וואָס רינגלט דעם דיכטער אַרום און וואָס דעקט צו מיט אַ ריזיקן שאַטן לעיעלעסעס יוגנטלעך בוך. וועלט־פאַרוואַרפנקייט קוואַלט פון אונטער דעם טרויער־שטיין, וואָס פאַרזיגלט לעיעלעסעס שאַפן אין זיין ערשטן פעריאָד. אַט די וועלט־פאַרוואַרפנקייט איז דער גורם צו לעיעלעסעס פאַרשליסן זיך אינם זעלישן לאַברײַנט, וואָס ער האָט זיך אַליין אויסגעהאַקט.

שוין דער ערשטער ציקל אונטערן נאָמען „איך“ קלינגט ווי אַ „כה אמר“ פון אַ יונג געמיט, וואָס איז אויסגעפולט מיט שאַרפן טרויער און מיט פחד. ס'קומען תפילות, יאַמערן, קלאַגן־זיד, גוזר זיין אויף זיך דעם דין; ס'קומען דערוואַרטונגען, האַפנונגען, גלייאיקע וואונטשן, אַנטווישונגען; ס'קומט דער אייגנאַרטיקער קאַמפלעקס פון דער דיכטערישער יוגנט, וואָס קלאַפט אַ פאַרדוירנס אין טונקעלן זע־לישן לאַברײַנט, אָן די הויכע שמאַלע ווענט, אין די געוועלכ־טויערן, זוכט אָן אויסגאַנג צו וועלט, אַ שייכות. עס איז קאַנטראַסטן־שפיל פון ליכט און שאַטן, גלויבן און יאוש, פריידיקייט און מידיקייט. און אין סאַמע קאַנטראַסטן־שפיל שטעלט זיך גאַר דער דיכטער אַוועק

און זאגט צו זיך אַליין מיט אַ הויך, טרוקן קול, ווי ער וואָלט זיך אַליין אַ גרויזאַמן פּסק־דין געלייענט :

אויף מיר הענגט די זינד און פּלוך פון דורות,
און דער משפט איז שוין לאַנג באַשיידט ;
כגיי אין שאַטן פון טויזנט מורא'ס,
פרעמד איז מיר די גנאָד פון איינזאַמקייט. —

אַ שאַרפּער זאָג, אַ חלף־דיקער, אַ זאָג, וואָס עס פּאָדערט זיך צו אים יענע הונדערטפּראָצענטיקע אויפּריכטיקייט, וואָס איז דער ערשטער עכטער פּאַרבאָדינג פּאַר'ן דיכטער. די לידער פון דעם זשאַנר פּאַר־מאַגן אין זיך אַן עסקעטישע געפייניקטקייט, וואָס קומט צוגלייך מיט אַ לאַנגדויערנדיקן געראַנגל מיט זיך אַליין, מיט כחות חומר־דיקע אין זיך, וואָס גייען אויף אין בלוט ווי אַ ים־יקע וועל. אין שעה'ן פון אַזאַ געפייניקטקייט שפּירט דער דיכטער :

און פונקט ווי אַ בעדואין
דריי איך זיך אין וואַרט־געשפּין,
אין דער וויסט פון וואַרט־געשפּין.

אויך וואַרט טראַגט אין אַזעלכע שעה'ן ניט קיין דערלייזונג. וואַרט ווערט ו ו י ס ט, ווערט וואַרט־געשפּין, וואו די זעל דרייט זיך אַריין און אַרויס, ווי אַ בעדואין. אין אַזעלכע שעה'ן קומט אפילו דער דיכטער צום באַדלערישן דערפילן „פון מיין אייגענעם טרופ — דעם גערוד“. אַ שווערמוטיקייט פּאַנגט דאָס יוגנטלעכע האַרץ אין קלעם אַריין.

און אַז דעם דיכטער געלינגט זיך דורכהאַקן אַ פענצטער צו וועלט, כּאַטש אַ קליין, שמאַץ, תּפּיסה־דיק פענצטערל — אינ'ם צווייטן ציקל „דורכן פענצטער“ — ווערן זיינע געדאַנקען אויך ניט יוגנטלעך־פּריידיקער, פּריידינגדיקער. וואַרעם וואָס איז שוין דערפון, אַז דער דיכטער געפינט שוין אַ שייכות צו וועלט און אַ קאַנקרעטע שייכות — די פּרוי און די וועלט — אַז דאָס געמיט, וואָס פּאַרקניפט זיך מיט אַט דער שייכות איז אַ טרויעריקס, אַ לאַבירינט־געמיט, וואָס פּאַרנעמט דאָס פּאַרביווייען פון דער פּרוי פּאַר'ן פענצטער ווי אַ זיפּץ אין דער נאַכט און מאַכט געבוירן אַזעלכע שורות, ווי :

מיין ליבע, זי איז ניט פון פרייד העל באַטאַגט,
מיין ליבע, זי צאַנקט און זי פּלאַטערט —

מיין טרוים איז פון גאלדענעם שיין ניט געוועבט,
מיין טרוים איז פון שווארצן געשפונען.

פון אזא ליבע און פון אזא טרוים פירט דער גלייכער וועג צו די
זעלבסט-פארלייקענונגס-לידער אין ציקל „דעם האר“, ווען דער דיכ-
טער דערפילט, ווי :

די נאכט איז שטיל און אין שטומען לוייערן
ליגט גאר די וועלט מיט אנגעשפיצטע אויערן,
און הערט דעם גאנג פון מיינע זינד-געדאנקען.

אין אזא נאכט, ווען די יונגע זעל ווערט פונאנדערגעריסן מיט
די אייגענע הענט, אזוי, אז די איבערע געשפאלטנקייט ברעכט זיך
ארויף, איז קלאר דאס פעסט-שטעלן זיך אליין :

און איך וואָגל, וואָגל מיר,
אלץ פון גאָט'ס צו שטניס טיר
און צוריק... און מיינע טעג —
זי פאָרגייען אויפ'ן העג.

וועלט-פרעמד איז דעם דיכטער דאָס פרייוויליקע אונטערגעבן
זיך די ליידנשאפטן, דאָס פארנעמען דעם רוף פון גוף, דעם חומר'דיק
באפעלערישן רוף ווי אַ געבאָט פון גאָט, ווי אַ מעכטיקן נאָטור-כח,
וואָס גייט אַריבער איבער'ן מענטשלעכן וועזן, ווי דער אַקער איבער'ן
פעלד. עס זענען דאָ באַגריפן פון גאָט און שטן, פון כחות לויטערע
און טמא'דיקע, און ווען עס זענען דאָ אַזעלכע באַגריפן, איז אויך דאָ
די וואָגלעניש פון גאָט'ס צו שטניס טיר; איז אויך דאָ געראַנגל פון
גאָט און שטן-כחות אין זיך גופא, אויפ'ן סאַמע תהומ'יקן דעק פון
דער נשמה.

אַ טיפער קומער לויפט פאַראויס דעם דיכטער איבער'ן גאַנצן
שטח פון בוך, איבער דעם ציקל „פאַרשיידנס“ ביז דער פאַעמע
„יהודה הלוי“, אַן ערשטלינג-געשטאַלט ביי לעיעלעסן, וואָס פאַסט
זיך אַבער אַזוי אוממיטלבאַר אַריין מיט זיין טראַגישן גורל אינ'ם
שטימונג-געוועב פון בוך. כאַראַקטעריסטיש איז ווי אַזוי דער דיכטער
פאַסט אויף און געשטאַלטיקט יהודה הלוי'ס בענקשאַפט נאָך ציון,
אַ בענקשאַפט, וואָס איז צעטראַטן געוואָרן אויפ'ן שוועל פון געגאַרטן
לאַנד אונטער די פערד-טריט פון ווילדן אַראַב :

הערסט די שטים ניט, וועלכע וואָרנט
זינט דער מענטש טרוימט אויף דער ערד :

פאר דעם טרויער — בלויז זיין חלום,
דאס — און באַרניט מער באַשערט ?

זעסט די האַנט ניט פון דעם מול,
וועלכע שרייבט דאָרט פון דערווייט :
קיינער זאל ניט וואַגן מאַכן
פון אַ טרוים אַ ווירקלעכקייט —

צו אַזאַ סך־הכל דערפירט דער דיכטער די וויזיאַנעדיש־אויפגער
גלייטע לעגענדע־געשטאַלט פון יהודה הלוי. דער דיכטער זעט ניט קיין
צונויפקניפונג פון חלום און וואַר.

אַ יוגנטלעך בוך איז „לאַבירינט“. יוגנטלעך לויט דער גרויסער
דאָזע אומבאַהאַלפנקייט אין וועלט־געפיל, אין וועלט־געראַנגל, וואָס
קומט אין אים צום אויסדרוק. יוגנטלעך אויך לויט דער פאַרם. עס
שפירט זיך אין ווערק און אויסדרוק־זוכעניש, און אויסדרוק־וואַקלעניש.
אַבער שוין אין דעם בוך, ווי אין יעדן ערשטלינג פון אַן עכטן דיכ־
טער, ליגט איינגעוועבט אין עמבריאַנאלן צושטאַנד זיין גאַנצער וויי־
טערדיקער מהות. שוין אין דעם בוך איז צו געפינען דעם דיכטערס
גרויסע פאָדערונג צו פאַרם, ווי זיין באַזונדערש־אַנטוויקלטן פאַרם־חוש.
שוין אין דעם בוך געפינען מיר שורות, וואָס גליען מיט אינערלעכער
בילד אויסשטראַלונג, ווי: „בין אויף וועגן אַלערליי געגאַנגען, זיך
ווי זאַמד, צעפּיצלט אין דעם זאַמד“; „אַ בליק, וואָס שפּרייט אויס
אין דעם האַרץ ווייסע בלומען“; „פאַרלאַזט דאָס לאַנד, וואָס האָט גע־
גלעט אים מיט דער זיידענער האַנט פון רום“ — ליכטיקע בשורות
פון א. לעיעלעסעס בילד־עלעמענט, וואָס פאַרנעמט אַזאַ קענטיקן פּלאַץ
אין א. לעיעלעסעס שאַפן.

ב

די לידער פּונ'ם ווייטערן, רייפערן פּעריאָד פון זיין שאַפן. צום
אַלעם ערשטן די לידער, וואָס גליען אַריין אין בוך „יונגהאַרבסט“
זענען שוין פון אַ העלערער באַפאַרבונג, העלער קודם־כל לויט'ן מאַ־
טיוו. אויך אין „יונגהאַרבסט“ געפינען מיר נאָך שטאַרקע עכאָס פון
לעיעלעסעס „לאַבירינט“. אויך דאָ שלאָגן מיר זיך אַן און אַזעלכע
טיפישע שורות, ווי:

טרעפן, מאַסן, שטייגן, פאַלן, פינצטער, ליכט.
ווענט אַרום. מאַסיוו און דיק, דאך פאַלט אין שטראַלן
דורך די ווענט דער דרויסן, נישט קיין ווענט — וואַזלן.
עפנט אַלץ זיך און פאַרמאַכט זיך אומגעריכט.

און אפילו ביים סאַמע אַפּשלוס פון בוך, וואו דעם דיכטערס קול
קלינגט פאַרשטיקט-ודוי'דיק, איז צו לייענען:

דער וועג פון שטאַרבן זאל זיין טונקל און שמאַל.
אַ לאַנגער גראַט. אַן ענגער טאַל.

א. לעיעלעסעס פאַרשלאַסנקייט שפאַרט אַרויס אינ'ם אייגנאַר-
טיקן שטימונגס-רעקווויזיט פון: קעלער, צעל, גראַט, ווינדל-טרעפּ, פינצ-
טערניש א. א. וו. פאַרשלאַסנקייט איז בכלל איינע פון די גרונט-אייגנ-
שאַפטן פון לעיעלעסעס ליד. געהערט דאָך לעיעלעסעס נישט צו די
השתפכות-הנפש-דיכטער, וועמעס לידער שטעלן מיט זיך פאַר „לירישע
אויסגוסן“. מאַכט דאָך א. לעיעלעסעס תמיד דעם איינדרוק ווי זיין ליד
וואַלט לאָזן אַנען וועגן פיל ברייטערע געפילן און געדאַנקען-רוימען,
וואָס שפרייטן זיך אין זיין הינטערגרונט און וואָס קוקן אַרויך דורך
די פערזשפאַרונגעס, ווי אַ זון-העלקייט דורך וואַלקן-שפאַלטן. איז
דאָך א. לעיעלעסעס אויך אין זיין פאַרם דער, וואָס בויט אויף צויען,
טויערן, וואַלן ארום זיין ליד; דער, וואָס טראַגט זיין ליד ניט אונטער
אַ הייס-בריאיקן, ווי פאַרמלאַז-צעשמאַלצענעם בליי, נאַר אַ קיל-פאַר-
ענדיקטן, אַפט אַן אַרומגעמויערטן, אַן אַרכיטעקטאַניש-פאַרשפיצטן, ווי
אַ גאַטישן שוואַס-טורעם. אַפגעשלאַסנקייט אין געפיל, אַפגעשלאַסנקייט
אין פאַרם. די כאַראַקטעריסטישע אייגנשאַפט-שטריכן פון לעיעלעסעס
אינדיווידוואַליסטישער ליריק שטרייפן אויף דורך דעם „יונגהאַרבסט“-
געוועב. לעיעלעסעס שלעסער-מאַטיוון אין „יונגהאַרבסט“ פאַרמאַגן
שוין אין זיך אַ העלקייט, פון ווייטע לבנות און ווייטערע זונען, וואָס
אמת — אַ העלקייט, אַ ווייטלעכע, אַפט די העלקייט פון וואַנזיניקע
אויגן, וואָס זענען העלקלאַר פון שרעק אין אַנבליק פון אַ שריפה אין
דוּלד-וויצעל, אַבער, וואָס מער מיר גייען אין בוך אַרײַן, וואָס ברייטער
און רוימיקער עס עפנט זיך פאַר אונדז די „יונגהאַרבסט“-לאַנדשאַפט,
אַלץ מער אויפגעהייטערט ווערט די העלקייט, אַלץ מער קלינגען אונדז
אַנטקעגן אויפגעוויטערטע, אויפגעוויכטענע מאַטיוון. אַן אויפגעקלאַר-
טער, אויפגעשפיגלטער „יונגהאַרבסט“-הימל שפרייט זיך איבער די
מאַטיוון פון בוך. דוכט זיך — אויך דאָ זענען זיי אין זייער רוב ריין

פון סענטימענטאלער פארטרוימסקייט, וואָס „יונגהאַרבסט“ צינדט אָן אין געמיט פון סענטימיווע דיכטער. אויך דאָ געפינען מיר יענעם ניכר טערן טאָן, וואָס קלינגט אויף אין לעיעלעסעס סאַמע אויפגע'שכור' טע לידער. אויך דאָ געפינען מיר לעיעלעסעס קאָנטראַסטן-זעאונג און קאָנטראַסטן-שפיל, ווי אין די לידער: „ביזנעס“, „נאַקטורן“; אויך דאָ געפינען מיר אַזאַ פאַרטיפט קאָנטראַסטן-ליד, ווי „גאַטס האַרץ“, וואָס ברענט שחיטה'דיק אין זון-פאַרגאַנג איבער דער פינקלענדיקער בראַד-וויי. דער קאָנטראַסט געהערט דאָך אויך צו די סאַמע אייגנטימלעכ-קייטן פון לעיעלעסעס ליד. באַזונדערש אונטער דער האַנט איז זעם דיכטער פונאַנדערצווויקלען זיין קאָנטראַסטן-ספעקטאַקל אויפן פּאָן פון ניו יאָרק. צי איז דען דאָ אַ שאַרפערער קאָנטראַסט ווי דעם דיכטערס געמיט, וואָס גלייט מיט זון-פאַרגאַנג-פאַרבן פון גאַטס קראַנק, פאַרוואַונג דעט האַרץ — און די שטייניקע, אויפגע'בל'טע, אין אכזריות'דיקן דעקטריע-ליכט שימערירנדיקע גיר-יאָרק?

אַבער דאָמינירנדיק אין בוך — איבער די לידער „ווערים“, „קינדער“, „טראַנס“, „לאַנגווייל“ און „איינער“ — איז דער לויטער-ליכטיקער טאָן פון „יונגהאַרבסט“, וואָס גייט אויף אָן אויפגעצייטיק טער איבער זוניק-אויפגעפראַטע פעלדער, איבער רייפּע וואַסערן, איבער האַריוואַנטן, וואָס פאַרבייגן זיך צו דער ערד אין באַנגער לוי-טערקייט. מיר ליינען די שורות:

העל צינדן זיך דעם יונגהאַרבסטס צאַרטע, גאַלדענע קופאַלן.
פון מערב'ס פערלמוטער הייט מיט שמאַכטיק-רייפן אַראַמאַט.
די גראַזן זיפצן לינד און מאַט, מיט בענקשאַפט פלאַטערט צווייג און בלאַט.
אום יעדן בוים-שפיץ לייטן יונגהאַרבסטס באַנגע ארעאלן.
אין אַט דעם צויבער-רייך פון בלייכער רו און פאַרביקן פאַרפום
שפרייז איך, מיינ גאַלדענע, און רוף דיך שטיל און זוך דיך שטיל אַרום.
דו ביסט נישט האַרבסט-גאַלד; ביסט שפעט-פּרילינגס-ליד, וואָס פרייט און טוט דאָך וויי.
דער מאַרגן-רייך פון מורח; דער טאַנץ פון מערב'ס לעצטער אַונט-פעע.
און אַט דאָס „שפעט-פּרילינג-ליד“, וואָס „פרייט און טוט דאָך
וויי“ בלייבט שוין נאַכצייטערן אין אונדז מיט אַלע דיך-דינע עכאַס.
אָועקוואַנדערנדיק אויף ווייטערע שטעגן פון בוך.

די „רויטע געאַרגינעס פון יונגן האַרבסט פלאַמען מיט בלוטיקער בענקשאַפט“ אין דער ברענענדיקער סעריע פרויען-געשטאַלטן, די כ'ערליי יואַלאַס, סעלימאַס, וויאַלאַס, יאַלאַנדאַס, עלאַדעאַס, וואָס באַ-

וועגן זיך אין אן אויפגעצויבערטן רויך־רינג רונד־אָרום דעם דיכטער. די אַלע פרויען־געשטאַלטן, אַנגעקליידט אין עקזאָטישע נעמען, ווי אין פרעמדלענדישע, בונטפאַרביקע קליידער, זענען ניט גענומען פון דער אַרומיקער קאָנקרעטער וואָר, נאָר אויסגעוועבט פון די איידלסטע, צאַרטסטע, זייד־געוועבן פון דער פּאַנטאַזיע. זענען זיי אפשר ניט אַזוי קאָנקרעט ווי די, וואָס האָט דעם דיכטער „דערעסן“, צי אפילו די, וואָס דער דיכטער „טאָר נישט ליבן“. דערפאַר, אָבער, זענען זיי אַזוי פאַרבנרייך, אַזוי שפּילנדיק און אין אַזעלכע שיינע ריטמען און בילד־דער אַנגעטאַן, אַז זיי ווירקן ווי ליכטיק־שוימיקע מעלאָדיעס, גראַציעז־אַרויסגענאַרטע פון אַ פאַרבענקטן ציגיינער־פּידל. דאָס זענען פאַרשייד־דענע טענער פון איין פאַרביק און גרויס ליבע־ליד, וואָס אַ דיכטער, געצנדינעריש פאַרליבט אין דער שיינקייט פון דער וועלט, האָט אין גליאיקן טראַנס אויפגעזונגען.

דער ציקל ליבע־מאַטיוון איז אויך איינע פון די שענסטע מאַני־פעסטאַציעס פון לעיעלעסעס איידעלן געהער פאַר ריטם און סטיל. שוין אין די נעמען אַליין, ווייזט אונדז דער דיכטער, ליגט פאַרוועבט דער כאַראַקטער פון יעדן פרויען־געשטאַלט באַזונדער. דאָ העלפט ער זיך אַרויס מיט שפּראַך־פּינזל און מיט זיין רעגנבויגנדיקער פאַרבן־סקאַלע. אינטואיטיווער שפּראַך־חוש, וואָס צעצוימט קאָנווענציאָנעלע שפּראַך־גרענעצן און דערמעגלעכט צו צעצווייגן, ניואַנסירן און אַנט־פלעקן פילפאַרביקן לעבן אין שפּראַך, בלייבט לעיעלעסעס אייגנשאַפט. אין די־אָ לידער זענען די ריטמען פרייער, ברייטער און לופטיקער. דאָ איז אויך די בילדלעכקייט אַ געלייטערטע, אַ דורכגעוואַרעמטע פון אַ שטראַליקן ליריזם. בילדער, צופעליק אַרויסגעריסענע לשם אילור־סטראַציע, ווי: „עס זיפצן די וואונדיקע וועלן פון די פאַרנאַכטיקע טשעלן“, „בלויז אין דעם זילבער־טייך פון מיין וואונטש און געבאַט, שוימט דער מאַרמאַר פון דיין לייב“ — דערציילן אונדז פון אַ ליריש געמיט, וואָס דערטאַפט אינטואיטיוו די פאַרם פאַר זיין איבערלע־בונג.

פון אַזעלכע לידער איז דער צוגאַנג צום „געזאַנג פון די פישערס“ אַ דירעקטער. „דאָס גאַלדענע פישל“, אַ לאַנג־געאַרטט און געחלומ'טס, האָט דער דיכטער פּלוצים געפונען אַ זיך־צאַפּלענדיקס, ווי אַ גאַלדענער שטראַל, אין ליכטיקן נעץ פון זיין ליד.

אויפ'ן שוועל פון „יונגהארבסט“ געפינען מיר דעם ציקל לידער, וואָס באַדייט אַן איבערברוך אינ'ם דיכטערס ביז איצטיקן שאַפן, אַן איבערברוך, וואָס דריקט זיך, קודם כל אויס אינ'ם געפינען אַ וועג אַרויס פון שאַרף-אינדיווידואַליסטישן לאַבירינט, אַ צוזאַמענהאַנג מיט וועלט, אַ שייכות. אַזוי אַרום איז דאָס לעצטע לידער-ציקל אין „יונג-האַרבסט“ אַ גורם צו אַן אויסברייטונג אין דער טעמע, פאַרטיפונג פונ'ם עצם מהות ליד און זיין פאַרם. ווער האָט געשאַפן אַט דעם איבערברוך? אַ גרויסע און טראַגישע געשעעניש אין לעבן פונ'ם יידישן פּאָלק, אַ געשעעניש, וואָס האָט שוין נישט איין דיכטער ביי יידן אַרויסגעהויבן פון זיין ד' אמות'דיקער ליד-וועלט, אַוועקשטעלנדיק אים מיט'ן אַפענעם געזיכט אַנטקעגן די דרויענדיקע כמאַרעס פון זיין צייט. ס'איז דער וועלט-קריג און זיינע המשכ'דיקע דערשיינונגען: די רעוואַלוציע אין רוסלאַנד און די אוקראַינישע פאַגראַמען. דאָס לעצט-טע קאַפיטל פונ'ם וועלט-חורבן — די פאַגראַמען אין אוקראַינע, וואָס האָבן אַ וויי געטאַן מיט'ן פאַרוויסטנדיקן אַטעם פון אַ נייער גזירת ת"ח אין סאַמע האַרץ פונ'ם אויפקומענדיקן וועלט-וואונדער, וואָס האָט זיך פּראַקטאַמירט אַלס רוסישע רעוואַלוציע, ווען צוזאַמען מיט'ן גרינעם גראַז אויף די פרישע קריג-קברים, האָט אויך אויפגעגרינט אין דורכגעשוידערטן געמיט אַ האַפענונג-שפּראַך פון אַ ווידערגעבורט-לעבן; — אַט דער אויפגעכוואַליעטער בלוט-קאַשמאַר האָט אַ טרייסל געטאַן ווי אַ שטורם-ווינט דאָס געוויסן פונ'ם יידישן שרייבער. און ווי שטאַר-קע עכאַס פון אַט דעם שטורעם-ווינט האָבן אַפגעקלונגען אין דער יידישער ליטעראַטור אַ גאַנצע ריי ווערק, וואָס האָבן אַנגעזאַגט נייע שליחות'ן פאַר'ן מאַדערנעם יידישן וואַרט. טייכן יידיש בלוט האָבן זיך גענומען שפיגלען אין די לידער פון אַ גאַנצער ריי דיכטער: אין „וואַלף“, „די שטאַל“ פון ה. לייזיק, „אַ נאַכט“ פון מ. ל. האַלפּערין, „די קופּע“ פון פ. מאַרקיש, „1919“ פון ל. קוויטקאָ. דאָס יידיש-דיכטערישע וואַרט איז ענגער צונויפגעפלישט געוואָרן מיט טראַגיש-יידישער וואַר, מיט גורל'דיקע און געשיכטלעכע פּראַבלעמען פון יידישן לעבן, און האָט דורך דעם באַקומען מער אחיזה, מער וואַג. ס'איז גע-קומען דער געזעלשאַפטלעכער מאַמענט, וואָס האָט גע'כפּל'ט די שליחות פון יידישן וואַרט, אַרויפפירנדיק אים אויפ'ן ברייטן, לאַנגן טראַקט פון דער תקופּה, דאָרט וואו חילול טראַמפלען דורך אין בייזע,

קאשמאָרפֿלע נעכט, וואו עס טורעמען זיך בערג פון חרוב געוואָרענע ישובים, וואו דאָס ליכט פון נייִוועלט נעמט זיך קנולדן און אַרויסשיילן פון רויטן קאשמאָרנעפל, ווי אַ קלאַרע זון פון בלוט־פאַרפלאַמטע, אויפגעריסענע באַגינען־וואַלקנס....

דערווייל איז עס געקומען — דער אַנזאָג אויף נייִ־שליחות פונ'ם יידיש־שעפּערישן וואָרט — אין דער פאַרם פון פאַגראַם־לידער און צווישן זיי די לידער פון א. לעיעלעס: „דאָס ליד פון געלן וואַנזין“, „גאולה“, „ווייס און גאַלד“, „די מעשה פון הונדערט“.

די פאַגראַם־לידער פון א. לעיעלעס הויבן זיך אָן מיט יאָמערנדיקע יידישע קינדער, וואָס דערקריכן שוין נישט צו די „צוגעגרייטע בעטן“, מיט אויפשוידערנדיקן לאַך פונ'ם „געלן וואַנזין“, וואָס שפאַנט איבער לענדער און וועגן און בייטשט אונדז אונטער „מיט שטאַרצנדע אויגן, מיט הענט, צום הימל געשטייפטע ווי תּליות“. דער סך־הכל פון חשבון, אויב נאָך נישט קיין פולער און אָפּענער, שלומערט שוין אין אַט דעם טאַנץ פון געלן וואַנזין, אינ'ם ביטער־ניכטעוין אויסגעשוויי: „שעכט אונדז! שעכט אונדז אַלע מיט אַמאַל!“ אויב מיר געפינען דאָ ניט ביאָליק'ס גליאיק־פלאַמענדיקן „שמים, בקשו רחמים עלי“ — געפינען מיר דאָ, אָבער, פאַרמעסט, אָן אַנטקעגן שטעלן זיך דעם „אין רחמים בדין“ מיט'ן שאַרף פון וואָרט, וואָס ווערט אַרויסגענומען פון געמיט ווי אַ שווערד פון שייד.

מיט אַ טרויעריק קול דערציילט אונדז דער דיכטער זיין אייגן־אַרטיקע גאולה־וויזיע אויף דעם רוישיקן סקווער פון דער רוישיקער מעטראָפאָליע. אַ פאַרקערטע יחזקאל־זעאונג שפרייט זיך פאַר'ן דיכ־טערס זעליש אויג: „ניט קיין טאַל פון טויטע ביינער וואָס זענען לעבעדיק געוואָרן, שפרייט זיך פאַר אים, נאָר אַ טאַל פון לעבעדיקע ביינער, וואָס דער טויט האָט פונאַנדערגעשאַטן...“

...און ווען איך האָב מיינע אויגן ווידער אויפגעהויבן,
האָב איך דערזען אַ מנין טויטע יידן.
און אַלע — אויגן בלויז,
וואָס האָבן געשפיצט אַרויס,
אַרויס — און אַריין
צו מיר אין האַרץ,
און געשטאַכן און געשטאַכן
נישט אַ טאָג און נישט טעג, נאָר וואַכן, וואַכן לאַנגע.

האָב איך מיינע אויגן ווידער אָפגעקערט
און געפילט די שווערקייט פון טויזנט קברים ערד.

און אַז דער דיכטער דערשפירט די שווערקייט פון טויזנט קברים
ערד; קלינגט פאַר אים אויף דאָס וואָרט „גאולה“, „ווי קלאָאונעך
גלעקלעך אין דער פוסטקייט פון דער וועלט, אין דער לערקייט פון
מיין זעל“. דאָס איז דער פעסימיזם פון אַן אבֿל, וואָס ווען דער מת
ליגט פאַר אים, שטייט געשריבן, טאָר מען אים ניט פּרוואוון טרייסטן,
וואָרום די טרייסט — אפילו ווען זי איז אַ גאולה־טרייסט — קען
דאָן אַמאָל אַ קלונג טאָן ווי אַ קלאָאונען־גלעקל. אָבער, מערקווירדיק,
ווי אַט דער זאַלציקער פעסימיזם פונ'ם ליד — זאַלציק ווי אַ טרער
אין אַנבליק פון אַן אָפענעם קבר־גרוב, דערפירט ניט צו קיין רעזי־
גנאַציע־שטימונג, ווייל עס איז אַ טרער, וואָס רעוואָליוציאָניזירט,
פונקט ווי דער פעסימיזם פונ'ם ליד שלאָגט ניט אַריין אין יאוש, נאָר
גיט, להיפוך, אַ פאָך מיט אויפגעפּייערטן דינאַמיט.

און אַזויאַ, מיט דער חשוב־מאָנונג פון זיין טרויער, גייט דער
דיכטער, גייט דער דיכטער צו צום געפלאַנטער פון „ווייס און גאַלד“
— גערעכטיקייט און דערלייזונג — וואָס איז אַנגעוואָרפן געוואָרן
ווי די מיסיע פון יידישן פאָלק, און נעמט עס ציען ווי אַן אומגעהייר־
ערע נעץ פונ'ם אַרטן ים פון דער יידישער געשיכטע. פון פּראַסקוראַוו,
די אַרענע פון די אוקראַינער פּאַגראַמען ציט זיך אַ לאַנגער וועג אין
געדיכטעניש פון דורות, אַזש צום גור פון גאַט אין מדבר: אַחד. ווי
דער דיכטער וואָלט אויף אַ באַרג געשטאַנען און אין ליכט פונ'ם זון
פאַרגאַנג, ווי אונטער אַ רויט־שטראַמענדיקן פּראַזשעקטאָר דערזען די
גרויסע געשיכטלעכע קאַמפן פונ'ם יידישן פאָלק. אַט הערט ער דאָס
שמעטערן פון נבוכדנאצר'ס געפאַנצערטע אייזנוועגענער, וואָס האָבן
דאָס לאַנד אויפגעריסן, דאָס פאָלק פון לאַנד געטריבן: „צו בויען
דעם גרויסן קעניג'ס פּאַלאַצן, צו פירן זיינע רייטוועגענער, אויסצוהאַקן
אין שטיין זיינע גרויסע העלדן־טאַטן“; אַט הערט ער דעם טראַט פון
שמעון בריגירא'ס און יוחנן מגוש־חלב'ס לעגיאָנען, דעם ברויז פון
קנאים־בלוט, וואָס האָבן געשלאָסן אַ בונד מיט פיר ווינטן פון דער
וועלט, נישט צו רוען און — צו לעבן“; און אַט דערהערט ער אַ רוף
פונ'ם זעלבן רייטן בלוט פון פּאַלקס־האַרץ, וואָס איז פאַרוואַנדלט גע־
וואָרן פון קנאים־בלוט אין מאַרטירער־בלוט — אין דער אינקוויזיציע
— און היט דאָך דעם בונד מיט די פיר ווינטן פון דער ערד, דער
בונד וואָס הייסט: גערעכטיקייט און דערלייזונג.

פארשארפטער און א סך אפענערער, אין קינסטלערישן זין, איז אַט דער חשבון־מאָנונג אין דער „מעשה פון הונדערט“. נאָך מער — חשבון־מאָנונג ווערט דאָ פאַרוואַנדלט אין אַנקלאַג און פּראָטעסט, וואָס איז גענוג בולט און סאַציאַל־פאַרשפיצט, הגם דאָס ווערט ניט צוגע־טראַגן דעם לייענער אין שוועריק־שאַרפע פּראָזן, נאָר וואַקסט אומ־מיטלבאַר אַרויס פון סאַמע תוך פון דער פּאַעמע.

געשריבן איז די „מעשה פון די הונדערט“ אין פאַרם פון כּראַ־ניק, און הגם דער מאַטעריאַל איז אַן אבר מין החי פון דער בלוט־אַפּגייענדיקער היינטצייטיקייט, איז דאָך דאָ אינ'ם סטיל פון דער פּאַעמע עפעס פון די אַלטע כּראַניקעס, וואָס זענען געשריבן געוואָרן פון פאַרצייטיקע מחברים — לעבן־געבליבענע עדות פון גרויסע קאַ־טאַסטראַפעס אין יידישן לעבן. אינ'ם אַלטן כּראַניק־סטיל ווערט דער־ציילט די מעשה פון די הונדערט „איבערגעבליבענע, שוואַכע, ניט אריפגעעסענע, אַנטרונענע“, וואָס האָבן זיך אין טאָג פון גרויסן צאָרן, ווען „פאַר־שרפה'עט איז געוואָרן דאָס גוטסקייט פון דער וועלט, און אויסגעטריקנט איז געוואָרן דער זין פון דער וועלט“, — זיך פאַר־באַהאַלטן אין אַ וואַלד און — דאָן האָט גאָט אַלע זיינע הימלען פאַר־לאָזן, האָט פאַרשטומט די שירה פון די מלאכים און „אַן איינזאַמער גאָט ביי דער שוועל פון זיין וועלט“, האָט ער זיך אַוועקגעלאָזן אין שטומען, פאַרכטיקן וואַלד, זיך אויסגעצויגן צו די פיס פון זיינע לעצטע הונדערט שוואַכע באַשעפענישן און צו זיי תפילה געטאָן:

לייזט מיך אויס פון דעם בונד מיט די מענטשן.

פון דעם בונד מיט דער וועלט.

באַפרייט מיך.

און אַז די הונדערט האָבן פאַרנומען גאָט'ס „פאַרכטיקע ילדה“ און אים אויסגעלייזט פון זיין טעות, האָט דער איינזאַמער גאָט, וואָס איז פריער געלעגן צו זייערע פיס און געקלאָפט: זיין אומגליקלעך פנים אַן דער שוואַרצער ערד, גענומען און „אַוועקגעשלייכט אויף זיין בויך“ און — עס האָט זיך אַנגעפאַנגען די ווירקלעכע מעשה פון די הונדערט. די הונדערט האָבן פאַרלאָזן דעם וואַלד, און ווייל עס איז קיין סדר אין דער וועלט ניט געווען, נאָר דער סדר פון איידער־וועלט, פון תהו, האָבן די הונדערט שוואַכע באַזיגט די שטאַרקע, וואָס האָבן באַלד דעראַנט, אַז זיי האָבן שוין אין די הימלען דעם סדר העולם ניט צו מאַנען און האָבן זיך דאַרום גלייך אונטערגעגעבן. און די מעשה פון

די הונדערט קומט צום עפילאָג: אזוי ווי קיין סדר העולם איז שוין מער ניט געווען, האָבן זיך די איבערגעבליבענע גענומען עסן איינער דעם אַנדערן, ביז וואָנען עס זענען געבליבן צוויי בלויז, וואָס „איי נער היט דעם צווייטן, און קיינער ווייסט ניט ווער וועמען וועט אויפֿ-עסן“ און צוזאַמען מיט די צוויי בלייבט אויך: „איך — וואָס בין דאָ דאָס אַלעס צו דערציילן“...

פונאַנדערגלידערנדיק דעם מהות פון דער פּאַעמע, אַראָפּשיידנדיק פון איר די אַלעגאָרישע הויטן, דערזעען מיר, אַז ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס זי איז סיי לויט דער טעמע, סיי לויטן אייגנאַרטיקיידישן פּרוב אַ נאַציאָנאַל־יידישע שאַפונג, ווערט זי אָבער אַרױפגעשאַסן צו סאַציאַלער הויך. נאָך מער. דער סאַציאַלער מאַמענט קומט ווי אַן אויסשטראַלונג פון נאַציאָנאַלן. און ניט בלויז מיט דער פאַרלייקענונג פונ'ם כביכול, וועמען דער דיכטער צווינגט זיך אַראָפּצולאָזן פון זיינע הימלען אינ'ם פאַרטיקן וואַלד־געפּלעכט פון מענטשעכן לעבן, בעטן אויסלייזונג ביי די הונדערטער, נאָר אפילו מיטן פעסימיסטיש־קליינ־גענדיקן אויספיר איז עס דאָך סאַציאַל. סאַציאַל, ווייל רעוואָלוציאָנאַר־זירנדיק. ווייל סדר העולם ווערט אין דער פּאַעמע־שפיגל געוויון ווי דער סדר פון שטאַרקע און שוואַכע, און ווען אַזאָ סדר פּאַלט — פּאַלט במילא די שטאַרקע און שוואַכע־פאַרטיילונג אינ'ם טונקעלן לעבן־וואַלד.

און אין סך־הכל: מיט אַ רויטן בלוט־שטראָם האָט די וועלט זיך אַריינגעריסן אינ'ם לאַבירינט פון דיכטערס זעל און אים געצוואונגען צו ווערן — געזעלשאַפטלעך, צו שטעלן זיין ליד אין ליכט פון נאַציאָנאַלע און סאַציאַלע ווייטיקן פון אונדזער עפּאָכע, צו זוכן און געפּינען שייכות פון היינט מיט נעכטן, אָנהאַנג און אַנלען אין יידישן עבר, אַרויסהויבן דעם זין פון יעדן פּראָבלעם־שפּילטער אין זיין פאַר־זיכטיקייט און אויך אין זיין צונויפלייגן זיך אין המשכֿ־דיקער, האַר־מאַנישער איינהייט — ווי דאָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר'ן ווייטערן אַנטוויקלען זיך פון א. לעיעלעסעס שאַפונגס־וועג.

ד

צווישן לעיעלעסעס „מעשה פון הונדערט“, דעם דיכטערס ערשטן גרויסשוואונגיקן פאַרמעסט אויף אידיען־ליד, אויף ליד, וואָס טראַגט אין זיך דעם, פּיל־גענאַרטן פון יעדן דיכטער, סינטעז פון „איך“ און

„וועלט“, און „פאָביוס לינד“, דאָס ווערק, וואו דעם דיכטערס גאַנג צום סינטעטישן אידייען־ליד ווערט געקרוינט מיט אַ פאַרנעם־רייכן באַרג־אַרויף — ליגט א. לעיעלעסעס „ראַנדאָס“. דאָס יידישע ליד האָט אין א. לעיעלעסעס „ראַנדאָס“־בוך באַקומען אַן אויסגאַנג צו דער וועלט, אַ דעראַבערונג פון אומגעוויינלעכע ליד־פאַרמען, וואָס זענען דער יידישער דיכטונג היבש פּרעמד געווען. דאָס אַלט יידישע „לאַ תעשה לך פסל“־געבאַט, דאָס אַלט יידישע אַנטקעגנשטעלן וואָרט אַנט־קעגן בילד, הויז־פּלאַמיקע וויזיע, פאַרמלאָזע אידייע אַנטקעגן אַלט־גריכישע שיינקייט־געזעצן, ווערט דורך לעיעלעסעס פאַרם־אַקצענט־רונג באַזונדערש שאַרף פאַרניינט.

דאָס יידיש־דיכטערישע וואָרט האָט זיך שוין לאַנג גענויטיקט אין מרגלים, וואָס זאָלן אויסשפּיאַנירן דאָס נאָך ניט דערפאַרשטע וואָרט־מלכות. ווייל וואָרט, ווי אַ לעבעדיקע הויט, לויט בעל־מחשבות'עס אַן אויסדרוק, גאַרט צו לעבן, צו אַטעם, צו אויסשפּרייטונג. ווייל וואָרט, וואָס ווערט קאַנסערווירט און איינגעשטאַנען, ווערט צוזאַמענגעפאַרן, פאַרדאַרט און אויסגעליידיקט פון יעדן שאַפּערישן סטימול, ווי אַ זאַנג, וואָס ווערט אויסגעקלאַפט פון ווינט. א. לעיעלעס, ווי איינער פון די פירער פון די וואָרט־מרגלים, וואָס, די פון אים געשאַפענע דיכטונגס־שור, די „אינזיכיסטן“, האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט, איז ניט בלויז אַ וואָרט־מרגל, נאָר אויך אַ וואָרט־אַנטדעקער.

שוין דער ערשטער „ראַנדאָס“־ציקל, וואָס עפנט דאָס בוך, ווייזט אַ נייעם אופן פון ליד־געשטאַלטונג :

איך גלויב ניט אין קיין צייט. איך לייקן אָפּ דעם ליגן.
מיין עבר איז נאָך דאָ. און ערגעץ אויף די שטיגן
פון גרענעצללאַזן רוימס פּאַלאַצן שטייט נאָך איצט
דאָס וויגל פון מיין קינד־הייט, און מיין יוגנט קריצט
נאָך היינט אונזאַרן פון מפלות און פון זיגן.

און ווייטער :

און אַלץ איז — ציטער־טענער פון איין קאַסמאַס־ניגון.
דער בלינדער קען מיט איין וויבראַציע זיך פאַרוויגן,
דער זעער דרינגט אין פּלאַם, וואו העל דער אין־סוף בליצט.
און יונג איז אונדויער פרייד, אויף אייביקייט געשטיצט,
כאָטש הינטער אונדו שוין לאַנגע, רונדע יאַרן ליגן.
איך גלויב ניט אין קיין צייט.

אין דער געפרעסטקייט פון דער שורה, אינ'ם געמאסטענעם ריטם, אינ'ם צונויפלייגן זיך פון בילד אויף בילד, ווי פלאסט אויף פלאסט, ווי אין דער הייך פון געדאנק, וואָס שוועבט איבער דער מאַרמאָר־קילקייט פון ליד — אין דעם אַלעם מאַניפעסטירט דער דיכטער פאַרם־מייסטערשאַפט, אַרכיטעקטאַנישע מעגלעכקייטן, וואָס זענען אַ פּועל־יוצא פון אַן אייגענעם, אויסגעטיילטן צוגאַנג צו ליד־שאַפּונג. דערביי דאַרף באַמערקט ווערן, אַז די קילקייט, וואָס לעיעלעסעס „ראַנדאַס“ טראַגט אויף זיך און וואָס קומט פון פּערפּעקטער פאַררונדיקטקייט, פון סקולפּטאָרישער אַפּגעשלאַסנקייט, איז נאָר אַ דרויסנדיקע, אַן אויסערע, עס איז די קילקייט פון אַ טראַפּישער פּרוכט, וואָס טראַגט אין איר אייז־דערפרישנדיקן לייב די שטראַלן פון דער גליאַיקער זון. אונטער דעם שטאַל־געהאַמערטן פּאַנצער פון לעיעלעסעס פאַרם פאַרנעמען מיר דאָס קלאַפּן פון אַ לעבעדיק האַרץ, פון אַ סענסיטיוון און געפילפולן דיכטער. אינ'ם רייפן פּעריאָד פון יעדן דיכטער, פאַרמאָגט זיין ליד אין זיך עפעס פון דער באַזאָאָקישער פּרויען־געשטאַלט, וואָס טראַגט אין זיך אַזוי פיל באַוואוסטזיין פון לעבן, באַוואוסטזיין וואָס גרענעצט זיך אַפּט מיט שאַרפּן טרויער און וואָס פאַרנינט די לייכטפּיטיקע טרויער־שיכרות פונ'ם דיכטער־אַנהויבער...

און דאָ קומען מיר צום אינטעלעקטואַליזם פון לעיעלעסעס ליד. זיכער האָט לעיעלעסעס ליד אין זיך אינטעלעקטואַליסטישע קערנער. אָבער, צי איז דען יעדע דיכטונג, אויב נאָר עכט, פריי פון אַ געוויסן אינטעלעקטואַליזם? צי זענען די גאַלד־געשמידטע סאַנעטן פון באַד־ליער, אין וועלכע עס גלייט דער זון־פאַרגאַנג פון מענטשלעכע לייד־שאַפטן, פריי פון אַ געוויסער אינטעלעקטואַליסטישער באַפאַרונג? און — צי איז דען אַט די אינטעלעקטואַליסטישע באַפאַרונג אין איר תּוך ניט קיין אַנלעזן, ניט קיין פּעדעסטאַל פאַר'ן ליד־מאַנומענט? שוין דער עצם פּראַצעס פון ליד־געשטאַלטונג, ווי מיר האָבן אָנגעמערקט, מוז זיך אַרויסהעלפּן מיט אינטעלעקט, ווייל דער דיכטער, אין מאַ־מענט פון זיין שאַפּן, מוז זיין סיי אין זיך, סיי איבער זיך. עס מוז תּמיד אין אים זיין אַפּן אַ פאַרבאַהאַלטן אויג, וואָס קאַנטראַלירט זיין אייגן שאַפּן, שטאַרקט די אַחריות פון ליד, דערפּירט זי צו ליד־שליחות, וואָס מיט'ן אויספאַרמירן זי, הערט זי שוין אויף צו זיין בלוזי שליחות פאַר'ן דיכטער און הויבט אָן צו ווערן אויך שליחות פאַר דער וועלט. אַט די אַחריות־פאַרשטאַרקונג פונ'ם ליד, וואָס קומט אַ דאַנק דעם וואַכן, אויפּזענדיקן בליק פון געדאַנק, העלפט אויס־

ברייטן דעם דיכטערס ליד־האַריוואָנטן, דערמעגלעכט אים, באַוואוסט־זיניק, זיך צו באַפרייען פון לירישער איינגעשטאַנענקייט, פון וואַרי־אירן זיך זעלבסט. דער דיכטער הערט אויף צו זיין אַ פאַר־כשופֿטער אין זיין אייגענעם רינג, אדרבא, ער גייט באַוואוסטזיניק אַרויס פון זיין חוניה־מעגל־קרייז, פון זיין פויגל־פרייען געזאַנג, וואָס איז אין סאַמע תוך, ווי פאַראַדאַקסאַל דאָס זאָל ניט אויפקלינגען, ניט קיין פרייהייט פאַרן דיכטער, נאָר אַ פאַרשקלאַפונג צום אייגענעם פרייען געזאַנג. דער אינטעלעקטואַליזם (וואָס איז צוליב עפעס אַ טעות פאַר־שריגן געוואָרן פון אייניקע ווי אַ חסרון), העלפט דעם דיכ־טער צו קענען קירעווען דאָס אייגענע געזאַנג, צו קענען באַוואוסט־זיניק פאַרווענדן די אומבאַוואוסטזיניקע כחות אין זיך. דאָס העלפט אים אויך צו דערגיין צו יענעם געבענטשטן סינטעטישן אַפּשלוס פון ליד, צו וועלכן א. לעיעלעס איז, מיט דער רייכער גאַמע פון זיין ליד־רישן געמיט, ווי מיט דער דינאַמיק פון זיין אינטעלעקט, דערגאַנגען אין בוך „ראַנדאַס“.

אַז א. לעיעלעסעס באַזונדערע פאַרם־אַקצענטירונג האָט דאָך ניט געשטערט צו דער טיפער עמאַציאָנעלישקייט, וואָס קוואַלט אויפֿן גרונט פון זיין ליד, זאָגט עדות טאַקע דער ערשטער ציקל אין בוך, וואו די אַזוי קאַמפּליצירטע ראַנדאַס־פאַרם שטערט ניט דעם לייענער צו פאַר־נעמען דעם שימער פון עכטן געפיל, וואָס דער דיכטער ברענגט דאָ צום פאַרשיין. יעדע ליד־אַפּטיילונג ווירקט מיט זיין אַפּענער, ממש דאָ־קומענטאַרישער אויפריכטיקייט, ווי אַ טייל פון אן אני מאַמין. דער געפרעסטער ריטם קומט דאָ ווי אַ באַגלייט־דערשיינונג צום אינערן ריטם פון דיכטערס עמאַציאָנעלער וועלט. דאָס זעלבע איז צו זאָגן איבער די „טריאַלעטן“, וואָס זייער עפיגראַם־מעסיקע געטאַקטייט העלפט נאָר אַרויסצוהייבן דאָס שטימונג־בילד, וואָס זיי שפיגלען אין זיך אַפּ:

- וואונדער גרויסער אין אַ קליינעם פורעם,
- כּבוֹיג אַ דאַנקבאַרער פאַר דיר מיין קאַפּ.
- זאָגט דער אמת, וואָס אין העכסטן טורעם —
- וואונדער גרויסער אין אַ קליינעם פורעם —
- מיין ביסטו, איך מייד, ווי דו, דעם שטורעם,
- און איך גידער אויך פאַרשעמט אַראָפּ.
- וואונדער גרויסער אין אַ קליינעם פורעם,
- כּבוֹיג אַ דאַנקבאַרער פאַר דיר מיין קאַפּ.

צי איז דען ניט אן עכט ליד, וואָס שלאָגט אָן אַ קאַנטאַקט אין מענטשנס געמיט, אַ „וואונדער גרויסער אין אַ קליינעם פּורעם“ ?

א. לעיעלעס ברענגט פאַר אַ ריי ליד־מוסטערן, וואָס שטעלן מיט זיך פאַר אַ חידוש, אַ נייעס. דאָך באַנוצט ניט א. לעיעלעס אַט די אַלע קאַמפּליצירטע און אין יידיש בכלל זעלטן געברויכטע פאַרמען ווי סתם באַפּוּצונג און אַרנאַמענטיק. זיי זענען אין זייער תּוך קונציק־געהאַפּ־טענע לבושים אויף סאַציאַלע, טיף־מענטשלעכע אינהאַלטן. ווי ווייט ס'איז למשל, דער בליק פון לעיעלעסן אויף דער סאַנעט פּונ'ם בליק פון גרויסן השכלה־משורר י"ג, אַ זינגער פון טיף־ערנסטע, העראַאישיע אינהאַלטן, וואָס האָט דעם סאַנעט גענוצט דוקא צו סאַטירישער אונ־טערהאַלטונג. און צי זענען דען איצט אויך ניטאָ אַזעלכע, וואָס באַ־טראַכטן דעם סאַנעט פאַר אַ שיינ־געטאַקט שטעקעלע, וואָס פּאַסט פאַר דער שפּראַך פון אַ פעטראַראַקאָ, ווערליין, אָבער ניט פאַר'ן שטייניקן תּכּלית־דיקן יידיש. אָבער אַ מאַדערנער דיכטער (מאָדערן אין באַגריף פון אַריינזאַפּן אין זיך די קולטור־דערגרייכונגען פון עבר פּליוס פון זיין צייט) קען ניט גיין אויף אַזעלכע וויתורים כלפי זיין שפּראַך — זיין ליד־אינסטרומענט. יעדע ליד־פאַרם האָט איר סימבאָל. און ווען דער דיכטער קומט און איז מזווג זיינע סימבאָלן מיט די סימבאָלן פון דער אַנטשפּרעכנדיקער ליד־פאַרם, איז עס דער זיווג וואָס הייסט : קונסט. און ווען א. לעיעלעס קומט מיט זיין סאַנעט־קראַנץ „האַרבסט“, דאַן איז עס אַן אויסגעטיילטער ליד־זיווג אין אונדזער נייער דיכטונג :

דאָס איז דער האַרבסט. דאָס זענען די פאַרנאַכטן,
ווען ס'איז איינצייטיק אומעטיק און העל,
ווען ס'עפנט אַלע שלומערנדע פּראַכטן,
די פריידיק־לויטער ווערנדיקע זעל.

ניט נאָר האָט א. לעיעלעס אויפגעקלונגען אין זיין האַרבסט אַזאַ שיינע צאַרטע מעלאָדיק, ער האָט אויך געעפנט אַלע „שלומערנדע פּראַכטן“ פּונ'ם „סעזאָן פון רייפן גאַלד“, ווי ער שפּיגלט זיך אין די קלאַרע טייכן פון דיכטערס געמיט. אַזאַ קרישטאָל־געשליפּנקייט פון וואָרט, אַזאַ פינקלדיקער בלענד, ווי שפּיגל־ראַנדן אין זון, אין יעדן פערו. דער באַנגער, גאַלדענער יום־טוב פון האַרבסט, מיט'ן זיסן טעם פון זיינע רייפּע פּרוכטן, מיט'ן רויטן, שטילן אָפּגלאַנץ פון זיינע פאַר־נאַכטן, מיט'ן בראַנזענעם קומער פון פאַרגיין אין דעם שטילן שאַרף

פון זיינע אויסגעליידיקטע וועלדער, שפרייט זיך רחבות'דיק אין סאָ-
נעטן־קראַנץ:

אין שיין פון דעם פאָרגיין ווערט אַלעס לויטער,
און אַלעס קריגט אַ ניט־געהאַטן ווערט.
בלוי ווערט וויאַלעט, וויאַלעט ווערט רויט און רויטער,
און מער קיין גרענעץ צווישן הימל, ערד.

דאָ איז יעדע שורה שפע'דיק אָנגעגאַסן מיט'ן לייכט פון אויס-
דרוק. די סאָנעטן־פאָרם, אין וועלכער אָט דער גאַלדענער סנאַפּ פון
דיכטערט שטימונגען איז געבונדן, קאַנצענטרירט און פאַרטיפט נאָר
דעם דיכטערס אויסדרוק־וועלט.

אין „ראַנדאָס“ קומט אויך צום פאַרשיין לעיעלעס דער אורבאַ-
ניסט, דער דיכטער פון גרויסשטאַט־מאַטיוו. און גרויסשטאַט־דיכטער
איז לעיעלעס קודם־כל, ווייל, אין קעגנזאַץ צו פיל אַנדערע יידישע
דיכטער אין אַמעריקע, ציט ער זאָפטן פון דער דירעקטער ניו יאָרק־
שער וואָר און ניט פון פאַרגאַנגענע, מעבר־לימיקע חלומות. ניו יאָר-
קיש איז לעיעלעס אויך צוליב דעם, ווייל ער האָט די גרויסשטאַט,
אָט דעם ניי־וואונדערלעכן מאַטיוו אין דער יידישער דיכטונג אומ-
מיטלבאַר, אָן קללות און אָן ברכות, אַריינגענומען אין זיך.

לעיעלעסעס ציקל „ניו־יאָרק“ שטעלט מיט זיך פאַר אַ שפאַ-
ציר איבער דער וועלט־שטאַט. אָט איז דער דיכטער אין וואַל־סטריט,
וואָס איז „שמאַל ווי אַ הייל“, אָט איז ער אויף דער ריזיקער מאַג-
העטן־בריק, אָט פליט ער אין סאַבוויי, וואו דער יאַגנדיקער צוגיקער
ריטם פראַלט אויף זעאונג נאָך זעאונג, געשטאַלט נאָך געשטאַלט פון
דער קאַליידאָסקאָפישער מעטראָפאָליע. מיט דער געשווינדקייט פון
אַ פיס־לענטע וויקלט לעיעלעס פאַר אונדז זיינע ניו יאָרקישע עקס-
פרעסיעס: לידער־בידער, שפליטער־זעאונגען און געשטאַלטן־אויפ-
צייכונגען, אין וועלכע עס שפיגלט זיך אַמעריקעס בב־טורעם מיט
זיין גרויסשטאַטישן ווירוואָר, מיט'ן נעץ פון פאַרבן, לייכט־פונקען,
קנייטשן, שמייכלען און געוויינ־צוקן אויף זיין אויסטערלישער מאַסקע.
אַבער איבער אָט דעם גרויסשטאַטישן ספעקטאַקל, וואָס הייסט
„ני יאָרק“, הויבט זיך אַרויס די שטים פונ'ם דיכטער, וואָס איז איינס

מיט'ן מענטש, וואָס זוכט דעם אמת, „און האַרט, און ברומט, און
גאַרט און שטומט, און רייסט זיך דאָס לייב, וואָס ער (דער אמת)

קומט ניט". דאָ מאַניפעסטירט דער דיכטער די אייביק־לעבנדיקע, איי־ביג־גלויבנדיקע מענטשלעכע פּערזענלעכקייט, וואָס וואַקסט אַרויס פּונ'ם אַספּאַלט, ווי אַ בוים פּון באַדן און פּאַרלירט ניט זיין געטלעכן פּרצוף אינ'ם ווירווואַר פּון שטיין און שטאַל.

אַבער ניט בלויז לויט זיין מאַטיוו לאַזט זיך דערקענען די אומ־מיטל־באַרקייט פּון לעיעלעכעס גרויסשטאַט־ליד. אינ'ם עצם ליד־געביי, אין יעדן אַפּגעפרעסטן ניוואַנס שפּיגלט זיך ניו יאָרק, שפּיגלט זיך סטיל און ליניע פּון גרויסשטאַט.

ווי אַ שטאַרקער שלוס־אַקאָרד פּון בוך קומט די גרעסערע ליריש־פּילאָזאָפּישע פּאַעמע "דער באַרג" — אַ וויזיע איינגעקריצט אין פּעל־זיק־שאַרפע פּאַרמען. אַלס מאַטאָ קומען די שוּרות פּון לאַפּקאָדיאָ הוירנס "יאַפּאַנישע גייסטער־מעשיות": "האַט דער באַדיסאָטוואַ געזאָגט צום תּלמיד: אַט דער באַרג שאַרבנס ביסטו". מיט דער ערטער־ווייז אַב־סטראַקטער און עטוואָס פּרעמדאַרטיקער סימבאָלישקייט באַווירקט דאָך די פּאַעמע מיט'ן טיפּן געראַנגל פּון סקעפּטיציזם און טרויער, וואָס אין איר, מיט'ן אומוואַנדלען דעם באַרג שאַרבנס אין אַן "אומפּאַר־מידלעכן באַרג פּון אַחריות", וואָס יעדער לעבעדיקער וועזן טראַגט אין זיך, ווי מיט'ן דערגראַבן זיך פּון דיכטער צו די כאַר־שטימען פּון דומם, בלענדעניש, גייסט און איך, פּון די אַלע מעטאַפּיזישע כחות, וואָס קרייזן אַרויף פּון סאַמע האַרץ פּון באַרג אַרויס. אין דער אייגנ־אַרטיקער בילדילעכקייט פּון דער פּאַעמע, אין אַזעלכע בילדער ווי "איז די ערד אַנטלאָפּן פּון אונטער אים, און דאַרשטיקע מייער האַבן געגריזשעט זיינע קני", צי: "בויט דער מעכטיקער אַלע פּלענער. און פּאַרבאַרגן ליגן אַלע וועלטן אונטער זיינס אַ ברעם" שפּיגלט זיך דאָס נאַכטיק־גלויביקע געמיט פּונ'ם דיכטער, נאַכטיק־גלויביק, ווייל גע־קנעטן פּון פינצטערן יאוש און שטערנדיק־געלייטערטן גלויבן. דער באַרג מיט שאַרבנס איז ניט בלויז דעקאָראַטיווער פּאַן, אַרענע פּאַר לייטערונג און לויב, שנאה און ליבע, סקעפּסיס און אַמונה, פּאַר'ן גאַנצן קאָמפּלעקס שטימונגען און געדאַנקען, וואָס פּלעכטן זיך אַריין און אַרויס אין אַט דער שאַפּונג; דער באַרג מיט שאַרבנס איז דאָס סאַמע געמיט פּון מענטשן, דער שיכט־אויף־שיכט־טורעם פּון אויסגע־לאַשענע און טלענדדיקע ליידנשאַפטן, כחות וואָס ראַנגלען זיך מיט אַנאַנד, וואָס פּאַרלייקענען זיך און דערגאַנצן זיך, וואָס בילדן דעם משונה־דיק־געפורעמטן כאַאָס פּונ'ם מענטשלעכן זיין. פּונ'ם באַוואוסט־

זיין, אז דער גאנצער בארג מיט שאַרבנס — „דאָס אַלץ ביסטו“, ביו
דאָס דערהערן די שטים, וואָס האָט אים גערופן: „שטיי אויף! גיי!
דער גארטן ווערט צייטיק פאַר דיר. קלאַפּ אין דער טיר און זאָג:
איך!“ — ציט אַ לאַנג שווערער וועג, לאַנג און שווער ווי דאַנטעס
ניין גיהנום־רונדן אין דער ערד טיפעניש, אָבער:

...איז נאָך דער צווייפל אין צעריסענע צויטן
דער פרייד נאָכגעהאַנגען.
ער האָט געהערט קלאַנגען פון קייטן,
געזען לייבן געבונדן
און דערנער אין אָפענע וואַינדן.
האָט ער אָנגענומען דאָס באַשערטע.
זיך אויפגעהויבן,
געגאַנגען,
און שטיל געקלאַפט אין דער טיר.

און כאַטש די פרייד פון לויטערן קלאַפּ אין טיר, פון דורכ־
געליטענעם און דורכגעלייטערטן קומען צו זיך, איז נאָך אַזאַ, וואָס דער
צווייפל אין צעריסענע צויטן הענגט איר נאָך — ווירקט זי דאָך אין
איר אויפשאַל ביים אויסגאַנג פון דער פּאַעמע, ווי אַ שטילע טרייסט,
ווי אַ שטראַל פון ליכט אין שטאַק פינצטערניש.
אין אַ געוויסער ביך־השמשות־שטימונג פון מענטשלעכן געדאַנק
ווערן געשאַפן אַזעלכע אַלעגאָרישע בילדער־אויסדרוקן, ווי די, וועל־
כע לעיעלעס פאַרקייטלט אין זיין פּאַעמע. ס'איז אָבער דער ביך
השמשות פון פאַרטאַג, די דעמערונג, וואָס ברענגט דעם אויפבראָך
פון דער זון מיט זיך, דאָס העלע וואונדער פון געבורט.

ה

אויב אין „לאַבריינט“ האָט עס געהייסן: „די וועלט און איך“
— „מיר רייזן צופעליק צוזאַמען“, הייסט עס שוין אין א. לעיעלעטעס
„פּאַביוס לינד“:

איך ווייס אַזינד
מיט מערער האַפט:
די וועלט און איך —
די זעלבע קראַפט.

מיר הויבן אָן די כאַראַקטעריסטיק פון „פּאַביוס לינד“ מיט אַ ציטאַטע, וואָס געפינט זיך ביים סאַמע שלום פון בוך, אין דער פאַר- סך־הכל'ונג־פּאַעמע „צו דיר — צו מיר“, ווייל זי גיט אונדז אין האַנט אַרײַן דעם שליסל צום בוך, ווי צו דעם גאַנצן מהלך, וואָס ליגט פון „לאַבירינט“ צו „פּאַביוס לינד“.

ס'איז קודם־כֹּל אַ באַוואוסטזיניקער אויפברעכן די שטייג פון יחידיש'קייט, אין וועלכער דער דיכטער האָט זיך אומבאַוואוסטזיניק ביי זיין אָנהויב וועג פאַרשלאָסן. אין „פּאַביוס לינד“ האָבן מיר אַן אָפּענעם און מוטיקן אַרויסגיין צו דער וועלט, צו די פּראַבלעמען פון דער צײַט. דאָס הייסט אָבער ניט בשום אופן אַן אַוועקגיין פון זיך. אין איינעם פון די קרעאַט־לידער אין בוך ענטפערט דער דיכטער קלאַר און אָפּן אויף דער מאָנונג:

געפין דעם וועג, דעם פשוט־ברייטן,
און לייג אויף אים דאָס האַרץ דיינס אויס.
דער כלל וויל הערן זיינע גויטן,
זיין פרייד דורך גאַלדענע טרומייטן,
טאָ זינג, און זינג פאַראויס! —

אַ מאָנונג, וואָס זייער פיל געשוואַרענע כלל־און צײַט־פאַרוואַר- גער שטעלן שאַרף און אומקאַמפּראַמיסלעך אַרויס דעם היינטצײַטיקן דיכטער. און ווי קלינגט לעיעלעסעס ענטפער ? —

...כיבין קיין דראַטגייער אויף טעמען.
זאל ס'וואַרט צום כלל זיך טאָן אַ שפּאַר,
וועל איך ניט צאַמען אים, ניט קלעמען.
כ'וועל הייסן ברענען אים ווי זשאַר.
דערווייל זאל ס'ליד מיינס דער פאַרנעמען
ווער ס'וויל אַ ליד.
ס'פרעגט ניט פאַר וועמען.
מײַן ליד — ס'איז שטענדיק צײַט דערפאַר.

אַט דער בולט אויסגעדריקטער ענטפער, אַן ענטפער פון אַן עכטן, זעלבסטבאַוואוסטזיניקן פּאַעט, דער האַרינטע „צײַט“, וואָס שטייט גרייט מיט דער פּאָן און מיט'ן טרומייט, איז אַ גענוגנדיקער באַווייז, ווי ווייט לעיעלעסעס האָט מאַכנדיק אַ באַוואוסטזיניקן שריט ווייטער אויף זיין ליד־וועג, ניט מוותר געווען און ניט אָפּגעווישט

דעם איך פון זיך, די פולע גאמע פון רייך-ייחיד'ישע מאַטיוון, וואָס זענען דער נער-פונקט פון יעדן אמת'ן דיכטער.

אויך אין „פאָביוס ליינד“ קומט אונדז אַנטקעגן די אינערע וועלט, וואָס דער דיכטער טראַגט אין זיך און וואָס ער זינגט אַרויס פון זיך. דאָ האָבן מיר קודם-כלּ לעיעלעסעס געפיל-פאַרבונדנקייט מיט דער נאַ-טור, אַ געפיל-פאַרבונדנקייט, וואָס וואַקסט אויס אין אַ ברענענדיקער בענקשאַפט אָדע ווי אין ליד „אַקטאַבער“, אַ ליד, אין וועמענס לאַנגע בראַנזענע שורות מיר פאַרנעמען דעם פּליגל-פּלאַטער פון וועלט-גייסט, וואָס האָט גענידערט „ווי אַ גאַלדיק-דורכזיכטיקע טויב“ און דעם דיכ-טער אויפגעמונטערט „גלויב!“ גראַד דער האַרבסט מיט'ן „וויין און לייכט פון רייפן האַבער“, מיט'ן באַנגן אַראַמאַט פון זיינע פעלדער און פאַרבן, אַסאַציאירט זיך ביים דיכטער מיט'ן גלויבנדיקן וועלט-גייסט, מילד-מורמלענדיק ווי אַ טויב. דאָ געפינען מיר שפורן פון צאַרטן ראַמאַנטיזם. אַ צווייט ליד „אַ באַגעגעניש“ פאַרשטאַרקט אַט דעם איינדרוק. אין דאָזיקן ליד שילדערט לעיעלעס מיט דינעם, לייכ-טיקן הומאָר, זיינס אַ באַגעגעניש מיט אַ גראַזן-האַפּסער. און אינ'ם אַראַפּפּאַל פונ'ם קרוין פון באַשאַף פאַר'ן גראַזן-האַפּסער איז דאָ דאָ מאַנטישער פאַרנויגן זיך פאַר איר מאַיעסטעט, דער נאַטור און פאַר דער גרויסער איבערגעוויכט פון דער נאַטורס אור-סודות, וואָס דער גראַזן-האַפּסער טראַגט אין זיך כלפי דעם אַעראַפּלאַן, די סאַמע שטאַל-צסטע מאַניפעסטאַציע פון היינטצייטיקן מענטשן און — פון זיין אכזריות.

אַ סך איינגעלייבטיקייט אין דער נאַטור געפינען מיר אויך אין אַזעלכע לידער, ווי: „זומער“, „בוימער“, וואו דער דיכטער טוט תפילה:

גיט מיר פון אייער רו,

אַ, צווייגנדיקע ברידער,

גיט מיר פון אייער חכמה,

איר שטייגנדיקע, געדולדיקע שוויגער.

איז עס ניט מערקווירדיק אַט דער תפילה'דיקער טאָן, וואָס לע-יעלעסעס ליד נעמט אָן, ווען זי טוט אַ וואַנדער אַרויס פון די גרויס-שטאַטישע אַספּאַלטן צו דער נאַטור, ווען זי ווערט אַנגעהויכט מיט'ן צאַרטן וואונדער פון ערד'ס גרינעכצן און צווייגנדיקע ברידער? דאָס ראַמאַנטישע נאַטור-געפיל, וואָס ליגט אַרגאַניש איינגעוועבט אין

דיכטערס וועזן, אונטער אלע הארטע צייטהויטן, גיט זיך דאָ פּלוצים אַ טשוכע אויס, אַ שטעק אַרויס דאָס גרינגרינע קעפּל ווי אַ דינער גראַז און אַ פּריילעכן זאַפּ אַריין אין זיך דאָס גאַלדענע ליכט פון דער זון, דעם שמייכל פון ווינט, דאָס גאַרע גערויש פּונם וואונדער־לעכן לעבן, וואָס די אייביקע מוטער — די נאַטור טראַגט אין אירע אַרעמס. לעיעלעסעס נאַטור־ליד איז אויך כאַראַקטעריסטיש מיט דעם, וואָס נאַטור עקזיסטירט ניט פאַרן דיכטער ווי אַ באַשטאַנד־טייל אַליין און פאַר זיך, ווי אַ געוויסע טעמע, צו וועלכער דאָס געפיל גיט זיך ווען־ניט־ווען אַ נויג און דיכטירט צו נעמען די פעדער אין האַנט. לעיעלעס זעט נאַטור אין שייכות מיט מענטש. און דאָס איז אפשר דאָס סאַמע גרונטיקסטע און פאַרכאַפּנדיקע אין לעיעלעסעס איינגאַר־טיק נאַטור־ליד. ניט נאַטור אַלס פּאַן, אַלס דעקאָראַטיווע דערשיינונג, נאָר נאַטור דורך דער פּריזמע פון מענטשלעכן איד, געזען מיט די אי־נערע אויגן פון מענטשנס זעל — אַזאַ נאַטור־מאַטיוו איז אייגן לעיעלעסן.

צו יחיד'ישע מאַטיוון געהערן אויך די ציקלען: „מיינע לידער“, „נאָענטע און ווייטע“, „טונקלענישן“. דאָ געפינען מיר דעם דיכטער מיט זיין חשבון־הנפש, מיט זיין אויפקניפן און פאַרקניפן שייכות'ן צו נאָענטע פון זיך און צו ווייטערע, מיט זיין אַנשלאַגן שטימונג־קאָנטאַקט מיט בילדער, געשטאַלטן, דערשיינונגען, מיט דער שטומער און ריידנדיקער וועלט, וואָס לעבט זיך אויס אין דיכטערס איד און אין זיין אַרום.

צום מאַטיוו פון חשבון־הנפש איז א. לעיעלעסעס מענטאַליטעט זייער געאייגנט. ווי אַ דיכטער מיט שאַרפע און טיפע מאַגנונגען צו וועלט, צייט און סביבה, זענען זיינע מאַגנונגען אומ'ברחמנות'דיק גע־ווענדט קודם־כל צו זיך. ליד איז פאַר לעיעלעסן ניט קיין אַראַפּנעמען נאָר אַן אַרויפנעמען לאַסטן אויף זיך. ליד באַפרייט ניט, ליד איז מחייב, דער „וואונדיקער דאַרשט“, דער „ברי“ און די „צערייצט־קייט, וואָס וויל ניט אַפּלאַזן“ זענען זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר לעיעלעסעס ליד־שאַפּונג. פון דעם איז פאַרשטענדלעך דעם דיכטערס פערמאַנענטער אומקערן זיך צו זיך, זיין אַפט קאָמענטירן אין ליד — זיין אייגן ליד, זיין פּראַוון עס וועגן און אויסטייטשן, ניט אַזוי פאַר יענעם ווי פאַר זיך:

מיינע לידער קאַלטע זענען
און פון זיי מיט הייטקייט בלאַזט.

האָט קיינער ניט געהערט פון קאלטן ברענען,
ניט געלעקט דעם פלאַם פון פראַסט ?
מיינע לידער האַרטע זענען,
שטייפער פעלזיקער מאַרשרוט.
קאָן קיינער ניט אין האַרטן פעלז דערקענען
קיל פאַרטייעט לאַוואַ-בלוט ?

אין זיין השבוך-הנפש, אין זיין האַלטן אויג איבער זיך, קומט
דער דיכטער צו דער טיפערער, סובטילערער כאַראַקטעריזירונג פון
זיין אייגן ליד, וואָס ער זעט זי ווי „אַן אַרומגעצאַמטע לאַנדשאַפט“.
לעיעלעס איז ביכולת צו שאַפן דיסטאַנץ פון זיך — צו איד, פון זיך
צו אייגן ליד.

אין ציקל „נאַענטע און ווייטערע“ געפינען מיר דעם דיכטערס
דראַנג אויפצוקניפן און פאַרקניפן שייכות'ן מיט נאַענטע און ווייטע-
רע פון זיך. פאַר לעיעלעסען, ווי פאַר אַ שאַרף-קאַנטיקן מענטשן, איז
חבר'שאַפט אַ באַגריף, וואָס פאַדערט נסיוניות, צוגרייטן זיך, וואָס
פאַדערט פריער „זופן דעם לויג פון לעבן, דעם וויין פון ווייטיק“.
צווישן מענטש און מענטש שטייען תמיד שפּיזלדיקע ווענטלעך. בכדי
איינצוואַרפן די ווענטלעך פאַדערט זיך עבודה. אין דעם שטריך לאַזט
זיך בשום אופן ניט זען קיין פאַרשפיצטקייט פון דיכטערישן עגאָ.
להיפוך. ערשט דאָס פולע אַפשאַצן פון ווערט און כאַראַקטער פון מענטשן
צווינגט דעם דיכטער אויף צו צאָלן „א סך טעג איינזאַמקייט פאַר
אַ רגע צוויי-דריי-פירזאַמקייט“. דאָ לאַזט זיך אויך אַנטאַפן די טוב-
טילע זייט פון דיכטער, וואָס פאַרבאַריקאָדירט זיך אין זיין אינערער
וועלט, אין יענער „עולם אשר בלבבי“, וואָס ביאָדיק האָט מאַניפעס-
טירט, ווייל אין איר פילט ער זיך זיכערער, גאַנצער און ווייל אַן
אַריבערגיין די שוועל פון זיין אינערער וועלט איז מחייב זייער אַפט
צו נעגירן זיך זעלבסט, ווי אויך צו נעגירן דעם צווייטן — דורך
קאַמפּראַמיס.

אַבער איינגעבראַכן די ווענטלעך, זיך דורכגעריסן דורך באַריי-
קאָדן, געפינט דער דיכטער אַ שייכות, אַ דערפרישנדיקע און אויפ-
מונטרנדיקע צום מענטשן פון גייסט, קעמפער און טרוימער, וואָס
האַבן אויף דורות זיך פאַרפלאַכטן אין גאַנג פון דער וועלט. אין די
לידער פון דעם זשאַנר איז אַרויסצוטיילן זייער שטאַלענע פאַרם, ווי
קליינע סקולפּטורן, אויסגעהאַקט אינעם פעלז פון וואַרט. די קרוין

פון די לידער איז די פאָעמע „בייראָן“ — אַ פּאָעמע, וואו ס'איז אין דער געשלאָסענער ראַם איינגעפּאַסט דאָס זעלישע בילד פּונ'ם שטאַלצן אַלבאַטראַס פון דער וועלט־ליריק, וועמענס פּלאַמיק וואַרט האָט ניט נאָר אַנדערע געברייט, נאָר אויך „פּאַרצערט דעם דאָך און פּונדאָ־מענט פון זיין אייגענעם געביי“ מיט אַ באַזונדערן אימפעט אונטער־שטרייכט לעיעלעס די בונטאַרישקייט פון דער בייראָן־דערשיינונג, וואָס האָט די קרוין פון דיכטערס גלאַריע אין אַ באַזונדערן לייכט־פּלאַקער געמאַכט אויפּגליען.

אין זיינע „טונקלנישן“ שלאָגט א. לעיעלעס אָן שטימונג־קאַנ־טאַקט מיט אַ גאַנצער ריי דערשיינונגען, וואָס זענען אַרויסגעשניטן געוואָרן פון זייער צופעליקייט און איינגעוועבט אין דיכטערישן גע־מיט. צי דאָס איז די גראַטעסק־אַרטיקע „מאַדאַנע אין סאַבוויי“, וואָס הגם זי זיצט פאַרלייגט אַ פּוס אויף אַ פּוס, טראַגט זי דאָך אַוועק דעם דיכטערס געמיט אויף פּליגל פון אַסאַציאַציע אַזש קיין גלייך און אַזש צו דער שפּירונג „ווי עס רירט זיך גאַטס גייסט אין מיר, ווי אַ האַז, ווי אַ שלאָנג, ווי אַ פּויגל“; צי דאָס איז דזשיקאַב עפּשטיינס מאַדאַ־נע מיט די „צערטלעך־שטאַרקע הענט און גרויסע ערדישע פּיס“; צי דאָס איז די שלאָנקע נעגער־טענצערין אין אַ נעגערשן קאַבאַרעט, וואו „עס שפּילן הייסע פּייפלעך פון וואַלד און בוש“, צי גאָר די הער־מאַפּראַדיט־סטאַטוע אין רוים — אין זיי אַלעמען, אין אַט די אַלע „טונקלענישן“ געפינט דער דיכטער בליצן פון לייכט, שטראַלן פון לעבן, וואָס דרינגען אים דורך און שלאָגן אָן אין אים קאַנטאַקט.

1

דער צענטראַלער מאַטיוו אין בוך איז אַבער דער סאַציאַלער. ניט נאָר איז „פּאַביוס לינד“ דער פּולער פּאַרטרעט פון לעיעלעסן דעם אויסגעשפּראַכזן־סאַציאַלן פּאָעט. ס'איז אויך פון די געציילטע ביכער אין דער מאַדערן־יידישער דיכטונג, וואו סאַציאַלע פּראָבלעמען ווערן מיט אַזוי פיל געמיט און מיט אַזוי פיל מסירת־נפש באַהאַנדלט. ס'מוז אַבער באַטאָנט ווערן די אייגנאַרטיקע פּאַרטיפּע און אויסגעברייטער־טע אינטערפּרעטאַציע פּונ'ם באַגריף „סאַציאַל“, וואָס מיר געפינען אין „פּאַביוס לינד“. ניט קיין סאַציאַלע ליריק, צוגעשניטן לויט'ן פּאַ־סאָן פון דער לעצטער צייט־מאַדע, אויך ניט קיין באַשטימטע פּאַרטיי — אַדער אפילו אויסגעשפּראַכענע קלאַסן־קאַמף־לאַזונגען זענען עס. מיר

באטראכטן לעיעלעסעס שאפונג אלס צו כאראקטער־פול און עכט, זי זאל לייכט קענען איינגיין אויף קאמפראמיסן מיט דער צייט, אויף נאכצורשנאפן די כל־ערליי געזעלשאפטלעכע ווינטן, וואס נעמען בלאזן פון דער גאס און דורך דעם פארוואנדלען איר שעפער אין זייער פאראויסלויפער אדער נאכלויפער.

שוין די גרויסע צאל ריין־אינדיווידועלע לידער אין דאזיקן בוך, וואס טראגט אויף זיך דעם גליאיקן שטעמפל פון אונדזער תקופה, איז בכח צו מאניפעסטירן לעיעלעסעס ווארט־גאנג. אבער, אויך די אויס־געשפראכן־סאציאלע לידער, וואס הייבן זיך אריבער איבער יחיד־שער שטימונג און שראגן אן אין כל־פראבלעמאטיק, זאגן עדות אויף דער אויסגעשפארענע קייט פון דיכטערס שאפונג־ארט. אויך אזא ליד ווי „צום יידישן פאלק" נעמט לעיעלעסעס אריין אין קרייז פון זיינע סאציאלע מאטיוון. איז דאך אויך דער יידיש־נאציאנאלער מאטיוו אין זיין תוך סאציאל, אויב נאר דער דיכטער קען פונ'ם מאטיוו ארויס־שלאגן גורדיקע, געשיכטלעכע פונקן און דורך דעם אים לאזן אויפ־בלענדן אין אוניווערסאלן ליכט. אין „צום יידישן פאלק" געפינען מיר דעם דיכטערס אנהענגען זיך אינ'ם אלטן גייסטיקן קיום־באוואוסט־זיין, אן וועלכן דאס פאלק האט זיך געהאלטן דורות אויף דורות, ווי אן א פעלזיקן אראפהאנג איבער א תהום.

גרויסן שוואנג באקומט לעיעלעסעס סאציאלער מאטיוו אין „אמעריקע 1927". לעיעלעסעס סאקאָ און וואנזעטי־לידער זענען ניט בלויז עפאכאלע דאקומענטן, זיי געהערן צו די גליאיקע לידער פון רעוואָלט, וואס פלאקערן אויף די שייד־וועגן פון דער געשיכטע. שוין די אנהויב־שורות :

ניט קיין פאראדן גרייט מען פאר פליענדיקע העלדן.

ניט קיין יום־טוב־פענער צעווייט מען פאר צוריקגעקומענע זיגער.

די אויפגערייזטע מורא צעפראלט איר מויל,

צעהילכט זיך מיט קללות רויטע, געלע, גרינע,

שיקט אליארמען איבער דער מדינה :

היטן זאל מען, אפהיטן די זעט פון די זאטע,

די זיכערניש פון די זיכערע. —

אפענער און דירעקטער איז לעיעלעסעס סאציאלער מאטיוו אין די לידער, וואס זענען פארבונדן מיט'ן נאמען „פאָביוס לינד". שוין אין „ראַנדאָס", אויפ'ן סאמע שוועל פון בוך, געפינען מיר דעם נאָ־מען. און אַט טראַגט אַ גאַנץ בוך אַט דעם נאָמען אויף זיך. נאָר קודם־

כ" : ווער איז פאָביוס לינד ? זיכער, אַז פאָביוס לינד איז א. לעיער־לעס. אָבער גענויער וועט דער ענטפער זיין, ווען מיר זאָגן, אַז פאָביוס לינד איז אַ לעיער־לעס־געשטאַלט, איינער פון דער ריי, וואָס דער דיכטער האָט אויסגעפאַרעמט אין זיינע ליידער און דראַמעס. אויף צוויי וועגן איז א. לעיער־לעס געקומען צו זיין פאָביוס לינד־געשטאַלט — אויפ'ן וועג פון זיין געזעלשאַפטלעכער אַריענטאַציע און אויפ'ן וועג פון זיין אויסגעטיילטער לייד־פאַרם. דער ערשטער וועג פירט אים די־רעקט צו געשטאַלט אין ליד. דער צווייטער — אומדירעקט. געשטאַלט אין ליד איז אמאייגנסטן די דיכטער, וואָס פאַרבינדן לייד־שליחות מיט'ן כלל און אינ'ם כלל. ניט קיין צופאַל, וואָס אַ בייראַן האָט צווישן אַנדערע זיינע העלדן זיך באַזונדערש פּערזאָנליכערט אין „שאַילד האַראַלד“. איז דאָך בייראַן ניט געווען בלויז דער דיכטער פון וועלכ־שמאַרץ, נאָר אויך דער וואַראַקטיווער רופער צו דערלייזונג. אין דעם פאַל איז אַזאַ העלד אַן אַרגאַנישער אַרויסוואַקס פונ'ם דיכטערס לייב און לעבן. אין דעם ליכט זעען מיר אויך די געשטאַלט פון פאָביוס לינד. ווען לעיער־לעס בלייבט דער פּאַעט פון אויסגעשפּראַכ־אינדיווידוּל דוואַלטישער מענטשאַלטיטעט, וואָלט ער ניט געשטויסן געוואָרן צום אויסטיילן אַ געשטאַלט פון זיך. זיין אייגן געשטאַלט, דאָס געשטאַלט פון א. לעיער־לעס אַליין, וואָלט אים געווען גענוגנדיק. מיט'ן פאַרוואַנד־לען זיך פון א. לעיער־לעס אין אַ פאָביוס לינד איז אויך פאַרבונדן דאָס אומוואַנדלען זיך אין אַ געזעלשאַפטלעכן דיכטער. און דאָ קומט אים פאָביוס לינד שטאַרק אַנטקעגן, ווייל ס'איז אַ געשטאַלט, אַן אַרויס־געטיילטע פון זיך, אַן אַוועקגעשטעלעטע אויף אַ געוויסער דיסטאַנץ פון אייגענעם איך, און דאַרום אויך — אַ דאַנקבאַרער מעדיום פאַר'ן דיכטערס געראַנגל מיט וועלט און צייט, מיט'ן גאַנצן קאַמפּלעקס פּראַבלעמען, וואָס זיין תקופה האָט אים אַנגעוואַרפן. אין דעם פּרט שטייט לעיער־לעס ניט אַליין אין דער יידישער דיכטונג. ער איז אין דער דיכטונג־ספּערע פונ'ם שניט פון אַ לעסינג, לייבניץ, באַריישאַ, האַלפּערין, גלאַטשטיין, ווי פאַרשיידן די אַלע דיכטער זאָלן ניט זיין אין זייערע לייד־געשטאַלטן. פאָביוס לינד קומט מיט מאַנונג. מיט חשבון־הנפש, מיט טרוים און גלויבן. ס'פעלט אים טאַקע דער אָפּן שטראַלנדיקער אַרעאַל פון קדושה און מאַרטירערטום, וואָס באַצירט אַ סך מאַל אונזערע לייד־העלדן. דערפאַר פעלט אים אָבער ניט קיין אמת'ן העלד'וואָפּן: אָפּענעם, אומקאַמפּראַמיסלעכן וואַרט־קאַמף כלפי די שאַטנ־דיקע זייטן פון מענטש און תקופה, פאַרמען, און אויך טיפּן גלויבן

אין דער גערעכטיקייט און שיינקייט. וואָס דאָס לעבן טראַגט אין זיינע
אייביקע — גרינענדיקע גרונטן.

שוין דער ציקל „פּאַביוס לינדס טאַג־בוך“ שטעלט צונויף אַ
פּרצוף־פנים פון אַ געשטאַלט. ליד אויף ליד לייגט זיך ווי אַ שטריך
אויף אַ שטריך :

מוטערדיק, טיף אין מיין אינגעווייז

מאַנען לידער אין מיר ווי אַ חאונד אין געביין.

דאָ האָבן מיר בתכלית־הקיצור־דיקע, אָבער אויסשעפּנדיקע, כאַ
ראַקטעריזירונג פון דיכטערס שייכות צו וואַרט. דאָס אַרגאַנישע, מו־
טערדיקע אויסטראַגן דאָס וואַרט צוגלייך מיט זיין וואונדיקן מאַנען
אין דיכטער. דאָס וואַרט ווערט געבוירן ניט בלויז מיט אַלע מיטטע־
ריעס פון לעבן, לייבע און טויט אין זיך, עס ווערט אויך געבוירן מיט
מאַנונג, מאַנונג, וואָס איז וואונדיק ערב זיין געבוירן, ווייל ער מאַנט
געבוירן צו ווערן, מאַנונג, וואָס איז ווייניקער שאַרף נאָכ'ן געבוירן,
ווייל עס מאַנט תכלית און זין פון געבוירן... און מאַנונג פאַרבלייבט
שוין דער גרונט־שטריך פון פּאַביוס לינדס געזיכט. אויסדרוק, סיי
אין זין פון אינערע האַרמאָניע, וואו יחידישע און כלל־מאַטיוון קומען
צונויפגערינגט. די אינערע האַרמאָניע פון דיכטערס שאַפונגס־וועלט
איז אויך איינע פון די גורמים צו לעיעלעסעס געשטאַלט־פורעם. געהערט
דאָך לעיעלעסעס צו די דיכטער, וואָס פירן צונויף אַלע זייערע סתירות
צו איין סינטעטישן סך־הכל; צו דיכטער חוט־השדרה־דיקע, ביי וועמען
אַלע מאַטיוון וואַקסן פון זיי אַרויס ווי צווייגן פון איין שטאַם־בוים.
גרונטאַניקייט אין דער ליד־וועלט קען דערפירן צו געשטאַלט־אויס־
טיילונג. און פּאַביוס לינד האָט אין זיך פון יענער גרונטאַניקייט
לעיעלעסעס, פון זיין צונויפשנירן מאַטיוו מיט מאַטיוו, אויפבויענדיק
פון זיי אַ דיכטערישע איינהייט. שוין זיין טאַג־בוך איז אַ קייט פון
פאַרשיידנסטע מאַטיוון, אַ שפיגל, וואָס ווייזט אי די שטריכן פון
דיכטערס פערזענלעכקייט, אי די שטריכן פון דער צייט, דער קטלגית,
אין וועלכער דער דיכטער שאַפט. ס'קומען ליד־פאַרצייכענונגען —
דעם ערשטן פעברואַר: וועגן גיליאַטין, וועגן קאַנטראַסט פון לייב
קעגן אייזן, וועגן פולער האַרמאָניע מיט זיך: צו קושן דאָס שטאַל
פון מעסער און ברידערלעך גריסן דעם הענקער אין טיפן באַוואוסט־
זיין, אַז „דו ביסט בלויז אייזן, איך בין בלויז אומשולדיק“, — א
גרויס ליד, וואָס שעפט אויס די מאַטיוון פון פעברואַר. שוין פון גאַר
אַן אַנדער שטימונג־מעטאַל געשמידט, וועגן אַ טאַג, ווען „זשאַווער־

דיקע שטאבעס, וואָס האָבן אונטערגעשפּאַרט אַ ברוגז'ע מיטווינטער־
זון, זענען געוואָרן לופטיקע פּלאַרענטיגער קאַלאַנעס", צוליב דעם,
ווייל אַ וואַרעמער שמייכל, אַ גוט וואַרט האָט אויף זיי אָנגעהויבט
אַן איידעלע פּרייד, אַ מילדע, פּרי־שוויסטיקע הייטערקייט. ס'קומט אַ
ליד־פּאַרצייכנונג, אין פעברואַר 15 :

בענק אויס דאָס וואַרט,

וואָס זאָל אָפּשטעלן די רציחה פון מידע, ביזע מחנות.

טראַג אויס דאָס וואַרט,

וואָס זאָל ריידן ווי דאָס שוויגן פון גרייז —

שורות, וואָס קלינגען דורך אַני־מאַמינ'דיק דורכ'ן גאַנצן טאַג־בוך.
און אַט איז אַ ליד־פּאַרצייכנונג, אין „פעברואַר 21" וועגן „אַ שיכור,
אַ קאַליקע און אַ קנעכט", וואָס „האַבן פּאַרטיידיקט די העכסטע
רעכט" — אַ היינט־צייטיקע באַלאַדע, מיט דער גאַרער פּאַנטאַסטיק
פון דער שפּעטנאַכטיקער, רויער סאַבוויי־וירקלעכקייט, אין וועלכער
עס פיבערט אָבער ווי אַ לייכטיקער שטערן דער אמת־דורשט פון פּאַ־
ביוס לינד :

כאַטש ניכטער איך, מיט גאַנצע גלדער באַשטאט,

לויט הויט און אויגן אַ נאַרדיק כמעט —

האַב איך מיט לייב און לעבן טיף דערפילט,

אַז אויך איך געהער אַהער צו דעם בילד.

און ווי אַ המשך כמעט פון אַט דער ליד־פּאַרנאַטירונג קומט
שוין אין „פעברואַר 22" אַ שאַרף אויס'טענה'ן זיך מיט די „פעלקער
פון דער ערד" :

מיר האָבן בלוט, וואָס קאַן דעם אמת שאַרפן.

ס'זעט סטייען אי פאַר אייער רויב אויף קעסט,

אי ס'גאַנצע רויב־ווערק אייערס צו פאַרשריפּען...

אין „טאַג־בוך", ווי אין ציקל אונטער'ן נאַמען „פּאַביוס לינד",
געפינען מיר דעם גאַרן געפלעכט פון פּאַביוס לינדס שטימונג, געפיל
און געדאַנק. אין זיין אויפריכטיקייט, אין דער איידעלער נאַקעטקייט
פון זיין אמת־געשטאַלט, דעקן זיך אין זיין ליד די פּערזענלעכע מיט
די נאַציאָנאַלע מאַטיוון, די נאַציאָנאַלע מיט די סאַציאַלע, ביז צו דער
אויפטורעמונג פון פּויליש־געשטאַלטיקייט.
צו דער געשטאַלטונג פון פּאַביוס לינד פירט אויך דער אומדי־

רעקטער וועג פון לעיעלעסעס פאָרם. לעיעלעסעס ליד האָט אין זיך פּלאַסטיק, מעשה־דיקייט, וואונדערלעכן געפּלעכט פון לירישן, עפּישן און דראַמאַטישן עלעמענט. לעיעלעסעס ניט־ווענדן זיך צום ליינער אין לירישן „פּער־דו“, אין דירעקטן, פּאַטעטישן קאַנטאַקט־אַנשלאַג, נאָר אויפֿן אומדירעקטן עפּישן אַרט, געפּינט אין פּאַביוס ליינד־גע־שטאַלט אַ גאַנגבאַרן אויסדרוק. קלערער פּאַרנעמען מיר עס, זיך באַ־קענענדיק מיט דער פּאַעמע „צו דיר — צו מיר“ ביים שוועל פון בוך. אַ פּאַעמע, וואו דאָס געשטאַלט „פּאַביוס ליינד“ קוקט אַרויס צו אונדז באַזונדערס קאַנקרעט.

די פּאַעמע „צו דיר — צו מיר“ איז אין תּוך דער סאַמע אַני־מאַמין פון דיכטער לעיעלעס, פון צווישן די פּאַעמע־בלעטער קוקט אַרויס דאָס געשטאַלט פון אַ יידישן דיכטער, וואָס שטייט אויף אַן איינזאַמען פעלז אין מיט פון בריוונדיקן צייט־אַקעאַן און זיין וואָרט לויכט פאַר אים מיט פּאַקלדיקן לייכט. אַריינװאַקסנדיק מיט זיין ער־לעכן באַװאוסטװין אין אַלע גורל־דיקע פּראַגעס און סתירות פון אונד־זער צייט, דערזעט דער דיכטער איר גרויסע טראַגיק, די טראַגיק פון אַ תקופה, וואָס האָט דערמעגלעכט, אַז איר פּאַרטערט זאָל זיין: „אַ מענטש׳ל מיט דער נאָז פון אַ שנאַפּער, מיט דער פּריזור פון אַ טױבן־כאַפּער, אַ קליין מענטש׳ל, וואָס װיל נאָר גרויס: גרויס שפּרייזן, גרויס ריידן, גרויס פּייניקן. הונדערטער, טױזנטער, מיליאָנען, הייליק פּיי־ניקן“. אַבער אין אַט דער היטלערישער פיגור, וואָס איז דערשינען אויפֿן האַרױזאַנט פון אונדזער צייט מיט דער סאַדיסטישער מיסיע פון הייליקן פּייניקן (יענעם), זעט דער דיכטער נאָר דעם אַרויס־װאַקס, דעם סאַמע שפּיץ פון דער גרויסער רשעות, וואָס האָט זיך אַפּגעזעצט אויפֿן דעק פון אונדזער דור. און די רשעות צו אַזאַ אַפּער־נער געשטאַלט האָט נאָר געקענט דערברענגען דאָס אַװעקגיין פון היינטצײטיקן מענטשן פון זיך אַליין:

עס איז דער דור פון לאַנגן האָס און לאַנגער גױט,
און ניט קיין אויסלייזער — אַ תּליון איז דאָס װאַרט.
עס שטייען ברידער פינצטערע װי ערב מאָרד
און ביידע רעדן רייד און קיינער קיינעם טרױט.

אַבער ניט נאָר ביי די אַפענע „שפּרייטער פון מגפות“ זעט דער דיכטער די האַנט פון היינטיקן דור, „פון לאַנגן האָס און לאַנגער גױט“, אויך דאַרט „וואו די האַפּנונג שלאַגט אַרויס פון עכטסטן קוואַל“.

דערזעט דער דיכטער דאָס שלעכטס, וואָס איז „בייז ווי אַ שאַקאַל“.
אפילו אין דער כלומרשט אומשולדיקער קאַרעספּאַנדענץ פון מאַסקווע
אין אַמעריקאַנער צייטונג, אַז „וואו צוויי געליבטע אין דעם ס. ס. ס.
ר. — ריידן זיי נאָר וועגן דעם פינף־יאָר־פּלאַן“, דערזעט דער דיכטער
דאָס פאַרשרייען פון היינטיקן מענטשן זיך אַרײַן, דאָס ניט איינזען,
אז די אייביקע טיף־מענטשלעכע געפילן זענען קיינמאָל קיין סתירה
ניט צו אַלעמענטשלעכע טאַטן, דהיפוך, זיי באַשיינען מיטן הויכן
שטערד־ליכט פון דער מענטשלעכער נשמה דעם מענטשנס וועג אין
לעבן אַרײַן, העלפן אים אַרײַנצובליקן אין טריליאַניקער וואָר און בויען
פלענער אויף טריליאַנען מיט אַ יאָר, און וואונדערלעך־עכט, הגם
מיט אַ סאַטירישער נאָטע, קלינגט דאָס ליד, וואָס לעיעלעס עצה'ט
דעם סאַוועטישן פאַרליבטן אַנצושרייבן פאַר זיין חבר'טע, וואָס „ראַ-
טעוועט מיט אים דעם בוריקעס־פאַרזיי אויף די פעלדער פון אוקר
ראַינע“. אין ווייזן דער זון דעם פּלאַן פון מענטשלעכן לייב, שלומערט
דער הימן דורך טרערן אי צו מענטש און אי צו ליכט. כל זמן דער
גלויבן אין מענטשלעכן לייב, אין הייליקייט און אומבאַרירלעכקייט
פון דער מענטשלעכער פּערזענלעכקייט, ליגט אין אַש, איז ניט מעג
לעך יענער ליכטיקער הימן, וואָס זאָל אויפקומען ווי אַן אויסלייזונג
דורך טרערן פאַר'ן פאַרפייניקטן מענטשן. לעיעלעס, דער אויסגע-
שפּראַכן־סאַציאַלער פּאַעט, וואָס איז צערטלעכער צו „הענט פון זעג
און קנעט, פון בוי און הויב, ווי ס'איז געווען פּאָו צו אַנאַבילי-
וואָס פאַרמאָגט „מער האָס ווי שאול'ס חושכ'דיקער האָס אין נוב, צו
וועלט פון בייטש און געבויענער קני“, קען ניט פאַרזען די פאַר-
ניוגונג פון מענטש אפילו אין די רייען פון די, וואָס האָבן אַנגעלאָסט
אויף זייערע אַקסלען די גורל'דיקע שליחות צו זיין צוקונפּטס-
בויער.

און ניט נאָר אין דער אַרומיקער וועלט, אויך אין דער יידישער
וועלט, מיט וועלכער דער דיכטער איז אַזוי צונויפגעוואַקסן, זעט ער
כאַס און צעריסנקייט. ס'פעלט דער גרויסער אַרומנעמענדיקער אמת,
וואָס זאָל עפענען דאָס באַוואוסטזיין פון פּאַלֶק — אַ קוק צו טאָן די
לויערנדיקע געפאַרן אין כמאַריקן פנים אַרײַן און — מאַכן דעם גע-
העריקן סך־הכל.

אַבער ניט נאָר צעריסנקייט אינ'ם אַרום זעט לעיעלעס. ער פאַר-
מאָגט גענוג אַנאַליטישן חוש צו דערזען די צווייענדיקייט, די ליכט־און

שאַטנדיקייט אין אייגענעם גייסט. ניט איין פאָביוס לינד דערזעט ער אין זיך, נאָר פאָביוס לינד 1 און פאָביוס לינד 2, איינער, וואָס פאַרלייקנט אילוויע און אַ צווייטער, וואָס גלויבט אין איר, און פון דעם — דעם דיכטערס שלעפּן זיך אין לעבן ווי „אין מדבריות“ און גלייכצייטיק זיין אַרגאַניש שפירן „די וואַרצלען טיפע פון זיין אַלטן שטאַם“.

לעיעלעס איז אָבער ניט קיין קוהל־דיכטער און די רעזיגנאַציע פון „הכל־הכל“ איז ניט דער לעצטער שטריך זיינער אונטער דער אויסגאַנגלאַזיקייט פון אונדזער צייט. ער רעוואָלטירט און שליידערט אַ מאַניפעסט צו מענטש זיך אַ קער צו טאָן צו זיך אַליין, צום ליכט, וואָס נעסט אין זיינע פאַרהוילענישן און אין וועמענס קיום דער דיכ־טער איז פול מיט גלויבן. ניט צופעליק איז די פאָן פון דער פאַעמע פּרילינג און דאָס אָרט, וואָס דער דיכטער האָט זיך אויסגעקליבן, צו קענען דאַרט מיט באַזונדערער בולטקייט רעפּלעקטירן זיינע געפילן — דער שוועל פון בראַנקסער טייד, דוקא לעיעלעס דער שטאַט־דיכ־טער דערשפירט אין פּרילינג דעם געטלעכן וואונדער פון דער נאַטור, די פּרישקייט און האַרמאָניע, וואָס זי שטראַמט אַריין אין מענטשן. ערשט דורכ'ן נאַטור־פאַרהאַנג דערזעט ער די פיינען פון אונדזער צייט און דעם אויסלייז פון אונדזער צייט, וואָס ליגט אין אויסלייז פון מענטשן אַליין, נאָר וויסנדיק דעם סוד פאַרוואָס דער זאַמען ליכט, וואָס איז „פאַרזיט פון אויבן“, איז פיל מער „געווענדט אַראָפּ“, קען מען קומען צום באַוואוסטזיין, אַז „ס'ווינקט אויך שמיכל אין דעם סומנעם פלאַנטער און מיט אַ פייף ווערט וואונדער פון דער וואונד־ אַ גלויבדיקער אַקאָרד צו זיך און צו דער וועלט.

ז

גלייכצייטיק צו געשטאַלט אין ליד, גייט א. לעיעלעס צו דער אייגנטלעכער אַרענע פון געשטאַלט — צו דער דראַמאַטישער פאַע־מע און צו דער דראַמע. לעיעלעסעס גאַנג צו דער דראַמע איז אויך זיין גאַנג צו רייפּקייט, צו פּורעם. געאייבט אין ליד־שאַפּונג, איז זיין פען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין יענעם איידעלן, אָבער צוגלייך שטאַל־ליקפּעסטן אינסטרומענט, וואָס זאָל זיין ביכולת זיך איינצובויערן אין פעלז פון דער דראַמע און אַרויסהאַמערן די געגאַרטע געשטאַלטן. סטיל־רייפּקייט האָט לעיעלעסן געגעבן פליגלען זיך אַ טראַג צו טאָן

צו באַרג־הייכן פון דער געשיכטע, פון וואַנען ער שעפט זיין דראַמע־שטאַף. אַבער, אויסגעאַרבעטער, באַוואוסטזיניקער וועלט־בילד און גע־זעלשאַפטלעך־אידייאישע פּראָבלעמען־אויפפאַסונג האָבן געגעבן שוואונג און קראַפט אַט די פּליגלען. און אַנגעלאָדן מיט די ביידע עלעמענטאַ־רע אייגנשאַפטן, אָן וועלכע עס קען בכלל ניט געמאַלט זיין קיין בשלום־דיקער אַרײַן־און־אַרויס אין און פון געשיכטלעכן פּרדס, אין קינסטלערישן זין, האָט זיך לעיעלעס אַ לאַז געטאָן אַזש צום זעכ־צענטן יאָרהונדערט, צו יענער אויסטערלישער עפּאָכע, ווען דער רע־נעסאַנס האָט זיך גענומען וויקלען ווי אַ רויטער זון־אויפּבראַך איבער די תּהוֹמֶען פון מיטלאַטער. הויך, גאַר הויך, האָבן זיך גענומען אויסלייגן זיבערנע שטרייפּן, בלייכע צייכנס פון אַ נייער תקופּה. טיף אין טאָלן פון די יידישע געטאַס זענען אַבער נאָך געלעגן אַנגעוואַקסן די שאַטנס פון די פינצטערע יאָרהונדערטן. ווי אַ שוואַרצע וואַנט איז דער גירוש־שפּאַניע געשטאַנען אַריבערגעבויגן איבער'ן יידישן לעבן. אַבער, אויך די שאַטנס האָבן זיך גענומען באַוועגן. פייערן האָבן מיטאַמאַל זיך באַוויזן. דאָס זענען שוין ניט געווען בלוז די פייערן פון דער אינקוויזיציע, וואָס האָבן אַפּגעגאַסן מיט רויט ליכט דאָס יידישע לעבנסבילד. מיט אַן אַנדער ליכט האָבן זיי גענומען אויפּגליי־ען. לעכער דורכבויערן אין געדיכטן חושך־שיכט, אין וועלכן דער מיטלאַטער האָט אַנגעטאַן דאָס יידישע פּאָלק ווי אין אַ זאַק. דאָס זענען געווען פייערן פון גאולה, פון משיח'יזם, וואָס האָבן מיטאַמאַל גענומען טרייבן די פינצטערניש דורך טיר און טויער, באַדראַענדיק בכלל צו פאַרלענדן די געטאַ־מויערן און פאַרפלייצן די וועלט, ניט בלוז די יידישע, מיט'ן ליכט פון „באחרית הימים“.

וואָרום — קוקן מיר זיך צו צו די אייגנטלעכע היסטאָרישע מאַ־טיוון אין אונדזער ליטעראַטור, זעען מיר, אַז ניט סתם יידישע גע־שיכטע האָט מיטאַמאַל אַ פּלייץ געטאַן איבער אונדזערע ליטעראַטור־פּעלדער; אַז נאָר געוויסע מאַמענטן אין דער געשיכטע, מאַמענטן צענטראַלע, עפּאָכע־מאַכנדיקע, מאַמענטן, אין וועלכע די אייביקע כאַ־ראַקטער־שטריכן פון פּאָלק האָבן אויף אַ באַזונדערן אופן זיך אַריבער־געהויבן איבער דער אויבערפּלאַך, — זיי זענען עס, וואָס פילן אויס דעם היסטאָרישן מאַטיוו אין אונדזער ליטעראַטור. לייך און דערליי־זונג, קדוש־השם און גאולה, וואָס זענען תּמיד געאַנגען דורך אונדזערע געשיכטלעכע געוועלעבן געאַרמט, פאַרברידערט, אונטערהאַלטנדיק איי־נער דעם צווייטן, דאָס זענען די סאַמע העכסטע שטאַפּלען אויף אונד־

זער געשיכטע־לייטער. שטייענדיק אויף אַט די שטאַפלען, לאַזט זיך זען דאָס גאַנצע יידישע לעבן אויף אַלע זיינע בערג און טאַלן, ניט בלויז אין דער פּלאַך, נאָר אויך אין דער טיף; דערמעגלעכט עס אַ בליק צו טאָן איבער'ן גאַנצן פּאָלקס־לעבן, וואָס איז איין אומאיבער־רייסלעכע קייט פון געשיכטע, ווירקלעכקייט און צוקונפט; דערמעגלעכט עס ניט בלויז שאַפן אַ שאַפונג, נאָר שאַפן אויך גלייכזייטיק דעם יעניקן זין פון דער שאַפונג, וואָס וואַקסט אַריבער די גרענעצן פון בלויז איין מענטשלעכן לעבן, וואָס נעמט אָן פאַר די האַר און הויבט אַריבער — איבער בערג, איבער אָפּגרונטן — אין דער סטראַך טאַספּערע פון גייסט, וואו די נשמות פון פעלקער הויערן, וואו דורות שפילן זיך אין שאַטן פון דער אייביקייט ווי קינדער, וואו די איבער־וועלטיקונג פון טויט שאַפט דאָס געפיל פון אייביקער יונגשאַפט, וואָס דאָס איז דאָך דער תּמצית פון אַלע קונסטן.

און צי דאַרף מען דען אַ פּאַסיקערן יאַרהונדערט פאַר'ן גרויזאַם־פאַרביקן אויפּבליץ פון קדוש־השם און גאולה־וויויע, ווי דער זעכצנ־טער? צי דען איז דער געראַנגל פון העלישע אינקוויזיציע־פּייערן מיט לויטערע משיח־פּלאַמען אַ ניט באַזונדערס צוגעפּאַסטער לייכט־עפּעקט צו דער דראַמע פון דעם שניט, וואָס לעיעלעס האַט פאַרטראַכט? און אַזוי איז געבאַרן געוואָרן לעיעלעסעס שלמה מלכו — די אויסטער־לישסטע געשטאַלט פון אויסטערלישסטן יאַרהונדערט?

קומען מיר אין אינטימער באַרירונג מיט דער דראַמאַטישער פּאַעמע, וואָס איז אַזוי פּלאַמענדיק געפורעמט אין אירע צען בילדער־דינגען, דאָן גייען אונדו אַנטקעגן צוויי עיקר־דיקע מאַטיוון אין דער דער־שיינונג מלכו, אויף וועלכע דעם דיכטערס אויפּמערקזאַמקייט איז באַזונדערס וואַך געפּאַלן. דאָס איז, קודם־כּל, די פאַרוואַנדלונג פון דיאגאָפּירעס אין שלמה מלכו און דאָן — זיין צונויפּגיין און פּונאַנדערגיין זיך מיט דוד ראובני.

כּאורה'דיק אויפּגעפּאַסט זענען די צוויי מאַמענטן ניט באַזונדערס געבונדן. אָבער נעמען מיר דעם ענין גרינטלעכער, דאָן ניט נאָר אַ שייכות געפינען מיר אויס צווישן אַט די מאַמענטן, נאָר אויך, אַז די פאַרוואַנדלונג דיאגאָפּירעס — שלמה מלכו קומט ווי אַ מין פאַרשפּיל צום קאַנפּליקט מלכו — ראובני.

דאָס אומקערן זיך פון מאַראַן דיאגאָפּירעס, אַ געבירטיקער

קריסט, צו אָפּענער יידישקייט, נאָך מער — אַזש צום סאַמע קדש־קדשים פון יידישקייט — צו משיח־ישקייט, האָט זעלבסטפּאַרשטענד־לעך ניט געקענט צוגיין אַזוי גלאַט און גיך ווי די געשיכטלעכע כראָ־ניק פאַרצייכנט. אפילו דאָס אַריינברענגען זיך זעלבסט אין אברהם אבינו'ס בונד, האָט אויך ניט געקענט גורם זיין, אַז דער געוואָרענער ייד זאָל מיטאַמאָל דערהערן אין זיך די שטים פון געבאָרענעם משיח. פאַר'ן קינסטלער, וואָס זעט די געהיימע פּראָצעסן, וואָס פאַרבינדן איין געשיכטלעכע עפּיזאָד מיט'ן צווייטן, איז אומדענקבאַר אַזאַ שפרונג איבער אַלע גדרים פון עוואָלוציע. ניט אַזוי לייכט האָט עס געקענט צוגיין דער איבערגאַנג פון פאַרטוגעזישן קעניגלעכן הויף — דורך אַ בליץ־אַרטיקן וואַנדער־וועג — צו דער אינקוויזיציע־תּפּיסה און צום שייטער. ס'זענען זיכער געווען בערג און טאָלן, תּהומות און אויפ־שטייגן, אויף אַט דעם וועג. דיאַגא פּירעס האָט זיך זיכער ניט אַזוי לייכט אונטערגעגעבן שלמה מלכ'ן. און די „מחשבה־ריינע“, אין וועל־כע דער עקזאָלטירטער מוכיה און משיח האָט זיך שטורמיש אויפ־געלייזט האָט זיך געהאַט גענוג אַנצוליידן ביז וואָנען זי האָט זיך באַ־פרייט פון לייב. איידער נאָך ס'איז געקומען דרויסנדיקער געראַנגל, געראַנגל מיט דער וועלט — און דער גאַנצער וועג מלכ'ס איז דאָך געווען איין גרויסער וועלט־געראַנגל: מיט קעניגן, מיט'ן פּויפּסט, מיט קאַרדינאַלן, מיט די מאַנטינ'ס פון יידישן לאַגער און לסוף מיט ראובני'ן אַליין — איז געקומען דער אינערלעכער געראַנגל, דער גע־ראַנגל אינדערהאַלב דער נשמה. דער וועג פון דיאַגא פּירעס צו שלמה מלכו איז גענוג לאַנג, אפשר אַזוי לאַנג, ווי דער וועג פון שלמה מלכו צום שייטער. און אַט דער וועג איז דאָך אין דער געשיכטלעכער כראָ־ניק ניט אַרויסגעהויבן געוואָרן. אַט דער וועג האָט דאָך מלכו ניט אַדורכגעמאַכט אויף אַ געשיכטלעכער אַרענע, פאַר'ן אומזעבאַרן, אָבער, גענוג רעאַלן אויג פון די קומענדיקע דורות, נאָר דורך די טיפע קאָ־טאַקאָמבן פון זיין בלוט, דורך די הייל־געוועלבען פון זיין זעל. פאַר'ן געשיכטע שרייבער איז אַזאַ וועג אויך ניט וויכטיק. ער פאַרצייכנט בלויז די טאַט, דעם פייער־פּלאַם פון אַרופּגעשאַסענעם דינאַמיט, אָבער ניט דעם פּראָצעס פון זיין דערוואַרעמונג און אויפהיצונג. פאַר'ן דיכטער אויף געשיכטלעכע מאַטיוון איז ער אָבער באַזונדערש וויכטיק. ווייל ערשט דערטאַפּנדיק דעם געהיימען, אונטערערדישן וועג, וואָס פּירט יעדע געשיכטלעכע פּערזאָן צו איר העכסטן פאַרנעם, ערשט דאָן לאַזט זיך דערזען אין פּולן לייכט די אינערלעכע וועלט פון דער היס־

טארישער געשטאלט, לאַזט זיך דערשפירן דעם געהיימען שיפר פון איר לעבן און שאפן. אין דעם פאל מלכו האט שוין די עצם פארוואַנדלונג פון דיאגא פירעס אין שלמה מלכו באהאַלטן אין זיך זיין קומענדיקן קאָנפליקט מיט ראובני'ן. ווייל ווי מערקווירדיק: שלמה מלכו און דוד ראובני האָבן זיך דאָך געזאָלט דערגאַנצן איינער דעם צווייטן, ווי משיח בן אפרים און משיח בן דוד. צי דען איז דוד ראובני גיט באַרופן געווען אויסצוקעמפן דעם זיג פון שלמה מלכו. אַט אַזוי ווי דוד המלך האָט בשעתו אויסגעקעמפט אַלע מלחמות פון שלמה המלך, בכדי ער, שלמה, זאָל קענען מיט ריינע הענט אויפשטעלן דעם בית־המקדש: אָבער דאָ עפנט זיך דער קאָנפליקט, וואָס איז אין דעיעלעסעס דראַמאטישער פּאָעמע אַ סך שאַרפער געווען געוואָרן, ווי דער אָפענער ריס צווישן מלכו און זיין סביבה, צווישן דעם דערלייזער מיט די, וואָס דאַרפן דורך אים דערלייזט ווערן, צווישן שעפער מיט די, וואָס דאַרפן דורך זיין האַנט געשאַפן ווערן, פון ביידע ריסן, פון אויסערלעכן און אינערלעכן, איז דער אינערלעכער, דער ריס מלכו — ראובני, אַ טיפערער, אַ בלוטיקערער, ווייל — אַ באַהאַלטענער. ערשט צום סאַמע סוף, ביים לעצטן נסיון פאַר'ן קיסר קאַרל, ברייטערט ער זיך אַזוי אויס, אַז ווען ראובני גייט אַוועק אין צפון, גייט גאַר מלכו אין סאַמע דרום...

וואָס האָט געבראַכט צו אַזאַ ריס ? די גרונט־פאַרשיידנקייט פון מלכו'ס און ראובני'ס אַרט אויפפאַסונגען פון דעם משיח־באַגריף. ראובני האָט דעם יידישן משיח־געדאַנק אויפגעפאַסט ווי אַ פּאָליטישער ציוניסט (נאָך פאַר דר. הערצלען). א סברה, אַז אַט דער פירשט פון כייבאַר איז גאָר געווען אַ געבירטיקער פון פראַגער געטאַ (אַזוי האָט אים, לַמשל, גיט אַן רעכט געווען און געפורעמט מאַקס בראַד). ערשט די געטאַ האָט אים געצוואונגען צום געדאַנק מיט וואָס פאַראַ וועג לאַזט זיך אַמפּראָקטישסטן פאַרווירקלעכן די באַפרייערישע יציאת־געטאַ. ער איז געווען גענוג נייכטער־קלוג איינצווען, אַז ס'איז דאָ איין רעאַלע קראַפט, מיט וועלכער די פעלקער פון דער ערד קענען זיך רעכענען, דאָס איז — אַנטקעגנשטעלן קראַפט קעגן קראַפט. מיט דעם איז ראובני געקומען צום פּויפסט קלעמענט דעם זיבעטן, צום פאַרטוגעזישן קעניג יאַאַן דעם דריטן, צום דוכס פון ווענעדיק, צום קיסר קאַרל דעם פינפטן. אַ געדאַנק, אַ רייפער, פּלאַנמעסיקער, וועגן יידישע חיילות אין כייבאַר, וועגן באַוואַפענען אַלע יידן פון געטאַ און שיקן זיי קעגן סולטאַן, וועגן אָפּנעמען מיט געוואָלט דאָס צוגערויבטע היימלאַנד. —

האָט אים אונטערגעטראָגן. און פון דעם — די שטענדיקע באַטאַנונג פון ראובני'ן — איך בין אַ קריגסמאַן. מאַן פון טאָט. גרויס און גע- וואַגט איז ראובני'ס פּלאַן. ס'איז אַן אַפענער שפּיל פון אַדער — אַדער. אַט קומט אים אַנטקעגן שלמה מלכו, דער בעל־חלומות און וואַרזאָגער, ניט פון קיין געטאָס קומט ער, נאָר פון קעניגלעכן הויף, וואו זיין שיי- נער גוף איז געאיידילט געוואָרן, ניט אין אינקוויזיציע־פּייערן, נאָר אין די גלוסטנדיקע בליקן פון די שיינע דאָנאַס, ער קומט מיט'ן גרויס- אַרטיקן חלום פון גאולה פאַר דער גאַנצער וועלט, ניט בלויז פאַר יידן, מיט'ן דערהויבן צו „אַלץ“ דעם „גאַרנישט“, מיט'ן פאַרניינען חללוטין דעם גוף אין אים אויפ'ן חשבון פון גייסט, מיט'ן באַרעכטיקן די „ברע- נער“, ווייל „אַן די ברענער — ווי וואַלטן דען געקענט פאַרברענטע זיין“, מיט'ן מאַניפעסט :

אַ, גלוסט דעם קערן, נישט דעם לבוש !
ס'איז לאַנד — נישט פּלאַך פון ערד,
נאָר דאָרט וואו די נשמות לויכטן...

און — צי קענען זיך צונויפגיסן, דערגאַנצן אַט די ביידע פאַר- שיידנאַרטיקע שטרעמונגען פון משיח'ישן געדאַנק? צי קענען אין דעם פאַר טרוים און טאָט היזן צוזאַמען אַן אַ ויתרצוץ? און ס'וואַקסט אַרויס דער אינערער קאַנפּליקט מלכו־ראובני און דער גרייכט זיין אַפּאָגיי בעת זייער אינאיינעמדיקן אַנקלאַפּן אין די טויערן פון קיסר קאַרל'ס אויפּמערקזאַמקייט. ווען ראובני קומט מיט זיין קראַפט אַנצולענען זיך אַן דער גרעסערער קראַפט פון קיסר קאַרל, קומט אין דער זעלבער צייט מלכו דעקרעטירן דעם קיסר, ער זאָל פּר- נאַנדערלאָזן זיין אימפּעריע, ווייל דאָס איז דער וועג פון גאַט־מלכות אויף דער ערד, אונטערשווענקענדיק דורכדעם אויך דעם יסוד, וועלכן ראובני פּראוויט אַוועקשטעלן.

וואו איז צו געפינען די סיבה צו שלמה מלכו'ס וועלט־גאולה געדאַנק, וואָס ער שטעלט אים אַזוי אַפּן קעגן ראובני'ס רעאַלן פּאַלץ- גאולה־געדאַנק? ווי געזאָגט — לעיעלעס האָט אים געפונען אין מלכו'ן גופא. שוין דער עצם טאָט פון ווערן אַפענער ייד ווייזט, אַז מלכו האָט קיין קלאַר־פּאַליטישע השבונות פאַר זיין ווייטערדיקן גאולה־וועג ניט אַנגעוואָרפּן. לויט ראובני'ן איז בכלל מלכו'ס אַפענער ייד־ווערן אַ צוגעאייילטער, ניט־באַרעכנטער און ניט קיין נוצברענגענדיקער טאָט. אַלס קעניגלעכער סעקרעטאַר פון פאַרטוגעזישן געריכט, וואָלט ער אפשר

ריין פאָליטיש מער געקענט העלפן ראובני'ס געוואַגטן שאַך-צוג ווי מיט זיינע גליאיקע נביאות איבער'ן חורבן פון רוים און ליסאַבאָן. מלכו'ן האָט אָבער ניט סטימולירט קיין לאַגישע פאַרטראַכטונג. ער איז גיכער געשטויסן געוואָרן פון אַן אינערן בלוט-אימפעראַטיוו. לייד איז פאַר אים געוואָרן פון אַ גאולה-צייכן — גאולה-זין. ווען ראובני האָט געזען אין לייד די דירעקטע סבה צו זיין משיח'טאָט, האָט מלכו אין לייד אַזוי געפונען דעם זין פון דער וועלט. ווען ראובני האָט, ווי אַ פועל יוצא פון לייד-באוואוסטזיין געוואָלט דערפירן זיין פאַלק צו שטאַנד פון די פעלקער פון דער ערד, האָט מלכו ווי אַ פועל יוצא פון לייד-געפיל געוואָלט דערפירן די פעלקער פון דער ערד צום שטאַנד פון זיין פאַלק. מלכו'ס פאַלק איז שוין געווען אויסגעלייזט, ווייל אויפגעלייזט אין דער שליחות „צו זיין די שטראַלן פון דעם אמת“, ווייל באַפרייט פון ערד-לבוש און דעהויבן צום אַלגעפרייזטן „גאַרנישט“, וואָס איז „גאַר“. דאַקעגן איז נאָך די וועלט, די ניט-ליידי-שע, ניט געווען אויסגעלייזט. ראובני'ס פאַלק, אָבער, איז ניט געווען אויסגעלייזט, ווייל ניט דערפירט צום ממשות'דיקן ערדישן „גאַר“ פון די וועלט-פעלקער. דעריבער וויל מלכו „מיט אונדזער פיינ די וועלט דערלייזן“ און ראובני וויל דאָס פאַלק פון פיינ דערלייזן. דאָ האָבן מיר צוויי קלאַרקענגעזעצטע וועלט-השקפות, וואָס מוזן זיך באַקעמפן. און דאָס איז דער טראַגישער קאַנפליקט. שוין אין עצם צונויפטרעף מלכו-ראובני איז געזעגן זייער צושיידונג: ראובני איז געגאַנגען אַנקלאַפן אויף האַרטע, אכזריות'דיקע טירן פון גרויסמאַכטיקע ביטערע שונאים, איז געגאַנגען מיט הויך-פאָליטיק, מיט דיפּלאָמאַטיע. און מלכו איז אַוועק צו זיין לייב-געראַנגל (וואָס ווערט דורך לעיעלעסן נאָך בולט'ער אונטערשטראַכן מיט'ן אַריינפירן דעם דבורה'לע-עפיואַד), צום קבלה-געסט אין צפת, בכדי זיך אַנצוגליען מיט קבלה'שער וויזיע פאַר זיינע משיח'ישע וואַרזאַנגונגען, צום רוימישן פעבל, צום ברייטן יידישן המון, צו דער פאַרהערזעכונג פון שייטער. און אַז ביידנס וועגן האָבן זיך געשלאָסן — ביים סאַמע לעצטן קיסר קאַרל-פרואו — האָבן זיי זיך ערשט פונאַנדערגעריסן און — אַפגעשלאָסן דעם מלכו — ראובני קאַפיטל אין דער יידישער געשיכטע, אין אונדזער געמיט בלייבט אָבער לאַנג קלינגען די לויטערע, ווי הייליקע פלאַמען, שורות פון שלמה מלכו:

ווער עס האָט איין לעבן בלויז,
זאל דאָס לעבן אַפגעבן מיט שמחה...

צי איז די מלכ־געשטאלט היסטאָריש אויסגעהאַלטן, לויט אַלע געשיכטלעכע כראַניק־פעסטזעצונגען, דאָס איז אין דעם פּאַל, ווי אין פּאַל פון יעדן קינסטלעריש־געפורעמטן היסטאָרישן העלד ניט וויכטיק. די געוויסע טענה, אַז לעיעלעסעס מלכו איז מער לעיעלעסעס ווי מלכו, רעדט נאָר צו לעיעלעסעס גונסטן. דאָ לאַזט זיך ציטירן דעם מיי־סטער און אַפּאָלאַגעט פון היסטאָרישן ראַמאַן לייאַן פּויכטוואַנגער, אַז „לעגיטימאַציע פון אַ היסטאָרישן ראַמאַן איז נישט די פינקטלעכקייט פון זיין מאַטעריאַל, נאָר אויסשליסלעך די דיכטערישע פּערזענלעכקייט פון זיין אויטאָר“. דאָס וויכטיקסטע איז, אַז אַט דעם געוואונטשענעם גלויבן אין קינסטלערישער רעאַליטעט פון לעיעלעסעס געשיכטלעכער פיגור, פּאַרפּלאַנצן אין אונדז הן די אויפריכטיקייט, מיט וועלכער יעדע שורה פון ווערק אַטעמט, הן די צמצומדיקייט און געפּרעסטקייט פון זאַץ און בילד, הן דער ספּעציפּישער אַראַמאַט פון יענער אויסטערלי־שער עפּאַכע, וואָס שפּיגלט זיך אינ'ם ווערק, און הן די אוניווערסאַלע אויסשטראַלונג, וואָס די דראַמאַטישע פּאַעמע גיט פון זיך אַרויס. לעיעלעסעס האָט די אידעייען פון מלכו און ראובני געשטאַלטיקט ניט בלויז ווי צוויי גרונט־שטרעמונגען אין יהדות, נאָר אויך אין דער אַלמענטש־לעכער געשיכטע. מיט'ן אויפהילן די אוניווערסאַלע גאולה־אידעייען, וואָס טליען אין יידיש־משיח'ישן געדאַנק, האָט לעיעלעסעס זיך אידענטיפּיצירט מיט'ן גרונט־שטריך פון יידיש־געשיכטלעכען מאַטיוו, ווי ער קומט צום אויסדרוק אין די ווערק פון אַש, אַפּאַטאַשו, לייזיק, לעיסין, אין אַלע די שאַפּונגען אויף געשיכטלעכע מאַטיוו, וואָס מאַניפעסטירן דעם וועלטלעכען כאַראַקטער פון דער גאַציאָנאַלער יידישער וואָרט־שאַפּונג.

ה

דער קאָנפּליקט פון גאולה־וויזיע און גאולה־פּאַרווירקלעכונג קומט נאָך בולטער צום פּאַרשיין אין דער דראַמע „אשר לעמלען“. אויך אין אַט דער שאַפּונג האָבן מיר אַ פּאַראַלעלן אידעייען־קאָמפּ צו „שלמה מלכו“. נאָר ווען שלמה מלכו קומט אויס זיך צונויפצושטויסן מיט ראובנין, קומט אשר לעמלען, אַ צווייטן מיסטישן משיח פון זעכצענטן יאָרהונדערט, אויס צו קעמפּן מיט זיך זעלבסט. און נאָך מער — מיט סביבה, מיט דער סביבה, וואָס איז אַנגעגלייט געוואָרן פון זיין, לעמעלעסעס, אייגענעם משיח'ישן פייער. דאָס געוואַגטסטע אין דאָזיקן ווערק איז, זיכער, לעיעלעסעס אַראַפּרייסן אַלע מיסטישע שלייערן, מיט וועל־

כע די משיח'ישע פיגור פון אשר לעמלען איז איינגעהילט. (וואָס פאַראַ
 מרחק צווישן לעיעלעסעס זען אשר לעמלען און מאַקס בראַד'ס). אשר
 לעמלען אין לעיעלעסעס ליכט איז אַן אויסגעשפּראַכן סאַציאַלע פיגור.
 מיר שפּירן אפילו ניט אַרום אים די יידיש-מיטלאַטערלעכע ספּערע,
 פול שאַטנס, בלוט, חצות-ליכט און מיסטישע גאולה-רופן. דער טליתים-
 וועבער אשר לעמלען איז אַ פשוטער ייד מדלת העם, און ער פאַרשטייט
 משיח'ס אויפקום פשוט אָבער עכט: ווי אַ באַפרייאונג פון אונטער-
 יאַכטע, און ווען עס קומען צו אים דיטריך הובער און אַלע איבעריקע
 ניט-יידן, אויך אַנגעגליטע פון אַ געוויסן האַנס פייפערליינס נבואה,
 מיט'ן ווילן צו פאַראייניקן ביידנס זעאונגען אין איין גאולה-מאַרש,
 גיט אשר לעמלען אויף דעם זיין ברכה. שוין מט'ן אָפענעם צונויפ-
 שנירן צוויי דערלייונגס-מאַמענטן פון צוויי נאַציעס, אין אַט דעם
 פאַקט אַליין מאַניפעסטירט פאַר אונדז לעיעלעס דעם אוניווערסאַלן
 כאַראַקטער פון לעמלענס משיח'ישן אויפקום. די טראַגעדיע פון לעמ-
 לען איז אָבער, פונקט ווי די טראַגעדיע פון האַנס פייפערליין, דעם
 גוי'אישן משיח'אישן נביא, וואָס די משיח'ישע באַוועגונג, דורך אים
 אַליין אַרויסגערוּפן, וואַקסט אים, לַסוף, אַריבער, אַזוי ווי פיער, וואָס
 ווערט געבוירן פון אַ קליין שוועבעלע-פלאם פאַרלענדט לַסוף די שווע-
 בעלע אַליין, אשר לעמלען קומט מיט גאַטס וואַרט און בלייבט וואַרטן
 אויף גאַטס אַ צייכן, אין דער צייט, ווען די מאַסן האַבן שוין גענומען
 סטיכיש פאַרווירקלעכן די גאולה אין לעבן אַריין, פאַרווירקלעכן אויף
 אַזאַ אופן ווי אַלע גאולות, דורכ'ן פאַלק אַרויסגעהויבענע, ווערן פאַר-
 ווירקלעכט: מיט פלאם און בלוט. דאָ האַבן מיר אַ בולט'ן אַנדייט
 אויף אונדזער צייט, אַ רמז ווי אַזוי געשיכטלעכע פראַצעסן חזר'ן זיך
 איבער אונטער די סאַמע פאַרשיידנסטע פאַרמען. דאָ האַבן מיר אויך די
 אַלטיניע טראַגעדיע פון יעדן משיח'שן פירער, וואָס די מאַסן כאַפן
 אויף זיינע לאַזונגען, טייטשן זיי אויס לויט זייער שטייגער און קערן
 זיך אַוועק פון אים זעלבסט. פאַר יעדן גאולה-ברענגער איז תמיד
 גרייט זיין באַרג נבו, די אַרענע פון זיין איינזאַמקייט, אויף וועלכער
 ער בלייבט געבונדן צו עפעס אַ געטלעכן פאַרוואַג ניט אַריינצוגיין
 אין לאַנד, וואָס ער אַליין האַט אויסגע'חלומ'ט, נאָר זען זי פון וויי-
 טער דיסטאַנץ.

„וואָס הייסט, אייגנטלעך, וואונדער? איז דאָס אויפשטיין פון
 געמיינעם פאַלק אַנטקעגן די האַרן ניט קיין וואונדער, ניט קיין נס
 פון משיח'ס צייטן?“ — אין די רייד פון ירוחם דעם טישלער, וואָס

איז אַליין אויפגעוועקט געוואָרן צו באַוואוסטזיניק, בונטאַריש לעבן, דורך אַשר לעמעלענ'ס משיח־רוף, קלינגט פּאַקטיש די פּאַרלייקענונג פון אַשר לעמעלען, וואָס האָט זיך אָפּגערוּפּן, ווי שמואל אין עלי'ס טעמפל, אויף אַן איבערלעכן גאַט־רוף און איז שוין צו אים געבליבן אַ צוגעבונדענער, אַ וואַרטנדיקער אויף ווייטערע צייכנס. די ירוחמס האָבן אָבער אויפגעכאַפט דעם פּאָדים פון אַשר לעמעלענ'ס האַנט און אים ווייטער גענומען ציען שוין אויף זייער, לחלוטין ניט אָפּוואַרטנ־דיקן, שטייגער, אַזש ביז מאַמענטן, ווען זיי גליען זיך אַן מיט'ן „באַ־פּרייאונגס־ריטואַל“ פון רייסן די געלע לאַטעס פון זיך, פון אָפּענעם איבערגיין צו די רייען פון די קעמפנדיקע פּויערים־מאַסן, די יעניקע, וואָס האָבן אויך פּונקט ווי די ירוחמס, אויפגעכאַפט דעם פּאַסטעך האַנס פּייפּערליינ'ס גאַטס־צייכן, אָבער די פּירונג פון זייער באַפּריי־אונגס־קאַמף איבערגעגעבן אין די הענט פון דער פּראַסטער, נאָך נקמה־דורשטיקע באַרבאַראַ. אַשר לעמעלען שטויסט זיך דאָ צונויף מיט'ן גע־באַט־כה, וואָס שטעקט אין אַלע מאַסן־אויפשטאַנדן, דאָס איז דער כּח פון די „באַרבאַראַ“ס אין אַ סטיכיש־באַרבאַרישער פּאַרם... און אַט דער צונויפשטויס בילדעט דעם טיפּן ריס פון ספּק אין לעמעלענ'ס געמיט. צי קען דען געמאַלט זיין „יושר — דורך רציחה, גוטסקייט — דורך נקמה, גאולה — דורך בלוט?“ — דאָס איז די פּראַגע, וואָס לעמעלען שטעלט זיך אַליין, ציענדיק דעם פּאָדים פון געדאַנק אַלץ ווייטער: „און אפשר איז דאָס דיין ווילן? אפשר ווילסטו, אַז ליכט זאָל קר מען דורך חושך, גערעכטיקייט מיט גוואַלט, דער יום־טוב פון דער וועלט אין געוויין און קללות געהילט? און איך — זאָל איך זיי פירן דורכ'ן בלוטיקן ים?“... אין מורא־דיקער פּאַרביטערטקייט איז לעמ־לען אפילו גרייט אויף אַ געפּערלעכן שריט: „דאָס קען איך נישט! און אויב דאָס איז דיין רצון, וויל איך אים נישט! וועל איך זיך אָפּ־קערן פון אים, וועל איך אַנטלויפּן פון דיר!“ נאָר דאָ טרייסט ער זיך ווידער און פּרוּווט זיך איינריידן, אַז „ניין, דאָס איז נישט דיין רצון, דאָס איז נישט דיין וועג“ און מיט אַ פנים, באַשטראַלט פון רויטן זון־אויפגאַנג ווענדט זיך אַשר לעמעלען צו גאַט: „גאַט, גאַט, פאַרלאָז מיך נישט. האַסט זיך באַוויזן צו משה'ן אין דער מדבר, גערעדט צו אים פון אַ דאַרן־בוש. רייד איצט צו מיר פון די גראָזן, לאַמיך הערן דיין וואַרט פון צווישן די וואַלקנס, לאַמיך זען דיין האַנט פון דאַרט, וואו די זון דאַרף אַרויסגיין...“ און אַזוי בלייבט אַשר לעמעלען אין זיין צווייפּל און וואַרטעניש ביז וואַנען דער פּאַלקס־אויסברוך גייט איבער

אים אַריבער, אכזרויִתדיק און געבאַטפול; ביז וואַנען דאָס געוויין פון זיין בלינד־איבערגעבנסטן מאמין יצחק קצב דעקט אים איין אין גלייִ ווער; ביז וואַנען זלמן־נאַר, די ספעקטאַקל־אַרטיקסטע פיגור אין אַשר לעמלענ'ס קרייז, וועמענס באַרוף איז „איינצוהאַלטן דאָס גלייכגעוויכט פון דער וועלט“ (און דאָס גלייכגעוויכט פון לעיעלעסעס „אַשר לעמלען־שאַפונג) — פאַרענדיקט די גאולה־דראַמע מיט זיין טרויעריקן שפאַסיקע גראַמען אויף עברי־טייטש.

אין לעיעלעסעס געשיכטלעכן אומגאַנג צו דער היינטצייטיקער ווירקלעכקייט אויף אַלע אירע טראַגישסטע פראַבלעמען, ליגט ניט נאָר אַ סך קולטור־באַוואוסטזיין. עס ליגט אויך אַ סך קינסטלעריש קענען. דער בעסטער עדות: די קלאַרקייט און געלייטערטע פשטות, אין וועל־כע זיין „אַשר לעמלען“ איז אויסגעגאַסן. דער געשיכטלעכער אומגאַנג העלפט דאָ נאָר אַרויס סיי דעם דיכטער און סיי דעם לייענער זיך צו אַריענטירן אין אונדזער קאַלידאָסקאָפישן לעבנס־גאַנג. פון געשיכט־לעכן באַרג־הייך זעען זיך דייטלעכער די לעבנס־קאָנטורן אין טאַל פון אונדזער היינטצייט. און וואָס נעענטער, און וואָס גרינטלעכער אַט די לעבנס־קאָנטורן צו דערקענען און געשטאַלטן — דאָס איז דאָך דער סאַמע קערן פון לעיעלעסן, דעם ליד־ און דראַמע־פורעמער, דער סאַמע בולט־סטער צייכן פון לעיעלעסן דעם היינטצייטיקן דיכטער, ווען ער אַנטפלעקט זיך פאַר אונדז אין סך־הכל־ליכט פון צוואַנציק יאָר שאַפן.

קאַווע, 1938.

מלך ראויטש

י. אפאטאָש

ה. לייווק

ג. מיידל

לעאָ קעניג

אהרן צייטלין

פראסטע ווערטער מיט גאט אין ניויאָרק וועגן לעבן, טויט און יידישקייט

דערלאַנג אַ האַנט, מיינע איז אויסגעשטרעקט,
איך טו עס אָפּ, איך מאַך נישט קיין סוד,
לאַמיר זיך איבערבעטן, אַלטער יידישער גאָט —
איביקער גאָט — מיין גאָט.

איך האָב געבלאָנדזשעט — פון דיר און צו דיר,
און אַט איצט ערשט באַנומען דיין יסוד,
איז לאַמיר זיך איבערבעטן, דערלאַנג אַ האַנט —
אַלטער, איביק יונגער גאָט.

נאָר בויג מיך נישט איין — איך וועל מיך נישט לאָזן,
מאָך נישט קיין חיה פון מיר, וואָס קריכט אויף אַלע פיר,
אַט אַזוי קום איך, פראַסט און אויסגעגלייכט,
און אַזוי וויל איך בלייבן ביי דיר — און דו ביי מיר.

און אַזוי ווי איך קום נישט אויף אַלע פיר,
נאָר פראַסט און גלייך און אויפן יסוד
פון איינפאַרשטיין פון אַ מענטש און זיין גאָט,
ווייל אַ וואָרט פון אַ מענטש קען אויך זיין געבאַט.

איז פאַרבעט איך דיך צו מיר, אין מיין פראַסטער שטוב,
אַט איז מיין שטוב — און איך וועל זיצן אויפן ראַנד פון בעט.
צייט צו פאַרשטיין זיך — דו ביסט אוראַלט, איך אויך נישט מער יונג,
און צייט שוין צו טאָן אַן ערנסטן רעד.

עס איז אמת, אַז איך האָב מיך געוואָרפן קעגן דיר,
געשריגן, געשפיגן — נאָר נישט ווי אַ לץ,
געץ דיך גערופן — און געטראָגן ווי אַ באַרג
אויף זיך די משא פון דיין געזעץ.

איך קום ווי אַ מאַן מיט מיין ווילן צוריק, נעם־זשע מיך נישט אַריין
אין המון פון די ווידערגעפונענע זין,
די נאָך איז גאַנץ פשוט, איך קום צו דיר און בעט דיך צו מיר,
ווייל איך האָב איצטער באַנומען דיין זין.

דעם זין פון דער וועלט און דעם שכל פון מענטש,
און דעם שכל פון ייד, וואָס לייטערונג
ברענגט ער אויף דער וועלט מיט דעם, וואָס ער איז
ווי אַ וואַנדער־שטערן אין הימל — אַ וואַנדער־פונק

אויף דער זינדיקער ערד.
אַט צינדט ער זיך אָן מיט שטורעם און שרעק
און ער לייטערט זי אויס
און פליט ווייטער אַוועק.

דיין זין איז באַנייאונג, און אייביק ביסטו נישט דערפאַר, ווייל דו ביסט
אייביק אַלט, — נאָר ווייל דו ביסט אייביק יונג.
דו ביסט דאָך נישט אייביק דערפאַר, וואָס ביסט אַש,
נאָר דערפאַר, וואָס דו ביסט אין אַש דער פונק.

* * *

און צייט איז שוין, ס'איז הויכע צייט,
איבערצושרייבן דיין אַלט געזעץ,
דו ביסט דאָך דער פלאַם, וואָס געצן פאַרברענט
און נישט קיין האַלצערנער געץ.

דיין פנים בייט זיך, ווי דאָס הייליקע פנים פון אַ מענטש,
האַסט פאַרבאַטן עס דערפאַר צו קריצן אין שטיין,
און אַזוי ווי עס בייט זיך אייביק דיין פנים,
דאַרף אַזוי דיין וואָרט אויך זיין.

איז נישט גאַנג דיין זין ? פאַראויס און פאַראויס —
און אייביקע פאַרענדערונג ? —

— — —
איז מיר אַנגעקומען שווער פון די רעבעלעכס אַש
אַרויסצושאַרן דיין אמתן פונק.

איך בין נישט קיין מסור — אַסור, מיין גאַט,
נאָר די רעבעלעך האַבן, ווי אַ פליג אַ שפּין,
ווי אַ שפּין מיט שפינוועבס דיך אַרומגעשפונען
און אַרויסגעזויגן דיין ליכטיק בלוט, דיין אמתן זין.

נאָר איך האָב אים דאָך מיט ציטערנדיקע הענט
פון שטויב און פון אַש אַרויסגעשאַרט,
און אַז איך האָב אים דערפילט, האָט אַזאַ מין פרייד
פון מיין האַרץ אַרויסגעשאַרט.

אַז איך האָב אַ געשריי געטאָן : איבערגעבעטן —
און פון איצט און ווייטער צוזאַמען גיין.
איך האָב געליטן און איך האָב דיך פאַרשטאַנען,
ווי־זושע אויך דו מיך פאַרשטיין.

איך האָב מיך פאַרבענקט נאָך דיר, ווי דער ים אין ווינט.
האָט זיך מיין האַרץ מיט בענקשאַפט צעוויגט,
גענוג דער נאַרישער ברוגז,
און זיין צעקריגט.

נישט אין טלית און תפילין קום איך צוריק,
אין אינהאַלט קום איך און נישט אין פאַרם,
איך קום ווי א מענטש — נעם מיך אויף ווי אַ מענטש
און ניט ווי אַ וואָרם.

איך טראָג דיר נישט מיינע פלייצעס אונטער
צום שמייסן מיט דיין רוט,
מיין פנים ברענג איך דיר, און אויך איך בין ווער — און אויך איד
האָב געזען — כי טוב, אַז דו ביסט גוט.

אַן של יד די האַנט, אַן של ראש דער קאַפּ,
אַן ציצות און וואַכעדיק איז מיין קלייד,
דערלאַנג מיר דיין האַנט, די געטלעכע יד
איצט, היינט און אין אייביקייט.

* * *

און ווייל דו ביסט אַ האַר איבער לעבן און טויט,
און ווייל איך האָב מיך ווידער צו דיר פאַרטרויט,
איז לאַמיר שוין איבערריידן, אַז מיר ריידן שוין,
חוץ וועגן לעבן — אויך וועגן טויט.

אודאי איז מיין לײַבע צום לעבן, ווי עס איז
אַן ערשטע לײַבע פון אַ יונג צו אַ מויד,
נאָר איך ווייס דאָך, אַז ווי לײַבע ענדיקט זיך מיט לעבן,
אַזוי ענדיקט זיך לעבן מיט דעם טויט.

און דאָס לעבן איז פאַרט אין מיינע הענט,
און וועגן טויט מאַכסטו אַלץ נאָך אַ סוד,
ווייל אַז נישט — וואָס וואָרט געווען דער חילוק
צווישן מענטש און גאָט — —

איז וויל איך דיך בעטן, כאַטש איך שטיי נאָך אין מיין לעבן,
ווי אַ שניטער פאַר שניט אין זיין פעלד פון קאַרן,
יא, — וויל איך דיך בעטן, ווייל עס מאַכט זיך שוין אַפט,
אַז איך דערפיל אין האַרץ דעם דאַרן.

בעטן דיך — גאָט — אַ נישט־בלוטיקן טויט,
ווייל נישט־בלוטיק איז געווען מיין זיין,
וויל איך דעריבער נישט־בלוטיק אין
דער אייביקייט אַריין.

איך וויל שטאַרבן אויף אַ בעט, אויסגיין ווי אַ לײַכט,
אין שטיף, אין לעצטן, הייליקן פּלאַם,
פאַראייניקן זיך מיט דעם אייביקן לעבן,
ווי אַ פונק מיט פּלאַם, ווי אַ טראַפּ מיט ים.

מענטשלעך איז מיין לעבן געווען אויף דער ערד,
זאָל אויך מענטשלעך זיין מיין לעצטע שעה,
איך וויל נישט שטאַרבן ווי די אַקסן שטאַרבן,
מיט פאַרבלוטיקטע פּיסקעס אין די שחיטה־הייזער פון טשיקאַגאָ.

און דער גוף, וואָס אַזוי פיל וואונדערלעכע פּרויען,
האַבן געגילדט מיט דעם זיס־גאַלד פון זייערע קיש,
זאָל ער זיך וואַלגערן ערגעץ אין גאָס,
אין בלוט — און מיסט־געמיש ?

פאַרשרייב מיר אַ טויט, ווי מיין לעבן איז געוועזן,
אומבלוטיק און נישט מיט קיין מעסער אין ריפּ,
דיין דינער משה'ן האָסט אַליין דו געקושט,

נאָר דיין דינער מלך וויל בעסער שטאַרבן
מיט אַ קוש פון זיין געליבטערס לייף —

דו ביסט דאָך נישט אייפערזיכטיק, מיין גאָט,
וואָס פונקט ווי דין, האָב איך לייב די פרוי.
מיר פאַרשטייען זיך איצט אייביק און גוט,
האַסט נישט דו אַליין מיך באַשאַפן אַזוי ?

טויט איז דאָך דעם לעבנס לעצטע ברכה —
איז בענטש מיך מיט אים און נישט שעלט,
און שיק מיר אים אומבלוטיק און שטייל ווי אַ ברכה —
די לעצטע רגע פון מיין וועלט.

איך וויל נישט אינמיטן גאָס ווי אַ חיה,
באַקומען איינגערוימט דיין לעצטן סוד —
איך האָב דין דאָך לייב — איז ווי אַ סוד פון לייבע,
אין דער שטייל וויל איך דערהערן דעם טויטן־סוד — גאָט.

איך בין נישט זינדיק, איך גיב דיר מיין מענטשלעך וואָרט,
פון דער טיפסטער טיפעניש,
דו וועסט מיר דאָך נישט פאַררעכענען פאַר זינד
אַ לייבע צו אן אשת איש.

ווייל אויב לייבע איז הייליק איז אַט אַזאַ לייבע
צוויי מאָל הייליק — ווייל צוויי מאָל איז זי פרייד און ליידי.
איך בין נישט זינדיק און בין דעריבער
צו קיין שום חרטה נישט גרייט.

* * *

בעט דין איבער, גאָט, מיין גאָט,
ס'איז נישט פאַר דיין עלטער און אויך נישט פאַר מיין
עלטער פאַסיק, אַז דו זאָלסט מיט דיינעם אַ זון,
וואָס רופט דין צוריק — ברוגז זיין.

איך בין אַוועק פון דיר אין מיין וועלט — איבער דיין וועלט.
איצט קום איך צוריק — אין מיין אייגענער וועלט טיף אַריינגעזען.
און אין דיינער — גאָט ; חוץ אויף דער לבנה און אויף די שטערן
אומעטום געווען.

אודאי וועט אַ שאַד זיין איבערלאָזן די וועלט,
נאָר איך קום דײַך נישט נודיען פאַר קיין לענגערע יאָר.
וויפיל גיסט, איז גוט. נאָר איבערבעטן וויל איך מיך
אויף אַן אמת. עס איז נישט קיין שאַטן פון קיין האָר

קיין שאַכער־מאַכער דערביי, מיין גאַט,
מיר איז איינזאַם אַן דיר אויף דעם שיינעם טאַרג,
וואָס רופט זיך לעבן — און איינזאַמער נאָך צווישן צוויי מיליאָנען
יידישע שטיף־ברידער אין ניו יאָרק.

* * *

איז אָפּגערעדט אַלץ — וואָס־זשע שטייסטו נאָך
אַט אַזוי אויף דער שוועל — נישט אַהער, נישט אַהין?
קום אַריין, ווי אַ גוטער טאַטע קומט
צו איינעם פון זיינע זין.

קום אַריין און זען דײַך אויף מיין שטול,
און איך וויל מיך זעצן צו די פיס דיר אַראָפּ,
און אויב דו האַסט מיך ווידער ליב און דו ווילסט מיך פאַרשטיין,
לייג אַרויף דיין האַנט אויף מיין קאַפּ.

קומסט טאַקע אַריין? נו, קום — נו, קום —
ביסטו דאָך מסכים אויך אויף מיין יסוד?
איז וויל איך דיר מיט התפעלות זאָגן,
אַז נישט נאָר דער יידישער גאַט — נאָר דו ביסט טאַקע דער
וועלט־גאַט.

ווי גליקלעך בין איך דײַך צו האַבן אין מיין שטוב,
און ווידער אין מיין האַרץ — אַזאַ גאַסט, אַזאַ גאַסט,
און אויב דו ביסט שוין דאָ — וויל אַראָפּריידן איך
פון האַרצן די לעצטע לאַסט.

* * *

אַט ווען איך וואָלט אַ נביא אין דיין פאַלק,
אַדער וואָלט כאַטש אַ תלמיד חכם זיין,
וואָלט איך ווי משה אויף דעם באַרג אַמאָל,
געקומען צו דיר אין הימל אַריין.

און וואָלט דיר צוריקגעבראַכט דיינע לוחות,
מיט אַ האַמער און מיט אַ דלאָט,
און וואָלט דיר געזאָגט, אַז זיי זענען שוין אַלט
און מען דאַרף זיי איבערקריצן — דיינע געבאַט.

איבערהאַקן אַזוי, אַז זיי זאָלן זיין,
מיין גרויסער, קלוגער גאַסט,
פאַר נייע פיר טויזנט יאָר — און אפשר
אויף אייביק שוין צוגעפאַסט.

* * *

אַט דאָס איז אַלץ, מיין גוטער גאַט,
און איך דאַנק דיר, וואָס דו האָסט מיך אויסגעהערט,
האַר פון מיין לעבן און פון מיין טויט,
און פון דיין פאַלק און פון אַלע פעלקער פון דער ערד.

איז איבערגעבעטן ? אודאי, גאַט,
מיט ווערטער פשוט און פראָסט.
איך בין טאַקע אַוועק פון דיר — כ'בין אַ מענטש,
אַבער דו ביסט דאָך מיין גאַט

און האָסט מיך נישט פאַרלאָזט.

יום - הדין

„ — — לויט דער בקשה פון דעם ליטעראטן
און־שורנאליסטן פאראיין, האָט דער וואַרשעווער
שטאַט־ראַט באַשלאָסן אַרויסצוגעבן אַ גראַניט־
שטיין פאַר ה. ד. נאָמבערגס מצבה.
דער גראַניט־מאַסיוו איז פון דעם צענומענעם
פּראַוואַסלאַוונעם סאַבאַר, וואָס איז געשטאַנען אויפן
אַמאַליקן זאַקסישן פּלאַץ.

(פון אַ נאָטיץ אין דער וואַרשעווער
פרעסע, 1928).

ר' שמחה פיזשיץ איז נאָר וואָס געהאַט קריקגעקומען פון דאָ־
ווענען. ער האָט אויסגעטאַן די געהאַקטע קאַפּאַטע, אויסגעטאַן דעם
צייַלנדער און אין אַ שוואַרצן סאַמעטענעם שלאַפּראַק, לויז פאַר־
גאַרטלט, אין אַ קליין קאַפעלע אויפן גרוילעכן קאַפּ האַר, איז ער
אַרויס אויפן באַדקאַן, וואו רויטע געראַניום בלומען זענען געוואַקסן
אין גרין געפאַרבטע קעסטלעך.

ס'איז געווען אַכט אינדערפרי. און כאַטש די זון, אַ יונגע, האָט
זיך נאָך אַלץ געריסן פון מזרח, איז דער פרימאַרגן, אַ רייפער, שוין
געהאַנגען איבער הייזער, איבער גאַסן, האָט געעטעמט מיטן זאַפטיקן
ריח פון האַניק־באַרנעס.

פונעם באַדקאַן, וואָס אויפן זעקסטן שטאַק, האָט פיזשיץ געזען האַלב
וואַרשע. פאַר די אויגן האָט זיך געצויגן דער פּשעיאָוד, וואָס איז
געווען ברייט אין דער מיט און שמאַל פון ביידע עקן.

די ברייט פון פּשעיאָוד איז געווען געפאַקט מיט דאַראַזשקעס,
מיט אַנגעלאָדנטע לאַסט־וועגענער, מיט טרענער איינגעשפּאַנט אין
שטופֿ־וועגעלעך, מיט דורכגייער אין די הונדערטער.

אַלץ — דער גאַנצער געדרענג — האָט זיך געריסן צו די שמאַלע
דורכגענג, וואָס האָבן געפירט פון איין זייט אויף נאָוואַריפּקי, פון דער
צווייטער — אויף לעשבע.

די שמאַלע טראַטוואַרן זענען נישט געווען דורכצוגיין, פון גאַסן,

געסלעך און הינטערגעסלעך האָבן זיך געשאַטן מענטשן — אַ שטראָם אַרויף, אַ שטראָם אַראָפּ — פאַרפלייצט דעם פּשעיאָזד.

וואו אַ קער — מאַנצבילד, ווייבער, קינדער, מען איז געשטאַנען איבער קוישן פּרישגעבעקס. קויליטשן מיט לייטערס, קויליטשן מיט צוגעברוינטע פייגל, מען איז געשטאַנען איבער קעסטלעך יום־כּפור ליכט — סטרינענע, וואַקסענע, די וואַקסענע ליכט האָבן ליכטציער געצויגן אַרום דעם באַנוול, וואָס מען האָט דערמיט געמאַסטן ס'אַלטע פּראַגער בית־עולם, עולם האָט זיך געקליבן אַרום שטופ־וועגעלעך מיט טרויבן, מיט עפּל, מיט באַרנעס, מיט פּלוימען, יידן, מיט טלית־און־תּפילין זעק אונטער די אַרעמס, האָבן זיך געאייילט פון דאָווענען, יידן, מיט נאַסע בערד, און פּאות, האָבן זיך געאייילט פון מקוה, דינסט־מיידלעך מיט געשחטענע כּפרות האָבן זיך געאייילט אַהיים.

און כאָטש ס'געדערענג אויפן פּשעיאָזד איז היינט גרעסער געווען ווי אַלעמאַל, איז אָבער דער טומל געווען קלענער, די פאַרקויפּערס האָבן כּמעט ווי נישט אויסגערופן זייער סחורה, די קויפּערס — האָבן זיך נישט געשטופּט, נישט דרייסטע זענען זיי אונטערגעקומען, מען האָט זיך געדונגען מיט אַ האַלב מויל, אַ גראַשן אַרויף, אַ גראַשן אַראָפּ — מען האָט באַצאַלט און מען איז ווייטער געגאַנגען, וואו אַ טראָט — אַ נעבעכדיק פנים און אַן אויסגעשטרעקטע האַנט, כּמעט קיינער איז נישט פאַרבייגעגאַנגען, מען האָט זיך אָפּגעשטעלט ביי יעדער אויסגעשטרעקטער האַנט, מען האָט אַריינגעלייגט אַ נדבה, און דער טראָט איז געוואָרן לייכטער, זיכערער.

ס'איז געווען ערב יום־כּפור תּרע"ג.

ר' שמחה פיזשיץ איז געווען אויפגעלייגט, וואָס יידן גרייטן זיך אַזוי צום יום־הדין, ער איז געשטאַנען אויפן באַלקאָן מיט אַ מינע, ווי ער וואָלט נישט בלויז געווען דער ווירט פון זיין אייגענער מויער, נאָר דער בעל־הבית פון גאַנץ וואַרשע, זיין גלייכער וואוקס און די ברייטע פלייצעס האָבן אים געמאַכט אויסזען העכער, די בלאַנדע קיילעכדיקע באַרד, אַן אויסגעקעמטע, האָט זיך געשפּרייט איבער דער וועסט, ווי אַ פעכער, און אין די אויגן, נישט קיין גרויסע, בלויזע אויגן, איז געלעגן חכמה, יידישע חכמה.

ר' שמחה פיזשיץ איז געווען דאָזאַר אין וואַרשע, אי חסידים, אי מתנגדים זענען געווען צופרידן מיט אים, פיזשיצעס עלטער־זיידע, אַ רייכער וואַלד־סוחר, איז געווען אַ פאַרברענטער קאַצקער חסיד, פּי־זשיצעס זיידע און טאַטע — פון די אָנגעזענסטע חסידים אין גער.

ער אַליין, ר' שמחה פיזשיץ, וואָס איז שוין יאָרן צו קיין רבי נישט געפאַרן, איז אין תוך פאַרבליבן אַ שטיק חסיד, פון די חסידים, וואָס לערנען מורה־נבוכים, וואָס האָבן ליב אַ שווער שטיקל אבן־עזרא און רעדן נאָך אַלץ וועגן ר' מענדעלע קאַצקער מיט אַ ציטער.

ביי פיזשיצעס זיידע, צי ביים פּאָטער, זענען די וואָלד־שרייבער געווען רביימ'שע לייב־חסידים. ביי פיזשיצן זענען די וואָלד־שרייבער געווען פרומע משכילים. נישט איין אַרעמער משכיל, וואָס האָט פֿיִן זשיצן מסביר געווען אַ שווער שטיקל אבן־עזרא, אים געהאַלפֿן טרעפֿן אבן־עזראַס אַ חידה, איז ביי אים געוואָרן אַ וואָלד־שרייבער.

ר' שמחה פיזשיצעס קינדער זענען שוין קיין חסידים נישט גע־ווען. ער האָט געהאַט דריי זין, פון די עלטערע צוויי האָט ער, אויבן־אויף, געהאַט גרויס נחת. ביידע — אַנגעזעענע דאָקטוירים אין וואָר־שעווער יידישן שפיטאַל. ביידע האָבן געהאַט ווייבער, געהאַט קינדער. ביידע זענען אָבער געווען ווייט פון יידן, ווייט פון יידישקייט. אַט דעם נחת האָט פיזשיץ פונעם יונגסטן זון, פונעם דריי און צוואַנציק יאָריקן דוד, שוין נישט געהאַט. דוד איז געווען אַ שטיק סאַציאַליסט, אַ שטיק יידישיסט. אויפֿן פּאָטערס חשבון האָט ער זיך יאָרן אָפּגע־וואַלגערט אין רוים, אין פּאַריז. דערנאָך איז ער אַ שטיק צייט אינ־גאַנצן פּאַרשוואַונדן געוואָרן. ער איז אַהיימגעקומען אַ סקולפּטאַר. דוד האָט זיך פּאַרקליבן צום פּאָטער אין הויז אַריין אויפֿן העכסטן שטאַק. דאָרט איז ער שוין ס'צווייטע יאָר געזעסן און געקלעפט מענטשן, זיי אויסגעהאַקט אין מירמל־שטיין.

פון די דריי זין האָט בלויז דער יונגסטער, דער סקולפּטאַר, זיך געקענט צונויפֿריידן מיטן פּאָטער, ליב געהאַט אַריינצוקוקן אינעם פּאָטערס ספרים. פיזשיץ האָט אים דערפאַר ליב געהאַט, אפשר ליבער געהאַט פון די עלטערע צוויי. ער האָט עס אָבער קיינמאָל נישט אַרויס־געוויזן. ער האָט שטענדיק געהאַט טענות, אַז דער יונגסטער וועט זיך קיינמאָל צו קיין תכלית נישט דערשאַגן, וועט שטענדיק זיצן ביים פּאָטער אויפֿן קאַרק.

איצט אָבער, ווען פיזשיץ איז געשטאַנען אויפֿן באַלקאָן און האָט געזען, ווי דער עולם אויף דער גאַס שאַקלט פון זיך דאָס טאַג־טעגלעכ־קייט, האָט זיך אין פיזשיצן אויך אַ וועק געטאָן דער יום־כּפור ציטער, וואָס איז געזעסן אין אים נאָך פון די קינדער־יאָרן. ער האָט געוואוסט, אַז זיינע עלטערע צוויי זין זענען שוין פּאַראַיאָרן צו כּל־ב־דרי אויך נישט געווען אין דער טראַמאַצקער סינאַגאָגע. דערפאַר איז דעם

יונגסטן, דודן, ענג געוואָרן דעם פּאָטערס גערער שטיבל און ער האָט יום־כּפור געדאַוונט ביי די בראַצלאָווער חסידים, די יגיע־כּפּים־ניקעס. ער האָט געזען אינעם זון אַ שטיק טאַטע. איז דאָך בחורווייז פּיזשיצן אויך ענג געוואָרן ס'גערער שטיבל. ער האָט געבענקט נאָך מענדע־דעס אַ וואָרט. נאָך ר' איטשע־מאירס אַ וואָרט. נישט איין מאָל האָט ער זיך אַריבערגעכאַפט אויף יום־כּפור קיין גער, געוואָלט הערן ווי דער רבי זאָגט פאַר גאָר נאָענטע מענטשן תורה. דעם „שפת אמתעס“ תורה האָט זיך אָבער צו אים נישט צוגעקלעפט. ס'איז מערנישט גע־ווען קאַצק, נישט דער „חדושי־הר"ם“. געבליבן איז אים אָבער די נסיעה אין אַ בויד מיט חסידים איבער אַ שלאַך, וואָס האָט זיך גע־צויגן פון וואַרשע קיין גער.

פּיזשיץ איז אַריין צו זיך אין קאַבינעט. ארום די ווענט — שוואַר־צע, מאַסיווע ספרים־שענק. אויף דער וואַנט איבערן שרייב־טיש — דעם רמ"ב'ס בילד. פּיזשיץ האָט אַ לענגערע צייט געשפּרייזט אי־בערן קאַבינעט. מיטן שפּרייזן האָט ער אָפּגעשאַקלט פון זיך די מויער, די וועלדער, די פּאָדריאָדן. דער טראַט איז געוואָרן לייכטער, די פּאָלעס פון שלאַפּראַק זענען זיך עטוואָס צעפּלויגן. אַן אויפגעלייגטער האָט ער געעפנט אַ שופּלאַד, וואו ס'זענען געלעגן בריוו. ער האָט אַרויסגענומען אַ בריוו, וואָס ר' איטשע־מאיר האָט געשריבן צו פּיזשיצעס זיידע. דער בריוו איז געווען אין יידיש. מיט פּופציק יאָר קריק, עטלעכע טעג פאַר יום־כּפור, האָט ר' איטשע־מאיר געשריבן דעם בריוו. פּיזשיץ האָט געקוקט אויפן אָפּגעריבענעם כתב, אויפן האַריקן פּאַפּיר און צום הונדערטסטן מאָל גענומען לייענען דעם בריוו מיט אַ זוהר־ניגון :

— — — אַם אין אַני לִי, מִי לִי — אַז איך וועל נישט טאָן מײַן אַרבעט, ווער וועט זי פאַר מיר טאָן ? יעדער מוז זיין אַרבעט אַליין אָפּטאָן. ואם לאַ עכשיו, אימתי ? — פּרעגט זיך, ווען וועט זיין דער „עכשיו“ ? דער יעצטיקער „עכשיו“, אין דער מינוט, וואָס מיר ריידן, איז דאָך פון בריאת־עולם אָן נישט געווען. פּריער איז געווען אַן אַנ־דער „עכשיו“, שפּעטער וועט זיין אַן אַנדער „עכשיו“. און אין יעדער „עכשיו“ איז די אַרבעט, איז די עבודה, אַן אַנדערע. דאַרף מען ווערן אַ מחותן מיטן כּלל, אַז מען טוט אין כּלל, האָט מען פון כּלל. מען האָט פון כּלל נאָך מער, וויפּיל מען טוט אין כּלל. ווייל מען קען האַבן פון יעדן יידנס ע כ ש י ו, אויב דער ייד האָט אין זיין ע כ ש י ו געטאָן עפעס גוטס. וואָרן — כשאני לעצמי מה אני — טוט אַ מענטש אַ גראַב־קייט און וויל תשובה טאָן, טראַכט ער דאָך וועגן דער געמיינ־

קייט, וואָס ער האָט אָפּגעטאַן. און וועגן וואָס מען טראַכט, אין דעם לייגט מען. מען לייגט מיטן גאַנצן נפש אין דער געמיינלייט. דער מח ווערט פאַרגרעבט, ס'האַרץ — פאַרוואַקסן. און דאָס ברענגט דעם מענטש צו עצבות. דער מענטש נעמט זיך מוטשען. מוטשע אָהער די בלאַטע, מוטשע אָהין די בלאַטע — ס'בלייבט אַלץ בלאַטע. יאָ געזיג־דיקט, נישט געזינדיקט — וואָס האָט מען אין הימל דערפון? אין דער צייט, וואָס איך טראַכט וועגן זינד, קען איך דאָך זיין אַ גוטער מרגלית, כ'קען דאָך דרילן אַרליאַנסקע פערל, און אין הימל זאָל מען דערפון עפעס האָבן. דעריבער — סור מרע — קער אַוועק פון שרעכטס, קלער דערפון נישט — ועשה טוב — און טו בלויז גוטס. האָסט געטאַן עברות — פאַרגעס אָן זיי. ס'וועט באַלד זיין יום־כּפור. און ערב יום־כּפור דאַרף דער מענטש אַזוי אַרבעטן איבער זיך, ער זאָל מער נישט טראַכטן וועגן די אָפּגעטאַנענע עברות. מען דאַרף זיין גרייט צו טאָן בלויז מצוות מתוך שמחה. דער מענטש דאַרף זיין פריילעך. און ביים דאַווענען דאַרף מען דורכלויפן „על חטאים“ וואָס שנעלער, נישט לייגן אין די חטאים, נישט טראַכטן וועגן זיי. מען דאַרף דאַווען נען מתוך שמחה, אַ געזאַנג דאַרף אויפליין אינעם מענטש, ווי ס'שטייט אין „תּומר־דבורה“ — האדם ראוי שיתדמה לקונו — דער מענטש איז ראוי ער זאָל זיך פאַרגלייכן צום באַשעפּער.

פּיזשיץ האָט לאַנג געקוקט אויפן בלאַט פּאַפּיר, וואו צווישן די ווערטער איז נישט געווען קיין פינטל, קיין אָפּשטעל. אותיות, ווער־טער, שורות — אַלץ האָט זיך געקייטלט, אַלץ האָט זיך געשפּרייט ווי אַ טייך.

אַ זיכערקייט איז אויפגעגאַנגען אין דעם פּיר־און־פּערציק יאַריקן פּיזשיץ. נישט די זיכערקייט פון די אייגענע הייזער, פון די אייגענע וועלדער, נאָר די זיכערקייט פון אַ ר' משה קאַרדאַווירער, ווען ער האָט געזונגען צו גאָט זיין „תּומר דבורה“, די זיכערקייט פון אַ ר' איטשע־מאיר, ווען ער האָט געשריבן דעם בריוו צו פּיזשיצעס זיידע.

ווען ער, פּיזשיץ, וואָלט געקענט איבערגעבן אָט די זיכערקייט דעם יונגסטן זון, דודן? ס'האָט אים אַ צי געטאַן צום זון, וואָס איז געזעסן מיט אַ שטאַק העכער, געזעסן און געקלעפט, און געפורעמט זיינע מענטשן. און ווי ער האָט זיך געקליבן אַרויפצוגיין צו אים, האָט דער טעלעפּאָן, וואָס איז געשטאַנען אויפן שרייב־טיש, זיך צעקלונגען. פּיזשיץ האָט אַוועקגעלייגט דעם בריוו און אַ הויב געטאַן ס'טרייבל צום אויער. ס'האָט גערעדט פּיזשיצעס פאַרוואַלטער, אולי־

אנד, אַ ציכטיק מענטשל, וואָס האָט שטענדיק געהאַלטן אין האַנט אַ גוט פאַרשניצטע בלייפּדער, האָט באַגלייט יעדעס וואָרט מיט אַ ציי פּער. אוליאַנד האָט גערעדט שטיל, מען האָט אָבער געקענט הערן יעדעס וואָרט זיינס :

— פּאַניע פיזשיץ, ס'איז געווען אַ טעלעפּאָן פון גענעראַל־שטאַב. דער נייער פּאַלקאָוויק, סמירנאָוו, האָט געבעטן איר זאָלט זיין ביי אים צוויי נאָך מיטאַג. ווי איך פאַרשטיי וויל ער אייך איבערגעבן דעם גאַנצן געהילף־פּאַדריאַד.

— היינט ? ערב יום־כּפור ? — האָט פיזשיץ געהאַט טענות צום פאַרוואָלטער זיינעם, — נישט איך קען דעם נייעם פּאַלקאָוויק, נישט איך קען זיך דורכריידן מיט אים. הערט, אוליאַנד, אפשר וואָלט איר אַריבערגעגאַנגען ?

— כ'וואָלט גערן געגאַנגען, פּאַניע פיזשיץ, נאָר דער פּאַלקאָוו־ניק האָט באַפוילדן, אַז ער וויל ריידן מיט אייך, נישט מיט מיר. איז דאַרפט איר גיין, מען דאַרף זעען, אַז אַחוץ אייך, פּאַניע פיזשיץ, זאָל קיין ליוועראַנט נישט האָבן קיין דריסט־הרגל אין שטאַב. נעמט מיט דודן, ער וועט שוין פאַר אייך ריידן.

— גוט, נו, כ'וועל שוין צוגיין.

פיזשיץ האָט אויפּגעהאַנגען ס'טרייבל. ער איז נישט געווען צור פּרידן מיטן טעלעפּאָן. דער וויזיט אין שטאַב, און דוקא היינט, איז פאַר אים געווען אַן אַפּקומעניש. ער האָט קריקגעלייגט אין שופּלאַד אַריין ר'איטשע־מאירס בריוו און אַ נישט אויפּגעלייגטער זיך געישובט צי ער זאָל פּריער אַרויפגיין צום זון, צי ער זאָל פּריער איבערבייסן. דערצו האָבן פון קיך זיך געטראָגן ריחות פון פּריש־געבעקס, ריחות פון געבראַטענע כּפרות.

אין דער אָפּענער טיר איז געשטאַנען מאַדאַם פיזשיץ. זי איז געווען אַנגעטאָן אַזוי, ווי זי וואָלט זיך געקליבן מיט אַ וויזיט. די שוואַרצע האָר, דורכגענומען אַרום שטערן מיט אַ גרויליכן פּאַס, זען טען געווען פאַרנומען אויפן קאַרק אין אַ קאַקס. ס'ענגלעכע, מאַטע פּנים, די ברייאַנטענע קעפלעך אין די קליינע אויערן, די גאַלדענע אַלט־פּרענקישע בראַש — אַלץ האָט דערציילט פון אַלטן יידישן יחוס. זי האָט באַגעגנט דעם מאַן מיט אַ פּאַרליבטן מאַמע־שמייכל :

— צייט עפעס איבערצובייסן, שמחה.

— אַט גיי איך.

— כ'בעט דײך, שמחה, קלינג אָן די קינדער זיי זאָלן אַריבער-
קומען פאַרפאַסטן.

— וואָס דאַרפן זיי פאַרפאַסטן, אַז זיי פאַסטן נישט ?

— איך בעט דײך, שמחה.

— איך וועל נישט קלינגען און זיי וועלן נישט קומען.

— ביסט אָן עקשן !

ס'ווייב איז געגאַנגען אויף אַ פריער. טריט, קליינע, דראַבנע,
האַבן זיך געקייקלט איבערן פוטרירטן דיל. נאָך איר — דער מאַן. אין
מיטן גיין האָט ער זיך אַ צי געטאַן, זיך אויסגעגלייכט, פעסטער פאַר-
צויגן דעם גאַרטל פון שלאַפראַק, ווי ער וואָלט זיך געקליבן אַפּטאָן
אַ וויכטיקע אַרבעט. ער איז אַריין אין באַד-צימער, איז געגאַנגען זיך
וואַשן צום עסן.

אינעם באַד-צימער, געמאַכט פון ווייסע קאַכלעס, האָט די וואַנע
פאַרנומען אַ דריטל. אין אַן אַנגעלאַזטער וואַנע וואַסער זענען אַרומ-
געשוואומען דריי העכט און אַ קאַרפ. ס'וואַסער האָט אויסגעזען
גרינלעך. די העכט מיט פאַרשפיצטע פליס-פעדערן האָבן זיך געטראָגן
היין און קריק, פאַרטריבן דעם קאַרפ אין אַ ווינקל, אויפן באַדעם פון
דער וואַנע, וואו ער איז געזעסן, האָט געדרייט מיטן פעכער-וויידל,
געגלאַצט מיט די קיילעכדיקע גלעזערנע אויגן און מורא געהאַט אַרויפ-
צושווימען.

פּיזשיץ האָט זיך געוואַשן די הענט, זיי געווישט אין אַ האַריק
האַנטעך און האָט נישט פאַרשטאַנען פאַרוואָס מענטש, יום-הדין און
אכזריות גייען האַנט אין האַנט.

2

ר' שמחה פּיזשיץ אין אַ העל-ברוינעם אַנצוג, אין אַ העל-
ברוינעם קאַפעליוש, האָט זיך פאַרקליבן אויפן העכסטן שטאַק. אין
דעם לאַנגן, טונקעלן קאַרידאָר זענען געשטאַנען פעסלעך ליים, גולם-
פּיגורן אָן הענט, אָן פיס, געגאַסן פון גיפס. דער קאַרידאָר האָט דער-
מאַנט דעם מהר"ס בוידעם. דאָ האָט דוד געוואוינט אין אַן אַטאַליע
מיט אַ גלעזערנעם דאָך. פּיזשיץ האָט אַנגעקלונגען. ס'האָט זיך גע-
הערט דודס קול :

— אַריין.

דער קליינגעוויקסיקער דוד, מיט אומרו אין אַלע גלידער, איז

געשטאנען אין מיטן אטאליע לעבן א פיגור געקנאטן פון ליים. די פיגור איז געווען אזוי הויך, אז מען האט געדארפט ארויפקריכן אויף א לייטער מען זאל דערגרייכן צום קאפ.

דוד, אן א ראק, די ארבל פון העמד פארקאשערט, די ברוינע האר צעשוויבערט איבערן שטערן, האט זיך גלייך נישט געכאפט ווער ס'איז אריינגעקומען. ער האט זיך געדרייט ארום דער פיגור. ס'לינקע אויג האט ער פארמאכט און ס'רעכטע האט ער אנגעשטעלט דא אויף איין ווינקל פון דער פיגור, דא — אויף א צווייטן.

דער פאטער האט געקוקט אויפן זון, געקוקט אויף דער פיגור און מיט א שמייכל אין דער בארד אריין זיך געפרעגט:
— ווער איז דער גוג־מגוג?

— טאטע? — איז דער זון אנטקעגן געגאנגען דעם פאטער און זיינע טונקל־ברוינע אויגן האבן אויפגעצויכטן — ביי דיר איז עס א גוג־מגוג? דאס דארף גאר זיין א מאדערנער ייד!

— א מאדערנער ייד? — האט דער פאטער מיט גרויס חידוש נאך אמאל א קוק געטאן אויף דער פיגור.

דוד איז נישט איינגעשטאנען. ער האט זיך געדרייט ארום דער סטאטוע, געהויבן דא די רעכטע האנט, דא די לינקע:

— זע, טאטע, א שטערן... זע, א בליק... נישטא דער שטענדיקער גלות־שטעקן, די שטענדיקע גלות־טארבע...

אינעם הויב פון פאטערס פלייצעס, איז געווען קענטיק, אז ער קלייבט זיך אין וונס ארבעט אינגאנצן נישט פונאנדער. ער האט צענור מען די בארד מיט פינף פינגער און אנגעהויבן מיט א טאן פון א געשעפטסמאן:

— מען האט נאך מיר געשיקט פון גענעראל־שטאב. מען וויל כ'זאל איבערנעמען דעם גאנצן געהילף־פאדריאד.

— נו? — האט דוד אנגעשטעלט די אויגן אויפן פאטער.
— כ'וויל זאסט מיט מיר מיטגיין.

דאס מיטגיין מיטן פאטער אין גענעראל־שטאב אריין איז ביי דודן געווען אן אפקומעניש. דער פאטער האט זיך נישט געקענט דורכ־שמועסן אין רוסיש. דער זון האט נישט געוואלט ריידן אין ווארשע קיין רוסיש. ווען דער פאטער האט אים אבער גערופן אין גענעראל־שטאב אריין, האט ער זיך קיינמאל נישט אפגעזאגט מיטצוגיין. און אפילו איצט האט ער געמאכט א מינע, אז ער איז גרייט. ער וועט נאר ארומוואשן ס'ליים פון די הענט.

דוד איז צו צום קראַנפּאַס, וואָס איז געווען פאַרשטעלט מיט אַ שפּאַניש ווענטל. ער האָט זיך אויף גיך אַרומגעוואָשן. אינעם צע- קנייטשטן שוואַרצן קאָפּעליוש מיט די צוּברייטע ראַנדן, אין דעם גרויען העמד, אין דעם נישט געפרעסטן, שמיידיקן אַנצוג, האָט ער גיכער אויסגעזען, ווי אַ דראַטער, נישט ווי קיין סקולפּטאָר.

טאַטע־זון זענען אַראָפּ אויף דער גאַס און האָבן זיך געלאָזט צו די דאָראַזשקעס, וואָס זענען געשטאַנען אין אַ לאַנגער שורה אויף נאַוואַזיפּקי. דער ערשטער דאָראַזשקאַרוש איז זיי אַנטקעגנגעפּאַרן. פאַרבייגייער האָבן דערקאַנט פּיזשיצן, דעם וואַרשעווער דאָזאַר, און זיך גענומען אָפּשטעלן. איינער פון עולם האָט אַ זאַג געטאָן:
— דאָס פּאַרט ער אודאי אין גענעראַלישטאַב אַריין מען זאָל נאָ- פּרייען די יידישע זעלנער אויף יום־כּפור.

ס'האָט זיך געלייגט אויפן שכל. דער נייגעריקער בליק ביים עולם איז געוואָרן ווייכער, וואַרעמער. מען האָט נאָכגעקוקט די אָפּע- נע דאראַזשקע, וואו דער איינגעלייגטער דאָך האָט פאַרשטעלט פּיזשיצן מיטן זון. בלויז צוויי קאָפּעליושן — אַ העל־ברוינער און אַ שוואַרצער — האָבן זיך געהויבן אַרויף, אַראָפּ, אַ ווייל אונטערגעטענצט און זענען פאַרשוואַונדן פון אויג. ביים עולם איז אויפגעגאַנגען אַ פּרייד, אַז ס'יידיש לעבן איז זיכער. בלויז דער באַהאַלטענער יום־כּפור ציטער האָט נישט געלאָזט איינשטיין, איינגערוימט, אַז מען דאַרף זיך גרייטן צום יום־הדין.

די דאראַזשקע האָט דורכגעשניטן לעשנע, קרולעווסקע, האָט זיך פאַרבייגעטראָגן דעם זאַקסישן גאַרטן און זיך אַריינגעדרייט אויפן זאַקסישן פּלאַץ. די געגילטע קופּאָלן פונעם רוסישן סאָבאַר האָבן גע- בלענדט די אויגן.

פיזשיץ האָט עס איבער די לייפן נישט געבראַכט, נאָר יעדעס מאָל, ווען ס'איז אים אויסגעקומען פאַרבייצופּאַרן דעם זאַקסישן פּלאַץ, האָט ער געהאַט טענות צו זיך פאַרוואָס ער האָט צוגעשטעלט ס'גע- הילץ פאַרן סאָבאַר.

די געביידע פונעם געניראַלישטאַב, די אייזערנע טויערן, די זעלנער אויף דער וואַך, האָבן זיך נישט געלאָזט לאַנג פאַר- טראַכטן. ס'האָט גענומען אַ ווייל ביז מען האָט זיי אַריינגעלאָזט אין דער געביידע. און אז מען האָט זיי שוין געהאַט אַריינגעלאָזט, איז אויסגעקומען צו וואַרטן, נישט אין קיין זאָל, נאָר אין פּאָדערהויז אַ קנאַפע האַלבע שעה.

דאָס וואַרטן אין פּאָדערהויז האָט דודן געקאָסט אַ שטיק געזונט.
 ער האָט זיך געשעמט פאַר זיך. נאָך מער — פאַרן פּאָטער. דערווייַל
 האָט זיך געעפנט אַ טיר. אַ זעלנער איז אַרויסגעקומען און האָט זיי
 געפרעגט :

— איר וואַרט אויפן פּאָלקאָוויק ?

דער זעלנער האָט זיי אַריינגעפירט אין אַ גרויס צימער מיט
 אַפּענע פענצטער, וואָס זענען אַרויסגעגאַנגען אין אַ סאָד אַריין.

ביי אַ פירעקיקן טיש, איבער אַ שטויס פּאַפּירן, איז געזעסן אַ
 קורצער, דיקער קאָזאַק אין אַ לויז, באַטיסטן העמד, אין אַ פאַר ברייטע,
 בלויזע הויזן. ער האָט געשריבן און אַרויסגעלאָזט פון אַ קורצן פאַר-
 צעליינענעם ציבעק קליינע שפּריצן רויך. דער קאָזאַק האָט נישט
 אויפגעהויבן דעם קאַפּ, ווי קיינער וואָלט נישט אַריינגעקומען. ער
 איז געבליבן זיצן איבער די פּאַפּירן, האָט גערויכערט און צווישן
 די אויגן האָט געציטערט אַ „טשוב“ שיטערע האָר, וואָס זענען נישט
 געשטאַנען, נישט געלעגן, און האָבן זיך געבעטן מען זאָל זיי איבער-
 ציילן.

איבערן שרייבטיש, אויף אַ האַלבער וואַנט, איז געהאַנגען נײַ
 קאַלאַי דער צווייטער אין אַ געגילטער ראַם. די באַקן, די אויגן, ס'בערדל
 די מעדאַלן — אַלץ אין פּלאַמען. וואו אַ דריי מיט די אויגן —
 ניקאַלאַי האָט נאָכגעקוקט.

ערשט איצט, האָט דוד זיך דערפילט געקרענקט און באַליידיקט.
 און צומייסטן פאַרן פּאָטער. ער האָט חשק געהאַט אָנצוידלען דעם
 פּאָלקאָוויק, געוואָלט אים זאָגן, אַז מיט מענטשן דאַרף מען זיך
 באַגיין אַנדערש. ער האָט באַמערקט, אַז דער קאָזאַק מיט די אַראַפּ-
 געלאָזטע וואַנסן האָט אויף דער ברייטער נאַז אַ בראַדעווקע און אויף
 דער בראַדעווקע שטייט אַ האָר האַלב קיילעכדיק, ווי אַ סערפּ.
 דער פּאָלקאָוויק האָט אויפגעהערט שרייבן. ער האָט אַוועק
 געלייגט די פעדער, טיפּער אַריינגענומען אין מויל אַריין דעם קורצן
 ציבעק און האָט זיך באַקוועמער אויסגעצויגן אין זיין פּאַטער־שטול.
 ער האָט דעם קאַפּ אַ דריי געטאַן צו פיזשעצן און געוויזן אויף
 דודן :

— ווער איז ער ?

דוד האָט נישט געקענט הערן, ווי דער פּאָטער שטאַמלט און
 זיך אָפּערופן :

— איך בין פיזיזעס א זון. מיין פאטער רעדט נישט קיין רוסיש, בין איך מיטגעקומען...

דער פאלקאוניק האט געהאט א מינע ווי מען וואלט צו אים נישט גערעדט. ער האט אפילו דודן נישט אנגעקוקט און א פרעג געטאן פיזיזען:

— נאך וועמען האב איך געשיקט ?

— אז מיין פאטער רעדט נישט קיין רוסיש...

דער פאלקאוניק האט אים ניט געלאזט ענדיקן. ער האט גערעדט צו פיזיזען און געוויזן מיט א גראבן פינגער אויף דודן:

— לאז ער ארויסגיין.

— אז כ'רעד נישט קיין רוסיש — האט פיזיזען, אן מראה אין פנים, געזאגט אויף פויליש.

— אז דו וויסט נישט אז ער זאל ארויסגיין — האט דער פאלקאוניק געקוקט אויף פיזיזען פון אונטערן שטערן אפער, גערעדט העכער און אפגעהאקט, ווי ער וואלט קאמאנדעוועט אן ארמיי — טא גייט ביידע !

דודס הארץ האט געבלוטטיקט. ער האט פארגעסן וואו ער גע- פינט זיך, געזען בלויז פאר זיך דעם שיטערן „טשוב“ האר, ווי ביי כמעלניצקין, און אלץ ביי אים האט זיך געריסן נקמה צו נעמען. ער האט א צי געטאן דעם פאטער פאר אן ארבל און געזאגט אין יידיש:

— טאטע, קום.

פיזיזען, א בלאסער, ווי דאס בלוט וואלט אין גאנצן אויסגעלאפן פון זיין פנים, האט נישט געוואוסט וואס צו טאן מיט זיך. זאל ער בלייבן — האט אים וויי געטאן פאר דודן. זאל ער אוועקגיין — פארלירט ער א פארמעגן. פיזיזען האט זיך א רגע געקווענקלט און א זאג געטאן צום זון:

— כ'וועל זיך שוין ווי עס איז דורכשמועסן. א יון בלייבט א יון. גיי אהיים, דוד.

דוד האט נישט געוואוסט, ווי ר'נאך ער האט זיך גענומען אויף דער גאס. ס'פנים האט אים געפלאמט, ווי מען וואלט אים אויסגעפאטשט. ער האט זיך געטראגן פון איין גאס אויף דער צוויי- טער און אלץ אין אים האט זיך געקארטשעט, געוויינט אן טרערן. ער האט פיינט געקראגן דעם פאטער, וואס האט זיך געלאזט באליי- דיקן. ער האט געטראכט, אז דער פאטער איז נישט בעסער פון די אלע יידן, וואס דרייען זיך מיט די שטעקעלעך אין די הענט איבער

די ווארשעווער גאסן, שארפן די קרומע מוחות, ווי ר'נאך עמעצן אפצונארן, אפצושווינדלען. ער האט זיך דערמאנט, ווי דער פאטער איז געשטאנען פארן קאזאק א צעשראקענער, ווי א מהיפית-יידל, און א שנה צום פאטער, צו דער גאנצער וועלט, האט אויפגעבלעזט אין אים. דוד האט זיך געשאלטן, וואס ער איז געבוירן געווארן א ייד, וואס ער איז געבליבן א ייד. ס'יונגע הארץ האט זיך געקארטשעט פון ווייטאק, די אויגן זענען פארלאפן פון חרפה.

אויפן זאקסישן פלאץ האט דוד זיך אפגעשטעלט. איבער די גאסן, איבער די הייזער האבן זיך געשפרייט די פארביקע קופאלן פון סאבאר. דער פאסאד פון רויטן גראניט האט געפלאמט אין דער זון, וואס האט זיך גענומען זעצן.

דוד איז אריין אין סאבאר. דאס גאט-דינסט האט זיך נאר וואס אנגעהויבן און דער סאבאר איז נאך געווען כמעט ליידיק. אויס-געדינטע מיליטערי-לייט מיט זייערע ווייבער האבן דא און דארט געקניט. פון די טונקעלע, אפענע טירן האבן ארויסגעבלישטשעט די אפגעגילטע איקאנעס, וואס האבן זיך געטוקט אין די פלעמלעך פון די וואקסענע ליכט, און די אייל-לעמפלעך. דער פינקל האט זיך אויס-געמישט מיטן "מאראלישן" קול פונם פאפ, וואס האט זיך געדרייט אין זיינע פראוואסלאוונע בגדים מיטן קעסעלע קטורת אין דער האנט. דער פאפ האט געזאגט תפילות מיט אזא כעס און בייזער, אז די צעצויגענע ווערטער זענען געווען מער ענדלעך אויף א קאמאנדע, ווי אויף א תפילה.

דוד איז געשטאנען אין א ווינקל. די הענט אנגעשפארט אויף א גראניט-קאלאנע. אויף די הענט — דער קאפ. אלץ אין אים האט געציערט — וואס בייזערט ער זיך אזוי, דער פאפ? וואס קאנ-סטאנטינאפאל, ס'וויגעלע פון פראוואסלאוויע, געהערט נאך נישט דעם רוס? רוסלאנד — א זעקסטל וועלט. דער סאבאר — די פרא-וואסלאוונע אידעע, וואס האט שוין אויך איינגענומען די קאטוי-לישע ווארשע. און מיר יידן?

דוד האט נישט געזען, ווי מען לעשט די ליכט, ווי דער עולם צעגייט זיך. ער האט נישט געפילט, ווי א זקן גייט צו אים אונטער:

— איר שלאפט?

— ניין — האט דוד א הויב געטאן דעם קאפ, אנגעקוקט דעם זקן מיט די לאנגע האר און זיך א רוק געטאן אויף קריק.

— נישט קיין פראַוואַסלאָוונער? — האָט דער זקן געוואָלט טרעפן.

— ניין, נישט קיין פראַוואַסלאָוונער.
— אין דער פראַוואַסלאָוונער צערקווע איז דאָ פּלאַץ פאַר אַלע מען — פאַר קאַטאָליקן, פאַר פּראָטעסטאַנטן, פאַר יידן.
ס'קול ביים זקן איז געווען זיסלעך, ווי דער ריח פון קטורת, וואָס האָט געקערלט אין דער נאָז, אין האַלדז. דוד האָט זיך גענומען רוקן. דער זקן איז אים נאָכגעגאַנגען. און אַז דוד איז שוין געשטאַנען ביים אַרויסגאַנג, האָט ער אַ זאַג געטאָן:
— איך בין אַ ייד.

— כ'פּרעג ביי אייך נישט — האָט דער זקן אַרויפגעלייגט זיין ווייכע, וואַרעמע האַנט אויף דודס — אַז ס'וועט אייך זיין שלעכט, אַז איר וועט זיך געפינען אין אַ נויט, קומט אַריבער.
דוד האָט נישט געענטפערט און איז אַרויס. פון ביידע זייטן אַריינגאַנג זענען געווען אויסגעזעצט באַוואַקסענע בעטלעך. אַז דער זייט פון די בעטלעך איז געזעסן אַ „הייליקער“. ער איז געזעסן אויף דער גאַלער ערד. ס'פנים — איינגעפאַלן. ס'מויל — אַן ציין. ס'גרויע בערדל — שיטער. מען האָט בלויז געזען נאָז און אויגן. אויפן פנים — אַן אומהיימלעכער שמייכל. אַרום „הייליקן“ האָבן זיך געקליבן קינדער, ווייבער, מיליטער־לייט, זיך איינגעהערט ווי ער רעדט:
„ — — — מעג עס זיין אַ ביז אויג, מעג עס זיין אַ באַנעמעניש, מעג עס זיין אַפּצושטרייכן אַ שלאָף קינד — אַלץ טו איך. וויל איינער אַ גורל, וויל איינער ס'דאַברע־מזל אַראַפלייענען — אַלץ טו איך. איר זעט דעם פראַוואַסלאָוונעם סאַבאַר? אַז איך וויל קען איך אים מאַרגן איבערטראַגן קיין קאַנטאַנטינאַפּאַל. כ'בין אַ גורל־וואַרפער, כ'לייען אַראַפּ מענטשן פון די הענט...“

קינדער, ווייבער, מיליטער־לייט האָבן געוואָרפן מטבעות אין אַ בלעכענער שיסל אַריין, געשטעקט די הענט דער „הייליקער“ זאָל וואַרפן גורל, זאָל אַראַפלייענען ס'דאַברע מזל, זאָל דערציילן, ווי די פראַוואַסלאָוונע אידעע נעמט איין די וועלט.

ס'איז שוין געווען פאַרנאַכט ווען דוד איז אַרויס פון די גויל אישע גאַסן און איז אַריין אין די יידישע, וואו מען האָט כמעט קיין מענטשן נישט געזען. פון לעשנע האָט ער אריינגעשניטן אין פּשעיאָוד. די ליידיקייט דאָ האָט געשראַקן. ס'איז אויסגעוואַקסן אַ פאַרשפּעטיקטער ייד, וואָס האָט זיך געאיילט צו כ'נדרר. פון נאָ-

וואָלפּיע האָבן זיך אַרויסגעשאַרט עטלעכע יונגען און זענען גלייך פאַרשוואונדן אין אַ הויף. אַנגעצונדענע יום־כּפור־ליכט האָבן אַרויס־געפינקלט פון די פאַרמאַכטע פענצטער, אומגעהאַרישער געמאַכט די טיפּע שטיקקייט.

דוד איז אַריין צו זיך אין הויף. ער האָט אויסגעמיטן דעם פאַראַדנעם אַריינגאַנג, נישט געוואָלט זיך באַגעגענען מיט קיין שטור־ביקע. ער האָט זיך געהויבן מיט די קיך־טרעפּן. ריחות זענען אים באַפּאַלן — פּיש אין זיסן, געבראַטנס, געזאַטנס, „טעקאַטנס“ גע־פּרעגלט אין האַניק, שעפּטאַלן. די ריחות האָבן אים דערמאַנט, אַז ער האָט פון אין דער פּרי אָן גאַרנישט געהאַט געגעסן. אָן אַטעם איז ער אַריינגעפאַלן צו זיך אין דער אַטאַליע. ער האָט פאַרשלאָסן נאָך זיך די טיר און גענומען ווישן דעם שווייס פון שטערן, פון קאַרק, פון די הענט. ער האָט אַראַפּגעוואָרפּן דעם ראַק, דעם קאַ־פעלוש און גענומען שפּרייזן איבערן לאַנגן אַטאַליע, געשפּרייזט פאַרביי דער הויכער פיגור פון דעם „מאָדערנעם ייד“, פאַרביי די הילצערנע געשטעלן, וואו ס'זענען געשטאַנען קעפּ, ביוסטן, געקנאַטן פון ליים און געוויקלט אין נאַסע שמאַטעס.

אין מיטן שפּרייזן האָט דוד זיך געכאַפּט, אַז ס'איז נאַכט געוואָרן און אַ שרעק איז אים באַפּאַלן. וואָס טוט ער דאָ, אין וואַרשע, אויף אַ בידעם, ווען ער האָט גאָר געדאַרפּט זיין אין רוים, אין פאַריז, געדאַרפּט איבערראַשן און אייננעמען אַ וועלט? אין געאייז האָט ער גענומען אַפּוויקלען די נאַסע שמאַטעס פון די געשטעלן. ער האָט געוויקלט גיך, אַפּגעוויקלט מיט פיבער, געריסן די שמאַטעס, ווי באַנדאַזשן. מענטשן אָן הענט, אָן פּיס, אָן פּנימער, ס'האָבן זיך בלוז געזען פּלייצעס און אַקסלען — צעדרייטע, צע־קרימטע, צעהויקערטע. פּלייצעס אין די צענדליקער, אין די הונדער־טער, האָבן זיך געבויגן, זענען געפאַלן, ווי אויף אַ שלאַכטפעלד.

דוד איז געלאָפּן צו דער פיגור פון דעם „מאָדערנעם ייד“. ער האָט געריסן פון אים שטיקער, געריסן מיט אַזאַ רציחה, אַז די פיגור האָט זיך גענומען בייגן. דער „מאָדערנער ייד“ האָט יעדער רגע געקענט פאַלן פון די פּיס. די פיגור איז קלענער געוואָרן, די גלייכע פּלייצע — אויסגעקרימט. דוד האָט זיך גענומען רוקן פון דער פיגור. און ווי ער האָט זיך גענומען רוקן, האָט זיך דעהערט אַ קלאָפּן אין טיר:

— עפּן, עפּן, זון מיינער!

דוד האָט נישט געענטפערט. ער האָט זיך אַ שטעל געטאָן אויף די שפיץ בעגל, זיך איינגעהערט. און אז דאָס קלאָפּן איז געוואָרן שטאַרקער, האָט ער זיך פאַרשטאַפּט מיט די פינגער די אויערן און זיך אַ ריס געטאָן איבער דער פינצטערער אַטעליע. די מורא פאַרן סאַבאַר, פאַרן פאַפּ, פאַרן שמדן זיך, איז אין אים געוואַקסן. דאָס קלאָפּן אין טיר האָט נישט אויפגעהערט. פון שרעק האָט דוד זיך אַראָפּגעלאָזט אויף אַלע פיר. ער איז פאַרקראַכן אונטערן בעט און האָט אַליין זיך צעלאָכט. ערשט איצט איז ער געווען מייַלן ווייט פון סאַבאַר, מייַלן ווייט פונעם פאַפּ. און דער „מאָדערנער ייד“ מיטן גלות שטעקן, מיט דער טאַרבע, האָט זיך גערוקט צו אים אַ געבוי-גענער, געשמייכלט מיט ר' שמחה פיזשיצעס קלוגן שמייכל.

דער גייער

וועגן מנחם באַרישאַ

ס'איז זעלטן, דוכט זיך מיר, צו טרעפן אַ שרייבער, צו וועמען דער נאָמען פון זיינס אַ ווערק זאָל זיין אזוי צוגעפאַסט צו אים אַליין, ווי דער נאָמען „דער גייער“ — דער טיטל פון מנחם באַרישאַס לעצט ווערק — איז צוגעפאַסט צו מנחם באַרישאַ.

דער נאָמען „דער גייער“ בעט זיך מיר זאָלן אים גלייך אויפֿ־נעמען, און מיר זאָלן אינם העלן ליכט, וואָס שטראַלט אַרויס פון אים, זען די געשטאַלט פון מנחמען אַליין. און ס'איז ניט דערפאַר, ווייל דער נאָמען לאָזט זיך גלאַט אזוי דרשהנען, נאָר ווייל אין אים איז דאָ אַ דירעקטער און טרעפֿלעכער אמת — אַ מזדיקער אמת. אזוי ווי פאַר אַלעמען, און אפשר מער נאָך פאַר מנחמען אַליין, וואָלט מיטאַמאָל קלאָר אַרויסגעלויכטן פון אונטער אַלע טונקעלע כמאַרעס זיין, מנחמס, מז־שטערן.

מנחם באַרישאַ דער גייער.

וואָס מיינט גייער? — פריער פון אַלץ מיינט עס וועג. לאַנגער וועג. מיר שטעלן זיך פאַר, און זעען פאַר זיך, אַן אומענדלעכן שליאַך, וואָס ציט זיך און דרייט זיך דורך פעלדער און וועלדער און שניידט דורך, אַדער שליכט פאַרביי, שטעט און לענדער, און דער וואַנדערער איבערן שליאַך שפּאַנט אָן אויפהער. אַט אַ געבויענער אונטער דער לאַסט פון זיך אַליין, אַ פאַרקלעמטער — און אַט מיטאַמאָל אַ האַפּערדיקער, אַ צעזונגענער איבערן גרויסן גאַנג וואָס האַט ניט קיין סוף.

ווען עס קומט די מינוט פון האַפּערדיקייט — קומט אויך די גליקזעליקייט און די עכטע פרייד פון גאַנג, און דאַמאָלסט ערשט ווערט פון וואַנדערער און פון וואַגלער גייער.

וואַנדערער איז — פרימיטיווע מדרגה; גייער — הויכע מדרגה. די פאַרוואַנדלונג מאַכן דורך אי מנחם אַליין, אי די העלדן פון זיינע ווערק, וואָס זענען אין תּוֹך גענומען איין מענטש — איין מענטש אַ ליידיגקער, אַ צעריסענער אין זיין געמיט, אָבער אַ גאַנצער אין דער אַנונג פון זיין באַשערטקייט, פון זיין גלויבן אין העכערן אמת און אין זיין עקשנות דעם אמת דורכצופירן דורך זיך אַליין, ווי

שווער און פיינלעך עס זאל אים ניט אַנקומען. מנחםס העלד, כאַטש ער איז אַ העלד פון אַ גרויסער עפאָכע — פון אונדזער בלוטיקער און סתירותפולער עפאָכע — וואָלט זיך אינגאַנצן פאַרשעמט ווען ער וואָלט הערן וועגן זיך דאָס וואָרט העלד. סיי זאָויל רימער, סיי נח, פון „גייער“, סיי בעקער פון „גלגול“, און אַפילו דוד המלך פון „פאָסטון דוד“, וועמען מען וואָלט דאָך געוויס געקאָנט רופן העלד — זיי ווערן אַלע אַוועקגעשטעלט אין וואָס פשוטערע און געווייגלעך כערע סיטואַציעס.

יא, אַפילו דוד אַליין ווערט אַוועקגעשטעלט ניט ווי דער מלך, נאָר ווי דער פאָסטון; אין באַוואוסטיין פון זיינע שוואַכקייטן און זיינע זינד און אין זיין גאָר ניט מלכותדיקער חרטה און געוויין.

ס'איז אין תוך ניטאָ קיין אונטערשייד צווישן דוד דעם מלך און זאָויל דעם רימער. און אויך ניט צווישן זיי און נח דעם גייער. דער מלך דוד ווען מען לאָזט אים נאָר, וואָלט מיט פרייד אָנגענומען דעם גורל פון אַ זאָויל און פון אַ נח, ד. ה. אַרויסבאַפרייען זיך פון אונטער אַלעמענס אויפמערקזאַמקייט און עפנטלעכקייט, און וואָלט אַוועק צוריק אין שטילקייט און פאַרשאַטנטקייט — זיין אַ אינו נראה, אַן איינער פון פאָלק, און טראָגן אין זיך דעם באַוואוסטיין, אַז עפעס גאָר וואונדערלעכעס ווייס ער וועגן דעם מענטשנס זיין אויף דער טרויעריקער ערד.

זיי אַלעמען, אין זייערע פשוטסטע סיטואַציעס, געלינגט מנחמען, אין דער זעלבער צייט, אַרומרינגלען מיט אַזאַ לופט פון חשיבות אַז אַלע קאָנפליקטן און זאַכן, אַפילו ווען זיי ווערן אַפטמאָל באַשריבן מיט צופיל־פּרטימדיקער באַלאַדנעקייט, ווערן דורכגענומען מיט עכטער פייערלעכקייט.

עס האָט לאַנג גענומען מנחמען ביז וואַנען ער איז אַליין פון וואַנדערער און וואַגלער געוואָרן גייער. און זיין וואַנדערונג און וואַגלונג האָט זיך אים געגעבן שווער און יסורימדיק. איך טראַכט איצט, אַז די דאָזיקע יסורימדיקייט אַליין איז געווען אַן אויסשטראַלונג פון זיין מזל־שטערן.

דוכט זיך דער זעלביקער וועג — און דאָך אַזוי אַנדערש דער אופן ווי אַזוי שריפטשטעלער גייען אויף אים. איינער — אַז ער דערזעט זיך אויפן אומענדלעכן שליאַך — ווערט ער גלייך דער האַר איבער זיין אייגענעם טראַט און אויך דער האַר איבער דעם מאַר־

שרוט וואָס איז אַנגעצייכנט פאַר אים. גענויער געזאַגט: ער אַליין באַשטימט און צייכנט אַן גלייך די ליניע פון זיין גאַנג, און יעדער טראַט איז פאַר אים אַן ענין פאַר זיך אַליין, כמעט אַ ציל פאַר זיך אַליין. אַזוי ווי אין יעדן טראַט וואַלט זיך אַפגעשפיגלט די אומענדלעכ־קייט פונם גאַנצן וועג. און ער גייט פון ווערק צו ווערק אַזוי ווי פון אַ פאַרענדיקטקייט צו אַ צווייטן אַנהייב, כדי דער צווייטער אַנהייב זאָל קומען צו אַ נייעם אַפּשלוס, וואָס זאָל ווידער ווערן אַ נייער אַג־הויב. און אַזוי אַן סוף.

אַ צווייטער שריפטשמעלער, אַז ער דערזעט זיך אויפן אונגענד־לעבן שליך — ווערט ער געפלעפט פון דער אומענדלעכקייט, און אַלע זיינע חושים ווערן אַזוי ווי באַוועלטיקט פון אַזאַ מין בלענדנדיקן פחד. עס נעמט אים לאַנג, און אַפטמאָל זייער לאַנג, ביז וואַנען ער פוילט ביי זיך, אַז ער מעג זיך באַטראַכטן פאַר אַ פולן האַר איבער זיין אייגענעם מאַרשרוט. ביז וואַנען וואָס ווען — לאַזן זיך זיינע פיס גיין שווער און וואַגיק, אַזוי ווי זיי וואַלטן געווען צוגעשמידטע צום וועג מיט אַ קייט, אַזוי ווי זיי וואַלטן געווען פאַרמשפטע. און יעדער טראַט איז שטענדיק געווענדט אויף יענען זייט פון זיך, צום ווייטן אַהין, זיך אַליין באַטראַכטנדיק נאָר ווי אַ מיטל, ווי עפעס, פון וואָס מען דאַרף וואָס גיכער אַפּגיין, איבערלאַזן אַהינטער זיך. יעדער טראַט ווערט אַזוי אַרום בבחינת קרבן, וואָס ווערט גע־בראַכט אויפן מזבח פונם גרויסן וועג. און דער וועג ווערט אַפט צוליב דעם פאַרוואַנדלט אין אַן אַנגעברענטן מדבר. דער גאַנג ווערט ווי אַ מין אַפּריכטן גלות, אַ מין שליחות־דערפילונג, וואָס ווערט גזר. די פיס נעמען זינקען אין הייסן זאַמד, די קני ברעכן זיך, און איבער די אַקסלען הענגט אַ שווערע אַוונטיקייט. —

שטעל זיך ניט אַפּ וואַנדערער, שפּאַן מיט אַלע כחות. דו מוזט. אַבער דאַרט ווייט, ווייט וואַרט אויף דיר מנוחה.

אין לעצטן רעזולטאַט גייען ביידע שריפטשמעלער צו איינעם און דעם זעלבן ציל — קומען צו דער פולסטער דערגרייכונג זייער רער: צו דער קלאַרסטער געשטאַלטיקונג פון זייער לעבן אויף דער ערד. זייערע אויגן זענען געווענדט צום זעלביקן איך־סוף. זייערע שוואַרצאַפּלען ברענען מיט זעלביקן פייער און זעלביקער בענקשאַפט. דער חילוק איז נאָר אין זייער באַציאונג, וואָס זיי האַבן צו זייער איי־גענעם טראַט. און ס'איז אודאי ניט שייך צו זאָגן, אַז דער אַדער יע־

נער אופן פון גיין איז דער אמתער, אָדער דער גרעסערער. ניט אין טערמינען פון גרויס און קליין האַנדלט זיך, נאָר אין טערמינען פון לייכטערן גורל און שווערערן גורל. און מנחם באַריישאָ געהערט צו די שריפטשטעלער פון שווערערן גורל. סיי מיט זיינע טעמעס, סיי מיט זיין איבערלעבן מהות, סיי מיט זיינע קינסט־לערישע וואַקלונגען און דערגרייכונגען.

דער שווערערער גורל פון אַ שריפטשטעלער איז אַוודאי ניט גלאַט אַ קאַפּריז. ס'איז דאָ אַ טיפּער זינען אין דעם שווערערן גורל.

אין געוויסע צייטן פון טונקלקייט און אומבאַשטימטקייט זעט מען ניט גוט אַרויס דעם זינען פון אַט דעם גורל, אָבער מיטאַמאָל ווערט אַלץ אויפגעלויכטן און קלאַר, און מיר דערזעען ווי דער מנחמשער מענטש, און מנחם אַליין, וואָס איז ניט איינמאָל געווען אין סכנה אַוועקצופאַן אין מידיקייט און עלנטקייט, האָט אין דער טיפעניש פון אַלע זיינע אברים פאַרמאָגט אַן אַ שיעור אמונה אַז יעדע טאונג זיינע, יעדער אויסדרוק פון זיין נשמה איז געווען א רמז אויף עפעס גאָר וויכטיקעס. און דאמאָסט ווערן אפילו שוואַכקייטן פאַרשטענד־לעך און לייב. זיי ווערן באַרעכטיקטע טיילן פון עפעס גרויסעס. מיר קענען זיי ניט אַפּפּרעגן. מיר זאָגן: וויבאַלד אַז זיי זענען פאַרגעקומען, האָבן זיי מסתמא באַדאַרפט און געמוזט פאַרקומען.

עס איז געווען מנחםס אַנגעשטרענגטע און אויסדויערנדיקע אַר־בעט איבער זיך, וואָס האָט אויסגעשמידט פון אים אַ גלויביקע, קינסט־לערישע פּערזענלעכקייט, און אַוועקגעשטעלט אים אין דער ערשטער ריי פון די יסודותדיקע שאַפּער פון אונדזער ליטעראַטור, פון די, וואָס האָבן אַרויפגעלייגט זייער חותם אויפן דור.

אינם לייכט פון זיין לעצט ווערק „דער גייער“, וואו עס קומען צום אויסדרוק אַ גאַנצע עפאָכע, גאַנצע דורות אין אַזאַ גרויסן פאַר־נעם און אַריינדריינגונג, אין אַזוינע פאַרטיפטע מאַטיוון — אין דעם דאָזיקן לייכט ווערן גאָר אַנדערש אויפגעשיינט פאַר אונדז אי די לידער פון „אַ רינג אין דער קייט“, אי די לידער פון „זאַמד“, אי „זאַוול רימער“, אי „פאַסטוך דוד“, אי „דער גלגול“, אי אַלע אַנ־דערע לידער און פאַעמעס פון מנחמען. מיר דערזעען איצט, אַז ס'איז געווען אַ גאַנצע ר גאַנג. מיר קענען איצט טראַכטן, אַז ס'איז געווען אפילו פלאַן אין אַלץ. אפילו ווען מנחם אַליין האָט ניט אַלע־

מאָל געוואוסט דערפון. ס'איז דער פלאַן, וואָס ליגט אין דער נאַטור פון שעפּערשיקייט. אין דעם דאָזיקן פּלאַן ווערן אפילו וואַקלונג און פאַרלאַרנקייט באַרעכטיקטע טיילן און באַקומען זייער תּיקון.

* * *

מנחם באַריישאַ, ווי אַ סך פון אונדזער דור, האָט געבראַכט מיט זיך, פון זיין קינדהייט, אַ טיפּן יידישקייט-באַוואוסטזיין, אָדער — אויב מיר זאָלן געברויכן אַ פּילאָזאָפּישן אויסדרוק — וואָלט מיר גע- זאָגט: יידישקייט-סובסטאַנץ, און דאָס איז געווען, — ווי ביי אַ גרויסן טייל פון אונדזער דור, — אויב ניט די איינציקע סיבה, וואָס האָט געשטיסן צו דיכטונג און צו שאַפּן אַ לייטעראַטור, איז עס אָבער געווען די ו ו י כ ט י ק ס ט ע סיבה. ביי מנחמען זעט זיך עס אָן גאַר בולט. גלייך ווי מען נעמט לייענען מנחמען, — פון די ערשטע זאַכן זיינע, — דערפּילט מען ווי ער איז פאַרכאַפט אין כּישוף פון אַט דער יידישקייט-אַנונג, ווי ער גייט פאַרביי און איז באַוואוסטזיניק מקריב אַלע אַנדערע מאַמענטן. ער פּילט יידישקייט אי ווי אַ לעבנס- עטיק, אי ווי אַ לעבנס-שיינקייט, און אין זיינע אויגן, ווי אין די אויגן פון זיין דור, האָט זיך אָפּגעזעצט דאָס ליכט פון י. ל. פּרץ. און אַזוי ווי ער וואָלט זאָגן צו זיך אַליין: אויב ניט אַרויסהויבן אַט די בענקשאַפט מיינע נאָך דער געשטאַלטונג פון אַ נייעם האַרמאָנישן יידישן מענטשן, וואָס זאָל אַרויסגעאַנטפּלעקט ווערן פון אַלע אונדזער רע חורבות און צוואַמענברוכן — פאַרלירט די דיכטונג און די ליי- טעראַטור אונדזערע איר יסוד און איר לעבנס-באַרוף.

און דאָס איז געווען אַ געזונטע בענקשאַפט, אַן אַרויסגעדרונגענע פון וואַרצלדיקער באַהעפטונג מיט דער טראַגיק פון אונדזער דור, וואָס איז געגאַנגען מיט אָפענע אַרעמס אַנטקעגן אַלע מאַדערנע אידייען און געזעלשאַפטלעכע אידעאַלן, און וואָס האָט אין דער טיף פון דער נשמה אין דער אמתן געפּילט, אַז אַט-די אידייען און אידעאַלן זענען פון אייביק אַן געווען דער קנין פון אונדזער קולטור אין משך פון טויזנט- טער יאָרן, און אַז זיי זענען געווען ניט נאָר אידייען און אידעאַלן, נאָר אויך — און מער נאָך ווי אויך — דער עיקרשט — יסודותדיקע מעשים. מעשים, וואָס האָבן אויפּגעהויבן צו גרויסער הויך ניט איין נשמה פון אַ יידישן פּאָלקס-מענטשן. — דורך מאַראַלישן איינשטעל, דורך מסירת-נפשדיקן גובר זיין זיך אַליין, וואָס דער אמתער באַדייט דערפון איז: צוגיין צו דער גאַנצער וועלט אַרום ווי אַ מיט-שותף

און ווי אַ מיט־פּאַראַנטוואַרטלעכער פאַר אַלע מעשים פון מענטשן — מיטן געדאַנק, אז פריער פון אַזוי דאַרף דער מענטש אַרויפלייגן אויף זיך אַליין די גרעסטע התחייבותן פון גוטס און וועלט־דינונג. אַזאָ מדרגה קען שוין בשום אופן ניט אידענטיפיצירן זיך מיט רשעות, מיט צעשטערונג, מיט בלוט־פאַרגיסונג, מיט הערשאַפט־שנאה, מיט מלחמה און פאַרשקלאַפונג. מוז שוין במילא אויף דער מדרגה זיין אויך דאָס קינסטלערישע וואָרט — אויף דער מדרגה פון אמת, וואָס איז שיינקייט, און פון שיינקייט וואָס איז אמת.

קומען צו דער אויפפאַסונג פון אַבסאָלוטן באַיאַען און פאַרהייִן זיין דאָס לעבן איז ניט אַזוי לייכט געווען. ניט פאַר די אַמאָליקע פאַר־שטייער פון יידישן וואָרט און לעבנס־פאַרמירונג, און ניט פאַר די היינטיקע. אָבער זיכער איז, אַז היינט, אין דער אַזוי בלוטיקער און אַזוי אַפֿר־רשעותדיקער עפאַכע ווי אונדזערע, קומט אָן שווערער ווי ווען ניט איז די באַיאַאונג פון לעבן און די באַיאַאונג פון וואָרט. און טאַקע אין דעם, וואָס די היינטיקע פאַרשטייער פון יידישן וואָרט מאַכן דורך שווערערע קאַנפליקטן מיט זיך און מיטן אַרום — טאַקע אין דעם באַשטייט זייער וויכטיקייט און אויך זייער נייקייט אין אונדזער גייסטיקן לעבן — אין אונדזער קאַמף, וואָס מיר פירן פאַר קיום און פאַר אַ נייער וועלט־אַרדנונג.

איז מנחם איינער פון אונדזערע פיאַנערן, וואָס האָבן, ניט גע־קוקט אויף וועלטלעכקייט, ניט אויפגעהערט אויפצונעמען דעם יידישן מענטשן און די יידישע לייטעראַטור מיט רעליגיעזן אויפציטער; מיטן זעלבן אויפציטער האָט מנחם געאַנט דעם קאַנפליקט, וואָס מיר האָבן מיט די פעלקער אַרום — און אין זיין קאַנקרעטן פאַל — מיטן פּוילישן ליישן פאַלק; און אויך אַזוי האָט ער אויפגענומען דעם פּוילישן־לייבע־מאַטיוו. דאָס זעען מיר אַרויס פון ערשטן בוך זיינעם „אַ רינג אין דער קייט“: אין די „פּשוטע לידער“, אין די פאַעמעס „פּוילישן“, „תפילות“ און אַנדערע זאַכן פון בוך.

ס'איז נאָך ניטאָ אין ערשטן בוך דער פּולער באַוואוסטזיין פון זיינע כחות, וואָס מיר זעען אין זיינע לעצטע ווערק. מיר ווערן אָבער שטאַרק נתפעל, וואָס נאָך מיט איבער דרייסיק יאָר צוריק האָט מנחם שוין געזען די נשמה־צערניסנקייט פונם היינטיקן יידן, און דערשפּירט די מאַומדיקע קעלט און איינזאַמקייט, אין וועלכע זיין נשמה וואַרפט זיך אום, און וואָס נאָך מיט איבער דרייסיק יאָר צוריק, איידער

נאך פוילן האָט פאַרזוכט דעם טעם פון מלוכה, ווען פוילן איז נאך אַליין געווען אין יאָך פון גלות און פאַרשקלאַפונג, האָט מנחם אין זיין פאַעמע „פּוילן“ אַזוי שאַרף שוין פאַראויסגעזען דעם טראַגישן קאַנפּליקט, וואָס שפּילט זיך אָפּ היינט צווישן פּוילישן פּאָלק און יידישן. דער קאַנפּליקט צווישן פּאָליאַק און ייד האָט מנחמען, זעט אויס, קיינמאָל ניט געלאָזט רוען, און געטריבן אים ווידער אַמאָל אומצוריקערן זיך צו דער טעמע — פאַרטיפּן דעם קאַנפּליקט ביז גורל, ביז פאַרפּאַנטיקט און טויט, ווי אין זיין שפּעטערדיקן דראַמאַטישן דיאַלאָג „דער גלגול“.

אין בוך „רינג אין דער קייט“ איז מנחם בלאַנדזענדיקער וואָנ־דערער, נאָך ווייט פון ג י י ע ר. — דערפאַר איז ער אין אַ סך ער־טער פונם בוך פאַרנעבלט־אומבאַשטימט, און דאָס עכטע פון זיין געזאַנג פאַרלירט זיך אָפּט. לעבט מען זיך אָבער אַריין אין מנחמס וועלט און מען שאַרט אָפּ די שטערונגען — גיבן אַ לויכט שאַרפע אַנזאַגן, דורכ־נעמענדיקע ווערטער פון אמתן אויפלייזן זיך אין גאַט־געדאַנק און ליבע־עקסטאַז. מען דערזעט אויך שוין דאמאָסט מנחמס געזונטע נויגונג צום פּאָלק־טאַן און צום פּאָלק־מענטשן, צו דער ברייטער עפּישקייט און צו דער תּהלימדיקער התרוממות. מען זעט שוין דאָרט די שפורן פונם וואונדערלעכן, תּמימותדיקן זאַוול־רימער און אויך פון דעם קאַמפּליצירטן, צו אַ גרויסער פּערזענלעכקייט אויפגע־הויבענעם, נח פון מנחמס לעצטן גרויסן עפּאָס־ווערק — אַט דער נח, צו וועמען עס זענען געווען געווענדט אַלע טעג פון מנחמס לעבן, אַלע מנחמס זעאוונגען און חלומות. —

עס נעמט דורך דאָס האַרץ ווען מיר לייענען אין מנחמס „תּפּילות“, וואָס זענען געשריבן געוואָרן מיט דריי און אַ האַלב צענדליק יאָר צוריק אַזוינע שאַרפע שורות:

„ווי דער מוק אין דעם מאַרץ פון דעם רשע
האָט דאָס שלעכטס פון דער ערד
אין מיין מאַרץ זיך אַ נעסט אויסגעבויערט,
און עס בויערט צו שלעכטס.
אָבער מיינס איז דאָך דאָס.
אָבער מיינס — און פון דיר —

טאַטע — פּאַטער !

גידערסטו דאך אַראָפּ יעדע נאַכט
אויף די חורבות פון אַלטן צעשמעטערטן הויז —
און דו וויינסט אויף זיין חורבן,
אַז דיין טרער זאָל אים אויפריכטונג ברענגען —
כיבין דאך אויך גאַר באַשאַפן
פאַר אַ וואוינונג פאַר דיר —
פאַרוואָס קומסטו גיט, פאַטער ? — —

און מיר ווערן אָנגעפילט מיט וואַרעמער טרייסטונג ווען מיר ליי-
ענען די לעצטע שורות פון די „תפילות“:

עפן אויף דינע שטראַמען פון וואונדער. —
זאָלן קיינמאָל פאַרטריקנט גיט ווערן
דינע קוואַלן פון סודות.

איך זאָל דיין געבאַט אייביק פאַלגן.
זיין, ווי דו, איין און איינציג.
און דיר טראַגן אין האַרצן
איין און איינציג —
ביז איך וועל מיר באַפרייען און קומען צו דיר.

מיט דער אָנונג פון אמתער אמונה, שפירט מנחם דאָס אָנקומען
פון דער פרוי אויף דעם וועג פון זיין לעבן. דאָס אָנקומען און דאָס
אַריינרייסן זיך אין זיין לעבן — אָט ווי אַ כּח, וואָס באַוועלטיקט און
דערהויבט, און אָט ווי עפעס, וואָס צעשטערט און צעפליקט. אָבער
סיי די באַוועלטיקונג און סיי די צעשטערונג ווירקן דורך איינעם און
דעם זעלבן געבאַט — דורך דעם געבאַט פון אַלמעכטיקן ווילן און
אַלמעכטיקער בענקשאַפט.

מיד בין איך. שוואַך און פון הייליקייט שיכור —
קום צו מיר נענטער. נעם מיך אַרום — —

עס קומט שוין. עס קומט שוין. עס קומט שוין — —

און דער ווילן און די בענקשאַפט דערגרייכן זייער העכסטע מדרגה

אין צוזאמענגיסן זיך אין געזאנג פון יצירה. דער אַקט פון לעבן ווערט אויפגענומען ווי יום־טוב, און עס צעטראַגט זיך די בשורה:

ער איז געקומען. געקומען. געקומען.
לעבן אַרויסרופן. לעבן פון לעבן.

מיטאַמאָל קומט אַן אַרונטערפאַל און אַ שפּירונג פון נאַגנדיקער זינד. אַרונטערפאַל און נאַגנדיקע זינד זענען זייער כאַראַקטעריסטישע מאַטיוון אין די מערסטע פון מנחםס ווערק. כאַראַקטעריסטיש פאַר אים אַליין און כאַראַקטעריסטיש פאַר זיינע העלדן. דאָס לעבן קען ניט, לויט מנחמען, דערפירט ווערן צו דער אמתער הויך, וואו עס גייט ניט דורך די אומצאָליקע וועגן פון זינדיקייט. און דער מענטש מוז דורך אַ סך טעג און נעכט קאַרטשען זיך אין שפּלות און אין באַ-וואוסטזיין פון זיין צעריסנקייט. די געפאַלנקייט און זינד־באַוואוסט-זיין — זיי זענען ערשט דער סאַמע שטאַף פון וואָנען עס ווערט גע-בוירן די לויטערע דערהויבנקייט. אינם פייער פון זינד־באַוואוסטזיין גייט דורך זאָול רימער, און אויך דער פאַסטוך דוד, און אויך נח. און דאָס דאָזיקע פייער איז די שטאַרקסטע קראַפט וואָס פירט אַן מיט זייער לעבן און פירט זיי צו גענאַרטער נחמה.

אין די פּאָעמעס „קניהענדיק“ און „על חטא“ זענען שוין גאַנץ שאַרף אָנגעצייכנט געוואָרן די דאָזיקע כאַראַקטעריסטישע שטריכן פון זינד־ און חרטה־באַוואוסטזיין, וואָס ווערן פאַרוואַנדלט אין נחמה. און אינם ליכט פון דעם דאָזיקן באַוואוסטזיין ווערט באַרעכטיקט וואָס מנחם דערלויבט זיך צו ריידן וועגן דער פרוי ווי וועגן גאַט.

ער שטייט מיט אויגן, ברייט געעפנט, איר אַנטקעגן —

און ווי אַ טרויעריקן וואונדער זעט ער זי.

די אויגן בלאַנדזשען איבער אירע ווייסע גלידער.

עס ציטערט אויף אַ ליפּ און ס'בויגן זיך די קני. —

די אַקסל — אויפגעדריקט. אין גאַרגל עפעס שטיקט.

און מיטן קאַפּ און עלענבויגנס איינגעגראַכן

צום באַדן פאַלט ער וויינענדיק און ליגט. —

און ליגנדיק אין צוזאַמענברוך און געוויין, קומט די אויפֿלויכטונג:

וואָס מערער זינד איך ברענג אויף מיינע אַקסל —

וואָס טיפער כּפּאַל פאַר דיר אין מידיקן באַגערן

אַלץ הייליקער ביסטו.

אַזוי האָט גאָט, מיין גאָט, אין ליבע דיר באַשאַפֿן,
דו זאָלסט מיין היטערין און ביהעלפערין זיין

בזו אַ געלייטערטער וועל איך דורך דיר געפינען
צו זיך אַליין אין הייליקייט די טיר. —

מיט דער זעלביקער תפילהדיקער אויפגעציטערטקייט האָט מנחם
געשריבן זיין ווייגעשריי־פאָעמע „פּוילן“. דאָ איז דאָס וואָרט פעסטער
און קלאָרער, און דער גאַנצער טאָן פֿון דער פּאָעמע איז היינט ניט
ווייניקער פּריש און אַקטועל ווי מיט פינף און דרייסיק יאָר צוריק.
מען קען ניט אויסמיידין פֿון ציטירן די רייד, וואָס עס רעדט אַ
יידישער מענטש אַ צעווייטיקטער אין זיין פּאַרליבטקייט אין אַ לאַנד,
וועלכע וויל די פּאַרליבטקייט זיינע גאָר ניט האָבן.

אין שנעלן לויף פֿון יוגנט־יאָרן זענען
צוזאַמען מיטן טוי פֿון יוגלשקייט, צערוגען
די האַפענונגען און טרוימען, וואָס כּוהאַב דאָ געשפּונען.
ווילד פרעמד אין דיינע גאַסן שפּרייז איך איצטער אום

ערשט איצט, ווען מיט דער עלטער גלייך, האָט אויך דער דלות
אַריינגעקוקט אין דיינע שוין פּאַרגרויטע שויבן,
ווען ס'איז, ווי פּלעווע אויפֿן ווינט, פּאַרפּלויגן אַלעס
וואָס האָט אַמאָל דיין קאַפּ און בליק און טריט געהויבן,
ווען ד'האַסט אַליין געמוזט אַ טאַרבע אין די אַרעמס נעמען
און בעטלען גיין : ביי איינעם רעכט, ביי איינעם שוין —
ערשט איצט האָסטו גענומען נישטערן ביי וועמען
עס זענען נאָך פּאַרבליבן רעשטלעך פֿון דיין אַלטן גוטס,
און האָסט אַנטדעקט : מען האָט באַגנבעט דיר דורך יאָרן
אויף טלית קטנס, שייטלס און תּכריכים־ליינען.

און ווי צעפּייניקט־גאַליק און גערעכטיק־שניידנדיק, אויך אין
שייכות מיט די היינטיקע טעג אין פּוילן, עס קלייגען די ווערטער :

די פינגער פּריצישע שוין איינגעטונקט אין הערינגפּאַס,
דאָס זיידן־קלייד שוין איינגעריכט אין שענק ביים ביר,

די איידעלע האַנט צעראַצט ביים ערדענעם געשיר —
 און דאָך איז אַלץ געווענדעט נאָך זיין בליק צום טיר
 אין שטומער האַפענונג — טאַמער וועט נאָך עמיצער פאַר דיר
 באַוווּיזן זיך מיט חניפה־שמיכלען אַ געבויענער אין דרייען — —

אַבער דער פּאָעט איז ניט פּאַרסמט פון זיין צאָרן. ער האָט לייב
 די, אויף וועמען ער הויבט אויף זיין שטראַפּנדיקן וואָרט. זינד און גע-
 פּאַלנקייט זענען ניט נאָר דער נשמה־באַשטאַנד פון איינצלנע מענטשן,
 נאָר אויך פון גאַנצע פעלקער. און די פּאָעמע „פּוילן“ ענדיקט מנחם
 מיט יענער דערהויבנקייט, וואָס איז דער פּולער תּוך פון זיין לעצט
 גרויס ווערק „דער גייער“ און וואָס די ערשטע שטראַלן פון דער דער-
 הויבנקייט האָבן שוין גענומען דאַמאַלסט אַרויסהויכטן פון זיין געמיט.

און איך דאָס ציטעריקע אינגל, בלוט פון יענע,
 וואָס האָבן איבער דורות שטיל באַ דינע שוועלן
 געצוואונגענע דעם רוקן איינגעבויען, וועל אַליין
 מיט אַ גענויגטן קאַפּ פאַר דיין פּאַרצייאונג שטיין,
 און ס'וועט זיין בליק פּאַרגעסן מאַכן יענעם טאָג,
 וואָס כּהאַב דאָ נישט דערזאָגט און וואָס איך זאָג.

דאָס לידער־בוך „זאַמד“ איז אַ דירעקטער המשך פון „אַ רינג
 אין דער קייט“. דער וואַנדערער וואַגלט דאָ אין זיין שווערן טראַט און
 לעבט אויס זיין פּאַרלאָרנקייט און זיין אומעט ביזן סוף. דער וואַגל־
 מאַטיוו איז שוין דאָ קלאָר און אָפּן ביז גאַר. אַזוי ווי מנחם וואַלט גע-
 זאָגט צו זיך אַליין: אויב ס'איז מיר באַשערט אַ שטיק פון מיין לעבן
 פּאַרברענגען אין ביטערן וואַגל, טאָ זאָל איך די ביטערקייט אויסטרייבן
 קען ביזן דעק. אַלע לידער און פּאָעמען פון בוך „זאַמד“, אפילו די
 פּאָעמע וועגן מאַריס ראַזנפעלד און וועגן טעאָדאָר הערצל, זענען פּאַק-
 טיש איין זאָך, — איין ליד פון וואַנדערונג אָן אַ היים און אָן אַ גאַט.
 איין שטיק געשריי פון אין דער פרעמד. — עס איז טאַקע אמתער
 מדבר אַרום און אַרום. הייסער טרוקענער זאַמד, וואָס צעברענט די פּיס
 און פּילט אָן מיט טרוקנקייט און דאַרשט דעם גומען און די לונגען. עס
 איז יענער געיאַמער פון ליידיקייט, וואָס מנחם, דער תּפּילה־דיקער, האָט
 דערהערט אַרום זיך פון אַלע זייטן פון דער וועלט. די וויסטעניש,
 וואָס וויל איינשלינגען יעדן לעבעדיקן אַטעם. ניטאָ פאַר וועמען צו
 קניען. ניטאָ צו וועמען תּפּילה צו טאָן. ניטאָ קיין איין וואַרעמער
 ווינקל, וואו צוצופאַלן מיטן מידן קאַפּ.

וואו איז אונדזער טאָטנס היים ?
— אין אַ קאָלטער גרוב אין ליים.
וואו איז אונדזער טאָטנס פּאָלק ?
— מתים, די זענען זיין פּאָלק.

האַט ער אָפּגעלעבט אַ וועלט
און קיין הויז ניט אויפגעשטעלט :
ווער עס רוט אין קאָלטן גרוב,
דאַרף נישט אויף דער ערד קיין שטוב.

עס נעמט שטייגן אין דעם פּאָעט די פּאַרצווייפּלונג, און די פּאַרצווייפּלונג ווערט שוין דאָ דער כּח, וואָס צווינגט אים צו ריידן אָן פּאַרדעקונג וועגן דער פּאַרלאָרניקייט פונם יידישן מענטשן. און פון ליד צו ליד גייט איבער דער זעלבער מאָטיוו ביז עקשנותדיקער ווי דערהאַלונג. עס ווערט אַלץ מער און מער אונטערגעשטראַכן אין יעדן ליד דער נאַציאָנאַלער טרויער, ביז ער ווערט אינגאַנצן ווי איין גע- שריי פון דורות :

זיי קאַנען קומען דאָך — אַ דורות־לאַנגע קייט
פון קינד און עלטערן, פון טויט און לעבעדיק,
פון לאַנד וואו זון גייט אויף ביז לאַנד וואו זון פאַרגייט,
און קומען פּאַדערן דאָס זייערע צוריק.
און אויב זיי קומען נישט — קום איך אַליין צו דיר —
אַ ברודער און אַ זון פון דיר און זיי, און מאַן :
וואו האַסטו אונדזער אַלעמענס ירושה אַהינגעטאַן ?

אַבער ווער וועט ענטפּערן אויף דער דאָזיקער ביטערער פּראָגע,
אַז קיינער פון די, וואָס שלעפּן זיך איבערן זאַמד פון יידישן מדבּר-
לעבן, ווייס אַליין טאַקע שוין ניט וואו ער האָט אַהינגעטאַן אונדזער
אַלעמענס ירושה :

דאָס איז דער גורל פון וואַנדערער בלוט.
פּאַרטיק זיין יעדערן יעדע מינוט
אַפּגעבן אַלץ פונם קאַפּ ביז די שיך —

דער וואַנדערער, כּ"ז זמן ער איז אין דער בחינה פון וואַנדערער
און ניט מער, מוז ווערן מידער און מידער, און ס'וועט אים ניט העלפּן
אפּילו, אַז ער וועט צען מאַל בייטן זיין נאָמען פון הערשלאַ אויף גענב-

ריך, און פון גענריך אויף היינריך א. א. וו. — ער וועט ניט וויסן
וואָס צו טאָן מיט זיך. און אַז ער וועט אַרויס פון געדולד וועט ער
נעמען לאַכן ביטער און גאַליק :

אין האַטעלן לעבן זיי

ריידן זיי אויף יעדער שפראַך,
האַנדלען זיי מיט יעדער זאַך,
וואו אַ מאַרק און אַ געשריי —
אומעטום איז פול מיט זיי —

אַבער דאָס וועט אויף אַ האַר ניט מילדערן זיין פיין און ניט
אַפפרישן זיין מידקייט, און דאָס האַרץ וועט ניט אויפהערן צו קלאַגן
אין זיך דאָס יתום-געקלאַג :

ערגעץ אין גראַטעס פאַרצאַמט,
אונטער אַ בערגל פון זאַמד —
אונטער אַ זאַמדיקן שטיין
גליווערט מיין טאַטנס געביין —

דאָס הייסט ווידער און ווידער שלאַגן זיך אַליין איבערן קאַפּ :
ו ו א ו ה א ס ט ו ד י י ר ו ש ה א ו נ ד ז ע ר ע א ה י ב
ג ע ט אָן ?
און אַז דער וואַנדערער וויל זיך טרייסטן מיטן חלום וועגן דעם
דיכטער — זעט ער גאַר :

געבליבן אַליין איז דער דיכטער. —
וואוהין זאָל ער גיין, פון די אייגענע ברידער פאַרשטויסן
אַן שולד און אַן שוץ ? — —

און דאָס, וואָס האַט געכטן געפרייט און געזונגען,
דערציילט נאָר פון אייגענעם ווייטאַק אַצינדער,
און שרעקיק באַגלייטן אין עלנטן וואַנדער
די אויגן פון בלייכע צעשראַקענע קינדער,
וואָס פילן די ערשטע דעם עלנד. — —

און אַז דער וואַנדערער וויל זיך טרייסטן מיטן חלום וועגן אַ
גואַל — דערזעט ער, אַז דער גואַל איז גאַר אַ פ ר ע מ ד ע ר. און
דער גואַל — דער פרעמדער — אַז ער שטרעקט אַ אויס זיין האַנט

צום וואַנדערער — בלייבט ער גאָר אַליין מיטאַמאַל אַ דערציטערטער, און אומבאַהאַלפּענער, און נעמט פרעגן:

ווער פירט מיך? — דער שטן, צי גאט?

דער גואל אַליין ווייסט ניט ווער עס פירט אים. ווייל ער איז אַליין ניט מער ווי אַ וואַנדערער.

און דער גואל ווערט אַליין איינגעשלאנגען אין די הייסע זאַמדן פון מדבר, ווייל „דאָס איז דער גורל פון וואַנדערער בלוט“.

מנחם האָט די ביטערקייט פון אַזאַ צושטאַנד אויסגעטרונקען ביזן דעק, אויסגעטרונקען — און איז ניט געניזיקט געוואָרן. ער איז פון די דערפאַרונגען געשטאַרקט געוואָרן. אין דער טיף פון זיין נשמה האָט ער אין די שווערסטע שעהן פון עלנד געטראָגן דעם חלום וועגן דעם שטילאַקטיוון, מיט דער לעבעדיקער וועלט־אויסגעבונדענעם

ג י י ע ר, דעם פאַרליבטן אין מענטשנס בענקשאַפט נאָך גוטע מעשים — דעם חלום וועגן דעם יידישן מענטשן, דעם היימישן, דעם נאַנטן, דעם אַרויסגעוואַקסענעם פון דער סאַמע טיפעניש פון פאַלק, וואָס קומט פון פאַלק און גייט אין פאַלק און ווערט אויפגעלייזט אין פאַלק. —

ביז דו האָסט מיך צו מענטשלעכער ליבע געפירט

און באַקערט צו אַ מענטשלעכן גאָט. —

צווישן „זאַוול רימער“ און „גייער“ האָט מנחם אָנגעשריבן אַ

דיאַלאָג אין צוויי באַגעגענישן „דער גלגול“ און אַ ביבלישע דראַמע „פאַסטעך דוד“. ביידע ווערק לייגן אויפן גרענעץ פונם גייערס לאַנד.

אַבער ניט דאָס געמיט און ניט די קלאַרקייט פון „גייער“ זענען דאָ אין די צוויי זאַכן, און כאַטש הינטער זיי לייגן שוין קלאַר אַפגעצייכנט

זאַוול דעם רימערס טריט, און עס ציען זיך שטראַלן פון זאַוולס געדאַלט, און די דאָזיקע געשטאַלט האָט געדאַרפט משפיע זיין אי

אויף וויקטאָר בעקער דעם העלד פון „גלגול“, אי אויף דעם „פאַסטעך דוד“ — פון דעסטוועגן זעט מען כמעט ניט די ווירקונג פון זאַוול

רימער אויף די דאָזיקע צוויי ווערק, אין „גייער“, וואָס איז געדאַלט שריבן אַ סך שפעטער פון „גלגול“ און „פאַסטעך“, זעען מיר זייער

קענטיק זאַוולס טריט און זאַוולס ליכט, און אין די דערמאָנטע צוויי ווערק — זעען מיר עס ניט.

עס קומט אויס אַזוי ווי מנחם וואַלט אַליין זיך אַנטקעגנגעשטעלט

זאַוולען, און אויף אַ געוויסער צייט אָנגעשטרענגט זיך אַוועקצוטרייבן

פון זיך זאָלס השפעה. עס קאָן זיין, אַז מנחם איז ניט געווען נאָך זיכער, צי דער זאָולשער וועג איז אַ ריכטיקער וועג, און צי דער באַ-לאַדישעפישער אופן פון באַאַרבעטן לעבנס־שטאַף, אויטאָביאָגראַפישע פאַסירונגען, קינדהייט און יוגנט־חלומות וועט אים געבן גענוג קינסט־לערישע מעגלעכקייטן אוועקשפאַנען ווייטער מיטן גרויסן גייער־שלאַך.

איך האָב אַן איינדרוק, אַז ס'איז אַזוי געווען. אַז אַ געוויסע צייט האָט מנחם געלעבט אין אַ שטימונג צו וועלן אַנטלויפן פון זאָול רימער. און ס'האָט אים אַרומגעכאַפט אַ נייע בענקעניש צוריקצוקערן זיך צום מדבר־וואַגל, אַזוי ווי מנחם וואַלט זיך אַליין דערשראַקן פאַרן קאַנקרעטן לעבן, וואָס ער האָט אַזוי גוט און ליבשאַפט־פול אויפגע־דעקט אין זאָול רימער, און אַזוי ווי ס'וואַלט אַ געשריי געטאָן אין אים אַליין די אימהדיקע שטימע פון גלגול.

„דער גלגול“, אַ דראַמע אין צוויי דאַלאַגן, איז אַ ווערק פול מיט טונקל־קייט. נשמה־אַנגסטן, וואָס ווערן פאַרוואַנדלט אין אַ קאַשמאַר. דער קאַמף צווישן ייד און ניט־ייד — צווישן דעם ייד בעקער און דעם פּאַליאַק מירסקי — ווערט דערפירט צו מוראדיקן אומגליק, צו אַ פינצטערער אומפאַרמיידלעכקייט. אַן אומפאַרמיידלעכקייט, פון וועל־כער קיינער קאָן זיך ניט אַרויסראַטעווען.

מנחמען איז געלונגען נאָר די ערשטע טייל פון דער דראַמע — דעם ערשטן דיאָלאָג—אַרויסצוברענגען מער־ווייניקער קלאַר. דער צוויי־טער דיאָלאָג — אַגב דער לענגערער און דער וואָס האָט באַדאַרפט דעם גאַנצן קאַנפליקט פון די צוויי העלדן פונאַנדערוויקלען און פאַר־שטענדלעך מאַכן פאַר אונדז — איז, ליידער, פאַרפלאַנטערט געוואָרן אינם שטאַף פון זיך אַליין. און אַז מיר לייענען עס איבער ביזן סוף, האָבן מיר אַן איינדרוק פון אַ שווערער טראַגעדיע, וואָס האָט זיך אָפֿ־געשפילט צווישן בעקערן און מירסקין. אַבער אין וואָס אייגנטלעך באַשטייט די טראַגעדיע — קאַנען מיר קלאַר ניט זאָגן.

עס איז, ווי מנחם וואַלט אונדז אַלעמען געצוואַנגען אַריינקוקן אין אַ שטאַק־פינצטערן ברונעם. ס'איז אַזוי פינצטער, אַז מיר זעען ניט קיין סימן פון אַן אָפּשפיגלונג פון אונדזער פנים. מיר ווייסן דאָך אַבער פאַרט, אַז ווען מען קוקט אַריין אין אַ וואַסער, דאַרף מען זען אַן אָפּשפיגלונג. קוקן מיר און קוקן — און שרעק און מורא וואַקסן

אין אונדז. ווארזשע איז פאָרט אַהינגעקומען אונדזער פנים אין שפיגל פונם וואַסער ? — אונדזער פנים איז אַראָפּגעזונקען צום דעק. אַראָפּ־געזונקען און געבליבן דאָרט ליגן ווי אַ פינצטערער שטיין.

מנחם דערקלערט אין זיין פאַררעדע צום „גלגול“ די מאַטיוון, וואָס האָבן אים באַוואויגן צו שרייבן אַזאַ פיינלעך ווערק. דער קאַנ־פליקט צווישן ייד און ניט־ייד מאַטערט אים אַ גאַנץ לעבן. האָט זיך אים געוואָלט איין מאָל פאַר אַלעמאָל געבן דעם עסענץ פון דעם קאַנפליקט.

..... „בין איך צוריקגעגאַנגען צו מיינע ערשטע געראַנגלען מיטן טאַטן, וואָס איך האָב געקענט, און מיטן זיידן, וועמען איך האָב געירשנט ניט קענענדיק, און האָב דערזען, אַז דורך מיין גאַנצן באַוואוסטיגניקן לעבן טראָג איך אין זיך אַ ירושה, וועלכער איך קען זיך ניט אונטערגעבן און וועלכע איך קען ניט בייקומען. ביי מיין חבר, אויף וויפיל ער איז פון מיר ניט אַנגעשטעקט, איז קיין סכסוך מיט דער ירושה ניט; דערגרייכונגען ווערן אויסגעקעמפט דורך אַנגריף. איך אָבער לעב אין אייביקן סכסוך מיט דער ירושה : צייט און וועלט פאַרלאַנגען פון מיר אַנגריף, און אַליין ציט עס מיך צו אונטערגעבן זיך. מרידה און הכנעה ראַנגלען זיך אין מיר. און די מרידה האָט נישט אויף וואָס אַנצושפּאַרן זיך, און די הכנעה האָט נישט פאַר וועמען צו פאַלן“ —

הייסט עס, אַז בעקער איז מנחם אַליין. און מנחם האָט געוואָלט אין דעם ווערק צוגלייך צו זיך אַליין מיט דער גרעסטער אכזריות און פאַרמשפּונג. צושטעלן זיך אַליין צום ווענטל פון דער געשיכטע. מנחם רעדט דאָ אָפּן וועגן זיך אַליין דורך די ליפּן פון בעקערן.

מיט אַזאַ טאָן פון אייגענער פאַרמשפּונג, מיט אַזאַ ערלעכקייט. האָט זעלטן ווער ביי אונדז גערעדט.

אָבער נאָר דען זיך וויל דאָ מנחם־בעקער פאַרמשפּטן ? דער אורטייל ווערט אַרויסגעטראָגן קעגן דעם יידישן מענטשן בכלל. אַ מרידה קעגן דעם גאַנצן יידישן איינשטעל. ייד און ניט־ייד האָבן זיך, ווי מנחם פילט, אַריינגעגעסן איינע אין די אַנדערע מיט זייערע נאַציאָנאַלע ירושות. ער וואָלט געוואָלט, מנחם, לייון דעם ביטערן קאַנפליקט פון ירושות אָן בלוט־פאַרגיסונג. דורך אַלע שווערע פּלאַנ־גענישן קומען צו אַן אמתן ברודערשן בונד. אַנשטאַט איינע אין די אַנדערע אַריינעסן זיך מיט ציין און נעגל — איינע די אַנדערע טיף אַנערקענען. אָבער די געהאַפטע אַנערקענונג קומט ניט. עמיצער מוז מאַרטירעריש אומקומען. כדי איינער זאָל בלייבן דאָס, וואָס ער וויל זיין, מוז דער צווייטער אומברענגען זיך אַליין. ווער־זשע בלייבט לעבן

און הערשן? — דער, וואָס קעמפט אויס דערגרייכונגען דורך אַנ-
גריף. און בעקער, דער ניט־אַנגרייפער, דער אַנטי־פּויסט־מענטש, דער
אַנטי־שווערד־מענטש, ברענגט אום זיך אַליין. —
בעקער זאָגט צו זיין פּוילישן פּריינד, דעם שפּעטערדיקן אַפיצער
פון דער פּוילישער אַרמיי, מיט וועמען ער פאַרברענגט איצט אונטערן
דאָך פון איין צאַרישער קאַזאַרמע:

— — — —
אויף די וואַלונגען
דורך היימיש בלוט און ערד וועסטו דערפילן
וואָס מיינט דער אמת. יא, איך בין מקנא.
ווייל ביז איך וועל דערזען מיין אייגן ליכט,
איז נאָך אַזא מלהך, אַזא הייטעניש...

און נאָך:

דו ביסט אַנדערש. דו —
אויב סילעבט אין דיר אַ גלגול פון דיין זיידן,
איז ניט קיין חלוק צווישן אייך. ביי ביידן אייך —
איין מיטל בלויו: מלחמה. ער — פאַר פאַטערלאַנד
און פאַלק, און דו — פאַר וועלט. און קענסטו וועלט
און פאַטערלאַנד צונויפבינדן, איז אַלצידינג קלאַר.
ביי מיר אָבער דער גלגול בענקט נאָך שלום, —
און איך דאַרף צו מלחמה גיין — — —

בעקער שפירט אין זיך דעם טיפן ריס, און אַנט, אַז עפעס זייער
אומהיימלעכעס וועט מיט אים שפּעטער פאַרקומען. און ווען ער זעגנט
זיך נאָך דער ערשטער באַגעגעניש מיט זיין פּריינד מירסקי, פילט
ער, אַז עפעס גורלדיקעס האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף אים, און וועט
אים שוין נאָכגיין ביזן סוף פון זיינע טעג, און ער זאָגט מיט טרויער
און טונקעלער האַפענונג:

און אפשר וועלן מיר זיך ווידעראַמאַל טרעפן,
און ביידע — איינס פון אַנדערן געפירטע — זען,
וואו האָבן מיר זיך איינס דאָס אַנדערע דערפירט. —

נו, האָבן זיי זיך טאַקע ווידעראַמאַל געטראָפן. מיט יאָרן שפּע-
טער. אין סאַמע ברען פון מלחמה און רעוואָלוציע און — ווי דאָס
האַרץ האָט געזאָגט בעקערן — איינס דאָס אַנדערע דערפירט טאַקע
צו ערגעץ — צו טויט. צו הינריכטונג, צו זעלבסטמאָרד. ניט ביידע

אָבער זענען אומגעקומען. איינער נאָר. און דער איינער איז געווען, פאַרשטייט זיך, ניט מירסקי דער פּוילישער אָפיצער, נאָר בעקער — דער ניט אָפיצערשער ייד. —

דער פּוילישער אָפיצער איז געשטאַנען אויף די קני אַריבער דעם אומגעקומענעם בעקערן, דעם יידישן פּריינד זיינעם, זיך גע' שאַקלט שטום איבערן קערפּער, געהאַלטן בעקערס האַנט, און געפילט ווי פון בעקערס האַנט וואָלט איבערגיין צו אים אַ ירושה פון לאַנגע דורות. —

* * *

נאָך „זאַוול רימער“ איז זייער שווער בכלל אריינצולעבן זיך אין בעקערן פון „גלגול“. און ווען עס וואָלט געווען אַ מעגלעכקייט צו באַקענען זאַוולען מיט אַזאַ טיפּ ווי בעקער, וואָלט זאַוול, שטעל איך זיך פאַר, אַנגעקוקט בעקערן מיט פאַרחידושטע, גוט ברודערשע אויגן, וואָלט אים אַנגעכאַפט ביים האַנט און וואָלט אים אַריינגענו' מען אין זיין קאַמער, אַריינגעלייגט אים אין אַ בעט, ווי מען לייגט אַריין אַ חוּלה, און וואָלט געוואַכט איבער אים אויף זיין שטומן אָבער ערלעכן אופן, ביז דער קראַנקער קאַשמאַר וואָלט זיך אויפגעלייזט און וואָלט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ ליכטיקער זעאונג.

אָבער מנחם, ווי שוין געזאָגט פריער, איז, ווייזט אויס, ניט גע' ווען נאָך ביי זיך אינגאַנצן זיכער צי זאַוול קאָן טאַקע זיין אַ מוסטער געשטאַלט, און ווער רעדט נאָך — זיך אַליין אינדענטיפיצירן מיט זאַוולען.

מנחם האָט טאַקע ליב געהאַט זאַוולען, אָבער — געהאַטן זיך פון אים אַביסל פון דערווייטנס, אויף אַ היבשער מחיצה. ס'איז נאָך אַלץ ניט געווען די געשטאַלט, נאָך וועלכער מנחם האָט געבענקט אַ גאַנץ לעבן. צו פּרימיטיוו, צו תּמעוואַטע איז זאַוול, אַז דער דיכטער אַליין זאָל קאַנען זען אין אים זיין אייגענעם פּולן איך. דערפאַר, טראַכט איך, האָט מנחם נאָך „זאַוול רימער“ אַ וואַרף געטאָן זיך מיט זיין גאַנצן הונגער נאָך קאַמפּליצירטן טראַגיום פון אַ בעקער און פון פּאַסטעך דוד.

אויסגעקומען איז אָבער, אַז מנחם האָט זיין הונגער נאָך קאַמ' פּליצירטקייט ניט געשטילט ניט אין „גלגול“ און ניט אין „פּאַס' טעך דוד“.

דוד, דער געזאַלבער מלך פון יהודה, אָבער אין דער טיף פון

זיין האַרצן אַ פאַרבליבענער פּאַסטעך־מענטש, האָט אין זיך צייטנווייז, אי געוויסע תּמעוואָטע שטריכן פּון אַ זאָויל, אי געוויסע גרויס־מענטש־שטריכן פּון אַ נח. אָבער נישט קיין האַרמאָניע צווישן די שטריכן. פּאַסטעך און מלך — ביידע פאַרצערן איינע די אַנדערע. דעם פּאַסטעך איז שווער בייצושטיין דעם מלכות־נסיון. ער צעקריפּלט זיין ערדישע פּשטות און פאַרלירט זיין נאַטירלעכקייט. און דער מלך ווערט צע־רודערט אין אונמעכטיקער פרומקייט, אין שוואַכקייט צו באַזיגן זיינע אויפגערייצטע תּאוות, און קאָן נישט קומען צו קיין אמתן תקון אין זיך אַזיין.

ער קלאַגט זיך פאַר גאַט :

אַ קללה בין איך פאַר זיך און דיין פּאַלק,
און קיין פּירדן פאַר זיי האָסטו מיר נישט געגעבן.

אַ פּירער שיק זיי, וואָס זאָל זיי ווי קינדער פּירן,
און די רוט פּון פּאַטער זאָל גישט זיין שווער איבער זיי,
און מיר גיב די רו אונטער מיין אַרעמען דאַך.

און דער מלך, וואָס פּילט זיך ווי אַ פאַרשאַלטענער, אַ צעריסע־נער, ווי איינער, וואָס איז נישט אויף זיין ריכטיקן פּלאַץ, בענקט נאָך זיין אַמאָליקער פּראַסטער, דאַרפישער גאַנצקייט. און ער שפּילט אין פאַרחלומטקייט אויף זיין פּידל :

איבער די בערג און איבער די טאַלן,
אַרום דעם היימישן דאַרף בית לחם,
גייט מיט די סטאַדעס דער פּאַסטעך דוד.
זיין שטול איז אַ שטיין אויפן רוקן באַרג,
זיין שווערד אין האַנט איז אַ פּאַסטעך־שטעקן,
און זיין חיל — די סטאַדע שאַף. —

דאָס איז אָבער שוין נישט מער ווי אַ חלום פאַר דעם אין ספּוקת־און־מאַכטגלוסטעניש־פאַרקראַכענעם מלך. ער וועט שוין צו דער פּראַסט־טער סטאַדע שאַף נישט צוריקערן זיך. ער איז אין זיין גאַנצן וועזן אַ געפאַלענער ביי זיך. געפאַלענער אפילו פּון אַ זאָויל. און האָט נישט אפילו איבער זיך די שליטה, וואָס עס האָט אַ זאָויל.

„נישטאַ קיין אומקער פאַר מיר. נישטאַ קיין דערלייזונג“, אַזוי זאָגט דוד אין פאַרצווייפלונג, און שרייט אויס נאָך פאַרצווייפּלטער :

יעדע שעה ביזן לעצטן אַטעם,
וואַרטן אויף דער קללה און גארן רו, רו, רו. — —
אַז וויי איז מיר אויף מיינע פאַרבליבענע טעג!
וויי אויף דעם בלוט, וואָס קומט מיר אַנטקעגן!

דער מלך דוד האָט קיין רו ניט געפונען שוין. און אויך מנחם
האָט אין דודן קיין רו ניט געפונען. און ניט געקאָנט געפינען. ווייל
טיף אין זיך האָט מנחם, אין דער אמתן, געבענקט נאָך זאָוול רימערס
ערלעכער גאַנצקייט, און ס'האָט אים, מנחמען, ווייגעטאָן, וואָס ער האָט
געקוקט אויף זאָוולען אַ ביסל פון אויבן אַראָפּ. און ס'איז געווען אַזוי,
ווי זאָוול רימער וואָלט גערופן צו מנחמען: פאַרלאָז מיך ניט. פיר
מיך ווייטער. עפן פאַר מיר די וועלט, די גרויסע יידישע וועלט — די
פיינלעכע, די פאַרבליטקטע, אַבער די ליכטיק־גערעכטע, די אַנגע־
פילטע מיט וויסן און מיט חכמה און מיט רחמים. נעם צו פון מיין
וועג דעם בעקער־קאָשמאַר און די דודשע עגאַצענטרישע תאוה. שאַף
מיך נאָכאַמאָל איבער. איך טראָג אַ געזאַנג אין זיך, אַבער איך האָב
ניט דאָס ריכטיקע וואָרט פאַר מיין געזאַנג. גיב מיר דאָס ריכטיקע
וואָרט — — ווייל איך זע דאָך: אין ווייטאָק און שפּילן פייניקט
זיך דעם מענטשנס האַרץ, דעם מענטשנס גוף — דאָס גאַנצע לעבן
זיינס, און איך זע דאָך קלאָר ווי דעם מענטשנס גוף צאַפּלט זיך מיט
אַזאַ ציטערניש אין זיינע מינדסטע אברים. איז דאָך יעדע צאַפּלעניש
הייליק, איך זע דאָך. טאָ לערן מיך ווי צו האַלטן אויף אַלעמאָל הייליק
דעם מענטשנס לעבן.

און מנחם האָט זאָוולס רוף פאַרנומען.

* * *

סיי וועגן „זאָוול רימער“ און סיי וועגן די פיר קאָפיטלען פון
דעם ווערק „דער גייער“, וואָס זענען געדרוקט געווען אין די „זאַמל־
ביכער“ און „צוקונפט“, וואָלט מען געקענט און באַדאַרפט אַנשרייבן
גרויסע אַרבעטן ווי זיי פאַרדינען עס, און עס וועלן געוויס נאָך
געשריבן ווערן די אַרבעטן, ווען דער עפּאָס „דער גייער“ וועט ווערן
פאַרענדיקט און פאַרעפּנטלעכט ווי אַ גאַנץ ווערק.

וואָס איז שייך מיינע איצטיקע נאַטיצן פּרעטענדיר איך ניט אויף
פולער אויסשעפּנדיקער אַפּשאַצונג פון די צוויי פונדאַמענטאַלע ווערק
מנחמס. מיר איז מער געגאַנגען אין דעם צו נאַטירן געוויסע שטריכן

פון מנחם סקווער צו זיינע צוויי פונדאמענטאלע ווערק. מיר דוכט זיך, אז דאס סקווער צו די ווערק האט מען ניט גענוג אפגעשאצט ביז היינט, און געוויסע וויכטיקע שטריכן פון מנחם סקווער האט מען אפילו פארזען.

„זאָוול רימער“ און „דער גייער“ זענען, ווי מיר דוכט זיך, ווערק פון איין ליניע, כאטש „דער גייער“ איז אזוי ווייט אוועק פון „זאָוול רימער“ סיי מיט זיין קאָמפּליצירטקייט און סיי מיט זיין גוואַלדיקן פאַר- נעם. אָבער ביידע ווערק שטאַמען פון איין מקור: פון דעם פּאָלקס טיפּעניש און פּאָלקס דערקענטעניש, און ביידע ווערק ווערן באַלויכטן מיט אמונה־ליכט פון פאַרגאַנגענע טעג און שטראַלן פון זיך אָפּ נאָך שטאַרקערן ליכט צו באַשיינען די צוקונפטיקע טעג פון אונדזער לעבן. ווען איך זאָג אמונה — מיין איך א מו נה א י נ ל ע ב ה, אין פשוטן האַרץ פון מענטשן, וואָס באַהעפטנדיק זיך מיטן גורל פון פּאָלק און זיינע קולטור־אוצרות, ווערט דער פשוטסטער דערהויבן צו גבורה־דיקע מעשים. אין ביידע ווערק ווערט מיט אַן אייגנאַרטיק ליכט באַ- לויכטן די עצם פּראָגע פון גרויסע מעשים. און מנחם סקווער אויף פאַר אונדזערע אויגן אַזוינע סיטואַציעס, וואו פון פאַרזענע, ניט וויכטיקע געשעענישן און איבערלעבונגען ווערט געבאַרן העל־דישקייט.

דער אמתער העלד איז, פון איין זייט, דער זאָולשער פאַרשעמ־ טער און שטאַמלדיקער מענטש, און פון דער צווייטער זייט — דער נחשער, דער אויפגעלויטערטער אין לעבעדיקער יידישער חכמה און תורה, אָבער אויך ווי זאָוול, דער שטייער און באַשיידענער. — דער זאָולשער מענטש טראַגט זיך אַרום מיט אַזוי פיל בענק־ שאַפט נאָך אַ ניי לעבן, מיט אַזוי פיל זעלבסטווירדע אין זיין באַציי- אונג צו די מענטשן פון ניט זיין שטאַנד, צו די אַזוי־גערופענע העכער־ רע פון אים, צו וועמען ער ציט זיך אָבער צוליב וועלכע ער וועט ניט פאַרראַטן זיין סביבה און זיין טראַגישן וועג. ער וועט ניט אָפּגעבן פאַרן פרייז פון כלומרשטן ראַטעווען זיך אין עפעס אַ בעסערקייט און אַ באַקוועמלעכקייט זיין—זאָולס—וועלט פון ליידן און העלזערישע חלומות. ער וועט ניט מקריב זיין אויך די פון זיין אייגענער סביבה, וואָס פאַרשטייען אים ניט און וואָס זענען א סך גידעריקער פון אים; ער וועט זיי ניט אַוועקוואַרפן. ער וועט בעסער אויסקלייבן דעם העלכערן וועג: ער וועט זיך זיי אַוועקגעבן, ער וועט זיך אויפלייזן אין זייער אַלעמענס פייך, און וועט אפילו באַזיגן זיין ווידערווילן, וואָס ער האָט

צו זיין אייגן ווייב, וועלכע איז אויף אים אַרױפגעצױואונגען געװאָרן און װעלכע האָט מיט אים גײסטיק קײן שום שײכות ניט. ער דער־פילט אָבער איר גרויסן צער, דאָס געװײן פון דעם רױען און יאָמער־דיקן לײב, און דורכגײענדיק גהינזומדיקע יסורים פון זינד־געפיל און חרטה, דערפילט זאָװל דעם טיפן צובונד, װאָס ער האָט צו אָט דעם יאָ־מערנדיקן לײב, — צובונד און אַחריות, װאָס װערן דערהױבן צו לײבשאַפט.

„עס האָבן קײן קלעזמאַרים ניט געשפילט אויף זאָולס חתונה,
ס'האָט קײנער ניט געטאַנצט — — —

מיט דער גאַנצער שװערקײט און פײן האָט זיך דאָס לעבן אַרױפ־געלײגט אויף זאָװלס אַקסלען. און װען עס זענען אָנגעקומען די בהלה־טעג פון מלחמה און פּאָגראַמען, און אַװעקגעריסן זאָװלען פון זײן הימישער סביבה, איז די שװערקײט נאָך גרעסער געװאָרן. אָבער זאָװל איז ניט נאָר ניט פּאַרלאָרן געװאָרן, נאָר פּאַרקערט. געפונען זיך, אויפגעגאַנגען אין דעם לײכט פון פּאַלקס העכערע כחות.

שטייט זאָװל און ער קוקט אויף אַלע טױונטער,
װאָס ליגן אָנגעװאַרפן דאָ און קײנער װײסט נישט
װאָהין ער גײט און װאָס װעט מאַרגן זײן מיט אים.

פון פלוזימדיקן ריס אין האַרצן און דער פריקער שװערקײט
פון אַלעמענס געװײן הױכט זיך אָן אַרױסשײלן
די לאַנג דערוואַרטע אויסלײזונג און סױערט אים לײכט. —

און דורכמאַכנדיק אַלע גלגולים, אַנלײדנדיק זיך סײ פון די אײ־גענע אומגעלומפערטקײטן און פינצטערנישן און סײ פון די קלעפּ, װאָס די אַרומיקע װעלט האַגלט איבער אים, קומט ער צו דער גרויסער מדרגה פון פרייד, װאָס דער שעמעװדיקער דיכטער אין אים זינגט אויף:

עס הענגט קײן זינד נישט איבער אים. עס קומט קײן שטראַף ניט.
עס איז שוין אים באַשערט געװען אַ גרויסע פרייד.
ער איז געקומען און זיך אָנגעטרונקען מיט דעם פרייד — — —

פון זאָװל רימער צו נחן פון „דער גײער“ ציט זיך אַ העלע לײ־ניע — אַ לײניע צו אַ גװאַלדיקן באַרג אַרױף. און עס װעט געװײס ניט זײן קײן אומכבוד פאַר דעם אמתן גײער איבער דער גרויסער װעלט — פאַר נחן — דאָס װאָס איך זע זאָװלס אַפּשײן איבער זײן קאַפּ.

דער אפשיין שטראַלט אַרויס פון דער עפישקייט. אין דעם „גייער“ נעמט עס אָן אַ שוואונג פון גרויסע ליייונטן. דורות און לענדער. מענטשן־קאָנפליקטן און קולטור־קאָנפליקטן. אַלטע און נייע יידישקייט־פילאָסאָפיע. מלחמה און רעוואָלוציע, און נאָך און נאָך.

קלענסטע זאָכן און האַנדלונגען פון מענטשן ווערן אַרומגערינגלט מיט אַ יום־טובדיקייט, וואָס טוט זיך קיינמאָל ניט אָפ. די יום־טוב־דיקייט ווערט נאָך מער פאַרשטאַרקט דורך דעם מעטאָד פון אַריינברענגען גען אינם גאַנג פונם סיפור לידער און תפילות. די לידער און תפילות רייסן ניט איבער ווילקירלעך דעם סיפור, נאָר זיי שטראָמען אַרויס פון די געשעענישן און זיי ווערן אַרגאַנישע באַשטאַנד־טיילן פונם ווערק. די לידער און פּאָעמעס, וואָס קומען אַריין אין „גייער“ זענען געזאָגט גען, וואָס דאָס ווערק אַליין געבוירט. און אַזוי איז אויך מיט יענע ערטער פונם ווערק, וואָס זענען גענומען פון אונדזער ספרים־ליטעראַטור, פון קבלה און פּאָלקס־מעשה און זענען איבערגעפלאַנצט געוואָרן. זיי זענען געראַטן איבערגעפלאַנצט געוואָרן און זיי האָבן זיך צוגענומען. זיי זענען דורכגעגאַנגען דורך מנחם־סאָלמאָן געמיט און זיי זענען געוואָרן אויסשטראַלונגען פון זיין אייגענעם לעבן.

מנחם האָט אין „גייער“ פונאַנדערגעוויקלט אַלע זיינע שעפּערישע כחות, צו תיקון געבראַכט די דערפאַרונגען פון זיין קינדהייט און פון זיינע רייפּע יאָרן. אויסדויער, התמדה, אַרבעט איבער זיך און פאַר־טיפונג אין די קוואַלן פון אונדזער דורותדיקער קולטור זענען אים צו הילף געקומען. דאָס שטימט מיט דער טראַדיציע פון די בעסטע פאַרשטייער פון אונדזער אַלטער און פון אונדזער נייער ליטעראַטור — מיט דער טראַדיציע צו שאַפן גרויסע ווערק, וואָס זאָלן זיין ענג פאַרבונדן מיטן פּאָלקס־גורל, און זאָלן זיין סיי אַ לערנונג און אַ וועג־ווייזונג, סיי אַ טרייסט.

איך וויל ענדיקן מיינע נאַטיצן מיט די ווערטער פון די תניא־געזאַנגען, וואָס דער גייער און מנחם אַליין זינגען פייערלעך אויס: —

ווער עס זעט אין זיך אַ פונק, וואָס איז געליען
פון אייביקייט און בענקט צוריק צום קוואַל —

דער וועט דערזען דאָס גליען

פון פונק אין י ע ד ן מענטש, און וועט צעשטראַלן

פון פרייד אַנטקעגן גרויס און קליין,

ווי איינער פרייט זיך מיט אַ ברודער אַ געקומענעם

פון ווייטער היים. —

קאדיע מאלאדאווסקי

1

איך קען קאדיע מאלאדאווסקי שוין אַ מעשה פון אַ צוואַנציק יאָר. איך האָב זי צוערשט געזען אין קיעוו, — זי איז דאָן פון ערגעץ געקומען און דערנאָך אין ערגעץ אַוועק. איך האָב זי דערנאָך געזען אין וואַרשע, און אַט איצט זענען מיר מיט איר אין ניו יאָרק. פאַר מיינע אויגן האָט זי געמאַכט אירע ערשטע נישט־זיכערע לייטעראַישע טריט אין דעם קיעווער זאַמלבוך „אייגנס“, וואָס מיר, — דוד בערגל־סאָן, דער נסתר, דאַברושין און איך, — האָבן דאָן אַרויסגעגעבן. עס איז געווען אין 1918 — 1919.

שפעטער, יאָרן און יאָרן נאָך דער ערשטער קורצער באַגעגעניש, איז אַזוי אויסגעקומען, אַז דאָס רוב אירע לידער האָט זי פאַרעפנט־לעכט אין די אויסגאַבן, וואו איך האָב געהאַט אַ נעענטערע שייכות. במשך פון דער גאַנצער צייט האָבן מיר געפירט געמיינזאַמע קולטור־געזעלשאַפטלעכע און לייטעראַישע טעטיקייט.

אין דוכט זיך, פאַר מיר אַנטפלעקט גאָר דער גאַנג פון דער־אָ יידישער דיכטעריין, וואָס האָט פאַר די לעצטע צוועלף יאָר אַרויסגע־געבן אירע לידער־זאַמלונגען „חשוונדיקע נעכט“ (1927), „דזשיקע גאַס“ (1933), „פריידקע“ (1935), „אין לאַנד פון מיין געביין“ (1937), אויסער אירע זאַמלונגען פון די קינדער־מעשהלעך און קינד־דער־לידער און איר קינדער־דראַמע „אַלע פענצטער צו דער זון“. און דאָך, און דאָך איז גאַרנישט אַזוי גרינג און פשוט צו כאַ־ראַקטעריזירן קאדיע מאלאדאווסקי און געבן אַ גאַנץ בילד פון איר דיכטערישן גאַנג, דיכטערישן וועג.

„דיכטערישער גאַנג“ און „דיכטערישער וועג“ האָבן זיך נישט גלאַט אַזוי אַרויסגעכאַפט צוליב מליצה־וועגן, שפאַן, גאַנג, טריט, וועג — דאָס זענען עיקר־לעמענטן, שטיקער תוך אין איר לעבן און איר שאַפן. אין איינעם פון אירע לידער, אין די „חשוונדיקע נעכט“ זאָגט זי וועגן זיך: „איך בין אַ וואַנדער־מיידל“ און „ווי רעגנס אַנגעלאָדן הענגען שטענדיק אין דער לופט און פאַלן אומגעריכט אַ שפע אויף

דער ערד, אַזוי איז פאַר מיר יעדע נייע שטאָט, אַזוי איז פאַר מיר יעדעס ניי אָרט."

זי רוט נישט אויף איין אָרט, רוט נישט אויך, ווען זי לעבט אין א י י ן שטאָט. זי איז די סאַמע אומראַיקסטע צווישן די יידישע דיכטער.

זינט אין קען זי, איז זי אַ באַוואוסטזיניקער מענטש, מיט קלאַר־אויסגעשפראַכענע אידעען, מיט פעסטע סימפּאַטיעס, טיפּער ליבע און מיטגעפיל צו די "דערנידעריקטע און באַליידיקטע" אין לעבן, און נאָך קלאַרער איז ביי איר די אַנטיפּאַטיע צו אומרעכט, צו סאַציאַלן אומ־רעכט, וואָס זי האָט זיך אַנגעזען אַלע אירע יאָרן אין שטעט און גאַסן, וואו איר "געביין" האָט זיך אַהינגעטאַן. אָבער אין אירע לידער, אין דעם רוב לידער — מיטן אויסנאַם פון אייניקע אין "דושיקע גאַס" און אין "פריידקע" — געפינען מיר נישט קיין דירעקטע, אוממיטל־באַרע איינדרוקן און אַפּקלאַנגען פון דעם געזעענעם און געהערטן און געפילטן, איידער זי טיילט זיך מיט די איינדרוקן, מוז זי עס אַליין אַפריער גוט אַדורכפילן, אַדורכליידן, און ערשט דערנאָך קומט עס ביי איר צום אויסדרוק, עס ווערט געגעבן ביי איר די פּאַסירונג, די געשעעניש אַ רעכט־ביסל סוביעקטיוויזירט, אַ רעכט ביסל אַדורכגע־פּלאַכטן מיט אייגענע זאָרגן און פּלאַגן, די געשעענישן גייען לכתחילה אַדורך דורך איר פּריזמע, איידער זי קליידט זיי אַן אין דיכטערישע "פאַרמען". דער שאַפּונגס־פּראָצעס ביי איר איז: פון רשות־הרבים אין איר רשות־היחיד, כדי צו זיין ראוי צו קומען דורכן רשות־היחיד צום רשות־הרבים. אַזוי איז דער שטייגער ביי קאדיע מאַלאַדאָווסקי, אַזוי איז איר כאַראַקטער אין שאַפּן. אפשר פאַרלירן די געשעענישן און פּאַסירונגען דורך דעם די שאַרפקייט, זייער רעאַליטעט, זייער אַק־טועלקייט, אָבער דערפאַר געווינען זיי, וואָס זיי קומען אַרויס פאַר־טיפּט, באַלויכטן מיט דעם דיכטערישן שייך און אַנגעזאַפט מיט דעם דיכטערס געמיט.

קאדיע מאַלאַדאָווסקי איז געקומען אין דער דיכטונג מיט שווע־רע דאגות און שטענדיקע חשבונות. זי איז מיט זיך קיינמאָל נישט פאַרטיק און אַוודאי איז זי ניט פאַרטיק מיט דער וועלט און מיט דעם סדר־העולם. און זי האָט חשבונות ניט בלויז אייגענע, נאָר אויך חשבונות פאַר דורות אַפריער. עס שטימט נישט אין אַט די חשבונות און זי האָט דעריבער אין איין מאָנען ביי זיך און ביי וועלט.

איר ערשט לידער-בוך „חשוונדיקע נעכט“ הויבט זי אָן מיט די אַ
עטלעכע שורות :

„אין חשוונדיקע נעכט
קומען דאגות אָן ווי מידע פערד
מיט שווערע קעפּ
און שלעפּן זיך הינטער די פענצטער פון די הייזער“.

און אַט אַזוי באַגלייטן זי די דאגות און שלעפּן זיך איר נאָך.
פון די סאַמע יונגע יאָרן איז איר באַשערט צו טראַגן אויף אירע שוואַך
כע פרויאישע פלייצעס זאַרגן און פּלאַגן, פון די סאַמע יונגע יאָרן איז
איר אַזוי באַשערט צו וואַגלען און צו וואַנדערן פון שטאָט צו שטאָט,
פון לאַנד צו לאַנד צו זוכן רו, צו זוכן פרייד, צו זוכן גערעכטיקייט,
און ביז היינט צו טאָג אַזוי האַלט זי אין איין גיין, אין איין זוכן
מנוחה, הרחבת-הדעת פאַר איר געפּלאַגט און געפייניקט געמיט.
אין איינעם פון אירע ערשטע לידער, „אין בלויען באַגינען“, גע-
שריבן אין יאָר 1920 (חשוונדיקע נעכט“, ז. 50) זאָגט זי :

„מיין פאַרמעגן נישט צו מעסטן, נישט צו וועגן,
ליגט צעוואַרפן וואו אויף וועגן,
ליגט באַהאַלטן אויף דער וועלט אין אַלע שפּאַלטן“.

און דאָס איז ווייט נישט געווען קיין מליצה פון אַ דיכטערין
אַנפאַנגערין. זי איז שוין דאָן געווען מיט אַן אייגענעם „פעקל גע-
שיכטע“ אויף די פלייצעס. זי האָט פאַרזאָזט איר היים-שטעטל קאַר-
טובערעזע, אויסגעווען אין וואַרשע, אין אַדעס, איבערגעלעבט אַ
וועלט-מלחמה, אַדורכגעמאַכט אַ רעוואַלוציע און גלייך עטלעכע ביר-
גער-קריגן, — אַ לאַנגער און שווערער לעבנס-וועג פאַר אַ יונג יידיש
מיידל. בינו בינו האָט זי זיך אַריינגעוועבט אין דער רוסישער לי-
טעראַטור און אויך אַריינגעלעבט זיך אין דער העברעאישער קולטור-
וועלט ווי אַ שידערין אין דעם לערער-סעמינאַר, פריער אין וואַרשע און
דערנאָך אין אַדעס. צווישן אירע לערער זענען געווען באַוואוסטע
העברעאישע שרייבער און דיכטער, און צווישן אירע חברטעס-שילדע-
רין — שפעטערדיקע באַקאַנטע לערער און שוישפילערניס. און דאָ
אינמיטן — טיף-דורכגעווייטיקטע משפּחה-איבערלעבענישן — טויט

פון דער מאַמע, קבר, מצבה. און געדאַנגל פון אייגענער היים, פון אייגענעם שטעטל מיט וועלט, מיט וועלטהיים, מיט פרייד און מיט שאַפער אין די שטעט, וואו עס איז איר אויסגעקומען צולייגן אַ האַנט, אונטערשטעלן אַ פלייצע, מיטאַרבעטן, מיטליידן און מיטבויען. שטייט זי אינמיטן און איז נישט פאַרטיק מיט זיך, מיט די אַלע איבערלעבענישן, זי איז אין געווירבל פון פאַסירונגען, וואָס קומען און פאַרפלייצן, קומען און שלעפּן מיט, טאָר מען נישט פאַרלירן דעם קאַפּ, דאַרף מען זיין אויף דער וואַך.

קאדיע מאָלאָדאָוסקי קאָן אַפט נישט אָנזאָגן די אַלע פּערזענלעכע כּע און אַלגעמיינע פאַסירונגען. זי באַווויזט נאָך נישט ווי עס דאַרף צו זיין זיך אַרײַנלעבן אין אַ סביבה, אין אַ שטאַט, אין אַ געמײט צושטאַנד, און שוין קומען אַנדערע שטעט, לענדער, פאַסירונגען און „צעטומלען זי“, ריכטיקער — דערשיטערן זי. אין איינעם פון אירע שענסטע פּריאיקע „לידער ציקלען „אַ מצבה“ (פון יאָר 1923) גיט זי אין פינף לידער איר געמײט צושטאַנד, נאָך עטלעכע יאָר ארומבלאַנקען איבער פרעמדע שטעט, ביים קומען צוריק צו זיך אַהיים. זי פרעגט זיך:

„איז וואו זאָל איך לויפן וואו,
 מיין פנים טראָגן ווי אַ בלייכן פּלעק
 אין טונקלקייט פון שרעקעדיקע נעכט?
 קיין אַרגענטינע? צי קאַנאַדע?
 און איינשלינגען אַ ריי ליידיקע און שאַטנדיקע טעג
 אין ערגעץ אויף אַ פרעמדער ערד?“

די דיכטערין „שעמט זיך מיט איר גרין געזיכט אַרײַנפאַרן צו זיך אין שטאַט“, טאַמער איז „אַן אויג וואָך שוין אויפן וועג“, „וועט דער זען איר עלנטקייט און (וועט) וועלן אויסמעסטן איר אומגליק“. און אינדערהיים „איז ניטאָ שוין מער דער מאַמעס וואָרעם בעט, אַ גרייטע צוטוליען מיין ליידיק לעבן“. דאָן איז זי גרייט „דורכפאַרן ביי זיך לעם שטוב, נישט אַפּשטעלן דעם וואָגן און לאָזן פירן זיך צום פעלד, און דאָרט ביים שטילן בערגל ערד, „אַליין זיך גאָר פאַר אַ מצבה שטעלן“. אָבער קאדיע מאָלאָדאָוסקי איז דאָך נישט געפאַן אונטער דער דאָסט פון די זאָרגן און יסורים, עס האָט אין איר געלעבט דער כּח און דער דראַנג זיך אַ פאַרמעסט טאָן מיטן לעבן, מיטן אייגענעם

און אַרומיקן לעבן. זינט דאָן הערט זיך איר שטימע, איר דיכטערייִשע שטימע אין דער ייִדישער שאַפּערישער וועלט.

קאָדיע מאַלאַדאָווסקי האָט אָנגעהויבן צו פאַרעפנטלעכן אירע לייִ דער אין די סאַמע „הייסע און ברויזנדיקע רעוואָלוציע־יאָרן“, אין דער צייט, ווען כמעט אַלע יונגע ייִדישע דיכטער האָבן געזונגען ווי אין כאַר, אַדער געווען פאַרזינגער פון דעם כאַר (אין רוסישן איז דאָ דאָס פראַכטפולע וואָרט „זאַפּאוואַלי“!). קאָדיע מאַלאַדאָווסקי האָט געלעבט אין דעם צעזונגענעם און „צעכראַסטעטן“ פּעריאָד פון דער ייִדישער דיכטונג אין קיעוו און דערנאָך אין וואַרשע (וואָס עס האָט אַריבערגע־בראַכט אַהין פּרץ מאַרקיש און דאָרט מיט נאָך עטלעכע דיכטער־מיט־זינגער געשאַפן די דיכטערישע „כאַליאַסטערע“ אין יאָר 1922—1923!) און דאָך איז זי, קאָדיע מאַלאַדאָווסקי געבליבן שטענדיק ביי אירע מאַטיוון, ביי איר דיכטערישן גאַנג, ביי איר דיכטערישן געמיט.

אַט בלעטער איך דאָס בוך־לידער „חשוונדיקע נעכט“, וואָס נעמט אַריין איר דיכטערישן פאַרמעג פון 1920 — 1927, און האָב אַרויס־געפונען בלויז איין ליד, וואו ס'איז פאַראַן אַנדייט, דערמאָנונג, אָפּהילף פון דער ברויזנדיקער צייט, פון יענער גרויסער אומגעריכטער און ניט־געדאַכטער פרייד, וואָס האָט אַלעמען פאַרכאַפט אין די „האַניג־חדשים“ פון דער רוסישער רעוואָלוציע. אָבער אויך אין אַט דעם ליד, וואו מיר טרעפן שפורן פון דעם אויפברויז, איז די פרייד שוין אויסגעטראָגן דורך דער דיכטערייִן. עס איז שוין אַ „געמיש“ מיט אייגענע איבערלעבענישן, אַן אויסלאָד פון אייגענער שטימונג.

דאָס ליד איז פון קאָדיעס ערשטן דיכטערישן שניט, עס איז גע־שריבן אין 1920, — (דאָס 11טע ליד פון דער סעריע „אין בלויזען באַגינען“), עס איז אַנדערש פון אַנדערע קאָדיעס לידער, און דאָך איז עס כאַראַקטעריסטיש פאַר איר מיט דעם אופן ווי עס ברעכן זיך אייִ בער אַלגעמייע אויסנווייניקסטע פאַסירונגען אין איר דיכטערישן געמיט:

„פון פינצטער פון באַהעלטעניש בין איך אַרויס
און ברייט דער טראַט
פון קליינעם פּוס,
און שטאַרק דער קלאַפּ
פון שמאַלן פּויסט,
פון פינצטער פון באַהעלטעניש בין איך אַרויס.

און כּוואַש די הענט,
און הויב צום ערשטן מאָל די אויגן צו דער זון,
און כּיצײַנד די ליכט צום וועלט־יום־טוב
די ליכט, וואָס דורות לאַנג
האַט מען געצונדן פּרום.
כּשפּאַן טריט פּון שײַן,
און פּאַרב אין יום־טובדיקע פּאַרבן
די פּעדעס, וואָס איך וועב אויס און וועב איין."

פּון אַט דעם ליד, געשריבן מיט 20 יאָר צוריק, לאָזן זיך אויס־
שײַדן שטיקער עלעמענטן, וויכטיקע שטריכן פּון קאָדיעס דיכטונג:
דער טראַט, דער גאַנג, וואָס חזרט זיך דערנאָך איבער אין פּאַר־
שיידנסטע וואַריאַציעס אין אירע לידער;
די דורותדיקייט, די ירושהדיקייט, וואָס זי טראַגט אין זיך און
וואָס זי וויל איבערפּלאַנצן אין אירע מאַטיוון, — זי צינדט ליכט
צו וועלט־יום־טוב, ליכט, וואָס "מ'האַט דורות־לאַנג געצונדן פּרום";
און "פּון פינצטער פּון באַהעלטעניש" קומט זי אַרויס, — איר
ליכט איז כּמעט שטענדיק טונקל, מער שאַטן ווי ליכט, אפילו דער
באַגינען איז ביי איר אַ בלויער, און איר "שוויפּלאַץ" איז מער די נאַכט,
מער דער אָוונט ווי דער העלער טאַג.
און נאָך אַ מאַטיוו — דער "שמאַלער פּויסט", וואָס פּאַרמעסט
זיך דאָך אויף "שטאַרקן קלאַפּ" און דער "ברייטער טראַט" פּון איר
"קליינעם פּויסט".

קאָדיע איז געקומען אין דער יידישער דיכטונג אַ רייפּע, הגם זי
האַט דערנאָך אַדורכגעמאַכט אַ שטאַרקע אַנטוויקלונג און האָט יעדעס
מאָל צו באַצייכענען אין איר אידעאישער וועלט אין אירע דיכטערישע
מעגלעכקייטן גאָר קאָנטיקע דערגרייכונגען.

קאָדיע האָט זיך איר אייגענעם דיכטערישן וועג, זי האָט נישט
געצאָלט קיין צינזן דער צייט בכלל און אויך נישט איר אייגענער צייט.
דער אַמאָליקער באַקאַנטער איינשטעל, אַז אין די יונגע יאָרן זינגט
מען ליבע־געזאַנגען, שיר־שירים, דערנאָך — אין די רייפּערע יאָרן —
זאַגט מען קלוגע רייד, משלי, און ערשט אויף דער עלטער קומט מען
צו "הבֶּלֶבֶל הַבָּלִים", צו קוהלת, — אַט דער צייט־איינשטעל, איז ניט
גיטיק ביי קאָדיע מאָלאָדאָווסקי.

זי זאגט אין דער סעריע-לידער „ארעמע ווייבער“ (פון יאָר 1925):

„אין תמוז נאָך פּאַלט אַמאַל אַ בלאַט אַראָפּ פון בוים,
און אַן אומגליק קומט צו פריער צייט
און ברענגט אַ מאַגערקייט צום לייב.
מיט מיר האָט אויך דער אומגליק פרי פאַרנומען זיך ביים האַנט,
ווי אַרעסטאַנטן צוזאַמען אויפגעשמידטע אויף אַ לאַנגן וועג.“

אין אַן אנדער ליד, פון דער סעריע „פּרויען-לידער“, מאַכט זי זיך
אַט ווי אַזוי: „ס'האַט דער אומגליק פון מיינ אייגן לעבן מיך דער-
יאָגט, און ווי אַ קראַ אויף אַ קליין הינדעלע אַרויפגעפאַלן.“
און אין די צייטן און מאַמענטן, ווען עס ווילט זיך דער דיכטערין
אַ חלום טאָן, אַ שפּיל טאָן, אַראָפּוואַרפן פון זיך דעם עול, אויך דאַן
טאַטשעט אַ וואַרעם, און עס איז אַפן די וואונד, אַדער ווי זי אַליין דער-
צייט אין אַ ליד: ווען זי פּרואווט „דעם קאַפּ באַהאַלטן אין אַ סקיר-
דע היי און איינשלאָפן פון שמעקעדיקן גראַז, און ס'חלומט זיך אַ פעלד
און אַ האַז און אַלץ, וואָס ליב איז הערן און געדענקען“, אויך דאַן

„...שטעלט אַ קראַ זיך אויפן סקירדע אויפן שפיץ
און עפנט אויף אַ הייזעריקן מויל אַ ברייטן,
און קראַקעט אויס, אַז ס'איז שוין שפּעטער הערבסט,
און ס'זענען פעלדער וויסט,
און פּוסט זענען די בייטן.“

(„חשוונדיקע נעכט“, ז. 30.)

אין די אויסצוגן פון די צוויי פאַרשיידענע לידער האָבן מיר
ביי פאַרשיידענע סיטואַציעס אַ קראַ. די קראַ לויערט איר נאָך, אַט
דאָ און אַט דאָרטן.

קאָדיע מאלאדאווסקי איז אַריינגעוואַקסן אין דער אַלטער יידישער
קולטור, זי ציט ניגיקה פון די אַלטע קוואַלן. זי איז אַ וואַילקענעוודיי-
קע און זי געברויכט אויף אַ גאַר-נאַטירלעכן אופן ווערטער, אויסדרוקן,
שטאַף און באַגריפן פון דער אַט-יידישער ספּריס-וועלט. זי קען די
„קליינע אותיות-לעך“ און פאַריידישט זיי אַפּט אויף אַן אייגענעם היי-
מישלעכן שטייגער. דער „העברעאישער עלעמענט“ איז אַ וויכטיקער
כאַראַקטערישטריך אין איר שאַפן. זי איז די „אשתי-חילה“, די לַמְדַנְטֵע

אין דער יידישער דיכטערישער משפחה. זי איז אַפּטמאָל חריפּיש, יידיש־חריפּיש אין אירע לידער, אין אירע אויסדרוקן, אין איר אופן פון פאַריידישן, פאַריידישלעכן „קאַנאַנען“ פון דער אַלטי־יידישער וועלט.

אין דער סעריע־לידער „אַפּגעשיטע בלעטער“ האָבן מיר דאָס ליד 2, וואָס הויבט זיך אָן מיט פאַלגנדיקע שורות :

„אַן אַלטער סידור ליגט פאַר מיר,
מיט בלעטער געלע איינגעבויענע אין ראָגן“.

פרעגט זי ביי זיך גופא :

„איז ווער וועט איצטער דעם סידור גאַטספאַרכטיק
אונטערן אַרעם טראָגן ?
און ווער וועט איבערמישן געלע בלעטער ?
אפּשר גאַר זאָל איך אים נעמען אויף מיין גרין־געדעקטן טיש,
אַוועקלייגן אין מיטן,
און ווען די טריקעניש וועט פאַלן אויף מיין האַרץ,
דעם סידור נעמען צו די ברענענדיקע ליפּן“.

אַבער אויף דער פּראָגע, וואָס זי האָט זיך אַליין געשטעלט, האָט זי שוין אין דעם ערשטן בוך לידער געענטפערט, אַז, ווען עס איז גע־פאַלן „אַ טריקעניש אויף איר האַרץ“, האָט זי צו אירע „ברענענדיקע ליפּן“ גענומען גאַר אַ נייעם סדור, שוין נישט מיט „בלעטער געלע“.

און דאָס האָט זיך באַזונדערס באַוויון אין אירע ווייטערדיקע לידער, דער, וואָס זי האָט מיט עטלעכע יאָר שפּעטער פאַרעפּנטלעכט אונטער דעם נאָמען „דזשיקע גאָס“ (וואַרשע, 1933).

2

צווישן דעם ערשטן לידער־בוך, „חשוונדיקע נעכט“, און דעם צווייטן, „דזשיקע גאָס“, ליגט אַ צייט־שניט בלויז פון עטלעכע יאָר, אַבער אַט די פאַר יאָר זענען געווען פאַר דער דיכטערין זייער וויכטיקע, עיקרדיקע. עס האָט זיך שאַרפּער אויסגעקריסטאַליזירט איר שטעל־לונג צו וועלט און צו וועלט־פּראָגן, פון חשוונדיקע נעכט צו דזשיקע גאָס. — דאָס אַליין מיינט א סך.

אין די „חשוונדיקע נעכט“ זאגט קאָדיע, אַז „די גאָס רעדט מיט צענדליקער מיט פאַרבן, וואַכעדיקע, יום־טובדיקע“, און „כ'קאָן זיי קוים באַנעמען“, עס זענען „פאַרבן־קולות“ און „קולות־טריט“, וואָס האָבן ניט קיין נעמען“.

„וואוהין ? נאָך וואָס ? פאַר וועמען ?
מיט אַן אייביקרעדעוודיקן מויל,
און מיט אַן אייביק וואַכנדיקן לעבן,
ווייל די גאָס קיין ענטפער מיר נישט געבן“.

אַבער אין איר נייעם בוך לידער איז שוין די גאָס אַן עיקר, אַ צעבעדיקער מהות. די גאָס רייסט זיך אַריין אין דעם דיכטערינס גע־מיט, די גאָס רעדט, שרייט, וואַרנט, מאַנט. אין יעדן צווייטן ליד פיר גורירט די גאָס מיט אירע פאַרשויןען, די דזשיקע גאָס, וואו עס ווערן באַגאַנגען שווערע עוולות. די גאָס, וואו מענטשן ווערן גערודפט, גע־פייניקט, פאַרשעמט. עס איז איינע פון די גאָסן, וואָס „פירן צום פאַוויאַק“, — די תפיסה פאַר פאַליטישע אַרעסטירטע.

„מיין גאָס,
מיין גאָס, וואָס איז דורכאויס ווי איך אַליין
אין שמאַטעס אַנגעטאַן“.

(„דזשיקע גאָס“ ז. 14).

אין אַן אַרטיקל, וואָס קאָדיע האָט געשריבן אין דער צייט, ווען איר „דזשיקע גאָס“ איז דערשינען (וועגן ה. לייזיקס ניי בוך „לידער“) האָט זי צווישן אַנדערן געזאָגט: „עכטע דיכטער שרייבן דאָס ליד פון זייער לעבן און טראַגן זייער ליד אין די ציין ווי וועלף, און זייער ליד איז ענדלעך צו זייער לעבן ווי צוויי טראַפן וואַסער“. (ליט. בלעטער, 1932, נ. 23).

אַט די ווערטער זענען אַנגעמאַסטן אויך פאַר קאָדיע מאַלאַדאוּ־סקי, וואָס שרייבט נישט קיין סתם לידער, נאָר טראַגט אירע לידער אין די ציין, טראַגט אויס אירע לידער אין פיין און אין לייזן. דאָס שטענדיקע מאַנען ביי זיך גופא, די נישט־באַפרידיקטיקייט פון אייגענע טאוונגען, די לאַסטן, וואָס זי וואַרפט כסדר אויף זיך, דאָס אַליין־פייניקן זיך פאַר אומרעכט און אומגערעכטיקייט און דאָס שטענדיקע

שטרעבן צו לייטערן זיך — דאָס זענען געוואָרן עיקר־עלעמענטן אין איר ווייטערדיקן שאַפן.

דאָס לעבן אַרום און איר אייגן לעבן איז פול מיט שרייענדיקע סתירות. זי וויל זיך נישט אויסבאַהאַלטן פון זיי, פאַרשרייען זיי, זי איז נישט יוצא מיט דעם, וואָס זי וועט פון דער זייט אויף זיי טייטלען. אירע לידער זענען מער צער־און־זאָרג לידער ווי צער־און־צאַרן־אויס־געשרייען. ווי גרינג איז אַנצופאַלן אויף דער וועלט און דערביי בלייבן אַליין שטענדיק אַ גערעכטער, אַ באַפרידיקטער. זי נעמט זיך אַליין נישט אַרויס פון כּלל. זי האָט טענות און תביעות צו זיך.

אַט קוקט זי אויף זיך מיט די אויגן פון די גערודפטע און גע־פייניקטע:

„און איך — מען טייט אויף מיר מיט די פינגער :

אַט זי, די זינגערין,

אַ רוח אין איר מאַמען,

זי שלעפט זיך דאָ אַרום,

און פלעכט פון אונדזער אומגליק גראַמען.

וואָלט זי נעכטן גיין מיט אונדז אין גאַס אַרויס און זען —

און איך האָב נישט וואָס צו ענטפערן אַ וואָרט,

איך ווייס —

איך בין נישט פון די מענטשן „פּערוי סאַרט“.

אין אַ צווייטן ליד זאָגט זי, אַז זי איז „מיד פון אירע און פון אַנדערע לידער“. זי טרעט אַרויס קעגן די דיכטערישע טראַפאַרעטן. „טרערן זענען נישט קיין פּערל, ווי עס שרייבן עדהיום פּאַעטן, ס'זענען פלעקן אין קויטיקע בעטן“.

זי וואוינט אין וואַרשע אויף דער דזשיקע גאַס, און איר אייגן שטיקל שטוב זעט אויס ביי איר ווי „אַ קאַרוסעל אויף אויסגעפּוילטע „שפּאַלן“, אַטאָ באַלד אינמיטן זינגען וועט זי פאַרן“, ווייל זי פאַר־שטייט נישט, קאָדיע מאַלאָדאָווסקי, ווי קאָן עס אַ שטוב בלייבן גאַנץ, ווען גלייך דאָ, אויף דער גאַס, געשעען אַזעלכע מוראדיקע זאַכן. דזשיקע גאַס — אַ מין שם־דבר, סימבאָל ווי אַמאָל קאַבצאַנסקי, טונעיאַדעווקע, קאַסרילעווקע, מאַזעפּעווקע. עס איז דער נאָמען נישט נאָר פון איינער אַ גאַס פון יידישער אַרעמקייט אין וואַרשע, נאָר אַ באַצייכענונג, אַ באַגריף פון אַ היינט־צייטיקער יידישער גאַס אין דעם

פארווארלאזטן, רעכטלאזן, פארצווייפלטן יידישן לעבן ביי דער אומד-
גערעכטער סאציאלער אָרדענונג. דזשיקע גאָס איז די יידישע גאָס
מיט אַלע אירע פלאַגן און זאָרגן און קאטאָסטראַפּעס פון אינעווייניק
און פון דרויסן. דזשיקע גאָס איז מענטשלעך־דיכטעריש אויפגענומען
געוואָרן דורך קאָדיע מאלאדאווסקי.

און אויך דאָ, אין אַנבליק פון דעם סאציאלן אומרעכט, פון די
גרויזאמע בילדער, איז קאָדיע מאלאדאווסקי די סוביעקטיווע דיכטער
רין, מיט טיף־אייגענע לירישע טענער. דאָס אַלץ האָט אַ שטאַרקע
שייכות צו איר גופא, אַ פּערזענלעכע פאַרבינדונג מיט איר, ווען זי גייט
איבער דער גאָס, פילט זי זיך שולדיק, זי פילט זיך פּערזענלעך גע-
טראָפּן, זי נעמט אויף באַשולדיקונג־ווערטער קעגן זיך:

„זי, וואָס האָט אונדז אלף בית געלערנט,
גייט שאוּראָווענע שייך,
און נאָך גאַרנישט צעריסן,
אַבי מען האָט געזאָגט:
„טיילן זיך מיטן לעצטן ביסן“, —
איז טאַקע מיטן קאַפּ אין דרער,ד,
געוונטערהייט!
מיר האָבן שוין גענוג די צינגלדיקע רייד.“

זי קלייבט איבער אירע אייגענע מעשים און געפילן ווי אַ פּרוּד-
מער קלייבט איבער זינדיקע מחשבות. און ווי פּערל אויף אַ שנירל,
אַזוי ניזוועט זי אייגענע זינד צו זינד, שולד צו שולד. פירט זי אַזוי
שטענדיק אַ חשבון פון באַגאַנגענע שטרויכלונגען. איר אייגענער ציי-
מער איז אָפּט דער „קאַמפּס־פּלאַץ“ פאַר אירע געראַנגלענישן, פאַר
אויפגאַנגען און אָפּגאַנגען, פאַר פאַרפינצטערונג און אויפגעלויכט-
קייט:

„ביים צוקאַפּנס דרימלט מיין קאַפעליע,
האַלט די פידל אייגעשטילט די טרערן,
די געשרייען — די באַנדורע.
איך — דעם קאַפּ פאַרטוליעט ביי די קניען,
ווי אַ הונט, וואָס פּירט אין זיין קאַנורע“ —

זי געברויכט נישט קיין פּראָקלאַמאַציע־פּראָזן, קיין פּובליציסטישע
אויסדרוקן, וואָס ווערן אָפּט באַנוצט דורך דיכטער מיט סאציאלע מאַ-

טיוון. סאַציאלער אומרעכט רעדט ביי איר דורך קאַנקרעטע ביידער. אַט „אַן אַלטיטשקער, וואָס קייט זיין שטיקל ברויט אין טרויער“, „אַ זעכציקערקע פרוי מיט דערפרוירענע פיס“, „אַ פערד, וואָס איז געפאַן אויפן ברוק; די נויט; מיין ברודער, דעם אָפגעזאָגטן קנעכט, זיין קאַפּ, וואָס גרויט“. אַט די נויט הענגט שטענדיק איבער איר, הענגט ווי שווערע כמאַרעס, וואָס אַט-אַט פלאַצן זיי און פאַרגיסן און פאַרפלייצן די וועלט. פילט זיך דעריבער אין אירע לידער אומרו פון ערב-שטורעם.

און דאָס נעמט זי אויף נישט נאָר אויף דער דזשיקע גאַס. אומרעכט, טרויער, פאַרוואַרלאָזטקייט פילט זי אויך אין די רוישיק-פריי-לעכע גאַסן פון פאַריין. און זי קלאַגט זיך אַליין דערויף אין אירס אַ ליד: „כ'בין אומהיילבאַר אויף אייביק שוין, אויף אייביק, וואָס דאַרף מען מער? פאַריז איז טומלדיק און שטויביק, און ווען ס'צעוואַיען זיך טראַמווייען אויף די רעלסן, און ס'וואַרטשען איינס אויף אַנדערע אויטאָמאָבילן, דאַכט זיך מיר: דאָס וואַיען איבער דעכער פאַרטאַגיקע ווינטן, און הינט אויף הויפן גויאישע האַבן זיך צעבילט“, און זי באַמערקט גאָר אויף גאַסן „אַ דאַכלאָזע זעכציקערקע, וואָס זוכט אויסצו-בעטלען אַ נאַכטלעגער פאַר זיך“.

זי וויל אַמאָל אַראָפּוואַרפן פון זיך די לאַסטן און אָפאַטעמען פרייער, אָבער עס יאָגט אומגליק נאָך אומגליק, און זי קאָן נישט אַרויסבאַפרייען זיך. עס פייניקט זי אַזאַ מין געמיט-צושטאַנד און זי פּרעגט אין איר ליד „אַ בריוו“:

„און זאָג, צי איז דאָס נישט אַ שטילער, פרידלעכער שגעון:

אין טאָג אין זוניקסטן געדענק איך פון דעם תהום,

וואָס וואַרט געדולדיק אויף מיין קומען,

אפילו אין דער זוניקסטער אין צוועלפּאָזיגערדיקער שעה“.

(„דזשיקע גאַס“, I. 48)

איר היים — אַ טאָל פון ליידן, איר שטוב, אַן אַרט, וואו זי איז איבערגעגעבן אויף ליידן און געוויסנביסענס. ווייל איז מען דען זיכער מיט רו און מיט גליק ביי זיך אינדערהיים, ווען אינמיטן נאַכט, קאָן מען קומען און ברענגען „דראַהונג, אומזין און פאַרדאַכט“, און פּלוצים קאָן מען דערזען ביי זיך אין דירה „שווערד און קנעפּ און בליי“, —

שטיקער טרויעריקע ווירקלעכקייט פון איר לעבן אין וואַרשע אויף דער דזשיקע גאַס.

און עס איז דעריבער פאַרשטענדלעך, וואָס אַ גאַנצע סעריע ליי- דער (אין איר בוך „דזשיקע גאַס“) טראַגט אַזאַ פּראָזאָאישן „נישט- דיכטערישן“ נאָמען ווי „כראָניק“, — שטיקער לעבעדיקע גרויזאַמע כראָניק איז פאַרוואַנדלט אין דיכטערישע פּערזן. די „כראָניק“ הויבט זיך אָן מיט דעם ליד „טשאַקאַ“, — עס איז אַ טרויעריקע מעשה מיט דער אומגליקלעכער שיף „טשאַקאַ“, וואָס ווערט געטריבן איבער די ברייטע אומענדלעכע אַקעאַנען וואָסערן אָן אַ ציל און אָן אַ זין און עס יאָגן זיך נאָך דער שיף „די פּיסקעס פון האַרמאַטן“. אַזוי זעט אויס דאָס גאַנצע טראַגישע לעבן פון אונדזער צייט אין די אויגן פון דיכטערין.

„שחייט די שיף אַנטקעגן ווינט, אַנטקעגן הימל,
עס האָבן כּוואַליעס זי אַרומגעפלאַכטן מיט תּפּיסהדיקע קראַטן“.

און אזוי כּסדר האַרט קאָדיע מאַלאַדאווסקי אין פּלעכטן גראַמען פון אומגליקן. די גראַמען אירע זענען אויך פּוּל אַנגעזאַפט מיט אומ- רו. זי טוט אַ זאַג אין אַ ליד :

„איך האָב זיי פּיינט ווי גאַל, ווי סם,
ווי אַ געלונגענעם און גלאַטן גראַם“.

זי ווייכט פון אַ גלאַטן און פשוטן גראַם. זי איז אַריגינעל מיט אירע ווערטער. קאָדיע מאַלאַדאווסקי באַמיט זיך צו פאַרשטיין זיך גופּא, צו כאַראַקטעריזירן איר אייגענעם שאַפּן, און זייער טרעפלעך זאָגט זי וועגן זיך :

„איך שרייב גיט קיין ליד, איך פּרואו
געפינען אַ האַרט פאַר מיין בלוט,
וואָס וויינט אין מיין גוף“.

דאָס איז די טרעפלעכע כאַראַקטעריסטיק פון דעם פּעריאָד, ווען זי האָט געשריבן די לידער פון „דזשיקע גאַס“.
די לידער פון „דזשיקע גאַס“ זענען געוויין, געשריי פון אונדזער צייט. אַט הערט זי, ווי „עס שרייט אַ שיף, שרייט מיט פייערן און

מיט געוויין ס. א. ס., ראַטעוועט אונדזער געביין". און זי גיט אַליין
צו אין דעם ליד :

„סאיז נישט קיין קולות פון קיין זינקענדיקער שיף,
וואָס כיהער :
עס טרינקען מענטשן זיך אויף טריקעניש פון ערד,
עס יאָגן זיך נאָך זיי כוואַליעס הונגעריקע טעג,
איין כוואַליע שלינגט איין
אַ צווייטע וואַרפט אַרויס צו האַפּנונג :
ראַטעוועט אונדזער געביין !”

3

איבער העלפט פון דעם דריטן לידער־בוך „פריידקע“ (דערשינען
אין 1935), פאַרנעמט די פּאָעמע „פריידקע“ מיט אירע 16 קאַפּיטל־
לעך, וואָס שילדערן שטיקער יידיש לעבן אין וואַרשע און אין פּאַריז.
עס איז אַ נייער פאַרמעסט פון דער דיכטעריי צו געבן „די האַר־
טע וואַר“ פון אַרום דורך מענטשלעכע געשטאַלטן, דורך לעבעדיקע
וועזנס. עס זענען אַדורכגעפלאַכטן רעאַלע סצענעס, פאַסירונגען און
עפיזאָדן מיט דיכטערישע וויזיעס, מיט דיכטערישע פאַראַלגעמיינערונג־
גען. מיר האָבן פאַר זיך פאַרשיידענע טרויעריקע שילדערונגען,
וואָס דערשיטערן אונדז מיט זייער האַרבער עכטיקייט און גרויזאַמ־
קייט. עכטע עפיק געמישט מיט טיפער ליריק, מיטפיל און מיטלייד
פון דער דיכטעריי צו די פריידקעס און צו די שיינדל קאַנאַרייס, די
שטייע אַבער טראַגישע, די ערלעכע און ליידנדיקע „העלדן“ פון דער
זעלבער יידישער דושיקע גאַס, צי איז זי אין וואַרשע דער שטאַט,
אַדער גאַר אין פּאַריז. פריידקע די העלדין, די העלדין פון אונדזערע
טעג און יאָרן אין דער איצטיקער שווערער, אומגערעכטער און אַנ־
טי־מאַראַלישער צייט. וואָס וואַלט אַט די פריידקע, און אַט די אַלע
פריידקעס ביי נאַרמאַלע באַדינגונגען נישט געקאַנט זיין ? אַבער איצט
פירט זי אַ ביטער לעבן מיט איר קינד רייזעלע און מיט איר מאַן
שמואַל האַראַוויץ, וואָס טראַגט אויף זיך קלעפּ און לאַסטן און אומ־
גליקן פון אַ יידישן פאַרוואַגלטן מאַסע־מענטש, וואָס זוכט אַרבעט, רו
און ברויט, און וואָס דער שווערער גורל טראַגט אים אום פון לאַנד צו
לאַנד.

אייניקע קאַפּיטלען אין דער פּאָעמע „פריידקע“ זענען ווי אַ

צוגאב, א מין פארזעצונג פון „דזשיקע גאס“, — די זעלביקע רעכט־
דאזיקייט, דאָס זעלבע אויסבאהאַלטן זיך פון „וואַכן“ אויג, דאָס זעל־
בע געיאָגט ווערן פון דער פּאַליציי. פריידקע אין וואַרשע, שמואל האַ-
ראָוויץ אין פּאַריז — צוויי זייטן פון איין מטבעה, צוויי טייטן פון
איין אומגערעכט און אוממענטשלעך לעבן, וואָס וואַרפט ערלעכע האַ-
רעפּאַשנע מענטשן ווי אין אַ כּף־הקלע.

די טיף־מענטשלעכע זעכצן קאַפיטלעך פון „פריידקע“ פּאַרמאַגן
פיל רעאלע שטריכן פון די אַרויסגעבראַכטע מענטשן. „איך זע אירע
טעג — זאָגט קאָדיע מאַלאַדאווסקי וועגן פריידקען — אירע שעהן,
איך קען אירע פעקלעך פאַרקניפטע מיט שטריק און פאַרטיק צום וואַנ־
דער אין לייזונט אין געלן, אין גרינעם און בלויען“. פריידקע האַט
אין זיך עפעס און אפשר פיל מער ווי עפעס פון דער דיכטערין גופא,
פון אירע אייגענע איבערלעבענישן און פאַרצווייפּלונגען, אויפגאַנ־
גען און אָפּגאַנגען.

„וועגן איר האַט נישט איין מאָל
פּאַרטאַג ביי מיין פענצטער
אַ וואַלקן געהאַנגען,
אַ טונקעלע כּמאַרע...“

וועגן איר האַט נישט איין מאָל
פּאַרטאַג ביי מיין פענצטער
דער רעגן געאומערט...“

די צווייטע „העלדין“ פון דער פּאַעמע שיינדל קאַנאַריי — אויך
אַ פריידקע, אַ שטיק פריידקע — און אויך זי האַט אין זיך שטריכן
און אייגנשאַפטן פון דער דיכטערין גופא, אויך זי מאַכט אַדורך שווערע
וועגן, וואָגל און וואַנדער, אויך זי טראַגט פעק און פעקלעך אויף אירע
פליצעס, האַט אויסצושטיין פון רעכטלאַזיקייט און פון סאַציאַלער
אומגערעכטקייט.

„שינדל קאַנאַריי,
אין וואַרשע ביים ווייסל,
אין פּאַריז ביי דער סען,
אין בערלין ביי דער שפרע.“

אין גרויען קליידל
מיט שוואַרצן בערעט —
די בירגערין פון אַרבעטסלאָזע שטעט..."

און אַזוי אויך שמואל האַראַוויץ, פּריידקעס מאַן, דער פּאָטער
פּונם מיידעלע רייזעלע, וואָס וואַקסט אַרום איר מוטער, אין די אַרעמע
גאַסן פון דער יידישער וואַרשע.

„שמואל האַראַוויץ, וואָס האָט נישט קיין אַרבעט שוין אין לאַנד אינם פּערטן.
אין פּוילן געשטרייקט און געהונגערט,
פּאַרשיקט פון פּאַריז,
געוואַגלט אין האַלאַנד,
דערנאָך אין אַנטווערפּען.
אין יעדן לאַנד, פון וואַנענט ער האָט נאָר אַ פּאַס,
אָדער אַן אידאַנטיטע —
לויפּערט די תּפּיסה אויף אים.
אַלץ איינס — דער פּאַוויאַק,
צי אין גאַרטן די גרינע סאַנטע“.

אין דער פּאָעמע זענען אַריינגעפּלאַכטן קורצע אויסצוגן פון אַ
בריוו צווישן פּריידקען און שיינדל קאַנאַריי און די דיכטערין גיט צו:

„דער וויסער בריוו, די אותיות צעוואַרפּן,
ט'געשריען ווי אַ הילכיקער אַפּיש...“

ווערטער קלינגען.
שלאָגן אָפּ אין מוח האַסטיק, מיט גערויש...“

קאָדיע מאַלאַדאָווסקי געברויכט שטילע ווערטער, אָפּט רעדט זי
מיט איראַניע און אויך מיט אַ שמייכל. עס ווירקט אַבער שטאַרק און
„די ווערטער קלינגען און שלאָגן אָן אין מוח האַסטיק און מיט גע-
רויש...“ דער כּוח פון דער באַזונדערער עכטקייט און אינטימיטעט.
מיט וועלכן זי דערציילט וועגן די „העלדינס“ אירע אין אַט דער
פּאָעמע.

ווי אַן אַקאָרד, ווי אַן אַפּשלוס צו דעם טראַגישן לעבן פון פּרייד-

קע. שיינדל קאנאריי, שמואל האראוויץ און די אלע איבעריקע „בירגער פון אַרבעטסלאָזע שטעט“, קומט אין דעם זעלבן לידער-בוך די סעריע פראַכטפולע און שטאַרקע לידער „מײן שלעפֿשיף“.

עס איז אַ ווייטערדיקע דיכטערישע דערגרייכונג — אַט די לידער-סעריע. זי איז פאַראייניקט דורך דעם שווערן געמיט און טראַגישער קאַנסטאַטירונג פון דער לאַגע אין דער וועלט. עס איז דער לייט-מאַטיוו פאַר די איבערלעבענישן פון די פריידקעס און שמואל האראוויצעס אין דער היימלאַזער און אכזריותדיקער וועלט.

„מײן שלעפֿשיף,

מיט צעאָדערטער פאַן,

מיט צעשלאַגענע שויבן.

און איך, דער טרויעריקער קאַפּיטאַן,

האַב צעטריבן די ווערטער די שטילע —

די טויבן,

זיי זאָלן נישט ברומען אין אויערן,

זיי זאָלן נישט וואַרקען,

נישט לויבן.

איך האָב זיי גענוג מיינע ווערטער —

די ערלעכע טויבן.“

גוט באַקאַנטע מאַטיוון פון דער דיכטעריי, וואָס קומען דאָ אין אַ נייעם נוסח, אין אַ נייער פאַרשאַרפטער פאַרם. נייע פאַראַנטוואַרטונג פון געזעענעם און געהערטן אין די אלע נייע ערטער און לענדער, וואו עס קומט אויס דער דיכטעריין פאַרוואַגלט צו ווערן צוזאַמען מיט אירע ברידער און שוועסטער, די „בירגער פון אַרבעטסלאָזע שטעט“, וואָס טראַגן אויף זיך דעם סאַציאַלן אומרעכט און די וועלט-עוולות.

אין דעם ליד „מײן טאַג“ זאָגט זי :

„און כּיקען אין ערגעץ נישט אַנטלויפן.

עס זענען די וועגן פאַרנומען, פאַרנומען...“

און מאַדנע, ווי נאָך צוריק מיט פינף יאָר האָט קאַדיע מאַלאַדאָור-סקי געזען אַ שטיק איראַפּע ווי אַרומגעכאַפט מיט אַ סאַמוס-שטורעם:

„אומגליקן און וואונדן
אין שווערע גאלאָפן...
...מיט פאָנען פון שחיטה
לויפערן די תפיסות פון אייראָפּע“.

און

„עס זאָמערט אַזוי ביז אין מיר
אַ לאַנג פאַרשוויגענער געוויטער.
עס קלינגען אין מיין בלוט צעהאַקטע שויבן,
עס זשאַווערן פאַרוקטע רוגן,
עס טופּען איבער מייע שלאָפּנדיקע אויגן
קרייצלערישע צוגן
און קרייצלערישע האַקן,
און תהלימס,
שווערע, אויסגעוויינטע תהלימס
לאסטן נאָך,
און ברעכן מיר דעם נאָקן“.

4

און אַט — ווידער אַ נייער עטאַפּ פון קאָדיע מאָלאָדאָווסקי, דעם
מענטש און דער דיכטערין. אַ נייער געדריי פון שטעט און לענדער, אַ
געווייב פון איבערלעבענישן, האָפּנונגען און שטרויכלונגען, טרוימען
און אויסניכטערונגען.

און אַט אַ נייַ לידער-בוך „אין לאַנד פון מיין געביין“ (שיקאַ-
גאַ, 1937). און ווידער און ווידער די זעלבע קאָדיע מאָלאָדאָווסקי מיט
אירע אַט-נייע מאַטיוון. מיט גאַר דער עכטקייט און פאַרטיפטקייט
פון אייגענע און אַרומיקע איבערלעבענישן. און אויך אין דעם נייעם
בוך — די צוויי וועגן, דער ברייטער שליאַך און די אייגענע סטעזש-
קע, וואָס קרייצן זיך איבער איינער מיטן אַנדערן:

„אין לאַנגאַניקן האַנדער, אין טרוקענעם גאַנג,
ווי האַסטיק די באַן זאָל נישט געבן אַ ריס,
גיי איך סיי-ווי אַ האַכע אינדרויסן פאַרביי

מיט באַרוועסע, שטענדיק־פאַרטיליקטע פיס.

און אינמיטן אַ רוישיקן, אויגיקן זאַל
מיט טראַסק גיי איך פלוצלינג אַראָפּ פון די שינעס."

אויך דאָ, אין אַמעריקע, פירט זי ווייטער חשובן, דעם אייגענעם
חשבון, דעם חשובן פון די יידישע מאַסן, וואָס מיט זיי איז זי געקניפט
און געבונדן, און אויך דעם חשובן מיט דער וועלט :
און סאַר אַ עכטע און טרויעריקע ווערטער פון דער דיכטערין :

„און מיין לעבן איז אַזוי שווער,
אַ די שיפן אויפן ים
און די באַנען אויף דער ערד,
קענען מיך נישט דערפירן אַהין —
וואו איך וויל,
מיינע טייערע..."

און ווי אַמאָל, אין אַ ליד פון די ערשטע דיכטערישע יאָרן האָט
זי געזאָגט, אַז „כ'האַב אָנגעצויגן ביידע הענט ווי לייצעס", אַזוי זאָגט
זי איצט : „און דאָך — — — אין לויער פון טויט, מיט פאַרטאַיעטן
געוויין, אין קלעם פון לעבן — בין איך אַן אָנגעצויגענע פּייל, און מיין
ווילן איז די האַנט, וואָס צילט אַהין, וואו איך גיי און וועל קומען,
מיינע טייערע."

דאָס שטענדיקע וואָך זיין איבער אייגענע צרות און פּלאַגן און
דאָס שטענדיקע וואָך זיין איבער צרות און פּלאַגן פון אַרום. און דאָס
מאַנען און וואַרענען און דאָס קאַנען אַפּטמאָל אַ צעווערטל טאָן זיך
איבער זיך גופא און פון אייגענע שטרויכלונגען. דאָס איראַניזירן אויף
דעם אייגענעם גורל, און דאָס קוקן אויף זיך מיט פאַרשנדיקע בליקן
און דאָס אַיינטענהן מיט זיך אויף אַן ערנסטן אופן און שטייגער :

„און איך פרעג זיך :
דער קנפּ פון טעותן — איז דאָס אַ צופאַל, צי אַן אייביקער באַגלייטער ?"

און אַט טוט זי זיך אַ מאָל אָפּ :

„און דאַרע, געמאַסטענע בינטלעך „קולטור"
צערטאָג איך ווי אַ פעדלער אויפן אַקסל די סקריןעס."

זי שוינט זיך נישט און קוקט אויך מיט וואַכע אויגן אויף דעם היגן שטייגער־לעבן. און ווידער מיטן זיך שטיקער ווירקלעכקייט מיט דיכטערישער וויזיע. ווידער פלעכט זי פערזן פון אומגליקן, ווידער פאָרט זי גרויע וואָר מיט דיכטעריש האַרץ. זי איז געקומען אין דעם לאַנד, וואו „אינמיטן זומער שוואַרצן צווייגן אויף די שטאַמען“. זי איז נישט צעטומלט געוואָרן אין דעם גרויסן ניו יאָרק, זי איז נישט אַוועקגעשוואומען מיט דעם מענטשן־שטראָם, זי האָט אויך אַהער „גע־בראַכט איר גורל“. דאָ, אין דער יידישער אַמעריקע, זעט זי אויף שרייט און טרייט נייע „קנופן“ פון טעותן, וואָס שרעקן זי, וואָס באַאומדן אַיקן זי, וואָס רויבן־צו איר ר. און זי פילט עס אַזוי שטאַרק, אַזוי נאָענט, אַזוי טיף־פערזענדלעך, און דאָס ווירקט אויף איר געמיט, אויף איר שטימונג. זי דערציילט וועגן דעם אין איר פאָעמע „דער פעטער מיכל מאַכט פאַר מיר אַ פאָדי“, וואו זי מאַלט אין שאַרפע, שאַרף־רעאַליסטישע בילדער דאָס פאַרקריפלטע יידישע לעבן, די פראַצעסן, וואָס קומען פאַר אין דער יידישער וועלט, די קרומע ליניעס פון דער יידישער ווירקלעכקייט, דאָס טראַגיש־קאָמישע, וואָס רופט אַרויס ביטערן געלעכטער און לאַזט איבער אַ שווער געפיל, אַ פאַרצווייפלונג איבער דעם גורל פון דעם ווייטערדיקן יידישן לעבן דאָ, אין דעם פרייען לאַנד.

עס האָלט אַמאָל אַזוי שלעכט, און עס איז אַזוי שווער אויפן גע־מיט, אַז זי איז ווידער גרייט זיך לאָזן אין וועג און זי רופט אויס :

„פּיס מיינע, קריכט אַריין אין די לעדערנע קאָדאַקעס.
דאַכט זיך, כּהאַב שוין ווידער נישט קיין דאָך...“

מיר וועלן ווידער לאָזן זיך אין שפּאַן.

און

„גיין איז גיין, ס'איז שוין אַן אייגענער דער טראַקט !“

און קאָדיע מאָלאָדאָוסקי, נאָך צוואַנציק יאָר דיכטערישן שאַפן און נאָך צוואַנציק יאָר שאַפּעריש לעבן אין דער יידישער וועלט, האָלט נאָך אַלץ אין גיין, אין גיין און שפּאַנען.

„גיין איז גיין, ס'איז שוין אַן אייגענער דער טראַקט !“

דאַרף די יידישע ליטעראַטור אַ מיסיע?

אויפ'ן בולוואַר סאָן מישל מיט אַ פינף און צוואַנציק יאָר צו-
ריק, אומגעפער פאַר דער וועלט־קריג. סאָן מישל איז דאָן געווען דער
קינסטלער בולוואַר פון פאַריו, און די פאַר יידישע שרייבער און יונגע
יידישע פּאָסטיקער, וואָס האָבן דאָן געלעבט אין פאַריו, פלעגן זיך
דאַרט טרעפן און שמועסן וועגן יידישע ליטעראַרישע און קינסטלעריי-
שע פראַגן.

ס'איז געווען די צייט ווען יידישע קינסטלער האָבן האַלב וואָך
גע'חלומ'ט און זיך געריכט, אַז אַט באַלד וועט מען זיי ערגעץ וואו
איינלאַדן, זיי זאָלן קומען מאַלן וויטראַזשן פאַר אַזעלכע מאַדנע נייע
יידישע שולן און פּאָלקס־הייזער; און די יידישע שריפטשטעלער (ס'איז
געווען נאָך דער טשערנאָוויצער קאַנפּערענץ) האָבן, ווי פּלוצלונג,
אויפגעוואַכט און זיך אַרומגעזען, אַז ס'איז פאַראַן אַ "יש". פונם משכ"י
זיין "לאַ רשמה" איז געקומען צו "רשמה". דער "זשאַרגאָן", אין
וועלכן די ערשטע משכילים האָבן געשריבן צו וועקן און "מענטשלעך"
דעם יידן, איז געוואָרן אַ יידישע שפראַך; די וואָס זענען געקומען
שילטן, האָבן גאָר געבענטשט... און, זעט נאָר זעט, ס'איז טאַקע פאַראַן
אַזאָ זאָך ווי אַ יידישע פּאָלקס־ליטעראַטור.

און יידישע שרייבער האָבן אָנגעהויבן אַרומגיין ווי לעבעדיקע
מענטשן אויף אַ לעבעדיקער ערד. מען האָט דערפילט אַ באַדן. עס
האָט אָנגעהויבן שמעקן פון דער יידישער ליטעראַטור מיט ריח השדה,
מיט נאַציאָנאַלן לאַנדשאַפט — מיט אַ נאַציאָנאַלער היים, אויב
מען קען זיך באַנוצן מיט אַ פיל שפעטערן אויסדרוק.

אַט אין יענער צייט, אומגעפער, האָט זיך אַ באַוואוסטער יידי-
שער שרייבער, וועלכער האָט דאָן, ווי איצט, פאַרנומען דעם אויבנאָן
אין אונדזער ליטעראַטור, זיך אין אַ מינוט פון אויפריכטיקייט (אַט
ווי מען איז אויפריכטיק געווען ביי אַ קאַפּע־טיש' אויף דאַמאָטזדיקן
בולוואַר סאָן מישל) זיך פאַר מיר אַרויסגעכאַפט: "הערט, פריינד,
אין אונדזער ליטעראַטור זענען מיר גאַנצע מאַכערס, אָנגעזעענע שריי-
בער, אָבער וואָס פאַר אַ פנים וואָלטן מיר געהאַט אין איינער פון
די גרויסע ליטעראַטורן? ווער וואָלט זיך דאַרט אויף אונדז אַרומגע-
קוקט?" —

איך געדענק, אַז מיך האָט פאַרדראָסן אַט די זיך זעלבסט באַ-
 יידיגנדע באַמערקונג פון דעם באַוואוסטן יידישן שריפטשטעלער,
 און ניט אַזוי פאַר אים, ווי פאַר דער גאַנצער יונגער יידישער ליטע-
 ראַטור, וועלכע האָט שוין דאָן, ווי געזאָגט, געקראָגן אַ „גאַנצקייט“
 אין אונדזערע אויגן — אַ ליטעראַטור. און איך האָב אים געענט-
 פערט, געדענק איך, אַז זיין טענה איז ניט קיין ריכטיקע: „מען
 מעסט און שאַצט טאַלאַנטן פאַר זייער אייגענעם ווערט און ניט לויט
 די הויכע אַקסלען, אויף וועלכע זיי שטייען... אויף די אַקסלען פון
 אַ געטע, צי אַ טאַלסטאַי, צום ציישפיל, קען מען אויסזען העכער ווי
 אויף די אַקסלען פון אַ מענדעלע מוכר ספרים. אָבער די שרייבער
 גופא און זייערע טאַלאַנטן ווערן דערמיט ניט גרעסער און ניט קלע-
 נער. קען דעריבער זיין, אַז אונדזערע יידישע שרייבער און דיכטער
 וואַלטן נאָך באַזייטנדער געווען אין די גרויסע אייראָפּעאישע ליטעראַ-
 טורן, זיי וואַלטן אויף העכערע אַקסלען, רייכערע ליטעראַטור-שוין
 און טראַדיציעס אויסגעוואַקסן.... און ווייטער, וואָס טויגן אַט די הי-
 פּאַטעטישע חקירות, דאָס וויכטיקסטע איז דאָך, אַז מיר האָבן יידי-
 שע שרייבער און אַ יידישע ליטעראַטור.

ביים אויסברוך פונ'ם היטלעריזם, האָב איך דעם זעלבן באַוואוסטן
 און רעפרעזענטאַטיוון יידישן שריפטשטעלער גערטראָפן אין לאַנדאָן.
 עס איז שוין געווען לאַנג נאָך דער וועלט־קריג, נאָך דעם ווערסאַלער
 שלום, נאָך דער אַקטאַבער רעוואָלוציע, און נאָך דער באַלפור דע-
 קלאַראַציע... און נאָך אַנדערע היסטאָרישע דאַטעס.

אַ פאַר צענדליק יאָר איז אַ שפּאַר שטיק מענטשלעך לעבן, דער
 באַוואוסטער שריפטשטעלער איז געוואָרן נאָך באַוואוסטער, און רע-
 פרעזענטאַטיווער. זיין אומרואיקער, אימפּולסיווער טעמפּעראַמענט —
 ווי די יידישע לאַגע — האָט אים אַרומגעטריבן פון איין יידישן צענטר
 צום צווייטן... גאַנץ אייראָפּע איז מיט אים געווען פול... און דאָ האָט
 פּרודאַונג אויסגעבראַכן איבער אייראָפּע ווי אַ מגיפה — דער נאַציזם
 מיט זיין פרימיטיוון, אַגרעסיוון אַנטיסעמיטיזם.

באַוואוסטע און באַרימטע יידיש דייטשישע שריפטשטעלער,
 האָבן זיך שוין אַרומגעבלאָנקעט אין גלות; און עס האָט אַנגעהויבן
 אויסזען ווי זיי, די באַרימטע דייטשישע שריפטשטעלער, וואַלטן געווען
 די א מ ת ' ע י י ד י ש ע ש ר י פ ט ש ט ע ל ע ר, און ניט
 מיר, די יידיש (צי העברעאיש) שרייבנדיקע יידן. האָט מען זיי ניט

ארויסגעטריבן ווילד באַרבאַריש, ניט מענטשלעך, אָבער דאָך אַרױסגעטריבן פון „זייער“ שפראַך? (און ממילא רעפּלעקט־סירט מיט ניט זיכערקייט, מיט „ידישקייט“ די יידישע שריפטשטעלער פון די אַנדערע אייראָפּעאישע לײַטעראַטורן און שפראַכן).
און ווער קען עס דעם יידישן שרייבער אַרויסטרייבן פון זיין יידישער שפראַך?

און באַגעגנדיק זיך מיט דעם באַוואוסטן יידישע שרייבער בשעת דעם אויסברוך, צו אויסשיטעכץ, פונם מיטאַלטערלעכן נאַציזם, האָט זיך ביי מיר, דורך אַ מאַדנער אַסאַציאַציע, וואָס דאַרף ניט זיין שווער צו אַנאַליזירן, אַרויסגעכאַפט:
„נו זענט איר איצט ניט צופרידן, וואָס איר זענט אַ יידישער שרייבער, און ניט קיין דייטש־יידישער, צי דייטש־פראַנצויזישער שרייבער? איז אונדו ניט בעסער ווי זיי?“ —

דער באַוואוסטער יידישער שריפטשטעלער האָט אויסגעהערט אַט די באַמערקונג מיינע מיט זיינע גרויסע דרינגענדיק־נייגעריקע אויגן, און גאַרנישט געענטפערט.

איך האָב זיך איצט דערמאַנט אַן די צוויי „עפיזאָדן“, ווייל זיי כאַראַקטעריזירן און אילוסטרירן, דוכט מיר, אַזוי גוט די גרונט־איד־דייאישע און נאַציאָנאַל פּסיכאָלאָגישע שטימונגען און טענדענצן, פון וועלכע מיר האָבן זיך ביז איצט אַזוי ווייניק חשבון אָפּגעגעבן, און אויף וועלכע עס איז נויטיק אַצינד, ווען עס קומט אפשר פאַר אַן איבערברוך אין אונדזער לײַטעראַטור, זיך אָפּצושטעלן.
עס ווערט פאַר אונדו אַצינד אַלץ מער קלאַר און קלאַרער, אַז בײַ איצט איז אונדזער יידישע לײַטעראַטור געווען אַ נאַציאָנאַלע פאַרמע אַן אַ נאַציאָנאַליסטישן אינהאַלט אַדער ריכטיקער: אַן אײַן־הייטלעכער נאַציאָנאַלער, צי סאַציאַלער אידיע, אויב עס זענען פאַראַן אַזעלכע פאַראַדאָקסאַלע פענאַמענען ווי ראַציאַנאַלע אײַן־זײַעס, איז די אילוזיע, אַז די יידישע פּאָלקס־שפראַך איז דער נאַציאָנאַלער באַדן, דאָס יידישע לאַנד, מיט וועלכעס דאָס רוב יידישע שרייבער האָט זיך אינסטיקטיוו און האַלב באַוואוסטזיניק איינגעלעבט, געווען איינע פון די ראַציאָנאַליסטע און פרוכטבאַרסטע אײַן־זײַעס.

ביז די לעצטע פאַר יאַר האָט דער יידישער שרייבער געלעבט מיט און אײַן זיין שפראַך און לײַטעראַטור כמעט פונקט אַזוי.

ווי די דייטשע, ענגלישע, פראַנצויזישע א. א. שרייבער אין זייערע שפראַכן און ליטעראַטורן.

וואו זיי, די יידישע שרייבער, האָבן ניט געלעבט און געאַרבעט, האָבן זיי געהאַט דאָס געפיל, צי דאָס האַלבע באַוואוסטזיין, אָז די יידישע שפראַך און ליטעראַטור איז זייער היים, זייער לאַנד, אויב איר ווילט. און אַט דער אינסטיקט, צי האַלבער באַוואוסטזיין, האַט זיי דאָס רוב יידישע שרייבער — און לעזער — נאַציאָנאַל פּסיכאָ־לאַגיש נאַרמאַליזירט, אַזוי צו זאָגן. „מיר האָבן אַן אייגענע שפראַך און ליטעראַטור“ — און אַט דאָס באַוואוסטזיין האַט שוין אויסגע־גלייכט טראַדיציאָנעל גע'ירשניטע געבויענע יידישע רוקנס, פאַר־טריבן די פאַרשיידענע אויבער און אונטער קאַמפּלעקסן... מיט איין וואָרט, דער יידישער שרייבער — און דער אַרגאַנישער לעזער — זענען געוואָרן ווי אַלע נאַרמאַלע מענטשן, וואָס באַלאַנגען, צופּעליק, צי ניט צופּעליק, צו פאַרשיידענע ראַסן און פעלקער. אַזוי נאַרמאַל האָבן זיך אָנגעהויבן פילן אַ גרויסע צאָל פאַלעסטינער יידן (ניט דוקא ציוניסטן), וועלכע האָבן זיך איינגעלעבט מיט'ן געדאַנק, אַז א"י איז זייער לאַנד.

נאַטירלעך, וואָרט געווען איבערגעטריבן צו לייקענען, אַז אויך די יידישע שרייבער און יידישע לעזער (ווי די דערמאַנטע היינטיקע א"י יידן) זענען נאָך אַלץ געבליבן „יידן“ מיט אַ סך גע'ירשניטע אַטאַ־וויסטישע „יידישקייט און גלות קאַמפּלעקסן“.

אַבער עס קען קיין ספק ניט זיין, אַז אַ גרויסע פּסיכאָלאַגיש נאַרמאַליזירנדער פאַקטאָר איז די יידישע ליטעראַטור געוואָרן. איך גלויב, אַז איך בין ניט דער איינציקער יידיש־שרייבנדיקער שרייבער, וואָס האַט שטאַרק דערפילט, ווי געזונט און נאַרמאַל עס איז צו זיין אַ יידישער שרייבער דוקא דאָן, ווען עס איז מיר אויסגעקומען זיך צו טרעפן מיט די יידן שרייבער אין די ניט יידישע שפראַכן. איך גלויב, אַז אויך די אַנדערע יידישע שרייבער, וועלכע זענען גע־קומען אין קאַנטאַקט מיט די פראַנצויזישע, דייטשע, ענגלישע א. א. יידן־שריפטשטעלער (און באַזונדער אויף די פען־קאַנגרעסן) האָבן געמוזט קריגן דאָס געפיל, אַז ניט מיר, נאָר זיי זענען עס די „עכטע טראַדיציאָנעלע יידישע שרייבער“ און אַז מיר, די יידיש־שרייבנדיקע שרייבער זענען אין פאַרגלייך מיט זיי עפעס ווי „גויים“.

„זיי“ האָבן מורא בקול רם צו רעדן וועגן זייער יידישקייט; זיי האַלטן פּונ'ם „שמע בכל לשון שאתה שומע“; פון זייערע אויגן (אַפּט־

מאָל „ידישערע“ ווי אונדזערע) גלאַנצט אַרויס ציטעריק עפעס אַ מיס־טישע ידישקייט, אַ הייליקע, זיס־ביטערע מיסטעריע.
 די ידישע שרייבער (און העברעאישע) אויף די פ. ע. נ. קאַנ־גרעסן, זעען אויס אין פאַרגלייך מיט די אייראָפּעאישע יידן־שריפט־שטעלער ווי פשוטע „שליש סעודותן“ — עפעס גלאַט מענטשן, וואָס שרייבן ידיש, אַט אַזוי ווי ענגלענדער — ענגליש, פראַנצויזן — פראַנצויזיש א. א. וו.

און דאָס מערקווירדיקע איז: אפילו אַלע ניט ידישע שריפט־שטעלער זעען און געדענקען, אַז די לודוויקס, די קרעמיעס, די טאַלערס און די צווייגס זענען די י י ד י ש ע ש ר י פ ט ט ע ל ע ר און ניט ידישע נאַציאָנאַלע דעלעגאַטן — די פאַרשטייער פון אונדזערע נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן.

אויף די לעצטע קוקן זיי כמעט אַזוי ווי זיי קוקן אויף די פאַר־שטייער פון דער טשעכישער, פוילישער, בולגאַרישער ליטעראַטורן.
 „די יידן“ זענען די קרעמיעס, לודוויקס, צווייגס — אַט די וואָס שרייבן אין „זייערע“ שפראַכן... גלייך ווי טאַקע „מאַראַניזם“ — באַ־האַלטענע ידישקייט וואָלט געווען די אמת'ע טראַדיציאָנעלע און סינ־טעטישע ידישקייט.

און אונדזער ליטעראַטור איז טאַקע געווען — ווידעראַמאַל ביי דעצטנס — אַ נאַרמאַלע ליטעראַטור, אַ ליטעראַטור, וואָס איז אויס־געוואַקסן און זיך אַנטוויקלט, לויט די סאַציאַל־נאַציאָנאַלע אומשטענדן, ווי אַלע ליטעראַטורן וואַקסן און אַנטוויקלען זיך. אונדזער ידישע לי־טעראַטור האָט פון דיק'ן און מענדעלען קיין באַזונדערע נאַציאָנאַלע מיסיעס ניט געהאַט...

די מיסיע פון דער ידישער ליטעראַטור איז געווען די זעלבע און איינציקע מיסיע, וואָס אַלע געזונטע און נאַרמאַלע ליטעראַטורן האָבן: צו ב י ל ד ן דאָס פאַלק, די מאַסן, וואָס קענען און רעדן אין דער שפראַך.

צו בילדן, ערשטן דערציעריש, פעדאַגאָגיש — די השכלה עפאַכע (און מיר טאָרן ניט פאַרגעסן, אַז אַלע פעלקער און ליטעראַטורן האָבן השכלה עפאַכען. אַלטע און נייע) און צווייטנס, בילדן אינ'ם בוכ־שטעבליכן זין פון וואָרט: בילדן — ווייזן דאָס לעבן אין בילדער.
 דאָס איז געווען די איינציקע דינאַמישע מיסיע, וואָס אונדזער

ליטעראַטור האָט געהאַט און דאָס די איינציקע מיסיע, וואָס אַלע נאַציאָנאַלע פּאַלקס־ליטעראַטורן האָבן.
דאַרף מען אַ העכערע מיסיע ? זענען פאַראַן העכערע מיסיעס ?

איך ווייס, אַז די יידישע ליטעראַטור (ווי דער „אידענשאַט“) בשעתו און נאָך אַצינד) האָט געקענט אַרויסרופן די געוויסע קריטיק פון די געוויסע מיסיאָן־יידן, און רוח היהדות אידעאָלאָגן — ד. ה. פון די טראַדיציאָנעלע יידנטום־פאַרשער, וועלכע זוכן שטענדיק, און מוזן שטענדיק האָבן עפעס אַ יידישן גייסט, אַ יידישע מיסיע פאַר דעם יידישן לעבן, וואָס האָט אינ'ם לויף פון צוויי טויזנט יאָר, קיין גרוי־סע לעבעדיקע און נאָרמאַלע נאַציאָנאַלע פאַרמען ניט געהאַט.
„סטייטש, האָט אַחד העם פון איין זייט, און די הערמאַן קאַהענס און יעקב וואַסערמאַנס פון דער אַנדערער, געטעה'נעט צו די פאַר־טישע ציוניסטן, איר קענט דאָך בויען אַ יידישע מלוכה ווי אַלע אַנדערע מלוכות... וואָס פאַר אַ יידיש פנים וועט זי האָבן ? איר זענט דאָך אַסימיליאַטאָרן ?“

מיט דער אייגענער טענה קענען קומען די יהדות און מיסיאָנס־אידעאָלאָגן צו דער יידישער ליטעראַטור :
איר בויט אַ יידישע ליטעראַטור גלייך מיט אַלע ליטעראַטורן. איר שרייבט דערצייילונגען, ראַמאַנען, לידער און עסעיען גלייך ווי אַלע שרייבער אין אַלע אַנדערע ליטעראַטורן... איר האָט סאַציאַליסטישע, בורזשואַזע, קריינבירגערליכע און אַפילו נאַצי־געשטימטע שרייבער, ווי אַלע ליטעראַטורן... טאָ, וואו איז אייער יידישקייט ?... איר האָט דאָך אויפגעבויט אַן אַסימילירטע „גויישע“ ליטעראַטור... אַזאַ נאַצי־אַנאַלע ליטעראַטור, ווען זי וועט זיך צעוואַקסן, וועט זי דאָך אונדז ברענגען צום אונטערגאַנג...“

די טענה, זאָג איך, קענען אויך אַנדערע מיסיאָנס און רוח היהדות־יידן האָבן צו אונדזער שיינער יידישער ליטעראַטור.
און אויב זיי זענען נאָך ניט אַרויס מיט דער „קריטיק“, איז ווייל די יידישע ליטעראַטור האָט זיי נאָך ניט דירעקט פאַרטשעפּעט : „ניט געשטעלט אין געפאַר“ זייער בירגערטום ווי די פראַיעקטירטע יידישע מלוכה, און נאָך ניט גענוג צעשטערט זייער אַטאָויסטישן און האַרב באַוואוסטזיניקן מאַראַניזם.
אַבער דאָס געפיל האָבן זיי שוין :

די יידישע שרייבער זענען עפעס גאר קיין יידן ניט. ווי קען מען זיין גוטע, אמתע יידן, רעדנדיק אזוי הויך אן קיין שום אפאלאָר געטיק וועגן יידן, און אָן אַ מיסטעריעזער מיסיע... וועגן יידישקייט און יידן דארף מען הייליק שווייגן מיט פארגלאַצטע אויגן... — דער מאַראַן האָט מסתמא שטענדיק געקוקט אויף דעם „אָפענעם יידן“ ווי אויף אַ גייסט־אַרימען יידן, אַ ייד אָן טיפע געהיימע יסורים און ליידין.

אונדזער ליטעראַטור איז געווען נאַרמאַל, כמעט אַסימילירט „גויש“.

כמעט... ווייל סוף כל סוף זענען מיר דאָך „יידישע גזלנים“ און אפילו די געזונטסטע און נאַרמאַלסטע יידישע שרייבער זענען ניט אינגאַנצן פריי פון פאַרשיידענע יידישע „פינטעלעך“ און קאַמפלעקסן... און דער עיקר: אַ נאַציאָנאַלע שפראַך איז טאַקע „כמו“ אַ לאַנד, אָבער ס'וואָלט דאָך געווען גוט (אוי ווי גוט), ווען די שפראַך האָט אַ לאַנד, אָדער „דאָס לאַנד“ האָט „די שפראַך“. אָבער ווי אַ גרויסער נאַרמאַליזירנדער — נאַציאָנאַל פּסיכאָלאָגיש — פאַקטאָר איז די יידי־שע ליטעראַטור דאָך געווען, הגם זי האָט ביז איצט ניט געהאַט קיין אויסערגעוויינלעכע מיסיעס.

און האָט דער מאַנגל אין אַ מיסיע חלילה געשטערט דער אַנט־וויקלונג און דעם וואוקס פון אונדזער יונגער ליטעראַטור? איך מיינ, פאַרקערט.

לאַמיד נעמען די לעצטע פּופציק יאָר — כמעט די גאַנצע מאָד־דערנע געשיכטע און אנטוויקלונגס־תּקופה פון אונדזער יידישער ליטעראַטור:

ס'איז אמת, אַז אַ היינע און אַ מאַרסעל פּרוסט (אַגב, נאָר אַ האַל־בער ייד) האָט די יונגע יידישע ליטעראַטור נאָך ניט אַרויסגעגעבן: אָבער, ווען מען זאָל פאַרגלייכן די שעפּערישע פּאַטענצן פון אונדזערע: מענדעלע, שלום עליכם, פּרץ, ביאַליק, אַש, רייזען, יהואש, ליעסין, שאַפּיראַ, ווייסענבערג, לייזיק, אַפּאַטאַשו און נאָך צענדליקער אַנד־דערע וויכטיקע יידישע שעפּערישע כחות מיט די פּרעמד־שפּראַכיקע זאַנגוויילס, וואַסערמאַנס, צווייגס, פּויכטוואַנגערס א. א. איז ביי מיר קיין ספק ניט, אַז די ערשטע וועלן געווינען, ניט קוקנדיק דערויף, וואָס די לעצטע האָבן מער פון דעם אויבערפּלעכלעכן גלאַנץ פון איי־ראַפּעאישקייט און קולטור, און האָבן אין גינסטיקערע קינסטלערישע און מאַטעריעלע באַדינגונגען געאַרבעט.

און אפשר טאַקע, הויפטזעכלעך, דערפאַר ווייל אונדזער יידישע ליטעראַטור האָט קיין אַנדער מיסיע ניט געהאַט ווי צו בילדן — דערציעריש און קינסטלעריש — די יידיש רעדנדיקע מאַסן, און זייערע דיפערענצירטע קלאַס און אידייען אינטערעסן. מיט אַ פאַר אויס-נאַמען און אָפּנויגונגען, איז אין אַלגעמיין די יידישע ליטעראַטור דורכגעדרונגען געווען מיט אַזאַ דינאַמישן ראַציאָנאַלן גייסט: מען האָט פון זיך אַליין אָפּגעלאַכט, מען האָט זיך אַליין קריטיקירט, דער ייד איז אין דער יידישער ליטעראַטור באַהאַנדלט געוואָרן ווי אַ לעבעדי-קער מענטש, און ניט ווי אַ היסטאָרישער ספינקס, אַ מיסטעריעזע פּראַבלעמע.

מיר האָבן גערעדט פון זיך און פאַר זיך, און עס זענען איבעריק געוואָרן די קינסטלעריש-זינדיקע אָפּאַלאַגעטיקס און שטומע ניואַנסן. מיר האָבן ניט געהאַט קיין מיסיע (כאַטש עס זענען, נאַטירלעך, געמאַכט געוואָרן אַ פאַר פּראַוון עפעס אַזעלכעס אויך אין אונדזער ליטעראַטור אַריינצושמוגלען) און דערפאַר איז אונדזער ליטעראַטור פול געוואָרן מיט לייב און לעבן—מיט מוסקולן און מיט געלעכטער, מיט בויענדיקער זעלבסטקריטיק — אַרץ מעלות, וואָס פעלן די „הויך-קולטורעלע“ אָבער קינסטלעריש אַנעמישע יידן-שרייבער, פון די רייכע אייראָפּעאישע שפּראַכן, וועלכע האָבן אפשר יאָ געהיימע מיסיעס, אָדער ווילן זיך איינרעדן, אַז זיי האָבן אַזעלכע מיסיעס. און איצט האָט מען אַנגעהויבן אויך פאַר אונדזער נ אַ ר מ אַ ר יידישער ליטעראַטור זוכן אַ מיסיע. און ווער ? יידישע שרייבער.

ווער עס פּראַוואַט אַנמעסטן אַ נעאַ-געטאַ שטריימל אויף דער יידישער ליטעראַטור, ווער — אַ רעליגיעז מיסטישע יאַרמעלקע, און ווער — גאַר אַ סאָן-קיולאַט מיצל ? נאָר אַ מיסיע ווערט איצט געזוכט. נאָך וואָס און פאַר וואָס ? ערשטנס, די אַלגעמיינע רעאַקציע, און ס'איז אַזוי צו זאָגן אינ'ם גייסט פון דער פינצטערער צייט. און צווייטנס און דער עיקר: דער יונגער דור לייענט ניט קיין יידיש.

נאָך וואָס זשע זוכן אַ מיסיע, ווען מען דאַרף זוכן לעזער ? אַ מיסיע וועט דאָך אין בעסטן פאַל ברענגען נאָר אַ פאַר נייע מחזירימ'לעך.

אהרן צייטלין

אין קיינעם לאנד

דראַמאַטישע זעאונג אין 14 בילדער.

אַלע רעכט געהערן דעם אויטאָר.
פאַר בינעס געדרוקט ווי אַ
מאַנסקריפּט
Copyright 1939 Washington, D. C.

ב י ל ד 1.

(סודעטן־דייטשע גרענעץ־וואַך. אַמט־שטוב).

ע ר ש ט ע ר ז ע ל נ ע ר : (קומט אַרײַן) הייל היטלער. אַ שײנער טאַג היינט, נישט? אַ שײנער סעפטעמבער־טאַג. בלויער, גאַנץ בלויער הימל. דײטשער הימל. (נעמט אַראָפּ די ביקס, שטעלט זי אין ווינקל) אויף! פאַרמאַטערט. גאַנץ פאַרמאַטערט, שולצע. יידן געשלעפט.

ש ו ל צ ע : נאָך אַלץ די יידן? גאַט, דאָס איז דאָך אַן אומענדר־לעך פאַלק, מע טרײבט און מע טרײבט און אַלץ נישט גענוג פאַר־טריבן. מע שיסט און מע שיסט און אַלץ נישט גענוג אויס־געשאַסן.

ע ר ש ט ע ר ז ע ל נ ע ר : עפעס צום טרינקען, שולצע. טרוקן אין קעל. האַסט געדאַרפט אַנקוקן יידישקעס. איינע איז דאָרט געווען —

ש ו ל צ ע : נו, נו. שנויץ האַלטן. ראסן־שאַנד.

ע ר ש ט ע ר ז ע ל נ ע ר : אַבער אַזוי, שולצע, צווישן זיך... אַ שאַד. האַט צופיל זיך געוואַרפן, די קאַנאַליע, זיך קעגנגעשטעלט. איך — צו איר: קיין טשעכיע, הור דו איינע, קיין טשעכיע! דאָ איז סודעטן־לאַנד, פאַרשטאַנען, איצט איז עס דײטשלאַנד, פאַר־שטאַנען, דו און אַלע סודעטן־חזיר־יידן מוזן אַוועק — מאַרש קיין טשעכן־לאַנד, דער היטלער דער דאָרף אייך נישט דאָ. און זי: יא, מײן הויז האַט איר מיר צוגערויבט און מײך פאַרטריבן אין דעם איינעם העמד, אַבער פאַרוואָס האַט איר נאָך מײן בײטל צו־גענומען אויף דער פאַרשאַלטענער גרענעץ? נאָך דאָ אויף דער גרענעץ האַט איר מײך באַ'גנב'עט, גנבים וואָס איר זענט, מיר דאָס לעצטע ביסל מטבעות צוגענומען. דאָס האַט זי מײך געמײנט, שולצע. איך האָב איר ווירקלעך צוגענומען איר טאַשן־געלט — קומט צונױך. (נעמט אַרויס אַ קליין דאַמען־טייטערל) נו, דאָ איז עס מיר שוין געווען צופיל. אַזאַ שײנער סעפטעמבער־טאַג, בלויער הימל, ווירקלעך גאַנץ בלויער הימל, און דאָ — אַזעלכע הינטישע רײד! שווייג, קאַנאַליע! און — אַ קויל אין נאַקן. (קורצע פּוּזע) אַ שאַד.

ש ו ר צ ע : (מיט פארוואורף) דו — היינצע — וואָס דו באַדווי־
ערסט אַלץ —

ה י י נ צ ע : אַ שיינער נאַקן. אַ שיינער פרויען־נאַקן.
ש ו ר צ ע : דו ראַסן־שענדער. (הויבט זיך אויף) נו, איצט איז די ריי
אויף מיר. אַ שיינער טאַג, אַבער קאַלט. און דאָ, אין אַמט־שטוב,
איז אַנגעהייצט. און עס ווילט זיך נישט אַנקוקן די יידן־געזיכטער.
אַזעלכע איבערגעשראַקענע. (גענעצט) ווייסט, וואָס איך וועל דיר
זאָגן? די גרעסל איז גוט, אַבער זי מאַכט מיד. נאָך אַלץ נישט
אויסגעשאַפן, צום הענקער. און דאָ — נאָ דיר — יידן.

ה י י נ צ ע : פון גאַנץ סודעטן שלעפט מען זיי — אַלץ אַהער, צו
דער גרענעץ. ווער האָט דאָס כח? נאָך ווייניק שטורעם־טרופערס,
מוז אויך דער האַאָזע העלפן שלעפן און דער שמידעקע און דער
וואַלפּקע. אַן אַרבעט אַביסל! האַבן אַלץ געמוזט פאַרלאָזן, די דרעק־
יידן, סינאַגאָגע און הויז און געשעפט. דער היטלער דער דאַרף זיי
נישט דאָ.

ש ו ר צ ע : סודעטן־לאַנד. פאַטער־לאַנד. דער היטלער דער דאַרף
זיי נישט דאָ.

ה א א ז ע : (אַ דריטער זעלנער, קומט אַריין).

ש ו ר צ ע : נו, האַאָזע, ווי גייט'ס?

ה א א ז ע : אַ גאַנצן טאַג די יידן. מע פירט דאָס צו די טשעכן ווי
די קעלבער. יעדער פון זיי — ווי אַ גייסט. גרייט צו ווערגן נאָכן
טויט קריסטלעכע קינדער. ווייסע באַנדאַזשן, נאָך ווייסערע גע־
זיכטער. טיכטיק צעקלאַפּט.

ה י י נ צ ע : (מיט שרעק) ווי האַסטו דאָס געזאָגט? גרייט צו ווערגן
נאָכן טויט? ווערגן? נו, רייד נישט קיין נאַרישקייטן. טרינק בע־
סער. (גיסט אַן זיך און האַאָזע'ן) פּראָזיט. הייל היטלער. (טרינקט
אויס, זינגט) אַ, דו ליבער אויגוסטין, אויגוסטין — —

ה א א ז ע : דו זינג עס נישט, ס'איז אַ וויימאַרער ליד, אויסגע־
טראַכט פון די קאַבאַרעט־יידן און די סאַציאַליסטן. מיר דאָ, אין
סודעטן־לאַנד, זינגען דאָס האַרסט־וועסל־ליד. אַ שיינ ליד. עס ווערט
פּריילעך, אַז מען זינגט עס.

ש ו ר צ ע : זייער אַ שיינ ליד.

ה א א ז ע : (זינגט) ווען יידן־בלוט פון מעסער שפּריצט —
דאָן איז עס ווידער גוט.

(צו היינצען) נו, שטויס אָן, קאַמעראַד ! געטרונקען !
(טרינקען ביידע).

ש ו ל צ ע : (קוקט אויף זיי מיט קנאה, טוּט-אַן די ביקס, לאַזט זיך
צו דער טיר) די גרעטל — די האַט מיך מיד געמאַכט, צום הענקער.
קאַן נאָך אַלץ צו זיך נישט קומען. היינט נאַכט נעם איך מיר די
אַנערל. זי איז אַ גוטמוטיקע, אַ דיקע, און לאַזט זיך קנעטן ווי מען
וויל. און די גרעטל — די מאַכט מיד. (שפייט אויס. אָפּ).

ה י י נ צ ע : (זינגט) ווען יידן-בלוט פון מעסער שפריצט —
דאָן איז עס ווידער גוט.

(פּלוצלונג — זיך אַנבויגנדיק צו האַאַזען — שטיל) יידן-בלוט...
הערסטו, קאַמעראַד, אַז דו וועסט נישט אויסזאָגן, וועל איך דיר אַ
טוד פאַרטרויען. אָבער דו טאַרסט נישט אויסזאָגן.

ה אַ אַ ז ע : אַז וואָס ? אַז דו האַסט אַ קרענק אַזאַ באַקומען, ווי ?
און ווייסט נישט פון וועמען, פון יענער, פון דער אַנדערער, אָדער
גאַר פון דער דריטער —

ה י י נ צ ע : אָבער ניין, לאַז דאָך אָפּ מיט די וויצן. הער, קאַ-
מעראַד : יידן-בלוט איז ווי דייטשן-בלוט. אַליין געזען.

ה אַ אַ ז ע : אַ גוטער זעלנער זאָל אַזוי לייכט ווערן שיכור. וואָס
דו פּלודערסט אַלץ, נאַרישער היינצע.

ה י י נ צ ע : דומפיקער האַאַזע וואָס דו ביסט, איך שיכור ? איך
בין נישט שיכור. איך זאָג וואָס מיינע אויגן האָבן געזען.

ה אַ אַ ז ע : האַסט גאַנץ אידיאַטישע אויגן, היינצע.

ה י י נ צ ע : ניין, וועסט מיך נישט איבעררעדן. האָב איר, דער
יידישקע, אַ קויל אין נאַקן פאַרזעצט — מיט אייגענע אויגן
איר בלוט געזען — ווי דיין בלוט, ווי אַלע מענטשנ'ס בלוט. יאָ,
האַאַזע, ביי גאַט. דאָס איז געווען מענטשן-בלוט.

ה אַ אַ ז ע : נו, איז וואָס ?

ה י י נ צ ע : ווערט מיר קאַלט.

ה אַ אַ ז ע : די שטוב איז גוט געהייצט.

ה י י נ צ ע : (ציטערט) אָבער — איך ווייס נישט ווי מיר איז —

מיר איז פאַרדאַמט קאַלט. (קוקט ווילד צו דער ביקס) אַט מיט דער
ביקס — אַט פון דער ביקס — פאַרשטייסט — אַ קויל אין נאַקן.

ה אַ אַ ז ע : נו, דאָס איז דאָך אבסאָלוט גאַרנישט. וואָס קומט דיר
דערפאַר ? דאָס איז דאָך נאָר אַ יידישקע.

(פּון דרויסן הערט זיך אַן אימה'דיק, צעצויגן געוויין).

ה י י נ צ ע : (שוידערט) ווער וויינט ?

ה א א ז ע : פרעג נישט. טרינק.

ה י י נ צ ע : אבער ווער ?

ה א א ז ע : א גאנץ לייזיקע געשיכטע. א חזיריידין, אזא קאמישע.

איז שוואנגער מיט א יידן־קינד, האט זי מורא, טאמער וועט איר

דאס חזיר'ל, וואס זי דארף ארויסווארפן, אויסרינען אין די געדע

רים. — מען וועט זי בינדן, דערלאנגען א פאר קלעפ, באגרייפסטו,

א פאר קלעפ, דאן אויפן לאסט־וואגן, — און אזוי צושטעלן צו די

גאט־פארדאמטע טשעכן. גאנץ לייזיק, הע ?

(עס קומט אן די דיקע אָנערל).

א נ ע ר ל : היי, ווי ווארעם דא איז.

ה א א ז ע : א, די אנערל ! ווייסט נישט, קאץ דיקבויקע, אז ביי

טאג איז דינסט־צייט ? נו, מאכט נישט, מאכט נישט. קום זען דין,

דערפריי א זעלנערס הארץ.

א נ ע ר ל : (שפרינגט אים ארויף אויף די קני).

ה א א ז ע : אין מיטן טאג. אונערהערט. די פרעכהייט ! קריכט

שוין אין מיטן טאג. און ווי, אז דער קאמענדאנט, —

א נ ע ר ל : דו, שלעכטער האאזע. איך בין דאך אריערין.

ה א א ז ע : שטימט.

א נ ע ר ל : און דער קאמענדאנט קען מיך שוין (ווינקט מיט אן

אויגל) און איך קען דעם קאמענדאנט.

ה א א ז ע : (לאכט) שטימט.

א נ ע ר ל : ווייסט ? מ'האט מיר געזאגט, דו ביסט רייך געווארן.

ה א א ז ע : איך ? דו ים־קאץ, איך ?

א נ ע ר ל : דו האסט א בריליאנט פון דעם גראף.

ה א א ז ע : פון א משוגע'נעם גראף ?

א נ ע ר ל : און א פעלץ האסטו אויך.

ה א א ז ע : א פעלץ ? פון וועמען ?

א נ ע ר ל : פון דעם גראף.

ה א א ז ע : אלץ פון דעם גראף ?

א נ ע ר ל : נאטירלעך.

ה א א ז ע : ווער האט עס דיר געזאגט ?

א נ ע ר ל : מע ווייס שוין. פון דעם גראף, נו, פון דעם אראן גראף,

דעם ייד. דער, וואס האט זיין הויז פארלאזט, זיין פאבריק, און

איז דא אויף דער גרענעץ דעם מארד באגאנגען.

ה א א ז ע : דעם מאַרד ?
 א נ ע ר ל : איך מיינן : דעם זעלבסטמאָרד.
 ה א א ז ע : קאָץ, ווי דו ווייסט עס אַלץ. פאַרשרייב זיך אין שפּיר
 אַנאַזש-דינסט.

א נ ע ר ל : איך בין פּריילעך היינט, וויל דיך אומזיסט באַגליקן.
 ביי מיינ לינקער זאָק, גאַנץ אומזיסט. דערפאַר בין איך אינמיטן
 טאַג — נו, יא, פאַרוואָס נישט אינמיטן טאַג ? נעם מיך אַרום. קאָץ
 און קאָטער — אַט דאָס איז נעט ! איך בין אַזוי פּריילעך ! (פאַר-
 טרוילעך) האָב דרויסן געטראָפּן דעם שולצע, או, ווי בייז ! וויל מיך
 אויף באַנאַכט. מנא, דאָס גייט נישט מער. איך פרעג נישט נאָך
 אים. ערנוואָרט. בלוז דו, בלוז דער האַאָזע. אָבער וואָס גיט ער
 מיר דערפאַר, דער האַאָזע ?

ה א א ז ע : האָסט דען נישט געזאַגט, אַז אומזיסט ?
 א נ ע ר ל : יא, אָבער דער דאַמען-פעלץ — ביסט דען אַ דאַמע ?
 ה א א ז ע : איך ? ניין, איך בין האַאָזע. אָבער אויך דו ביסט קיין
 דאַמע נישט.

א נ ע ר : און דו ביסט קיין ערנמאַן נישט. וועסט דאָך דעם דאַמען
 פעלץ נישט פאַרקויפּן, האָף איך.

ה א א ז ע : פאַלשע האַפּנונג.

א נ ע ר ל : איך שענק מיך דיר אומזיסט, אויך דו מוסט שענקען.

ה א א ז ע : דעם פעלץ, אָדער מיינ ליבע ?

א נ ע ר ל : דעם פעלץ.

ה א א ז ע : נו, דאָס וועט מען זען.

א נ ע ר ל : דו טייוול (דערזעט ביי היינצען דאָס דאַמען-בייטל)
 מענטש, קום צו, די אַריער שענק איך מיך אומזיסט. וואָס איז עס
 ביי דיר פאַר אַ בייטל ? (היינצע ענטפּערט נישט) וואָס ענטפּערסטו
 נישט, בייזער קלויסטער-ברודער ?

ה י י נ צ ע : (האַרכט) וואָס טוען זיי מיט איר ? זי דאַרף דאָך אַ
 מענטש געבוירן — וואָס טוען זיי ? ס'איז משוגע צו ווערן. ס'איז
 אומגלויבליעך, אַ מענטש זאָל אַזוי וויינען. עס איז, ווי די גאַנצע
 וועלט, ווי אַלע מענטשן, ווי אַלע געשלאָגענע וואָלטן דורך איר גע-
 וויינט. אוממעגליעך צו הערן. איך וועל אַ צווייט מאָל שיסן. איר
 אָדער זיך. איז עס נישט אַמאָל די, וואָס איך האָב... ? הא, אויפ-
 געלעבט אפשר. ניין ? דורך יידישן כישוף אויפגעלעבט און —

(שליידערט אָוועק די ביקט, פֿאַרשטעלט דאָס פנים מיט די הענט).

ה א א ז ע : אַביסל פֿאַרריקט. וועט איבערגיין.
(דאָס געוויין אין דרויסן שטאַרקט זיך).

ה א א ז ע : אַביסל פֿאַרריקט. וועט איבערגיין. נו, אַנערל, פּולגעד
שטאַפּטער מיסט־קאַסטן, דו האָסט דאָך קאַלאַראַטור ווי אַ געשטאַר-
בענע פּרימאַדאַנע. זינג, פּרויענזאַך, כּוועל מיטזינגען.

א נ ע ר ל : אָבער דו ווייסט דאָך.

ה א א ז ע : וואָס ? דער פעלץ ?

א נ ע ר ל : דער דאַמען־פעלץ.

ה א א ז ע : זינג, זאָגט מען דיר, אָדער דו פליסט פון מיין שויס
גלייך אין מיסט־קאַסטן.

א נ ע ר ל : נו, שטיי, בייער זיך דאָך נישט. איך זינג, געשטיוו-
טער קאַטער, איך זינג.
(זינגען ביידע).

ה י י נ צ ע : וואָס זינגט איר, פֿאַרשאַלטן פי ? דרויסן וויינט מען
— און איר זינגט.

א נ ע ר ל : קלויסטער־ברודער !

ה י י נ צ ע : דו זונה !

א נ ע ר ל : האַאַזע, דו וועסט לאָזן באַליידיקן אַ דאַמע ?

ה א א ז ע : האָסט דאָך געהערט : אַביסל פֿאַרריקט. לאָז אים.

ה י י נ צ ע : (קוקט אויפ'ן בייטל און אויף דער ביקט ; נעמט אַרויס
פונ'ם דאַמען־בייטל אַ פֿאַר מטבעות, קוקט, שרייט אויס) בלוט !

א נ ע ר ל : וואָס פֿאַר בלוט ?

ה י י נ צ ע : בלוט אויף די מטבעות. יידן־בלוט. מענטשן־בלוט.
פרויען־בלוט. ווען איך קאָן עס איר צוויקגעבן, דאָס בייטל ! אָבער
זי איז טויט.

א נ ע ר ל : גיב מיר.

ה י י נ צ ע : שווייג, פֿאַרפּלוצטע. (נעמט צונויף מיט ציטערדיקע
פינגער די מטבעות) וועל אייך נישט אַנרירן מער, מטבעות. כּוועל
דיך, בייטל, אויף מיין האַלדן אָנהענגען, דיך אונטערן העמד טראָגן,
און זאָל עס מיך ברענען. בלוט אויף מיין האַלדן — יידן־בלוט,
מענטשן־בלוט.

א נ ע ר ל : (שלעפט עפעס בגנבה אַרויס פון האַאַזע'ן).

ה א א ז ע : (כאַפט זיך) קאַץ, האָסט מיר מיין ברייאַנט אַרויסגע-
שלעפט.
א נ ע ר ל : איך ?
ה א א ז ע : (נישטערט אין די קעשענעס, געפינט נישט דעם בריי-
לאַנט) גיב אָפּ !
א נ ע ר ל : דעם יידנ'ס ברייאַנט ?
ה א א ז ע : מיין ברייאַנט !
א נ ע ר ל : דעם ברייאַנט, וואָס דו האָסט ביים אַראָן גראָף...
ה א א ז ע : גיסט נישט אָפּ ? וועט קיינער מיט דיר נישט שלאָפן.
וועל איך דיק — איך וועל דיך...
א נ ע ר ל : איך פרעג נישט מער נאָך דיינס גלייכן. זיי געזונט,
האַאַזע, און לאַז מיר גריסן דיין גאַטזעליקע טאַנטע (אנטלויפט)
ה א א ז ע : האַלט ! אַ גנבה ! אַ גנבה ! (לאַזט זיך לויפן נאָך איר.
אַ טומל דרויסן).
ה י י נ צ ע : (קוקט שטאַר נאָך) דרעק איז ער, דער ברייאַנט זיי-
ערער. די פאַר מטבעות דאָ זענען מער ווי דער ברייאַנט. מער ווי
אַרע ברייאַנטן, דאָס בלוט מאַכט עס, דאָס פאַרגאַסענע מענטשן-
בלוט.

ב י ל ד צ ו ו י י

(טשעכישע גרענעץ-וואַך, אַמט־שטוב, קאַמענדאַנט, אַ זעלנער).
ק א מ ע נ ד א נ ט : (ענדיקט צו ליינען די צייטונג) פוסט, נישטאָ
קיינ גייעס. ב ע נ ע ש אַוועק קיין אַמעריקע, ווערט פראַפעסאָר.
וואָס דען זאָל ער ווערן ? ס י ר א ו ו י זאַגט : דאָס גייע טשע-
כיע דאַרף זיך האַלטן פעסט. וואָס דען זאָל ער זאָגן ? און דאָס
הייסט גייעס ביי זיי. (גענעצט) דו, סטריפישיל, עס איז אַ שיינער
סעפטעמבער-טאָג היינט, ווי מיינסטו ? בלויזער טשעכישער הימל.
און איבערהויפט —
ס ט ר י פ י ש : יא, טשעכאַסלאָוואַקישער הימל.
ק א מ ע נ ד א נ ט : טשעכאַסלאָוואַקישער ? זעסטו, דאָס וועל איך
נישט זאָגן. טשעכאַסלאָוואַקישער הימל ? דער אויסדרוק געפעלט
מיר נישט. איך בין, אמת, אביסל שכור פון נעכטן נאָך, אָבער פאַר-
שטיין — פאַרשטיי איך אַלץ. מיט די סלאָוואַקן, סטריפישיל, בין
איך נישט זיכער. מ'איז מיט גאַרנישט מער זיכער, סטריפישיל.

פראנקרייך — גארנישט. ענגלאַנד — גארנישט. פעלקער־בונד — גארנישט. דייטשלאַנד — אַלץ. נעכטן איז דאָ גארנישט געווען, היינט האַסטו שוין דאָ אַ גרענעץ. מיינסט, ביסט שוין פאַרטיק? ניין, סטריפּישיל. הער אויס אַ וואַרטשפּיל, גולם פאַרטשאַדעטער: נישטאָ קיין גרענעץ צו די גרענעצן, וואָס דייטשלאַנד גייט אַלץ מאַכן. ווייסטו, וואָס דאָס איז אַזוינס וואַרטשפּיל? ס ט ר י פ י ש.: נישט געהערט פון אַזאַ שפּיל.

(טעלעפּאָן קלינגט).

ק אַ מ ע נ ד.: סטריפּישיל, נעם אויף! דאָס מוז די פּאַסקודסטווע קלינגען — ווי רופּט מען זי... כ'האַב איר אַ שיינעם נאַמען געגעבן. ליגע רוף איך זי, פעלקער־ליגע.

ס ט ר י פ.: (נעמט אַרײַן) וואו? ווער? פון ברנאָ? דעם קאַמענ־דאַנט?

ק אַ מ ע נ ד.: אַ, אַ, מײן רעזידענץ־שטאָט ברנאָ!
ס ט ר י פ.: הער קאַמענדאַנט, פון ברנאָ רעדט מען, פון דער צענטראַלע.

ק אַ מ ע נ ד.: יאָ צענטראַלע, נישט צענטראַלע, יאָ ברנאָ, נישט ברנאָ — אַלץ איינס. אונזין. (גײט צו) יא, יא, דער קאַמענדאַנט. יידן? פון די סודעסן — אַהער צו אונדז? פאַרטיעסוויי צו דער גרענעץ? צו וויסן געבן אויף אַלע פונקטן? נישט אַרײַנלאָזן? מאַמענט — ווי אַזוי? אַהאַ! סודעטן־יידן זענען פאַר אונדז נישט מער קיין טשעכישע בירגער. נו, יאָ, פאַרשטייט זיך. די דייטשן טרייבן זיי צו אונדז, מיר וועלן טרייבן צוריק. זעלבסטפאַרשטענדלעך. אַרויסגעשיקט פּרישע זעלנער־פאַטרולן? אויסגעצייכנט. צוריק־טרייבן? יאָ, אַלץ פאַרשטאַנען: צוריקטרייבן. וואו? אין קיינעמ'ס לאַנד? אַהאַ, צום נײַטראַלן פּאַס. צום קילאַמעטער־לאַנגן נײַטראַלן פּאַס. גוט. אויסגעצייכנט. (לײגט אָפּ דעם טעלעפּאָן) נו, סטריפּישיל, דו ווייסט נאָך אַלץ נישט, וואָס אַ וואַרטשפּיל איז? אַ וואַרטשפּיל — דאָס איז ווען איך זאָג: פאַר די דייטשן זענען די סודעטן־יידן טשעכן, פאַר די טשעכן זענען די סודעטן־יידן דייטשן. וואָרום, וואָס איז אַיצט סודעטן־לאַנד? דייטשלאַנד. ערגאָ: די סודעטן־יידן זענען סודעטן־דייטשן. אַט דאָס איז אַ וואַרט־שפּיל. אַ וואַרט־שפּיל אַדער אַ שדיס־שפּיל איז ווען איך זאָג: טשעכיע איז טשעכיע און דייטשלאַנד איז דייטשלאַנד, אָבער דייטשלאַנד וויל, אַז טשעכיע זאָל זײַן דייטשלאַנד. סטריפּישיל, אידיאָט איינער, וואָס האַסטו

געטאָן? האָסט געהאַט אַ לאַנד, איז געקומען צופליען אַ פּרעמיער
און —

ס ט ר י פ. : איך נישט, הער קאַמענדאַנט. איך בין נישט שולדיק.
ק אַ מ ע נ ד. : ווער דען? איר, די סטריפישילס. אַלץ איר. וואָס
גלאַצסטו, טשעמבערליין איינער? שוין געלאָפן, פאַררעטער וואָס
דו ביסט, שאַר מיר צונויף די פאַרשלאָפענע פייגל. ס'וועט זיין אַר-
בעט. שאַ, לויף נאָך נישט. שטעל זיך צום באַפעל. אַט אַזוי! דינסט
איז דינסט. איך בין, אמת, שכור אביסל נאָך פון נעכטן, אָבער
פאַרשטיין פאַרשטיי איך אַלץ. שנעלער, די פיס אויף די פלייצעס.
דאָ שמוגלט מען יידן, און זיי שלאָפן. טשעכיע האָט גענוג די יידן.
דאָס נייע טשעכיע. נו, ריר זיך, גולם. וואָס שלאָפט איר דאָ אַלע?
טשעכיע וועט דערווייט פאַרפלייצט ווערן — דאָס פאַטערלאַנד אין
געפאַר —
(סטריפישיל אַפ.)

ק אַ מ ע נ ד. : (צו זיך) צום נייטראַלן פאַס. נאָך פאַראַן אויף דער
וועלט אַ לאַנדפאַס, וואו די דייטשן זענען נישטאָ. קיינעמס לאַנד.
המ... און אַהין צוריקטרייבן די יידן! וואָס וויל מען פון זיי? אומ-
זין. דאָס פאַטערלאַנד אין געפאַר — אומזין. אָבער דו ווילסט דאָך
נישט פליען פון דיין אַמט, אמת? דאָס וואָלט געווען אומזין.
(דרויסן — אַ טומל, געשרייען, קללות, באַפעלן.)

ק אַ מ ע נ ד. : (קוקט אַרויס צום פענצטער) אַהאָ! ריכלאָולאַק אַר-
בעט מיט די הענט! זאַוואַזאַדלאַ רייסט זיך! מיינע שלעפן שוין
אַ פאַרטיע. וועלן צוריקגעיאָגט ווערן ווי די הינט. איך וועל נישט
לאָזן, דאָס פאַטערלאַנד זאָל —

(פון דרויסן טראַגט זיך אן אימה'דיק געוויין פון א פרוי. ער
שוידערט אויף, עפנט מיט אַ טראַסק די טיר, שרייט אַרויס
צום דרויסן)

וואָס פאַר אַ געוויין דאָרט? ווער וואַגט דאָס אַזוי צו וויינען? דאָ
איז גרענעץ־אַמט, איך דערלויב נישט, ס'איז אומזין! אַ שוואַנגערע
יידין? אומזין! גיט איר קלעפּ! ווער דאָרף דאָס קינד אירס? מיט
וואָס פאַר אַ רעכט וויינט זי? איך פרעג: מיט וואָס פאַר אַ רעכט?
עס מעג צוריקגיין, דאָס קינד! צוריקגיין זאָל עס, צוריקגיין! אי-
בעריק! מ'דאָרף נישט! דאָס קינד באַקומט נישט קיין וויזע! אַ
שוואַנגערע יידין? דאָס איז שמוגל! דאָס איז קינדער־שמוגל!
ס'טאָר מער נישט צוקומען קיין יידן, דאָ איז אַלץ געענדיקט, אויס

יידן — די גרענעץ! דאָ איז די גרענעץ! די מינוט אויפהערן וויי-
נען, אָדער זי הערט אויף צו עקזיסטירן. עס רעגט מיך אויף, צום
טייול, שלעפער. דאָ איז טשעכישע ערד, דאָרט דייטשישע, און
א י י ע ר ערד וואו איז? אין ערגעץ נישט! באַגרייפט איר וואָס
דאָס הייסט? אין ערגעץ נישט!

(הויך, באַפעלעריש, די האַנט אויסגעשטרעקט)
סטריפישיל, גולם פאַרקאַטערטער! זאָוואַזאָדלאָ, געלער הונט, די-
וואַדלאָ, פאַספישיל! יאָגט זיי אין קיינעם לאַנד אַריין! הער
ק י י נ ע ר - נ י ש ט זאָל זייער פּרעזידענט זיין!
(אין שכרות־פּאַזע, האַלב־וואַקלדיק, די האַנט צום סאַלוט)
סאַלוט, ק י י נ ע ר - נ י ש ט, אומגעזעענסטער פון פּרעזידענטן!
ווייז דיר אין דיין אומגעזעענקייט און נעם דיר אַוועק דיינע יידן!

ב י ל ד ד ר י י

(נייטראלער פאַס, אַ פעלד, אין הינטערגרונט — וואַלד, באַ-
דאָן, אַ טריבער טאַג, פון רעכטס קומט אַן פ ר י י ק, פון
לינקס — אַ וויילע דערנאָך — ע ד נ א, גאַפן אַרום זיך,
באַמערקן איינס דאָס אַנדערע, קוקן זיך אַן שטילשווייגנדיק,
דערנענטערן זיך איינס צום צווייטן).

פ ר י י : דאָרט הויבט זיך עס אָן, דאָ איז דער סוף, מיר — אינמיטן.
ע ד נ א : אַ פעלד, איינפאַך אַ פעלד.
פ ר י י : פ א, גיב נאָר אַ קוק... ס'געפעלט דיר? (קוקט זיך אום)
פאַרגעס אַלץ, אַז פאַ איז נישטאַ. (צו עדנאָ'ן) ס'האַט מיך געטריבן
פון דאָרט.

ע ד נ א : פון וואַלד? מיך אויך.
פ ר י י : כ'קען נישט צוקוקן, ווי די פרוי מאַטערט זיך, דאָרט, אין
באַראַק נומער איינס.

ע ד נ א : איך ווייס, מע האַט זי געבראַכט געבונדענערהייט.
פ ר י י : עס טוט אַלעמען אַזוי וויי.
ע ד נ א : אַלע וואַרטן אויפ'ן קינד, פאַטער און מוטער — אין קיי-
נעמ'ס לאַנד, און דאָס קינד? מע ווייסט נישט, צי עס וועט וועלן
געבוירן ווערן, וואָס וועט עס דאָ טאָן?

פ ר י י : דאָס זעלבע, וואָס איך.
ע ד נ א : וואָס טוטו דען דאָ?

- פ ר י ן : צי אַטעם דורך די נאַזלעכער.
 ע ד נ א : דאָס הייסט נישט געטאַן. הייסטו נישט אַמאָל פעטער ?
 פ ר י ן : פאַרוואָס מיינסטו ?
 ע ד נ א : ווייל דאָס איז אַ שיינער נאָמען.
 פ ר י ן : און פריץ איז דען מיאוס ?
 ע ד נ א : דו הייסט דען פריץ ?
 פ ר י ן : געוויס. איך בין פריץ גראַסמאַן. און דו ?
 ע ד נ א : נו, יאָ, איך בין אויך. אָבער ניין, איך בין נישט.
 פ ר י ן : דו אומגעבילדעט מיידל, דו רעדסט אַזוי נישט לאַגיש.
 דו ביסט א ר ו י ך ? דו ביסט נ י ש ט ?
 ע ד נ א : נו, יאָ, איך בין אויך אַזאַ... אויך אַזאַ איינע... ווי דו,
 ווי זיי אַלע... אָבער ניין, איך בין נישט — עס דאַכט זיך נאָר. דאָס
 מוז געוויס זיין אַ חלום.
 פ ר י ן : מ י ך זעסטו אין חלום ? מיידל וואָס דו ביסט, איך בין
 פריץ גראַסמאַן, ליצעאַל-שילער.
 ע ד נ א : דאָס איז דאָך אָבער אוממעגלעך.
 פ ר י ן : (איראַניש) אבסאָלוט און קאַמפלעט.
 ע ד נ א : דאָס איז גאַנץ זיכער אַ חלום. איך מוז דאָך מאַרגן פרי —
 פ ר י ן : אין דער שולע גיין ? וואו איז דען דיין שולע, מיידל ?
 ע ד נ א : נו, דאָך דאָרט, ווייסט נישט, אויף האַרסט-וועסל-פלאַץ.
 בין דאָך עדנאַ אַלטשילער. פון לייטמעריץ. דאָס איז דאָך ווירקלעך
 אוממעגלעך —
 פ ר י ן : דאָס איז אבסורדאַל וואָס דו רעדסט. דאָס איז די ווירק-
 לעכקייט.
 ע ד נ א : ווי מיינסטו עס ?
 פ ר י ן : דאָס איז די ווירקלעכקייט — פלעגט זאָגן פאַ. ער פלעגט
 שמייכלען דערביי. די ווירקלעכקייט ! אויס, ער שמייכלט נישט מער.
 ע ד נ א : וואו איז ער דען ?
 פ ר י ן : האָבן אים דאָרט דרויסן, אין קאַנצלאַגער — (האַקט אָפּ,
 ווייזט ערגעץ-וואוהין מיט אַ שטומען זשעסט, ווערט שטיל).
 ע ד נ א : איך פאַרשטיי...
 פ ר י ן : און וואו איז די י נ ע ר ?
 ע ד נ א : מיינעם האָבן זיי ביי אונדז אין דער היים — (האַקט אָפּ).
 פ ר י ן : דערשאַסן ?
 ע ד נ א : יאָ, און מאַ איז אויך נישטאַ.

פ ר י ץ : וואו איז זי דען ?
 ע ד נ א : נישט שיינ צו זאגן.
 פ ר י ץ : שעמסט זיך ? זי איז דאך נישט אויף דער גאס, מיין איך.
 ע ד נ א : אך, וואָס ! אין אַן אַנשטאַלט.
 פ ר י ץ : און דו שעמסט זיך ?
 ע ד נ א : אין אַ... נו, אָבער זאָג עס קיינעם נישט, פעטער.
 פ ר י ץ : איך בין דאָך נישט פעטער — איך בין פּריץ.
 ע ד נ א : יאָ, פּריץ, זאָג עס נישט קיינעם. מאַ איז גערווֹן־קראַנק.
 זי איז אין אַ הייל־אַנשטאַלט. טראַגט אַ העמד.
 פ ר י ץ : איז עס אַ שאַנד ? איך קען פיל אַזעלכע. די זענען די
 גליקלעכסטע — פלעגט זאָגן פּאַ.
 ע ד נ א : מאַ איז אַזוי שרעקלעך. פאַ לעבט נישט מער — ער איז
 נישט שרעקלעך. אָבער מאַ איז שוידערלעך. זי שלאָגט. און זי שרייט
 אַזוי. ווען דו הערסט, ווי זי שרייט. אַלץ, ווייל זיי האָבן דעם פאַ
 געשאַסן. (וויינט).
 פ ר י ץ : (נעמט זי אָן פאַר אַ האַנט, צערטלטן) מיין מוטער,
 עמי, האָט עס בעסער געמאַכט.
 ע ד נ א : איך הייס עדנאָ, פּריץ.
 פ ר י ץ : ס'אַראַ וואונדערלעכער נאַמען.
 ע ד נ א : איך הער דיך, פּריץ.
 פ ר י ץ : מיין מוטער האָט עס בעסער געמאַכט. ווען זיי האָבן אים
 צום טויט פאַרפייניקט — דאָרט דרויסן אין האַנצלאַגער — איז זי
 פּרייוויליך, פאַרשטייסט...
 ע ד נ א : איך פאַרשטיי נישט, פּריץ.
 פ ר י ץ : אך, דו ביסט אַזאַ נאַריש מיידל. ווייסט נישט, וואָס פּרייִ
 טויט איז ?
 ע ד נ א : פּרייטויט ? יאָ, גאַט, איך דערמאַן מיך. אָנקל ראַבערט
 האָט עס געטאַן. ווען זיי זענען אַריין צו אים ביינאַכט —
 פ ר י ץ : עדנאָ...
 ע ד נ א : וואָס איז דען, פּריץ ?
 פ ר י ץ : מיר זענען ביידע אַליין. אַזוי אינגאַנצן, אינגאַנצן אַליין.
 ע ד נ א : אין קיינעמ'ס לאַנד.
 פ ר י ץ : אויפ'ן פעלד.
 ע ד נ א : צווישן צוויי גרענעצן.
 פ ר י ץ : ועסט, דאָרט וואו די זון גייט אונטער — איז טשעכיען.

ע ד נ א : און דאָרט, וואו דער הימל איז אזוי בלוטיק — איז דייטשלאַנד.

פ ר י ז : און מיר זענען אַליין — אינמיטן —

ע ד נ א : דאָרט אין וואַלד, צווישן די באַראַקן, האָבן מיר נישט קיינעם, און אויף דער איבעריקער וועלט, אויף דער גאַנצער, גאַנצער וועלט, אויך דאָר טזענען מיר אַליין, גאַנץ אַליין, אָן מוטער, אָן פאָטער, אָן היים, אָן לאַנד, אָן —

פ ר י ז : און אָן ביכער אפשר ? מנא, דאָ האָסטו אַ טעות. (באָ-קומט אַרויס אַ טאַשוווערטערבוך).

ע ד נ א : וואָס טויג עס דיר, פרייז ?

פ ר י ז : (געהיימיספול) נאָר, דאָס איז דאָך ענגליש.

ע ד נ א : אָן ענגליש ווערטערבוך ?

פ ר י ז : דייטש-ענגליש און ענגליש-דייטש. איך וועל מיך אויס-לערנען די ענגלישע שפראַך, פאַרשטייט.

ע ד נ א : און אָז דו וועסט האָבן אויסגעלערנט — וועסטו נישט זיין אַליין ?

פ ר י ז : וועל איך אַוועק אין דער וועלט, עדנא.

ע ד נ א : אָבער מען לאָזט דאָך נישט. מען לאָזט דאָך נישט אין ערגעץ. מיר זענען דאָך יידן.

פ ר י ז : מיר זענען יונג. און די אַלע בייזע מענטשן וועלן דאָך אייביק נישט לעבן, איך בין ערשט זיבעצן יאָר אַלט.

ע ד נ א : אַ, דאן ביסטו זייער אַלט. ווייל איך בין ערשט זעכצן.

פ ר י ז : אין צען יאָר אַרום וועט די וועלט זיין אָן אַנדערע. ניין, פריער ווי אין צען יאָר. אין צען יאָר אַרום וועט דאָך שוין זיין 1948 — גלויבסטו, אָז די בייזע מענטשן וועלן נאָך אזוי לאַנג לעבן ? אויסגעשלאָסן. אין פינף יאָר אַרום וועט זיין נאָך אַלעם. מעגלעך אפילו, אָז אין אַ יאָר אַרום.

ע ד נ א : וואָס דו זאָגסט !

פ ר י ז : איך בין זיבעצן, דו זעכצן — פאַרשטייטו דען נישט, אָז מיר וועלן זיי איבערלעבן ?

ע ד נ א : דו רעדסט ריכטיק, פרייז. דו רעדסט אזוי, ווי דו וואַלסט אַלט געווען צוואַנציק.

פ ר י ז : (רייצט זיך מיט איר) און דו רעדסט אזוי, ווי דו וואַלסט אַלט געווען דרייצן.

ע ד נ א : דו שלעכטער קערל, דו באַליידיקסט מיך.

פ ר י ץ : דײך פאַרדריסט עס ?
ע ד נ א : געוויס.
פ ר י ץ : דו האָסט טרערן אין די אויגן.
ע ד נ א : ווען אַן אַנדערער זאָגט עס מיר — וואָרט עס מיך נישט
פאַרדראָסן. אָבער דו...
פ ר י ץ : דו קענסט מיך דען ?
ע ד נ א : דו ביסט דאָך פרייך.
פ ר י ץ : יא, פרייך גראַסמאַן. אָבער מיר האָבן זיך ערשט באַקענט.
ע ד נ א : דו האָסט אַזאַ שיינעם בליק. פאַ פּלעגט אַזוי בליקן אויף
מיר. ער האָט מיך ליב געהאַט.
פ ר י ץ : ווי אַזוי האָט ער דײך ליב געהאַט ?
ע ד נ א : ער פּלעגט מיר אין די אויגן קוקן. און דערנאָך פּלעגט ער
מיר פאַרוואַרפן דעם קאַפּ אויף אַהינטער און מיך קושן. לאַנג, לאַנג.
פ ר י ץ : וואָס וואָרט געווען, ווען איך טו דאָס זעלבע ? דו וואָלסט
זיך געווערט ?
ע ד נ א : איך ווייס נישט. אָבער מיר דאַכט זיך, אַז דאָס וואָרט
געווען אַזוי גוט. פאַ פּלעגט קוקן אויף מיר מיט אַזעלכע אויגן ווי
דו. און דערנאָך פּלעגט ווערן אַזוי גוט. ווייַל עס פּלעגן קומען
די קושן.
פ ר י ץ : עדנא...
ע ד נ א : וואָס איז דען, פרייך ?
פ ר י ץ : דו וואָלסט געוואָרט זיין אַן מיר ? אַט, צום ביישפּיל, ווען
איך גיי צוריק צום וואָרט און לאָז דײך דאָ איבער אַליין אויפ'ן
פּעלד —
ע ד נ א : אַן דיר וואָרט געווען נישט גוט. און דו אַן מיר וואָלסט
געוואָרט דאָ בלייבן ?
פ ר י ץ : ניין. אָבער מיט דיר קאָן זיין אומעטום.
ע ד נ א : הער מיך אויס, פרייך, דו ווילסט אַוועק, זאָגסטו ?
פ ר י ץ : נו, יא, קיין אַמעריקע. דאָרט זענען פרייע מענטשן. דאָרט
פייניקט מען נישט.
ע ד נ א : און מיך וואָלסטו נישט מיטגענומען ?
פ ר י ץ : זיכער, דײך אויך. און דערווייַל, נישט צו פאַרלירן צייט,
וועל איך דערנען ענגליש פון ווערטערבוך.
ע ד נ א : אַליין ?
פ ר י ץ : ניין. מיר ביידע. מיר וועלן זיך אויסלערנען ביידע, גוט ?

- ע ד נ א : ענגליש איז אַזאַ שטאַלצע שפּראַך.
- פ ר י ז : ווייל דאָס איז אַ שפּראַך פון פרייע מענטשן.
- ע ד נ א : עס מוז זיין וואונדערלעך פריי צו זיין. עס מוז זיין אַזוי וואונדערלעך, ווען קיינער קאָן דיך ניט שיסן, ווייל דו ביסט אַ ייד.
- פ ר י ז : דאָס אַלץ וועל איך שרייבן אין מיין בריוו.
- ע ד נ א : אין וועלכן בריוו ?
- פ ר י ז : נו, אין דעם בריוו צו רוזוועלטן.
- ע ד נ א : איך פאַרשטיי נישט.
- פ ר י ז : נאַריש קינד, איך שרייב אַ בריוו צו רוזוועלטן. דאָס מוז זיין אַ סוד. וועסט נישט אויסזאָגן ?
- ע ד נ א : ניין. אָבער דו קענסט אים דען ? דו ביסט דאָך פרייז גראַסמאַן.
- פ ר י ז : דאָס מאַכט נישט. איך וועל אים אַלץ דערציילן. אַלץ, וואָס אין קיינעמ'ס לאַנד קומט פאַר, און ווי מיר זענען געקומען אַהער, און אז איך וויל, ער זאָל מיך — ער זאָל אונדו ביידן — אַריינלאָזן.
- ע ד נ א : דאָס איז וואונדערלעך. אָבער דו קענסט דאָך נישט קיין ענגליש.
- פ ר י ז : נו, איך וועל כסדר אין ווערטערבוך אַריינקוקן — פאַר-שטאַנען ? אַביסל קען איך. פון פאַ. דריי וואָכן איידער ער איז קיין דאַכאַו אַוועק, האָט ער מיך אָנגעהויבן לערנען. עס איז דאָך נישט וויכטיק, עס וועט זיין אַ שלעכטער ענגליש, די הויפּזאַך — ער זאָל פאַרשטיין.
- ע ד נ א : וואָס איז דאָ נישט צו פאַרשטיין ? געוויס לייענט ער דאָך צייטונגען —
- פ ר י ז : איך מיין אַזוי. (קוקט זיך אום) פון טשעכיען בלאַזט אַ קאַלטער אָונט-ווינט. איבער דייטשלאַנד איז שוין די זון אינגאַנצן פאַרגאַנגען.
- ע ד נ א : זי וועט דאָך מאַרגן ווידער אויפגיין.
- פ ר י ז : געוויס. איבער טשעכיען אויך. איבער דער גאַנצער וועלט.
- ע ד נ א : (מיט לייכטן ציטער) קאַלט. גייען מיר צוריק ?
- פ ר י ז : צוריק אין וואַלד ? אָבער איך האָב דיך גאַרנישט געקושט. איך וויל דיך קושן, עדנאַ —
- ע ד נ א : אַזוי ווי מיין פאַטער ?

פ ר י ק : יא, אזוי ווי דיין פאָטער.

ע ד נ א : פריץ —

(קושן זיך. פאָרהאַנג).

ב י ל ד פ י ר.

אַ פונקט אין וואָלד. רעכטס זיצט אויף אַ שטיין דער ב ל י נ
ד ע ר. לינקס — אויך אויף אַ שטיין — דער אַ ל ט י
ט ש ק ע ר. מענער, פרויען, קינדער. טייל לויפן הין און
צוריק ווי אין אַ שטייג. אַנדערע שטייען פאָרגליווערט).

ב ל י נ ד ע ר : (רעדט צו זיך אויפ'ן קול) וואָלד, זאָגן זיי. און
קעגנאיבער — אַ פעלד. דאָ און דאָרט — זאָגן זיי — אַ פאָר באַ-
ראַקן. דער גאַנצער פּאַס — איין קילאָמעטער. הונדערט פופציק —
אויף איין קילאָמעטער. ניין, ס'וועט שוין נישט זיין קיין הונדערט
פופציק. נעכטן צוויי געשטאַרבן. אייערנעכטן — דריי. היינט וועט
מען אויך שטאַרבן. ניין, קיין הונדערט פופציק וועט שוין נישט זיין.
אַ ל ט י ט ש ק ע ר : אין מיטן נאַכט, אין מיטן נאַכט. מיינע אַכ-
ציק יאָר האָבן זיך געבעטן: נעמט אייך אַלץ, איך דאָרף גאַרנישט,
בלויז דאָס בעט. אַרויס — האָבן זיי געשריגן. געוואָלט אַ קישן
מיטנעמען, אַן אייגענעם קישן פון בעט אַרויס — נישט געלאָזט.
דו ביסט ייד, האָסט קיין רעכט נישט צו שטאַרבן דאָ, ס'איז ס'ר
דעטן, ס'איז דייטשלאַנד, גיי דיר צו די טשעכן. און די טשעכן האָבן
נישט אַריינגעלאָזט. קאָן איך נישט שטאַרבן.
ב ל י נ ד. : (רופט זיך אָפּ) וואו איז די וועלט? זי וועט אונדז גאָר-
נישט העלפן?

אַ ל ט י ט ש. : נאַרישער מענטש, וואו האָסטו אַ וועלט?
ב ל י נ ד. : מען האָט מיר שטענדיק געזאָגט, אַז ס'איז דאָ אַ וועלט,
נאָר איך זע זי נישט.
אַ ל ט י ט ש. : נישטאַ. וואו זענען די שטיבער אונדזערע? וואו
זענען די שטעט, וואו מיר האָבן געוואוינט? נישטאַ.
ב ל י נ ד. : וואָס זשע? דאָס האָט זיך די זעעוודיקע אויסגעדאַכט,
אַז ס'איז דאָ אַ וועלט? מע האָט מיך אָפגענאַרט?
אַ ל ט י ט ש. : אָפגעלעבט אַכציק יאָר — און אפילו קיין קישן צום
שטאַרבן איז נישטאַ. טאָ וואָס איז יאָ דאָ?
ב ל י נ ד. : (טאַפט מיט די פינגער) גאַרנישט... גאַרנישט... אויס

וועלט... גאַרנישט... (צו זיך אליין) הונדערט פופציק — אויף איין קינאַמעטער. ס'וועט שוין נישט זיין קיין הונדערט פופציק. מ'דאַרף אַראָפּרעכענען די שטאַרבערס. און די נייע? יעדן טאָג שטאַרבת מען דאָ און יעדן טאָג ברענגט מען נייע צו שלעפּן. מ'דאַרף צורע-כענען די נייע. ניין, ס'וועט זיין מ ע ר ווי הונדערט פופציק.

א פ ר ו י : (האַלב וואַנדיניק) וואו האָט איר מיין קינד פאַרשלעפּט? וואָס איז אַ קינד אָן אַ מאַמען?

מ אַ ר י ז ק אָן : (אַ ייד אין די שפּעטע פּערציקער, מיט אַ זעקל אויף דער פלייצע, אין ברילן, רופט זיך אָן ווי פון דער זייט) : דאָס זעלבע, וואָס אַ וועלט אָן גאָט.

פ ר ו י : וואָס איז אַ מאַמע אָן אַ קינד?

מ אַ ר י ז ק אָן : (פון דער זייט) דאָס זעלבע, וואָס גאָט אָן אַ וועלט.

פ ר ו י : וויי און ווינד! דאָס קינד איז אָן אַ מאַמען געבליבן, די מאַמע — אָן אַ קינד —

מ אַ ק אָן : (ווי פריער) די וועלט איז אָן גאָט געבליבן, גאָט אָן אַ וועלט.

(עס קומט אָן, געשלעפּט פון אַ גרענעץ־שאַנדאַרם, אָן על-טערער, גוט געקליידטער הער, מיט אַ צעשלאָגענעם פאַר-באַנדאַזשירטן קאַפּ און אַ זאַק אונער'ן אַרעם).

ז ש אַ נ ד אַ ר ס : שמוץ־יידן, דאָ האָט איר אייך נאָך איינעם פון די אייעריקע. (אַפּ).

ק ר ו ת : זעט, זעט!

— איר ווייסט ווער דאָס איז?

— ער אויך! ער שוין אויך —

ד ע ר ה ע ר : (שטייט אָן אַ זייט, קוקט נישט אויף קיינעם).

מ אַ ק אָן : (רוקט זיך צו) איר האָט אויך אַ זעקל?

ה ע ר : (ענטפּערט נישט).

מ אַ ק אָן : איז זענט, דאָכט זיך מיר, פון גליוויץ. (דער הער ענטפּערט נישט) איר, זענט אַ שטומער, אַדער איר מאַכט זיך נאָר אַזוי?

ה ע ר : (מיט פאַראַכטונג) איך בין גראַטגאָוער, פירמע הוגאָ גראַט-גאָוער, פאַבריק־הויז, טירפּיץ.

מ אַ ק אָן : ארוואָ, אָן עושר! און איך, זעען זי, בין פירמע מאַריץ קאָן, אויבער־שמש פון דער סינאַגאָגע אין לייטמערין.

ה ע ר : כ'בעט נישט צו באַלעסטיקן.

- מ. ק א ן : חלילה, ווער באַלעסטיקט אייך ? מ'האַט אייך שוין גע-
נוג באַלעסטיקט, זעען זי. אַ גאַנץ פיינער באַנדאַזש.
ה ע ר : פּריוואַט-זאַך, מיין הער, פּריוואַט-זאַך.
מ. ק א ן : דער קאַפּ איז ביי אייך אַ פּריוואַט-קאַפּ, אַבער דער באַנ-
דאַזש אַרום קאַפּ איז נישט קיין פּריוואַט-באַנדאַזש. ס'איז אַ כּלל-
זאַך, זעען זי, כּל ישראל חברים. כּל ישראל — הפּקר.
ג ר אַ ט ג א ו ע ר : אַנטשולדיקט, אַנטשולדיקט. בין צופּעליק דאָ.
צייטווייליק. פּראַוויזאָריש. גאַנץ פּראַוויזאָריש.
מ. ק א ן : זעען זי, איצט זענט איר דער זעלבער יחסן. א י ך
האַב אַ זעקל און א י ר האַט אַ זעקל — וואָס איז דער אונ-
טערשייד ?
ג ר אַ ט ג : ווי רעדט איר עס צו פירמע גראַטגאַוער ? ווער זענט
איר דאָס אַזוינער ?
מ. ק א ן : כ'האַב דאָך אייך געזאָגט : עקס-אויבער-שמש פון דער
איצט פאַרברענטער סינאַגאַגע אין לייטמערין. אייגענטלעך אַ גאַל-
ציאַנער. ס'הייסט, אויב מען קען אַזוי זאָגן, אַ סודעטן-גאַליציאַנער.
עס מעג אייך אַנשטיין די געזעלשאַפט, עקסעלענץ. זעען זי, יענער
הער דאָרט איז אַן אַרוואַקאַט — דער וואָס שטייט אין מיטן רעדל
און האַלט אַ רעדע וועגן גערעכטיקייט. און דער דאָרט, וואָס לויפט
היין און צוריק ווי אין אַ שטייג און ברעכט די הענט, דער איז רע-
דאַקטאָר פון אַ פּראַווינץ-בלאַט. דער מאַן האַט אַ שיינעם דייטשן
סטיי, אַחוץ דעם האַט ער שוין גאַרנישט. און איר, זעען זי, בין
אויך אַ גאַנץ אנשטענדיקע פירמע. אין אַט דעם זאָק האַב איר אריי-
געפאַקט די רעכטע וואַרע : אַ ספר — זי פאַרשטייען — אַ ספר
תורה. איר טראָג אויף די פלייצעס אַ ספר תורה. איר טראָג אין זאָק
די פאַרברענטע סינאַגאַגע. אַז קיין ארון-קודש איז נישטאָ — בין
א י ך דאָס ארון-קודש. אפשר ווילט איר אַן עליה ?
ג ר אַ ט ג : אַבער, אַבער. בין נאָר צופּעליק אַ ייד.
מ. ק א ן : צופּעליק האַט אייך געבוירן אייער גאַטזעליקע פרוי
מאַמאָ ?
ג ר אַ ט ג : אַבער איר פאַרויכער אייך. אַלץ פער צופאַל.
מ. ק א ן : און צופּעליק האַט מען אייך צעשלאָגן ?
ג ר אַ ט ג : צופּעליק. גאַנץ צופּעליק.
מ. ק א ן : אהא. אויב אַזוי, האַב איר צו אייך גאַרנישט. א י ך

- האַב, זעען זי, אַלץ דערציילט. וואָס אין זאָק — דאָס אויך דער צונג. און א י י ע ר זעקל? ?
- ג ר אַ ט ג.: (מיט אַ געהיימניספולער מינע) דאָס וועט רעכטצייטיק אַנטדעקט ווערן.
- מ. ק אַן : איר זענט אַ געהיימניספולער מאַן, הער גראַטגאווער.
- ג ר אַ ט ג.: איך בין דאָ גאַנץ פראַוויזאָריש — קער מיך אום אינדיכן אין מיין סודעטן־דייטש פאַטערלאַנד.
- מ. ק אַן : מזל־טוב, ווי אַזוי מאַכט איר דאָס ?
- ג ר אַ ט ג.: דאָס וועט רעכטצייטיק אַנטדעקט ווערן.
- מ. ק אַן : איר אַליין קערט זיך אום ?
- ג ר אַ ט ג.: ס'וועלן אַלע קענען.
- מ. ק אַן : אַלע ?
- ג ר אַ ט ג.: אויב איר וועט וועלן — וועט איר קענען.
- מ. ק אַן : און וואָס טויגן אייך די שליסלען, אויב מען מעג פּרעגן?
- ג ר אַ ט ג.: דאָס זענען דאָך די שליסלען צו מיין וואוינונג און פאַבריק, אַזוי לאַנג ווי א י י ה האָב די שליסלען —
- מ. ק אַן : נו, יאָ, ז י י קענען קיין טיר נישט אויפרייסן.
- ג ר אַ ט ג.: אַזוי לאַנג ווי די שליסלען האָב א י י —
- מ. ק אַן : זעען זי, די שליסלען האָט איר, אָבער די פאַבריק האָבן זיי.
- ג ר אַ ט ג.: איר זענט אַן אייז־קאַפּ.
(אַ געלויפּעריי.)
- מ. ק אַן : וואָס איז דאָס געלאָף ? שוין, חלילה, ווידער אַ מת ?
- ק ו ר ת : די קימפעטאָרין, די קימפעטאָרין פון באַראַק נומער איינס — דער רויטער קרייץ, דער רויטער קרייץ —
- מ. ק אַן : וואָס ? דער אַמבולאַנס ? געקומען ? גערעדט מיט ברין ?
- ק ו ר ת : גערעדט מיט ברין און באַקומען אַן אַפּאָג.
- מ. ק אַן : ריזן־שוויינעריי. דאָס קינד מוז געבוירן ווערן.
- ג ר אַ ט ג.: צו וואָס רייצן די אַריער ? צו וואָס געבוירן ? איר זענט אַלע אייז־קעפּ.
- מ. ק אַן : זעען זי, האָט גראַטגאווער, דאָס קינד מוז געבוירן ווערן. ביי דער סינאַגאָגע אויף מיינע פּלייצעס, עס מוז געבוירן ווערן, ווייל — וואָס איז א ספר תורה אַן אַ ייד ? אַז עס זענען דאָ יידן, קענען זיי ראַטעווען אַ תורה.

ג ר א ט ג. : יידישע קינדער־פראדוקציע קאָלקולירט זיך נישט. אַב־סאַלוט. עס פראַוואַצירט נאָר די אַריער.

מ. ק אַן : אַחינו בני ישראל, וואָס טוט מען מיט דער קימפעטאַרין — כ'מיינ : מיט'ן קינד ?

ב ל י נ ד. : (הויבט אויף די פידל, וואָס ליגט נעבן אים אויף דער ערד ; צום אַלטימשקן) אַז איך שפּיל נישט — דאַכט זיך מיר, דו ביסט גערעכט. נאָר הויב איך אָן צו שפּילן — ווערט ווידער אַ וועלט. דאָס אויער זעט איטלעכן קלאַנג. איטלעכן קלאַנג זעט עס. און די קלאַנגען, אַלטימשקער, באַשאַפן די וועלט צוריק.

אַ ל ט י ט ש. : שפּיל נישט ! איך בעט דיך, שפּיל נישט. ביסט אַ בלינדער נאָר. נישטאָ קיין קלאַנגען, וואָס פאַר אַ קלאַנגען ? נישטאָ קיין לעבן, נישטאָ קיין טויט, נישטאָ קיין קישן צום שטאַרבן. ווען די פידל וואַלט געווען אַ קישן ! כ'וואַלט אַרויפגעלייגט מיינ קאַפּ אויף איר און געשטאַרבן. נאָר גיי, שטאַרב, אַז דער טויט אַליין איז אַן אויסטראַכטעניש. פאַר אַ ייד איז גאַרנישט פאַראַן מער. אַ שטיין, אַ פוסטער חלל — זיך און גלאַץ. אַ פוסטע אייביקייט — דאָס אַלץ.

ב ל י נ ד. : און איך וועל מיר פאַרט דאָס מייניקע טאָן : איך וועל שפּילן.

(שפּילט, נאָר באַלד ווערט די שפּיל פאַרשלונגען אין טומל. אַ געלאַף, אַ געשריי : איינער לויפט, אַנדערע — נאָך אים).

ג ע ש ר י י ען : האַלט אים ! כאַפט אים ! האַלט אים ! מ. ק אַן : וואָס איז, אַ גנב ? וואָס האַט ער געקאַנט ביי אייך גנב'ענען — די בראַך ?

ד ע ר, ו ו אָ ס ו ו ע ר ט ג ע י אַ ג ט (הויך, דאָר, די באַרד האַלב אויסגעפליקט) : וואָס ווילט איר ? אַ קול איז געווען צו מיר : פאַטער פונ'ם קינד, דערוועג די טראַגעדיקע און טויט דאָס קינד ! און צו דער גרענעץ־וואַך לויף — און שיש ! אויסשיסן אַזאָ וועלט ! אויסשיסן אַזאָ וועלט ! אויסשיסן אַזאָ וועלט —

אַ פ ר ו י : דער קימפעטאַרינס מאַן ! פון זינען אַראַפּ, זיך אויס־געפליקט אַ האַלבע באַרד און זיך אַ וואַרף געטאָן אויפ'ן ווייב ! מ'האַט אים אַרויסגעיאַגט פון באַראַק — לויפט ער שישן די זעל־נער. אַ גליק, וואָס ער האַט נישט מיט וואָס.

ד ע ר מ ע נ ט ש מ י ט ד ע ר ה אַ ל ב ע ר ב אַ ר ד : זיי אונדז, מיר — זיי ! אַ סוף ! דערווערגן אַלע ווייבער, דערשיסן אַלע

לייבער! אויסשיסן אַזאַ וועלט, אויסשיסן אַזאַ וועלט, אויסשיסן אַזאַ וועלט!

מ. ק אַן: און קוילן?

דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד: קוילן? נישטאַ. וואו נעם איך קוילן? (שטייט אָפהענטיק און פאַרבליפט) איך וועל שטיל ווערן. איך וועל שטיל זיין ביז ביינאַכט. נאָר ביינאַכט וועט זיך שטאַרקן מיין רחמנות אויף זיי. איך וועל זיי אומברענגען פון רחמנות אויף זיי. אַזוי זאָל גאָט מיר העלפן, ווי איך וועל זיי אומברענגען. אַזוי זאָל גאָט מיר העלפן, ווי היינט ביינאַכט וועל איך אונטערצינדן די באַראַקן.

ק ו ר ת: איר הערט? וואָס שטייט איר? בינדן אים!

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: זי וועט פאַרברענט ווערן. זי וועט מיט'ן קינד פאַרברענט ווערן. איך בין אַ פאַרברעכער: כ'האַב געלאָזט אין איר אויפגיין אַ קינד. פייער וועט פאַריכטן מיין זינד. פייער איז גוט. ס'וועט רויט ווערן אין קיינעמ'ס לאַנד. כ'וועל שטיל זיין ביז ביינאַכט און דערנאָך וועל איך פייער מאַכן. ס'וועט העל ווערן אין קיינעמ'ס לאַנד.

ק ו ר ת:

— אַט זענען שטריק! אַט זענען שטריק!

— בינדט אים — ער קען נאָך האַלטן וואָרט!

— צובינדן צו אַ בוים!

— איזאַלירן!

— אַזוי — איז דאָ אַ דולהויז, אַ צוואַנגיאַקע! אַבער דאָ!

— צו אַ בוים ביים ראַנד פון וואַלד! קומט, כ'וועל אייך ווייזן!

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: (צעלאַכט זיך ווילד, שוידערט אויף) אויגן קוקן פון דער ערד. טויט פאַר טויט, — בעטן זיך אויגן. אַ שווערד הענגט פון הימל. טויט פאַר טויט, — באַפעלט די שווערד. (ווערט געבונדן). וואָס בינדט איר מיך? וועמען בינדט איר? איך בין דאָך א י ר. איך בין דאָך אייער אומגליק.

ק ו ר ת: צום בוים אים! צום בוים! (ווערט אַוועקגעשלעפט).

מ. ק אַן: אַ וועלט האָט זיך אָנגעזעצט, דאָס קינד זאָל נישט געבוירן ווערן. דער אייגענער טאַטע וויל עס טויטן. הבן יקיר לי אפרים, אָרעם נעבעכע, זשאַבעלע, וואָס וויל מען פון דיר? (די אויגן אַרויף). זעען זי, מיינע ליבע הימלישע, אויב איר וועט

נישט העלפן דעם קליינעם נ א ך - נ י ש ט — שווער איך אייך,
אז איך נעם אראפ די ספר תורה פון די פלייצעס! אויב איך איז
ליב, איז מיר ניחא. איך הייס קאן, נאָר איך קאָן נישט, וויסן זי,
טראָגן די פאַראַנטוואָרטלעכקייט — זי פאַרשטייען? וואָס טויג
מיר אַ תורה אָן יידן? איך וועל אַוועקוואַרפן דאָס פעקל — איר
הערט? (צו גראַטגאווערן) דער גאַטזעליקער קאַנטאָר פון אונדזער
סינאַגאָגע, הער רודאָף האַלצהאַקער, זכר חזן לברכה, פלעגט צו
זאָגן: דער שבת איז פאַר'ן ייד, נישט דער ייד פאַר'ן שבת.
דענקען זי אַנדערש, פירמע גראַטגאווער?

ג ר אַ ט ג.: סאַבאַט? עס איז נישט פון מיין אינדוסטריגעביט.

מ. ק אָן: עס קאַלקולירט זיך נישט?

ג ר אַ ט ג.: אָבער לאָזט מיך צורו, איר סינאַגאָגע־שמש!

(פ ר י ץ און ע ד נ א קומען פון פעלד).

פ ר י ץ: (מיט'ן ווערטערבוך אין האַנט) האַסטו געזען דעם אַרעמען

מאַן, ווי מע האַט אים געשלעפט? ווייסטו ווי עס איז מ ש ו ג ע־

נ ע ר אויף ענגליש? מעדמען.

ע ד נ אָ: וועסט אים אַריינשטעלן?

פ ר י ץ: אַלץ וועל איך אַריינשטעלן אין דעם בריוו.

ע ד נ אָ: אין דיינעם? און מיינער איז ער נישט?

פ ר י ץ: נו, נו, קריג זיך נישט.

ע ד נ אָ: געדענק, די וויזע מוז זיין פאַר מיר אויך.

פ ר י ץ: דאַרפסטו מיך צוליב דער וויזע?

ע ד נ אָ: ניין, איך דאַרף די וויזע צוליב דיר.

פ ר י ץ: דאָס האַסטו גוט געזאָגט; איך אויך אַזוי. צו קענען דיך

ליב האַבן אין אַ פריי לאַנד.

ע ד נ אָ: (איבערראַשט) זע נאָר, פריץ, גיב אַ קוק, דאָ פירט מען

אַ ראַבינער און דאַרט — אַ פאַסטאָר.

פ ר י ץ: אויך דאָס וועלן מיר אַריינשטעלן אין אונדזער בריוו.

מ. ק אָן: פירמע גראַטגאווער, זי זעען? מימיני מיכאל, משמאלני

גבריאָל!

(אַ געלאַך).

ע ר ש ט ע ר ז ש אַ נ ד אַ ר ם: (אַנקומענדיק פון רעכטס) נו,

יידן, נאָך אַלץ נישט קראַפירט? דאָ האַט איר אַ ראַבינער אין אַ

ציילנדערהוט. שפרעכט דייטש און טשעכיש, אַ נעטער מאַן, וועט

אייך העלפן גאָט בעטן, אויב איר האַט נאָך אַ גאָט.

צווייטער זשאַנדאַרס : (אַנקומענדיק פון לינקס) איר דאַרפט פאַר'ן הער פּאַסטאָר נישט מורא האָבן. ס'איז אַן אייער-ריקער. מיר האָבן אויסגעפונען, ווער זיין באַבע איז געווען. האָט געהאַט אַ גרויסע קרומע יידן-נאַז.
(אַלע גאַפן).

ראבינער : (גיט פון רעכטס, קוקט שטאַר, זעט דעם גלח פון לינקס, שטעלט טריט צו אים).

פאַסטאָר : (גיט פון לינקס, שטעלט טריט צום ראבינער).
(פּאַסטאָר און ראבינער — ביי אַרומיקער טויטער שטילקייט — גייען צו נאַענט איינער צום צווייטן, קוקן זיך שטום אָן און דערלאַנגען זיך ביידע, נישט אויסרעדנדיק אַ וואָרט, די הענט. די גאַנצע צייט שפּילט צו, מיט שטיל-פאַרהילע-נעם טאָג, דעם בלינדנ'ס פּידל).

מ. קאַזן : (לאַזט זיך טאַנצן צווישן רב און פּאַסטאָר מיט'ן זאַק אויף די פּלייצעס, זינגט צו) :

בלידער מיט'ן פּידל,
שפּיל מיר אויס דעם שפּאַס !
שפּיל מיר אויס דאָס לידל
אויפ'ן מיטן פּאַס,
שפּיל מיר אויס דאָס לידל
אויפ'ן מיטן פּאַס.

בילד פינף.

(ביים ראַנד פון וואַלד. דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד

— צוגעבונדן צום בוים, דאָס פנים אַרויפצו).

מענטש מיט דער האַלבער באַרד : דאָ שטיי איר. איר קען די שטריק נישט צערייסן — איר בין צו שוואַך. די ערד האָט מיך געבונדן און איר מוז צו די הימלען קוקן. גוט, וועל איר די הימלען צינדן. כ'וועל אונטערלייגן אונטער זיי מיין געדאַנק — ברענט ! (פּויזע). האָט עס מיין אויג געצונדן ? איז עס פון זיך אַליין געוואָרן ? אַט איז ער, אַט זע איר אים. דאָס האָט ער מיך אין קיינעמ'ס לאַנד פאַרשיקט. דאָ האָט זיין קור מיר באַפוילן : דערווערג דאָס מוטער און טויט דאָס קינד אין איר... פון קעגנאיבער שטראַמט ליכט, ער פּאַלט אויפ'ן פנים

און רעדט פון אונטער זיין שוואַרצער טראַכט אַפּער, פון אונטער זיין נאַכט אַפּער. רייד! רייד! איך ווייס, ווער דו ביסט. דו ביסט דער פּינסטער ר.

אויב |:

פּירשט פון פּינצטערניש: (קניענדיק) די צייט איז געקומען, דו זאָלסט מיך שיקן. וועסטו מיר אַפּזאָגן? דאָסמאָל וועל איך געווינען —

קוּל פון ליכט אַרויס: אַזוי פיל מאָל דיך אויף דער ערד געשיקט. צוערשט פּלעגסטו דער זיגער זיין און דער שלעגער, נאָר צוריקקומען פּלעגסטו שטענדיק אַ געשלאַגענער און באַזיגטער. פּירשט פון פּינצטערניש: דאָס מאָל וועט אַנ-דערש זיין, האָר פון ליכט.

קוּל פון ליכט אַרויס: פירשט פון פינצטערניש, גלויבסטו אַזוי?

פּירשט פון פּינצטערניש: איך גלויב.

קוּל פון ליכט אַרויס: פאַרוואָס גלויבסטו אַזוי?

פּירשט פון פּינצטערניש: ווייל אַלץ איז צו מיין הערשאַפט גרייט. נישט געווען אַזאַ צייט, נישט געווען אַזאַ דור. די אינסטרומענטן מיינע, האָר פון ליכט, זענען אַנדערע ווי פּריער, אַנדערע און בעסערע. איך נעם זיך אונטער, אינגאַנצן צו פאַרטי-ליקן דעם זון דיינעם, דעם מענטש. לאַז מיך נאָר אויף דער ערד אַרונטער, דערלויב, איך זאָל מיט די נייע אינסטרומענטן דיר ווידערשפעניקן — די אַלטע האָבן נישט געטויגט, בין איך באַזיגט געוואָרן. געדענקסט? ווען איך בין דאָרט אונטן מענטש געווען און האָט דעם נאָמען טאַרקוועמאָדאָ געטראָגן — וואָס האָב איך דען געהאַט אין מיין רשות, אַחוץ אַ פאַר אַלטע קאַמישע טאַרטור-מאַ-שינען? איצט האָב איך ראַדיאָ און לופט-מאַשין, צייטונג און טריבונע, — און דו וועסט זען: דאָס מאָל זיג איך. גיסטו מיר קיין דערלויבעניש נישט — ווייסטו, וואָס איך וועל זאָגן? אַז דו האָסט מורא, האָר פון ליכט! אַז דו ציטערסט, האָר פון ליכט —

קוּל פון ליכט אַרויס: אין מענטש-געשטאַלט ניי-דער, קלייב דיר אויס אַ לאַנד, וואָס דו ווילסט, נעם דיר צו הילף אַלץ, וואָס דו דאַרפסט, ווידערשפעניק וויפיל דו קענסט, לייג דיך ווי אַ קאַשמאַר אויפ'ן האַרץ פון דער וועלט און פייניק דאָס פאַלק

פון סיני. נישט נאָר איך גיב דיר רשות — איך באַפעל דיר! און זאָג נישט, אַז עס קענען ספקות אויפשווימען אין מיין אומענדלעכ־קייט, זאָג נישט, אַז איך האָב מורא, זאָג נישט, אַז עס קען פחד קומען פאַר מיין אַנגעזיכט. געדענק אַבער: דאָס מאַל, אויב דו ווערסט באַזיגט — ווערסטו באַזיגט אויף אייביק.

פירשט פון פינצטערניש: איך דאַנק דיר.
 קול פון ליכט ארויס: (צו דער מחנה פון די איר
 ביקע) נעמט אַ צונג פון פייער און לייגט זי אים אין מויל, נעמט די שליסלען פון דער וועלט און גיט זיי אים אין האַנט, נעמט די קרוין פון מאַכט און זעצט זי אים אַרויף אויפ'ן קאַפּ, איר אייביקע!

די אייביקע: ווי קענען מיר? ווי זאָלן מיר?
 קול פון ליכט אַרויס: איך האָב באַפוילן.
 פירשט פון פינצטערניש: איך דאַנק דיר.
 קול פון ליכט אַרויס: דו ביסט דער אויספרואווער.
 פרואוו אויס מיט דייע נייע אינסטרומענטן — און גיי פאַרלוירן.

פירשט פון פינצטערניש: דאָס מאַל קער איך מיך נישט אום, סיידן איך וועל דיך האָבן פאַרטריבן.
 קול פון ליכט אַרויס: גיי! טו! ווייס אַבער, אַז איינס איז דיין סוף: פאַרלענדונג.

פירשט פון פינצטערניש: איך האָב קיין מורא נישט, האָר פון ליכט. כ'בין זיכער אין מיין נצחון.
 קול פון ליכט אַרויס: און איך אין מיינעם, פירשט פון פינצטערניש.

פירשט פון פינצטערניש: נאָך מיר, אַ אייביקע!
 ער האָט מיר אייך אַוועקגעגעבן.
 אייביקע: ער וועט דיך פאַרטיליקן.

פירשט פון פינצטערניש: חונפים איר, איך וועל אייך אויסלערנען צו חנפ'ענען מיך, נישט אים. חנפ'עט מיך, זינגט מיר, און קענט איר נישט — וועלן מיינע שדים אייך לערנען.
 קול פון ליכט אַרויס: דינט אים — ס'איז מיין באַפעל.

איינער פון די אייביקע: שטיי אויף, דו פינ־צטערער, מענטש זאָלסטו ווערן, צו מענטשן זאָלסטו רעדן און צו אַ לעצטער שלאַכט אַרויסרופן מיין האָר. פון גאַרנישט זאָלסטו

אויפקומען, אומגעריכט פאַר אַלע, און אַלץ זאָל זיך בויגן פאַר דיר
איבער נאַכט — און מאַכט זאָל ווערן דיין וואָרט. (צו די אייביקע)
גיט אים די שליסלען צו אַלע טויערן, די צונג פון פייער און די
קרוין פון מאַכט.

א י י ב י ק ע : (טוען עס) הערש, דו פינצטערער ! הערש, דו פינצ-
טערער ! הערש ביז וואָגען דו פאַרגייסט —

ק ו ל פ ו ן ל י כ ט א ר ו י ס : געקרוינט איז ער, אייביקע,
און איך באַפעל : לאַזט זיך פאַנגען פון אים.

א י י ב י ק ע : וויי אונדז.

פ י ר ש ט פ ו ן פ י נ צ ט ע ר נ י ש : איך האָב אים אין דער
גאווה אריינגעשלאָגן, און איצט איז נאָך אַלעס : די ערד איז מיינע,
דער מענטש קומט אום. האָר פון ליכט, צום ווידערזען אין טאָג
פון מיינ נצחון.

ק ו ל פ ו ן ל י כ ט א ר ו י ס : צום ווידערזען אין טאָג פון
מיינ משפט.

(די זעאונג פארשווימט).

מ ע נ ט ש מ י ט ד ע ר ה א ל ב ע ר ב א ר ד : נעמען און
אוועקשענקען די שליסלען ! מיט וואָס, גייסט פון ליכט, ביסטו עס
זיכער ? דו זאָגסט : איך וועל זיגן. אָבער יענער זאָגט עס אויך.
און ער האָט נאָך די שליסלען דערצו ! וועמען פון אייך זאָל גלויבן
אַ ייד, אַ געבונדענער ייד אין קיינעמ'ס לאַנד ? איך ווייס נאָר, אַז
די קעלט עסט מיינע ביינער ווי אַ וואָרף — ברר — ווי קאַלט מיר
איז דאָ צווישן די גרענעצן ! צווישן אייך ביידן ווער איך צעריבן,
אויף אייביק צעריבן —

(עס קומען אַן דער ר א ב י נ ע ר און דער פ א ס ט א ר).

פ א ס ט א ר : די אמונה, ראַבינער, שיידט אונדז פאַנאָדער, אָבער
זיי זאָגן, אַז עס בינדט אונדז דאָס בלוט.

ר א ב י נ ע ר : און איר ? פילט איר אין זיך עפעס פון אַ ייד,
פאַסטאָר ?

פ א ס ט א ר : פערציק יאָר האָב איך אָפגעלעבט און נישט געפילט
קיינ האָר פון דעם אַלעמען. איצט, אַז זיי האָבן מיך געשלאָגן, פאַר-
טריבן און אריינגעזעצט צווישן אייך, ווייל מיינ באַבע איז געווען
אַ יידישע, וועל איך ממילא אַ ייד ווערן. אַ גוי, אַ געקריוודעטער,
אַ געשלאָגענער און אַן אומגליקלעכער — איז אַ ייד.

ר א ב י נ ע ר : א ייד, א גליקלעכער, א זאטער און א זעלבסטצור-
 פרידענער, — איז א גוי.
 פ א ס ט א ר : אויב אזוי, הערט אויף די מורא, אז יידן זאלן ווערן
 גויים. וואו האט איר היינט גליקלעכע יידן ? ס'איז דא א פאר-
 קערטע מורא : די צאל אומגליקלעכע גויים ווערט אזוי גרויס, אז —
 ר א ב י נ ע ר : א, לויט אייך קומט אויס, אז יידן האבן די גרעס-
 טע צוקונפט. זייער צאל האלט אין איין וואקסן און —
 פ א ס ט א ר : און זיי קענען מיט דער צייט ארומנעמען די גאנצע
 מענטשהייט. ווען נישט די אמונה, ראבינער —
 ר א ב י נ ע ר : גוט, לאמיר דערפון נישט רעדן. איר ווייסט ? עס
 ווילט זיך אזוי האלטן א שבת־פרעדיקט און ס'איז נישטאָ פאר
 וועמען. די מענטשן דארט, די אומגליקלעכע מענטשן אינ'ם לאַגער,
 וואָס קען מען פון זיי פארלאַנגען ? זיי ווילן מיך נישט הערן, דאָס
 אומגליק האָט פאַריאַגט זייער גלויבן. פאַראַן דאָרט אַ געוועזענער
 אויבער־שמש — ווען נישט ער, וואָלט איך געשטאַרבן.
 פ א ס ט א ר : וואָס זאָל א יך שוין זאָגן ? קומט זונטיק, ראַ-
 בינער, בענקט זיך אזוי נאָך גלאַק־קלאַנג, אַרגל־געזאַנג. עס פעלן
 די ליכט, עס פעלט דער קרוציפיקס. עס ווילט זיך אזוי די קאַנצל־
 רעדע האַלטן, די זונטיקדיקע קאַנצל־רעדע.
 ר א ב י נ ע ר : א, איך פאַרשטיי אייך, איך פאַרשטיי. ביי מיר,
 אַז עס קומט שבת, איז דאָסזעלבע. עס ווילט זיך אזוי אַ דרשה
 האַלטן, אָבער קן בימה איז נישטאָ. עס פעלט אַן אַרונ־קודש, עס
 פעלט אַלץ. דער אויבער־שמש האָט אַ ספר תורה אין זאַק, נאָר גיי,
 טרייב צונויף אַ מנין, אַז זיי ווילן נישט מער. גאַט. — זאָגן זיי,
 — הערט נישט אונדזער געשריי.
 פ א ס ט א ר : (קוקט צום משוגע־נעם) ווי מיינט איר ? דער ביים
 בוים — דער געבונדענער —
 ר א ב י נ ע ר : נו —
 פ א ס ט א ר : דער וואָלט דאָך אונדז געמוזט אויסהערן,
 ניין ? דער וועט דאָך נישט אַנטלויפן.
 ר א ב י נ ע ר : זיכער נישט.
 פ א ס ט א ר : האַלט, ראַבינער, אייער שבת־רעדע צו אים — און איך
 וועל האַלטן צו אים מיין זונטיק־רעדע. ווי מיינט איר ?
 ר א ב י נ ע ר : דאָס איז אַן איינפאַל. אָבער ווי שטעלט איר זיך

עס פאַר — גלייכצייטיק? רעדט איר דער ערשטער — איר זענט דער איניציאַטאָר.

פ א ס ט א ר : (צום ייד מיט דער האַלבער באַרד; מיט אַ געדיכטן באַט) מיט 1938 יאָר צוריק איז גאַט אין מענטש־געשטאַלט אַראָפּ אויף דער ערד. ער האָט זיך באַוווּזן אין די בערג פון גליל, און דאָרט, צווישן אַרעמע פּישער־לייט —

מ'ענטש מיט דער האַלבער באַרד: (רייטט אים איבער) אַ מיסיאָנער?

פ א ס ט א ר : רייט נישט איבער. הער ווייטער: — מיט 1938 יאָר צוריק —

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: רייט מיך נישט איבער; הער, וואָס איך וועל זאָגן: אין אונדזערע יאָרן און אין אונדזער צייט איז דער טייוול — דו הערסט? — דער טייוול אין מענטש־געשטאַלט אַראָפּ אויף דער ערד. ער האָט זיך באַוווּזן —

פ א ס ט א ר : וואָס פּלוידערסטו?

ר א ב י נ ע ר : וואָס רעדט ער?

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: איך ווייס, איך האָב געזען. (טייטלט אַרויפצו) אַט דאָרט קעגנאיבער. אויף די אונטערגעצונדענע הימלען קעגנאיבער.

פ א ס ט א ר : ניין, ראַבינער, דער פּלאַן טויג נישט. דאָס איז נישט איינער, וואָס הערט, נאָר איינער, וואָס רעדט. ער וויל אַליין אַ פּרעדיקט האַלטן.

ר א ב י נ ע ר : עס איז נישט קיין אוידיטאָריע.

פ א ס ט א ר : מען דאַרף אַן אמן־זאָגער.

ר א ב י נ ע ר : ווייסט איר? איך האָב אַן אַנדער אידעע. לאַמיר גיין טיפּער אַביסל אין וואַלד. איר צו מיר וועט האַלטן אייער זונ־טיקרעדע און איך צו אייך — מיין שבת־רעדע. געמאַכט?

פ א ס ט א ר : פאַרפּאָלן. קיין אַנדער אויסוועג זע איך נישט.

ר א ב י נ ע ר : אַבער מיר וועלן איינער דעם צווייטן נישט איבעררייסן, אמת?

פ א ס ט א ר : אַפּמאָך איז אַפּמאָך.

ר א ב י נ ע ר : (זיפּצט) שווער צו זיין אַ ייד.

פ א ס ט א ר : (זיפּצט) שווער צו זיין אַ גוי.

(ביידע אָפּ ווייטער אין וואַלד אַריין; ס'קומען אַן פּריץ

און ענדגאָ.

- פ ר י ץ : (מיט'ן ווערטערבוך אין האַנט) דער בריוו וואַקסט.
 ע ד נ א : וויפיל שורות האָבן מיר שוין, פריץ ?
 פ ר י ץ : אַ, ס'וועט שוין זיין אַ פופצן, צוואנציק. דאָס ענגליש איז
 שלעכט, ווערי בעד, אָבער וואָס שאַדט עס ? רוזוועלט איז אַ קלר-
 גער. ער וועט שוין פאַרשטיין. כ'וועל דאָ אַריינשטעלן דעם ראבי-
 נער מיט'ן פאַסטאַר, ס'איז שוין דאָ די קימפעטאַרין, וואָס די וועלט
 האָט איר קיין הילף נישט געגעבן, פאַראַן דער מאַריץ קאַן און
 איצט דארף מען אַריינשטעלן דעם עלנטן, וואָס שטייט דאָ געבונדן.
 (מישט אינ'ם ווערטערבוך) דאָס וואָרט פאַר אומגליק קען איך
 שוין. ב ו י ם ווייסטו דאָך ווי עס איז —
 ע ד נ א : נאָך דאָס זאָל איך נישט וויסן ? טרי.
 פ ר י ץ : אַלרייט.
 ע ד נ א : מיין נישט — איך לערן מיך.
 פ ר י ץ : און ווי וועט זיין: געבונדן צום בוים ?
 ע ד נ א : באונד טו דהי טרי — נישט ?
 פ ר י ץ : וועל, ווערי וועל. זעסטו שוין, וואָס אַ ווערטערבוך איז !
 דאַמיר נאָר אַנקומען קיין אמעריקע — וועסטו שוין זען, עדנאַ,
 וואָס פאַר אַן ענגליש דו וועסט ביי מיר רעדן. איך וועל מיר דאָרט
 פאַרשאַפן אפשר צען ווערטערביכער —
 ע ד נ א : אַך, דו הימל, גאַנצע צען ?
 פ ר י ץ : יאָ, יאָ. און וואו נאָר אַן ענגליש וואָרט — וועלן מיר עס
 ביידע וויסן. וויפיל, מיינסטו, ווערטער האָט ענגליש ?
 ע ד נ א : איך ווייס נישט. און דו ווייסט ?
 פ ר י ץ : נאַרעלע, אַזויפיל, וויפיל דער הימל האָט שטערן !
 ע ד נ א : און די אַלע ווערטער וועט מען זיך מוזן אויסלערנען ?
 גאָט, דאָס איז דאָך שרעקלעך —
 פ ר י ץ : נאַריש מיידל וואָס דו ביסט, טאַמער וועלן דיר פעלן אַ
 פאַר טויזנט שטערן — מיינסטו, וועט זיין אַ לאַך אין הימל ?
 ע ד נ א : אָבער, אַז רוזוועלט וועט איבערלייענען — וועט ער אונדז
 אַריינלאָזן ?
 פ ר י ץ : גאַנץ זיכער.
 ע ד נ א : דו ווייסט דאָך גאַרנישט זיין אַדרעס.
 פ ר י ץ : וואָס פאַר אַן אַדרעס ? מ'דאַרף אַנשרייבן איין וואָרט :
 רוזוועלט — וועלן שוין אַלע וויסן, וועמען מען מיינט. העכסטנס קען

מען, פון זיכערקייט וועגן, צושרייבן: וואַשינגטאָן. אָבער דאָס, מיין
איך, איז אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט.
מ. ק אַן: (קומט צו לויפן) קינדער, נישט געזען דעם ראַבינער?
ע ד נ א: יא, מיט'ן פּאַסטאָר.
פ ר י ז: פּינסק, עטוואָס טיפּער אין וואַלד.
מ. ק אַן: רק ער ווערט מיר פאַרלוירן. ער דאַרף גיין תּהלים זאָגן
אין דער קימפּעטאַרינס באַראַק — ס'איז דאָך איצט זיין ריי. אַנ-
שטאַט צו היטן פאַר די מזיקים — שפּאַצירט ער גאַר אַרום. עס
פאַלט אים גאַר נישט איין, אָו ער קען נאָך פאַרפעלן אַ מנחה. איך
ווייס איבערהויפּט נישט, וואָס טויג דעם ראַבינער אַ פּאַסטאָר און
וואָס טויג דעם פּאַסטאָר אַ ראַבינער. דער ראַבינער קען נאָך ווערן
אויס ראַבינער און דער פּאַסטאָר — אויס פּאַסטאָר, און וואָס וועט
ד ע מ אַ ל ט זיין? (אַפּ טיפּער אין וואַלד).
ע ד נ א: (צו פּריצ'ן) אָבער דו מוסט אריינשרייבן, אָו מיר האָבן
זיך ביידע ליב. דאָס איז זייער וויכטיק.
פ ר י ז: פּאַרוואָס איז דאָס אַזוי וויכטיק?
ע ד נ א: ווייל אָו נישט, וועט מען דיך אַריינלאָזן און מיך נישט.
פ ר י ז: אַך, אַזוי? און איך האָב געמיינט, אָו דאָס איז וויכטיק
פאַר זיך אַליין. דו ליבסט מיך דען? ווי אַזוי ליבסטו מיך? גרויס,
טיף, אָדער געוויינלעך?
ע ד נ א: געוויינלעך.
פ ר י ז: ווי וואָסטו מיך ליב צו האָבן געוויינלעך?
ע ד נ א: דו פאַרשטייסט נישט וואָס איך מיין.
פ ר י ז: נו, איך פאַרשטיי שוין גוט. דו האָסט מיך ליב זייער גע-
וויינלעך.
ע ד נ א: ריכטיק. דאָס הייסט: אַזוי ווי פּא און מ אַ דאַרפן
זיך ליב האָבן.
פ ר י ז: ווי אַזוי דאַרפן זיי זיך ליב האָבן?
ע ד נ א: אַך, דו פאַרשטייסט נאָך אַלץ נישט. דאָס הייסט, אָו ווען
דיר זאָל געשען אַן אומגליק — וואַלט איך אָדער משוגע געוואָרן
אַזוי ווי מ י ין מ אַ, אָדער איך וואַלט מיר פּרייוויליך דעם
טויט גענומען, אַזוי ווי ד י ין מ אַ. פאַרשטייסטו שוין?
פ ר י ז: איך פאַרשטיי, מיין קליינע, איך פאַרשטיי.
ע ד נ א: און דו מיינסט, דו ביסט שוין אַזא גרויסער? אינגאַנצן
מיט איין יאָר עלטער.

פ ר י ז : אָבער מיט צען יאָר קליגער.
 ע ד נ א : ענגלישע ווערטער קען איך שוין כמעט אַזוי פיל ווי דו.
 פ ר י ז : נישט ריכטיק. ווי לאַנג איז, אַז דו האָסט אפילו נישט
 געוואוסט, וואָס „ר א ו ר“ מיינט —
 ע ד נ א : „לאָוו“ איז — אַזוי ! (כאַפט אים אַרום. זיי קושן זיך
 ליידנשאַפטלעך, פאַרזינקען אין זייער יונג גליק).
 ד ע ר מ ע נ ט ש ב י י מ ב ו י מ : (קוקט זיך צו) ווער זאָגט,
 אַז דאָ איז ק י י ב ע מ'ס לאַנד ? עס איז דאָך אַ לאַנד פון
 צ ו ו י י ! פירשט פון פינצטערניש, זעסט ? אַט זענען זיי !

ב י ר ד ז ע ק ס.

(באַגינען אין לאַגער. ראַבינער קומט אָן פון איין זייט, פאַס־
 טאָר פון דער צווייטער).
 ר א ב י נ ע ר : גרים גאָט, פאַסטאָר. ווי איז אַדורך די נאַכט ?
 פ א ס ט אָ ר : בין געהאַט אַנדרימל געוואָרן — האָבן מיך
 די גלאַקן אויפגעוועקט.
 ר א ב י נ ע ר : וועלכע גלאַקן ?
 פ א ס ט אָ ר : נו, יא, וואָס ווייסט איר פון גלאַקן, ראַבינער ? איך
 בין מיר אַזוי אַנדרימל געוואָרן אונטער'ן פרייען הימל — ערשט
 איך זע : דער הימל־קופאַל איבער מיר איז דער קופאַל פון אַ ריי־
 זיקן דאָם — און איך זוך מיך אין דעם ריזיקן דאָם און ווייס נישט
 וואו איך בין אַהינגעקומען — און מיטאַמאָל : איך האָב זיך באַ־
 געגענט מיט זיך אַליין, איך האָב זיך דערזען שטיין אויף עפעס אַ
 ריזיקע אַמבאַנע — די אַמבאַנע הויבט זיך ביז צו די שטערן — פון
 אונטן ציען זיך הענט, אַ וואַלד מיט הענט שטרעקט זיך צו מיר,
 איך אָבער שטיי אַזוי הויך, אַז אַט־אַט און די שטערן וועלן מיך
 אריינעמען צווישן זיך און איך וועל פאַרלוירן גיין אין דער אומ־
 ענדלעכקייט פון דער באַוועגונג. און די אַמבאַנע שטייט נישט, זי
 הויבט זיך אַפֿ העכער, ווי געטראָגן אויף פליגלען, און איך מיט
 איר — און ווי איך טראָג מיך אַזוי, הויך, העכער, נאָך העכער,
 דערפיל איך פלוצלונג, אַז איך מוז זיך אָנהאַלטן אָן עפעס, אַז
 נישט וועל איך קיינמאָל שוין נישט קענען באַגעגענען זיך מיט זיך
 אַליין — איך וויל מיך אַרונטערבויגן און זיך אָנכאַפן אָן איינער
 פון די הענט — אָבער ניין, זיי גרייכן נישט צו מיר, קיין שום

האָנט גרייכט נישט צו מיר, אַלע הענט זענען טיף אונטן — און ווי איד זוך אַן אָנהאַלט, פאַרטשעפע איד מיך אָן אַ שטערן, כאַפּ מיך אָן אָן אים — און — שטעלט אייך פאַר: די שטערן זענען גלאַקן געווען. איד האָב קוים אָנגערירט יענעם שטערן — האָט ער זיך מורא'דיק צעקלונגען, ווי ער וואָלט זיך געבייזערט, און אַלע שטערן — נאָך אים, און עס האָט געשטורעמט גלאַק נאָך גלאַק: ס'א ייד, ס'א ייד, ס'א ייד! אַראַפּ, אַראַפּ, אַראַפּ! די אַמבאַנע האָט זיך גענומען אַראַפּלאַזן, אַראַפּלאַזן, די הענט, וואָס האָבן זיך פריער געשטרעקט אין אַ געבעט, האָבן זיך אַ לאַז געטאָן נאָך מיר ווי הינט נאָך אַ האַז. און די גלאַקן שרייען, שרייען. פּוּנ'ים טומל' האָב איד מיך אויפגעכאַפט און מער נישט געשאַפּן. די קעלט האָט געפיי־ניקט און די קימפעטאַרין האָט אַזוי געקרעכצט פון באַראַק אַרויס, אַז יעדער קרעכץ האָט מיך געהאַלטן וואָך און מיין בלוט איז אויס־געגאַנגען פון רחמנות צו מיר.

ר א ב י נ ע ר: און מיט מיר, פאַסטאַר, איז אַזוי געווען: איד בין אַנדרימלט געוואָרן, ווי פאַרצייטנס יעקב אבינו מיט'ן שטיין צור קאַפּנס, נאָר אנשטאַט אַ לייטער צום הימל, האָב איד געזען אַ גאַנג טיף אין דער ערד אַראַפּ, און איד, בראש פון אַ מינו יידן, בין געגאַנגען טרעפ־אַראַפּ, אַלץ טיפער און טיפער, ביז מיר זענען צוגעקומען צו אַ שול, וואָס איז געלעגן אונטער די פּונדאַמענטן פון דער ערד. די שול איז געווען פינצטער־בלוי־לעך ווי אַ פאַרטאַג, ביים ארון קודש זענען געלעגן לעבעדיקע לייבן, און אז זיי האָבן אונדז דער־זען, האָבן זיי אַרויסגעברומט דריי מאַל: הייליק, הייליק, הייליק! אויפ'ן פּרוכת פון ארון קודש איז מיט אותיות פון פייער געשריבן: ממעמקים קראתוך ד' —

פ א ס ט א ר: איד פאַרשטיי. De profundis clamavi Te, Domine.

ר א ב י נ ע ר: און ווען מיר האָבן געוואָלט תפילה טאָן, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מיר האָבן פאַרלוירן די מענטשלעכע שפּראַך. אונדז זערע ליפן האָבן זיך נישט באַוועגט און פּונדעסטוועגן האָט אַלץ אין אונדז גערעדט אַ תפילה. דאָס איז געווען אַ תפילה פון אונז טערערדישער שטילקייט. און וואָס מער מען האָט תפילה געטאָן — אַלץ שטילער איז געוואָרן. דאָס קען מען גאָר נישט איבערגעבן, פאַסטאַר. די שטילקייט איז צום סוף געוואָרן אַזאַ, אַז איד האָב מיך פון דער שטילקייט אויפגעכאַפט, ווי פון דעם גרעסטן ליאַרעם. ווייטער איז געווען אַזוי ווי מיט אייך: די קעלט האָט געפייניקט

און די קימפעטאָרין האָט מורא'דיק געקרעכצט פון באַראַק אַרויס.
 איך האָב תפילה געטאָן פאַר איר.

פ א ס ט א ר : איך האָב אויך געבעטן גאָט פאַר איר. פאַרטאָג, אַז
 די קרעכצן האָבן אויפגעהערט, איז מיך באַפאַלן אַן אימה. איז עס
 אַמאָל נישט דער סוף? שפעטער האָט איך געהערט, אַז איר איז בער
 סער געוואָרן. דער הימל זאָל זיך אָננעמען פאַר איר (צלמ'ט זיך).

ר א ב י נ ע ר : דער זכות פון רחל, רבקה, לאה זאָל איר ביישטיין.
 פ א ס ט א ר : זי וועט געבוירן? זי וועט נישט, גאָט באַהיט, אויס-
 גיין אַזוי? אַן דאָקטוירים, אין געצעלט פון ברעזענטענעם לייונט...
 נו, גוט, מיר גיבן איר אַוועק אַלץ פון מויל, מיר שיצן זי, מיר
 וואַכן איבער איר — פון ברין האָבן יידן בעטגעוואַנט אַריינגע-
 שיקט... אַבער דאָך... מ'האַט זי געשאַגן... א ייד, — זאָגן זיי, —
 דאַרף נישט געבוירן ווערן. ווייל אַמאָל, מיט 1938 יאָר צוריק,
 איז געהאַט געבוירן געוואָרן איינער אַ —

ר א ב י נ ע ר : (רייסט אים איבער) קומט, לאַמיר בעסער אַרויס
 אין פעלד. איך האָב פאַר אייך אַ נייע פרעדיקט.

פ א ס ט א ר : אַזוי? איך פאַר אייך אויך.
 (ביידע אָפּ. פ ר י און ע ד נ אַ קומען אַן).

פ ר י אַ : אַזאָ קילער באַגינען. אַזוי קאַלט געווען ביינאַכט. מיט
 וואָס האַסטו זיך צוגעדעקט?
 ע ד נ אַ : מיט גאַרנישט.

פ ר י אַ : כ'האַב אַן אויג נישט געקענט צומאַכן. די קימפעטאָרין
 — אַזוי שרעקלעך געווען צו הערן —

ע ד נ אַ : איך האָב אויך נישט געקענט צוליב איר. כ'בין געלעגן
 אויף דער ערד און געטראַכט פון מיין מאַ. און איך האָב דאָך אַזוי
 געוואַלט אַנטשלאָפן ווערן. איך בין מיד פון נישט שלאָפן, פריץ,
 די פיס האַקן מיר זיך אונטער.

פ ר י אַ : דאָס איז גיכער פון הונגער. איך פיל דאָס זעלבע. אַבער
 איצט פיל איך שוין גאַרנישט, אויסער פרייד. און דו?

ע ד נ אַ : איך אויך אַזוי. אַז איך דערזע דיך — גייט אַלץ אַריבער.
 אַז איך זיך מיט דיר אין פעלד אַדער טיפער אין וואַלד, דאָרט
 אויפ'ן מאַך, און לערן די ענגלישע ווערטער און קוק דיר אין די
 אויגן און הער די בוימער רוישן, — דאַכט זיך מיר, מיין טאַטע
 לעבט נאָך, מיין מאַ לעבט נאָך און אַלע מענטשן זענען גוט. אַבער
 דו ווייסט דאָך גאַרנישט, וואָס איך האָב צוגעטראַכט די נאַכט.

פ ר י ץ : וואָס ?
ע ד נ א : אפשר גאַנצע פינף שורות צום בריוו — נייע שורות.
פ ר י ץ : און איך — נאָך מער ווי פינף. אפשר צען.
ע ד נ א : דאָס וועט זיין אַ לאַנגער בריוו. ווער ווייס, צי וועט ער
צייט האָבן צו לייענען. פאַ פּלעגט זאָגן, די אַמעריקאַנער האָבן קיין
צייט נישט. צייט איז ביי זיי געלט.
פ ר י ץ : יאָ, אָבער רוזוועלט'ן האָבן זיי דערויף געמאַכט פאַר פרע-
זידענט, ער זאָל האָבן צייט. וואָרים אימיצער מוז דאָך דאָרט צייט
האָבן. זיין בילד האָסטו געזען ? כ'האַב אַרויסגעשניטן פון אַ ציי-
טונג — (נעמט אַרויס, ווייזט איר).
ע ד נ א : (דערפרייט) פרייך, ער וועט זיכער לייענען אונדזער בריוו.
זיכער. איך דערקען עס אין די אויגן. ער האָט אינגאַנצן אַנדערע
אויגן ווי — נו, ווי —
פ ר י ץ : איך פאַרשטיי. רעד נישט. עס ווילט זיך נישט געדענקען.
דערמאָן נישט זיין נאַמען, — וועסט זיך אומריין מאַכן די ליפן,
כ'וועל זיי אַ גאַנצן טאָג נישט קענען קושן. עס איז אַזוי שרעקלעך
און אַזוי מיאוס. אָבער מיר זענען יונג. און איבער אונדז איז הימל.
דער ריח פון וואָלד-ווינט, דער ריח פון דיינע האָר — וואָס דארף
איך מער ? ווען מיר זיצן אויפ'ן פעלד-היגל פאַרנאַכט און קוקן
ווי שטערן צינדן זיך — איין שטערן נאָכ'ן צווייטן — פילסטו
דען, אַז ער איז פאַראַן ? ניין, עדנאָ, — דו פילסט אים נישט —
ער איז נישט אַ אינגאַנצן — ס'איז דאָך נאָר אַ בייזער חלום פון
אַ קראַנקן קאַפּ — די וועלט האָט אַ קראַנקן קאַפּ באַקומען, און אַז
דער קאַפּ טוטוויי — זעט מען אַזעלכע חלומות. נאָר אַז מען שטייט
אויף — איז דער חלום נישטאַ. ס'איז נאָר דאָ זון, ווינט — וועלט —
ע ד נ א : זון — ווינט — וועלט —
פ ר י ץ : ס'וועלן פאַרביי אַ פאַר יאָר — און וואָס, מיינסטו, וועט
בלייבן פון דעם אַלעם ? גאַרנישט. גאַרנישט. ס'וועלן לויפן יאָרן
און מיר וועלן אַלט ווערן, איך און דו, און מיר וועלן ביידע זיצן
— צוויי אַזעלכע קאַמישע אַטיטשקע — ערגעץ אין אַ שטאָט פון
אַ ווייט לאַנד, און דרויסן וועט זיין ווינטער, און מיינע האָר און
דיינע וועלן ווייס זיין ווי דער שניי אין דרויסן — און איך וועל
מיר דרימלען אין אַ פאַטערשטול —
ע ד נ א : יאָ, יאָ, איך זע —

פ ר י ץ : און פון באקוועמלעכקייט וועגן רוק איך מיר צו דעם פאָ-
טערשטול צום אויוון —
ע ד נ א : ניין ! אזא טייערע פאָטערשטול צורוקן צום אויוון ?
מאָכסט דאָך קאָליע דאָס מעבל —
פ ר י ץ : אָבער איך האָב מיר לייב צו מאַכן באַקוועם. וואָס אַרט
דיר ? אזוי וויל איך.
ע ד נ א : דעספאָט ! אזוי פיל יאָר נאָך דער חתונה, קינדער אויס-
געגעבן, און קען זיך נאָך אַלץ נישט אָפגעוויינען פון די קאָפּריזן.
פ ר י ץ : נו, לאָז צו רו, אַלטיטשקע. קוק בעסער, ס'אַראַ שיינער
שניי אין דרויסן, ווי לייכט עס שנייט, ווי ליכטיק.
ע ד נ א : (פאַרגאַפט) ווי לייכט — ווי ליכטיק —
פ ר י ץ : דאָס זענען די טרערן פון אונדזער יוגנט פאַרוואַנדלט גע-
וואָרן אין ברייאַנטן —
ע ד נ א : די טרערן ? אַ, איך דערמאָן מיך. דאָס מוזסטו מיינען אַ
פעלד אין קיינעמס לאַנד, נישט וואָר ? דאָס מוזסטו מיינען אַ ברוין
לאַנד אזא —
פ ר י ץ : נו, נו, אַלטיטשקע, הער אויף, ברוין ? וואָס ברוין ? שוין
לאַנג אַראָפגעשווענקט. ווי לייכט עס שנייט, ווי ליכטיק. אזוי לייכט
און ליכטיק האָבן מיר אין טאָג פון אונדזער חופּה געטאַנצט —
קום, כאַפּסט אפשר אַ טאַנץ אַרום אויוון ?
ע ד נ א : האָסט דען נישט געזאָלט אַנדרימלעך ווערן, מיין ליבער
קאָטער ? מיר האָבן שוין אָפגעטאַנצט. מיר זענען צו אַלט דערויף.
פ ר י ץ : צו אַלט דערויף ? ווי אַלט, מיינסטו, בין איך ?
ע ד נ א : ווי אַלט ? וואָרט נאָר... (קוקט אים אָ, לאַכט זיך פאַ-
נגאָנדער, ווי זי וואַלט אים ערשט איצט דערזען) דו... דו ביסט על-
טער פאַר מיר מיט אַ יאָר !
פ ר י ץ : און דו ווי אַלט ביסט ?
ע ד נ א : זעכצן.
פ ר י ץ : ריכטיק ! און דער שניי ?
ע ד נ א : וואו האָסטו דען שניי ?
פ ר י ץ : וואָס ? זענען די טרערן פון אונדזער יוגנט נאָך נישט
פאַרוואַנדלט אין ברייאַנטן ? ריכטיק. נאָך נישט. ס'האָט אָבער
פאַרט געגלאַנצט —
ע ד נ א : דאָס האָט אין אונדזערע הערצער געגלאַנצט —
פ ר י ץ : ריכטיק, אין אונדזערע הערצער. און אונדזערע הערצער

— זיי וועלן נאך אריינגלאַנצן אין אַנדערע צייטן, עדנאָ, אין גאַנץ אַנ-
דערע, ליכטיקע, פרייע צייטן — דו פאַרשטייסט ?

ע ד נ א : ווי גוט ס'וועט דעמאָלט זיין.
פ ר י ז : מיר וועלן עס זען מיט די אייגענע אויגן, עדנאָ.
ע ד נ א : זיכער. מיט די אייגענע אויגן.
פ ר י ז : און אויב דו ווייסט עס, עדנאָ, — טאָ ווי קענסטו זיך
איינהאַלטן ? א י ז מוז טאַנצן, ווען איך טראַכט דערפון.
ע ד נ א : אָבער דאָ קען מען נישט טאַנצן. אַ סך שלאָפן נאָך, און
די, וואָס שלאָפן שוין נישט, זענען דאָך נישט אַזוי גליקלעך ווי מיר.
פ ר י ז : טאָ קום פון דאַנען. אין פעלד אויפ'ן היגל — דאָרט ליאַזט
זיך עס מאַכן — מיר וועלן טאַנצן אַרויף, טאַנצן אַראָפּ — אַדער
ניין — כ'האַב נעכטן אַן אָרט אַנטדעקט אין וואַלד — אזאָ קליי-
נעם שטיין דריי־עק — צו ענג אויף צום טאַנצן, דערפאַר זעט מען
דאָרט, ווי די האַרבסט־זון טאַנצט — זי טאַנצט אריין דורך גאַל-
דענע צווייגן, ווי דורך אָפענע טירן — ליאַזט זיך אַוועק איבער'ן
מאָך, ווי איבער אַ געוועקסטן פאַרקעט — און ס'אַראַ באַל־באַ-
לייכטונג ! עס ברענען די האַרבסט־בוימער ווי גרויסע קאַנדע-
ליאַברעס.

ע ד נ א : ווען איך הער דיך רעדן, זע איך די פרייע וועלט, וואָס
וואַרט אויף אונדז — די נייע גוטע יאָרן —

פ ר י ז : זיי וואַרטן אויף אונדז און אויף אַלעמען — אויף אַלע
מענטשן, עדנאָ.

ע ד נ א : אויף יידן אויך ?
פ ר י ז : געוויס. אויף יידן אויך.
(ביידע אָפּ אין פעלד אַריין).

אַ ל ט י ט ש ק ע ר : (פון זיין שטיין רעכטס) נו, בלינדער, שוין
געעפנט אַן אויג ? איך מיינ : ביסט שוין אויפגעשטאַנען ?

ב ל י נ ד ע ר : יאָ, איך זיך שוין אויפ'ן שטיין.
אַ ל ט י ט ש ק ע ר : אַ גאַנצע נאַכט נישט געשלאָפן. דער שוואַך
וויל אויף יידישע אויגן נישט קומען. מען קען נישט לעבן, מען קען
נישט שטאַרבן. אַ קישן צום שטאַרבן איז נישטאָ — וואָס־זשע
איז יאָ דאָ ? נישט קיין קישן, נישט קיין בעט, נישט קיין לעבן,
נישט קיין טויט — גאַרנישט.

ב ל י נ ד ע ר : גאָט וועט העלפן, וועסט שטאַרבן, אַלטיטשקער,
וועסט זען.

אַ ל ט י ט ש ק ע ר : איך האָב שוין די האַפּנונג פאַרלוירן, בלינדער.
 ב ל י נ ד ע ר : האָף צו גאָט, אַז דו וועסט לאַנג נישט לעבן.
 אַ ל ט י ט ש ק ע ר : בלינדער, דער טויט אפילו — דער טויט איז
 אויך אַוועק, ער איז אַוועק פון די יידן, ער וויל זיך נישט צורירן
 צו זיי. דאָס לעבן אַוועק, דער טויט אַוועק — און גאַרנישט, הוילער
 גאַרנישט. אַכציק יאָר זיצן נישט-טויט, נישט-לעבעדיק אויף אַ
 שטיין — און גאַרנישט.

ב ל י נ ד ע ר : זיי זאָגן, ס'איז בעסער געוואָרן. פאַרטאָג איז בער
 סער געוואָרן.

אַ ל ט י ט ש ק ע ר : וועמען ?

ב ל י נ ד ע ר : ווייסט נישט ? דער קימפעטאַרין. נו, אַ דאַנק גאָט,
 אַ דאַנק גאָט. נעכטן אַ גאַנצן טאָג איך מיך פאַר צער נישט
 געקענט צורירן צו דער פידל. איצט, אַ דאַנק גאָט, וועל איך שפּילן.
 אַ ל ט י ט ש ק ע ר : אַ בעלנות ! הער, וואָס מע זאָגט דיר : נישט
 קיין קימפעטאַרין, נישט קיין קינד — הוילער גאַרנישט. אַ ייד קען
 שוין מער נישט שטאַרבן, קען שוין מער נישט לעבן און קען שוין
 מער נישט געבוירן ווערן —

ב ל י נ ד ע ר : איך ווייס נישט. אָבער שפּילן קען מען נאָך. (שפּילט).

אַ ל ט י ט ש ק ע ר : און דו מיינסט, אַז דאָס זענען טענער ? איך
 וועל דיר זאָגן דעם אמת, איך גלויב גאַר נישט, אַז דו שפּילסט.
 ווייסט גאַר וואָס ? נאָ דיר אַ נדבה און שפּיל נישט. (זוכט אין די
 קענטענעס, געפינט נישט) נישטאָ קיין געלט. איבערגעלאָזט ביי די
 ב ר ו י נ ע.

ב ל י נ ד ע ר : (ענדיקט דאָס שפּילן) אַמאָל, אַז איך בין געגאַנגען
 איבער די הייפן פאַרדינען, האָב איך געשפּילט פון נדבות וועגן.
 איצט שפּיל איך פאַר זיך אליין, צו זען, צי ס'איז נאָך דאָ אַ וועלט.
 וואָרים מיינע אויערן זענען זעעוודיק.

מ. ק אָן : (קומט אָן). אחינו בני ישראל, ס'איז דאָ אַ בשורה.

אַ ל ט י ט ש ק ע ר : וואָס איז ? מ'קען שוין שטאַרבן ?

מ. ק אָן : פאַרשטייען זי ? ס'ווערט איר, ברוך השם, אלץ בעסער.
 די היץ איז אָפּגעפאַלן. וואָס דאַרף דען אַ ייד אויף צו ווערן גער-
 האַלפּן ? אזוי גוט ווי גאַרנישט. אין קיינעמ'ס לאַנד, אין גאַרנישט'ס
 לאַנד איז ג א ר נ י ש ט — גאַרנישט אַזאַ גאַרנישט. עס שטייט:
 תורה ארץ על בלימה. אָדער ווי דער גאָטזעליקער חזן אונדזערער.

הער רודאָפּף האַלצהאַקער, זכר חזן לברכה, פלעגט צו זאָגן: גאַר
נישט איז אויך עפעס.

אַ ל ט י ט ש ק ע ר: ניין, גאַרנישט איז גאַרנישט.

מ. ק אָן: אדרבא, פאַרקערט: גאַרנישט איז נישט גאַרנישט.

אַ ל ט י ט ש ק ע ר: (עקשנות'דיק) גאַרנישט איז גאַרנישט.

(גראַטגאווער קומט אָן מיט'ן זאָק אונטער'ן אַרעם, זיין פנים
פייערלעך).

מ. ק אָן: פון גאַרנישט האָט גאָט באַשאַפן אַ גאַנצע וועלט, דער
צייט ער מיר אַ מעשה, אַז גאַרנישט איז גאַרנישט. (צום אָנגע-
קומענדיקן גראַטגאווער) הער פאַבריק-הויז גראַטגאווער, ווי מיינען זי?
איר זענט דאָך עפעס יאָ דער גרויס-אינדוסטריעלער, זאָ צו זאָגן, איז
איין בול אין חשבון נישט איינע וויכטיקע זאַכע, זאָ צו זאָגן?

ג ר אָ ט ג.: (בייז) איר סודעטן-גאַליצישער אויבער-שמש — הערט
אויף מיט די פוילע וויצן. (שטעלט זיך אַוועק אין מיטן, רעדט הויך
און פייערלעך צום פריש-אויפגעשטאַנענעם עולם, וואָס הויבט זיך
אָן צונויפצוקומען) סודעטן-דייטשן פון יידישער אַפּשטאַ-
מונג! פאַבריק-הויז גראַטגאווער, עקזיסטירט זייט 1890, רופט אייך
צו זעלבסט-הילף. אַ גרויסע אידעע, מיינע הערן, אַ גרויסע אידעע!
מ. ק אָן: מנא, מ'קען קיינמאָל נישט וויסן, ווער דער משיח איז.
גראַטוליר, הער גראַטגאווער, גראַטוליר. זאָל איך שופר בלאָזן?
ג ר אָ ט ג.: איר! הערט דאָך אויף, זאָג איך.

ק ל ו ת:

— ער האָט אָן אידעע.

— לאַמיר הערן זיין אידעע.

ב ל י נ ד ע ר: אַלטיטשקער, איך הער זאָגן, אַז משיח איז געקומען.
איז דאָס אמת?

אַ ל ט י ט ש ק ע ר: בלינדער נאַר, ס'איז קיין שום משיח נישט.
ס'איז גאַרנישט. ס'איז גראַטגאווער — דער מיט'ן צילינדער.

ג ר אָ ט ג.: (בינדט אויף דעם זאָק, נעמט אַרויס אַ רידל).

ק ל ו ת: אַ רידל! אַ רידל!

מ. ק אָן: אַרויס דער רידל פון זאָק! יידל מיט'ן רידל, איך גראַ-
טוליר! (זינגט):

יידל מיט'ן פידל,

גראַטגאווער מיט'ן זאָק —

מיינט נישט, זינט איך בין אַ סודעטן-דייטשער גאַליציאַנער, האָב

איך נאָך נישט געזען, אַ רידל זאָל זיך אַזוי רידלען. אַט אַט־די כלי
האַט איר עס געהאַלטן פאַר נויטיק אַרויסצוראַטעווען, הער גראַט־
גאַוער ?

ג ר אַ ט ג : (פֿייערלעך) איך האָב עס מיר באַלד אויסגעקאַמבינירט.
ווען זיי זענען געקומען נאָך מיר, האָב איך עס מיר בליץ־שנעל
אויסגעקאַמבינירט. איך האָב געפרעגט : וואוהין, מיינע הערן ? און
זיי : צו דער טשעכישער גרענעץ. און ווען די טשעכן וועלן נישט
אַריינלאָזן ? נו, האָבן זיי געזאָגט, וועט איר בלייבן אין מיטן. אין
מיטן ? האָב איך מיר געטראַכט. אַזוי ? און איך האָב עס מיר באַלד
אויסגעקאַמבינירט. זיי, נאַטירלעך, האָבן געלאַכט. די שליסלען ?
ביטע זייער ! דאָס איז אייער רעכט. אַ רידל אין זאַק ? אַהאַ, זיך
אַליין אַ קבר אויסגראַבן ביי אַ געלעגנהייט ? ביטע זייער ! איך
אַבער האָב מיר דאָס מייניקע געוואוסט. איך האָב מיר געהאַט מיינ
געדאַנק דערביי. אַ גרויסע אידעע, מיינע הערן, אַ גרויסע אידעע !
מ. ק אַ ז : נו, אַ סוף ! ס'וועט אַרויס די אידעע פון זאַק, אַדער
נישט ?

ג ר אַ ט ג. : סודעטן־דייטשן פון יידישער אַפּשטאַמונג, מיר וועלן
זיי איבערקליגן ! זיי האָבן ערד, מיר האָבן אַ רידל ! נאַטירלעך,
ווען מיר האָבן מער רידלען — זאָגן מיר : אַ רידל אויף אַ מאַן —

מ. ק אַ ז : אַ רידל אויף אַ יידל —

ג ר אַ ט ג. : אַ רידל אויף אַ מאַן — נו, דאַן מאַכן מיר עס איינס־
צוויי. אַבער פאַרשטייט : מער ווי איין רידל האָב איך דאָך נישט
ג ע ק אַ נ ט מיטנעמען —

מ. ק אַ ז : נאַטירלעך : איין מענטש, איין זאַק, איין רידל —

ג ר אַ ט ג. : מ'קען אַבער, ביי גוטן ווילן און פֿייסיקער טאַג־טעג־
לעכער אַרבעט, אויך מיט איין רידל דערגראַבן זיך צוריק צו אונ־
דזער סודעטן־דייטשן פּאַטערלאַנד און צוריקבאַקומען וואוינונג און
אונטערנעמונג, וואַרים אַזוי לאַנג ווי מען האָט די שליסלען —

מ. ק אַ ז : אַזוי לאַנג ווי אַ י ר האָט די שליסלען — האָבן זיי
אַ י י ד ערגעץ אַנדערש, הער גראַטגאַוער.

ג ר אַ ט ג. : איך בעט נישט שטערן, אַ פייערלעכער מאַמענט, מיינע
הערן, אַ פייערלעכער מאַמענט ! ווען אַלע זאָלן גראַבן אַ שעה אין
טאַג — ווי לאַנג, מיינט איר, דאַרף געדויערן, אויסצוגראַבן מיט
געמיינזאַמע כחות —

מ. ק אַ ז : אַ קבר ? גוט, דינגט מיך פאַר אַ קדיש־זאָגער.

ג ר א ט ג. : אויסצוגראָבן מיט געמיינזאַמע כחות אַן אונטערער־
דישן טונעל? איך מײן: אַ טונעל פון דאַנען צוריק צו די סודעטן
— ביז נאָך דער גרענעץ —

ק ו ל ת :

— ער וויל צוריק קיין מצרים.

— זאָל ער אַליין גראָבן.

— מיר זענען שוין גענוג באַגראָבן.

מ. ק אַן : (מאַכט נאָך גראַטגאווערס קול) אַ גרויסע חסר־דעה,
מיינע הערן! אַ גרויסע חסר־דעה!

ג ר א ט ג. : איך בין אַנטוישט, מיינע הערן, שרעקלעך אַנטוישט.

מ. ק אַן : די גראַב־אידעע איז באַגראָבן. (צו די אַרומיקע) אחינו
בני ישראל, איר האָט אים דערלאָנגט מיט אַ רידל אין קאַפּ.

ג ר א ט ג. : (ערנסט און פּייערלעך) טוט מיר לייד. אָבער א יך וועל

פון מײן אידעע נישט אָפּטרעטן. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז וועל איך

מיר אַליין אויסגראָבן אַ טונעל. אַזוי לאַנג ווי א יך האָב די

שליסלעך —

מ. ק אַן : און אַז זיי וועלן אייך פאַקן און צוריקשיקן?

ג ר א ט ג. : (עקשנות־דיק) וועל איך ווידער גראָבן.

מ. ק אַן : און אַז זיי וועלן אייך אַ דריט מאָל צוריקשיקן?

ג ר א ט ג. : וועל איך אַ דריט מאָל גראָבן.

מ. ק אַן : זי פאַרשטייען, ער האָט זיין אידעע אויסגעאַרבעט מיט
אַלע שרייפּעלעך.

ג ר א ט ג. : איך בין אַן אָפּטימיסט. מיר וועלן זען, ווער עס וועט

מיד ווערן: גראַטגאווער אַדער היטלער. (אַפּ מיט'ן רידל, שטעלט

זיך פונדערווייטנס גראָבן).

מ. ק אַן : מיינט נישט. עס שטייט: ומי כעמך ישראל גוי אחד

בארץ. ווער נאָך ווי דיין פאַלק ישראל איז אַ פאַלק איינס אין דער

אדמה! דאַכט זיך, עס ליגט אין דער אדמה, ניין, נעמט עס אַ רידל

און גראַבט זיך אַרויס. ווי האָט אקאַרשט געזאָגט מאַריץ קאַן?

גאַרנישט, — זאָגט ער, — איז נישט גאַרנישט. פון גאַרנישט

ווערט אַ רידל, פון אַ רידל אַ טונעל, און אַזוי ווייטער. דער גאַט־

זעליקער חזן פון אונדזער סינאַגאָגע — (האַקט אַפּ. ס'פאַרט אַן מיט

רעט אַן אויטאָ. עס שטייגט אויס אַ זשוואַנער פאַרשוין פון אומבאַ־

שטימטער עלטער אין אַ קעסל־צילינדער אויפ'ן קאַפּ, מיט אַ נאָ־

טיץ־ביכל און אַן אייביקער פעדער אין האַנט).

ז ש ו ר נ א ל י ס ט : (צו מאַרין קאַן, וועלכער לויפט צו צו אים
דער ערשטער) מיט וועמען האָב איך דעם כבוד ? דאָ איז דאָך
קיינעמ'ס לאַנד, ווי ? איך בין פון דער אויסלאַנדישער פרעסע.

מ. ק אָן : (שטעלט זיך אויך פאַר) און איך — פון דער פאַרברענ-
טער סינאָגאָגע.

ק ו ל ו ת : פון דער פרעסע ! פון דער פרעסע ! ער וועט אונדז
ב א ש ר י ב ?

ז ש ו ר נ א ל י ס ט : (מיט נערוועזע, אייליקע תנועות) קענט איר
מיר ווייזן די זענסווירדיקייטן ? שנעלער, טעמפּאָ ! אין אַ שעה
אַרום, ניין, אין אַ האַלב שעה אַרום מוז דער באַריכט זיין פאַרטיק.
ווערט מאַרגן געדרוקט אין צוואַנציק צייטונגען —

מ. ק אָן : און ווערט איבערמאַרגן פאַרגעסן (מאַכט נאָך זיין קול)
טעמפּאָ !

ז ש ו ר נ א ל י ס ט : איר זענט, ווי איך פאַרשטיי, דער וויצלינג
פון דעם לאַגער. נו, פיין, איך האָב שוין די ערשטע שורות. (דיק-
טירט זיך אַליין אויפ'ן קול, שרייבנדיק גלייכצייטיק אויפ'ן בלאַק)
אַ וויצלינג אין קיינעמ'ס לאַנד. געלעכטער דורך טרערן (צו קאַנ'ען)
וואָס ווייטער ?

מ. ק אָן : דאָס פרעג איך דאָך : וואָס ווייטער ? מיר וועלן דאָ זיצן
אין געהאַקטע צרות — און איר, שיינע מענטשן, וועט שרייבן פון
אונדז אין די בלעטער ?

ז ש ו ר נ א ל י ס ט : אויסגעצייכנט. (דיקטירט זיך אַליין און
שרייבט אייליק). וואָס וועט זיין מיט אונדז ? — ווערט דער וויצ-
לינג טראַגיש. — וועלן מיר דאָ שטאַרבן — זאָגט ער — פון הונ-
גער און קעלט — און גאַרנישט ? און עס ווייט פון זיין פראַגע מיט
יענער שוידערלעכער איינפאַכקייט, מיט וועלכער האַמלעט, פרינץ
פון דענעמאַרק, האָט אַ זאָג געטאָן : זיין, אַדער נישט זיין ?

מ. ק אָן : הויבט זיך גאַרנישט אָן. כ'האָב עס גאַרנישט געפרעגט
ווי אַ פרינץ פון דענעמאַרק, כ'האָב עס געפרעגט ווי אָן אויבער-
שמש פון אַ סינאָגאָגע, וואָס איז געשטאַנען פינף הונדערט יאָר און
איז פאַרברענט געוואָרן אין איין נאַכט.
(דער עולם אַרום ווערט אַלץ גרעסער).

ק ו ר ת :

- ראטעוועט !
- נעמט זיך אָן פאַר אונדז !
- זאָל די וועלט זיך אָננעמען פאַר אונדז !
- עפנט די גרענעץ !
- גיט אונדז אַ לאַנד !

ז ש ו ר נ א ל י ס ט : איך בין גערירט. (שרייבט) ראטעוועט אונדז, — דערהער איך אַ געשריי; זאָל די וועלט זיך אָננעמען פאַר אונדז, — טראָגן זיך פאַרצווייפלטע קולות. עפנט אונדז אַ גרענעץ! גיט אונדז אַ לאַנד! (צו די אַרומיקע) איר מאַכט עס זייער דראַמאַטיש. דאָס געשריי: עפנט אונדז אַ גרענעץ, גיט אונדז אַ לאַנד — איז עפעקטפול. צוגעפאַסט צו דער טראַגישער סיטואַציע. און איצט אינפאַרמירט מיך: שוין אַ סך אויסגעשטאַרבן צווישן אייך? זענט איז זער הונגעריק? איבעריקס, פראָגן זענען איבעריק. איך זע שוין, איך זע שוין. ווירקלעך זייער טראַגיש. (פאַרשרייבט) די שטערבלעכקייט איז גרויס, דער הונגער־טויט שניידט מיט זיין קאַסע אויף רעכטס און אויף לינקס, מענטשן פאַלן ווי די פליגן —

אַ פ ר י י י י י : (לויט־צו; בלייך, די האָר צעוודערן) ליבער הער, נעמט מיך מיט. פירט מיך אַרויס. אין אייער אויטאָ איז דאָ אַרט פאַר צווייען. מיט אייך צוזאַמען וועט מיך די וואַך אַדורכ־לאַזן. איר זענט דאָך אַ זשורנאַליסט. איך וועל דאָ שטאַרבן. גאַנץ זיכער שטאַרבן.

ז ש ו ר נ א ל י ס ט : פיין, זייער פיין. (שרייבט) אַ פרייליך מיט ווילד־צעשוויערטע האָר, אַ געשטאַלט פון אַ משוגע־נער מאַדאָנע, לויפט צו פּלוצלונג, כאַפט מיך אָן ביי אַ האַנט און שרייט היס־טעריש: „נעמט מיך מיט אין אייער אויטאָ! איך באַשווער אייך! טוט מיט מיר וואָס איר ווילט! שענדט מיך, פאַרקויפט קיין בור ענאָס־איירעס! איך וועל ווערן אייער שקלאַפּין!“ זי רייסט פון זיך די קליידער, בלייבט שטיין נאַקעט, און איך דערזע פאַר זיך אַלע געהיימנישן פון אַ בליענדיקן פרויען־קרעפער. מיין געוויסן דער־לויבט מיר אָבער נישט אַנצונעמען אַן אַנבאַט, וואָס איז פונקט אזוי אונמאַראַליש, ווי טראַגיש. (צו דער פרייליך) אַנטשוילדיקט. איך האָב אַבסאַלוט קיין צייט נישט. שנעל, שנעל, טעמפּאַ. וואו זענען די זענווירדיקייטן? (צו מאַריץ קאַו) איר האָט מיר געזאָלט

באווייזן. אדער ניין, נאך וואָס? איך האָב שרעקלעך קיין צייט
 נישט. זאָגט מיר אַזוי, אויף אויסווייניק, טעמפּאָ!
 מ. ק אַן: אַ שאַד, וואָס איר זענט אויף שרויפן, אַנישט וואַלט
 איך אייך געוויזן דעם ראַבינער מיט'ן פּאַסטאָר —
 ז ש ו ר נ אַ ל י ס ט: ראַבינער? פּאַסטאָר?
 מ. ק אַן: אַ שאַד, איך האָב זיי דאָ נישט אונטער'ן האַנט. ווי נאָר
 גאָט גיט דעם פּרימאַרגן — אַנטלויפן זיי אין פעלד. דער פּאַסטאָר
 האַלט אַ פּרעדיקט פּאַר'ן ראַבינער, דער ראַבינער האַלט אַ דרשה
 פּאַר'ן פּאַסטאָר, און —
 ז ש ו ר נ אַ ל י ס ט: וואָס נאָך? טעמפּאָ! מאַכט עס שונעלער!
 מ. ק אַן: (צײלט אויף די פינגער) דער ראַבינער מיט'ן פּאַסטאָר;
 דאָס יידל מיט'ן רידל; דער משוגענער ביים בוים; דער ספר
 תורה אין זאַק; דאָס קינד אין בויד —
 ז ש ו ר נ אַ ל י ס ט: רעדט, רעדט, רעדט! וואָס איז עס פאַר אַ
 בויד? ווי הייסט דאָס קינד?
 מ. ק אַן: דאָס קינד? אַז עס וועט געבוירן ווערן — וועט מען
 עס אַ נאָמען געבן.
 ז ש ו ר נ אַ ל י ס ט: (פּאַרשרייבט) פּאַראַן דאָ פּאַרשיידענע זע-
 ענסווירדיקייטן: אַ רב מיט אַ פּאַסטאָר, דערביי איז דער רב גע-
 טויפט און דער פּאַסטאָר טראָגט אַ מגן-דוד; אַ קינד אין בויד, אַ
 קלוב פון זעלבסטמערדער, אונטערערדישע היילן און אַזוי ווייטער.
 טייל אומגליקלעכע האָבן ערגעץ באַקומען האַשיש און נאַרקאָטי-
 זירן זיך. אַנדערע האָבן אויס פּאַרצווייפּלונג באַשלאָסן צו ווערן
 אַפּאַשן. (צו אַלט) נו, גוט, איך וועל שרייען, אַלאַרמירן, מאַנען גע-
 רעכטיקייט, אַרט אונטער דער זון, אַ ווינקל, וואו דעם קאַפּ אַוועק
 צולייגן — און אַזוי ווייטער.
 אַ ל ע: (ווי פּאַר'כישופּט) גערעכטיקייט! מענטשלעכקייט! אַן
 אַרט אונטער דער זון! אַ ווינקל, וואו דעם קאַפּ אַוועקצולייגן —
 אַ ל ט י ט ש ק ע ר: אַן אייגן בעט צום שטאַרבן. אַן אייגענעם קישן.
 ב ל י נדער: אַ פּאַס! זיי האָבן מיר דאָך אַלץ אַוועקגענומען. איך
 בין אַ בלינדער אָן אַ פּאַס — און דער דאָרט, דער מענטש פון דער
 וועלט, ער מוז געוויס האָבן אַ פּאַס מיט וויזעס.
 ק ו ל ו ת: דאָס מוז שוין איינמאַל זיין אַ פּאַס!
 ב ל י נד ע ר: וויזעס! גאָט, לאַזט מיך צוקומען צו אים! די

וועלט איז געקומען — און איך זיך אויפ'ן שטיין. פירט מיך צו
צו דער וועלט! פירט-צו אַ בלינדן קאַליקע. האָט רחמנות —
מ. ק אַן: (גייט צו צום בלינדן, הויבט אים אויף, פירט אים צו צום
זשורנאַליסט) קום, קוק אָן מיט דיינע בלינדע אויגן דעם שקר — און
האַב נחת.
ב ל י נ ד ע ר: (קומט צו נאַענט) דאָס ביסטו, מענטש פון דער וועלט?
לאַז דיך אַנטאַפן.
ז ש ו ר נ אַ ל י ס ט: נעמט אים צו. ער איז אומרייך. וועט מיך
אַנשטעקן.
ב ל י נ ד ע ר: זיי נישט ביזו, מענטש פון דער וועלט. איך וויל
דיך נאַר באַוואונדערן. דיין פאַס ווייז מיר, מענטש פון דער וועלט,
די וויזעס ווייז מיר —
ז ש ו ר נ אַ ל י ס ט: וועסט דען זען? ביסט דאָך אַ בלינדער.
ב ל י נ ד ע ר: וועל שוין מיט די פינגער באַטאַפן — מיינע פינגער
גער וועלן זיך אַזוי פרייען, מענטש פון דער וועלט —
ק ו ל ו ת: מיר ווילן זען! מיר ווילן זען!
ז ש ו ר נ אַ ל י ס ט: גיט אַ קוק! אָבער שנעל, טעמפּאַ, איך האָב
אַבסאַלוט קיין צייט נישט. (ווייזט דעם פאַס).
ק ו ל ו ת: (באַגייסטערונג) געזען אַ פאַס? אַט דאָס הייסט אַ פאַס!
ב ל י נ ד ע ר: (באַטאַפט דעם פאַס, מישט די בלעטלעך, שמעקט
צו זיי ווי אַ שפּיר-הונט) וויזעס, וויזעס; כ'טאַפּ עס אָן — אַט
איז עס!
ק ו ל ו ת: וויזעס! וויזעס!
ב ל י נ ד ע ר: (גלאַצט ערגעץ ווייט, ווי ער וואָלט לענדער געזען)
וויזעס קיין אורגוואַי, פאַראַגוואַי, אַלזאַסקע, קאַמטשאַטקע, טאַ-
איטי, — האַאיטי — (צעשפּרייט די פינגער) לענדער, לענדער, —
ימ'ען — ימ'ען —
ק ו ל ו ת: (ווי פאַר'כישופ'ט) לענדער — לענדער — ימ'ען —
ימ'ען —
ב ל י נ ד ע ר: קאַקאַס-ניס — פאַלמענבויםער — זינגענדיקע
נעגערס —
ק ו ל ו ת: קאַקאַס-ניס — פאַלמענבויםער — זינגענדיקע נעגערס —
ב ל י נ ד ע ר: ((תפילה'דיק-צעשטראַלט) זאג — זי — באַר! ווי
וואונדער — באַר! זאג — זי — באַר!
אַ ל ע: (ווי אויבן): וואונדער — באַר! זאג — זי — באַר!

ב ל י נ ד ע ר : מאַדאַ — גאַס — קאַר ! ווי וואונדערבאַר !
 אַ ל ע : וואונדער — באַר ! מאַדאַ — גאַס — קאַר !
 ב ל י נ ד ע ר : (גליקלעך פאַרהאַרט אין דעם קלאַנג, וואָס ער
 ברענגט אַרויס) מי — סי — סי — פי.
 אַ ל ע : (נאָך אים) מי — סי — סי — פי.
 ב ל י נ ד ע ר : פאַ — לעס — טינאַ ! איר זעט, איר הערט ? אייגן
 לאַנד מיינס — אייגענע ערד — מיין ירדן זינגט — מיין כרמל
 גרינט —

אַ ל ע : דער ירדן זינגט — דער כרמל גרינט —
 ב ל י נ ד ע ר : תל־אַביב ! מיינס, מיין אייגנס ! עס פרייט אַזוי
 טיף ! תל־אַביב ! נאָר מען לאָזט נישט — מען לאָזט נישט אַריין —
 אַ ל ע : (טרורער) נאָר מען לאָזט נישט — מען לאָזט נישט אַריין —
 ב ל י נ ד ע ר : און אַט — דער אַטלאַנטיק ! אַדיע, תל־אַביב ! איך
 שווים, איך שווים אויף אַ ריזיקער שיף — מעוועס שרייען, ווינטן
 הוליען, ווינטן קוליען זיך איבער'ן ים — לונגען טרינקען אויס דעם
 גאַנצן ווינט — און אַט — יבשה גרינט — עס אַנקערט די שיף —
 דאָס גרויסע לאַנד, דאָס פרייע לאַנד — די שיינע פרוי דאָרט —
 מיט'ן פאַקל אין האַנט — די שיינע פרוי : די פרייהייט — די
 הויכע סטאַטוע פון פרייהייט —

אַ ל ע : (פאַרקוקט אין אַ וויזיע פון דער צוקונפט) די שיינע פרוי
 — די פרייהייט — די הויכע סטאַטוע פון פרייהייט —
 (עס ווייזט זיך אין דער ווייט די פרייהייט־סטאַטוע אויף דעם
 אַמעריקאַנער ים־ברעג, די זעאונג פאַרשווינדט פונקט אַזוי
 שנעל, ווי זי ווייזט זיך).

ז ש ו ר נ אַ ל י ס ט : גענוג. פירט דעם בלינדן צוריק. האָב איך
 דען צייט דערצו ? אַהער דעם פאַס, בלינדער !
 ב ל י נ ד ע ר : אַך, אַ שאַד. אַזאַ חלום !
 ק ו ל ו ת : אַזאַ חלום !
 ב ל י נ ד ע ר : כאַטש נאָך אַ רגע.
 ז ש ו ר נ אַ ל י ס ט : קיין צייט נישטאַ, טעמפּאַ.
 ב ל י נ ד ע ר : מ'איז געפאַרן — געפאַרן —
 ק ו ל ו ת : געפאַרן — געפאַרן —
 ב ל י נ ד ע ר : (יאַמערדיק) און וואוהין דערפאַרן ?
 ז ש ו ר נ אַ ל י ס ט : נעמט אים צו !

ב ל י נ ד ע ר : און ווילסטו נישט, מענטש פון דער וועלט, איך זאל אויף מיין פידל כאַטש אויסשפילן באַוואונדערונג צו דיר ? דער-
לויב כאַטש, איך זאל דיר מיט פידל־שפיל באַוואונדערן —
ז ש ו ר נ א ל י ס ט : ניין, ניין, אַ דאַנק. די מוזיק איז איבעריק.
(בלידער ווערט צוריקגעפירט).

ז ש ו ר נ א ל י ס ט : (שרייבט) אַ בלינדער ייד האָט מיט טיפער פרייד און שיער נישט געצנדינערישער באַגייסטערונג באַטאַפט מיט די פינגער מיין פאַס מיט די וויזעס. אַלע אַרום האָבן זיך אַנטציקט. וויזעס, וויזעס ! — האָבן זיי געשריגן. אַן אַנטפּלעקונג איז עס גע-
ווען פאַר זיי. די מענטשן האָבן גאַרנישט געקענט די אויגן אַפּרייסן פון מיין פאַס. איך האָב זיי געגעבן די מעגלעכקייט צו קוויקן זיך וואָס לענגער. שעה־לאַנג זענען זיי געשטאַנען און זיך אַנטציקט און איך, פול מיט געדולד, האָב מיך צוגעקוקט איין שעה און נאָך אַ שעה. קען מען ביי אומגליקלעכע צורויבן זייער חלום ? דאָס וואָלט געווען גרויזאַם. איז די צייט געפּלויגן און איך האָב מיט טיפן סימ-
פאַטיע־געפּיל מיך צוגעקוקט פון דער זייט, פול מיט סטאַאישער זעלבסטבאַהערשונג און מיט דעם באַוואוסטזיין, אַז איך פאַרשאַף די אומגליקלעכע אַביסל פאַרגעניגן.

מ. ק אַן : וואָס־זשע טוט גאַט ? איז עס אַ ליגן.
ז ש ו ר נ א ל י ס ט : (שרייבט ווייטער) איך האָב געבראַכט מיט זיך פעקלעך שאַקאַלאַד און געטיילט צווישן די הונגעריקע קינדער. מ'האַט געדאַרפט זען די שמחה.

מ. ק אַן : (שרייט אַריבער צום בלינדן) בלינדער, האָסט געזען ? זיי אַן עדות !

ז ש ו ר נ א ל י ס ט : (שרייבט ווייטער) און ווי די קינדערלעך עסן אַזוי דעם שאַקאַלאַד, רוקט זיך אַרויס פון צווישן די רייען אַן אַל-
טער ייד מיט'ן פנים פון אַ פּראַפעט. וואו איז דער פעלקער־בונד, — פּרעגט ער שטרענג, — וואו איז דער פעלקער־בונד ?

מ. ק אַן : מנאָ, דאָס איז אַ צונאַרישע פּראַגע פאַר אַ יידן. אפילו הייליגע־ע־לאַס־ע־פּרעגט שוין נישט, מכל־שכן — אַ ייד.
ז ש ו ר נ א ל י ס ט : (שרייבט ווייטער) אַך, — ענטפּערט דעם אַלטן פּראַפעט דער טראַגישער וויצלונג, — דיין פּראַגע איז צו נאַריש פאַר אַ יידן. וויסטו דען נישט, אַז דער פעלקער־בונד איז פאַראַלזירט ?

מ. ק א ז : ווען האָט עס געזאָגט מאַרײַן קאַן, פון ווען אָן איז עס
א ווייץ און פון ווען אָן הייסט גע'פגרט — פאַראַדזירט ?
ז ש ו ר נ אַ ל י ס ט : (שרייבט ווייטער) און ווען איך זאָג צו די
אומגליקלעכע: איך וועל אייך באַשרייבן אין צוואנציק צייטונגען
— צעשטראַלן זיך די איינגעפאַלענע פנימ'ער, אַ פייערל פון האַפֿ-
נונג צינדט זיך אָן אין די פאַרלאַשענע אויגן און די פאַרטריקנטע
ליפּן שעפטשען אַ תפילה. (צו די אַרומיקע) נו, אַ דאַנק פאַר דער
טעמע. ס'איז מיר געווען זייער אָנגענעם, זייער אָנגענעם. איר מוזט
נאָר האָבן אַביסל געדולד און זיך לאַזן אַראַפּכאַפּן. (שטעלט אָן זיין
אַפּאַראַט) אַכטונג, איך פּאַטאַגראַפיר! הער וויצלינג, מאַכט אַ
קאַמפּיטראַגיש געזיכט, עס זאָל אויסקוקן פּאַטאַגעניש.
מ. ק א ז : פאַרגעסט נאָר נישט צו פּאַטאַגראַפירן די קינדערלעך,
וואָס באַלעקן זיך מיט אייער שאַקאַלאַד.
ז ש ו ר נ אַ ל י ס ט : שנעל, שנעל, טעמפּאַ! (פּאַטאַגראַפירט שנעל,
לויפט צום אויטאָ, פּאַכעט מיט דער האַנט) גוד-ביי! צום ווידער-
זען! אַרוואַר! אַדדיאַ!

ק ו ל ו ת :

— ווען מיר קענען אזוי!
— גאַרנישט: זעצט זיך און פאַרט!
— אָן אַפענע וועלט פאַר אים.
ב ל י נ ד ע ר : (הילפלאַז פון שטיין אַראַפּ) וואָס איז די וועלט
פאַרט אַפּ?? אויף וועמען לאַזט זי אונדז איבער?
מ. ק א ז : (שרייט צו אים אַריבער) די וועלט האָט נישט קיין צייט.
(צום זשורנאַליסט) אַ רגע, אַ רגע'לע. כ'ויל אייך עפעס מיטגעבן
צום אַנדענק.

ז ש ו ר נ אַ ל י ס ט : שנעלער, טעמפּאַ, פאַרהאַלט מיך נישט.
מ. ק א ז : כ'ויל אייך מיטגעבן אַ „שפּוך חמתך“.
ז ש ו ר נ אַ ל י ס ט : גיט-זשע שנעלער. וואו איז עס?
מ. ק א ז : אין דער הגדה! שפּוך חמתך — גיס אויס דיין גרימ-
צאַרן, על הגויים אשר לא ידעוך — אויף די פעלקער, וואָס האָבן
דיך נישט געקענט, ועל ממלכות, אשר בשמך לא קראו — און אויף
מלכות, וואָס האָבן נישט געוואַלט דיין נאָמען הערן. שפּך עליהם
זעמך — גיס אויס אויף זיי דיין וואוטיקייט, וחרון אפך ישגם —
און דיין גרויסער פאַרדראַס זאָל זיי טרעפּן, כי אכלו את יעקב —
ווייל זיי האָבן יעקב'ס לייב געפרעסן, ואת נוהו השמו — און זיין

וואוין פארוויסט. תרדוף באף — מיט צאָרן זאָלסטו זיי רודפֿן, ותשמידם — און פאָרטייליקן, מתחת שמי אדני — פון אונטער דיינע הימלען.

ב י ל ד ז י ב ן .

ג) זייטיק ווינקל אין קיינעמיס לאַנד. ג ר אַ ט ג א ו ע ר ,
ווילד באַוואַקסן, אין אַ לייכטן זומער־מנטל, דעם זאָק אויף
די פלייצעס, שטייט און גראַבט).

ג ר אַ ט ג : אַ שעה און נאָך אַ שעה — ווערט צוויי, פון צוויי
שעה ווערט דריי, פון דריי — פיר, פינף, זעקס. זעקס שעה איז
שוין אַ האַלבער טאָג. פון אַ האַלבן טאָג איז שוין נישט ווייט צו
אַ גאַנצן. און אַזוי — אַ שעה צו אַ שעה, אַ טאָג צו אַ טאָג —
ביטע שייך, הער גראַטגאָוער, פאָבריק־הויז גראַטגאָוער, דאָ האָט
איר עס : אַ טונעל ! (קוקט זיך אום, הערט אויף אַ רגע צו גראַבן,
ווישט דעם שווייס) אויף. דער שווייס רינט. דער שווייס איז הייס,
דער קערפער איז קאָלט. אַ צאָן קלאַפט אָן אַ צאָן. ס'איז האַרבסט
און קיין אויוון איז דאָ נישטאָ. מיטנעמען דעם פעדל האָט מען
נישט געלאָזט. פירמע גראַטגאָוער ציטערט אין לייכטן זומער־מאַנטל.
דאָס איז אַזוי אומפאָרשטענדלעך. אַ ז אַ פירמע ! אַ ז אַ פיר־
מע ! האָב איך נישט אויסגעפירט ראַיעל די מינדסטע באַשטעלונג?
האָב איך ווען עס איז אויסגעשטעלט טשעקן אָן דעקונג ? אַט קום
איך, פאָבריק מיינע, אַט קום איך ! געדולד ! (זעצט זיך צו אַ פאַר־
מאַטערטער אויף אַן אַפּגעהאַקטן שטאַם). מוז מיר אַפרוען. שוין
דער צווייטער טאָג אַזוי. גאַרנישט געהאַט אין מויל — נישט
היינט, נישט נעכטן. און ס'איז פאַרפּלוצט קאָלט. שוידערלעך קאָלט.
מ. ק אַ ן : (קומט אָן) נו, ווי גייט'ס, הער גראַטגאָוער ? נאָך אַלץ
אויבן ? איך האָב געמיינט, איר ליגט שוין אונטן.
ג ר אַ ט ג : איר נאַרישער מענטש, הערט אויף מיט די שפּאַסן.
מ. ק אַ ן : וואָס איז אייך ? איר ציטערט —
ג ר אַ ט ג : עס מאַכט נישט. עס מאַכט נישט. די אַרבעט גייט
וויטער.

מ. ק אַ ן : אַט דאָס הייסט אַ פיבערדיקע אַרבעט !
ג ר אַ ט ג : צו וואָס די איראַניע ? ביסלעכווייז, ביסלעכווייז און —

מ. ק א ן : ניין, איך זאָג עס אַקעגן דעם, וואָס איר פיבערט טאַקע.
ג ר אַ ט ג. : איך ? וואָס אייך פאַלט איין, איר נאַרישער אויבער-
שמש —

מ. ק א ן : פאַלגט מיך, מיין ליבער גראַטגאווער —
ג ר אַ ט ג. : נאָר אַן באַדויער. פירמע גראַטגאווער נויטיקט זיך נישט
אין קאַנדאַלענצן. נישטאַ די מאַכט, וואָס קען זי ליקווידירן. דער
טונעל —

מ. ק א ן : פאַלגט מיך, וואַרפט אַרויס דעם טונעל פון קאַפּ.
ג ר אַ ט ג. : ווער נויטיקט זיך דען אין אייערע קאַנסולטאַציעס ?
איר זענט נישט מיין פראַקורענט.

מ. ק א ן : וואַרפט אַרויס דעם טונעל פון קאַפּ, דעם רידל פון האַנט
און קומט צוריק אין לאַגער. מ'עט שוין ווייעס-איז מאַכן פאַר אייך
אַן אַרט אין אַ באַראַק —

ג ר אַ ט ג. : וואָס ווילט איר פון מיר מאַכן ? אַן אינוואַליד ? אַ
קימפעטאַרין ?

מ. ק א ן : איר זענט דאָך קראַנק.
ג ר אַ ט ג. : אויסגעשלאָסן. פירמע גראַטגאווער קען נישט קראַנק
ווערן אַזוי לאַנג ווי זי האָט נישט צוריק די פאַבריק.

מ. ק א ן : אַרעמע פירמע. זי דאַרף אַ פאַבריק, גיט מען איר אַ
באַראַק.

ג ר אַ ט ג. : דער באַטריב ! דער באַטריב ! מענטש, איך וויל דעם
באַטריב ! נישט דאָס לעבן איז וויכטיק, די פאַבריק איז וויכטיק —

מ. ק א ן : (מיט רחמנות) יאָ, יאָ, נאַטירלעך. איר דאַרפט האַבן דעם
באַטריב, און וואָס האָט איר ? דאָס קדחת. קומט, איך מאַך אייך
אַן אַרט אין אַ באַראַק —

ג ר אַ ט ג. : נישט פאַר מיר. אַ דאַנק. נישט פאַר מיר. (נעמט אַרויס
די שליסלען, קלינגט מיט זיי) מיינע שליסלען ! איר פאַרשטייט ?
מיינע !

מ. ק א ן : זייערע.

ג ר אַ ט ג. : מיינע ! (קלינגט מיט זיי) איר הערט ווי עס קלינגט ?
איך ווער ווידער מענטש, ווען איך הער דעם קלאַנג. דער שווייס
וואַלט נאָר אַזוי נישט גערונען. אפשר האָט איר אַ טיכל, אויבער-
שמש ?

מ. ק א ן : אַ טיכל איז גאַרנישט, איר דאַרפט אַ האַנטוך.

ג ר א ט ג. : (סאָפּעט שווער) דער קאַפּ איז ווי אונטערגעצונדן. און די הענט — קאַלט. דאָס איז דאָך אומפאַרשטענדלעך. אַזוי הייס — און קאַלט. די ציין טאַנצן — די פּיס גליווערן.

מ. ק א ז : וויסן זי, דער לוח פון אייער קערפער איז משוגע גע- וואָרן. אין קאַפּ איז תמוז, אין די פּיס שבט, און אויב איר וועט נישט וואַרפן דעם רידל — קען, חלילה, ווערן תשעה־באב.

ג ר א ט ג. : אויסגעשלאָסן. נישטאָ די מאַכט, וואָס קען ליקווידירן אַזאַ פּירמע, אַזאַ אונטערנעמונג, אַזאַ — (ווערט פּלוצלונג שטיל, סאָפּעט).

מ. ק א ז : איר זענט אַן עקשן, גראַטגאווער. (נעמט אים שלעפּן מיט געוואַלט) איך וועל אייך נישט אַפּלאָזן! נאַט אייך מיין מאַנטל, טוט אים אַן אויף אייערן — אַהער דעם רידל — שטעלט זיך אויף — לענט זיך אַן אַן מיר — אַט אַזוי — און קומט —

ג ר א ט ג. : (גיט, קויט שלעפּנדיק די פּיס, אַנגעלענט אַן דעם שמעיס אַקסלען) דאָס איז דאָך קאַמיש. די אידעע איז דאָך אַ גע- זונטע, די קאַלקולאַציע אַ פעסטע. פון צוויי שעה ווערט דריי, פון דריי — פיר, פינף, זעקס. זעקס שעה איז שוין אַ האַלבער טאַג — פון אַ האַלבן טאַג ווערט אַ גאַנצער — פון אַ באַשטימטער צאָל טעג מיט אַ באַשטימטן קוואַנטום אַרבעט ווערט אַ טונעל, דערנאָך — (פלוצלונג מיט שרעק) מענטש, אויבער־שמש, האָב איך נישט פאַרגעסן די שליסען? אַ, איך האָב זיי, איך האָב זיי... און דער רידל? מענטש, הויבט מיר אים אויף, לאַזט נישט אויף הפּקר דעם רידל.

מ. ק א ז : רעדט נישט, גראַטגאווער. אייך שאדט דאָס רעדן. זאָגט קדיש נאַכ'ן טונעל — אַז נישט וועט מען מוזן קדיש זאָגן נאָך אייך. ג ר א ט ג. : וואָס פּלוידערט איר? מענטש, אויבער־שמש, וואָס פּלוידערט איר? דאָס איז דאָך סקאַנדאַליעז, וואָס איר זאָגט. הויבט אויף דעם רידל! (טוט אַ ציטער פון קאַפּ ביז פּיס, גיט זיך אַ וואַקל, שפּרייט אויס די הענט ווי צו כאַפּן לופט און פּאַלט אום אויף דער ערד). דאָס האַרץ... די שליסען... דאָס האַרץ...

מ. ק א ז : (פאַרלוירן) וואָס טוט מען, האַ? (נעמט שרייען צום לאַ- גער צו) ראַטעוועט! ראַטעוועט!

ג ר א ט ג א ו ע ר : (ליגט אויסגעצויגן) עפעס אין האַרץ... ס'ווערט וואַרעם... רופן דעם פּאַסטאָר...

מ. ק א ז : האַסטו דיר! איר זענט דען אַ געטויפטער?

ג ר אַ ט ג. : דעם ראַבינער אויך. ביידן. אַ גויישן פאַס געהאַט, אַ
יידישן — אויך.

מ. ק אַ ז : (שרייט) ראַבינער ! פאַסטאַר ! פאַסטאַר ! ראַבינער ! אַ
ייד שטאַרבט ! אַ גוי שטאַרבט ! אַ משומד שטאַרבט ! אַ מענטש
שטאַרבט ! שנעלער ! ראַבינער ! פאַסטאַר ! ראַבינער ! (לאַזט זיך
לויפן צום לאַגער צו).

ר אַ ב י נ ע ר און פ אַ ס ט אַ ר : (דערהערן דאָס געשריי, קומען
אייליק אָן).

ג ר אַ ט ג. : פאַסטאַר, איך שטאַרב. איך שטאַרב, ראַבינער. איז
דאָס מעגלעך ? אַזאַ פירמע ! אַזאַ פירמע ! ס'איז דאָך מ י י ז
פאַבריק — — רויבער, ס'איז דאָך מיינס ! ס'איז דאָך — (פאַר-
וואַרפט דעם קאַפּ, שטאַרבט).

פ אַ ס ט אַ ר : Requiescat in pace

ר אַ ב י נ ע ר : ברוך דיין אמת.

מ. ק אַ ז : (שטייט אַ רגע שטיל, לייגט דאָן אַרויף די שליסלען אויפ'ן
טויטן קערפער) נאָ דיר די שליסלען, גראַטגאווער. קענסט מאַנען
דיין פאַבריק ביי דער העכערער גערעכטיקייט.

ב י ל ד אַ כ ט.

(דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד שטייט ביים בוים
און קוקט אַרויפצו. שפעטער קומען אַן פריץ און עדנאָ).
(דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד זעט אויבן אַ שמי-
דעריי. אַ שמיד, אַ שוואַרצער, מיט אַ ריזיקן האַמער אין
האַנט, שטייט איבער'ן קושניע־קלאַץ. אַרום איז אַלץ גע-
הילט אין פינצטערניש, בלויז פייער ברענט אין ריזיקע
אווננס, פלאַמען קנאַקן אַרויס, פונקען שפּריצן, ווי אומענד-
לעכע שטערן־שופן. אין דער פייערדיקער חשכות טאַנצן
מאַנסטער־געשטאַלטן. זיי באַדינען דעם שמיד, טוען זיין
באַפעל כהר־יעין, טראַגן אים אונטער אַלץ וואָס ער דאַרף,
ווערן באַלויבטן דורך פייער־צינגער און פונקן־שפּריצן, קלע-
טערן אויף און אָפּ, וואַיען און פייען).

מ אַ נ ס ט ע ר ס :

וואָס שמידסטו, שמיד ? וואָס שמידסטו, שמיד ?

ש מ י ד :

א וועלט אָן גאָט און אָן אַ ייד.
אַ וועלט אָן זכר, אויף אַמאָל!
געבעט, געוויין, — ס'איז אַלץ אַמאָליק!
איך שמיד אַ וועלט פון לויטער שטאַל,
איך שמיד אַ טראַן־שטול פאַר עמלק.
מ אַ נ ס ט ע ר ס :

גיי אויף, דו וועלט פון לויטער שטאַל!
גיי אויף, דו טראַן־שטול פאַר עמלק!

ש מ י ד :

די גרויסע קייט פאַר קייט און קינד,
די קייט פון קייטן טו איך שמידן —
(אַ י י ב י ק ע ווערן געבראַכט אין געפאַנגענשאַפט. זיי
ערע פליגל זענען געבונדן. מאַנסטערס צווינגען זיי מיט
צווינגען).

מ אַ נ ס ט ע ר ס :

מיט לויב און טריישאַפט דינט אים, דינט!
זינגט־אויף ווי בעטלער אויף יאַרידן!

אַ י י ב י ק ע :

לויבט דעם שטן!
ציט די דראַטן
פון דעם אומזין —
לויבט דעם שטן!

מ אַ נ ס ט ע ר ס :

ס'איז דעם שטן
וואויל געראַטן —
זינגט אים, זינגט אים,
זינגט דעם שטן!

מ ע נ ט ש מ י ט ד ע ר ה אַ ל ב ע ר ב אַ ר ד :

נעם איך, מאַך אַ הויכע ברכה:
ש ל א ע ש נ י י י ד —

וואָס? אַ ייד בין איך? ס'אַ חלום!
מיט געפאַנגענע גאָט'ס קינדער
און צעהלעטע טייוואַלים
זינג איך מיט:

לויבט דעם שטן!

ציט די דראַטן

פון דעם אומזין —

לויבט דעם שטן!

(זיין קול מישט זיך אויס מיט'ן געזאנג פון מאַנסטערס און אייביקע. די מאַנסטערס בילג, לאַכן, הירזשען, די אייביקע זינגען שטיל און ווייט, ווי ווייטע און טיפע כאַראַלן. דער בוים טרייסלט זיך. דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד כאַפט אים אַרום, ווי צו טאַנצן מיט אים, רייסט די שטריק, פאַרבלוטיקט זיך די הענט אין עקסטאַז פון זעאונג. פריץ און עדנאַ קומען אָן).

פ ר י ץ : איך פיל אין זיך אַזאַ קלאַרקייט.

ע ד נ א : אויך מיר איז פריילעך.

פ ר י ץ : מיר איז גאַרנישט קאַלט.

ע ד נ א : און איך בין גאַרנישט הונגעריק. ניין, אַ האַר נישט. זעסט די וואַלד־רויז? איך שטיי אויף אין דער פרי — איך זוך עפעס — עפעס פעלט מיר — איך גיי — איך פיל אַ ריח — דער ריח פירט מיך — אַ ריח פון אַ וואַלד־רויז. אַזוי האַב איך זי געפונען. נאַ, זעסט?

פ ר י ץ : (נעמט די רויז אין די הענט, גלעט אירע בלעטער) אַזאַ רויט־רויט־רויטע, אַזאַ פּורפּור־פּורפּורדיקע. די ריכטיקע האַרבסט־רויז. עפעס האַט זי אין זיך פון דיינע לייפן.

ע ד נ א : דערלאַנגט אים אין די לייפן, ער קושט זיי. קורצע פּויעזע). דער וואַלד איז שייך.

פ ר י ץ : (פאַר'חלומ'ט) האַרבסט־רויז אין קיינעמ'ס לאַנד.

ע ד נ א : (קוקט זיך אום) און אונדזער משוגענער איז אַלץ נאָך משוגע. זע, זע! ווי ער שפּרינגט, ווי ער וואַרפט זיך.

פ ר י ץ : רייסט זיך שטיקער פלייש פון פנים! ווייסטו וואָס מיר פאַלט איין? דער משוגענער איז משוגע געוואָרן!

ע ד נ א : כ'האַב אים נעכטן ווידער צוגעטראָגן עסן.

פ ר י ץ : לאַמיר אים נישט שטערן צו זיין משוגע. שטערט ער דען אונדו צו זיין פריילעך?

ע ד נ א : ניין, דורכאויס נישט.

פ ר י ץ : אַט דאָ וועלן מיר זיצן. איך האַב אַ בשורה.

ע ד נ א : ניין, וואָס דו זאָגסט — אַ בשורה?

פ ר י ץ : איך האָב שוין דעם גאַנצן בריוו.
ע ד נ א : אוממעגלעך.
פ ר י ץ : וואָס דו הערסט. עס פעלן נאָר אַ פאַר שורות. אַז דאָס
קינד וועט געבוירן ווערן — וועל איך צושרייבן: מיסטער רוזוועלט,
ענדלעך איז געבוירן געוואָרן דאָס קינד. דאָס באַווייזט, אַז דאָס
לעבן מוז זיגן.
ע ד נ א : און אויב זי וועט שטאַרבן מיט'ן קינד אינאיינעם?
פ ר י ץ : גיי, רייד נישט אַזעלכע זאַכן. דו ביסט אַ נאַר.
ע ד נ א : און דו ביסט אַ שלעכטער.
פ ר י ץ : נו, נו, זיי נישט בייז. (קושט זי) נאָ דיר דעם בריוו און
לייען.
ע ד נ א : גוט, אָבער דו מוזסט זאָגן, אַז איך בין אַ קלוגע.
פ ר י ץ : איך שווער ביי דעם משוגענעם, אַז דו ביסט קלוג.
ע ד נ א : פאַרוואָס לאַכסטו פון מיר, פריץ?
פ ר י ץ : נאַרעלע, ווייל איך האָב דיר ליב.
ע ד נ א : ווייז מיר, ווי אַזוי.
פ ר י ץ : אַט אַזוי (האַלדן זיך).
מ ע נ ט ש מ י ט ד ע ר ה אַ ל ב ע ר ב אָ ר ד : (פון קעגנ־
איבער)

אַ נייער תהלים,
אַ בייזער תהלים,
הערט ווי איך זאָג אים,
הערט ווי איך ביל אים:
כל הנשמה,
כל הנשמה תהלל טייוול!
(אויבן ווערט אַן ענדערונג. עס שווימט אויף איבער דער
פייערדיקער פינצטערניש אַ פנים פון אַ קינד. די אייביקע
ווענדן צו אים זייער פנים).
א י י ב י ק ע :

ניין, נישט ט י י ו ו ! ס'קומט דאָס ק י נ ד !
קינד איז ניי, איז אייביק ניי.
קינד בינדט אויף, וואָס פאַטער בינדט.
קינד באַפרייט, ווייל קינד איז פריי.
פליגל איר, געפאַנגען בלינד,
פליגל איר אין טייוול'ס דינסט —

פרייט אייך, פרייט אייך מיט'ן קינד!
קינד, דו קומסט — און דו געווינסט!
מ א נ ס ט ע ר ס : (צאַרנדיק־צישנדיק)
קינד, פאַרשווינד!
קינד, פאַרשוויים!
טויטן וועט דיך
אונדזער גרים.

ש מ י ד :

מיין האַמער וואַרף איך אים אין קאַפּ!
אים אין קאַפּ
פלי, האַמער שווערער!
און אייך, פאַרשווערער,
קלאַפּ איך די פליגלען אָפּ ווי שלעסער!
מערדער־הענט מאַך איך אייך,
גיב אייך אין די הענט אַ מעסער —
גייט און שעכט!
האַט נישט אייער האַר אייך
פאַרקויפט צו קנעכט?

א י י ב י ק ע :

יא, נאָר ס'קינד באַפרייט אונדז!
ער, דער מענטש דער נייער!
זיין נאָמען איז: באַפרייער.
ערד־קויל איז זיין קאַפּ.
דער גאַנצער גלאָב, דער גאַנצער גלאָב.
דיין האַמער וועט נישט טרעפן,
ער וועט דעם קאַפּ נישט שפאַלטן.
דיין מאַכט וועט לאַנג נישט שרעקן,
דיין מאַכט וועט לאַנג נישט האַלטן.

ש מ י ד :

ווער קען מיין גרים פאַרהאַלטן?

(וואַרפט דעם האַמער. דער האַמער פאַלט מיט דונער־קלאַנג,
מאָנסטערס לאַכן אויף מיט אַ געלעכטער פון היענעס. דאָס
קינד־ערפנים בלייבט אומבאַרירט, צייכנט זיך בלייך איבער
דער פייערדיקער חשכות ווי אַ פּרילינג־לבנה).

ש מ י ד : (הילפלאַז)

וואו איז ער, מיין האַמער ?
וואָס העלפֿט איר נישט, שדים ?

(מאָנסטערס פאַרקריכן אין די ווינקלען, הענגען ווי טויטע
פלעדערמיז. דאָס פֿייער אין די אויוונס לעשט זיך. די פליג-
לען פון די אייביקע שטאַרקן זיך אין ליכטיקייט)

א י י ב י ק ע :

זיי וועלן נישט העלפֿן,
נישט העלפֿן, די שדים !
זיי קערן נישט אום
די פאַרלירענע פרייד אים !
ער האָט נישט באַדאַרפֿן
דעם האַמער צו וואַרפֿן.
ער האָט אים פאַרוואַרפֿן —
וועט מער שוין נישט וואַרפֿן.
דער האַמער אַנטלאָפֿן,
דאָס קינד נישט געטראָפֿן.
דאָס ליד פון די בייזע
וועט מער זיך ניט לידן.
פאַרפלוין דער האַמער
אין מיטן דעם שמידן.

מ ע נ ט ש מ י ט ד ע ר ה א ל ב ע ר ב א ר ד (שטייט
אין געוואַלדיקער שטילקייט. די זעאונג צערינט).

פ ר י ז : (צו עדנאָן) לייצען !

ע ד נ א : (האַלט אַ בויגן פאַפיר אין האַנט, לייענט) מיסטער רוז
וועלט. עס שרייבן אייך צוויי פון קיינעמ'ס לאַנד. פרייך,
זיבעצן יאָר, עדנאָ — זעכצן יאָר. מיר געפינען זיך הינטער
לינדענבורג, צוזאַמען מיט אַ סך מענער, פרויען און קינדער. פון
די סודעטן האָט מען אונדז פאַרטריבן, קיין טשעכיע נישט אַריינגע-
לאָזט. אונדז איז זייער שלעכט. עסנוואַרג שטעלט אונדז צו פון צייט
צו צייט די יידישע געמיינדע אין ברין. אָבער נישט שטענדיק. מיר
האַבן נישט מיט וואָס זיך צוצודעקן. די מערהייט שלאָפט אויף דער
הוילער ערד. און עס איז דאָך שוין נישט זומער. עס איז האַרבסט.
מיר האָבן אַ פאַר לייונטענע באַראַקן. דאָרט ליגן קראַנקע. דאָרט
ליגט אויך איינע אַ פרוי — דאָרף זי אַ קינד געבוירן. מען האָט

זי אַ געבונדענע געבראַכט אַהער. מע זאָגט, אַז מע האָט זי אויף דער גרענעץ געשלאָגן. זי איז געלעגן אין היץ די גאַנצע צייט. דער לאָגער איז זייער באַזאָרגט וועגן איר. איצט איז איר בעסער. די היץ פאַלט אָפּ. דאָס איז געשען פון זיך אַליין, אַז דאָך טוירים, ווייל דער רויטער קרייץ האָט זיך אָפגעזאָגט. גוטער הער רוזוועלט, דאָס איז אַ מערקווירדיקע געשיכטע, און הער מאַריץ קאָן, געוועזענער אויבער־שמש פון אַ סינאָגאָגע, זאָגט, אַז דאָס איז גאָט'ס פינגער. ווייטער איז דאָ צווישן אונדז איינער, וואָס איז פון זינען אַראָפּ. מענטשן זאָגן, אַז אויב די הילף וועט נישט קר מען, וועלן מיר אַלע פון זינען אַראָפּ. אָבער מיר מיט עדנאָן גלויבט זיך נישט, אַז קיין הילף וועט נישט קומען. עס זענען דאָ גוטע מענטשן, וואָס האָבן פיינט די שלעכטע, און די גוטע זענען גרייט צו העלפן די, וואָס ליידן צוליב די שלעכטע. ווייטער איז דאָ צווישן אונדז אַ ראַבינער, אַ פאַרנעמער מאַן, און אַ פאַסטאָר, אויך זייער אַ פאַרנעמער. זיי זענען גוטע פריינט. זיי שפאַצירן צוזאמען. דער פאַסטאָר איז נישט שולדיק. זיין באַבע איז געווען אַ יידישע — האָט מען אים פאַרטריבן און מען לאָזט אים אין ערגעץ נישט אַריין. איינער פון אונדזער לאָגער, ער האָט געהאַט אַ פאַבריק, האָט גע־וואָלט אויסגעבראַכן אַן אונטערערדישן טונעל און זיך צוריק אַרייַן באַקומען אין די סודעטן. אָבער ער איז קראַנק געוואָרן און גע־שטאַרבן — ביי אונדז שטאַרבט מען יעדן טאָג. מען זאָגט, אויב עס וועט ווייטער אַזוי גיין און מיר וועלן נישט קריגן קיין הילף — וועלן מיר אַלע שטאַרבן. אָבער מיר מיט עדנאָן גלויבט זיך נישט, ווייל מיר זענען זיכער, אַז די מענטשן זענען געבוירן צו לעבן אויף אַ פרייער ערד און נישט צו שטאַרבן אין קיינעמ'ס לאַנד. מיר זענען יונג, מיר האָבן זיך ליב, מיר שפאַצירן איבער'ן פעלד און מיר זעען, אַז דער הימל האָט זיך נישט געענדערט, די שטערן זענען די זעלבע, די זון איז די זעלבע. איר האָט פון אונדז קיינמאָל נישט געהערט, איר ווייסט נישט, ווער עס איז פריץ, און ווייסט נישט, ווער עס איז עדנא. אָבער מיר, פריץ און עדנא, ווייסן, ווער עס איז רוזוועלט. דאָס, מיסטער רוזוועלט, איז דער אונטערשייד צווישן אונדז און אייך. אייך גייט עס גוט, מיר אָבער האָבן נישט קיין פאַטער און קיין מוטער, מיר זענען זייער אַליין און מיר ווילן, אַז איר זאָלט איבערלייענען אונדזער בריוו און אַרויסגעבן אַ באַפעל, מע זאָל אונדז אַריינלאָזן אין אייער לאַנד.

מיר וועלן דארט חתונה האָבן, ווייל מיר האָבן זיך לייב, איך און עדנאָ, און מיר זענען זיכער, אז מיר טוען אַ גוטע זאַך, וואָס מיר האָבן זיך לייב, ווייל צוזאַמען איז אונדז שוין נישט אַזוי שרעקלעך, פאַרקערט, צוזאַמען איז אונדז פריילעך. און ווען מיר דערמאָנען זיך, אַז מיר שרייבן אייך אַ בריוו, ווערט אונדז נאָך פריילעכער, ווייל איר וועט דאָך אונדז געוויס ענטפערן און וועט שוין פון איצט אָן וויסן, ווער מיר זענען. אַנטשולדיקט, וואָס מיר שרייבן אַזאַ שלעכטן ענגליש. דאָרט, וואו מיר האָבן נישט געוואוסט דאָס ענגליש וואָרט, האָבן מיר גענוצט דאָס דייטשע וואָרט. מיט בעטן פאַר צייאונג. ענטפערט אונדז באַלד נאָכ'ן דערהאַלטן דעם בריוו. אונדזער אַדרעס איז: פריץ גראַסמאַן און עדנאָ אַלטשילער, קיינעמ'ס לאַנד, צווישן טשעכיע און סודעטן. מיר שיקן נאָך נישט אַרויס דעם בריוו, ווייל מיר אַלע וואָרטן אויפ'ן קינד. מיר רעזערווירן אַן אַרט פאַר אינפאַרמאַציע. וואָרשיינלעך זענט איר אויך פאַראיב טערעסירט צו וויסן, וואָס עס איז געוואָרן מיט דער אַרעמער קימ-פעטאַרין.

פ ר י ק : נו ?

ע ד נ א : (נעמט אים אַרום) דו ביסט אַ גרויסער פאַרפאַסער. און דו האָסט אַ נייע שפראַך דערפונדן — אַ געמיש פון ענגליש מיט דייטש.

פ ר י ק : אויף אַזאַ בריוו מוז ער דאָך ענטפערן, נישט ?

ע ד נ א : געוויס מוז ער, אויב נאָר דער סעקרעטאַר וועט אים איי-בערגעבן —

פ ר י ק : אַ, ער האָט מ ע ר ווי איין סעקרעטאַר.

ע ד נ א : נאָך מער ? גאָט, דאָס טויג ווירקלעך נישט.

פ ר י ק : נאַרעלע, אויפ'ן קאַנווערט וועט שטיין אויסדריקלעך : איי-בערגעבן דעם פּרעזידענט פּערזענלעך. סעקרעטאַרן ווערן געבעטן צו באַהאַנדלען ווי אַ פּריוואַט-בריוו.

מ ע נ ט ש מ י ט ד ע ר ה אַ ל ב ע ר ב אַ ר ד : (קוקט דורכ'ן דרינגלעך און שטיל אין דער זייט פון פריץ און עדנאָ).

ע ד נ א : זע נאָר, דער מענטש איז מיטאַמאָל אַזוי שטיל געוואָרן.

פ ר י ק : ער האָט שוין נישט קיין כח צו זיין משוגע.

ע ד נ א : וואָס קען דאָס זיין ? אַזוי שטיל —

(גייען ביידע צו נענטער).

ע ד נ א : איר ווילט עפעס ? עס איז אייך עפעס ?

מ ע נ ט ש : איצט איז מיר גוט. זייער גוט.
 פ ר י ץ : (איראָניש) דאָס זעט מען.
 מ ע נ ט ש : דו זעסט גאַרנישט. א י ך זע.
 ע ד נ א : אַלץ אויבן ?
 מ ע נ ט ש מ י ט ד ע ר ה אַ ל ב ע ר ב אַ ר ד : (טייטלט אַרויפֿצו) קעגנאיבער. מיר איז אַזוי גוט געוואָרן. מ'האַט מיר אַ קינד געוויזן און איך האָב מיך נאָך מיין קינד פאַרבענקט — דעם נאָך נישט געבוירענעם קינד. וואָרט, וואָרט ! דאָס טעאָטער שפּילט שוין ווידער ! דער פאַרהאַנג הויבט זיך.
 פ ר י ץ : מיר האָבען נישט קיין בילעטן. מיר זעען גאַרנישט.
 מ ע נ ט ש מ י ט ד ע ר ה אַ ל ב ע ר ב אַ ר ד : וועל אייך אַלץ שילדערן, קינדער.
 ע ד נ א : אַהאַ, ווי אַ ספּיקער דורכ'ן ראַדיאָ.
 מ ע נ ט ש מ י ט ד ע ר ה אַ ל ב ע ר ב אַ ר ד : (אַלץ וועגן וואָס ער רעדט, ווייזט זיך אין דער הויך — אים קעגנאיבער). אַ וועל געלע, קינדער. אַ מענטש. אַ דערוואַקסענער מענטש אין אַ קינדער־וועגעלע. אַ לאַכעדיקער. פאַראַזיזירט. קען מיט די פּיס נישט רירן. אַ מענטש אַ לאַכעדיקער, אָבער אַן פּיס. אַ שאַטן מיט אַ הינטיש פנים שטעלט זיך קעגנאיבער דעם מענטש. זאָגט : איך בין דער טויט. דער מענטש לאַכט. דער שאַטן זאָגט : מיין שוועסטער איז די קראַנקהייט. ביסט אין די הענט פון מיין שוועסטער. דער מענטש זאָגט : איך האָב קיין מורא נישט. איך וועל דיך פאַרטרייבן. דער שאַטן הויבט אַ הינטישע לאַפע. ער וויל שלאָגן דעם מענטש. אָבער דער מענטש לאַכט. די פּיס פאַראַזיזירט, דאָס שאַדט נישט. ער קען לאַכן. דער שאַטן לאַזט אַראָפּ די לאַפע.
 קינדער, מיר איז אַזוי גוט. אַזוי שטיל איז מיר, קינדער.
 די דעקאָראַציע איז געביטן. דאָס וועגעלע — אין ווינקל. דאָס וועגעלע — ליידיק. דער מענטש איז אַרויס. דער מענטש האָט אַ שטעקן, ער גייט אַרום, געלענט אַן אַ שטעקן. ער שפּאַצירט איבער'ן צימער. ער האָט ווידער פּיס. איך זע אותיות : U. S. A.
 פ ר י ץ : יונייטעד סטייטס אָו אַמעריקא.
 מ ע נ ט ש מ י ט ד ע ר ה אַ ל ב ע ר ב אַ ר ד : דער מענטש איז געוואָרן אַ הערשער. ער הערשט איבער די דריי אותיות. דער שאַטן איז ווידער דאָ. ער איז ברוין. ער איז זייער ביין. ער שטעלט זיך אַוועק אין מיטן צימער. ער וויל נישט, דער מענטש זאָל גיין

ווייטער. ער עפנט דאָס מויל. איך הער ווי ער זאָגט: זי
 נוצט אויס דיין מאַכט קעגן מיר. איך וועל צונעמען ביי
 דיר די דריי אותיות. ער שטרעקט אויס די לאַפעס צו די דריי
 אותיות. ער קען זיי נישט גרייכן. ער שטרעקט אויס די לאַ-
 פעס צום שטעקן. ער וויל אים אַרויסכאַפן. עס געלינגט אים נישט.
 ער קוקט צום וועגעלע אין ווינקל. ער זאָגט: „איך וועל דיר דאַרטן
 אַריינזעצן צוריק. וועל דיר אויפסניי פאַראַליזירן. וועל שיקן צו דיר
 מיין שוועסטער.“ דער מענטש לאַכט. דער טויט זאָגט: וואָס
 לאַכסטו? דער מענטש ענטפערט: ווייל איך האָב אַ שטעקן און
 ווייל איך האָב מיך געשטעלט אויף די פיס. דער מענטש ווערט
 ערנסט. ער הויבט אויף דעם שטעקן אויפ'ן טויט. ער נעמט די דריי
 אותיות צו הילף. דער טויט בויגט זיך. ער שטעלט זיך אויף אַלע
 פיר. אַ גרויסער הונט — אינגאַנצן בריון. ער האָט מורא. ער לאַזט
 אַרויס אַ ביל. ער אַנטלויפט. דער מענטש מיט'ן שטעקן לאַכט זיך
 פאַנאָדער.

קינדער, מיר איז אַזוי גוט. אַזוי שטיל איז מיר, קינדער.
 די דעקאַראַציע איז געביטן. אַ שרייב־טיש. דער מענטש ביים
 שרייב־טיש. אויבן — די דריי אותיות. ליכט. איך זע כוואַליעס
 ליכט. די אותיות נעמען זיך אָן ביי די הענט. די ווייטקייט ווערט
 נאָענט. זי זשומט ווי אַן אעראַפלאַן, וואָס דערנענטערט זיך. דער
 מענטש קערט זיך אום מיט'ן פנים אַהער. ער רוקט צו זיין שטור.
 ער רוקט זי צו צום סאַמע ראַנד פון קיינעמ'ס לאַנד. אַט בויגט ער
 זיך אַרונטער. אַ גרויסער קיילעכדיקער קאַפּ. אַט ציט ער אויס די
 האַנט. וואָס וויל ער? קינדער, איר ווייסט נישט וואָס ער וויל?

ע ד נ א : פריץ, דו זעסט עפעס?

פ ר י ז : גאַרנישט.

ע ד נ א : איך אויך נישט. (קורצע פּוּזע). אָבער איך ווייס, ווער
 דאָס איז. דאָס איז רוזוועלט. ער שטרעקט אויס די האַנט נאָך אונד-
 זער בריוו.

ב י ל ד נ י י ן

(ביי דער טשעכישער גרענעץ. נאַכט. פון ביידע זייטן ציט
 זיך וואַלד. קעגנאיבער שוואַרצן זיך גרענעץ־דראַט. אַ פרוי
 איינע אַליין, אונטער אַ טוך, שלייכט פאַרביי, איינגעבויגן צו

דער ערד, שטעלט זיך אָפּ, האַרַכט, לויפט מיט דראַבנע טרײַט
ווייטער. דערהערט אַ שאַרף אין וואַלד. לייגט זיך אויף דער
ערד, פּאַרהאַלט דעם אַטעם).

ס ט ר י פ י ש י ל : (קומט אָן שטילערהײט פון וואַלד אַרויס, די
ביקס פאַראויס געשטרעקט) זאַוואַזאַדלאַ, דאָ איז געקראַכן אימעצער.
ז א ו א ז א ד ל א : שוין די צווייטע נאַכט, ווי דיר דאַכט זיך.
ס ט ר י פ י ש י ל : שוין די צווייטע נאַכט, ווי אימעצער קריכט דאָ.
ז א ו א ז א ד ל א : דיינע חלומות! ווער וועט עס וואַגן צו
קריכן?

ס ט ר י פ י ש י ל : איך קלער מיר — אפשר אַ פרוי.
ז א ו א ז א ד ל א : און אַז אַ פרוי?
ס ט ר י פ י ש י ל : און אַז אַ פרוי — ביסטו, זאַוואַזאַדלאַ, אַ
פויער.

ז א ו א ז א ד ל א : און דו וואָס ביסט — אַ גראַף?
ס ט ר י פ י ש י ל : איך בין מער ווי אַ גראַף. איך האָב שכר. איך
קלער מיר: אויב אַ פרוי — וועט זיך לאַזן עפעס מאַכן.
ז א ו א ז א ד ל א : אַהאָ, דאָ ס מיינסטו?
ס ט ר י פ י ש י ל : און דיר, נאַר, דאַרף מען אַלץ לייגן אין קאַפּ
אַריין.

ז א ו א ז א ד ל א : אָבער געדענק: איך וועל האָבן אַ חלק.
ס ט ר י פ י ש י ל : וועדליק דיין חכמה קומט דיר גאַרנישט.
ז א ו א ז א ד ל א : און דו האַסט נישט מורא, אַז איך וועל
אויסזאָגן?

ס ט ר י פ י ש י ל : ע, ווער האַט מורא היינטיקע צייטן! מע האַט
שוין פאַר גאַט קיין מורא נישט — וועט מען פאַר דיר מורא
האַבן.

ז א ו א ז א ד ל א : נו, בעט איך דיך, טו אַ חבר צוליב.
ס ט ר י פ י ש י ל : זעסטו, אַזוי, פון חבר'שאַפט וועגן — דאָס
איז עפעס אַנדערש. דאָס קען שוין יאָ זיין.
ז א ו א ז א ד ל א : אָבער וואו איז די נקבה?
ס ט ר י פ י ש י ל : נישט היינט, וועט זיין מאַרגן. (האַרַכט) היינט
און דאָ. דאָ נאָענט. עפעס אַטעמט דאָ.

ז א ו א ז א ד ל א : טאַקע. מענטשלעכער אַטעם. אַט, ווען דאָס
זאָל זיין אַ פרוי — וואָרט טאַקע גוט געווען. אַ פרוי איינע אַליין
און ביינאַכט — דאָס וואָרט מורא'דיק גוט געווען.

ס ט ר י פ י ש י ל : איך בין, ווייסטו, אן ערלעכער מענטש, א פא-
מיליער-מענטש. מיט קיין מוידן וועל איך מיך נישט אפגעבן —
מ'קאן נאך כאפן די פ ר א נ צ ז. דאס איז נישט פאר אן ערלעכן
פאמיליער-מענטש. און אביסל ווייב ווילט זיך — וואס קומט מיר
דערפאר? און אזא איינע, ווייסטו, אזא, וואס לויפט צו א נייער
היים, ווייל מ'האט זי פאריאגט פון דער אלטער — אזא איינע איז
דאך נישט פון י ע נ ע, איז דאך א ה י י מ י ש ע. דו פאר-
שטייסט מיך, זאוואנדלעך?

ז א ו א ז א ד ל א : דו רעדסט קלוג, סטריפישיל, ערלעכע ווער-
טער, גאלדענע ווערטער.

ס ט ר י פ י ש י ל : שווייג, שווייג. איך האב עס. ס'האט דא א
צאפל געטאן עפעס לעבעדיקס. גוט. זייער גוט. עפעס לעבעדיקס.
עפעס ווארעמס.

ז א ו א ז א ד ל א : און ווי, אז א מאן?

ס ט ר י פ י ש י ל : וועט מען אים שיטן.

ז א ו א ז א ד ל א : אוודאי. וואס האט מען פון א מאן? א מענטש
מער, א מענטש ווייניקער. און א פרוי קומט אלעמאל צונויף.

ס ט ר י פ י ש י ל : שא, ווער דארט? שא! זאוואנדלעך, אט דא.
גיב א שטויס מיט'ן פוס. א קרעכץ. הערסט? (צינדט אן אן עלעק-
טריש לעמפל). א פרוי! ביי גאט דעם לעבעדיקן, א פרוי! מיט
די גאלעכער ארויסגעשפירט, מיט די גאלעכער.

ז א ו א ז א ד ל א : די ביסט זייער קלוג, סטריפישיל.

ס ט ר י פ י ש י ל : מאדאם, איר ווילט, איך זאל מיך צו אייך
צווייגן, אדער וועט איר באווייזן אויפצושטיין און מיר ווייזן די
דאקומענטן?

(די פרוי קרעכצט).

ס ט ר י פ י ש י ל : איך ווארט אויף אייער ענטפער.

ד י פ ר ו י : איך בעט אייך, פייניקט נישט. שיסט מיך.

ס ט ר י פ י ש י ל : (צו זאוואנדלעך) הויב זי אויף!

ז א ו א ז א ד ל א : (הויבט זי אויף) אהער די דאקומענטן. (קוקט
נאך ביים שייץ פון עלעקטרישן לעמפל) לואיזע ווייספאטער. געבוירן
1918. פון כעמניץ. א יונג שטיק!

ס ט ר י פ י ש י ל : (פרואווט זי ארומנעמען) פרייליין לואיזע,
זייער אנגענעם זיך צו באקענען. דאס איז מיין קאמערעד, אן ער-
לעכער קריסט, זאוואנדלעך מיט'ן נאמען. וואהין ווילט איר, מיר

זאַלן אייך באַגלייטן? קיין מעריש־בערן? אָדער אפשר דירעקט קיין פּראָג?

ד י פ ר ו י : פּראָג... איך וועל שוין נישט דערלעבן דאָרט צו זיין... איך האָב אַ חתן אין פּראָג...

ס ט ר י פ י ש י : זייער אָנגענעם. און אויפ'ן וועג צום חתן האָט איר נאָך צוויי חתנים באַקומען. דער קאַמעראַד מיינער, זאַוואַזאַד־לאַ, איז נישט נאָר אַן ערלעכער קריסט. ער איז אויך אַ קרעפטיקער מאַנסביל. זאַוואַזאַדלאַ, דו וועסט אָבער מוזן אונטערוואָרטן. אַזוי האָט מען אָפּגערעדט.

ז א ו א ז א ד ל א : ריכטיק, אַזוי איז.

ס ט ר י פ י ש י : זעט איר, פּרייליך, דער מענטש איז ערלעך. ווילט איר נישט פּאַרנעמען די זעלבע פּאַזיציע, וואָס פּריער? עס איז אַ פינצטערע נאַכט, אָבער אַ וואַרעמע. גלויבט מיר, מען קען זיך גאַנץ גוט וויילן אין אַזאַ נאַכט.

ד י פ ר ו י : דאָ איז אַ וואַלד און איר זענט חיות. צערייסט מיך. שיסט. צעטרעט. אָבער פייניקט נישט. און אויב יאָ — איז דער נאָך, ווען דעם קערפּער וועט זיין אַלץ איינס.

ס ט ר י פ י ש י : איר געפעלט מיר. איר זענט אַ כּיטרע. אָבער דער פּלאַן געפעלט מיר נישט. איך האָב פיינט טויטערהייט — דאָס איז נישט פאַר אַן ערלעכן מענטש. ווי מיינסטו, זאַוואַזאַדלאַ?

ז א ו א ז א ד ל א : לעבעדיקערהייט, אוודאי. אַזוי איז לייִטישער.

ס ט ר י פ י ש י : נו, פּרייליך לואיזע, איך בין באמת צופרידן פון דער באַגעגעניש. דאָ וועט אונדז קיינער נישט שטערן. זאַוואַזאַדלאַ איז אַן אייגענער און א שותף. קיין סך צייט האָבן מיר נישט. און שרייען איז, פאַרשטייט זיך, נישטאָ צו וועמען. סיידן אפשר צו גאָט. אָבער איר זעט דאָך, אַז גאָט הערט אייך נישט — איך מיין די יידן.

ז א ו א ז א ד ל א : גאָדענע ווערטער. ערלעכע קלוגע ווערטער.

ס ט ר י פ י ש י : מיינט נישט, אַז מיר זענען חיות. דאָס דאַכט זיך אייך אַזוי, ווייל גראַד האָבן מיר זיך געטראָפּן אין אַ וואַלד. שיסן? מיר זענען גאַרנישט אַזעלכע שלעכטע. אויב איר וועט פּאַרגן — האָזן מיר אייך לעבן. דאָס שווער איך אייך. אפשר וועלן מיר אייך דורכלאָזן די גרענעץ. אַז נישט — וועלן מיר אייך צופירן דאָ נישט ווייט — אין קיינעמ'ס לאַנד. אָבער לעבן וועט איר.

ז א ו א ז א ד ל א : פארוואס נישט ? לעבן וועט איר. איר קענט נאך נישט איינעם צונאך קומען.

ס ט ר י פ י ש י ל : איר זעט דאך : מיר רעדן צו אייך מענטשלעך. ז א ו א ז א ד ל א : די זאך איז די, וואס מיר קענען דאך נישט מיט גלאט פרויען — מיר זענען ל י י ט י ש ע — און מען קען קיינמאל נישט וויסן —

ס ט ר י פ י ש י ל : שווייג, דו נאר. זיך צעפלוידערט. ד י פ ר ו י : פארוואס ווילט איר נישט שיסן ? איך גלויב דאך אייך — איר זענט נישט קיין חיות — איר זענט מענטשן — נאר אויב אזוי — פארוואס ווילט איר מיך נישט שיסן ?

ס ט ר י פ י ש י ל : הרגענען לוינט נישט. אי פאר גאט זיך פאר-זינדיקן, אי קיין פארגעניגן נישט האבן. ז א ו א ז א ד ל א : דו האסט זער קלוג אויסגעקאמבינירט, סטריי-פישיל, דו רעדסט ווי א מיניסטער.

ס ט ר י פ י ש י ל : שווייג, דו נאר. (צו דער פרוי) ערלויבט, פרייליך, איך וועל אייך העלפן זיך צולייגן.

ד י פ ר ו י : (שעפטשעט מיט פארבראכענע הענט) האבן מיך ווי א הונט פארטריבן, אפילו דעם ברוינינג נישט געלאזט מיטנע-מען. ווען איך האב אים איצט —

ס ט ר י פ י ש י ל : וואלט איר אויף אונדז געשאסן, ווי ? פוטטע פאנטאזיעס.

ד י פ ר ו י : זיך וואלט איך געשאסן. ס ט ר י פ י ש י ל : נו, דאס וואלט שוין געוויס געווען א נאריש-קייט. פון וואס פרייליינס מאכן א טראגעדיע. דאס איז גארנישט אזוי שלעכט, פריילייך לאיזע, גלויבט מיר, דו, זאוואזאלדא! לעש אויס דאס לעמפל און שטעל דיך אן א זייט! שטער נישט אן ערדעך פאמיליען-פאטער.

(זאוואזאלדא לעשט אויס. פינצטער. א קורץ געראנגל, דער-נאך — א געשריי ווי פון א פארפייניקט קינד).

ב י ל ד צ ע ן

(קיינעמ'ס לאנד, בלייכער פארטאג).

מ ע נ ט ש מ י ט ד ע ר ה א ל ב ע ר ב א ר ד : (בייס בוים; פריילעך) יום-טוב, יום-טוב! קומט אהער, קומט אהער, קומט אהער!

איך האָב אַן אַנטפּלעקונג געהאַט. (האַרעכט זיך איין) קיינעמ'ס לאַנד
 שלאָפט נאָך. איך אָבער ווייס. איצט קען מען מיך אָפּבינדן —
 כ'וועל גאַרנישט טאָן. ס'האַט מיך אַדורכגעלויכטן. איצט קען איך
 שטייל זיין, ווייל איך בין ווי די שטילקייט, וואָס ווייס אַלץ. כ'וועל
 נישט שיסן, נישט אונטערצינדן, מיט דער מוטער פון מיין קינד
 זיך איבערבעטן — כ'האַב אַן אַנטפּלעקונג געהאַט. (קוקט זיך אום:
 רעדט אַרויפצו) לעצטע פּייגל, אַפּפליענדיקע פּייגל — קומט אַראָפּ,
 קומט אַראָפּ, קומט אַראָפּ! יום-טוב, יום-טוב, יום-טוב! איר
 דאַרפט נישט מער פליען דרום-צו — אין מיר איז דרום, אין מיר
 איז זון, ווי אַזוי איז זי אַריין אין מיר? הערט, איך וועל דערציילן.
 איך האָב מיך צום בוים צוגעהערט — צום בוים, וואָס צו אים בין
 איך געבונדן — און גרויסע זאַכן בין איך דערגאַנגען. לעצטע זאַכן,
 צוערשט האָט דער וואַרצל געוויינט. ווי איז מיר, — האָט דער
 וואַרצל געוויינט. פינצטער איז מיר, דעם אונטערשטן. אייביק ערד
 קייען, שטייערע בייסן, אין חושך קריכן און קיינמאַל נישט אַרויס-
 קריכן. צוליב וואָס? ווי לאַנג? דורכ'ן שטאַם, ווי דורך טעלעגראַף-
 דראָטן, איז דאָס געוויין געגאַנגען. כ'האַב דאָס אויער צוגעלייגט
 און געהאַרעכט. ס'איז צום שפיץ געלאָפּן — דער וואַרצל אונטן
 האָט נישט געוואוסט, אַז זיין געוויין גייט אַרויפצו. ער האָט גע-
 מיינט: מיט אים אין דער ערד וועט זיין געוויין באַגראָבן ווערן.
 אָבער ניין, כ'האַב אַליין געהערט: ס'איז אַרויפצו געלאָפּן. ווידער
 לייג איך צו אן אויער און אַט הער איך, ווי דער שפיץ רופט זיך
 אָן: איך וועל דיר באַשייד געבן, וואַרצל. דו וויינסט, ווייל דו זעסט
 דעם בוים נישט. דו ווייסט נישט, אז צוליב מיר טוסטו ערד קייען,
 שטייערע בייסן, אין חושך קריכן. כדי איך, די קרוין, זאַל זען די
 זון, מוזסטו אין דער פינצטער זוכן דיין שפיין. דורך דינע ליידן
 האָט דער בוים אַ זון, און אַן אַ זון, וואַרצל, וואָלט דער בוים קיין
 בוים נישט געווען, וואָלסטו קיין וואַרצל נישט געווען, וואָלט גאַר-
 נישט געווען. דאָ האָט אויפגעהערט וויינען דער וואַרצל, און ווי אַ
 פּייגל מיט ברייאַנטענע פּליגל האָט די זון זיך געזעצט ביים בוים
 אויף די פלייצעס, און דערנאָך איז זי אַראָפּ צו מיר אין האַרץ, און
 איך האָב אַלץ באַנומען, און איך האָב פאַרשטאַנען דעם זין, און
 איך ווייס דעם אמת. דאָס איז גאַרנישט, וואָס דער גייסט פון ליכט
 האָט דעם פירשט פון פינצטערניש זיין ממשלה אַפּגעטראָטן —
 ער וועט דאָס מאַל אויף אייביק פאַרלענדט ווערן, ווי דער גייסט

פון ליכט האָט פאַראויסגעזאָגט, און אומזיסט האָב איך לויב דעם
שטן געזונגען. און געבוירן זאָל ווערן מיין קינד און דעם גייסט
פון ליכט זאָל עס דינען. פריי דיך, מוטער פונ'ם קינד, דיין מאָן
קערט צוריק! איצט וואָרט איך נאָר, די הענט, וואָס האָבן געבונדן,
זאָלן אויפבינדן, און איך זאָל קענען די בשורה אַנזאָגן, צו מיין
קינד קומען, דעם יום־טוב אויסרופן — אמן.
געזאָנג פון טיפֿענישן און הויכענישן:
אמן! הללויה!
מענטש מיט דער האַלבֿער באַרד: הללויה —
,ס'ווערט שטיל. פארהאַרט אין קולות איבערערדישע און
אונטערערדישע, שטייט דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד.
אַ וואַקלדיקע, ווי אויסגעזויגן, קומט אָן די פרוי, געפירט פון
סטריפישיל און זאָואַזאָדלאָ).
סטריפישיל: אַט דאָ, פריידיין, דאָ איז עס. געדענקט נישט
צום שלעכטן.
זאָוואַזאָדלאָ: דאָ איז קיינעמ'ס לאַנד, דאָ קענט איר צו
זיך קומען.
סטריפישיל: מיר האָבן וואָרט געהאַלטן, נישט? דאָ זענט
איר צווישן די אייעריקע.
זאָוואַזאָדלאָ: (בייז צו סטריפישיל'ן) וואָרט געהאַלטן...
ווער רעדט דאָס פון אַ געהאַלטן וואָרט — דו? אונמענטש, דו
האַסט צוגעזאָגט, צוגעזאָגט — און אַז עס איז געקומען צו וואָס —
סטריפישיל: שווייג, דו נאָר.
זאָוואַזאָדלאָ: פאַרוואָס זאָל איך שווייגן? האָסט מיר דען
צוגעלאָזט?
סטריפישיל: און אַז נישט? קום, קום אַוועק פון דאַנען.
כ'וועל מיר שוין אַפּרעכענען מיט דיר.
זאָוואַזאָדלאָ: דו — מיט מיר? דו? אוממענטש וואָס דו
ביסט. אַפּנאַרער.
(סטריפישיל שלעפט אים אַוועק; ביידע אָפּ).
פריי: (קוקט זיך אום פאַרלוירן, דערזעט דעם מענטש ביים בוים,
דערנענטערט זיך) מענטש...
מענטש מיט דער האַלבֿער באַרד: (שמייכלט)
פריי...
פריי: וואָס טוסטו דאָ?

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: מ'האַט
מיך געבונדן.

פ ר ו י: ווער?

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: מענטשן...
פ ר ו י: מענטשן... חיות... (פלוצלונג — מיט אַ חלף־בליץ אין די
אויגן) כ'וועל דיך אַפּבינדן!

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: אַפּבינדן?
איצט קען מען. איצט דאַרף מען. זאָל גאַט דיך בענטשן. כ'האַב
געוואָרט דערויף... כ'האַב אַן אַנטפלעקונג געהאַט... כ'וועל אַנזאָגן...
כ'וועל גיין צו מענטשן...

פ ר ו י: מענטשן?... גיי! גיי צו די חיות! (בינדט אים אָפּ) איך
דאַרף די שטריק פאַר זיך — צי אָפּ!

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: אַ דאַנק
דיר, פרוי. (דערפילט זיך פריי, שפרייט עקסטאַטיש אויס די הענט;
זינגענדיק) יום־טוב, יום־טוב, יום־טוב! קומט אַהער, קומט אַהער,
קומט אַהער! (אָפּ צום לאַגער).

פ ר ו י: איצט מוזסטו, טויט, — צי דו ווילסט, צי נישט. וויג
מיך! (פארלייגט אַ שטריק אַרום האַלדז, הענגט זיך אויף אַ צווייג,
גיט זיך אַ וויג. — זון גייט אויף).

געזאַנג פון הויכענישן און טיפענישן:
(טראַגט זיך פון אויבן און אונטן).

ד אַ ס ג ע ז אַ נ ג:

שלאָף איין אויף דער צווייג,

דו פויגל אָן נעסט!

וואויל דעם, וואָס שלאָפט איין,

וואויל דעם, וואָס פאַרגעסט.

וויגט זי, פאַרוויגט זי,

די גליאיקע פיין,

וויגט זי, פאַרוויגט זי

און שלעפערט זי איין.

וויגט זי, פאַרוויגט זי

אין אייביקן טרוים.

טויט איז דער פויגל —

און אייביק דער בוים.

ב י ל ד ע ל ה

(דער זעלבער פארטאג. דער מענטש מיט דער האלבער באַרד
שטייט ביים געזעלט פון דער קימפעטאָרין. שטעקט אריין
דעם קאָפּ, ציט אים אַרויס צוריק מיט אַ גליקלעכן שמייכל).
מ ע נ ט ש מ י ט ד ע ר ה אַ ל ב ע ר ב אַ ר ד : דאָס קינד
וועבט זיך אין איר — און זי שלאָפּט. שאַ! די ערד, וואָס דו שטייסט
אויף איר, איז הייליק. דער הימל ברענט פאַרטאָגיק, אַ פאַרהאַנג
ציט זיך אויף — איבער'ן געזעלט פון דער מוטער ווערט אַ זעאונג
אויפגעשפילט. דעם פאַטער ווערט זי געוויזן, וואָס האָט טויטן גע-
וואָלט דאָס קינד. הנני — אַט בין איך.

א ו י ב ן : (אַ קרייז בלענדיק ליכט, קעגנאיבער — אַ קנויל פינצ'ט
טערניש. פון דער פינצטערניש וואָקסט אויס אַ פיגור אין שוואַרצער
טראַכט).

פ י ר ש ט פ ו ן פ י נ צ ע ר נ י ש : האַר פון ליכט, גערעכט-
טיקייט פאָדער איך.

ק ו ל פ ו ן ל י כ ט אַ ר ו י ס : רייד! איך הער.
פ י ר ש ט פ ו ן פ י נ צ ע ר נ י ש : איך גיי פון מאַכט צו
מאַכט, איך וואָקס פון גלאַריע צו גלאַריע, עס שוועבט מיין שרעק
איבער לענדער, מיין וואָרט האָט ווי אַ שלאַנג אַרומגעכאַפּט דאָס
האַלדז פון דער וועלט — אַט ווערט זי דערוואָרגן. און זע: די איי-
ביקע, וואָס דו האָסט מיר זייער ליד פאַרקויפט, זייערע פליגל גע-
שאַנקען — זיי ווידערשפעניקן. אומזיסט האָב איך זייערע פליגל
געבונדן — זיי זינגען צום קינד, וואָס וועט קומען און זייערע פליגל
אויפבינדן. דער מענטש, דער שוין פאַראַנענער, דער מענטש, וואָס
אים האָב איך געטראָפּן, אויף דער ערד קומענדיק, — אַט זיך
מענטש האָט זיך דערשראָקן פאַר מיר. זיין שרעק איז מיין האַר-
נונג, האַר פון ליכט. וואָס טו איך אָבער מיט דינ י ש ט גע-
רענע? ווי באַוואָרן איך מיד פאַר די קו מ ע נ ד י ק ע ? ווי
באַוואָרן איך מיד פאַר'ן קינד, וואָס קען אויפבינדן געפאַנגענע
פליגל? מיט די פאַטערס וועל איך מיר אָן עצה געבן — וואָס טו
איך מיט די קינדער?

ק ו ל פ ו ן ל י כ ט אַ ר ו י ס : פאַרלאַנגסטו דען, פירשט פון
פינצטערניש, איך זאָל דיר אָן עצה געבן, וויאָרום דו זאָלסט מיד
באַזיגן?

פירשט פון פינצטערניש: יא, איך פאַרלאַנג. ווייל
אז נישט וועל איז זאָגן, אז דו ביסט כּיטרע, האָר פון ליכט. היט
דעם אָפּמאַך, האָר פון ליכט! האָסט מיר די שליסלען געגעבן. יא,
אָדער נישט?

קול פון ליכט אַרױס: איך האָב דיר די שליסלען
צו דער וועלט געגעבן, אָבער נישט די שליסלען צו דער צוקונפט.

פירשט פון פינצטערניש: אַט דאָס איז עס. האָסט
מיך גענאַרט. די שליסלען צו דער צוקונפט גיב מיר!

קול פון ליכט אַרױס: דאָס קען איך נישט, פירשט
פון פינצטערניש. אפילו איך קען נישט.

פירשט פון פינצטערניש: פאַרוואָס, האָר פון
ליכט?

קול פון ליכט אַרױס: ווייל אַט די שליסלען זענען
נאָך נישטאָ. ערשט די צוקונפט שאַפט זיי. דער מענטש שאַפט זיי.

די קינדער פונם מענטש. די זין.

פירשט פון פינצטערניש: די צוקונפט? די קינד-
דער? די זין?

קול פון ליכט אַרױס: אַזוי איז, פירשט פון פינצ-
טערניש.

פירשט פון פינצטערניש: און די שליסלען זענען
נישטאָ נאָך? נאַרסט מיך נישט?

קול פון ליכט אַרױס: נישטאָ נאָך. אָבער זיי
וועלן זיין.

פירשט פון פינצטערניש: און איך?

קול פון ליכט אַרױס: דו ווערסט פאַרטייליקט.

פירשט פון פינצטערניש: פאַרפּרכט!

ייל פון ליכט אַרױס: פאַרטייליקט!

לות פון אויבן און אונטן: פאַרטייליקט!

מענטש מיט האַלבער באַרד: פאַרטייליקט!

שטייל געזאַנג פון אויבן און אונטן:

שטייל! זינגט שטייל!

דאָ שלאַפט די מוטער.

און דער זון —

אין נאַכט נאָך רוט ער.

טאַגליכט זוכט ער.

ווערן וויל ער.

שטיל, זינגט שטיל,

זינגט שטיל און שטילער.

דאָס געזאָנג ווערט אַלץ דינער. ליכט פאַרפלייצט דעם

לאַגער).

ב י ל ד צ ו ו ע ל י ף .

(טשענכישע גרענעץ. אַמט־שטוב. קאַמענדאַנט און סטריפישיל)

ק אַ מ ע נ ד אַ נ ט : (ענדיקט צו ליינען די צייטונג). ווידער אַ פוסט בלאַט. קיין שום נייעס. יידן־פאַגראַמען אין דייטשלאַנד. אויפ־רעגונג אין דער וועלט. אויפגעוואַכט דאָס וועלט־געוויסן. פכע... דאָס וועלט־געוויסן. (וואַרפט אַוועק דאָס בלאַט). דו, סטריפישיל, טשעמבערליין, וואָס דו ביסט, וואָס טראַכסטו פון דעם וועלט־געוויסן? ביסט געוויסן? אידיאָט אויך — מיט וואָס ביסטו נישט קיין וועלט־געוויסן? אָדער ניין, זאָגט מיר בעסער: היטסטו די יידן, זיי זאָלן נישט אַריבערטעטן דעם פאַס?

ס ט ר י פ י ש י ך : עס ווערט געהיט, קאַמענדאַנט. עס ווערט שטרענג געהיט.

ק אַ מ ע נ ד אַ נ ט : געדענקסטו, אַז זיי זענען אַ געפאַר פאַר'ן פאַטערלאַנד?

ס ט ר י פ י ש י ך : איר דאַרפט מיך נישט דערמאָנען, קאַמענ־דאַנט. איך געדענק.

ק אַ מ ע נ ד אַ נ ט : גאַרנישט געדענקסטו. אַז דו האַסט געהאַט אַ מאַסאַר יק — געדענקסטו? איך שווער, אַז שוין נישט.

ס ט ר י פ י ש י ך : פאַרוואָס? כ'געדענק נאָך.

ק אַ מ ע נ ד אַ נ ט : און אַז אַמאָל איז אַ הוס געווען, יאָן הוּס — געדענקסטו? איך שווער, אַז נישט.

ס ט ר י פ י ש י ך : ניין, פאַרוואָס. אין דער שולע געלערנט. אַ גלח אַזא — הוס.

ק אַ מ ע נ ד אַ נ ט : זאָגסטו, אַז דו היטסט מיר די יידן ווי ס'דאַרף צו זיין?

ס ט ר י פ י ש י ך : נאָך מער ווי עס דאַרף צו זיין. זיי זענען אַ געפאַר פאַר'ן פאַטערלאַנד.

קאָממענדיאָנט: און אזוי ווייטער. אייגנטלעך — וואָס ווילסטו פון די יידן, סטריפישיל? ?

סטריפישיל: איך? גאַרנישט.

קאָממענדיאָנט: און דאָך...

סטריפישיל: זענען גאַנץ וואוילע מענטשן.

קאָממענדיאָנט: און דאָך...

סטריפישיל: נאָר די דייטשן, אַזעלכע שטאַרקע, האָבן מורא פאַר זיי — מוז דאָך עפעס זיין אין דעם, ווייס איך?

קאָממענדיאָנט: סטריפישיל, דיין לאַגיק געפעלט מיר נישט. וואָס לאַגיק איז — ווייסטו?

סטריפישיל: נישט געהערט.

קאָממענדיאָנט: ביסט אַ נאָר. האָסט זיך פאַרלאָזט אויף פראַנק-רייך, ווייל דו ביסט אַ נאָר. איצט קוקסטו אויף דייטשלאַנד, ווייל דו ביסט אַ נאָר. און דער אַלטער הראַדזשין טרויערט איבער דיר, ווייל דו ביסט אַ נאָר. און — זאָג נאָר, סטריפישיל: דיר איז אויך אזוי נישט-אינטעליגענט אויפ'ן האַרצן און אזוי — ווי זאָג איך עס — ע'עגיש אין די אויגן?

סטריפישיל: אין די אויגן? ניין, אויגן האָב איך געזונטע.

קאָממענדיאָנט: און אַ געזונטן מאַגן און אַ געזונטן געוויסן. יא, איך האָב דאָך דיך געפרעגט, וואָס טראַכטו פון געוויסן?

סטריפישיל: מוז מען טראַכטן דערפון?

קאָממענדיאָנט: געוויסן — דאָס איז אַ הינעראויג. אַט צום ביישפיל: קעגנאיבער, צווישן אונדז און די דייטשן, קומען אום באַשעפענישן, וואָס מען רופט זיי יידן. דאָס איז עפעס אַ שרעקלעך פאַלק, נישט ווייל זיי אַליין זענען שרעקלעך, נאָר ווייל אומגליק איז שרעקלעך. זינט זיי ליגן דאָרט, אין דעם נייטראָלן פאַס, אַלט און יונג, — ציט מיר דאָס הינעראויג. דיר נישט?

סטריפישיל: געהאַט אַ הינעראויג — האָב איך אים אויס-געשניטן.

קאָממענדיאָנט: בראַוואַ, סטריפישיל. און ווי האָט זיך דיר עפעס היינטיקע נאַכט — — — דו ווייסט דאָך, וואָס איך מיינן. גאַנץ נעט, אמת? דו מיינסט, פאַר אַיינער, איך ווייס נישט, וואָס דו האָסט אַפגעטאַן מיט איינער אַ —

סטריפישיל: מיט אַ וועלכער?

קאָממענדיאָנט: נו, דערמאָן זיך.

ס ט ר י פ י ש י ל : וואָס ? זאָוואַזאָדלאַ האָט פאַר'מסר'ט ?
ק אַ מ ע נ ד אַ נ ט : דערציילט, ווי דען ? ווייל דו האָסט אים אָפּ-
גענאַרט.

ס ט ר י פ י ש י ל : הינטישער זון.
ק אַ מ ע נ ד אַ נ ט : און ווי מיינסטו — דו האָסט גוט געטאָן ?
ס ט ר י פ י ש י ל : נו, וואָס, אַ מענטשלעכע זאַך. עס מאַכט זיך.

און קיין קריסטין אויך נישט. און גע'הרג'עט אויך נישט.
ק אַ מ ע נ ד אַ נ ט : המ... אַ מענטשלעכע זאַך. געדענקסט יענע,
די שוואַנגערע, די, וואָס איז אויבן אויפ'ן לאַסט-וואַגן געלעגן —
די מיט די רויטע קיילעכדיקע קראַליק'אויגן — מיט די ציגל-פלעקן
אויפ'ן פנים. ווי זי האָט געוויינט געדענקסטו ?

ס ט ר י פ י ש י ל : כ'געדענק. און דער קאַמענדאַנט האָט געשריגן,
געזידלט, פאַרשאַלטן דאָס קינד אין איר לייב, שלאָגן געהייסן.
כ'געדענק.

ק אַ מ ע נ ד אַ נ ט : אַזעלכע זאַכן געדענקסטו. אַ פאַרך ביסטו.
אַ פאַריגוואַלטיקער. נו, איך מוז אַ קוק טאָן צו די יידן דאָרט קעגן-
איבער. לעבט זי נאָך דאָרט, האָט זי געבוירן, האָט זי גע'מפיל'ט,
אַדער — אַדער דו ביסט גערעכט, סטריפישיל. אַ נאַריש געוויין
געווען, אומזיסטע ליידן — און אויב אַזוי — אויב אַזוי זענען עס
דאָך אַלץ מ ע נ ט ש ל ע כ ע ז אַ כן : אי דאָס, וואָס דו האָסט
אָפגעטאָן יענע נאַכט, אי דאָס, וואָס זיי האָבן אָפגעטאָן מיט דיין
לאַנד, אי דאָס, וואָס איך האָב געהייסן שלאָגן די יידישקע מיט די
ציגל-פלעקן אויפ'ן פנים.

ס ט ר י פ י ש י ל : מענטשלעכע זאַכן, קאַמענדאַנט ! אַ ל י ן
מענטשלעכע זאַכן. עס לייגט זיך שוין אויס אַזוי — עס ווערט שוין
אַזוי פון-זיך — און אַ מענטש דאַרף נישט פרעגן, ווייל מען קען
סיי-ווי נישט וויסן. און וואָס אַנבאַלאַנגט י ע נ ע ר — מוז איך
נאָך אַמאָל זאָגן, אַז זאָוואַזאָדלאַ איז אַ הינטישער זון. אַזעלכע זאַכן
דערציילט מען נישט. און ער האָט דען נישט געוואָלט ? טאָ וואָס
האָט ער צו דערציילן ? אַ מענטש טוט נישט אַזוי.

ק אַ מ ע נ ד אַ נ ט : געוויס. עס מוזן זיין זאַכן, וואָס אַ מענטש
טוט נישט — טאָר נישט טאָן. אָבער וואָס זענען דאָס פאַר אַ זאַכן ?
דאָס איז דאָך נישט אַזוי אינגאַנצן קלאַר, פילאָזאָפּ סטריפישיל.
דאָס וועט מיר אפשר קלערער ווערן דאָרט. קעגנאיבער, אין קיי-
נעמ'ס לאַנד.

ס ט ר י פ י ש י ל : אָבער די יידן זענען דאָך אַ געפאַר.
ק אַ מ ע נ ד אַ נ ט : כ'מוז גיין אויף אינספעקציע, פילאַזאָף סטריי
פישיל.

ס ט ר י פ י ש י ל : אַהאַ, אינספעקציע. און נישט צוליב'ן היי
נעראויג ?

ק אַ מ ע נ ד אַ נ ט : אויך ! צוליב'ן געוויסן. (אפ).
ס ט ר י פ י ש י ל : (קוקט אים נאָך שטילשווייגנדיק ; דערנאָך —
אַ הויב מיט דער פלייצע און אַ פינטל מיט'ן אויג) : גע — ווי — סן.

ב י ל ד ד ר י י צ ון

(דייטשע גרענעץ. אַמט־שטוב. האַזע און היינצע. האַזע
לייענט אַ בלאַט).

ה א א ז ע : נו, היינצע, נאָך אַלץ אין טרויער איבער דער יידן ?
מיין טיפסטן מיטגעפיל. גיב אַ קוק דאָ. זעסט ? דאָרט אין בערלין
און אומעטום איבער'ן לאַנד האָבן זיי פיל מער בלוט פאַרגאַסן.
יידן בלוט און יידן גוט — אַלץ קאַפוט, סינאַגאָגן — מיט'ן רויך,
און דו ? — דיין גליק, איך בין דיר אַ פריינט. ווען איך דערצייל
וואו מען דאַרף — לייגסטו אין אַ קאַנצלאַגער, נישט דאָ.

ה י י נ צ ע : בלוט, אַלץ קאַפוט, מיט'ן רויך... און די וועלט ?

ה א א ז ע : נא, די וועלט... קאַמיש. הערסט דאָך, דער טשעמבער־
ליין, דער פון מינכען, דער, וואָס האָט זיך דערשראַקן — דער איז
שוין אויך מיט די יידן. דער „פעלקישער“ שווייגט עס אים נישט.

ה י י נ צ ע : אויפגעוואַכט דאָס וועלט־געוויסן. דאָס איז עס.

ה א א ז ע : קאַמישער יונג, דאָס וועלט־געוויסן איז דרעק. דאָס
וועלט־געוויסן עקזיסטירט גאַרנישט. האָסט נישט געהערט, אַז דאָס
האָבן די יידן אויסגעטראַכט ?

ה י י נ צ ע : איך אָבער פיל עס אין מיר — און איך בין דאָך אַז
אַריער, ניין ? זייט איך האָב איר בלוט געזען —

ה א א ז ע : דו הער מיר אויף מיט איר בלוט. דרעק איז עס, נישט
קיין בלוט.

ה י י נ צ ע : צוליב אַ האַנט־בייטל... צוליב אייניקע מטבעות... אַזאַ
שיינער נאַקן... ווי קען איך קוקן אויף מיין ביקס ? וועל אַנטלויפן.
האַזע.

ה א א ז ע : וואוהין ?

ה י י נ צ ע : איך ווייס נישט. איך קען נישט מער. דאָס איז
שרעקלעך.
ה א א ז ע : נו, ביי מיר וועסטו נישט לויפן, איך וועל שיסן. היט
זיך, דו רעדסט ווי א ייד.
ה י י נ צ ע : און אז א ייד ? אייגנטלעך, וואָס ווילסטו פון די יידן?
איך מיינ : דו אַליין, האַאָזע.
ה א א ז ע : איך ? גאַרנישט.
ה י י נ צ ע : און דאָך...
ה א א ז ע : די יידן — אָבער זאָג נישט אויס — זענען גאַנץ נעטע
מענטשן. איך מיינ : אין אַלגעמיין —
ה י י נ צ ע : און דאָך...
ה א א ז ע : נאָר אז זיי דאַרט, אין בערלין, מיינען אַנדערש, מוז
דאָך עפעס שטעקן אין דעם, ווייס איך ?
ה י י נ צ ע : שרעכטע לאַגיק, האַאָזע.
ה א א ז ע : נו, לאַגיק איז אויך דרעק.
ה י י נ צ ע : דו ביסט אַ נאַר. מיר זענען אַלע נאַרן. זיך פאַרלאָזט
אויף ווילהעלם'ען, ווייל מיר זענען נאַרן. און איצט... מיר זענען
נאַרן. אזוי, צווישן זיך, האַאָזע : דיר איז גאַרנישט שרעקלעך פון
דעם אַלעם ?
ה א א ז ע : ווייס איך ? ווי אַמאָל. אָבער אין אַלגעמיין —
ה י י נ צ ע : און מיר איז שרעקלעך. געדענקסט יענע יידישקע, די
שוואַנגערע, די, וואָס מ'האַט צו די טשעכן געשלעפט ? וואָס מ'האַט
זי געשלאָגן ?
ה א א ז ע : נו, ווייניק יידישקעס האַט מען געשלאָגן ?
ה י י נ צ ע : אָבער די איז דאָך געווען אַ טראַגעדיקע.
ה א א ז ע : האַט מיך זייער געפרייט. מיינ הויכאַכטונג.
ה י י נ צ ע : געדענקסט נישט, ווי זי האַט געוויינט ?
ה א א ז ע : נו, וואַרשיינלעך אזוי ווי אַלע.
ה י י נ צ ע : און איך געדענק, איך געדענק גענוי. עס גיט מיר קיין
רו נישט, מוז אַ קוק טאָן צו די יידן קעגנאיבער. לעבט זי נאָך, האַט
זי געבוירן, אָדער ווי ? כ'מוז באַגרייפן, האַאָזע — באַגרייפן איר
געוויין —
ה א א ז ע : נו, דיך וועט מען אפילו אין אַ קאַנצלאַגער נישט האַלטן.
מיט דיר בין איך רואיק. (טייטלט מיט אַ פינגער אויפ'ן שטערן).
ה י י נ צ ע : איך מוז עס דאָך באַגרייפן, האַאָזע. און דאָך ווייס

איך, ווי עס איז מיט דעם פאַרגאַסענעם בלוט. מיט דעם בלוט, וואָס
 א י ד האָב פאַרגאַסן און וואָס ז י י דאַרט האָבן פאַרגאַסן —
 ה א א ז ע: דו ווילסט צום נייטראָפֿן פּאַס — און האָסט גאַרנישט
 מורא, טאַמער פּאַקט דיך דאַרט ביי שיינעם היינצישן נאַקן דער
 בלוטדורשטיקער גייסט פון דיין אומגעבראַכטער יידין?
 ה י י נ צ ע: דאָס איז אַ שפּאַס ביי דיר? נו, גוט, האַלט דיך מיט
 די שפּאַסן.

ה א א ז ע: דער גייסט, מיין איך, וועט האָבן די פאַרם פון אַ דאָ-
 מען־בייטל — אָבער אייגנטלעך וועט עס זיין אַ גייסט, נישט קיין
 דאַמען־בייטל — ווייל דו מוזסט זיך עס נעמען אין זין אַרײַן, לײ-
 בער היינצע: אַ גייסט און אַ דאַמען־בייטל זענען נישט איינס און
 דאָס זעלבע. עס איז דאָס נעמלעכע, וואָס די אַנערל און די גרעטל.
 די דיקע אַנערל — איז נישט די דינע גרעטל, און די דינע גרעטל
 איז נישט די דיקע אַנערל. ביי דער געלעגנהייט: די דיקע אַנערל
 האָב איך צוריק, נאָר דעם ברייאַנט — נישט; די מאַכט האָט צו-
 גענומען פאַר זיך. וואו צוויי קריגן זיך — געווינט דער דריטער.

ה י י נ צ ע: וואָס גייט מיך אָן דיין ברייאַנט?
 ה א א ז ע: און דו מיינסט, אָן דיין האַנט־בייטל גייט מיך אָן מער?
 ה י י נ צ ע: איך גיי. זיי געזונט און קיצל די אַנערל. אָבער גע-
 דענק, אָן דו ביזסט אַ נאַר.

ה א א ז ע: און דו ביזסט אַ ייד. (קוקט אים נאָך; דערנאָך — אַ
 הויב מיט דער פלייצע): גע — ווי — סן.

ב י ל ד פ ע ר צ ון.

(קיינעמ׳ס לאַנד. בלינדער און אַלטיטשקער — יעדער אויף
 זיין שטיין).

ד ע ר ב ל י נ ד ע ר: און איך זאָג מיר דאָס מייניקע: די וועלט
 איז פאַרט אַ וועלט. אויב א י ד זע זי נישט — הייסט עס, אָן זי
 איז נישטאָ?

א ל ט י ט י ש ק ע ר: פון טאַג צו טאַג ווערסטו אַ גרעסערער נאַר.
 מע דאַרף אין דער אמת׳ן זיין אַ בלינדער, נישט צו זען, אָן די
 וועלט איז קיין וועלט נישט.

ד ע ר ב ל י נ ד ע ר: אפילו דער משוגענער זאָגט דאָך שוין, אָן
 ס׳איז גוט. אַט יענער, וואָס האָט זיך אָפגעבונדן פון בוים, דער קימ׳-
 פעטאַרינס מאַן. נעכטן האָט ער געשריגן אַ גאַנצן טאַג: יום־טוב,
 יום־טוב, יום־טוב.

אַ ל ט י ט ש ק ע ר : אַ שמחה אויף אייער ביידנ'ס קאַפּ! אַז דער
בלינדער גלויבט דעם משוגענעם — איז די וועלט אַ וועלט.
ב ל י נ ד ע ר : דו ווייסט, וואָס ער האָט געזונגען? די זון איז דער
זין! די זון איז דער זין! וואָס דען, מיינע בלינדע אויגן זענען דער
זין? וואָס קען נאָך זיין שענער ווי די זון?
אַ ל ט י ט ש ק ע ר : אוודאי, פון וואָס חלומ'ט אַ גאַנז? פון
האַבער. און אַז דו ביסט בלינד — חלומ'ט זיך דיר אַ זון.
ב ל י נ ד ע ר : נו, איז וואָס? איז אפשר נישטאָ קיין האַבער? אַז
אַ בלינדער חלומ'ט פון דער זון — איז דאָס דאָך גופא אַ סימן, אַז די
זון איז פאַראַן. (שמייכלט אַ גליקלעכער, טאַפט מיט די פינגער די
לופט) זון... זון... זון... זון...

אַ ל ט י ט ש ק ע ר : זון-שמן.
ב ל י נ ד ע ר : אַלטישקער-קאַלטישקער.
אַ ל ט י ט ש ק ע ר : היינטיקע צייטן זאָל אַ ייד נאָך גלויבן, אַז
עס איז דאָ אַ זון אויף דער וועלט! איצט, ביי אַזאַ חושך-מצרים! ער
מיינט, ער וועט מיך איינשמועסן. און ווער? אַ בלינדער דערצו. אַ
בלינדער מיט אַ משוגענעם.
מ ע נ ט ש מ י ט ד ע ר ה א ל ב ע ר ב א ר ד : (קומט אָן
זינגענדיק).

די זון, וואָס איז אַריין אין מיר,
די זון, וואָס גיסט איר שיין אין מיר,
אייד אַלע לאַזט זי וויסן,
אייד אַלע לאַזט זי גריסן:
די זון איז דער זין!
יום-טוב, אדמ'ס זין,
יום-טוב, יום-טוב, יום-טוב!
(לויפט פאַרביי).

אַ ל ט י ט ש ק ע ר : אַ גדולה אויף דער באַבען. פרייט זיך, וואָס
די מאַמע האָט אים געהאַט. הוליע, קבצן, דרעק איז וואַלוול. אוודאי,
אַז מ'לאַזט דאָס פריי אַרומלויפן. נו, בלינדער, דו האָסט נחת, וואָס?
ב ל י נ ד ע ר : עס ווערט מיר ליכטיק.
אַ ל ט י ט ש ק ע ר : אוודאי, ס'ווערט דיר ליכטיק פאַר די בלינדע
אויגן. אַט ווי די בלינדע זעען — אַזאַ פנים האָבן זיי און אַזאַ פנים
האַט די זון און אַזאַ פנים האָט די וועלט. אַך-און-וויי צו דעם גאָר-
נישט, וואָס דער רבונרש-עולם האָט באַשאַפן! וועלט רופן זיי דאָס!

ב ל י נ ד ע ר : נו, און קינדער זענען אויך גאַרנישט ? עס ווערן דען
נישט געבוירן קיין קינדער ? קינדער מיט אָפּענע אויגעלעך — אַזעל-
כע זיסע — ווי מיין פּידל — (דריקט צו זיין פּידל צו דער ברוסט).

אַ ל ט י ט ש ק ע ר : דער בלינדער זעט קינדער ! מענטש, נישטאָ
מער קיין קינדער און קיין מאַמעס — קינדלערינס זענען שווינדלעך-
רינס. נישטאָ קיין געבורט, נישטאָ קיין טויט, נישטאָ קיין אַהין,
נישטאָ קיין אַהער — בלויז פּוסטע אייביקייט, און דו אויף אַ
שטיין, און אַיך אויף אַ שטיין.

(א יובל, עס לויפט פאַראויס מאַריץ קאַן מיט'ן זעקל).

מ אַ ר י צ ק אָן : מזל-טוב! מזל-טוב! מיר זענען מכריז ומודיע אין אַלע
עקן פון דער וועלט, אַז אַ ייד איז געבוירן געוואָרן ! אונדזער קימ-
פעטאַרין האָט למזל געהאַט אַ בן-זכר !

ק ו ל ו ת :

- זיי אַלעמען אויף לַהכעיס.
- אַ נייער ייד.
- אַ נייער מענטש.
- מזל-טוב !

מ אַ ר י צ ק אָן : (טאַנצט, די ספר תורה אין האַנט)

שמחת-תורה !

זינגט מיט, זינגט מיט :

אַ ייד איז געבוירן,

אַ נייער ייד.

אַזוי שוין פירט זיך,

פאַרשטייען זי,

אַז דער „לאַ תרצה“

זעען זי,

פאַרשווינדט און פאַרלירט זיך,

וויסן זי,

ביז אַ נייער „לאַ תרצה“,

באַגרייפן זי,

קומט, נעבעך, ווידער

אויף ז י י ע ר קאַפּ —

און זאַגט זיי : ברידער,

גענוג שוין ! סטאַפּ !

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: (קומט ווידער אָן,
פאַלט אויף די קני און זינגט).

כ'פאַרצו צו דער ערד

און לויב און בענטש.

אַ מענטש איז געבוירן,

אַ נייער מענטש.

געקומען דער שופט,

געקומען ס'געריכט!

מיין זון וועט העלפן

דעם גייסט פון ליכט.

ב ל י נ ד ע ר: פירט מיך צו! פירט מיך צו! ס'קינד וויל איך אַגן
קוקן, מענטשן. מיט די פינגער עס אַנקוקן. פון וואַנען ווייסט איר,
אַז ס'איז נישט משיח?

ק ל ו ת: משיח — משיח —

אַ ל ט י ט ש ק ע ר: וואָס פאַר אַ משיח? ס'איז דאָך גאַרנישט.
ס'איז דאָך דעם משוגענעמ'ס זון.

ב ל י נ ד ע ר: (הויבט אויף די פידל פון דער ערד, שטעלט זיך
אויף, סטראַיעט זי אָן). לכבוד דעם קינד וועל איך שפילן. לכבוד
די אויגן, וואָס האַבן זיך אַקאַרשט געעפנט. לכבוד די אויגן, וואָס
זעען די זון.

מ. ק אָן: און מיר וועלן טאַנצן. זעען זי, ס'איז אונדזער אַלער-
מענ'ס קינדעלע. ווי עס שטייט: ילד יולד לנו! אונדז אַלעמען! זי
פאַרשטייען? זאָל קיין איין פוס נישט בלייבן אָן אַ זייט. הרגלים
רגלי יעקב — געטאַנצט זאָל ווערן. אַלטיטשקער, אויפגעשטאַנען
און מיטגעטאַנצט! דער גאַטזעליקער קאַנטאַר פון אונדזער סי-
נאַגאַגע —

אַ ל ט י ט ש ק ע ר: איך מיט אייך טאַנצן? כ'וויל שטאַרבן.
מ. ק אָן: מעגסט דיר שטאַרבן וויפיל דו ווילסט — איצט מוזסטו
טאַנצן.

אַ ל ט י ט ש ק ע ר: די פיס דינען נישט.
מ. ק אָן: וועסטו טאַנצן פאַמעלעכער, אַ זקן-טענצל. אַבער זיצן
אויף אַ שטיין אין מיטן שמחת-תורה? פע, דאָס פאַסט פאַר אַ
משומד. (לופט-צו, הויבט אויף דעם אַלטיטשקן און טאַנצט מיט אים.
ס'ווערט אַ קאַראַהאָד).
ב ל י נ ד ע ר: (שפילט).

מענטש מיט דער האַלבער באַרד:

מיין זון איז העל,
זיין פנים שטראַלט,
ס'דערפרייט די וועלט
זיין שיין געשטאַלט.
מיין זון איז שטאַרק,
זיין פויסט — געבאַלט,
ער טרייבט די וועלף
צוריק אין וואַלד.

מ. ק אַן: אויפגעשפּילט לכבוד דעם טאַטן! בלינדער, לכבוד דעם טאַטן! (צום מענטש) נו, זעסטו שוין? און דו האַסט, חלילה, גע-וואַלט —

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: אַלץ גייט צו דער זון. דער בוים האַט עס מיר געזאָגט.
מ. ק אַן: דער בוים? נו, גוט, זאָל זיין פון בוים, אַבי צום טאַנצן. (כאַפט אים אָן, טאַנצט מיט אים).
(ראַבינער און פאַסטאַר קומען אָן).

ראַבינער: אַף על פי שיתמהמה — חכה אחכה לך בכל יום שיבוא. כאַטש ער זוימט — וואַרט איך פון טאַג אויף טאַג, אָו ער וועט קומען. קען מען אַזאַ אומה בייקומען, פאַסטאַר? ווען אַ קינד ווערט געבוירן — ציטערן אויף אַלע הערצער: אפשר איז עס ער, ער, — דער געגאַרטער — דער נייער — דער נייער מענטש —

פאַסטאַר: גלאַקן-קלאַנג הער איך, ראַבינער. נישט גרויסע גלאַקן מעכטיקע — עס קלינגען גלאַקן קליינע, ווייטע, דאַרפישע — זילבער קלינגען זיי — און אַזאַ גלאַקן-פרייד איז איבער דער וועלט.

ראַבינער: און איך, פאַסטאַר, זע: אויף אַ באַרג שטייט אַ מאַן, אַרום די לענדן אַ פעל-גאַרטל, האַלט אַ שופר צום מויל און זאָגט אָן דערדייזונג די מענטשן פון קיינעמ'ס לאַנד. ס'וועט קומען אַ צייט, ווען אַלע לענדער וועלן ווערן קיינעמ'ס לאַנד. אַט דאָס זאָגט אָן דער שופר.

קאַמענדאַנט: (קומט אָן פון דער טשעכישער גרענעץ) וואָס פאַר אַ טומל, יידן?

קולות: דער קאַמענדאַנט. דער פון דער טשעכישער גרענעץ.
מ. ק אַן: טאַנצט מיט, הער קאַמענדאַנט.

ק א מ ע נ ד א נ ט : וואָס פאַר אַ בערוזע ביי אייך ? פאַרדינט אויף אַקציעט, וואָס איר פרייט אייך אזוי ? האָט איר אייער האָב צוריק באַקומען, אייערע פאַבריקן, אייערע הייזער ? אַדער האָט איר אַ וויזע געקראָגן ?

מ. ק אָן : זעען זי, הער קאָמענדאַנט, דאָס לעצטע איז ריכטיק, מיר האָבן, פאַרשטייען זי, באַקומען אַ ו ו י ז ע.

ק אָ מ ע נ ד אַ נ ט : וואוהין ?

מ. ק אָן : אין צוקונפֿט־לאַנד. אַ וויזע אין צוקונפֿט־לאַנד. מיר האָבן דאָ אַ געווינערין אין באַראַק נומער איינס — מ'האַט זי געשלאָגן, געבונדן, געשאַלטן — איר אויך, הער קאָמענדאַנט —

ק אָ מ ע נ ד אַ נ ט : נו, איז וואָס ? רייד שנעלער ! זי לעבט ?

מ. ק אָן : זי האָט אַ קינד געבוירן. אָן דאָקטוירים, אָן גאַרנישט. זי האָט באַשאַפֿן, הער קאָמענדאַנט, אַ וועלט פֿון גאַרנישט, זי האָט באַשאַפֿן אַ ייד פֿון גאַרנישט. צוקונפֿט־לאַנד האָט אונדז אַ וויזע גע־געבן — אַ קינד.

ק אָ מ ע נ ד אַ נ ט : ווער וואָלט זיך פאַרגעשטעלט ? אַזאַ פרייד אין קיינעמ'ס לאַנד. אין אַזאַ איינפאַכן גאַט־פאַרדאַמטן מיטוואָך. צום טייוול, איך וויל מיך מיטפרייען. איך וועל דאָס קינד אויף די הענט טראָגן. קיינעמ'ס לאַנד האָט אַ וויזע באַקומען. קיינעמ'ס לאַנד איז אַ גרויס לאַנד.

ה י י נ צ ע : (קומט אָן מיט דער ביקס). מענטשן, איך קען נישט מער.

מ. ק אָן : קום טאַנצן.

ה י י נ צ ע : איך האָב זי געטויט. אַ יידישקע טויט־געלייגט.

ק ו ר ת : ווען ? וואו ?

ה י י נ צ ע : נישט איצט. נאָר איך האָב זי געטויט. מיט דער ביקס. צוליב גאַרנישט. צוליב מטבעות. (נעמט אַרונטער 19 האַלדז אַ דאַמען־בייטל).

מ. ק אָן : וואָס איז דאָס פאַר אַ קמיע ?

ה י י נ צ ע : בלוט אויף די מטבעות. מענטשן־בלוט ! יידן־בלוט איז מענטשן־בלוט.

מ. ק אָן : ווי דו זאָגסט עס ?

ה י י נ צ ע : אַזאַ שיינער נאַקן... ס'האַט זי אימיצער ליב געהאַט. אין אירע אויגן געקוקט, דעם נאַקן געגלעט. און איך האָב אין נאַקן אַ קויל אַריינגעלאָזט. בלוט אויף די מטבעות, בלוט אויף דער

ביקס... לייזט מיך אויס! דער נאַקן, די קויל, די קויל און דער נאַקן — עס טאַנצט מיר פאַר די אויגן, עס פייניקט מיך. איך האָב זי נישט געקענט, נאָר עס איז מיר, ווי איך וואָלט מיין געליבטע דערשאַסן. אַזאַ שיינער נאַקן... נאָ דיר, ייד, די ביקס! שייס! טויט מיך! (דערלאַנגט די ביקס מאַריץ קאַנען, פאַלט אויף די קני).
מ אַ ר י צ ק אַ ן : וואָס, זאַגסטו, זאַל איך טאָן דערמיט? שייס?
איך בין נישט קיין שייסער.

ה י י נ צ ע : הרגע! קויף אויס מיין זינד!
מ אַ ר י צ ק אַ ן : מיר הרגענען נישט קיינעם.
ה י י נ צ ע : ווילסט מיך פייניקן?
מ אַ ר י צ ק אַ ן : חלילה, אָבער מיר הרגענען נישט. עס שטייט:
לאַ תרצה.

ה י י נ צ ע : מיין זינד וויל איך אויסקויפן, מענטש!
מ אַ ר י צ ק אַ ן : דורך בלוט קויפט מען קיין זינד נישט אויס.
ה י י נ צ ע : זאַל איך אַליין מיך טויטן? גוט, איך טו עס.
מ אַ ר י צ ק אַ ן : נאַרישער מענטש, מ'דאַרף נישט. מ'האַט דיך פאַרפירט — דאָס אַרץ, איצט ווייסטו.

ה י י נ צ ע : יידן־בלוט איז מענטשן־בלוט.
מ אַ ר י צ ק אַ ן : דו האָסט דיר פאַרן פרייז פון אַ פאַרברעך אָן אמת געקויפט. אַ קינדער־אמת, נו, גוט, אָבער דו ביסט דאָך אַ קינד געוואָרן. זיי האָבן דיך פאַר אַ ווילד קינד געמאַכט — און דו האָסט געטויט. שטיי אויף! ס'איז אַ שמחה ביי אונדז — זעסט נישט? אַ גרויסע שמחה.

ר אַ ב י נ ע ר : שטיי אויף! זאַל גאָט דיך משפטן. מיר — נישט.
ה י י נ צ ע : (צום פאַסטאָר) דערבארעם דיך, פאַטער —
פ אַ ס ט אַ ר : אין נאָמען פון דיין פיין ווערט דיר פאַרגעבן. און אין נאָמען פון אונדזער פרייד ווערט דיר געשאַנקען.

ה י י נ צ ע : (שטייט אויף) וואָס פאַר אַ פרייד ביי אַיך? (דער־מאַנט זיך) יא, איך וויל אַיך פּרעגן, יידן: אַ פרוי איז געווען צווישן אַיך, האָט אַ קינד אין זיך געטראָגן, האָט אַזוי געוויינט — נישט ווי זי איינע, נאָר ווי די וועלט וואָלט צורקינד געגאַנגען און ווי די וועלט וואָלט געבונדן געוואָרן — איר געוויין האָב איך נישט אויפגעהערט צו הערן — ערשט איצט, ערשט דאָ האָט אויפגעהערט — וואָס איז מיט איר? איך מוז עס וויסן, יידן.
האַט זיך די גערעכטיקייט אָנגענומען פאַר איר, אַדער נישט?

מ א ר ין ק א ון : זעען זי, הער זעלנער, זי לעבט. און זי האט
— פארשטייען זי — געשאנקען לעבן. א קינד איז געקומען אויף
דער וועלט. פארשטייען זי, הער זעלנער?
ה י י נ צ ע : א, איך פארשטיי שוין, איך פארשטיי. האאזע,
ווען דו ווייסט עס אויך. דו האאזע. די גערעכטיקייט האט זיך
אנגענומען פאר איר — ווייסטו שוין, האאזע? דו ווייסט נאך
נישט, אבער איך גלויב, דו וועסט נאך וויסן, האאזע.
פ ר ין א ון ע ד נ א ק ו מ ע ון א ון .
פ ר ין : איך האב עס דיר באדד געזאגט. איך האב עס פאראויס-
געזען, עדנא.
ע ד נ א : איך בין גליקלעך. איצט קומען די לעצטע שורות, נישט
וואר?
פ ר ין : (נעמט ארויס דעם בריוו, שפרייט אים פונאנדער פאר
אלע) איך וועל אזוי שרייבן: איצט, הער רוזוועלט, איז דער בריוו
געענדיקט. דאס, אויף וואס מיר האבן געווארט, איז געקומען.
דאס קינד איז געבוירן. דאס באווייזט, אז דאס לעבן זיגט איבערן
טויט. ציט אויס אייער האנט און העלפט אונדו. קיינעמס לאנד
לאזט אייך גריסן.
ק א מ ע נ ד א נ ט : קיינעמס לאנד לאזט גריסן אלע לענדער.
קיינעמס לאנד איז דאס גרעסטע לאנד.
ה י י נ צ ע : אין קיינעמס לאנד איז די גערעכטיקייט געפאנגען.
מ ע נ ט ש מ י ט ד ע ר ה א ל ב ע ר ב א ר ד :
זי וועט באפרייט ווערן. מיין זון דער שטארקער, מיין זון דער
ליכטיקער — ער וועט זי באפרייען.

(מוזיק)

אינהאלט :

5	— — — — —	אריה שמרי — ליזער ציפרעס —
41	— — — — —	קאדיע מאָדאָווסקי — זעליק דער איינבינדער
52	— — — — —	מעניקע קאץ — מיכאלישעק אין אַמעריקע
66	— — — — —	מ. בורשטיין — יעקב און רחל
118	— — — — —	י. ג. גאַרדאָן — צווישן ציינער פון לייבן
128	— — — — —	שאול טשערניכאָווסקי — עלקעס חתונה
145	— — — — —	א. לעיעלעס — פאַביוט לינדס נעכט
152	— — — — —	ישראל עמיאָט — צוריקוועגס
159	— — — — —	י. פאַפיערניקאָוו — לידער פון דער היים
163	— — — — —	מ. גיציס — בטחון
182	— — — — —	יעקב גאַטליב — א. לעיעלעס
225	— — — — —	מלך ראָוויטש — פראַסטע ווערטער
232	— — — — —	י. אַפּאַטאַשו — יוס־הדין
247	— — — — —	ה. לייזיק — דער גייער
270	— — — — —	נ. מייזיל — קאדיע מאָלאָדאָווסקי
290	— — — — —	לעאַ קעניג — דאַרף די יידישע ליטעראַטור אַ מיסיע
299	— — — — —	אהרן צייטלין — אין קיינעמס לאַנד

